Andhra University Series No. 18.

HISTORY
OF
TELUGU LANGUAGE

(IN TWO VOLUMES)

BY

C. NARAYANA RAO, M.A., L.T., Ph.D.,

Lecturer in Languages, C. D. College, Anantapur.

(Published from the income derived from the Maharajah of Bobbili Endowment for the furtherance of research in Sanskrit and Telugu.)

VOL. II.

WALTAIR.

PRINTERS :

ANANDA PRESS, MADRAS.

1937.

All Rights Reserved]

[**Rs. 6.**

[30-c-27(17-2-37)—300]

ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషద్ గ్రంథమాల

(18-వ ప్రచురణము)

శ్రీః

ఆంధ్రభాషాచరిత్రము

కర్త:

చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి., పి హెచ్. డి.

సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటక భాషాధ్యాపకుఁడు,

రాయలసీమ కళాశాల, అనంతపురము.

2-వ భాగము.

వాల్తేరు.

1937

మద్రాసు:

ఆనంద ముద్రణాలయమునందు

ముద్రితము.

సర్వస్వామ్య సంకలితము] [రూ. 6-0-0

ఆంధ్రభాషా చరిత్రము.

రెండవ సంపుటము.

వ్యాకరణము.

స్ఫోటముగఁ గాని వ్యక్తిస్ఫోటముగఁ గాని యుండవచ్చును. ఆ స్ఫోట ముపాధి భేదమువలన నేకభాషయందు వివిధవాక్యములుగను, ననేకభాషలయం దనేక విధములగు వాక్యములుగను వ్యక్తమగుచుండును. ఆయాజాతులయొక్కయు, వ్యక్తులయొక్కయు వాగింద్రియ నిర్మాణాది కారణములవలన వివిధభాషల యందును, ఏకభాషయందును నేకస్ఫోటమున కేకకాలమందు ననేకకాలము లందును వివిధవాక్యము లుత్పన్నములగుచున్నవి.

ఖండపక్షమువారి ప్రకారము వాక్యము (i) క్రియాపదము (ii) పద క్రమము (iii) పదసంఘాతము (iv) ఆద్యపదము (v) సాకాంక్షగల సుప్తి జంతపదములు అనువానిలో నొకటి యగుచున్నది. వీనిలో పదక్రమము ముఖ్యమయినది. క్రమమనుట తోడనే పౌర్వాపర్యము స్ఫురించుచున్నది. వాక్యమునందలి ప్రతిపదమును కర్తృత్వ, కర్మత్వాద్యర్థములలో నొకదానిని తెలియఁ జేయుచుండును. ఈ యర్థము లొకదాని తరువాత నొకటిగ నొక క్రమము ననుసరించి యితరార్థ విశేషములతో వాక్యమున వ్యక్తమగు చుండును. చైత్రుఁడు పుస్తకమును చదువుచున్నాఁడు - అను వాక్యమునకు 'చైత్రుఁడు కర్తగను, పుస్తకము కర్మగను గల చదువుట అనుక్రియ' అని యర్థముచెప్పవలెను. ఇందు ప్రత్యేకపదముల యర్థముల కూడికవలన గలి గిన యర్థమునకు కర్మత్వము మొదలగునవి విశేషార్థమును గలిగించుచుండును. ఈ విశేషార్థ మొకక్రమము ననుసరించి వ్యక్తమగుచుండును. ఈక్రమమే వాక్యమునఁ బ్రధానాంశము; అదిలేక వాక్యత్వము సిద్ధింపదు.

ఖండపక్షమువారి వాక్యనిర్వచనములను భాట్టమతమును ప్రాభాకర మతమును ననుసరించి రెండువిధములుగ నేర్పఱుపవచ్చును. కుమారిలభట్టు వాదమునకు 'అభిహితాన్వయవాద' మనిపేరు. ఈ వాదముప్రకారము వాక్య ము 'పదసంఘాతము' కాని, 'పదక్రమము' కాని యగుచున్నది. ప్రభాక రుని వాదమునకు 'అన్వితాభిధాన వాద' మనిపేరు. దీని ప్రకారము వాక్యము, ఆఖ్యాతమో, ఆద్యపదమో, సాకాంక్షమగు సర్వపదసముదాయమో యగును. ఈ రెండువాదములును వాక్యము నర్థమునకు సంబంధించినవి.

పై విచారమువలన వాక్యమనఁగానేమి, వాక్యము నర్థమనఁగానేమి యను విషయమున ననేకాభిప్రాయములు బయలుదేరుటచే నీ విషయము చాల వివాదగ్రస్తమయినది. స్ఫోటవాదముప్రకారము ప్రతిభయే వాక్యము నర్థమగుచున్నది. క్రియయే వాక్యమని యాఖ్యాతవాది యనుచున్నాఁడు. అభిహితాన్వయవాది 'సంసర్గము' వాక్యము నర్థమని తలంచుచున్నాఁడు; అనఁగా వాక్యమునందలి పదముల యర్థముకంటె భిన్నమగు తాత్పర్యార్థము వాక్యమువలన ద్యోతకమగుచున్నదని యాతని యభిప్రాయము. దీని

విలక్షణ బోధయని యాతఁ డనుచున్నాఁడు. కాని, అన్వితాభిధానవాది వాక్యమందలి పదముల యర్థమే వాక్యము నర్థమని చెప్పెను. అభిహితాన్వయవాది ప్రతిపాదించిన విలక్షణబోధ వాక్యములోని పదములయర్థముల సముదాయమే కాని వానికి భిన్నము కాదని యాతని యభిప్రాయము.

పై వాదములలో నేది సరియైన దను విషయమును నిర్ణయించుట కష్టసాధ్యము. పదములు ప్రధానము లనువారును, వాక్యమంతయును ప్రధానమనువారును గూడఁ దమవాదములకు మంచి యుపపత్తులను జూపక పోలేదు. కాని, యీ రెండుమతములందునుగూడ నభిప్రాయప్రకటనమునకు వాక్యమే మూలమను విషయమును వైయాకరణులందఱు నంగీకరించియున్నారు. అట్టి సంపూర్ణవాక్యమునందలి యంశములను విడఁదీసి వాని కాయా రూపములెట్లు కలిగినవని నిర్ణయించుటకు వైయాకరణులు పూనిరి. వాక్యమునందలి యాయాభాగముల వ్యాకరించుట, అనఁగా విడఁదీయుటకే వ్యాకరణమని పేరు.

పదజాతములు.

వాక్యమునం దంశములుగాఁ జేరు పదములు (i) నామములు (ii) ఆఖ్యాతములు (iii) ఉపసర్గములు (iv) నిపాతములు, అని నాలుగు విధములుగా నుండునని యాస్కుఁడు తెలిపియున్నాఁడు. ఐంద్రవ్యాకరణమున 'పద' మనున దొక్కటే యనియు, పదములు వర్గములుగా విభజింప వీలులేదనియుఁ దెలుపఁబడినట్లు దుర్గుఁడు నిరుక్తవ్యాఖ్యయందు వ్రాసియున్నాఁడు. 'సుప్తిజంతం పదమ్' అను పాణిని సూత్రము ననుసరించి కొందఱు పదములను సుబంతములు, తిజంతములు, నను రెండు వర్గములుగ విభజించియున్నారు. కొందఱు యాస్కుఁడు వివరించిన నాలుగు వర్గములకును 'గతి', 'కర్మప్రవచనీయము' లనుజేర్చి దరజాతము లాఱని తెలిపియున్నారు.

పై వానిలో నామము, ఆఖ్యాతము, అనున వర్థవంతములుగావున ముఖ్యములయినట్లు వైయాకరణులు చెప్పుచున్నారు. ఉపసర్గములకును నిపాతములకును స్వతంత్రార్థము లేదు. అవి నామాఖ్యాతములతోఁ జేరి వానికర్థవిశేషములను గల్పించుచున్నవి. కొంద ఱుపసర్గ నిపాతములును నర్థవంతములే యనుచున్నారు.

యాస్కుని పదవిభాగమున సర్వనామములును, విశేషణములును అవ్యయములును గానరావు. సర్వనామములును నొకరీతి నామములే యను నభిప్రాయముతో నాతఁడు వానిని ప్రత్యేకవర్గముగ వివరించియుండకపోవచ్చును. లేదా, అవి వస్తూపలక్షణమును దెలియఁజేయుచు విశేషణము లగుచున్నవను భావముననె నను వానిని విడిచియుండవచ్చును. విశేషణములు

నామములు తెలుపు వస్తువుల గుణములను దెలుపుటచే నవి నామములకంటె భిన్నములు కాఁజాలవు. అట్లే అవ్యయములును క్రియలతో నన్వయించుచు వానిలక్షణమునే కలిగియుండుటచే నాఖ్యాతములకంటె వేఱుకావు. లేదా, అవ్యయములకు నపుంసకలింగము, ద్వితీయావిభక్తి, ఏకవచనము అనునవి విధింపఁబడి యుండుటచే వానిని నామములుగఁ బరిగణించినను తప్పులేదు. కావున యాస్కుని విభాగమే సరియైన దైనట్లు తోఁచుచున్నది.

ప్రకృతి ప్రత్యయ విభాగము.

వైయాకరణులు పదములను పదజాతములుగ విభజించి యూరకొన లేదు. పదములనుండి వానియందుండు ప్రకృతి, ప్రత్యయములనుగూడ విడఁదీసిరి. ఇట్లు విడఁదీయుటకు సంస్కారమని పేరు. ఇట్లు శబ్దముల సంస్కారమును దెలుపుటకే శబ్దానుశాసన మనిపేరు. శబ్దము ననుసరించి శాసించుటయే శబ్దానుశాసనము. శబ్దములు లోకమునందు సహజములుగ నుండునవి. అవి వైయాకరణుఁడు కల్పించునట్టివికావు. శబ్దముల నెవ్వఁడును సృష్టిచేయలేదు. "కుమ్మరివాని యింటికిపోయి, 'కుమ్మరీ, నాకుకుండలుచేయు' మన్నట్లు వైయాకరణునియొద్దకుపోయి, 'ఓయీ, నాకు శబ్దములను చేయుము' అని యెవ్వరు ననరు." శబ్దమెల్లప్పుడును నఖండముగనే యుండును. దానియందలి ప్రకృతి ప్రత్యయములను విడదీయుట వైయాకరణ కల్పనము. ప్రకృతి ప్రత్యయము లందొకదానిని విడిచి యొకటి ప్రత్యేకముగ నుండఁజాలదు. కాని, యనేక శబ్దములను గూర్చి మీమాంస చేయఁదలపెట్టిన వైయాకరణుఁడు వానియందలి యన్వయవ్యతిరేకములను గుర్తించి వానిని ప్రకృతులుగను ప్రత్యయములుగను విడఁదీయును. రాముఁడు, భీముఁడు మనుష్యుఁడు మొదలగు వానిలో నాతనికి 'డుజ్' అనునది యంతమందు సామాన్యముగఁ గాన్పించుచుండుటచే నది ప్రత్యయమనియు, నొకదానికొకటి పోలని రాము, భీము, మనుష్య అనునవి ప్రాతిపదికములనియు నాతఁడేర్పాటు చేయును. అట్లే, చేయుచున్నాఁడు, చేసెను, చేయును అనువానిలో 'చేయు' అనునది సామాన్యముగ నుండుటచే నది ప్రకృతి, లేక ధాతువనియు, డుజ్, ఎను, ను, అనునవి ప్రత్యయము లనియు 'చున్న' మొదలగున వాయా యర్థములం దాగమములుగా వచ్చిన వనియుఁ దెలుపును.

ప్రకృతులును బ్రత్యయములునుగూడ స్వతంత్రార్థబోధకములే యనువారును లేకపోలేదు. కొన్ని ప్రత్యయములను బ్రకృతితో కలిపి కాక ప్రత్యేకముగఁ గూడఁ బ్రయోగింపవచ్చు ననుమాట నిజమే. ఇందువలనఁ బ్రత్యయములును నొకప్పుడు సంపూర్ణపదములుగ నుండెడివని తెలిసికొన వచ్చును. కాని, లోకమున నిది ప్రకృతి, యిది ప్రత్యయము అను జ్ఞానము

కలిగి శబ్దములను ప్రయోగింపరు. పదములను ప్రకృతి ప్రత్యయములుగ విడఁదీయుట వైయాకరణుఁడు చేయుపనియే కాని వేఱుకాదు.

పదజాతములలో నామపదములు నాఖ్యాతములును ముఖ్యములు. అందు నామపదములకు విశేషణములును సర్వనామములును ఆఖ్యాతముల కవ్యయములు నుపలక్షణములు. కావున తొలుత నామపదములనుగూర్చియు, పిమ్మట విశేషణములనుగూర్చియు, పిదప సర్వనామములనుగూర్చియు తదుపరి ఆఖ్యాతములనుగూర్చియు, తరువాత నవ్యయములనుగూర్చియు నిఁక ముచ్చటింపఁబడును.

నామపదములు లింగ, వచన, విభక్తులను గలిగియుండును. మొదట సంస్కృత నామపదముల లింగమునుగూర్చి విచారింతము.

లింగము.

సంస్కృతమున లింగము శబ్దగతము. ఆయా శబ్దముల యంశములను బట్టి యవి పుం, స్త్రీ, నపుంసకలింగములలో నెవ్వియో నిశ్చితము లగుచుండును. ఆ శబ్దములు తెలుపు జంతువులయు, వస్తువులయు జాతినిబట్టి సంస్కృతమున లింగము నిర్ణీతముకాదు. ఉదాహరణమునకు—మిత్రమ్ = స్నేహితుఁడు, ఇది పుంలింగ శబ్దముకాదు; నపుంసకలింగ శబ్దము. దారాః = భార్య, ఇది స్త్రీలింగముకాదు, పుంలింగము. వృక్షః = చెట్టు. ఇది నపుంసకలింగము కాదు, పుంలింగము. ఇట్లే, వృక్షః, శాఖా, ఫలమ్, అను శబ్దములు మూఁడును జడవాచకములైనను, శాఖాఫలములు వృక్షమునకు సంబంధించిన భాగము లైనను, వానిలో వృక్షశబ్దము పుంలింగము, శాఖాశబ్దము స్త్రీలింగము, ఫలశబ్దము నపుంసకలింగము. అదేరీతిగా, దారాః, భార్యా, కలత్రమ్, అను మూఁడును పెండ్లామను నర్థము కలవి, కాని వేర్వేఱు లింగములకుఁ జెందినవి. వానిలో 'దారాః' పుంలింగము, 'భార్యా' స్త్రీలింగము, 'కలత్రమ్' నపుంసకలింగము.

స్థూలదృష్టికి సంస్కృతమున లింగవివేక మీరీతిగనున్నను, సూక్ష్మముగ నాలోచించినచో శబ్దముల యంతములనుబట్టియే లింగమును నిర్ణయించుట సాధ్యము కానట్లు తెలియకపోదు. అకారాంతశబ్దములు పుం నపుంసక లింగములలో నేవయినఁ గావచ్చును; కొన్ని యెడల నేకశబ్దమే పుంలింగము గాని నపుంసకలింగముగాని కావచ్చును. ఇ, ఉ, ఋ, లంతమందుగల శబ్దములు కొన్ని పుంలింగములు, కొన్ని స్త్రీలింగములు, కొన్ని నపుంసకలింగములు. ఈయచ్చులలో నేదయిన నంతమందుగల ఏకశబ్దమే పుంనపుంసకలింగములలో నొకటయికాని, పుంస్త్రీలింగములలో నొకటయికాని యుండవచ్చును.

ఇట్లే, హలంతశబ్దములందును నేకహల్లంతమందుగల శబ్దములు నియతముగ నేదో యొకలింగము నాశ్రయించియుండుననియుఁ జెప్ప వీలులేదు. ఇట్లు సంస్కృతమున ననియతస్థితిక మగుటచేతను, లోకము నాశ్రయించి యుండుట చేతను, లింగమశిష్యమని చెప్పుదురు. అయినను నీ లింగనిర్ణయ విషయమునఁ గొన్ని సాధారణ నియమములను వైయాకరణు లేర్పఱిచి యున్నారు. అవి యీక్రింద వివరింపఁబడినవి.

స్త్రీలింగము.

1. ఋ-కారాంత శబ్దములలో 'మాతృ, దుహితృ, స్వసృ, యాతృ, ననాంద్రు' శబ్దములు మాత్రమే స్త్రీలింగములు.

2. '-అని' ప్రత్యయాంత ధాతువులును, '-ఊ' ప్రత్యయాంత ధాతువులును స్త్రీలింగములు: ఉదా. అవనిః, చమూః. కాని—

అశని, భరణి, అరణి, శబ్దములు పుంలింగములుగూడ నగును.

3. '-మి', '-ని', అను ప్రత్యయము లంతమందుగల శబ్దములు స్త్రీలింగములు: ఉదా. భూమిః, గ్లానిః. కాని—

(అ) వహ్ని, వృష్ణి, అగ్ని శబ్దములు పుంలింగములు.

(ఆ) శ్రోణి, యోని, ఊర్మి శబ్దములు పుంలింగములు కూడను.

4. 'క్తిన్' అంతములన్నియు స్త్రీలింగములు. ఉదా. కృతి, ధృతి, మతి మొదలయినవి. కాని—

పతి, నృపతి, స్థపతి, భూపతి, ఇట్లు 'పతి' శబ్దముతోఁ గూడినవి పుంలింగములు.

5. ఈ కారాంత శబ్దములన్నియు స్త్రీలింగములు. ఉదా. లక్ష్మీః, మొదలయినవి.

6. 'ఊఙ్', 'ఆప్' అను ప్రత్యయము లంతమందుగల శబ్దములు స్త్రీలింగములు: ఉదా. కురూః, విద్యా మొదలయినవి.

7. ఈ, ఊ, లంతమందుగల యేకాక్షర శబ్దములు స్త్రీలింగములు: ఉదా. శ్రీః, భూః, మొదలయినవి.

8. వింశతిః, త్రింశత్, చత్వారింశత్, పంచాశత్, షష్టిః, సప్తతిః, అశీతిః, నవతిః అను సంఖ్యావాచకములు స్త్రీలింగములు.

9. 'దుందుభి' శబ్దము జూదములోని పాచిక యను నర్థమునందును 'నాభి' శబ్దము 'ఒక క్షత్త్రియుఁడు' అనునర్థము లేనప్పుడును స్త్రీలింగములు ఇతరార్థములం దవి పుంలింగములు.

10. తల్-అంత శబ్దములు స్త్రీ లింగములు. ఉదా. శుక్లతా, బ్రాహ్మణతా, గ్రామతా, దేవతా మొదలయినవి.

11. భూమి, విద్యుత్, సరిత్, లతా, వనితా అను శబ్దములును, అదే యర్థముగల యితర శబ్దములును స్త్రీలింగములు. కావున, 'భూః, సౌదామనీ, నిమ్నగా, వల్లీ, యోషిత్' మొదలగునవి స్త్రీలింగములు. కాని, 'యాదస్' శబ్దము సరిద్వాచకమైనను నపుంసకలింగమే.

12. భాః, స్రుక్, స్రక్, దిక్, ఉష్ణిక్, ఉపానట్, శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

13. స్థూణ, ఊర్ణ శబ్దములు స్త్రీలింగములు, నపుంసకలింగములు కూడ నగును. అనఁగా వాని రూపములు స్థూణా, స్థూణమ్; ఊర్ణా, ఊర్ణమ్ అని రెండు విధములుగ నుండును. కాని, స్థూణశబ్దమునకు గృహశబ్దమును, ఊర్ణ శబ్దమునకు శశశబ్దమును బూర్వమందు చేరి సమసించినచో నవి నపుంసకరూపములనే పొందును. గృహస్థూణమ్, శశోర్ణమ్.

14. ప్రావృట్, విప్రుట్, రుట్, తృట్, విట్, త్విట్ అను శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

15. దర్వి, విది, వేది, స్వని, శాని, అశ్రి, వేశి, కృషి, ఓషధి, కటి, అంగులి శబ్దములు స్త్రీలింగములు. వీనికి జీప్ కూడచేరి 'దర్వీ' మొదలగు రూపములును నేర్పడును.

16. తిథి, నాడి, రుచి, విచి, నాలి, ధూలి, కికి, కేలి, ఛవి, రాత్రి మొదలగు శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

17. శష్కులి, రాజి, కుటి, అశని, వర్తి, భ్రుకుటి, త్రుటి, వలి, పంక్తి శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

18. ప్రతిపద్, ఆపద్, విపద్, సంపద్, శరద్, సంసద్, పరిషద్, ఉషస్, సంవిత్, క్షుత్, పుత్, ముత్, సమిధ్ శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

19. ఆశీః, ధూః, పూః, గీః, ద్వాః శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

20. అప్, సుమనస్ (పుష్పమను నర్థమందు), సమా, సికతా, వర్షా శబ్దములు స్త్రీలింగములు. వీనిని బహువచనమునందే సాధారణముగ వాడవలెను. సుమనశ్శబ్దము దేవతావాచియైనచో పుంలింగము.

21. స్రక్, త్వక్, జ్యోక్, వాక్, యవాగూ, నౌః, స్ఫిక్, శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

22. త్రుటి, సీమన్, సరబథ్యా శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

23. చుల్లి, వేణి, ఖారి, శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

24. తారా, ధారా, జ్యోత్స్నా మొదలగునవి స్త్రీలింగములు గూడ నగును.

25. శలాకా శబ్దము నిత్యముగా స్త్రీలింగమగును.

పుంలింగము.

1. ఘఞ్, అప్, ఘాచ్ ప్రత్యయము లంతమందుగల శబ్దములు: పాకః, త్యాగః, కరః, గరః, విస్తరః, గోచరః, చయః, జయః మొద. కాని, భయ, లింగ, భగ శబ్దములు నపుంసకలింగములు.

2. నఙ్ ప్రత్యయ మంతమందుగల శబ్దములు: యజ్ఞః, యత్నః, మొద. కాని, యాచ్ఞా శబ్దము స్త్రీలింగము.

3. కి-ప్రత్యయాంతనుగు 'ఘు' ప్రత్యయముగల శబ్దములు: ఆధిః, నిధిః, ఉదధిః మొద. కాని, 'ఇషుధి' శబ్దము స్త్రీలింగము కూడనగును.

4. దేవ, అసుర, ఆత్మన్, స్వర్గ, గిరి, సముద్ర, నఖ, కేశ, దంత, స్తన, భుజ, కంఠ, ఖడ్గ, శర, పంక శబ్దములును వాని యర్థములు గల యితర శబ్దములును పుంలింగములు: సురాః, దైత్యాః, క్షేత్రజ్ఞః, నాకః, పర్వతః, అబ్ధిః, కరరుహః, శిరోరుహః, దశనః, కుచః, దోః, గలః, కరవాలః, మార్గణః, కర్దమః మొద. కాని—

(అ) స్వర్గవాచులగు 'త్రివిష్టప, త్రిభువన' శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) స్వర్గవాచి 'ద్యో' శబ్దము స్త్రీలింగము.

(ఇ) శరవాచి 'ఇషు' శబ్దమును, భుజవాచి 'బాహు' శబ్దమును స్త్రీలింగములు కూడనగును.

(ఈ) శరవాచకములగు 'బాణ, కాండ' శబ్దములు నపుంసకలింగములు గూడ నగును.

5. న-కారాంత శబ్దములు పుంలింగములు: రాజన్, తక్షన్, మొద. చర్మ, వర్మ, మొదలగు నకారాంత శబ్దములు నపుంసకములని ముందు వివరింపఁబడునుగాన అట్టివి పుంలింగములు కావు.

6. క్రతు, పురుష, కపోల, గుల్ఫ, మేఘ శబ్దములును నా యర్థములు గల యితర శబ్దములును పుంలింగములు. ఉదా. అధ్వరః, నరః, గండ, ప్రపదః, నీరదః మొద. కాని, మేఘవాచియగు అభ్రశబ్దము నపుంసః లింగము.

7. ఉకారాంత శబ్దములు: ప్రభుః, ఇక్షుః, మొద. కాని—

(అ) ధేను, రజ్జు, కుహూ, సరయూ, తను, రేణు, ప్రియంగు శబ్దములు స్త్రీలింగములు. రజ్జుశబ్దము సమాసగతమైనప్పుడు పుంలింగము గూడ నగును. ఉదా. తృతీయైకవచనము: కర్కటరజ్జ్వా, కర్కటరజ్జునా మొదలయినవి.

(ఆ) శ్మశ్రు, జాను, వసు (ధనమను నర్థమందు), స్వాదు, అశ్రు, జతు, త్రపు, తాలు, దారు, కసేరు, వస్తు, మస్తు శబ్దములు నపుంసకములు

(ఇ) మద్గు, మధు, సీధు, శీధు, సాను, కమండలు శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

8. కకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. స్తబకః, కల్కః మొద. కాని—

(అ) చిబుక, శాలూక, ప్రాతిపదిక, అంశుక, ఉల్ముక శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) కంటక, అనీక, సరక, మోదక, చషక, మస్తక, పుస్తక, తడాక, నిష్క, శుష్క, వర్చస్క, పినాక, భాండక, పిండక, కటక, శండక, పిటక, తాలక, ఫలక, పులాక శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

9. టకార ముపధగాఁ గల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. ఘటః, పటః మొద. కాని-

(అ) కిరీట, ముకుట, లలాట, వట, వీట, శృంగాట, కరాట, లోష్ట శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) కుట, కూట, కపట, కవాట, కర్పట, నట, నికట, కీట, కట శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

10. ణకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. గుణః, గణః, పాషాణః మొద. కాని—

(అ) ఋణ, లవణ, పర్ణ, తోరణ, ఉష్ణ శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) కార్షాపణ, స్వర్ణ, సువర్ణ, వ్రణ, చరణ, వృషణ, విషాణ, చూర్ణ, తృణ శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

11. థకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. రథః మొద. కాని—

(అ) కాష్ఠ, పృష్ఠ, సిక్థ, ఉక్థ శబ్దములు నపుంసకములు. దిగర్థకమగు కాష్ఠాశబ్దము స్త్రీలింగము.

(ఆ) తీర్థ, ప్రోథ, యూథ, గాథ శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

12. నకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. ఇనః, ఫేనః మొద. కాని—

(అ) జఘన, అజిన, తుహిన, కానన, వన, వృజిన, విపిన, వేతన, శాసన, సోపాన, మిథున, శ్మశాన, రత్న, నిమ్న, చిహ్న శబ్దములు నపుంసక లింగములు.

(ఆ) యాన, మాన, అభిధాన, నలిన, పులిన, ఉద్యాన, శయన, ఆసన, స్థాన, చందన, ఆలాన, సమాన, భవన, వసన, సంభావన, విమాన శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

13. పకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. యూపః, దీపః, సర్పః, మొదలయినవి. కాని—

(అ) పాప, రూప, ఉడప, తల్ప, శిల్ప, పుష్ప, శష్ప, సమీప, అంతరీప, శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) శూర్ప, కుతప, కుణప, ద్వీప, విటప శబ్దములు నపుంసకములు గూడ నగును.

14. భకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. స్తమ్భః, కుమ్భః మొదలయినవి. కాని—

(అ) తలభ శబ్దము నపుంసకము. (ఆ) జృంభ శబ్దము నపుంసకము కూడ నగును.

15. మకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. సోమః, భీమః మొదలయినవి. కాని—

(అ) రుక్మ, సిధ్మ, యుధ్మ, ఇధ్మ, గుల్మ, అధ్యాత్మ, కుంకుమ, శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) సంగ్రామ, దాడిమ, కుసుమ, ఆశ్రమ, క్షేమ, క్షౌమ, హోమ, ఉద్దామ శబ్దములు నపుంసకలింగములు కూడను.

16. యకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. సమయః, హయః మొద. కాని—

(అ) కిసలయ, హృదయ, ఇంద్రియ, ఉత్తరీయ శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) గోమయ, కషాయ, మలయ, అన్వయ, అవ్యయ శబ్దములు నపుంసకములు కూడను.

17. రేఫ ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. క్షురః, అంకురః మొద. కాని—

(అ) ద్వార, అగ్ర, స్ఫార, తక్ర, వప్ర, క్షిప్ర, క్షుద్ర, నార, తీర, దూర, కృచ్ఛ్ర, రంధ్ర, అశ్ర, శ్వభ్ర, భీర, గభీర, క్రూర, విచిత్ర, కేయూర, కేదార, ఉదర, అజస్ర, శరీర, కందర, మందార, పంజర, అజర, జఠర, అజిర, వైర, చామర, పుష్కర, గహ్వర, కుహర, కుటీర, కులీర, చత్వర, కాశ్మీర, నీర, అంబర, శిశిర, తంత్ర, యంత్ర, క్షత్త్ర, క్షేత్ర, మిత్ర, కలత్ర, చిత్ర, మూత్ర, సూత్ర, వక్త్ర, నేత్ర, గోత్ర, అంగులిత్ర, భలత్ర, శస్త్ర, శాస్త్ర, వస్త్ర, పత్ర, పాత్ర, ఛత్ర శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) చక్ర, వజ్ర, అంధకార, సార, అవార, పార, క్షీర, తోమర, శృంగార, భృంగార, మందార, ఉశీర, తిమిర, శిశిర శబ్దములు నపుంసకములుకూడ నగును.

* మందార, శిశిర శబ్దములు (అ), (ఆ) ల రెండింటను పఠితమగుట విచార్యము.

18. షకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. వృషః, వృక్షః, మొద. కాని—

(అ) శిరీష, జోష, అంబరీష, పీయూష, పురీష, కిల్బిష, కల్మష, శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) యూష, కరీష, మిష, విష, వర్ష, శబ్దములు నపుంసకములుకూడ నగును.

19. సకార ముపధగాఁగల శబ్దములు పుంలింగములు. ఉదా. వత్సః, వాయసః, మహానసః, మొద. కాని—

(అ) పనస, బిస, బుస, సాహస శబ్దములు నపుంసకములు.

(ఆ) చమస, అంస, రస, నిర్యాస, ఉపవాస, కార్పాస, వాస, మాస, కాస, కాంస, మాంస శబ్దములు నపుంసకములుగూడ నగును. ప్రాణివాచకము కానప్పుడు 'కంస' శబ్దమును పుం నపుంసకోభయలింగమగును.

20. రశ్మి, దివస శబ్దములును నా యర్థములు గల యితరములును పుంలింగములు. కావున, మయూఖ (రశ్మి), ఘుస్ర (దివస) మొదలగు శబ్దము

12. ఇస్, ఉస్, లంతమందుగల శబ్దములు: హవిస్, ధనుస్ మొదలయినవి. కాని—

'అర్చిస్' శబ్దము స్త్రీలింగముకూడ నగును. 'ఛదిస్' శబ్దము స్త్రీలింగము మాత్రము.

13. ముఖ, నయన, లోహ, వన, మాంస, రుధిర, కార్ముక, వివర, జల, హల, ధన, అన్న శబ్దములును, నాయర్థములుగల యితర శబ్దములును నపుంసకములు. ఉదా. ఆననమ్, లోచనమ్, కాలమ్, గహనమ్, ఆమిషమ్, రక్తమ్, శరాసనమ్, బిలమ్, వారి, లాంగలమ్, ద్రవిణమ్, అశనమ్ మొదలయినవి. కాని—

(అ) సీర (హల), అర్థ (ధన), ఓదన (అన్న) శబ్దములు పుంలింగములు మాత్ర మగును.

(ఆ) వక్త్ర (ముఖ); నేత్ర (నయన), అరణ్య (వన), గాండీవ (కార్ముక) శబ్దములు పుంలింగములు గూడ నగును.

(ఇ) అటవీ (వన) శబ్దము స్త్రీలింగము మాత్ర మగును.

14. లకార ముపధగాఁగల శబ్దములు నపుంసకలింగములు. ఉదా. కులమ్, కూలమ్, స్థలమ్ మొదలయినవి. కాని—

(అ) తూల, ఉపల, తాల, కుసూల, తరల, కంబల, దేవల, వృషల శబ్దములు పుం లింగములు.

(ఆ) శీల, మూల, మంగల, సాల, కమల, తల, ముసల, కుండల, పలల, మృణాల, వాల, నిగల, పలాల, బిడాల, ఖల, శూల శబ్దములు పుంలింగములుకూడ నగును.

15. సంఖ్యలలో సహస్ర శబ్దము నపుంసకలింగము. ఒకప్పుడిది పుంలింగముకూడను. శత, అయుత, ప్రయుత శబ్దములు పుం, నపుంస కోభయలింగములు; లక్ష, కోటి శబ్దములు స్త్రీలింగములు; శంకు శబ్దము పుం లింగము.

16. మన్ ప్రత్యయాంతములయి, కర్తృవాచులుకాని, రెండచ్చులుగల శబ్దములు నపుంసకలింగములు. ఉదా. చర్మ, వర్మ, నామ, రోమ మొదలయినవి. కాని—

(అ) బ్రహ్మన్ శబ్దము పుం లింగము కూడ నగును.

17. 'అస్' అంతమందుగలిగి, రెండచ్చులుగల శబ్దములు నపుంసకములు: ఉదా. యశస్, మనస్, తపస్ మొదలయినవి.

'అప్సరస్' శబ్దము స్త్రీలింగము. ఇది సాధారణముగ బహువచనము నందే యుండును.

18. త్రాంతములు నపుంసకలింగములు. ఉదా. పత్రమ్, ఛత్రమ్ మొదలయినవి. కాని—

(అ) యాత్రా, మాత్రా, భస్త్రా, దంష్ట్రా, వరత్రా, శబ్దములు స్త్రీలింగములు మాత్ర మగును.

(ఆ) భృత్ర, అమిత్ర, ఛాత్ర, పుత్ర, మంత్ర, వృత్ర, మేఢ్ర, ఉష్ట్ర, శబ్దములు పుంలింగములు.

(ఇ) పత్ర, పాత్ర, పవిత్ర, సూత్ర, ఛత్ర శబ్దములు పుంలింగ ములు గూడ నగును.

19. బల, కుసుమ, శుల్వ, పత్తన, రణ శబ్దములును, ఆయర్థములుగల యితరములును నపుంసకలింగములు. కావున, వీర్య (బల) మొదలగునవియు నపుంసకములు.

(అ) పద్మ, కమల, ఉత్పల శబ్దములు పుంలింగములు గూడ నగును.

(ఆ) ఆహవ, సంగ్రామ శబ్దములు పుంలింగములు మాత్రమగును.

(ఇ) ఆజి శబ్దము స్త్రీలింగము మాత్రమగును.

20. ఫలజాతిని తెలుపు శబ్దములు నపుంసకలింగములు. ఉదా. ఆమలకమ్, ఆమ్రమ్ మొదలయినవి. వృక్షజాతిని తెలుపు శబ్దములు కొన్నియెడల స్త్రీలింగములు మాత్రమగును. ఉదా. హారీతకీ మొదలయినవి.

21. వియత్, జగత్, సకృత్, శకన్, పృషత్, శకృత్, యకృత్. ఉదశ్విత్ శబ్దములు నపుంసకములు.

22. నవనీత, అవత, అనానృత, అమృత, నిమిత్త, విత్త, చిత్త, పిత్త, వ్రత, రజత, వృత్త, పలిత శబ్దములును, శ్రాద్ధ, కులిశ, దైవ, పీఠ, కుండ, అంక, అంగ, దధి, సక్థి, అక్షి, ఆస్య, ఆస్పద, ఆకాశ, కణ్వ, బీజ శబ్దము లును నపుంసకలింగములు. * 'దైవ' శబ్దము పుంలింగముకూడ నగును.

23. ధాన్య, ఆజ్య, సస్య, రూప్య, పణ్య, వర్ణ్య, ధృష్య, హవ్య, కవ్య, కావ్య, సత్య, అపత్య, మూల్య, శిక్య, కుడ్య, మద్య, హర్మ్య, తూర్య, సైన్య శబ్దములు నపుంసకలింగములు.

24. ద్వంద్వ, బర్హ్మ, దుఃఖ, బడిశ, పిచ్ఛ, బింబ, కుటుంబ, కవచ, వర, శర, వృందారక శబ్దములు నపుంసకములు.

25. ఇంద్రియమను నర్థమున 'అక్ష' శబ్దము నపుంసకలింగము.

స్త్రీ, పు ముభయ లింగము.

1. (అ) గో, మణి, యష్టి, ముష్టి, పాటలి, వస్తి; శాల్మలి, త్రుటి, మసి, మరీచి.

(ఆ) మృత్యు, సీధు, కర్కంధు, కిష్కు, కండు, రేణు శబ్దములు స్త్రీ పు ముభయలింగములు.

2. ఉకారాంతమగు గుణవాచకశబ్దములు మూఁడు లింగములందును నుండును. ఉదా. పటు, పటుః, పట్వీ మొదలయినవి.

3. తద్ధిత రూపములందు అపత్యార్థకములు పుం స్త్రీ లింగముల రెండింట నుండును. ఉదా. ఔపగవః, ఔపగవీ మొదలయినవి.

పుం నపుంసకోభయలింగము.

1. (అ) ఘృత, భూత, ముస్త, క్ష్వేలిత, ఐరావత, పుస్తక, బుస్త, లోహిత.

(ఆ) శృంగ, అర్ఘ, నిదాఘ, ఉద్యమ, శల్య, దృఢ.

(ఇ) వజ్ర, కుంజ, కుథ, కూర్చ, ప్రస్థ, దర్ప, అర్భ, అర్ధ, బుచ, దర్భ, పుచ్ఛ.

(ఈ) కబంధ, ఔషధ, ఆయుధ, అంత.

(ఉ) దండ, మండ, ఖండ, శత, సైంధవ, పార్శ్వ, ఆకాశ, కుశ, కాశ, అంకుశ, కులిశ.

(ఊ) గృహ, మేహ, దేహ, పట్ట, పటహ, అష్టాపద, అంబుద, కకుద, అను శబ్దములు పుం నపుంసకోభయలింగములు.

ఇంతవఱకును వివరించినది శబ్దగతలింగము. ఇట్టిదిగాక స్త్రీలింగము నేర్పఱించుటకు స్త్రీ ప్రత్యయములను జేర్చుటయు సంస్కృతమున నెక్కువ ప్రచారమం దున్నది. అట్టి ప్రత్యయములు చేరునప్పుడు కొన్ని యాగమాక్షరములు చేరుటయుఁ గలదు. ఈ క్రింద నా యా ప్రత్యయములును, ఆగమాక్షరములును నుదాహరణములతో వివరింపఁబడియున్నవి. ఆయా ప్రత్యయములను జేర్చికొన సమర్థములగు శబ్దములను గూర్చియే యీ వివరణము చేయఁబడినదిగాని, తత్సాదృశ్యముగల సకలశబ్దములకును నాయా ప్రత్యయములు చేరు ననుకొనరాదు.

1. టాప్ :

i. అజాదిశబ్దముల తుది యత్తుకంటె టాప్ ప్రత్యయము వచ్చును. ఉదా. అజా, ఏడకా, అశ్వా, చటకా, మూషికా.

ii. సమ్, భస్త్ర, అజిన, శణ, పిండ, శబ్దములు పూర్వమందుగల ఫల శబ్దముకంటె టాప్ వచ్చును: సంఫలా, భస్త్రఫలా, అజినఫలా, శణఫలా, పిండఫలా.

iii. సదచ్, కాండ, ప్రాంత, శత, ఏక శబ్దపూర్వకమగు పుష్పశబ్దము కంటె టాప్ వచ్చును: సత్పుష్పా, ప్రాక్పుష్పా, ప్రత్యక్పుష్పా, కాండపుష్పా, ప్రాంతపుష్పా, శతపుష్పా, ఏకపుష్పా.

iv. జాతివాచకమును, మహచ్ఛబ్దపూర్వకము కానట్టియు శూద్ర శబ్దముకంటె టాప్ వచ్చును: శూద్రా;-కాని, పుం యోగమున 'శూద్రీ' యగును. మహచ్ఛబ్దపూర్వకమైన 'మహాశూద్రీ' అగును.

v. నఞ్ పూర్వకమగు మూలశబ్దముకంటె టాప్ వచ్చును: అమూలా.

2. ఙీప్ :

i. ఉగిదంతమగు ప్రాతిపదికముకంటె స్త్రీలింగమున ఙీప్ వచ్చును: ఉదా. భవతీ, పచంతీ, దీవ్యంతీ మొదలయినవి. వీనియందు నుమాగమము విశేషము. ఉఖాస్రత్, పర్ణధ్వత్, అనువానికి ఙీప్ రాదు. 'అంచితి'కి వచ్చును: ప్రాచీ, ప్రతీచీ.

ii. వన్నంత శబ్దములకు ఙీప్ వచ్చును. రేఫ మంతాగమముగాఁ గూడఁ జేరును: వన్నంతమనుటచే ఙ్వనిప్, క్వనిప్, వనిప్,లు గూడ గ్రహింపఁబడును. ఉదా. అతినుత్వరీ, అతిధీవరీ, శర్వరీ. కాని, హాశంతధాతువునకు విధింపఁబడిన వన్నంత శబ్దములమీఁదను, వన్నంత శబ్దము లంతమందుగల శబ్దముల మీఁదను ఙీప్ప్రత్యయమును, రాగమమును రావు. అవావా బ్రాహ్మణీ; రాజయుధ్వా. బహువ్రీహిసమాసమున ఙీప్పును రాగమమును వైకల్పికముగ వచ్చును; ఉదా. బహుధీవరీ, బహుధీవా.

iii. 'పాద్' శబ్దము సమాసమందుచేరి యీ సమాసమునంతమం దున్నప్పుడు ఙీప్పు వైకల్పికముగా వచ్చును: ద్విపదీ, ద్విపాత్-కాని యీ సమాసము ఋక్కును దెలుపునప్పుడు 'పాత్' శబ్దముకంటె టాప్వచ్చును. ఙీప్ రాదు: ద్విపదా ఋక్, ఏకపదా. పఞ్చ, చతుశ్శబ్దములపై టాప్‌రాదు: పఞ్చ, చతస్రః.

iv. మన్నంతశబ్దములకంటె ఙీప్‌రాదు: సీమా, సీమానౌ. బహువ్రీహి సమాసాంతమగు అన్ అంతశబ్దములకంటెనుగూడ ఙీప్‌రాదు: బహుయజ్వా, బహుయజ్వానౌ. ఇట్టి మన్నంత, అన్నంతశబ్దములకంటె డాప్ప్రత్యయము వైకల్పికముగ వచ్చును: ఉదా. సీమా, సీమే, సీమానౌ; దామా, దామే,

నగును: శారవ్యాయణీ, మాండూకాయణీ. ఆసురశబ్దముపైఁ గూడ నిట్లే యగును: ఆసురాయణీ.

vi. ప్రథమవయోవాచులగు నదంత శబ్దములపై స్త్రీలింగమున 'ఙీప్' వచ్చును. ఉదా. కుమారః, కుమారీ. చరమవయోవాచులుగాని అదంతశబ్దములపై 'ఙీప్' వచ్చునని చెప్పవచ్చును. ఉదా. వధూటీ, చిరంటీ.- కన్యాశబ్దముపై ఙీప్ రాదు.

vii. అదంతమగు ద్విగుసమాసముపై ఙీప్ వచ్చును. ఉదా. త్రిలోకీ. పరిమాణవాచకములు కానట్టి శబ్దములును బిస్త, ఆచిత, కంబల్య శబ్దములును ద్విగుసమాసమున నుత్తరశబ్దములుగా లేనప్పుడు తద్ధితలోపము కలిగినచో ఙీప్ రాదు. ఉదా. పంచాశ్వా, ద్విబిస్తా, ద్వ్యాచితా, ద్వికంబల్యా. పరిమాణవాచకమైనచో 'ద్వ్యాఢకీ'; సమాహారవాచి యైనచో 'పంచాశ్వీ' మొదలయినవి.

ద్విగుసమాసము 'కాండ' శబ్దాంతమై క్షేత్రపరిమాణమును నిర్దేశించినప్పుడు ఙీప్ రాదు. ఉదా. ద్వికాండా, క్షేత్రభక్తిః. క్షేత్ర పరిమాణమును దెలుపునప్పుడు 'ద్వికాండీ రజ్జుః.'

ద్విగుసమాసమున పురుషశబ్దము పరిమాణవాచకమై యుత్తరపదముగా నిలిచి తద్ధితలోపము కలిగినచో ఙీప్ వైకల్పికముగా నగును. ఉదా. ద్విపురుషీ, ద్విపురుషా (పరిఖా).

ఊధస్ శబ్దము బహువ్రీహిసమాసమున నుత్తరపదముగా నున్నప్పుడు 'అనఙ్' అనునది ఆదేశముగా వచ్చును. బహువ్రీహిసమాసమున ఊధశ్శబ్దముపై స్త్రీత్వమున 'డాప్', 'ఙీప్'లు రావు, 'ఙీష్' వచ్చును. ఉదా. కుండోఘ్నీ. స్త్రీత్వమున ననుటచే 'కుండోధ్నో ధైనుకమ్'. ఇచట 'అనఙ్' ఆదేశముకూడ రాదు.—కాని, సంఖ్యావాచకముగాని, అవ్యయముగాని 'ఊధస్' శబ్దమునకు బహువ్రీహిసమాసమునఁ బూర్వపదముగా వచ్చినచో 'ఙీప్' వచ్చును, 'ఙీష్' రాదు. ఉదా. ద్వ్యూధ్నీ, అత్యూధ్నీ; ఇయ్యది బహువ్రీహియందుమాత్రము వచ్చును. 'ఊధో అతిక్రాంతా' అని విగ్రహము చేయునప్పుడు 'అత్యూధాః' అగును.

(viii) సంఖ్యాదియై 'దామ', 'హాయన' శబ్దాంతమగు 'దామ' 'హాయన' శబ్దములతో నంతమగు బహువ్రీహిసమాసమున 'ఙీప్' వచ్చును. ఉదా. ద్విదామ్నీ, ద్విహాయనీ (బాలా.)—త్రి, చతుర్ అను సంఖ్యావాచకములు సమాసాదినిగల హాయన శబ్దమందలి నకారమునకు ణత్వము కూడ నగును. వయోవాచక సమాసగత 'హాయన' శబ్దమునకు మాత్రము

'ఙీప్' 'ఇ'త్వములు ప్రాప్తించును. ఉదా. త్రిహాయనీ, చతుర్హాయణీ. వయోవాచకము కానప్పుడు, త్రిహాయనా, చతుర్హాయనా (శాలా).

ix. అన్నంతమై ఉపధా లోపముగల బహువ్రీహిసమాసము సంజ్ఞావాచకమయినప్పుడును వేదమునందును ఙీప్ వచ్చును. ఉదా. సురాజ్ఞి (ఒక నగరము పేరు); వేదమునందు-'శతమూర్ధ్ని'. ఇట్లే సంజ్ఞావాచకములందును, వేదమునందును 'కేవల, మామక, భాగధేయ, పాప, అపర, సమాన, ఆర్యకృత, సుమంగల, భేషజ' శబ్దములు బహువ్రీహిసమాసమున సంఖ్యావాచక పూర్వపదములైనప్పుడును, వేదమునందును ఙీప్పును పొందును: కేవలీ, మామకీ, భాగధేయీ, పాపీ, అపరీ, సమానీ, ఆర్యకృతీ, సుమంగలీ, భేషజీ. ఇతర స్థలములయందు 'కేవలా' మొదలగు రూపములు. లోకమందు సంజ్ఞావాచకము కానప్పుడు 'మామికా' (బుద్ధిః) అగును. మాతులపత్ని 'మామీ', 'మామకీ'.

x. అంతర్వత్, పతివత్ శబ్దములకు 'నుక్కు'ను 'ఙీప్పు'ను వచ్చును: అంతర్వత్నీ, పతివత్నీ, జీవద్భర్తృకయైన గర్భిణి అంతర్వత్ని. ఇతరత్ర మతుప్పు నిపతింపఁబడును: పతిమతీ, పృథివీ.

xi. యజ్ఞసంబంధము గలిగినప్పుడు పతి శబ్దమునకు స్త్రీత్వమున నకారాదేశము వచ్చును: పత్నీ 'వసిష్ఠుని పత్ని' యనఁగా వసిష్ఠకృత క్రతుఫల భోక్త్రి యని యర్థము.

'స' అనునది పూర్వమందు గల 'పతి' శబ్దమునకు స్త్రీత్వమున నకారాదేశము వైకల్పికముగ వచ్చును. గృహపతిః, గృహపత్నీ, అను రెండు రూపములును స్త్రీలింగములే. ఇట్లే, దృఢపతిః, దృఢపత్నీ; వృషలపతిః, వృషలపత్నీ. వృషలపత్నీ శబ్దమునందు నుక్కు వచ్చుట యజ్ఞసంబంధముచేతఁగాదు; 'పత్నివంటిది' అని ఔపచారికము. స - పూర్వమనుటచేత 'గవాంపతిః' అనునది స్త్రీవాచకమగును. సపత్న్యాది శబ్దములందు నుక్కు నిత్యముగా వచ్చును: సపత్నీ, ఏకపత్నీ, వీరపత్నీ మొదలయినవి

xii. 'పూతక్రతు' శబ్దముపై 'ఐ' అనున దాదేశముగా వచ్చును: పూతక్రతాయీ. ఇట్లే 'వృషాకపి, అగ్ని, కుసిత, కుసిద ('కుసీద'కాదు) శబ్దములపై ఉదాత్తమగు 'ఐ' ఆదేశమగును: వృషాకపాయీ, ఆగ్నాయీ, కుసితాయీ, కుసిదాయీ.

'మను' శబ్దముపై 'ఔ' అనునదియు వైకల్పికముగ వచ్చును: మనావీ, మానాయీ, మనుః.

xiii. రంగును దెలియఁజేయు శబ్దములం దుపధగానుండు అనుదాత్తాంతమగు 'త'కారమునకు 'న'కార మాదేశముగా వచ్చి, ఙీప్పు కలుగును. ఏతా

(= చిత్రవర్ణముగలది), ఏనీ, రోహితా (ఎఱ్ఱనిరంగుగలది), రోహిణీ. 'శ్వేతా' అనునది అనుదాత్తాంతము కాదు. కావున 'శ్వేనా' అనురూపము లేదు. 'పిశఙ్గ' శబ్దముపైఁగూడ జీప్ వైకల్పికముగ వచ్చును. పిశఙ్గీ, పిశఙ్గా. వేదమున 'క్నా'ంత శబ్దములమీఁదను జీప్ వచ్చును. అసిక్నీ, పలిక్నీ. 'అవదాత' శబ్దమునకు 'శుద్ధమైన వర్ణము' అని యర్థము; 'తెలుపు' కాదు. కావున అవదాతీ, అవదానీ, అను రూపములు రావు.

3. జీష్.

i. తోపధభిన్నములై, అనుదాత్తాంతములు కాని వర్ణవాచక శబ్దములపై జీష్ వచ్చును; జీప్ రాదు. కల్మాషీ, సారంగీ. అనుదాత్తాంతములు కావు గావున 'కృష్ణా', 'కపిలా' అను రూపములుమాత్రముండును.

ii. షిదంతములకంటెను, గౌరాది శబ్దములకంటెను 'జీష్' వచ్చును. ఉదా. నర్తకీ, గౌరీ. - "గౌర, మత్స్య, మనుష్య, శృంగ, పింగల, హయ, గవయ, ముకయ, ఋష్య, పుట, తూణ, దుణ, ద్రోణ, హరిణ, కాకణ, పటర, ఉణక, ఆమలక, కువల, బింబ; బదర, కర్కర, తర్కార, శర్కార, పుష్కర, శిఖండ, సదల, శుష్కాండ, సనంద, సుషమ, సుషవ, అలింద, గుడుల, పాండశ, ఆఢక, ఆనంద, అశ్వత్థ, సుపాట, ఆపచ్చిక, శష్కుల, సూర్భ, శూర్ప, సూత్ర, యూష, యూథ, సూప, పూప, మేయ, వల్లక, ఘాతక, సల్లక, మాలక, మాలతి, సాల్వక, వేతస, బృస, అతస, ఉభయ, భృంగ, దహ, మఠ, ఛేద, పేశ, మేద, శ్వన్, తక్షన్, అనడుహ్ (అనడ్వాహ్), ఏషణ (కరణార్థమున), దేహ, దేహల, కాకాదన, గవాదన, తేజన, రజన, లవణ, ఔద్గాహమని, గౌతమ, పారక, అయఃస్థూణ, భౌరికి, భౌలికి, భౌలింగి, యాన, మేధ, ఆలంబి, ఆలజి, ఆలబ్ధి, ఆలక్షి, కేవాల, ఆపక, ఆరట, నట, టోట, నోట, మూలాట; శాతన, పోతర, పాతన, పాటన, ఆస్తరణ, అధికరణ, అధికార, ఆగ్రహాయణ, ప్రత్యవరోహిన్, సేచన, సుమంగల (సంజ్ఞాయందు), అండర, సుందర, మంగల, మంథర, మండల, పట, పిండ, పిటక, షండ, ఊర్ద, గుర్ద, శమ, సూద, ఆర్ద, హ్రాద, పాండ, భాండ, లోహాండ, కదర, కల, కందర, తరుణ, తలున, కల్మాష, బృహత్, మహత్, సోమ, సౌధర్మ, రోహిణీ, రేవతీ (నక్షత్రము), వికల, నిష్కల, పుష్కల, కటా చ్ఛ్రోణి వచనే; పిప్పల్యాదేశ్చ (పిప్పల్యాదులు :-పిప్పలీ, హరీతకీ, కోశాతకీ, శమీ, వరీ, శరీ, పృథివీ, క్రోష్ట్రీ, మాతామహీ, పితామహీ)—ఇది గౌరాదిగణము.

iii. సూర్య, తిష్య, అగస్త్య, మత్స్య, శబ్దములం దుపధగానున్న యకారమునకు లోపముగలిగి, దానిపై జీష్ చేరును: సౌరీ, తైషీ, ఆగస్తీ, మత్సీ.

iv. జానపద, కుండ, గోణ, స్థల, భాజ, నాగ, కాల, నీల, కుశ, కాముక, కబర శబ్దములకు వరుసగా వృత్తి, అమత్ర, అవపనా, అకృత్రిమా, శ్రాణా, స్థూలా, వర్ణ, అనాచ్ఛాదన, అయోవికార, మైదునేచ్ఛా, కేశవేశ అనునర్థములందు జీష్ వచ్చును

1. జానపదీ = ఒకవృత్తి; జానపదీ (ఆద్యుదాత్తమగుటచే జీప్) = జానపదస్త్రీ.

2. కుండీ = కుండ; కుండా = తండ్రి బ్రతికి యుండఁగా జారునికి పుట్టిన కూఁతురు.

3. గోణీ = గోనె, చింకిగుడ్డ; గోణా = ఒక సంజ్ఞావాచక శబ్దము.

4. స్థలీ = దున్నని నేల; స్థలా = దున్నిన నేల.

5. భాజీ = ఉడికించిన అన్నము మొదలయినవి; భాజా=ఉడికించనిది.

6. నాగీ = స్థూలమైనయేనుఁగు; సర్పపరమైనచో దీర్ఘమైనది; నాగా = సాధారణమైన యేనుఁగు లేక పాము.

7. కాలీ = నలుపురంగు; కాలా = ఒక సంజ్ఞావాచకశబ్దము.

8. నీలీ = నీలవర్ణము, నీలా = నీలిరంగుగలబట్ట; ('నీలినీ' అని కూడ రూపము గలదు. నీలీ శబ్దము నీలి పైరునకును జెల్లును. ప్రాణివిషయమునను నీలీశబ్దము నుపయోగింపవచ్చును; నీలీగౌః.-సంజ్ఞావాచకమైనప్పుడు 'నీలీ', 'నీలా' అని రెండు రూపములు నుండును.

9. కుశీ = నాఁగలి యినుపమొన; కుశా = త్రాడు, దర్భ.

10. కాముకీ = మైథునేచ్ఛగల స్త్రీ; కాముకా = ధనమును గోరు స్త్రీ.

11. కబరీ = కొప్పు; కబరా = చిత్రమైనది (విశేషణము).

ప్రాచ్యులమతమున 'శోణ' శబ్దముకంటె 'జీష్' వచ్చును: శోణీ. శోణా.

v. ఉదంతములగు గుణవాచకశబ్దములకంటె 'జీష్' వైకల్పికముగ వచ్చును: మృద్వీ, మృదుః.

(ఉదంతమనుటచేత 'శుచి' శబ్దముపై రాదు. గుణవచనమనుటచే 'ఆఖు' (ఎలుక) శబ్దముపై రాదు. 'ఖరు' (= పతిని స్వయముగా వరించు కన్య) శబ్దము మీఁదను, ఉపధావర్ణము సంయుక్తాక్షరముగాఁగల శబ్దముల మీఁదను 'జీష్' రాదు: పాండుః).

vi. 'బహు' మొదలగు శబ్దములకంటెఁ గూడ 'జీష్' వైకల్పికముగ వచ్చును: బహ్వీ, బహుః.

('క్తిన్' కాని కృత్ప్రత్యయమగు 'ఇ'కారముపైఁ గూడ నిట్లే యగును: రాత్రిః, రాత్రీ; రాజిః, రాజీ. 'క్తిన్' అర్థములేని యెట్టి పదాంత ఇకారము మీఁదనైనను జీష్ వచ్చునని కొందఱందురు: శకటిః, శకటీ.-'పద్ధతి' శబ్దము 'క్తి' న్నంతమైనను దానికంటె జీష్ వైకల్పికముగ వచ్చును: పద్ధతిః, పద్ధతీ.)

vi. 'ఈమె ఇతనిభార్య' అని ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పినప్పుడు పుంవాచక శబ్దముపై జీష్ వచ్చును: గోపస్య స్త్రీ గోపీ. (కాని, 'పాలికా' శబ్ద ముత్తర పదముగాఁ గల సమాసములందు జీష్ రాదు: గోపాలికా, అశ్వపాలికా. సూర్యునిస్త్రీ దేవతావాచియైనచో 'ఆప్' వచ్చి 'సూర్యా' అగును. మనుష్య స్త్రీయైనచో 'సూరీ' = కుంతి.

vii. ఇంద్ర, వరుణ, భవ, శర్వ, రుద్ర, మృడ, హిమ, అరణ్య, యవ, యవన, మాతుల, ఆచార్య శబ్దములపై 'ఆనుక్' ఆగమమును దాని కంటె 'జీష్'ను వచ్చును: ఇంద్రాణీ, వరుణానీ, భవానీ, శర్వాణీ, రుద్రాణీ, మృడానీ, హిమానీ (ఎక్కువ మంచు), అరణ్యానీ (దట్టమైన యడవి), యవానీ (పుచ్చిన యవధాన్యము), యవనానీ (యవనుల లిపి విశేషము), మాతులానీ (మాతులీ అను రూపమును గలదు), ఆచార్యానీ, ఆచార్యాణీ ('ఆచార్య' శబ్ద ముపై 'అణ్' వచ్చినది. ఆచార్యాని యనఁగా ఆచార్యుని భార్య. 'ఆచార్యా' అనురూపమును గలదు; 'స్వయం వ్యాఖ్యాత్రి' అని దీనియర్థము).

ఉపాధ్యాయ శబ్దముమీఁదఁ గూడ 'ఆనుక్', 'జీష్'లు వైకల్పికముగ వచ్చును: ఉపాధ్యాయానీ = ఉపాధ్యాయుని భార్య; ఉపాధ్యాయా = స్వయ ముగా అధ్యయనము చేయించుస్త్రీ.

అర్య, క్షత్త్రియ శబ్దములపైఁ గూడ స్వార్థమున ఆనుక్, జీష్, లు వైకల్పికముగ వచ్చును: అర్యాణీ, అర్యా = స్వామిని; లేక వైశ్యస్త్రీ. పుంయోగమున 'అర్యీ, క్షత్త్రియీ' అను రూపములు కలుగును. బ్రాహ్మణ శబ్దముపై కర్మణ్యర్థమున 'అణ్' వచ్చి 'బ్రహ్మను తీసికొని వచ్చినది. లేక జీవింపఁజేయునది' అను నర్థమున 'బ్రాహ్మణీ' అను రూపము కలుగును.

viii. దేనిచే అమ్మఁబడినదో ఆ వస్తువును దెలుపు శబ్దము సమాస మున పూర్వమందు గల 'క్రీత' శబ్దముకంటె జీష్ వచ్చును: వస్త్రక్రీతీ.— ఒకప్పుడు రాదు: ధనక్రీతా.

ix. కరణవాచకశబ్దముపై సమాసమునఁ జేరిన క్తాంతశబ్దముకంటె అల్పార్థమున జీష్ వచ్చును: అభ్రలిప్తీ ద్యౌః = మేఘములు కొంచెముగా వ్యాపించిన యాకాశము.

x. క్తాంతమై, అంతోదాత్తమై, అదంతమగు బహువ్రీహిసమాసమున జీష్ వచ్చును. ఈ విధి జాతివాచకశబ్దము పూర్వపదమైనప్పుడే వర్తించును. కావున, 'బహు, నఞ్, సు, కాల, సుఖ' మొదలగునవి పూర్వపదములైనచో జీష్ రాదు. ఉదా. ఊరుభిన్నీ; కాని,— బహుకృతా. 'జాతి' అనునది పూర్వపదమైనచో జీష్‌రాదు. దంతజాతా—అగ్నిసాక్షికముగ పాణిగ్రహణము చేసినస్త్రీ 'పాణిగృహీతి'; ఇతర విధముల పాణిగ్రహణము గలిగినది పాణిగృహీత = జారిణి.

xi. క్తాంతమై, అంతోదాత్తమై; అదంతమగు బహువ్రీహిసమాసమున పూర్వపదము దేహమందలి యొకయంగమును దెలుపు శబ్దముకానిచో జీష్ వైకల్పముగ వచ్చును: ఉదా. సురాపీతీ, సురాపీతా. కాని,—ఊరుభిన్నీ ('ఊరుభిన్నా' అని కాదు).

xii. సమాసమున నుత్తరపదము దేహములోని యొకయంగమును దెలుపునదై, అముఖ్యమైనదై దాని యుపధావర్ణము సంయుక్తాక్షరము కానప్పుడు జీష్ వైకల్పికముగా వచ్చును. ఉదా. అతికేశీ, అతికేశా; చంద్రముఖీ, చంద్రముఖా, సుస్తనీ, సుస్తనా (ప్రతిమా);—కాని, సంయోగోపధము కావున 'సుగుల్ఫా' ('సుగుల్ఫీ' అని కాదు).

xiii. సమాసమున 'బహు, సు, నఞ్, కాల, సుఖ' మొదలగునవి పూర్వమందులేని నాసిక, ఉదర, ఓష్ఠ, జంఘా, దంత, కర్ణ, శృంగ శబ్దములపై జీష్ వైకల్పికముగ వచ్చును. ఉదా. తుంగనాసికీ, తుంగనాసికా;—కాని, సునాసికా, అనాసికా (సునాసికీ, అనాసికీ, అనఁగూడదు). అంగ, గాత్ర, కంఠ శబ్దముల మీఁదఁగూడ (బహు, సు, మొదలయినవి పూర్వమందున్నను) జీష్ వైకల్పికముగ వచ్చును. ఉదా. స్వంగీ, స్వంగా;—'పుచ్ఛ' శబ్దముకంటెఁగూడ నిట్లే యగును. ఉదా. సుపుచ్ఛీ, సుపుచ్ఛా;—పుచ్ఛశబ్దము కబర, మణి, విష, శర, శబ్దములపై సమాసమందు చేరినచో నిత్యముగా జీష్‌వచ్చును: కబరపుచ్ఛీ = నెమలి. ఉపమానవాచకముపై పక్ష, పుచ్ఛ, శబ్దములు సమాసమునఁ జేరిన యెడల జీష్ నిత్యముగా వచ్చును: ఉలూకపక్షీశాలా; ఉలూకపుచ్ఛీసేనా.

xiv. దేహములోని యొక యంగమును దెలియఁజేయుచు, క్రోడాది గణమునఁ జేరిన శబ్దముగాని, రెంటికంటె నెక్కువ యచ్చులుగల శబ్దముగాని సమాసమున నుత్తరపదమైనప్పుడు 'జీష్' రాదు. క్రోడయనఁగా గుఱ్ఱపు ఉరము. (క్రోడ, నఖ, ఖుర, ఉఖా, వాల, శఫ, గుద; భగ గల, ఘోణ, నాల, భుజ, కర మొదలగునవి క్రోడాది గణమునఁ జేరినవి). ఉదా. కల్యాణక్రోడా, సుజఘనా.

xv. సహ, నఞ్, విద్యమాన, శబ్దములు పూర్వపదములుగా నుండి దేహావయవబోధక పదము లుత్తరపదములుగానున్న సమాసములపై జీష్ రాదు: సుకేశా, అకేశా, విద్యమాన నాసికా.

xvi. నఖ, ముఖశబ్దములు సమాసోత్తరపదములై సంజ్ఞావాచకము లయినయెడల జీష్‌రాదు. ఉదా. శూర్పణఖా, గౌరముఖా. సంజ్ఞావాచ కము కానప్పుడు 'తామ్రముఖీ కన్యా'.

xvi. దిగర్థక శబ్దము పూర్వపదమును, దేహావయవమును దెలుపునది యుత్తరపదమునుగాఁగల సమాసమున 'జీప్' కు మాఱుగ 'జీష్' వచ్చును. ఉదా. ప్రాఙ్ముఖీ.

xvii. సఖ శబ్దముపై లౌకికభాషలో జీష్‌వచ్చును: సఖీ.

xviii. యకార ముపధగాలేని, స్త్రీవిషయముకాని జాతివాచక పద ముకంటె జీష్‌వచ్చును: ఉదా. తటీ, వృషలీ, మొద. గోత్ర, చరణ, శబ్ద ముల మీఁదను ఈ జాతి కార్యమగును: ఉదా. ఔపగవీ, కఠీ, బహ్వృచీ, మొద. కాని, యకార ముపధగాఁగల 'హయ, గవయ, ముకయ, మనుష్య, మత్స్య,' శబ్దములపై జీష్‌వచ్చును: హయీ, గవయీ, ముకయీ, మనుషీ (మనుష్యపదములో య-లోపము), మత్సీ.

xix. పాక, కర్ణ, పర్ణ, పుష్ప, ఫల, మూల, వాల, అనునవి సమాస మున నుత్తరపదములైనప్పుడు వానికంటె జీష్‌వచ్చును: ఓదనపాకీ, శంకు కర్ణీ, శాలపర్ణీ, శంఖపుష్పీ, దాసీఫలీ, దర్భమూలీ, గోవాలీ, మొదలయినవి. ఈ పదములన్నియు ఓషధివిశేషవాచకములుగ రూఢములు.

xx. మనుష్యజాతిని తెలుపు ఇకారాంత పదములపై జీష్‌వచ్చును: దాక్షీ. ఈ కార్యము యోపధ శబ్దములపైఁ గూడ వచ్చును: ఉదమేయః, ఔదమేయీ. మనుష్యజాతి యనుటచే 'తిత్తిరి' శబ్దముపై జీష్‌వచ్చి తిత్తిరీ, అని కాదు.

4. ఊఙ్.

i. ఉకారాంతములై, యకార ముపధగాలేని మనుష్యజాతి వాచకపద ములపై 'ఊఙ్' వచ్చును. ఉదా. కురూః. అధ్వర్యుశబ్దము యోపధముగావున ఊఙ్ రాదు.—అప్రాణిజాతివాచకములును, రజ్జ్వాది పదభిన్నములునగు పద ములపైఁ గూడ నిట్లే యగును. ఉదా. అలాబూః, కర్కంధూః. వీనికి పుం లింగములోఁ గూడ నివే రూపములైనను స్వరమున భేదమున్నది.

ii. సంజ్ఞావాచకములై 'బాహు' అను పద మంతమందుగల సమాసములపై ఊఙ్ వచ్చును. ఉదా. భద్రబాహూః. — సంజ్ఞావాచకము కానప్పుడు—వృత్తబాహుః.

iii. 'పఙ్గు' శబ్దముమీఁదను 'ఊఙ్' వచ్చును: పఙ్గూః. ఇట్లే శ్వశుర శబ్దము మీఁదను వచ్చును: శ్వశ్రూః.

iv. ఉపమానవాచకము పూర్వపదమై, ఊరుశబ్ద ముత్తరపదమగు సమాసమునకును ఊఙ్ వచ్చును: కరభోరూః.

v. పూర్వపద ముపమానవాచకము కాకున్నను, అది 'సంహిత, శఫ, లక్షణ, వామ' పదములలో నొకటియై యుత్తరపద మూరుశబ్దమైనను ఊఙ్ వచ్చును: సంహితోరూః, శఫోరూః, లక్షణోరూః, వామోరూః.

vi. కద్రు, కమండలు శబ్దములు సంజ్ఞావాచకములైనచో వానికంటె 'ఊఙ్' వచ్చును: కద్రూః, కమండలూః.—సంజ్ఞావాచకములు కానప్పుడు 'కద్రుః, కమండలుః.'

5. ఙీన్.

శార్ఙ్గరవాది శబ్దములం దకారాంతములగు జాతివాచక పదములపై ఙీన్ వచ్చును. ఉదా: శార్ఙ్గరవీ, బైదీ. (శార్ఙ్గరవ, కాపటవ, గౌగ్గులవ, బ్రాహ్మణ, గౌతమ, కామండలేయ, బ్రాహ్మణకృతేయ, ఆనిధేయ, ఆని ధేయ, ఆశోకేయ, వాత్స్యాయన, మౌంజాయన, కైకసేయ, కావ్య, శైబ్య, ఏహి, పర్యేహి, ఆశ్మరథ్య, ఔదపాన, అరాల, చండాల, వతండ, భోగవద్, గౌరిమత్, పుత్ర—ఇవి శార్ఙ్గరవాదులు.) నృ, నర, శబ్దములపై వృద్ధివచ్చును: నారీ.

6. ఆప్.

యజంతములపై ఆప్. వచ్చును: అంబష్ఠ్యా, కారీషగంధ్యా. షకారముమీఁదను అఞంతములమీఁదను ఆప్ వచ్చును. ఉదా. పౌతిమాష్యా. 'ఆవట్య' శబ్దముమీఁదఁగూడ ఆప్ వచ్చును: ఆవట్యా.

7. తి.

యువన్ శబ్దముపై 'తి' అను తద్ధిత ప్రత్యయము వచ్చును: యువతిః. అనుపసర్జనమందే 'యువతి' అను రూపము వచ్చును. సమాసమున 'బహు యువా.' 'యువతీ' శబ్దము యౌతిధాతువు శత్రంతముపై ఙీప్ చేరుటవలనఁ గలిగినది.

పైని వివరించినదానినిబట్టి సంస్కృతమున లింగము శబ్దగతముగ సాధారణముగఁ గాన్పించుచున్నను, కవులవాడుకయం దనేకశబ్దముల లింగము

కార్యారగుచు వచ్చెనని తెలిసికొనవచ్చును. ఒకప్పు డొకయర్థముగల యనేక శబ్దము లేకలింగమును గలిగియుండుటయుఁ గాననగును. ఒకటేశబ్దము పుం నపుంసకలింగములందుగాని, పుం స్త్రీ లింగములందుగాని, మూఁడు లింగ ములందుగాని వాడఁబడుచుండెను. ఇట్లు లింగవ్యవస్థ తొలుత నిర్ధారితమై యుండినను, రాను రాను నియమహీనమగుచు వచ్చెను. పైని వివరించిన శబ్ద ముల లింగముల విషయమై నిఘంటుకారులు వేర్వేఱుగఁ దెలిపియుండు టయు నిట్టి యవ్యవస్థకు లక్షణ మనకతీరదు. కాని, యింకను జాతినిబట్టి లింగ మేర్పడుట సంస్కృతమునఁ గలుగలేదు. కొన్నియెడల నట్టి జాతిలింగము గోచరించుచున్నను, నట్టి నియమము మాత్రము సంస్కృతభాష నుపయో గించినవారి మనస్సుల నావేశింపలేదు. ఇట్లు సంస్కృతమున నవ్యవస్థనందిన లింగము విషయమునఁ బ్రాకృతమున నింకను నెక్కువ యవ్యవస్థ యేర్పడెను.

ప్రాకృతమున లింగము.

సంస్కృతమందలి హలంత శబ్దములన్నియుఁ బ్రాకృతమున నజంతము లయి యజంతములవలెనే లింగ, వచన, విభక్తుల నందఁజొచ్చినవి. లింగవిష యమున వ్యత్యయము గలిగినది; వచనమున ద్వివచనము లోపించినది; విభక్తి ప్రత్యయములు చాలవఱకు సమసిపోయినవి. ఇట్లు స్వరూపమునఁ జాలవఱకు మాఱియుండిన ప్రాకృతభాషలయందు సంస్కృతమునందే యవ్యవస్థత నందిన లింగజ్ఞానము మఱింత వ్యత్యయమగుట వింతగాదు. "లిఙ్గంచ" అని సంస్కృతమునందువలెనే ప్రాకృతములందును మూఁడు లింగములను నెఱుఁ గవలెనను సూత్రముప్రక్కనే ప్రాకృతలక్షణకారుఁడు "క్వచిద్వ్యత్య యః" అనుదానిని పొందుపఱిచినాఁడు. దీని కుదాహరణములుగ నాతఁడు సంస్కృతమున స్త్రీలింగమగు విద్యుచ్ఛబ్దము ప్రాకృతమున 'విజ్జుణో' అను పుం లింగ రూపమగుననియు, పుం లింగమగు దేవశబ్దము నపుంసక లింగ మగుననియుఁ జెప్పి, "దేవాణి రక్ఖంతు" అను నుదాహరణము నిచ్చియు న్నాఁడు - ప్రాకృతమునందలి యీ లింగవ్యత్యయమునుగూర్చి హేమచం ద్రుఁడు తన ప్రాకృతవ్యాకరణమునఁ గొంచె మెక్కువగ వివరించియు న్నాఁడు.

సంస్కృతము	ప్రాకృతము
(1) ప్రావృట్ (స్త్రీ)	పాఉసో (పుం.)
శరత్ (స్త్రీ)	సరఓ (పుం.)

(2) దామన్, శిరన్, నభస్ శబ్దములుతప్ప తక్కిన నకారాంత, సకా రాంత శబ్దములన్నియుఁ బ్రాకృతముల పుం లింగములగును. ఉదా.

సంస్కృతము.	ప్రాకృతము.
యశస్ (నపుం.)	జసో (పుం.)
పయస్ (నపుం.)	పఓ (పుం.)
తమస్ (నపుం.)	తమో (పుం.)
ఉరస్ (నపుం.)	ఉరో (పుం.)
జన్మ (నపుం.)	జమ్మో (పుం.)
నర్మ (నపుం.)	నమ్మో (పుం.)
మర్మ (నపుం.)	మమ్మో (పుం.)

కాని, దామ (దామం), శిరస్ (సిరం); నభస్ (నభం) అగును.

(3) అక్షి శబ్దమును ఆ యర్థమును బోధించు శబ్దములును, వచన, మొదలగు శబ్దములును వైకల్పికముగా ప్రాకృతమున స్త్రీలింగములగును. ఉదా. ఏసా అచ్ఛీ (స్త్రీలింగము, ఏకవచనము); అచ్ఛీఇం (నపుంసకలింగము, బహువచనము); చక్ఖూ (స్త్రీలింగము, ఏకవచనము); చక్ఖూఇం (నపుం. బహు.); నయణా (స్త్రీ. ఏక.); నయణాఇం (నపుం. బహు.); లోఅణా (స్త్రీ. ఏక.); లోఅణాఇం (నపుం. బహు.); వయణా = వచన (స్త్రీ. ఏక.); వయణాఇం (నపుం. బహు.); ఇత్లే, విజ్జుణా, విజ్జూఏ; కులో, కులం; ఛందో, ఛందం; మాహప్పో, మాహప్పం = మాహాత్మ్యమ్; దుఃఖా, దుఃఖాఇం; భాయణా, భాయణాఇం మొదలయినవి.

(4) గుణ, మొదలగు శబ్దములు వైకల్పికముగా క్లీబములగును. ఉదా. గుణాఇం = గుణాని, గుణా = గుణాః; దేవాణి = దేవాని; దేవా = దేవాః; బిందూఇం = బిందూని; బిందుణో = బిందవః, ఖగ్గం = ఖడ్గమ్. (ప్రథమావి.), ఖగ్గో = ఖడ్గః; మండలగ్గం = మండలాగ్రమ్ (ప్ర. వి.), మండలగ్గో = మండలాగ్రః, కరరుహం (ప్ర. వి.) కరరుహమ్; కరరుహో = కరరుహః); రుక్ఖాఇం = వృక్షాణి; రుక్ఖా = వృక్షాః.

(5) ఇమనిజంతములును, అంజల్యాదిశబ్దములును ప్రాకృతమున వైకల్పికముగ స్త్రీలింగములగును. ఉదా. ఏసా గరిమా, ఏస గరిమా; ఏసా మహిమా, ఏస మహిమా; ఏసా నిల్లజ్జిమా, ఏస నిల్లజ్జిమా; ఏసా ధుత్తిమా, ఏస ధుత్తిమా; ఏసా అంజలీ, ఏస అంజలీ; పిట్ఠీ, పిట్ఠం; అచ్ఛీ, అచ్ఛిం; పణ్హా, పణ్హో; చోరిఆ, చోరిఅం; కుచ్ఛీ, కుచ్ఛిం; బలీ, బలిం; నిహీ, నిహిం; విహీ, విహిం; రస్సీ, రస్సిం; గంఠీ, గంఠిం మొదలైనవి.

ప్రాకృతమునఁ గలిగిన లింగవ్యత్యయమును గూర్చిన యీ క్రింది యుదాహరణములు పిషెల్ పండితుఁడు రచించిన ప్రాకృత వ్యాకరణమునుండి గ్రహింపఁబడినవి.

ఆఊ తేఊ వాఊ = ఆప స్తేజో వాయుః.
తుంగో చ్చిఅ హోఇ మనో = తుంగమేన భవతి మనః.
ఏస సరో = ఏత త్సరః.
ఖుడిఓ మహేందస్స జసో = * క్షుదితో మహేంద్రస్య యశః.
అణ్ణో అణ్ణస్స మణో = అన్య దన్యస్య మనః.
మారుఅ-లద్ధ-త్థామో మహిరఓ = మారుత-లబ్ధ-స్థామ మహీ-రజః.
తమాల-కసణో తమో = తమాల - కృష్ణం తమః.
తారిసో అ ఉరో = తాదృశం చ ఉరః.
తవో కఓ = తపః కృతమ్.
సుమణం = సుమనస్.
మనమ్ = మనస్.
తఓ ఠాణాణి = త్రీణి స్థానాని.
దంతాఇం = దంతాన్ మొదలయినవి.

ఆధునికార్యభాషలయందు లింగము.

ఇట్లు ప్రాచీన ప్రాకృతభాషలయం దస్తవ్యస్తమయిన శాబ్దికలింగము నేఁటి యనేకార్యభాషలందు మఱింత వ్యత్యయమునొంది యొకదిక్కును తెన్నును లేక యున్నది. కొన్నిటియం దసహజమగు నీ లింగము విడనాడఁబడి, జాతినిబట్టి లింగ మేర్పడఁజొచ్చినది. అట్టిభాషలలో నీ విధానము చాలవఱకు ద్రావిడభాషామార్గము ననుసరించుచున్నది. నేఁటి కొన్ని యార్యభాషల నున్న యీ లింగప్రక్రియ యీక్రింద పొందుపఱుపఁబడినది.

1. **బంగాళిభాష:** ఇందు మనుష్యవాచక శబ్దములకు మాత్రము ప్రథమా బహువచనమున '-రా', '-ఏరా' అను ప్రత్యయములు చేరును. తిర్యగ్జడవాచక శబ్దముల బహువచనము ప్రత్యేక బహువచన బోధక శబ్దములను జేర్చుటవలనఁ గలుగును. ఇందు విశేష్యముల లింగము ననుసరించి విశేషణముల లింగము మాఱదు.

2. **అస్సామీభాష:** విశేష్యములలింగము ననుసరించి యిందు విశేషణముల లింగము మాఱదు.

3. **తూర్పు హిందీభాషాభేదములు:—**

i. <u>అవధీభాష</u>: ఈ భాషలో క్రియారూపములందు పుంలింగ స్త్రీలింగముల భేదము కానవచ్చుచున్నది. ఈ భేదము ప్రథమపురుషమందేకాక యుత్తమ మధ్యమపురుషములందును గలదు.

ii. బఘేలిభాష: ఇందు విశేష్యముల లింగము ననుసరించి విశేషణముల లింగము మాఱదు.

iii. ఛటిస్‌గఢీభాష: ఇందు ఆకారాంతములగు తద్భవవిశేషణముల స్త్రీలింగమునందు 'ఆ'కు బదులుగ 'ఈ' కారము చేగును. కాని, యీ నియమము సార్వత్రికము కాదు. తక్కిన విశేషణముల లింగము విశేష్యములనుబట్టి మాఱదు.

4. ఖాస్-కురాభాష: ఇందు లింగము జాతి ననుసరించి యుండును. స్త్రీవాచకము లన్నియు స్త్రీలింగములు. తక్కినవన్నియు పుంలింగములు. ఇట్టి మార్పునకు టిబెటో - బర్మనుభాషల ప్రాబల్యము కారణమని గ్రియర్సన్ పండితుఁ డభిప్రాయపడుచున్నాఁడు. ఇందు వర్తమాన క్రియలయందును నఞర్థక క్రియలయందును ప్రథమ, మధ్యమ పురుషములందు పుంస్త్రీ లింగభేదము కానవచ్చుచున్నది. ఉత్తమపురుషమునం దీభేదము లేదు. భూతకాలమునను ఈభేదము గలదుగాని యది ప్రథమపురుషక్రియలయందే కాన్పించుచున్నది.

5. మధ్యపహాడీ, లేక, కుమానీ భాష: ఇందు ప్రథమపురుషమున పుంస్త్రీ లింగముల వేర్వేఱు రూపములును బహువచనమున రెంటికి నొక్కటే రూపమును గాన్పించుచున్నది. భూత, అద్యతనభూత, అసద్యతనభూతకాలిక క్రియలయందు పుంస్త్రీ భేదముల ననుసరించి క్రియారూపములును మాఱును.

6. ఖస్‌పర్జియాభాష: ఇందలి క్రియారూపములలో మధ్యమపురుషైకవచనమున భూతకాలమున పుంస్త్రీ భేదమును సూచించు ప్రత్యేక రూపములున్నవి; ప్రథమపురుషమున నీ భేదమేకవచనమందే కాక బహువచనమునందును గలదు.

7. గర్హ్వాలీభాష: తద్భవ విశేషణములు తప్ప తక్కిన విశేషణములు విశేష్యముల లింగమును బొందవు. అవి మాఱక యట్లే నిలుచును. భవిష్యత్కాలిక క్రియారూపములం దన్నిపురుషములందును నీ భాషలో పుంస్త్రీ భేదము ననుసరించి ప్రత్యేకరూపము లున్నవి.

8. పడమటి పహాడీ భాషలు:

i. బఘాటీభాష: ఇందు క్రియారూపములలో భవిష్యత్కాలమందు ప్రథమపురుషమున పుంస్త్రీ లింగములకుఁ బ్రత్యేకరూపములున్నవి.

ii. కిఉన్థాలీభాష, : iii. ముల్వీభాష: ఈ రెంటియందును బఘాటీ (i) యందువలెనే యున్నది.

iv. మండ్రెఆలీ: ఇందు వర్తమానకాలమున మూఁడు పురుషములందును పుంస్త్రీలింగములకుఁ బ్రత్యేకరూపము లున్నవి.

v. గాదీభాష: ఇందు వర్తమాన భవిష్యత్కాలములయందు మూఁడు పురుషములందును బుంస్త్రీ లింగములందు ప్రత్యేకరూపము లున్నవి.

vi. భద్రవాహీ, భలేసీ భాషలు: వీనిలో భవిష్యత్కాలిక క్రియలయందు పుంస్త్రీలింగములఁ బ్రత్యేకరూపము లున్నవి.

vii. పాడరీభాష } ఈ రెంటియందును భద్రవాహీ భలేసీ భాషల
viii. గుజరిభాష } యందువలెనే యున్నది.

9. పష్టోభాష: ఇందనద్యతన భూతకాలిక క్రియల మూఁడు పురుషములందును బుంస్త్రీభేదము ననుసరించి ప్రత్యేకరూపములు గలవు.

10. ఓర్మూతీభాష: ఈ భాషయందు ప్రాణివాచకశబ్దములకు జాతిలింగము వాడుకలో నున్నది. ఇందు సాధారణముగ మహద్రూపములకు సరిపోవు మహతీరూపములు ప్రత్యేకశబ్దములచేఁ దెలుపఁబడును. ఈ భాషలో కొన్ని విశేషణములు విశేష్యముల లింగము ననుసరించి మాఱుచుండును గాని యట్టి విశేషణములు క్వాచిత్కముగ మాత్రమున్నవి; అనేక విశేషణ శబ్దము లట్లు మార్పునొందవు. ఇందలి క్రియారూపములు భూత, అసమాప్త భూత, అనద్యతనభూత, అసమాప్త భవిష్యత్, అనద్యతన భవిష్యత్కాలములందు పుంస్త్రీ భేదముల ననుసరించి ప్రత్యేకరూపముల నందుచుండును.

11. బెలోచీభాష: ఈ భాషలో శాబ్దికలింగము లేదు. విశేష్యముల లింగము ననుసరించి విశేషణశబ్దముల లింగము మాఱదు.

12. బుందేలీభాష: ఇందు భవిష్యత్కాలిక క్రియలలో పుంస్త్రీభేదముచే ప్రత్యేకరూపములు గలవు.

13. బనఫారీభాష: ఇందు భూతకాలిక చేదర్థమునందును, భూతార్థ క్రియాజన్యవిశేషణములకును పుంస్త్రీభేదముచేతఁ బ్రత్యేకరూపములు గలవు.

14. పంజాబీభాష: పుంస్త్రీభేదముచేఁ బ్రత్యేకరూపము లీభాష యందు వర్తమాన, భూతకాలక్రియలయందు గలవు.

15. మాల్వాటిభాష: అసమాప్త భూతకాల క్రియలయందును, భవిష్యత్కాలిక క్రియలలో నొక తెగయందును మూఁడు పురుషములలోను పుంస్త్రీభేదముచేఁ బ్రత్యేకరూపములు గలవు.

16. సింధీభాష: ఇందు శాబ్దికలింగ మంతరించిపోవుచున్నది; చాల మట్టుకు జాతిలింగ మనుసరింపఁబడుచున్నది. ఆ, ఈ, ఊ, అంతమందు గల విశేష్యములు పురుషనామము లైనప్పుడు పుంలింగములును, స్త్రీనామము లైనప్పుడు స్త్రీలింగములును నగుచున్నవి. జడవాచకములును, గుణవాచక పదములును స్త్రీలింగము లగుచున్నవి. ఉదాహరణములు: రాజా = రాజు (పుం.); హాచా=హత్య (స్త్రీ); సాణీ=స్నేహితుఁడు (పుం.); గోలీ=బానిసస్త్రీ (స్త్రీ.); రహాకూ = ఒకస్థలమున నివాసము గలవాఁడు (పుం.); ఆబిరూ=గౌరవము (స్త్రీ.) క్రియారూపములలో భూత భవిష్యత్కాలములందును, నిర్ధారిత వర్తమానకాలమునందును, అసమాప్త భూతకాలమునందును, వర్తమానాపరిసమాప్త చేదర్థకరూపములందును పుంస్త్రీభేదములచేఁ బ్రత్యేకరూపము లున్నవి.

పిశాచభాషలు.

17. బాష్గలీ: ఇందు జడవాచకశబ్దము లనేకములు స్త్రీలింగములుగ నున్నవి. ప్రాణివాచకములలో జాతిలింగముమాత్ర మనుసరింపఁబడుచున్నది. సాధారణముగ విశేష్య, విశేషణముల లింగభేదమును దెలుపకుండుటయే యీ భాషయందలి ముఖ్యలక్షణముగ నున్నది. కొన్ని విశేషణములు విశేష్యముల లింగము ననుసరించి మార్పు నొందవు.

18. వై అలాభాష: ఇందు జాతిలింగమున్నది. మహన్మహతీరూపముల భేద మీక్రిందివిధముగఁ దెలుపఁబడుచున్నది.

i. శబ్దములయంతమందుగల యచ్చుల మార్పుచేతను. ఉదా. దబల = బాలుఁడు; దబలి = బాలిక మొదలయినవి.

ii. వేఱేఱుపదముల నుపయోగించియు. ఉదా. మనష్ = మనుష్యుఁడు, మేషి = ఆఁడుది; త్ర = ఎద్దు; గా = ఆవు మొదలయినవి.

iii. మహన్మహతీ భేదమును దెలుపుటకుఁ బ్రత్యేకపదముల నాయాపదములకుఁ బూర్వమందు చేర్చుటవలనను. ఉదా. చూ=మగకుక్క; నరేస్తా - చూ, లేక, ఇస్త్రేకీ - చూ = ఆఁడుకుక్క మొదలయినవి.

ఈ భాషలో విశేష్యముల లింగవిభక్తుల ననుసరించి, విశేషణముల లింగవిభక్తిరూపములు మాఱవు. కొన్ని సందర్భములం దీభాషలోని క్రియలలో లింగభేదమును గాన్పించుచున్నదిగాని యట్టిభేద మరుదనియే చెప్పవచ్చును.

19. కలాషాభాష: ఇందు శాబ్దికలింగము లేదు. ప్రాణివాచకశబ్దముల కొకరీతిగను, అప్రాణివాచకముల కొకరీతిగను విభక్తిప్రత్యయములఁ జేర్చు విధాన మిందు గలదు. ఈభాషలో విశేషణములకు లింగము లేదు. వానిపై విభక్తిప్రత్యయములును జేరవు.

20. గివర్‌బటీభాష: ఇందు ప్రథమేతరవిభక్తులలో విశేషణములకు మార్పు గలుగదు.

21. పషాయిభాష: ఇందు విశేషణములకు లింగభేదము లేదు. క్రియారూపములలో భూతకాలమున పుంస్త్రీభేదములచేఁ బ్రత్యేకరూపము లున్నవి.

22. షినాభాష: ఇందు విశేషణములు విశేష్యముల లింగవచనముల ననుసరించి మాఱుచుండునుగాని, వాని విభక్తిరూపముల నందవు. ఇందు వర్తమాన, భూత, అపరిసమాప్తభూత, అనద్యతనభూతకాలిక క్రియారూపములందు పుంస్త్రీభేదముచేఁ బ్రత్యేకరూపములు గలవు.

23. ద్రాస్‌దేశమందలి ఖోక్వాభాష: దీనిలో విశేషణములు విశేష్యముల లింగము ననుసరించి మాఱుట చాల నరుదు. అన్నికాలముల క్రియారూపములందును పుంస్త్రీభేదముచేఁ బ్రత్యేకరూపములు గలవు.

24. డహ్‌హానుదేశపు ఖోక్వాభాష: ఇందు విశేష్యములందు శాబ్దిక లింగము స్పష్టముగా లేదు. వర్తమాన, భూతకాలికక్రియలందు పుంస్త్రీభేదముచేఁ బ్రత్యేకరూపము లున్నవి.

25. కాశ్మీరీభాష: ఇందు ప్రాణివాచకశబ్దములకు జాతిలింగము మాత్రము గలదు. జడవాచకశబ్దముల లింగ మాయాశబ్దముల యంతమందు గల మాత్రాచ్చుల మార్పులవలనఁ దెలియఁజేయఁబడును. (ఈ భాషయందు మాత్రాచ్చులయందలి మార్పులవలన ననేక వ్యాకరణకార్యములు కలుగుచుండును. వాని నన్నిటిని వివరించుట యనావశ్యకము. కాని, శబ్దమందలి యొక యచ్చు మాఱుటవలనఁగాని, శబ్దమునకు మఱియొకయచ్చును జేర్చుటవలనఁగాని, శబ్దగతాచ్చులు మాఱునట్టి సంప్రదాయము తెనుఁగునను గొంతవఱకుఁ గాన్పించుచున్నదని మఱియొకచోటఁ జెప్పఁబడి యున్నది.) విశేషణములను విశేష్యములుగ వాడినఁదప్ప, కేవలవిశేషణములై విశేష్యములకుఁ బూర్వము చేరునప్పుడు వానియం దెట్టిమార్పును గలుగదు. ఈ భాషలో భూత, వర్తమానక్రియారూపములును, అనద్యతనభూతకాలిక క్రియాజన్యవిశేషణములును, పుంస్త్రీభేదము ననుసరించి ప్రత్యేకరూపముల నందుచుండును.

26. తోర్వాలీభాష: ఇందు విశేష్యముల లింగవచన విభక్తుల ననుసరించి వాని విశేషణములందు మార్పులు గలుగవు.

27. బురుషస్కీ, లేక, ఖజునాభాష: ఇందు జాతిలింగమే కలదు; మహాన్మహతీరూపములు ప్రత్యేకముగఁ గలవు. తిర్యగ్జడవాచకపదములు మహాన్మహతీ రూపములనుండి వేఱుపడి యుండును.

28. మగహీభాష: ఇందు విశేషణములు విశేష్యముల ననుసరించి మాఱవు.

29. భోజ్‌పురీభాష: ప్రామాణిక భోజ్‌పురీభాషలో విశేష్యముల ననుసరించి వాని విశేషణములు మాఱవు. భూత, వర్తమానకాలిక క్రియారూపములందు పుంస్త్రీభేదముచేఁ బ్రత్యేకరూపము లుండును.

30. ఒటియాభాష: ఇందు జాతిలింగమున్నది. మహదమహద్ విధాన మున్నది.

31. మరాఠీభాష: ఇందు అప్రాణివాచకశబ్దముల యేకబహువచన రూపములును, ప్రాణివాచకశబ్దముల బహువచనరూపములును నపుంసకములు. ప్రాణివాచక బహువచనరూపములు మహన్మహతీ సామాన్యరూపములుగ నుండును; లేదా, అట్టిభేద మనిర్ధారితముగ విడిచిపెట్టఁబడును. కొంకణదేశపు మరాఠీభాషయందు రజస్వలలుకాని కన్యకలవిషయమున నపుంసక లింగైకవచనమును వాడుదురు. గౌరవార్థమున స్త్రీలకు నపుంసక లింగబహువచనము నుపయోగింతురు. ఆ-కారాంతవిశేషణములు తప్పఁ దక్కిన విశేషణములు విశేష్యముల ననుసరించి మార్పునొందవు.

32. హాళబీభాష: ఇందును విశేషణములు విశేష్యముల లింగవచనముల ననుసరించి మార్పులఁ జెందవు.

ద్రావిడభాషలలో లింగము.

కాల్డువెల్లుపండితుఁడు ద్రావిడభాషలలోని లింగము ఇండో-యూరోపియను భాషలయందలి లింగమును బోలక, చాలవఱకు సిథియను భాషలలోని లింగమును బోలియున్నదనియు, ఇండో-యూరోపియను భాషలను మాట్లాడు జాతులవారు అధికభావనాసంపత్సంకలితులు గావున మనుష్యపురుష, స్త్రీ వాచకశబ్దములకుపుంస్త్రీలింగప్రత్యయములను సహజముగఁ జేర్చుటయేకాక, తిర్యగ్జడవాచకశబ్దములు దెలుపు నాయావస్తువులకును గుణవాచకశబ్దములకును గూడ పుంస్త్రీభేదమును గల్పించి, వానికి ప్రాణప్రతిష్ఠచేసి, తమ కవితాదృష్టిని వెల్లడించిరనియు, సిథియనుభాషలను మాట్లాడువా రట్లుచేయక తిర్యగ్జడవాచకములను నపుంసకలింగములుగఁ దలంచిరి సరేకదా, బుద్ధియుతులగు మానవ పురుషస్త్రీలనుగూడ నప్రాణివస్తువుల జతఁజేర్చి వానికిని నపుంసకలింగత్వము నంటఁగట్టి, ప్రాణ్యప్రాణ్యవాచకముల నన్నిటి నొక్కవర్గము

లోనికి దింపి తమభావనాబలహీనతను బ్రకటించిరనియు, ద్రావిడభాషలను మాట్లాడువారు సిథియనుభాషలను మాట్లాడువారివలెనే పుంస్త్రీవాచకశబ్దములకుఁ బ్రత్యేకప్రత్యయములను జేర్పక వానిని తిర్యగ్జడవాచకములతో సమానముగఁ బరిగణించుటచే ద్రావిడభాష లీ విషయమున సిథియను భాషా సంప్రదాయము ననుసరించుచున్నవిగాని ఇండో-యూరోపియను భాషా సంప్రదాయము ననుసరింపలేదనియు వ్రాసియున్నాఁడు.

కాల్డ్వెల్లుపండితుఁడు వెల్లడించిన యీ యభిప్రాయ మాతని భావనా బలమును కవితాశక్తిని వెల్లడించుచున్నదిగాని వాస్తవముగ నాలోచించినచో ఇండో-యూరోపియను భాషలను మాట్లాడువారి భావనాబలమును, సిథియను ద్రావిడభాషలను మాట్లాడువారి భావనాబలహీనతను నెంతమాత్రమును వెల్లడింపఁజాలవు. స్త్రీయైన పెండ్లామును భార్యవలె స్త్రీలింగమం దుంచక, ఒకప్పుడు మగవానినిచేసి 'దార' అనియు, ఒకప్పు డామెకు నపుంసకత్వము నారోపించి 'కళత్ర' మనియుఁ జెప్పుట యేటిభావన ? పాషాణమును పుంలింగముచేసి, శిలను స్త్రీలింగము చేయ నేల ? ఆహవ, సంగ్రామములు పురుషోచితములు కావుననా యవి పుంలింగము లగుట ? అయిన రణము నపుంసకులు చేయునదియు, ఆజి స్త్రీలు చేయునదియు గావున వానికి నపుంసక, స్త్రీలింగములు వరుసగ నాపాదింపఁబడినవని చెప్పనగునా ? సంగ్రామ రణాజులయందు గావలసిన వీర్య, బలములు నపుంసకము లనుట యేటిభావన? వ్యాకరణగ్రంథమున కశ్లీలతాదోషము లేదుగావున చెప్పవలసివచ్చినది— స్త్రీత్వ చిహ్నమగు నవయవవాచక పదమునకు పుంలింగత్వమును గల్పించి, పుంస్త్వ చిహ్నద్యోతకమగు పదమునకు నపుంసకత్వమును గల్పించుట యెంతటి తెలివి ?

సిథియను, ద్రావిడభాషలను మాట్లాడువా రన్నిశబ్దములను ఏకరూపత చావుమట్టమునకుఁ (dead level of uniformity) దెచ్చుటయేకాక టిని. నిర్జీవపదార్థవాచకములుగఁ జేసిరని కాల్డ్వెల్లుగా రనిరి. విషయమునఁ గూడ నీ విధముగనే చెప్పవచ్చును. సంస్కృత , నపుంసకలింగప్రత్యయములు విశేష్యములలోఁ గొంత భాషలయం దాభేదము వానికి సంబంధించిన క్రియా నే యున్నదిగదా ! రూపమెట్లున్నను క్రియగదా ఘేమిచేసినది ? శబ్దములకు రూపభేదమును గల్పించి పుంసకములఁ జేసివైచినదిగదా ! స భవతి, సా ఁడులింగములందును క్రియల కేకరూపముగలిగి

యన్నియుఁ జావు మట్టమునకు వచ్చినవేకదా ! అందువలన ద్రావిడులే బుద్ధిశాలురు, భావనా బలసంపన్నులును, ఇండో - యూరోపియను జాతులవారు కారు నని చెప్పనగునా ?

కావున భావనాశక్తివాదము సరియైనదికాదు. పుం, నపుంసక భేదములను శబ్దములవిషయమునఁ గల్పించినది వైయాకరణులుగాని, తత్తద్భాషలను మాట్లాడు జనులుకారు. ఇండో - యూరోపియను భాషలయందు విశేష్యములు వానివాని యంతాక్షరములనుబట్టి వేర్వేఱువర్గములుగఁ జాల వఱకు నేర్పడియుండెను. ఆయా యంతములుగల శబ్దములకు వచనవిభక్తులు చెప్పవలసినప్పు డాయావర్గముల శబ్దములన్నియు నేకరీతిగ మార్పుల నొందుచు వచ్చెను. వీనివిషయమై, పుంస్త్వ, స్త్రీత్వ, నపుంసకత్వములను యథార్థముగ నూహించుట సమంజసముకాదు. సంస్కృతమునను జాతిలింగము లేదనుట పొరబాటు. టాప్, జీప్, జీష్, డాప్ మొదలగు ప్రత్యయములు తత్తదాగమ వర్ణములతోఁ బురుషవాచక శబ్దములఁ గూడి స్త్రీవాచకములును స్త్రీలింగములు నగుచున్నవి గదా! పురుషవాచకములు కాని పుంలింగశబ్దములకుఁ గూడ నాప్రత్యయములు చేరుట యవి తత్సదృశాంతము లగుటయే కారణము. ఇక ద్రావిడభాషలయందువలె పురుషవాచకములకుఁ దగిన స్త్రీవాచకములు ప్రత్యేక శబ్దములచే నిరూపింపఁ బడుటయు సంస్కృతమునఁ గల సంప్రదాయమే: ఉదా. పురుషః, స్త్రీ; పితృ, మాతృ, భ్రాతృ, స్వసృ; వరః, వధూః; జామాతృ, స్నుషా; భావుకః; వధూనీ మొదలయినవి. ఆడు, మగ అనునర్థములుగల శబ్దములఁ జేర్చి లింగమును నిరూపించుటయు సంస్కృత సంప్రదాయావిరుద్ధమే. ఉదా. పురుషసంతానమ్, స్త్రీసంతానమ్, పురుషశిశుః, స్త్రీశిశుః మొదలయినవి. ఒక్కటే శబ్దము స్త్రీపురుష సామాన్యవాచకముగ నుండుట కుదాహరణములు : జనః, బంధుః, కవిః మొదలయినవి. ఒకప్పుడు స్త్రీపురుషసామాన్యవాచకముగ నుండిన గోశబ్దము రానురాను స్త్రీవాచకముగ నిలిచిపోయినది.

మహదమహద్వాచకములు.

తెనుఁగునను దక్కిన ద్రావిడభాషలయందును సంస్కృతాది భాషలయందువలెఁగాక పుం స్త్రీ నపుంసక లింగములను దెలుపు ప్రత్యేక ప్రత్యయములు లేవనియు, నందుచేత ద్రావిడ భాషలలోని పదములన్నియు సాధారణముగ నపుంసకలింగ రూపములతోనే యుండుననియుఁ గాల్డువెల్లు చెప్పుచు నిది కారణముగా ద్రావిడ సంస్కృత భాషలకు పరస్పరసంబంధము లేదని చెప్పియున్నాఁడు. సంస్కృతమునందే వ్యాకరణలింగ మనియతముగా నుండెననియు, ప్రాకృతాది భాషలలో లింగబోధకప్రత్యయములు సాధారణముగ

వికారమునుబొంది, లింగజ్ఞాన మంతరించుటచే నీవిషయమున ననేకవ్యత్యాసములు గలిగినవనియు, ఇంకను వ్యాకరణలింగమును బాటింప యత్నించుచున్న యాధునికార్యభాషలలోఁ గూడ శబ్దములకు నియతలింగము కానరాక చాలవ్యత్యాసములు కలిగినవనియు, నాధుని కార్యభాషలయందువలెనే ద్రావిడభాషలయందును తొల్లింటి వ్యాకరణలింగము లోపించి, స్త్రీ, పుం, నపుంసక జాతులను దెలుపుట యావశ్యకమగు పట్టులఁ బ్రత్యేకపదములను, పదవికారములగు ప్రత్యయములను జేర్చి యాజ్ఞానమును జనులు పొందుచుండిరనియు నింతకుముందు తెలిపియున్నాము. అట్టి జ్ఞానమును గలిగించు పదములలోను, ప్రత్యయములలోను గొన్నిపదములకుఁ దరువాతను, కొన్నివానికిఁ బూర్వమందును జేరుచు వచ్చినవి. స్త్రీజాతిని పుంజాతినిఁ బ్రత్యేకించుటకిట్టి ప్రత్యయములు సాధారణముగఁ జేరుచుండును. ఆరెండింటిని బ్రత్యేకించినచోఁ దిర్యగ్జడ వాచకములకుఁ బ్రత్యేకసంజ్ఞ యక్కఱలేదు. అయినను దిర్యగ్వాచకములందును స్త్రీ, పుం భేదమును దెలుపవలసినపుడు ప్రత్యేకపదప్రత్యయములతో నాభేదమును గల్పించుట యనావశ్యక మయ్యెను. అట్టి పదప్రత్యయములు చేరనప్పుడు మహదమహద్వాచకములు ప్రత్యేకపదములుగా నుండును. ఈ విధాన మొక్కద్రావిడభాషలయందే కాక యార్యభాషలయందును గానవచ్చుచున్నది.

(1) పదములను పూర్వమందు చేర్చుట.

సంస్కృతము: అపత్యము—పుమపత్యము, స్త్ర్యపత్యము; పురుషశిశువు, స్త్రీశిశువు మొదలయినవి.

ఇంగ్లీషు: Child (చైల్డ్)—He-child (హీ - చైల్డ్), She-child (షీ - చైల్డ్) మొదలయినవి. Ass—He-ass, She-ass మొదలయినవి.

తెనుఁగు: బిడ్డ—మగబిడ్డ, ఆఁడుబిడ్డ మొదలయినవి. గాడిద—మగగాడిద, ఆఁడుగాడిద మొదలయినవి.

తెనుఁగున మహద్వాచకములను దెలుపుటకు 'పోతు' అనియు, మహతీతిర్యగ్వాచకములను దెలుపుటకు 'పెంటి' యనియుఁ బదములకుఁ బూర్వమందు చేర్చుటయుఁ గలదు.

(2) మహన్మహతీవాచకములు వేర్వేఱుగా నుండుట.

సంస్కృతము: భ్రాత, స్వస; పిత, మాత; వరుఁడు, వధువు; జామాత, స్నుష మొదలయినవి.

ఇంగ్లీషు: Brother (బ్రదర్), Sister (సిస్టర్); Father (ఫాదర్), Mother (మదర్) మొదలయినవి.

తెనుఁగు : తండ్రి, తల్లి; అన్న, అక్క, తమ్ముఁడు, చెల్లెలు; మామ, అత్త మొదలయినవి.

(3) పదములను ప్రత్యయములను పరమందు చేర్చుట.

పదములకుఁ బరమందుచేరి మహ న్మహత్యర్థములను దెలియఁజేయు ప్రత్యయములును బదములును నీ క్రింద వర్గీకరింపఁబడినవి:—

I. మహద్వాచకములు.

పురుషులను తెలియఁజేయు పేళ్లు మహద్వాచకములు. సాధారణముగ దెనుఁగున నిట్టి పేళ్లకు-డుఙ్ ప్రత్యయమునుగాని యితర ప్రత్యయములను గాని జేర్చుట కానరాదు. అట్టి పదములు సందర్భమును బట్టి మహదర్థమును గాని, మహత్యర్థమునుగాని కలిగి యుండును. కాని, కొన్నిటికి మహదర్థము మాత్రము కాన్పించు చున్నది. ఉదా:—

(అ) మహద్వాచకములు : ప్రత్యయములు లేనివి.

ఊబ = పేడి, నపుంసకుఁడు; ప్రేపుడు = అధికుఁడు; దొర, నంబి; పైద= పిల్లవాఁడు; కవ్వడి; ప్రె(పె)గ(-గ్గ,-వ)డ; మాసటె = శూరుఁడు; నలువ; పడాలు, పడవాలు, రాజు, రారాజు (లింగ-, పోతుల మొద.); అరుసు, గేస్తు, బచ్చు, వెజ్జు, పేడి, గామిడి, దళవాయి; రుసి, జోసి, మంతిరి, బొమ్మ చారి, బోయ (రేవు-, సదరు మొద.); చదువులయ్య, దాసరయ్య, నల్లనయ్య, బాపనయ్య, ఎంబన్న, దేవర, వెనకయ్య, కన్నయ్య, కంబమయ్య, జియ్య, హనుమ, బమ్మ, తురక, మిత్త, ఒజ్జ, రాచ, జోగి, నియ్యోగి మొదలయినవి.

మనుష్యుల రక్తసంబంధమును దెలుపు కొన్ని మహద్వాచకపదములు ప్రత్యయరహితములుగఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఉదా. అన్న, అబ్బ, అయ్య (-య), కొడుకు, తండ్రి, తంబు, తాత, నాయన, నాన్న, పితర, పెండ్లికొడుకు, పెనిమిటి, బావ, మామ మొదలయినవి.

(ఆ) మహద్వాచకములు : ప్రత్యయములు గలవి.

1.—అఁడు: అడియఁడు, అనుమఁడు, అరుహుఁడు, ఉలుపఁడు, కొడు కఁడు, చెడుగఁడు, దుడుకఁడు, పొడవడు, వడుగడు.

2.—ఆఁడు: ఆఁడు ప్రత్యయ మెప్పుడును బహువచన లకారము మీఁదనే చేరుచుండును. ఇది '-వాఁడు'లోని తొలివకారము లోపించుట వలన నేర్పడినది.—

కఱతలాఁడు, కఱుదులాఁడు, కొడిమెలాఁడు, చిన్నెలాఁడు, టెక్కు లాఁడు, తక్కులాఁడు, నేరుపులాఁడు, పోకలాఁడు, బిరుదులాఁడు, బూమె లాఁడు, బొంకులాఁడు, (మటు) మాయలాఁడు, రజ్జులాఁడు, వగలాఁడు, వన్నె లాఁడు, వాఁదులాఁడు.

కొన్ని యెడల నీ ప్రత్యయ మమహద్వాచక పదములయందును గాన్పించును : బొక్కలాఁడు = సర్పము.

3.—ఇఁడి : కట్టిఁడి.

4.—ఇయఁడు : బొట్టియఁడు.

5.—ఇయుఁడు : కొండియుఁడు.

6.—ఈకుఁడు : తా(దా)ళీకుఁడు.

7.—ఈఁడు : అటమటీఁడు, ఆగడీఁడు, ఉక్కడీఁడు, ఉక్కీఁడు, ఉద్దీఁడు, ఊడిగీఁడు, ఎకిమీ(?)ఁడు, ఎక్కటీఁడు, ఒంటరీఁడు, ఒడ్డీఁడు, కత్తళీఁడు, కన్నడీఁడు, కమతీఁడు, కమ్మటీఁడు, కమ్మతీఁడు, కమ్మరీఁడు, కల్లరీఁడు, కాసీఁడు, కుంటెనీఁడు, కొండీఁడు, కోడిగీఁడు, గారడీఁడు, డింగరీఁడు, తిండీఁడు, తెరువాటీఁడు, తోఁటీఁడు, తిమ్మరీఁడు, దాఁపరీఁడు, దావరీఁడు, దిండీఁడు, దిమ్మరీఁడు, దుండగీఁడు, - నీఁడు, పాండీఁడు, ప్రల్లదీఁడు, బవినీఁడు; బానసీఁడు, బూటకీఁడు, బొందలీఁడు, బోయీఁడు, మచ్చరీఁడు, మందడీఁడు, మన్నీఁడు, మొక్కడీఁడు, రక్కసీఁడు, వానీఁడు, వెగ్గలీఁడు, వెట్టీఁడు, సంగడీఁడు, సాలీఁడు, సావలీఁడు, సుంకరీఁడు, సుంకీఁడు, హెగ్గడీఁడు.

పై యుదాహరణములలో 'ఈఁడు' ప్రత్యయము స్వార్థమునందు వచ్చినది. శీలార్థమునను నది బహువచన లకారముపై వచ్చును : వాట్లీఁడు.

అమహద్వాచకములయందును - ఈఁడు ప్రత్యయము కాన్పించుచున్నది. ఏకలీఁడు = అడవిపంది; ఒడ్డీఁడు = ఉడ్డీనగతిగల పావురాయి; సాలీఁడు.

8. ఉఁడు: అంకుఁడు, అక్కజుఁడు, అతగుఁడు, అవఘళుఁడు, ఆరెకుఁడు, ఇచ్చకుఁడు, ఇతవుఁడు, ఉక్కలుఁడు, ఉక్కివుఁడు, ఉత్తుఁడు, ఎల్లిదుఁడు, ఒడయుఁడు, కమనుఁడు, కావరు(-లు)ఁడు, కందుఁడు, కఱకంతుఁడు, కుచ్చితుఁడు, కొమరుఁడు, కొమారుఁడు, గరుటా(ల)మంతుఁడు, గాణుఁడు, గాయకుఁడు, గాళకుఁడు, చదురుఁడు, చాదస్తుఁడు, చెలువుఁడు, జముఁడు, తమ్ముఁడు, తిరుఁడు, దట్టుఁడు, దుగినుఁడు, దుస్సేనుఁడు, నాయకుఁడు, నెయ్యుఁడు, పాలసుఁడు, పాఱుఁడు, పితరుఁడు, పుడమీశుఁడు, ప్రల్లదుఁడు, బండగుఁడు, బందుగు(వు)ఁడు, బత్తుఁడు, బలియుఁడు, బలువుఁడు, బల్లిదుఁడు, బాపనుఁడు, బూటకుఁడు, బెట్టిదుఁడు, బెడిదుఁడు, బొప్పుఁడు, మల్లకుఁడు, రక్కసుఁడు, వియ్యంకుఁడు, విరటుఁడు, వివ్వచ్చుఁడు, వెన్నుఁడు, సడ్డకుఁడు, సిరిమంతుఁడు, సుక్కరుఁడు; సెల్లుఁడు, సొబగుఁడు.

9. ఎఁడు: ఎడ్డెఁడు, బొట్టెఁడు.

10. ఁడు : అట్టిఁడు, ఇట్టిఁడు, ఎట్టిఁడు; (తోడి) యల్లుఁడు, కున్నఁడు, క్రించుఁడు, గుండఁడు, గుమ్మఁడు, గేస్తుఁడు, గొల్లఁడు, జగిలెఁడు, జన్నఁడు, జాణఁడు, జోస్యుఁడు, నట్టుగు(-వు)ఁడు, పాపఁడు, మావతుఁడు, (ఇలు-, నెయ్యపు-, పసిఁడి-, పాప-, పుడమి-, వైఁడి-) ఱేఁడు, వితాకుఁడు, వ్రేఁడు.

11. కాఁడు:—ఈ ప్రత్యయము (1) చేయువాఁడు (2) కలవాఁడు (3) శీలముగలవాడు, (4) వృత్తిగలవాఁడు, అనునర్థములందును (5) స్వార్థ (6) నీచార్థములందును చేరి మహదర్థబోధకమగును. కాఁడు ప్రత్యయము చేరునప్పుడొకచో పూర్వపదము తుది మువర్ణము లోపించును.

అంకకాఁడు, అంటు-, అంప-, అక్కఱ-, అక్కసు-, అడవ-, అటమట-, అన్నె-, అబ్బ-, అర-, అలరువిలు-, ఆగడ-, ఆణి-, ఆయ-, ఆయతి-, ఆస్తి-, ఆబూతి-, ఈటె-, ఈగి (-వి)-, ఈసు-, ఉద్ది-, ఎడ-, ఎత్తు (-తు) బరి-, ఎమ్మె-, ఎలమి-, ఏవ-, ఒంటరి-, ఒడిసెల-, ఒత్తు-, ఒరుదల-, కక్కుఱితి-, కటారి-, కమత-, కవణ-, కావలి-, కినుక-, కీలు-, కుంటెన-, కైలాట-, కొంచె-, కొండె-, కొటి (-ట్టి)-, కొలువు-, కొల్ల-, కోటి-, కోడె-, కోప-, కోలు-, గగ్గుల-, గద్దఱి-, గమి-, గుత్త-, గుమి-, గుఱి-, గుల్ల-, గెలుపు-, గొంగడి-, గొంటు-, గొనబు-, చాగ-, చికిలి-, చిటి-, చిల్లర-, చెలి-, చెలిమి-, చేత-, చేరువ-, చేవడి-, చొరవ-, జగిలె-, జజ్జర-, జట్టి-, జంత్ర-, జల్లి-, జాడ-, జాల-, జుమ్మ-, జూద-, టాటోటు-, ఠవళి-, డాలు-, తక్కిడి-, తరి-, తరువు-, తాపి-, తాలిమి-, తిండి-, తిత్తి-, తుటారి-, తూలి-, తెక్కలి-, తెరవేఁట-, తెరువాటు-, తేర-, తేరు-, త్రిమ్మట-, దందన-, దబ్బఱ-, దాడి-, దొడ్డ-, దోఁపు-, దోఁపుడు-, నచ్చు-, నంటు-, నట్టువ-, ననుపు-, నాణె-, నిమిత-, నీటు-, నెఱ-, నేఁత-, నేరుపు-, నేస్త-, నోడి-, పచ్చె-, పంత-, పందె-, పారపత్తె-, పీలి-, పువ్విలు-, పేరిమి-, పొత్తు-, పొందు-, పోటు-, బంది-, బందె-, బయ-, బరి-, బలిమి-, బూమె-, బేర-, మన్నె-, మర-, మాట-, మాయ-, మాలిమి-, ముడి-, మొన-, రంత-, రాయిడి-, ఱంప-, ఱిత్త-, లంజె-, వగ-, వడి-, వన్నె-, వల-, వలపు-, వల్లడి-, విట-, విలు-, విలువ-, వీర-, వెచ్చ-, వేఁట-, వేగిర- వేడుక-; వైపు-, వ్రాఁత-, వ్రాయస-, సంగడి-, సంగాత-, సందడి-, సిబ్బితి-, సుతి-, సూడు-, సేద్య-, సొగసు-, హెగ్గడి-, హొంత-, హాను-.

ఒకప్పుడు - కాఁడు ప్రత్యయము తిర్యగ్జడవాచకములందును గాన వచ్చును. ఒట్టికాఁడు = చిలుక, గోరువంక; ఒంటికాఁడు = పంది, ఒంటరి కాఁడు = పంది.

12. - గాఁడు: ఇది 'కాఁడు' నకు రూపాంతరము.

అత-, ఆత-, ఇత-, ఈత-, ఎత,- ఏత-, అంద-, అమాంత-, ఆత్ర-, ఆలె-, కన్న-, కొల-, గాలి-, చొటి-, జీత-, డోసు-, తిరిప-, తోయ-, పాళె-, పిల్ల-, పెత్తన-, పోటి-, పోఱి-, బిచ్చ- బుచ్చి-, బూచి-, మొన-, లుల్లి-, వేస-, సన్న,-సూన-.

ఒకప్పుడు - గాఁడు ప్రత్యయము తిర్యగ్జడ వాచకములయందును గాన వచ్చుచున్నది.

పక్షులు.

అంబటిజోరిగాఁడు, ఆసకప్పెరగాఁడు, కాటిగాఁడు, గిజిగాఁడు, గిజ్జిగాఁడు = పచ్చపిట్ట; గుండుములుపుగాఁడు; పోలిగాఁడు; సల్లబ్బిగాఁడు; తోఁచిగాఁడు = ఒకడేగ; తోనిగాఁడు = ఒకడేగ.

జంతువులు.

గాలిగాఁడు = గాడిద; బావురుగాఁడు = బావురుబిల్లి, ఇబ్బందిగాఁడు = బెబ్బులికిని చిఱుతపులికిని పుట్టినపులి; పూచిగాఁడు = ఒకకుక్కపేరు; అనుమంతిగాఁడు = ఒక కుక్కపేరు.

చెట్లు.

పొగ్లుగాఁడు = క్రోష్టపుచ్ఛిక.

13. గారు: ఇది ' - కాఁడు, - గాఁడు' లకు బహువచనరూపము. దీనిని గౌరవార్థమందు వాడుదురు: అయ్యగారు. మహత్త్వార్థముననుదీనిని వాడవచ్చును. అమ్మగారు, రాణిగారు.

14. తుఁడు: పగ(-వ)తుఁడు, మార్తుఁడు, పచ్చ-, అలరు-, పూ (విలుతుఁడు).

15. వాఁడు : (i) ధాతుజ విశేషణములపై : అందిపొందిన-, ఉన్న-, ఏలిన,- కల-, కానని-, చేగల-, అల్లు-, చాలు-, నడుచు-, చను.

(ii) విశేషణములపై : గట్టి-, చిన్న-, పిచ్చి, వెలి-, ఎడ-, కడ.

(iii) విశేష్యములపై: లెస్స-, లేకి-, వింత-, తుది-, పగ-, పని-, పల్లాయనంబు-, వెఱ్ఱి.

(iv) విశేష్యముల షష్ఠీవిభక్త్యేకవచనరూపములపై: తోడి-, పాలి-, పొట్టకూటి-, వింటి-, వెనుకటి-.

(v) షష్ఠీ బహువచనరూపములపై: అంతలపొంతల-, అప్పుల-, పసుల-, పాముల-, బుడుబుడుక్కుల-, ఘాసల-.

(vi) కర్మధారయమున మువర్ణమున కాదేశముగా వచ్చిన పు-వర్ణముపై: పట్టపు-, సన్నపు-.

(vii) శీలార్థమున: అల్లు-, చిప్పె.

(viii) వాసస్థానార్థమున: నీరుకాయ-, వెలివాడ-.

(ix) మతుబర్థమున: దిన(-స్స) మొల-.

(x) స్వార్థమున: చోఱ-, తమ్ము-, నట్టు-, మగ.

(xi) వృత్త్యర్థమున: కొమ్ము-, జీనిగిరి-, డుబుడుక్క-, తోట-, దబ్బ-, పంచాణంబు-, పఱిగ-, పసుల-, పాముల-, పాలేరు-, పూసల-, పూటకూటి-, పొట్టకూటి-, బుక్క-, బుడుబుడుక్కల-, వంట-, వాతగాని-, వింటి-, వేగు-, సాలె-.

(xii) జాతివాచకములందు: ఈడిగ-, కమసాల-, కుత్రపు-, కుడిమి-, గవుండ్ల-, రాచ.

(xiii) దేహావయవములనుబట్టి: కొంగకాళ్ల-, గద్దముక్కు-, గాడిద కాళ్ల-, గూని-, గేడకాళ్ల-, తొంటిచేతి-, తొఱ్ఱి-, దొడ్డికాళ్ల-, నడ్డిముక్కు-, నత్తి-, పంగటికాళ్ల-, పుటకాలి-, పొట్ట-, బట్టతల-, బుడ్డ-, బుజ్జిముక్కు-, బూరకాలి-, బొజ్జ.

(xiv) ఆలంకారికముగ: పెద్దవిన్నపమువాఁడు = చెవిటివాఁడు.

16. - వారు: (i) 'అయ్య' పైఁ జేరి యిది యుపాధ్యాయుఁడు అను నర్థము నిచ్చును. దీనిని మహతీవాచకపదములపైఁ గూడ వాడవచ్చును: రాణివారు. 'అమ్మ' పైఁ జేరి యిది స్త్రీదేవతావాచక మగును.

(ii) జాతివాచకములయందు: కొండ-, కోలల-, పండా-, బ్రద్దల.

17. వాండ్రు: గాజుల-, పనస-, పిచ్చుగుంటి.

18. ఆతఁడు: ఇంటి యాతఁడు.

మహతీ వాచకములు.

అకారాంతములు.

దేశ్యములు: కుంక, జోటిక, పొరిక, నంగ, ఎలనాగ, గొంజ, ముండ, బిడ, బిడ్డ (ఈ పదము రాయలసీమలో ఆఁడుదానికే వ్యవహారమున నున్నది; ఉత్తరసర్కారులలో మహన్మహతీవాచకము), ఆడుబిడ్డ, చోఱబుడుత, అత్త, చాన, లతకూన, చెడిప, పాప (ఈ పదము రాయలసీమలో ఆఁడుదానికే చెల్లును); ఇంటిపాప, జోతుపాప, పిన్నపాప, కొమ, కోమ, కొమ్మ, (పడపుఁ

గొమ్మ), (కొమ్మ) మాచకమ్మ, నవల, అడవ, అతివ, ఐదువ, చెలువ, తెఱవ, మగువ.

వైకృతములు: అక (అక్క-), పాఱుటక్క-, బాపనక్క-, కైక, ఱాఁగ, దుగ్గ, వంజ, జెష్ట, గాణ, ఉవిద, ముగుద, అప, అప్ప, అమ, అమ్మ (అంకమ్మ, ఎఱ్ఱిపోతమ్మ, ఎల్లమ్మ, గంగమ్మ, గంగనమ్మ, గంటలమ్మ, పూటకూళ్లమ్మ, పెద్దమ్మ పెద్దింటమ్మ), ముత్యాలమ్మ, సోమిదమ్మ, కన్నియ, చేడియ, లయ్య, అచ్చర చదుర, అవ, అవ్వ, ముత్తవ్వ, రక్కెస.

ఇకారాంతములు.

దేశ్యములు: కలికి, చిలుకలకొలికి, నంగనాచి, కలువకంటి, క్రాలు గంటి, తెలిగంటి, తొగకంటి, మచ్చెకంటి, వాలుగంటి, వాలుగకంటి, గొంటి, పెంటి, బోటి, అలరు,- ఇంచు-, ఇగురు-, చిగురు-, తలిరు-, తియ్య-, తీఁగ-, సన-, పువు-, పువ్వారు-, పూ-, పూవు-, మించు-, విరి-(బోఁడి), దుండి, క్రొత్తడి, తెంపి, ముండమోపి, మోపి, జఱభి, గట్టివాయి, ఒయా(-య్యా)రి, ఓయారి, తుటారి, పోరి, బిత్తరి, మిటారి; ఉగ్మలి, తొయ్యలి, పైదలి, ఉచ్చ మల్లి, తలి, తల్లి, బిడ్డతల్లి, మాఱుఁదల్లి, సవతితల్లి.

వైకృతములు: సకి, సింగి, దుగ్గి, లచ్చి, జూజి, జోటి, సీమాటి, చండి, జోగిణి, రాణి, ఇంతి, గొంతి, ఆరంజోతి, సవతి, దాది, ద్రోవది, చిత్తిని, జక్కిని, జవ్వని, నాగిని, సుకిని, సాని (ఎఱుక-, ఏలిక-, ఒజ్జ-, దొర-, నాగప-, నాప-, మంతర-, వియ్యపు-, వేలుపు-, సోమి-); (మరిడి) మహాలక్ష్మి, లక్కిమి, అమ్మి, అమ్మాయి, తాయి, దేవేరి, మానికదారి, సింగారి, కోమలి, దాదిలి, బసవి.

ఉకారాంతములు.

దేశ్యములు: అంకు, తోఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టుగు, ఆఁడుపడుచు, తోడఁబుట్టు, ఆడుతోడు, గొడ్డు, పుట్టుగొడ్డు, తొత్తు, పెండ్ల(-ండ్లాము), కూఁతురు, ఆఁడుకూఁతురు, పెండ్లికూఁతురు, నాంచారు, మైలారు, పోలేఱు, ఆలు, గట్టువాలు, మందప్రోయాలు, కోడలు, తోడికోడలు, మనుమరాలు, ఆఁడుఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు, తోడఁబుట్టువు, మేపుట్టువు.

వైకృతములు: పొత్తువు.

ఎకారాంతములు.

వైకృతములు: కొమిరె, కన్నె.

ఓకారాంతములు.

దేశ్యము: ముత్తో.

- త ప్రత్యయాంతములు.

దేశ్యములు: అఱివత, ఎఱుకత, కుమ్మరత, కొఱవత, చాకిత, నెలఁత, ...త, పాఱుత, బాపత, బోయత, మిండత, ముట్టుత, మెలఁత, వానెత. ...(వే)ఁత, జంత.

వైకృతములు: గొల్లత, వడ్లత.

- ఇత ప్రత్యయాంతములు.

వైకృతములు: కొమ(-మా)రిత (-ర్త), గరిత, ముదిత.

- ఇంత ప్రత్యయాంతములు.

దేశ్యములు: చూలింత.

- ఎత ప్రత్యయాంతములు.

దేశ్యములు: బంకెత, బోయెత, మాలెత, అంకెత, లంజెత.

వైకృతములు: గుబ్బెత, చెంచెత, జాణెత, వానెత.

- ఎంత ప్రత్యయాంతములు.

దేశ్యములు: బాలెంత.

- తి ప్రత్యయాంతములు.

దేశ్యములు: గోతి, నాతి, పడతి (గడన-), పొలతి, ముదఁతి, వలఁతి.— ..., తి-ప్రత్యయాంత మహతీవాచకములపై -'ఉక' ప్రత్యయము స్వార్థము ...ు చేరుటయును గలదు: పొలతుక, నెలఁతుక, పడతుక, నాతుక, వెలఁదుక.

- ది ప్రత్యయాంతములు.

ఆఁటది, ఆఁడ(-ఁడు)ది, పడుచుది, బోగముది, వెలఁది (ఆట-).— ...శేషణాదులపైఁ గూడ -ది ప్రత్యయముచేరి మహత్యర్థమును సూచిం...ు; ఇది మహతీతరామహదర్థమునందును వచ్చును: చిన్నది, పెద్దది, ...ప్పది, చెడ్డది మొదలయినవి.

- అలు ప్రత్యయాంతములు.

కోడలు, చెలి(-ల్లి)యలు, చెల్లెలు, మఱఁదలు.

- ఆఁడి ప్రత్యయాంతములు.

ఈ ప్రత్యయ మెప్పుడును బహువచన లకారముమీఁదనే చేరు...ందును: ఎమ్మెలాఁడి, ఒప్పులాఁడి, ఒఱపులాఁడి, కులుకులాఁడి, గచ్చులాఁడి, ...బ్బలాఁడి, చిన్నెలాఁడి, చిప్పలాఁడి, టెక్కులాఁడి, తక్కులాఁడి, తనుకులాఁడి, ...కలాఁడి, బాగులాఁడి, బూమెలాఁడి, బొంకులాఁడి, మాయలాఁడి, ముద్దు

- అరి.

ఆలరి, ఈబరి, ఈవరి, ఉక్కరి, ఏతరి, ఒంటరి, ఒఱపరి, ఒసపరి, ఒళవరి, ఓరుపరి, కలమరి, కాపరి, ఆలకాపరి, కాలరి, కుడుపరి, కూరుపరి, గడుసరి, గుడుసరి, గొంటరి, చదువరి, చనవరి, చలమరి, చుఱుకరి, చూపరి, చెఱుపరి, చెలిమరి, చొప్పరి, డి(ది)మ్మరి, తగవరి, తఱుగరి, తిరిపరి, తీరుపరి, తుంటరి, తెంపరి, తెరువరి, త్రిప్పరి, త్రిమ్మరి, త్రోపరి, త్రోవరి, దళవరి, దావరి, దోఁపరి, నగవరి, నిజమరి, నుడువరి, నెప్పరి, నెయ్యరి, నెఱసరి, నెలవరి, నెళవరి, నేగుపరి, నోవరి, పనుపరి, పఱిగరి, పులసరి, (తేరు) పూన్పరి, పెనపరి, పెనుపరి, పొలపరి, పొలమరి, పోటరి, ప్రేలరి, ప్రోపరి, లగ్గరి, బాగరి, బేలరి, బొంకరి, మనుపరి, మొణకరి, మోఁతరి, లావరి, వంటరి, వఠారి, వఱపరి, విడుపరి, వితచురి, వెడ్డరి, వెరవరి, వేగిరి, వేఁటరి, వేసరి, సామరి, సిగ్గరి; సూనరి, సూసరి, సోమరి.

- ఆరి.

కిలారి, కీలారి, పిసినారి, పిల్లారి, పెచ్చారి, బిటారి.

- అఱి.

కన్నఱి, గద్దఱి, గుజాఱి, దబ్బఱి.

వైకృతములు.

పిఱికి; ఓడంగి; కోణంగి; చాగి; బైరాగి; కోనటి; పొట్టి, సెట్టి; కన్నడి; కిగ్గాడి; గారడి; హెగ్గడి; విన్నాణి; సంగాతి; వాఁపి; పుడిపి; సామి, (కొనుర-); తారి, దోసకారి, దునె(-నే)దారి ?; నిరాబారి, పగదారి, పడగదారి, పడి(ణి)హారి, బాటసారి, మాకరి, రాయబారి, సీకారి; కుట్త్రి; వెక(-క్క)లి; వెంగలి; తపసి; తుసాసి, పిసాసి; మట్టసి; మానిసి; కాలు -, చాలు -, నీరు -, పాటు -, పులు -, పోటు -, బెండు (మానిసి); రక్కసి (రాకాసి), బొమ్మ రాకాసి, విసువాసి, సన్నాసి, (దొరకు - ; దొరకోలు -), సావాసి, సుకవాసి, సోమాసి.

- అఱి.

ఇతవరి; కంచరి; కఱకరి; కీలరి; జూదరి; టక్కరి; తక్కఱి; తలవరి ?; తలారి ?; తూఁటరి; తూఁడరి; దిచ్చరి; దిమ్మరి; పూజ(జా-)రి; రూపరి; సుంకరి; హితవరి; బండారి.

బండారి

-రి

ఉపమరి; చాదరి; లేకరి; సాకిరి; గుట్టుసాకిరి.

(ఊ) ఉదంతములు.

దేశ్యములు.

చీఁకు; టంకు, మంకు; అనుఁగు, వెడఁగు, తుజుగు, పినుగు, పిలుగు, పెరుగు, వడుగు, పుట్టువడుగు, వేగు; పడుచు, పెళుచు; ముచ్చు; ఔజు; గొంటు, పిచ్చు(క)కుంటు; కనుకుట్టు, చట్టు, తుట్టు, తోఁబుట్టు, సంచికట్టు; తొండు; చేదోడు, చోడు, సూడు; సైదోడు; పలువిత్తు, వెంగలివిత్తు, వెంబరవిత్తు; ఎఱగందు, కనుఁగందు; హాసదు; కాఁపు (ఇంటి-; తోఁట-; పంట-; పడి -; పసి -; పారి -; పాలి -, పూఁట -; పెద్ద -); కుదువు; చల్లజంపు; (తరి -; విలు -) దాలుపు, కుదుపు, (ఇలు -; నేల -) వేలుపు; దోము; (తోడి -; తొలి -) చూలు; బాడుగోలు; మెడ(మడి)వాలు; కందువు, కాలిపుట్టువు, పెరువు, వడువు; కట్టుపకాను; అచ్చాళు, సురి(రె-)యాళు.

ము - వర్ణాంతములు.

అరగడము; చుట్టము; నాలిబూతము; పాలిచుట్టము; వియ్యము; వీయము; వెట్టము.

వైకృతములు.

గొఱకు; నిసుఁగు; జోగు; జొగ్గు; కి(క్రి)ంచు; చెంచు; అలుచు; గుజ్జు; మఱుగుజ్జు; బంటు (కాలి -; పోటు -); చోటు; వరవుడు; దుడ్డు; బట్టగుత్తు, బిరుదాయత్తు; చందు; విందు; కలువవిందు; జోదు; (సాదన -; నడ -); దొడ్డు; ప్రొద్దు; వెక్కరు; బాసవాలు; నిసువు; పబువు; వరవు; సిసువు.

ము - వర్ణాంతములు.

సబను.

(ఋ) ఎదంతనులు.

దేశ్యములు: దుడ్డె; దేబె.
వైకృతములు: ఎడ్డె, చిట్లుకట్టె; తోఁటనూలె.

- వారు.

అమ్మవారు (= దేవత), అయ్యవారు (= ఉపాధ్యాయుఁడు); రాణివారు, ప్రభువువారు, ఏలినవారు.

శీలార్థక ప్రత్యయములు.

ఈక్రింది ప్రత్యయములును బదములునుజేరి శీలమును దెలియఁజేయుచు మహన్మహత్యర్థముల రెంటియందును వర్తించును:-

1. అంగి: ఆడంగి.

2. కత్తె: పెడసర-.

3. కాకి: పలు-, పల్-.

4. కారి: గడె-, చలప, మాట-, వల-, హొంత-.

5. కుప్ప: నచ్చు-.

6. కొయ్య: గుండ-.

7. కొఅవి: చేట్ల-, త్రో పనం-.

8. కోరి, కోరు: మిండల-. (ఇది హిందూస్థానీ ప్రత్యయము.)

9. క్రచ్చు: కయ్యాల-.

10. గంప: కలపన-.

11. గుంటి: నొప్పి-.

12. గొంటి: తెగు (-వు)లు-, తెవ్లు-.

13. గొట్టు: ఈబరి-, ఉలిపి-, చాడీ-; తిరిప-, తిట్టి-, దేవురు-, దొంబులి-, నచ్చు-, పిసిని-, వలిపిరి-, వాఁపిరి.

14. గొండి: ఇచ్చు-, చిల్లి-, చేరు-, జగడ-, తగులు-, దూల-, లంచ-.

15. చేట : చెఱపనఁ-.

16. తిండి: దూఁ (?) బఱ(?)-.

17. దారి: మాయ-. (ఇది హిందూస్థానీ ప్రత్యయము.)

18. నంగ: మాటి-.

19. పోతు: అగచాట్ల-, అప్పుల-, ఉడుకుఁ-, ఉడుఁ, కచ్చె-, క్రు(కు)ళ్లు-, గొడ్డుఁ-, చమరుఁ-, చండి-, తిండి-, తిరుగుఁ-, తోడుఁ-, త్రాగుఁ-, త్రుళ్లుఁ-, దూల-, నిక్కుఁ-, నిదు (ద్దు)ర-, నేరఁ-, పాఱుఁ-, పొగరుఁ-, బందెల-, బం-, బెదరుఁ-, బోరెం-, మాయ-, ఱంకుఁ-, వదరుఁ.

20. బండి: నవ్వుల-.

21. బలి: దండు-.

22. బాగులు: వెట్టి-.

23. మారి: అగచాట్ల-, కట్ల-, కడిగండ్ల-, కొట్ల-, జగడాల-, జిత్తుల-, తలకొట్ల-, తొత్తుల-, పాట్ల-, పెట్ట-, పెట్ల-, బికిరాల-, మంట-, మందుల-, లంపుల-, సుళ్ల-.

24. మిడుకు: ఉదురు-.

25. ము(ముఱి)చ్చు: గరిడి-, నాలి-, బంక-, లొట్టి-, (తిర్యక్కు: కొండ-.)

26. రట్టు: వాత-.

27. వాలు: చిలుము-.

మతుబాద్యర్థములఁజేరు ప్రత్యయములను పదములను నాయావర్గముల క్రిందఁ జూచికొనవలెను.

కులవాచక పదములు.

(1) కులవాచకపదములు సాధారణముగ నదంతములై యుండును: అఱవ, ఆదివెలమ, ఆసర, ఈండ్ర, ఈడిగ, ఉప్పర, ఎఱుకల, ఎఱ్ఱగొల్ల, ఏతుల, కంచర, కమ్మర, కరణకమ్మ, కరిణ, కాటిపాప, కుమ్మర, కురుప (-బ, -మ, -వ), కైకోల, కొణిద, కొఱవ, కోయ, గొడగర, గొల్ల, గౌర, చాకల, జేండ్ర, తట్ర, తంబళ, తమ్మళ, తొగట, తోఁచ, దేండ్ర, దొమ్మర, పద్మవెలమ, పలుపట్టడ, పట్ర, పిళ్ల, పూనిగొల్ల, బడగ, బలిజ, బాపన, బెస్త, బోయ, మంగల, మాదిగ, మాల, ముత (-త్త) రాచ, మేదర, లింగబలిజ, వెలమ, సదరుబోయ, మొదలయినవి.

(2) కొన్ని 'ఇ, ఎ' లంతమందు గలవై యున్నవి. ఇవి 'ఇక' ప్రత్యయాంతములయి ప్రాకృతమున నా ప్రత్యయము ఏక 'ఇయ' గ మాఱఁగా దానికి వికారములై తెనుఁగునఁ జేరియుండవలెను.

ఆసాది, ఏకరి, ఏనాది, ఒడ్డె, కాసె, చచ్చుడి, చా(సా)తాని, పరికి, బేరి, రట్టడి (రడి, రడ్డి, రెడి, రెడ్డి), వైజాతి, సాలె.--ఇట్టివికొన్ని మాత్రమే తెనుఁగునఁ గలవు.

(3) 'తెలగా' అనుపద మాకారాంతము.

(4) కొన్ని ఉదంత కులవాచక పదములును గలవు: ఎఱుకు, కొమ్ము, గౌడు, జక్కులు, లొంపు, సాఁతు మొదలయినవి.

(5) అన్నికులవాచక పదములమీఁదను బహువచన - లువర్ణము గాని, వారు, వాండ్రు, వాళ్లు పదములుగాని చేరవచ్చును.

వచనమున్నప్పుడు, మూఁడింటికి, నాల్గిటికి, ఐఁదిటికి, నీ రీతిగాఁ బ్రత్యేకముగ ననంతములగు ప్రత్యేకవచనము లేల యుండఁగూడదో తెలియదు. ఇట్టి యభిప్రాయము ననుసరించియే కావలయు ననంతవచనముల నేర్పఱుచుట సాధ్యమగు కాకపోవుటను, రెండింటికిఁ బ్రత్యేకముగ వచనము నేర్పఱుచుట యస్వాభావికమగుటచేతను, ఏక, బహువచనములను రెండుమాత్రమే జనవ్యవహారమున నిలిచినవి. ఒకదానిని తెలుపు పద మేకవచనమునం దున్న దనియు నొకటికంటె నెక్కువవానిని దెలుపు పదము బహువచనమునందున్న దనియు మాత్రము జనులు గ్రహింపసాగిరి. ఆధునిక ప్రపంచభాషలలో నేక బహువచనము లే కాని ద్వివచనము కానరాదు.

ద్వివచనము.

సంస్కృతముననుు, ప్రాచీన ఇండో-యూరోపియను భాషలందును ఇద్దఱు, రెండు, అను సంఖ్యను దెలుపుటకుఁ బ్రత్యేక విభక్త్యంత రూపము లుండెడివనియు, నట్టిరూపములు ద్రావిడభాషలయందు లేవు గావున ద్రావిడ భాష లిండో-యూరోపియను భాషావర్గమునకుఁ జేరినవి గావనియుఁ జెప్పు వాదము సరికాదు. భాషల చరిత్రమందు నుడికారము మాఱిపోవుచుఁ గొన్ని వ్యాకరణరూపములు లోపించి, వాని స్థానమున నితర రూపములు నిలుచు చుండుట సహజమే. ఇండో-యూరోపియను వర్గమునకుఁ జేరిన యనేకభాషల ప్రాచీనావస్థయందే ద్వివచనము లోపించి, దాని స్థానమున బహువచనమే ప్రచారములోనికి వచ్చినది. ఉదాహరణమునకు నేఁటి యింగ్లీషుభాషలో ద్వివచనరూపములు లేవు. ఈ యింగ్లీషు భాషకుఁ బ్రాచీనావస్థను దెలుపు 'ఆంగ్లో-సాక్సను' భాషయందును లేవు. దానికిఁ బ్రాచీన రూపమగు గాథికు భాషయందును లేవు. అందుచేత నింగ్లీషు ఇండో-యూరోపియను భాషా వర్గమునకుఁ జేరినది గాదని చెప్పఁగూడదు. ఇట్లే యితరములగు నైరోపీయ భాషలయందును జరిగినది. ఆయా ఐరోపీయ భాషలయందు ద్వివచనము లోపించుటకుఁ గారణము ద్వివచనము లేని యితరభాషాకుటుంబముల సంపర్క మనవచ్చునా ? అయినచో నా భాషాకుటుంబము లేవి ?

నేఁటి హిందూస్థానార్యభాషలయందును ద్వివచనము లేదు. వాని ప్రాచీనావస్థయందును నది యున్నట్లు కానరాదు. అది యా భాషలయందు లోపించుటకు ద్రావిడభాషల, లేదా అనార్యభాషల, సంపర్కమే కారణ మని కొందఱందురు. ఇట్టి వాదము యూరోపియనుభాషల విషయమున బయలు దేర లేదు. యూరోపియను భాషలందు ద్వివచనలోపము సహజమును, భారతీయార్యభాషల విషయమున నితరభాషాసంపర్కమూలమును నని చెప్ప వచ్చునా ?

వచనము.

సంస్కృతభాషయందే కొన్నియెడల ద్వివచనమునకు బదులుగ బహువచనమును వాడు నాచారము వచ్చినది. "అస్మదోద్వయోశ్చ" అను సూత్రము ప్రకారము అస్మచ్ఛబ్ద ఏకవచన ద్వివచనములకు మాఱుగ బహువచనము నుపయోగింపవచ్చును. 'అహం బ్రవీమి', 'ఆవాం బ్రూవః', అనువానికి మాఱుగ 'వయం బ్రూమః' అనవచ్చును. ఏకవచనమునకు మాఱుగ బహువచనము గలుగుట యన్ని భాషలయందును గొన్ని సందర్భములందు గౌరవాద్యర్థములఁ గలుగుచుండును. ఇచట మనకుఁ గావలసినది ద్వివచనమునకు బహువచనము గలుగుటయే. అయినను 'అస్మ'చ్ఛబ్దము విశేషణముతోఁ గూడియున్నచో సంస్కృతమున నేక ద్వివచనములకు మాఱుగ బహువచనము నుపయోగింపరాదు. "పటు రహం బ్రవీమి" "పటూ ఆవాం బ్రూవః" అనుచోట్ల "పటవ్రో వయం బ్రూమః" అనఁగూడదు.

ఇట్లే నక్షత్రవాచకములగు 'ఫల్గునీ, ప్రోష్ఠపదా' అను పదములు రెండేసి నక్షత్రముల గుంపులకు పేళ్లు. కావున నా పదములు ద్వివచనమునందుండవలసియున్నను వానిని బహువచనమునందును వాడవచ్చును. 'ఉదితే పూర్వే ఫల్గున్యౌ; ఉదితాః పూర్వాః ఫల్గున్యః; పూర్వే ప్రోష్ఠపదే, పూర్వాః ప్రోష్టపదాః' అను రెండేసి రూపములును సంస్కృతమున సాధువులే.

సంస్కృతమునను నితరములగు ఇండోయూరోపియనుభాషలయందును ద్వివచనము నిలిచినది. కాని, ప్రాకృతముననే ద్వివచనము లోపించి దాని స్థానమున బహువచనము మాత్రము నిలిచినది. ఉదాహరణములు:—మహారాష్ట్రి: బలకేశవాణం = బలకేశవయోః (గౌడవహో 26); హత్థా థరథరంతి (హాలుని సప్తశతి, 165); కణ్ణేసు = కర్ణయోః (రావణవహో 5, 65); అచ్ఛీహిం = అక్షిణీ (గౌడవహో 44);—అర్ధమాగధి: జణగా = జనకౌ (ఆయారంగసుత్త 1, 6, 1, 6); పహాణాఓ = ఉపానహౌ (ఠాణంగసుత్త 359); భుమగాఓ, అచ్ఛీణి, కణ్ణా, ఉట్ఠా, అగ్గహత్థా, హత్థేసు, థణయా, జాణూఇం, జంఘాఓ, పాయా, పాయేసు = భ్రువౌ, అక్షిణీ, కర్ణౌ, ఓష్ఠౌ, అగ్రహస్తౌ, హస్తయోః, స్తనకౌ, జానునీ, జంఘే, పాదౌ, పాదయోః (ఉవాసగదసాఓ * 94);—జైనమహారాష్ట్రి: హత్థా, పాయా = హస్తౌ, పాదౌ; తణ్హాఛుహాఓ=తృష్ణాక్షుధౌ (ద్వారావతి, 500, 7); దోవి పుత్తా జమగా = ద్వావపి పుత్రౌ యమలకౌ, చిత్తసంభూఏహిం = చిత్రసంభూతాభ్యామ్;— శౌరసేని: మాహవ-మఅరందా ఆఅచ్ఛంతి = మాధవ-మకరందావాగచ్ఛతః (మాలతీమాధవము, 298, 4); రామరావణాణం = రామ-రావణయోః (బాలరామాయణము, 290, 21); సీదా-రామేహిం = సీతారామా

భ్యామ్ (ప్రసన్నరాఘవము 64, 5); సిరీ - సరస్సదీణం = శ్రీ-సరస్వత్యోః (విద్ధసాలభంజిక 108, 5);—మాగధి: లామ-కణ్హాణం = రామ-కృష్ణయోః (కంసవధము 48, 20); అహ్మే హి లుహిలం పివమ్హ = ఆవా మపి రుధిరం పిబావ (వేణీ-సంహారము 35, 21); కలేమ్హ = కరవావ (చండకౌశికము 68, 15, 71, 10); దాక్షిణాత్య: చందణక - వీరఏహిం = చందనక - వీరకాభ్యామ్ (మృచ్ఛకటికము 105, 8); సుంభ - నిసుంభే = శుంభ - నిశుంభౌ (మృచ్ఛకటికము 105, 22);—అపభ్రంశము: రావణ-రామహో, పట్టణ - గామహో = రామరావణయోః, పట్టణ - గ్రామయోః (హేమచంద్రుఁడు, 4, 407);—మొద.

ఆధునికార్యభాషలయందును వానితోఁ బాటు ద్రావిడభాషలయందును నీ ప్రాకృతసంప్రదాయము ననుసరించియే ద్వివచనము లోపించి యేకబహువచనములు మాత్రము మిగిలియున్నవి.

ద్రావిడభాషలలో పదములన్నియుఁ బ్రత్యయవిహీనములనియు నందుచేత మహదమహద్వివక్ష యర్థగతమే కాని ప్రత్యేకప్రత్యయములచేఁ గలుగదనియు, నట్టిప్రత్యయము లెవ్వియైననున్నచో నవియన్నియుఁ దత్సమపదముల సామ్యమున నర్వాచీనకాలమునఁ జేరినవే యనియుఁ గావున రూపమున ద్రావిడపదములన్నియు నమహత్తులేయనియుఁ గాల్డువెల్లభిప్రాయపడినాఁడు. ఈ యభిప్రాయము సరియైనదే కాని యీ విషయమున సంస్కృతమునకును ద్రావిడభాషలకునుగల భేదము ననుసరించి యీ రెండింటికి నెట్టిసంబంధమును లేదనుటమాత్రము సరిగ లేదు. సంస్కృతము ననంతరచరిత్రమును గమనించి యపభ్రంశభాషలచరిత్రమును నపభ్రంశభాషాజన్యములగు నాధునికార్యభాషాపదముల స్వరూపమును గుర్తించినచోఁ గాల్డువెల్లు నభిప్రాయమున సారములేనట్లు తెలియకపోదు. అపభ్రంశప్రాకృతములోను నేఁటి సింధీ మొదలగు భాషలలోను ప్రథమైకవచనమున నన్నిపదములును నుకారాంతములై యుండి రూపమున ద్రావిడభాషలయందువలెనే నమహత్తులవలెఁ గాన్పించును. అర్థమునుబట్టియే యవి మహద్వాచకములో యమహద్వాచకములో తెలిసికొన నగును.

ద్రావిడభాషలయం దమహద్వాచక పదములన్నియు నేకవచనమునందే యుండుననియు వానికిఁ బూర్వమందు సంఖ్యావాచకపదము చేరినను నాపదముపై బహువచనప్రత్యయము సాధారణముగఁ జేరదనియు, నొకవేళ చేరినను దానితో సంబంధించిన క్రియాపదముమాత్ర మెన్నఁడును బహువచనమున నుండదనియుఁ గాల్డువెల్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ సందర్భమున బహువచన తత్త్వమును గొంచెము విచారించుట యావశ్యకము కాకపోదు.

వ చ న ము.

ఏకత్వమా? బహుత్వమా?

వ్యాకరణమునఁ బ్రత్యయములను జేర్చు విషయమున బహువచనము నందున్న పదములు దెలుపు వస్తువులకును మనస్సునకును గల సంబంధము నాలోచించినచో నేకత్వమే కాని బహుత్వము గోచరింపదేమో యని తోఁచు చున్నది. ఏకత్వవిషయమునను నొక యవ్యక్తమును సాముదాయికమును నగు నొకబింబము మన మనస్సునఁ బ్రతిఫలించుచుండును. 'గోవు' అనుపదము నుచ్చరించునపుడు మనస్సు నెదుటఁ గానఁబడు బింబమెట్టిది? అది యెఱ్ఱని యావా? తెల్లనిదా? నల్లనిదా? మచ్చలుగలదా? పెద్దకొమ్ములదా? చిన్న కొమ్ములదా? ముసలిదా? లేఁతవయసుదా? పాలిచ్చునదా? వట్టిపోయినదా? అది వీనిలోఁ నెట్టిదియుఁ గాదు; వీని లక్షణములన్నియు నం దిమిడియుండును. మన మింతకుఁ బూర్వము చూచియుండిన యావుల లక్షణములన్నియు దాని యం దుండును. మైసూరి యావులనుగాని, యింగ్లీషు ఆవులనుగాని మన మింతకుముందు చూచియుండనిచో వాని ప్రత్యేకలక్షణములు దానియందు గాన్పింపవు. కావున 'గోవు' అను పదము నుచ్చరించునపుడు మన మనసు నెదుట గోచరించు నావు ప్రత్యేకవ్యక్తికాదు. అది సాముదాయికలక్షణము గల యవ్యక్తమైనయావు. ఆ యావురూప మందఱకును నొక్కతీరుగఁ గాన్పింపదు. వారివారి గోవుల యనుభవము ననుసరించి యా యవ్యక్తరూపము గూడ భేదించుచుండును. కావున 'గోవు' అను నేకవచనమందున్న పదమునం దనేకత్వముగూడఁ గాన్పించుచున్నది. అట్లే 'గోవు' శబ్దమునకు బహువచన లు - వర్ణముఁ జేర్చి 'గోవులు' అని యుచ్చరించినను మనస్సునందలి ప్రతి బింబము సాముదాయికమేకాని, యందు చిన్నయావులు, పెద్దయావులు, ఎఱ్ఱయావులు, నల్లయావులు మొదలయిన ప్రత్యేకమయిన యావులస్వరూప ములు వేర్వేఱుగఁ గాన్పింపవు. కావున బహుత్వమునం దేకత్వమే కాన్పించు చున్నవి. కావున నేకత్వ బహుత్వములను భేదము కాల్పనికమేకాని వాస్త కముకాదని తేలుచున్నది. మానసికముగ నెట్లున్నను, లోకవ్యవహారమున త్రము ఏకము, అనేకము అను భేదముండుటచేతను నా భేదమును దెలు టకు బహువచనమునఁ బ్రత్యేకవర్ణము సాధారణముగఁ గనఁబడుచుండుట తను బహువచనమును గూర్చి వ్యాకరణములందు విచారము చేయావలసి న్నది. కావున ద్రావిడభాషలయందును నార్యభాషలయందును గల హువచనప్రత్యయములను గూర్చి విచారింతము.

ద్రావిడభాషలలో బహువచనము.

కాల్డువెల్లు ద్రావిడభాషలలోని బహువచనమును గూర్చి విమర్శించి విషయమున సిథియనుభాషావర్గముతో ద్రావిడభాషల కెక్కువ పోలిక

(1) (i) ద్రావిడభాషలు: తమిళము: గళ్, గ, ఆంగ్; కోరవ: గ, గళు, ంగ: కైకాడి: గా, ఆంగ్; బుర్గండి: ఆంగ్; కన్నడము: గళు, కళు, గోళ్, గోడ్; బిజాపురీ: గోళ్; గోలరీ: గోడ్; సేటనీ: గోట్; కురుమ్‌వారీ: గాండ్లు; బడగ: కళు; గోండీ: క,ఙ్క్, స్క్; కూఇ: గా, ంగా, స్కా; తెలుఁగు: కులు; బ్రాహుఇ: ఆక్, ఇక్; మళయాళము: గళ్, క్కళ్, అవర్గళ్, ఆర్గళ్; కురుఖు: గుఠ్; పర్జి: కుల్; కోలమి: కోల్; భిలీ: కుళ్; నాయికీ: కోర్.

(ii) ఆర్యభాషలు: రాజ్‌బంగ్సీ; గులా*, ఘుర్;-హైజోంగు: గిలా; సిల్హెటులోని యాగ్నేయ ప్రదేశమందలి భాష: గున్; ఉన్; ప్రామాణిక మైన అస్సామీ: బిలాక్; పడుమటి అస్సామీ: గిలాక్; కుత్కాలి-థర్: గులా; బష్‌గలీ: కిలె; వై-అలా: కెలె; వీసీ-వెరి: కిల్, కిలి; గవర్-బతి: గిల, గిలె; జేబాకీ: గన్.

(3) (i) ద్రావిడభాషలు: తమిళము: అర్, ఆర్, ఓర్, అవర్; కోరవ: అర్, అరు, మార్, మారు;-కన్నడము: అర్, ఆర్, ఇర్, ఈర్; గోండీ: రు; కూఇ: రు; తెలుఁగు: రు, లు; మళయాళము: అర్, ఆర్, మార్, అన్మార్, అవర్; సంబల్‌పురపుకురుఖు: ఆర్, ఈర్, ఓర్; మాల్తో: ర్; పర్జి: ఏర్; కోలమి: ఉర్, ర్; నాయికీ: కోర్.

(ii) ఆర్యభాషలు: బంగాలీ: ఏరా; రాజ్‌బంగ్సీ: రా*, ఘుర్: తూర్పు-సిల్హెటు తూర్పుభాగము: రా; గిల్గితీ: రె, అరె; గురేజీ: ఆర్; కనౌజీ: హ్వార్, హ్వారు; మాల్వీ: హార్; ఖాస్ - కురా: హరు, హెరు; రాజస్థానీ: హార్, హారో, హానో; ఛట్టీస్‌గఢీ = హర్.

V. సంపుటము, భాగము I.

బంగాలీభాష (పుట 34).

మనుష్యులపేళ్లకు మాత్రము ప్రథమా బహువచనమున '-ఏరా' అను ప్రత్యయము చేరును: సంతాన్, సంతానే = బాలుఁడు; బహు. సంతానేరా;-ఇతరజీవులపేళ్లకు బహుత్వబోధకమగు నొకపదము చేరును: కుక్కుర్ - సకల్ = కుక్కలు. జడవాచకములకును బహువచన మిట్లే కలుగును: గాచ్ఛ్-సకల్ = చెట్లు.

మాన్‌భూమ్‌లోని 'ఖటియా - ఠార్' భాష (పుట. 91.)

ఏకవచనరూపమే బహువచనమున వాడఁబడును; కావలసినచో బంగాలీ భాషయందలి బహువచన ప్రత్యయముల నుపయోగింతురు.

రాజ్ బంగ్సీ భాష (పుట 164)

రా, లేక, గులా అనునవి సామాన్య బహువచన ప్రత్యయములు: బాలక్ - రా, బాలక్ - గులా = బాలకులు; 'గిలా' ను కూడ బహువచన ప్రత్యయముగ వాడవచ్చును. ఈ పదము లొకప్పుడు ప్రాతిపదికమునకుఁగాక షష్ఠ్యేకవచన రూపమునకుఁ జేర్పఁబడును: ఉదా. సాతేర్ - గులా = సహవాసులు; 'గులా' కు మాఱుగ 'ఘర్' అనియు వాడవచ్చును: చాకేర్ - ఘర్ = చాకర్లు, సేవకులు; బంధుర్ - ఘర్ = బందుగులు; సఖర్ - ఘర్ = స్నేహితులు. కొన్ని ప్రదేశములందు - 'లా' అను బహువచన ప్రత్యయమును జేరును: హి-లా; ఇ-లా=ఇవి; ఐ-లా=అవి; జేయ్ - లా = ఏవి; చాక్రియా - లా = చాకరులు, సేవకులు; కస్బీ-లా = లంజలు.

మిమెన్సింగులోని హైజోంగుభాషలో (పుట 214) సాధారణముగ బహువచనమున 'గిలా' అనునది చేరును.

తూర్పు సిల్హెటులోని తూర్పుభాగమున (పుట 225) మానవులను దెలుపు పదములకు బహుత్వమున - 'రా' చేరును: మానుష్, మానుషే; బహు. మానుష్-రా. ఒకప్పుడు బహువచనమున - ఆఇన్ అనునదియుఁ జేరును: ఘరాఇన్ = ఇండ్లు; గాసాఇన్ = చెట్లు.

సిల్హెట్‌లోని యాగ్నేయ భాగమందలి భాష (పుట 293) కొన్ని బహువచనములు 'హల' ప్రత్యయము చేరి కలుగును: చాయర్ - హల - రే = చాకరులకు. కొన్ని నామవాచకములకు బహువచనమున - గున్, లేక, ఉన్ ప్రత్యయముచేరును; కుఉర్-గున్ = కుక్కలు, ఘోడా - ఉన్ = గుఱ్ఱములు. సాధారణముగ - 'రా' అను నదియే బహువచన ప్రత్యయము.

అస్సామీ భాష.

ప్రామాణికమైన అస్సామీ (పుట 402)

ప్రథమైకవచన రూపములకు '-బిలాక్,' '-బోర్,' లేక '-హఁత్' అను ప్రత్యయముఁ జేర్చుటవలనఁ బ్రథమా బహువచనరూప మేర్పడును. ఇట్లు చేరినపిదప 'మానుహ్ = మనుష్యుఁడు' అను పదమునకుఁ జేరినట్లే విభక్తి ప్రత్యయములు చేరును.

పడుమటి అస్సామీ (పుట 414)

- హెఁత్, అనునవి బహువచన ప్రత్యయములు. 'సాకార్-

కరులకు, అనురూపమున రాజబంగ్సీ బహువచన ప్రత్యయ

కనఁబడుచున్నది.

మయాంగ్ (పుట 421)

సకలశబ్ద పర్యాయములగు - 'హాబీ,' - 'లోకెయ్' అనుపదములను జేర్చుటవలన బహువచనము కలుగును. ప్రకరణమునుబట్టి వచనము స్పష్టము కానప్పుడే బహువచన ప్రత్యయము చేరును. 'జెలా' కు 'జెలెయ్' బహువచనమయినట్లే, 'లోక్' అనుదానికి 'లోకెయ్' అనునదియు బహువచన రూపమైనట్లు తోఁచుచున్నది.

సంపుటము V-భాగము II.

బిహారీ భాష.

మైథిలీ (పుట 26)

సముదాయ వాచకములగు - సభ్, - సబహీ, - లోక అనుపదములఁ జేర్చుట వలన బహువచన మేర్పడును. నేనా = బాలుఁడు; బహు. నేనా - సభ్; నేనా-సబహి; నేనా - లోకని = బాలురు.

మగహీ (పుట 38)

పదముతుది దీర్ఘాచ్చు హ్రస్వమయి, దానిపై 'న్' చేరుటవలన బహువచన మేర్పడును. ఘూరా = గుఱ్ఱము; బహు. ఘూరన్; ఘర్ = ఇల్లు; బహు. ఘరన్. - సబ్,-లోగ్, అను సముదాయవాచకపదములను జేర్చుట వలనఁ గూడ బహువచన మేర్పడును: ఘోరా-సబ్ = గుఱ్ఱములు; రాజా - లోగ్ = రాజులు.

భోజ్‌పురీ (పుట 50)

పదము తుది దీర్ఘాచ్చును హ్రస్వముచేసి - ని, - న్హి, - న్, లను చేర్చుటవలన బహువచనమేర్పడును: ఘోటా = గుఱ్ఱము; బహు. ఘోటని, ఘోటన్హి, ఘోటన్; ఘర్ = ఇల్లు; బహు. ఘరని, ఘరన్హి, ఘరన్. సబ్, లోగ్, మొదలగు సముదాయవాచకపదములఁ జేర్చియు బహువచనమును జెప్పవచ్చును: ఘోటా - సబ్; రాజా - లోగ్.

కుటాన్లి-ఠర్ (పుట 147)

బహువచనరూపమునకును నేకవచనరూపమునకును భేదము లేదు. కాని, మానవవాచకపదములకు బహువచనమున - 'గులా' చేరును: మునిస్-గులా-కే = సేవకులకు; బాబు-గులా-క్ = బాబులకు.

పడుమటి భోజ్‌పురీ (పుట 249)

ఏక బహువచనరూపములకు భేదములేదు.—అన్ అను బహువచన ప్రత్యయ మరుదుగ వాడుకయందున్నది.

నాగ్‌పురియా (పుట 280)

'మన్' అను బహువచనప్రత్యయ మీ భాషలోనికి ఛటీస్‌గటీ భాష నుండి వచ్చినది. ఇదియైనను ప్రాణివాచకపదములకే చేరుచుండును.

ఒటియా.

ప్రామాణికభాష (పుట 380)

(1) మహాన్మహతీవాచకములు, స్థలములు:—మానే; ఉదా. పురుష-మానే; వ్యవహారమున 'పురుషే'. - 'మానే' కు మాఱుగ - 'దల, - లోక' మొదలగు సముదాయవాచకపదములను వాడవచ్చును. ఇవి చేరునప్పుడు ఏకవచనమునందువలెనే బహువచనమునందు విభక్తిప్రత్యయములు చేరును.

(2) తిర్యగ్జడవాచకములు:— -సబు, - సకల, మొదలగు సముదాయ వాచకములఁ జేర్చుటవలన బహువచన మేర్పడును.—మానప్రత్యయము చేరినచో నది -'మాన' అని నిలుచును గాని - మానే యని కాదు.

సంపుటము VI.

తూర్పు హిందీ.

ప్రామాణికభాష.

(1) వే, వనె, వన్; (2) నె, అన్; (3) ఇన్.

బఘేలీ.

ఏఁ, ఐఁ.

ఛ తీస్‌ఘటీ.

మన్ (తఱచుగ దీనిని చేర్చకుండుటయుఁ గలదు), సబ్, సబో, ంబో్బ, జేమా, జేమ్మా, అనువానిని పదములకుఁ బూర్వమునఁ జేర్చియు బహువచనము చెప్పవచ్చును. వీనిని జేర్చునప్పుడు - మన్ ప్రత్యయమును చేర్చినఁ జేర్పవచ్చును.

సంపుటము VII.

మరాఠీ.

ప్రామాణికభాష.

(1) 'ఆ'కారాంత పుంలింగపదములకు బహువచనము 'ఆ'కు మాఱుగ 'ఏ' చేర్చుటవలనఁ గలుగును: ఘోడా, ఘోడే. తక్కిన పుంలింగశబ్దములకు బహువచన మేకవచనరూపమే.

(2) (i) చాల స్త్రీలింగశబ్దములకు 'ఆ' చేర్చుటవలన బహువచన మేర్పడును:—జీభ్ = నాలుక; జీభా = నాలుకలు.

(ii) ఊ కారాంతములగు కొన్ని స్త్రీలింగశబ్దములకు బహువచనమున మార్పు గలుగదు: దారూ = సారాయి, సారాయులు.

(3) 'ఏ' అంతమందుగల నపుంసకలింగశబ్దములకు బహువచనమున తుది 'ఏఁ' కారము 'ఈఁ' గా మాఱును: తాళేఁ = చెఱువు; తాళీఁ = చెఱువులు. తక్కిన నపుంసకలింగపదముల కన్నిటికి బహువచనమున 'ఏ' వచ్చును: ఘర్ = ఇల్లు; ఘరేఁ = ఇండ్లు; మోతీఁ = ముత్యము; మోత్యేఁ = ముత్యములు.

(4) ఇ దుదంతశబ్దములకు బహువచనమున మార్పు గలుగదు: కవి = కవి, కవులు; ధేను = ఆవు, ఆవులు.

కొంకణీ.

ఈ భాషయందు నామవాచకముల బహువచనము ప్రామాణిక మరాఠీభాషయందువలెనే కలుగును; కాని స్త్రీలింగ బహువచన ప్రత్యయములు 'ఓ, ఈ, ఒ' లును, బలహీన ప్రాతిపదికముల నపుంసకలింగ బహువచన ప్రత్యయము ఆ యును నగును. రాణ్యోఁ=రాణులు, ఫెర్సాఁ=ఏండ్లు. ఇతర బహువచన ప్రత్యయములు.

ప్రథమ ఏక.	ప్రథమ బహు.
పుం. ఉ: పుతు = కొడుకు	అ: పుత = కొడుకులు.
స్త్రీ. అ: ధువ = కూఁతురు	ఒ: ధువొ = కూఁతులు.
ఇ: పొరి = కూఁతురు	ఈ: పొరీ = కూఁతులు.
నపుం. అ: చిత్తల = జింక	అఁ: చిత్తలఁ = జింకలు.

హలబీ.

ఛత్తిస్‌ఘటీలో వలె నిందు బహువచనము - మన్ చేర్చుటవలనఁ గలుగును: బాబా - మన్ = తండ్రులు; సాధారణముగ బహువచన ప్రత్యయము చేరదు; లేదా, సముదాయవాచకపద మొకటి చేరుచుండును: హున్ = వాఁడు; హున్ - మన్ = వారు; నౌకర్-సబో-కే = నౌకరులకు; ఖుబే - ఘోడా, లేక జగే - ఘోడా = గుఱ్ఱములు.

సంపుటము VIII-భాగము I.

సింధీ.

ఏకవచనరూపమే బహువచనముగ నుండును. ఒకప్పుడు దానికి ఊ చేరును; ఒకప్పుడు ఏకవచనము తుదిని 'అ' అను నస్పష్టాచ్చు చేరి బహుత్వము తెలుపఁబడును.

లహాండా.

అని ప్రామాణికభాషలో నాలు విధములుగ బహువచన మేర్పడుచున్నది. ఈ యుదాహరణముల వలన నీ విషయము బోధపడును.

(1) ఘోటా - ఘోటే; (2) కుక్కుర్ - కుక్కుర్; (3) ఘర్ - ఘర్; (4) గల్ల్ = మాట - గల్లాఀ; (5) అఖ్ - అఖీఀ; (6) హాఞ్ - హాఞూ.

సంపుటము VIII-భాగము II.

దర్దికు లేక పిశాచభాషలు.

బష్గలీ.

ఈ క్రింది యుదాహరణమువలన నిందలి బహువచన విధానము బోధ డఁగలదు :

ఏక.	బహు.
i. తోత్ = తండ్రి	తోత్; తోత్ - కిలె = తండ్రులు.
ii. మఛ్ఛ్ = మనుష్యుఁడు	మఛ్ఛ్ఆన్ = మనుష్యులు.
iii. అఝొ = ఎద్దు	అఝొఀ = ఎడ్లు.
iv. గఒ - ఆవు	గోఀ (ఆవులు)
v. కుటి = కుక్క	కుటిఀ = కుక్కలు
vi. రక్యుస్ = జింక	రక్యుసోఀ = జింకలు.

వై-అలా.

ప్రకరణమునుబట్టి స్పష్టపడనప్పుడు తప్ప సాధారణముగ బహువచనమున నేకవచనరూపమే యుండును. బహువచనమును ప్రత్యేకముగఁ దెలుపవలసినప్పుడు సముదాయవాచకపద మొకటి చేరును:— మనష్=మనుష్యుఁడు: మనష్ - కెలె = మనుష్యులు; త్రఀ = ఎద్దు; ఎచ్చు-త్రఀ = ఎడ్లు; తత-తతె-తెలె; గుట్ - గుత్తె.

సంపుటము IX - భాగము II.

బ్రజ్; బుందేలీ, మేవాటీ, మాల్వీ, జయపురీ, మత్వాటీ, భాష యందు బలహీన పుంలింగశబ్దములకు బహువచన ప్రత్యయము చేరదు. మాల్వీభాషలో - 'హాఁర్' అను ప్రత్యయము చేరును.

సంపుటము IX-భాగము II.

పహాటీ, గుజరీ భాషలు.

ఖాస్ - కురా

- హారు ప్రత్యయముఁ జేర్చుటవలన బహువచన మేర్పడును. ఒక ప్పుడు - హేరు కూడఁ జేరును: ఉదా. చాకర్ - హారు; కేటా - హార మొదలయినవి. ఈ ప్రత్యయము తిర్యగ్జడ వాచకములకుఁ జేరదు. చూ. మాల్వీ - రాజస్థానీ: - హాఁర్,-హాఁరో,-హాఁనో; కనౌజీ: హ్యార్; హ్యాం; ఛటీస్‌గఢీ: - హార్.

సంపుటము X.

ఐరేనియన్ భాషలు.

పష్తోభాషలోఁ గొన్ని శబ్దముల బహువచన మేకవచన రూపముగనే యుండును. ఓర్ముఢీ భాషలోఁ గొన్నిశబ్దములకు - అన్నీ, - గన్నీ ప్రత్యయ ములుచేరి బహువచన మేర్పడును: హాతీ = ఏనుఁగ; హత్యన్నీ = ఏనుఁగలు, మాహీం=చేఁప; మాహీం-గన్నీ = చేఁపలు. జెూబాకీ, సంగ్లీచీ, లేక ఇష్కాష్మీ భాషలో నొకప్పుడు - గన్ చేరి బహువచన మేర్పడును.

ద్రావిడభాషలలో బహువచన ప్రత్యయములు.

ఇఁక ద్రావిడభాషలలో బహువచన విధానమును వివరింతము.

(1)కొన్ని ద్రావిడభాషలలో తిర్యగ్జడ వాచకములకే బహువచన రూపములందు భేదములేదు.

(2)ఆ యా భాషల యందు చేరు బహువచన ప్రత్యయములు:

(i) తమిళము: అ, అర్, గళ్; వ్యవహారముగ: గ, ఆళ్, ఆ ఆంగ్; మ్.

కొరవ : అర్, అరు, మార్, మారు, గ, గళు, ంగ.

కైకాడి : గా, ఆంగ్.

బుర్గండి : ఆంగ్.

(ii) కన్నడము : గళు; వ్యవహారము: గోళ్, గోడ్; ల్, లా; ఆర్, ఇర్, ఈర్; మ్.

బిజాపురీ : గోళ్.

గోలరీ : గోడ్.

సేటసీ : గోట్.

కురుమ్వారీ : గాండ్లు.

బడగ : కళు.

(iii) గోండీ : క, ఙ్గ్, స్క్, రు.

(iv) కూఇ : రు, వి, గా, ంగా, స్కా.

(v) తెలుఁగు : లు, రు, కులు; ము, ఉ.

(vi) బ్రాహుఇ : ఆక్, ఇక్.

(vii) మళయాళము: గళ్, క్కళ్; అర్, మార్, అన్మార్, అవ
ఆర్గళ్; అ.

(viii) కురుఖు ; ఆర్, గుఠీ.

(సంబల్పురమున) : ఆర్, ఈర్, ఓర్.

(ix) మాల్తో : ర్.

పర్జి : ఏర్, ల్, కుల్.

కొలమి : ఉల్, కోల్, ఉర్, ర్.

బసీమునందలి భిలీభాష : ళ్, కుళ్.

నాయికీ : కోర్, ల్.

పై ప్రత్యయములకును నేఁటి యార్యభాషలలోని ప్రత్యయములకును బహువచనమునఁ గల పోలిక లీక్రింద వర్గీకరింపఁబడినవి.

(4) (i) ద్రావిడభాషలు: తమిళము: ఆళ్, కన్నడము: వ్యవహారము-
లా, తెలుఁగు: లు: పర్జి: ల్, కొలమి: ఉల్; భిలీ: ళ్; నాయికీ: ల్.

(ii) ఆర్యభాషలు: సిల్హెటు ఆగ్నేయభాగము: హాల; పషాయి: లాన్;
; ల; ఏలా; లా, కోహిస్థానీ: ఆల్.

(5) (i) ద్రావిడభాషలు: తమిళము, మళయాళము, తుళు, కన్న
తెలుఁగు: మ్, ము (సర్వనామములందు) కోరవ: మార్, మారు;
ళము: మార్, అన్మార్.

(ii) ఆర్యభాషలు: ఒటియా: మానే, మాన; ప్రామాణిక ప్రాచ్య
: వెఁవనె, వన్; హాలబీ: మన్; సింధీ: ఊఁ; నాగ్పురియా: మన్; చట్టిస్
మన్.

(6) (i) ద్రావిడభాషలు: తమిళ మళయాళములు: అం.

(ii) ఆర్యభాషలు: పడుమటి భోజ్‌పురీ: అన్; ప్రామాణిక మరాఠీ. ఆ; కొంకణీ: ఓ, ఒ; లహండా: ఆఁ; వసీ-వెరి: ఒఁ; ఖోవారు: అ, ఆన్, ఎన్.

పై వివరణము వలన ద్రావిడార్యభాషలకు బహువచనమునఁ గల సన్నిహిత సంబంధము స్పష్టపడఁ గలదు. ద్రావిడభాషలనుండి యార్యభాషలు భారతవర్షమం దంతటను నీ ప్రత్యయముల నెరవు తెచ్చికొన్నవని కొంద అనవచ్చును. అయినను గావచ్చును; ఆర్యభాషలింకను ద్రావిడభాషల కెట్లు సంబంధించియున్నవో చూచి యీ యెరవువాదమును గూర్చి యాలోచింతము.

ద్రావిడభాషలలోని బహువచన ప్రత్యయముల యుత్పత్తి.

ప్రాచీన ఇండో-ఆర్యభాషలలోని ద్వివచనము మధ్యఇండో - ఆర్య యుగమునాఁటి కంతరించినది. ప్రాకృతములలో ద్వివచనము లేదు. తరువాతి కాలమున నేకబహువచనముల భేదముగూడఁ గొన్ని యార్యభాషలలో లోపించినది; కొన్నిటిలో మిగిలినది. ప్రాచీన బహువచన ప్రత్యయము లందలి తుదియచ్చులు లోపించుటచే నేకబహువచన రూపములకు గొన్ని భాషలయందు భేదములేకుండఁ బోయినది. ఇట్లు బహువచన ప్రత్యయములోపించుట తృతీయయందును షష్ఠియందును దప్ప తక్కిన యన్నివిభక్తులందును గలిగినది. వికారమునొందిన తృతీయా బహువచన ప్రత్యయమును, షష్ఠీ బహువచన ప్రత్యయమును సామాన్య బహువచన ప్రత్యయముగ నాయా భాషలయందు సంక్రమించినది. 'భిస్' ప్రత్యయ ప్రాకృత రూపమగు అహి, ఏహి, హి, అనునవి బంగాళీ, ఒటియా, బిహారీ, మున్నగు భాషలయందు అఇ, లుగామాఱి, ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయముగాఁ గూడఁ గాన్పించుచున్నది. ఉదా. బం. లోకే; సబే మొదలయినవి.

'ఆనామ్' అను షష్ఠీబహువచనప్రత్యయము ఇతర విభక్తుల బహువచన ప్రత్యయముగాఁ జేరుట బంగాళీ మున్నగు భాషలలో స్పష్టముగఁ గానవగును. ఈ 'ఆనామ్' అను ప్రత్యయము 'ఆన్, అన్, ఆణ్, అణ్, ఆళ్' లుగా మాఱి దేశవాచకముగా భారతవర్షమున ననేక ప్రాంతములను దెలుపుచున్నది. 'భోటాన్' = భోటానామ్ (దేశః); కోల్హాన్ = కోల్హా (కోలుజాతి) నామ్ (దేశః); మళయాళమ్ = మలయా (పర్వతదేశ) నాం (దేశః); కొంకణము = కొంగా (కొంగుదేశమువారు) నాం (దేశః); తెలింగా (తెలుఁగువారి) ణామ్ (దేశః) మొదలయినవి. మళయాళ శబ్దవ్యుత్పత్తిని జెప్పుచు కాల్డువెల్లు - ఆళప్రత్యయము 'ఆళ్ = ఏలు' అను ధాతువునుండి పుట్టినదని చెప్పుట సరికానట్లు తోచుచున్నది.

'అహి = అఇ = ఏ' యను తృతీయాఁ బహువచనప్రత్యయమును.
నామ్ = ఆన్, ఆణ్, ఆళ్, అన్, అళ్' అను షష్ఠీబహువచనప్రత్యయ
ను సర్వవిభక్తి సామాన్యప్రత్యయముగ నేర్పడని సందర్భములం దన్ని
ధునికార్యభాషలయందును సముదాయవాచక శబ్దములను జేర్చి బహు
చనములను జెప్పికొనుట పరిపాటి యైనది. ఇట్టి సంప్రదాయము ప్రాకృత
నందే పొడచూపినది. బహువచన ప్రత్యయములుగ నార్యభాషలందు గల
ముదాయవాచకములలో 'జన = జన్; గణ = గణ్; గళ్; మన, మాన =
నుష్య; అనేక=అనేల, అనే, నే; సకల=సకల్, సఏల; లోక = లోఅ;సర్వ =
భ, సబ, సబ్; సమస్త, సమ్హ; కుల=కుల్, గుల, గుల్' అనునవి ముఖ్యము
నవి. వీనికిని నాయా ద్రావిడభాషా బహువచనప్రత్యయములకును గల
ంబంధము సులభముగ బోధపడఁ గలదు. గణ = గణ్ = గళ్; మన = మ్,
, ము; లోక = లోఅ = లు; కుల = గుల, కుల్, గుల్, మున్నగు వ్యుత్ప
లు స్పష్టముగనే యున్నవి. కాని, ద్రావిడభాషల కార్యభాషా సంబంధము
ల్లని కాల్డువెల్లు, సునీత్ కుమార్ ఛాటర్జీప్రభృతు లీ సంబంధము నేర్పఱు
ట భ్రమజనితమని యందురు; ఎందుకో తెలియదు; తాము ద్రావిడ
షా బహువచనప్రత్యయములకుఁ దగిన వ్యుత్పత్తిని చెప్పఁజాలరు.

స్వామినాథ అయ్యరుగారు 'కళ్' ప్రత్యయమును 'క+ళ్' గా విభ
ంచి 'క'-వర్ణము స్వార్థిక క-ప్రత్యయముగ నిర్వచించిరి. అయినను గావ
ను. అప్పుడు 'లు, ళ్' ప్రత్యయముల వ్యుత్పత్తిని జెప్పవలెను. ఈ 'ల్'
అనునవి ఇండో - జెర్మానిక్ ప్రథమా విభక్తిక 'న్త' (చూ. భరన్త మొద
యినవి) నుండి కలిగినదని అయ్యరుగా రనిరి. మహతీ ప్రత్యయమగు 'ల్,
' లు గూడ 'న్త' భవములనియే వారు నిర్వచించిరి. ఇట్లనుటకంటె నితర
ర్యభాషా బహువచనరూపములందలి 'ల' కారమునకువలె దీనికిని 'లోక'
బ్దమునుండి వ్యుత్పత్తిని గల్పించుట సమంజసము.

మహన్మహతీప్రత్యయమగు 'ర్, రు, ఱు' అనువానికి సరిపోవు రేఫ
క్త బహువచనప్రత్యయము లనేకములగు నిండో-ఆర్యభాషలయందున్న
ంతకుముందే తెలుపఁబడినది. ఈ బహువచనరేఫము నుత్పత్తినిగూర్చి
చారింపవలసియున్నది. బంగాళీభాషలో సర్వసాధారణమగు ప్రథమా
వచనప్రత్యయములు, '-రా,' '-ఏరా,' అనునవి. ఇవి ద్రావిడభాషల
దువలె మనుష్యులపేళ్లకు మాత్రము చేరును: ఇట్లే, రాజ్ - బంగ్సీ,
ప్ప-సిల్హైట్ భాషయందును గానవచ్చుచున్నది. దర్దిక (పిశాచ) భాష
గు 'షినా' లో - 'రె', - 'ఆరె' అనునవి బహువచనప్రత్యయములు,
రేజీభాషలో - 'ఆర్', కనౌజీ భాషలో - హ్యార్, హ్యారు, అను ప్రత్యయ

ములు బహువచనబోధకము లగుచున్నవి. బ్రజ్, బుందేలీ, మేవాటీ, మాల్వీ, జయపురీ, మార్వాటీ, భాషలలో - 'హాంర్' అను బహువచన ప్రత్యయము గలదు. ఖాస్ - కురా భాషయందు 'హీరు', 'హేరు' అనునవి గలవు. ఈ భాషలన్నియు నార్యభాషలే. ద్రావిడభాషా ప్రత్యయమగు '-రు' వర్ణ మిన్నిభాషలయందును జొరఁబడినదని చెప్పుటకంటె, నాయా యార్యభాషలయందువలె నిందును నున్నదనియు, ద్రావిడభాషలును నీ విషయమునఁగూడ నార్యభాషాలక్షణమును గలిగియున్నవనియు, నా భాషలలో నా ప్రత్యయమెట్లు కలిగెనో ద్రావిడభాషలయందును నట్లే కలిగినదనియుఁ జెప్పుట యుక్తముగదా.

బంగాలీభాషలోని యీ -రా,-ఏరా, అను బహువచనప్రత్యయములఁ గూర్చి ఛాటర్జీగా రిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఈ ప్రత్యయములు షష్ఠీ బహువచనములు. తొలుత వీని తరువాత సముదాయవాచకములగు 'సబ్', 'సకల్' మొదలగు పదములుచేరి, ప్రథమా రూపము లేర్పడుచుండెను. రానురా నా సముదాయవాచకశబ్దముల యావశ్యకత తగ్గిపోయి - రా, - ఏరా, ప్రత్యయము లంతమందుగల రూపములు ప్రథమా బహువచనరూపములుగ నిలిచినవి. రేఫమంతమందుగల సర్వనామ బహువచనరూపములు నిట్లే కలిగినవి. తొలుత 'ఆమ్హారా - (ఆమారా-, ఆమరా) సాబొ = మేము (కన్న. ఆమ్); తోమ్హారా - (తోమారా-, తోమరా-) సాబొ = తమరు = మీరు; అను మొదలగు రూపములుండి 'ఆమరా, తోమరా' మొదలగు షష్ఠీ బహువచన రూపములే ప్రథమా బహువచనరూపములుగ భాషయందు నిలిచినవి. ఇట్లే ఏ-రా, ఏరా సబ్ = వీరు, వీరందఱు; తా-రా = వారు, తారు, అను రూపములును గలిగినవి. ద్రావిడభాషలయందలి బహువచన - రువర్ణమును నిట్లే కలిగియుండవచ్చును.

తెనుఁగున బహువచనము.

తత్సమపదముల బహువచనము.

తత్సమాచ్ఛికపదము లన్నిటిమీఁదను దెనుఁగున - లువర్ణము బహువచనమున సాధారణముగఁ జేరుచుండును. తత్సమశబ్దములలో నది మహద్వాచకమగు డుజ్ ప్రత్యయస్థానమున వచ్చును. డుమంతములు కాని శబ్దములపై నది యాగమముగానే చేరును. ము, వు, వర్ణకము లంతమందుగల శబ్దములకు - ము, వు వర్ణకేతరవిభక్తులు పరంబగునపుడు ప్రథమైకవచనేతర విభక్తులందు డుజ్వర్ణకము లోపించినట్లే యీ ము, వు వర్ణకములును లోపించుననియు, కాని యవి మఱల నాగమరూపమునఁ జేరుచుండుననియు

౦, వు, వర్ణకములను వర్తించు వ్యాకరణవిధు లాగమము-, -వు, వర్ణక
ములకును వర్తించుననియు వైయాకరణులు చెప్పుచున్నారు. ఇట్లు చెప్పుట
ప్రార్థముగాని వాస్తవికముకాదు. ము, వు, వర్ణకములు నిజముగ లోపింపను
లేదు; మఱల నవి యాగమాక్షరములుగఁ జేరనులేదు. తత్సమము - వర్ణ
ంతశబ్దముల మువర్ణక మెన్నడును లోపింపదు; కాని, తత్సమ వు-వర్ణకము
థమైకవచనేతర విభక్తులందు బహుళముగ లోపించుట గలదు; ఉదా:
ృములు, రథములు, వనములు; రాహువులు, రాహులు; సానువులు,
ానులు; తరువులు, తరులు; కృకవాకువులు, కృకవాకులు;- మధువులు, వధు
ులు, క్రతువులు మొదలయినవి. (మధులు, వధులు, క్రతులు మొదలగు
వహువచనరూపములు గానరావు.) బహువచన లు, ల-వర్ణకములును, ప్రత్య
ంగమరూపమగు నకారమును పరమగునపుడు ప్రథమైకవచనమందు
ర్ణకముగాను, వైయాకరణుల ప్రకార మాగమముగాను వచ్చిన 'ము' వర్ణ
ంనకు లోపమును దత్పూర్వస్వరమునకు దీర్ఘమును గలుగుచుండును. లోక
వ్యవహారమున నీ కార్యము నిత్యము; గ్రంథములందలి యీ కార్యమును
ంర్చి చిన్నయసూరి వైకల్పికత్వమును దెలుపుచు 'ఒకానొకచో' నట్లగునని
ూత్రమునందుచేర్చి తత్సూత్రవివరణమున 'ఒకానొకచోట' ననుటచేత
కార్యంబునకుం బ్రయోగవైరళ్యంబు సూచింపఁబడియె' నని వ్రాసెను.
వివరణము నాధారముగాఁ జేసికొని యనేకులు నేఁడిట్టిరూపము లసాధువు
నుకొని వానిని వ్రాఁతలయందు నిషేధించుచున్నారు. ఆంధ్రశబ్దచింతా
ణిలో "వికృతౌ క్వచి చ్చ లోపో మో ర్దీర్ఘ శ్చాత ఆదిమస్య భవేత్" అను
ూత్రమున ములోప తత్పూర్వస్వరదీర్ఘకార్యములు వికృతిశబ్దములయందు
ంగునని చెప్పఁబడినది. దీని నాధారముగఁ జేసికొని "'సంస్కృతపదంబు
ృతులఁ దత్సమము సేయునపుడు ముత్వమయిన దీర్ఘమయినఁ జెల్లు' నిత్యా
్యాధునికానాం లక్షణ మతీవ దూషణగ్రస్త మితి స్పష్టమేవ" అని యహోబ
ంఁడు చెప్పినాఁడు. కాని, వెంటనే 'మానుగ ధృతరాష్ట్రుఁడు ప్రాణానం
ంగంగ' అను తిక్కన ప్రయోగము స్మరణకు రాఁగా, 'ప్రాణానన్' అను
ుపమునకు సాధుత్వముఁ గల్పింపనెంచి 'ఉతామత్ర (పాఠాంతరము:
ంబుద్ధా) భవే ద్వా వు రస్త్రియాం ల్వాదివర్ణకే, ప్రాయశో వైకృతపదే
దీర్ఘశ్చ మోర్మతః" అను నథర్వణకారికయందు ప్రాయికముగా
ృతపదములందు మువర్ణలోపమును బూర్వస్వరమునకు దీర్ఘమును గలుగు
ప్రాయోగ్రహణముచేఁ దిక్కనప్రయోగము సాధు వగుచున్నదని
ినుమన్నాఁడు. ఈ సమాధానము తత్సమశబ్దములవిషయమున నెట్లు
ంగునో తెలియదు. 'ప్రాయికముగా వైకృతపదములం దీకార్యము కలుగు'

ననుటచే వైకృతపదములం దీకార్య మొకప్పుడు కలుగుననియే యర్థమగును గాని తత్సమపదములందు కలుగునని బోధపడదు. కావున నాంధ్రశబ్దచింతామణ్యాథర్వణకారికల మతమున ములోప, తత్పూర్వస్వరదీర్ఘములు వికృతి పదములకే చెల్లుననుట నిశ్చయమగుచున్నది. నన్నయ భారతభాగవతమున తత్సమ పదములందుగాని, వైకృతపదములందుగాని యిట్టి మార్పుకలుగుట కుదాహరణములు కానరావు; కాని, నాఁటిశాసనములలోఁ నిట్టిరూపములు కాన్పించుచునే యున్నవి. తత్సమములందు: దీపానకు (ద. ఇం. శా. IV. 939; 1000; V. 1005); వైకృతములందు: మిరియాలు (ద. ఇం. శా. V. 65, 66); గుండానకు (ద. ఇం. శా. V. 1114); కుంచాలు (ద. ఇం. శా. IV. 1064; V. 68.) అహోబలు ననుసరించి కావలయుఁ జిన్నయసూరి తన సూత్రమును దత్సమపరిచ్ఛేదమునఁ జేర్చి 'ప్రాయశః' అనుపదమును 'ఒకానొకచో' నని యాంధ్రీకరించినాఁడు. కాని, యాతఁ డనుకొని నట్లీకార్యమునకు వైరళ్యము లేదు. లోకమున '-ములు' అంతమందుగల బహువచన రూపములు లేనేలేవని చెప్పవచ్చును. గ్రంథములందును ములోప తత్పూర్వస్వరదీర్ఘములు గల బహువచనరూపము లనేకములు ప్రయోగింపఁ బడి యున్నవి. కాని యీ రూపము లసాధువులను నభిప్రాయమాధునికలాక్షణికుల కందఱకును విడువకున్నది. కూచిమంచి తిమ్మకవివంటి యుదారలాక్షణికుఁడుఁ గూడ నిట్టిరూపములు గ్రామ్యములనియే తలంచినాఁడు. అతఁడు తన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహమున (విభక్తిప్రకరణము, 14), 'వనము, కాలము, ప్రాణము, ధనము, డెంద, మన ముకారాంతములకు నా లెనయు నొక్కతఱిని మూల్వోయి దీర్ఘముల్ దాపలిదెసవర్ణములకు విభక్తులువచ్చు నభవ' యని వ్రాసినను, గ్రామ్యత్వమును నిర్ణయించుపట్టున, 'తగిలివర్ణంబు లెక్కువ తక్కువలుగ నియమమెడలించి పల్కునవియె తలంప గ్రామ్యమగుచుండెఁ బరులఁ దెగడెడుచోట్లఁ జెప్పఁదగునవి కలధౌతశిఖరిసదన'; ప్రాకటముగఁ గృతులనాకడ నీకడయనుచుఁ బలుకుచోట నాడ నీడ యనిన వర్ణలోపమగు ఫలములకు 'ఫలాలనంగ హెచ్చు నీలకంఠ' అని వ్రాయుటచే ఫలాలను రూపము గ్రామ్యమనియే యాతఁడు తలంచినాఁడు. ఇట్లే యిప్పటి పండితులును దలంచుచున్నారు. ఇట్టి ప్రయోగములకు గ్రంథములనుండి కొన్ని యుదాహరణములు:

తల్లీ! యిన్నిదినాలకేనియు సుధాధారారసస్యందియై యుల్లంబున్ సుఖియింపఁజేయు పలు కట్లోవింటి (భీమ. II. 120); రసాలాలు (చంద్రరే. I. 12); కొన్నిదినాల బుణాను బంధముల్ (రాధామా. III. పు. 44); తోరణాలమేల్కట్లు (రాధామా. III. పు. 59); దినాలలో (రాధామా. III. పు. 69); దైవాలఁ బ్రార్థించి (తొండమాన్. ఆం. సా. పరి. ప. 1913, పు. 315); మొదలయినవి.

డు మంతశబ్దముల ప్రథమైకవచన డుజ్వర్ణమునకు బహువచనమున
పము గలిగి దానిస్థానమున బహువచనమున లువర్ణము చేరును. ఉదా:
రుషుఁడు, పురుషులు; బ్రాహ్మఁడు, బ్రాహ్మలు (ద. ఇం. శా. VI. 1096);
త్రేయ గోత్రుఁడు, ఆత్రేయ గోత్రులు; - 'గోత్రులు' అని కూడఁ
లదు. (ఆత్రేయ గోత్రుల్లైన - ద. ఇం. శా. VI. 982.) ఇట్లే, వ్యవహార
న 'రాముల్లు, భీముల్లు' మొదలయిన బహువచనరూపములు కానవచ్చు
న్నవి. కాని, 'అదంతమయి దీర్ఘపూర్వలోపధంబయిన మహద్వాచక
త్సమ పదములందు విభక్తి లకారమునకు బహువచనమున రేఫమగును':[1]
దా. బాలుఁడు, బాలురు; నృపాలుఁడు, నృపాలురు మొదలయినవి.
యాళు, కరుణాళు[2], కృపాళు మొదలగు మతుబర్థక - ఆళు ప్రత్యయాంత
బ్దములు ఉదంతము లయినను వానికి బహువచనమున రేఫమే వచ్చును.
ోళుఁడు' అనునది తత్సమపదమైనచో దానికి బహువచనమున 'చోళురు'
ను బహువచనరూపము కలుగునేమో తెలియదు; 'చోళులు' అనురూపము
ప్రసిద్ధముగా నున్నది. 'ద్విత్వయుక్తలాంతంబు మీఁది 'లుల' లకును 'రుర
ాదేశంబగు' నని ప్రౌఢ వ్యాకరణకారుఁడు తెలిపి 'అరరే!...వీరారి మ,
రకున్ మట్టియగున్' అను రామాభ్యుదయమున ప్రథమాశ్వాసస్థపద్యము
దాహరించెను; ఇట్లే, పోతన "చెల్లా చెదరైరి పాటి చిక్కిన మల్లుర్"
భాగ. X. I. 1371) అని ప్రయోగించెను. కాని, యిచట 'మల్లుల్' అని
ను సరిపోవును. తిక్కనమాత్రము 'మల్లులు' అనియే ప్రయోగించియు

---

1. 'లుజసో లశసోఽలాంతాత్, లాంతాత్తు రురౌ తయోః క్రమేణ స్తః' అను ంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమున దీర్ఘపూర్వలోపధశబ్దములకు మాత్రముగాక యన్ని లాంత బ్దములకును బహువచనమున రేఫమగునని తెలుపఁబడినది; కావున నీ సూత్రమున కతివ్యాప్తి పము పట్టినదని యైనను చెప్పవలెను; లేదా, యా సూత్రకారుని మతమున జటిలుఁడు, కుటి ఁడు మొదలగు పదములకును జటిలురు, కుటిలురు మొదలగు బహువచనరూపములు కలుగునని న చెప్పవలెను. ఇదిగాక, 'లాంతాత్' అనుటవలన అద్వ్యుక్త లకారమునకే యీ కార్యము గునుగాని, ఇదుత్సహిత లకారమునకుఁ గలుగదనియు గ్రహింపవచ్చును. లాంతాత్తను డు లకారముపై నెట్టియచ్చున్నను బహువచనమున రేఫము వచ్చునన్నచో 'దయాళురు' దలగు రూపములకు గతికలుగును. కాని, వానితోఁ బాటు 'పుష్యాళురు' మొదలగు పములును సాధువు లగును.

2. ఆలుచ్ ప్రత్యయము దయాశబ్దముమీఁదనే చేరునుగాని, కరుణా, కృపా మొద వానిపైఁ గలుదనియు, కరుణాల, కృపాల, అను నిట్టిరూపములు 'బాల' శబ్దమువంటి యు నవి అకారాంతములనియు, కావున వానికి కరుణాలురు, కృపాలురు, అనురూపములు కాక్షేపము లేదనియు సుప్తార్థప్రకాశికా కారుల మతము.

న్నాఁడు. 'వలసిన ... వెనంగుజెట్టి మ, ల్లులవిఱుతుౕ (విరా. I. 223, ప్రాస స్థానము); జెట్టిమల్లులతో నిప్పు డట్టువ్రాలె; నీదువేడ్కకుఁ బెనఁగెద నేర్చినట్లు (విరా. II. 13); చిక్కనిమల్లులు (విరా. II. 20); వలలుఁ డనంగ ... జెట్టిమ, ల్లుల విఱుచుౕ (విరా. V. 323 ప్రాసస్థానము.) 'సావిదల్లుఁడు' అనుపదము నకు 'సావిదల్లులు' అనియే బహువచనరూపము ప్రయోగములఁ గాన్పించు చున్నది. 'భిల్లుఁడు' అనుదానికి 'భిల్లురు' అను రూపముండునేమో తెలియదు. 'భిల్లులు' అను రూపము ప్రసిద్ధము. 'మల్లురు' మొదలగు రేఫాంత బహు వచనము లర్వాచీనకాలమున 'అల్లురు' మొదలగు వానిపోలిక నేర్పడియుం డును. 'దీనురకు' అని ద. ఇం. శా. VI. 628 లో నున్నది.

"స్వర్గివాచి దేవ, సురశబ్దంబు లేకత్వ బహుత్వంబులం బ్రయోగింపం బడు." 'దేవుఁడు' అను పదమునకు 'దేవులు' అను బహువచనరూపము లేదు. 'భూదేవుఁడు' అనునది స్వర్గివాచికాదు కావున దానికి 'భూదేవులు' అను బహువచనరూపము కలుగును. వ్యవహారమునమాత్రము 'దేవుళ్లు' అను రూప మొక్కవ ప్రచారమం దున్నది. 'దేవ' శబ్దమునకు 'దేవఁడు' అను ప్రథమైకవచనరూపము పదునొకండవశతాబ్దమునుండియు శాసనములందు కానవచ్చుచున్నది. దానికి 'దేవరు' అను బహువచనరూపమును గాన్పించు చున్నది. కాని, యట్టివేయగు 'లింగఁడు' మొదలగువానికి 'లింగరు' మొద లగు బహువచనరూపములు లేవు. స్వర్గివాచి సురశబ్దముమాత్ర మెప్పుడును బహువచనమందే వాడఁబడును: సకలసురలు.—'భూసుర' శబ్దము స్వర్గివాచి కాదు గావున దానికి బహువచనరూపము 'భూసురులు' అనియే యుండును. 'అసుర' శబ్దమునకు మహత్తునందు ప్రథమైకవచనమున అసుర, అసురుఁడు, అను రెండురూపములు నుండును; బహువచనమున 'అసురులు' అను రూప మొక్కటిమాత్రము గలదు; సమాసమున 'అసురుఁడు' అనియే యేకవచన రూపము: బకాసురుఁడు. ఇట్లే, యోధ, యోధుఁడు అనునవి యేకవచన రూపములు; యోధులు అని మాత్రము బహువచనరూపము.

సంస్కృత ఇదంత శబ్దములు తత్సమము లగునపుడు వానిపైఁ బ్రథ మైకవచన డుజ్ ప్రత్యయముచేరదు. ఈ యిదంతశబ్దములపై బహువచన లు-వర్ణము పరమగునపు డాయిత్వమున కుత్వము వచ్చును: హరి, హరులు; మతి, మతులు; వారి, వారులు.

సంస్కృత ఉదూదోదంత శబ్దములు తత్సమము లగునపుడు వానిపై ప్రథమైకవచనమున వువర్ణము వచ్చును. బహువచనమున నీ వువర్ణముపై లువర్ణము చేరును. ఉదంత పుంలింగశబ్దములపైఁ జేరు వువర్ణము బహుళ ముగ లోపించును: బాహువ్రాలిందిఁ; బాహువులు, బాహులు (భార. విరా. I.

34. (ప్రో. III. 91.) శత్రువులు, శత్రులు (భార. VI. అర. 72. శాంతి. . 405); జంతువులు, జంతులు (భార. అర. V. 57); సానువులు, సానులు; ంధువులు, బంధులు (భార. విరా. II. 70)—బాహు అనునది ప్రథమైక చనరూపమయినట్లు శత్రు, జంతు, సాను, అనునవికావు.

'సంస్కృతసమంబులం దికారాంతములైన శబ్దముల యుపధా 'చ, లు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యములగును: వీచి, వీచులు; రోచి, ోచులు; వాజి, వాజులు; రాజి, రాజులు మొదలయినవి. ఇట్టి శబ్దములందు ాలవ్యమగు నుపధా 'శ' వర్ణముగూడ బహువచనమున దంత్యమగు 'స' ర్ణముగ బహుళముగ మాఱును: రాశి, రాసులు; - కాని, మాంసాశి శులు); సుకేశి (-శులు), పేశి, పేశులు;-'కాశి' (పట్టణము) కి బహువచన మియో నిర్ణయింపఁ బ్రమాణములేదు. బహువచనమున 'సమితి' శబ్దము ుదలి యుపోత్త మేత్వమునకు నేఁటి వ్యవహారమున నుత్వము కలుగు న్నది: సముతులు.

'కంచుకి' శబ్దమునకు బహువచన లు-వర్ణము పరమగునపు డుచ్చార మున 'కంచుకులు' అని చవర్ణము దంత్యముగ వ్యవహారమున వినఁబడు న్నది.

'దృష్టి' శబ్దమునకు బహువచన రూపమయిన 'దృష్టులు' 'దృష్లు' అను ాపము తోడను భారతమునఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. (విరా. II. 74; ్త్రీ సన్నయ.)

వైకృతశబ్దముల బహువచనము.

లు-వర్ణముగాక తెనుఁగున -రు, -ఱు వర్ణములును నొకచో బహు చన బోధకములుగఁ జేరుచుండును. ఇవిగాక యొకప్పుడు వ, మ, వర్ణములును హువచనమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. కొన్ని శబ్దములపై -కులు, -గులు, నవి చేరుచుండును. ఇవి యితర ద్రావిడ భాషలలోని, 'కళు, గళు' అను ని వికారము లనవచ్చును. ఆయా యంతములు గల యేకవచన రూప ులపై నేయే బహువచన ప్రత్యయములు చేరునో యీ క్రింద వివరింపఁ డుచున్నది.

1. ఆచ్ఛికములగు మహద్వాచక డుజ్వర్ణాంత శబ్దములు.

i.—"అఁడు ప్రత్యయాంతములు:—వీని బహువచన లకారమునకు ఘమును, దానికిముందు పూర్ణబిందు పూర్వక డ-కారమును నగును. శబ్ద స్త్రప్రకారము వీని బహువచనములు - ఱు చేరుటవలనఁ గలుగుననియు; యేకవచన రూపములు ప్రాచీన ద్రావిడ భాషావస్థనుండియు వచ్చిన -అన్

అంత గూపములనియుఁ దెలిసి కొనవచ్చును. ద్రావిడమున న్+ఉ = న్డు, ణ్డు, గమాఱుచుండును. గండన్+ఉ = గండన్డు = గణ్డణ్డు; శాసనములందు 'వేవాన్డు, మగన్డు,' మొదలగు రూపములు కానవచ్చుచున్నవి. కాని, '-ండ్రు' అంతమందుగల బహువచనరూపములను భారతకవులు వాడినట్లు కానరాదు. పదునాల్గవ శతాబ్దమునుండియు నవి గ్రంథములలోని కెక్కి యుండును.

మగఁడు, బహు. మగలు; అనియే భారతప్రయోగములు. దండి మగలు (భార. ద్రో. iii. 218); పోటుమగలు (భార. విరా. v. 89; ద్రో. iii. 170); మగలరాజు (భార. ద్రో. II. 239); మగలు (భాగ. VIII. 59).

ఈ క్రింది పదములు వ్యవహారభ్రష్టములై యుండుటచేతను, పూర్వ గ్రంథములందు వీని బహువచనరూపము లెవ్వియో నిర్ణయించుటకుఁ దగిన ప్రమాణములు లేకుండుట చేతను, వాని బహువచన రూపములు -లు, -రు, -ండ్రు, -ళ్లులలో దేనితోనంతమయ్యెడివో తెలిసికొన వీలులేకున్నది. అడియఁడు, బహు. ఆడియలు అయియుండ వచ్చును; అనుమఁడు, బహు. అనుమలు కావచ్చును, అరుహాఁడు, బహు. అరుహాలు; ఉలుపఁడు (-లు ? ళ్లు?); ఒడయఁడు (-లు); 'ఒడయరు' అను రూపము కన్నడమునుండి వచ్చియుండును; కొడుకఁడు (బహువచనము ? లు ? రు ? ండ్రు ? ళ్లు ?); గండఁడు, బహు. గండలు; 'గండర గండఁడు' అను దానిలో బహువచన రు-వర్ణము కాన్పించుచున్నది. గండండ్రు, గండండ్లు, గండళ్లు అను రూపములు కలవో లేవో తెలియదు. గుండఁడు, బహు. గుండలు కావచ్చును; చెదుగఁడు, బహు. ? ; దుడుకఁడు, బహు. ? ; పొడవఁడు, బహు. పొడవళ్లు ? ; మిండఁడు, బహు. 'మిండలు' అని బహువచన రూపము వ్యవహారమున నున్నది; మిండండ్రు అను రూపమున్నదో లేదో తెలియదు; గుమ్మఁడు, బహు. గుమ్మలు (గుమ్మండ్రు, గుమ్మళ్లు, గుమ్మరు, అను రూపములుండ వేమో.) నాయఁడు, బహు. నాయలు, నాయళ్లు; అను రూపములు వ్యవహారమున నున్నవి, నాయండ్లు; నాయండ్రు, అని యనవచ్చునో రాదో తెలియదు, పొడవఁడు, బహు. 'పొడవలు' కావచ్చును. పొడవండ్రు, పొడవళ్లు, అను రూపములున్నవో లేవో తెలియదు. వడుగఁడు, బహు. వడుగలు ? -ండ్రు ? -ండ్లు ? ఇదేరీతిగ కోటఁడు, జుమ్మఁడు, దమ్మఁడు, దుడుకఁడు, జాణఁడు, నడగఁడు, నరసింగఁడు, నాగఁడు, నిడుపఁడు, నీలఁడు, పులియఁడు, బొల్లఁడు, పొదఁడు, పాపఁడు, బుడుతఁడు, బాపఁడు, మనుమఁడు, బొమ్మఁడు, తిమ్మఁడు, పోఱఁడు, పోలఁడు, ప్రోడఁడు, బండఁడు, బయ్యఁడు, బసవఁడు, బిడ్డఁడు, రాయఁడు, మన్నియఁడు, అప్పఁడు, నరియఁడు, ముదుకఁడు, బోయఁడు, బురు

ఁడు, బూరఁడు, బొల్లఁడు, బోడఁడు, మాలఁడు, రంగఁడు, కుఱ్ఱఁడు, మాలఁడు, వెలమఁడు, గొల్లఁడు, రేవఁడు, లింగఁడు, వడుగఁడు, సింగఁడు, సిరంగఁడు మొదలయిన వాని బహువచన రూపములు లు-వర్ణాంతము లై యుండును. అతఁడు, ఇతఁడు, ఎతఁడు అను సర్వనామములకు బహువచన రూపములు లేనే లేవు; వానికి 'వాఁడు'నకు బహువచనమగు 'వారు, వాండ్రు, వాండ్లు, వాంళ్లు, వాళ్లు' అను రూపములే బహువచన రూపము లగుచున్నవి. మిండండ్రు, గండండ్రు అని చిన్నయసూరి యిచ్చిన యుదాహరణముల కైనను సరియైన ప్రయోగములు చిక్కలేదు. వ్యవహారమున నా రూపములు లేనే లేవు; మిండలు, గండలు అనియే లోకమున వినఁబడుచున్నది.

ii. ఆఁడు ప్రత్యయాంతములు:—ఆఁడు ప్రత్యయము మతుబర్థమున షష్ఠీబహువచన ల-వర్ణముపై చేరుచుండును. అది 'వాఁడు' అను సర్వనామమునఁ దొలి వకారము లోపించుటచే నేర్పడినది. ఆఁడు ప్రత్యయాంత శబ్దములకు బహువచన మెట్లుకలుగునో తెలియదు. తగిన ప్రయోగములు లేవు. మహతీప్రత్యయమగు - ఆఁడి చేరిన పదములకువలె దీనికిని బహువచనము కలుగునా యని సందేహము కలుగుచున్నది; లేదా, లు వర్ణమునకు రేఫాదేశమును దానికిఁ బూర్వము బిందుపూర్వక డకారమును గలుగునా? కఱతలాఁడు, బహు. కఱతలాఁడులు (-లాళ్లు? లాండ్రు?); ఇట్లే - కఱదులాఁడు, కోడిమెలాఁడు, చిన్నెలాఁడు, టెక్కులాఁడు, తక్కులాఁడు, నేరుపులాఁడు, పోకలాఁడు, బిరుదులాఁడు, బూమెలాఁడు, బొంకులాఁడు, బొక్కలాఁడు, రజ్జులాఁడు, వగలాఁడు, వన్నెలాఁడు, వాదులాఁడు మొదలయిన పదముల విషయమునను బహువచన రూపములను నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు.

iii - ఇఁడు ప్రత్యయాంతములు:—అట్టిఁడు (భార. సభా. I. 276; ఆది. IV. 167); ఇట్టిఁడు (భార. ఆది. V. 234); అను పదములకు అట్టిరు (భార. ఆది. IV. 17; సభా. I. 234); ఇట్టిరు (భార. ఆది. IV. 187; ఆది. VII. 73; అర. IV. 157) అను బహువచన రూపములు కానవచ్చుచున్నవి. కాని, ఎట్టిఁడు (భార. ఆది. IV. 251; రామా. సుం. ఎట్టిఁడు నా నిజేశుఁడు) అను రూపమునకు బహువచన రూపము కానరాలేదు. అట్టిరు, ఇట్టిరు అను రూపముల పోలికను 'ఎట్టిరు' అనుదాని నూహించుకొనవలె నేమో. ఈ బహువచన రూపము లిట్లుండఁగా నేఁటి గ్రంథకర్తలు అట్టిఁడులు, అట్టిండ్రు, ఇట్టిఁడులు, ఇట్టిండ్రు, ఎట్టిఁడులు, ఎట్టిండ్రు అను బహువచన రూపములను ప్రయోగించుచున్నారు. పూర్వ గ్రాంథికసంప్రదాయము తెలియకుండు

టయు, విపరీత పాండిత్యమును జూపనభిలాషయునే దీనికిఁ గారణము.—
'వెట్టిఁడు' అను పదమునకు బహువచనరూపమేమో తెలియదు.

iv. - ఇయఁడు ప్రత్యయాంతములు:—'బొట్టియఁడు' అను దానికి 'బొట్టియలు' అని బహువచన రూపము కలుగు నేమోకాని, 'కన్నడియఁడు' అను దానికెట్లు కలుగునో తెలిసికొనుట కష్టము. ఇట్లే, తక్కిన - ఇయఁడు ప్రత్యయాంత శబ్దముల విషయమునను సందేహము కలుగు చున్నది.

v. - ఇయుఁడు ప్రత్యయాంతములు:—'ఒడయుఁడు' అను పదమునకు 'ఒడయులు' అను బహువచన రూపము కలుగునేమోఁ తెలియదు. -'ఇయుఁడు' అంతమందు గల యితరపదముల విషయమునను నింతే.

vi. - ఈఁడు ప్రత్యయాంతములు:—ఈఁడు ప్రత్యయాంత శబ్దములకు బహువచనమున డుజ్ స్థానమున లు-వర్ణము వచ్చును: మందడీఁడు, బహు. మందడీలు (భార. విరా. I 95); మన్నీఁడు, బహు. మన్నీలు (భార. శాం. I. 9); ఉక్కీఁడు, బహు. ఉక్కీలు (నిర్వ. III.); ఎక్కటీఁడు, బహు. ఎక్కటీలు (చంద్ర భా.); ఏకలీఁడు, బహు. ఏకలీలు (హరి. నల. II); కమతీఁడు, బహు. కమతీలు (సారం. I.); ఇట్లే అటమటీఁడు, ఉక్కడీఁడు, ఉద్దీఁడు, ఊడిగీఁడు, ఎకిమీఁడు, ఒంటరీఁడు, ఒడ్డీఁడు, కత్తలీఁడు, కన్నడీఁడు, కమ్మటీఁడు, కమ్మతీఁడు, కమ్మరీఁడు, కల్లరీఁడు, కాసీఁడు, కుంటెనీఁడు, కొండీఁడు, కోడిగీఁడు, తిండీఁడు, గారడీఁడు, డింగరీఁడు, తెరువాటీఁడు, తోటీఁడు, త్రిమ్మరీఁడు, దాఁపరీఁడు, దావరీఁడు, దిండీఁడు, దిమ్మరీఁడు, దుండగీఁడు, పాండీఁడు, ప్రల్లదీఁడు, బవినీఁడు, బానసీఁడు, బూటకీఁడు, బొందడీఁడు, బోయీఁడు, మచ్చరీఁడు, మావటీఁడు, మాస్టీఁడు, మొక్కడీఁడు, రక్కసీఁడు, వాట్లీఁడు, వానీఁడు, వెగ్గలీఁడు, వెట్టీఁడు, సంగడీఁడు, సాలీఁడు, సావలీఁడు, సుంకరీఁడు, సుంకీఁడు, హెగ్గడీఁడు—మొదలగు వానికిని డుజ్వర్ణ స్థానమున లువర్ణము చేరుటవలననే బహువచనరూపము లేర్పడునని యనుకొనవలెను. -'ండ్రు, -ండ్లు,'తో బహువచన రూపములు కలుగునేమో తెలియదు; ప్రయోగములు కానరాలేదు.

vii. - ఉఁడు ప్రత్యయాంతములు:—తత్సమ శబ్దములందువలె ఉత్వ డుజ్జులు చేరిన యాచ్ఛికశబ్దముల బహువచనమున డుజ్ స్థానమున లు-గాని, రు-గాని రావచ్చును:

ఒడయుఁడు, బహు. ఒడయులు (భార. శాంతి. II. 2); ఎల్లిదుఁడు, బహు. ఎల్లిదులు (నిర్వ. VIII.); బెట్టిదుఁడు, బహు. బెట్టిదులు (భార. విరా. IV. 54): లావంతుఁడు, బహు: లావంతులు (భార. విరా. II. 161);

కాని, బలియురు (భార. భీష్మ. III. 6); నెయ్యురు (భార. ఆర. VI. 62; ఆర. VII. 297; శాంతి. III. 512; అను. II. 271.)-'మల్లుఁడు' అనుదానికి 'మల్లులు' అనియే బహువచన రూపము; 'మల్లురు' అనురూపము 'అల్లురు' అనుదాని పోలిక నాధునికకవు లుపయోగించిరి. అతగుఁడు, అవఘళుఁడు, ఉక్కలుఁడు, ఉక్కివుఁడు, కమనుఁడు, కావరుఁడు, కూళుఁడు, దట్టుఁడు, దాళకుఁడు, చెలువుఁడు, తమ్మునిఁడు (కన్నడము. తమ్మ); తాళీకుఁడు, దాళీకుఁడు, పాలుఁడు, ప్రల్లదుఁడు, బత్తుఁడు, బూటకుఁడు, వితాకుఁడు, వియ్యంకుఁడు మొదలిగు శబ్దములకును బహువచనమున డుజ్ స్థానమున లు-వర్ణమేవచ్చును.

viii. - డుజ్ ప్రత్యయాంతములు:—'అల్లుఁడు' అను పదమునకు 'అల్లువాఁడు' అని యర్థము చెప్పుదురుకాని, అది కన్నడములోని 'అళియ' శబ్దముతో సంబంధించినది. 'అలియఁడు' అను రూపము తెనుఁగున నెన్నడైన నుండెనేమో కాని, యిది 'అల్లుఁడు' అను రూపముతోనే తెనుఁగు గ్రంథము లందు కాన్పించుచున్నది. 'అల్లువాఁడు' అను రూపము తప్పు వ్యుత్పత్తివలన నేర్పడిన కృతకరూపము; అది లోకములో నెక్కడను వినఁబడదు. 'అల్లుఁడు' అనుదానికి బహువచన రూపము తొలుత 'అల్లురు' అనియే యుండెను. (భార. ఆది. VIII. 53; ఉద్యో. IV. 122.) 'అల్లుండ్రు' అనురూపము గ్రంథముల నున్నదేమో తెలియదు. కాని యారూపము మాండలికముగ నుండియుండ వలెను. వ్యవహారమున 'అల్లుళ్లు' అను దానికిఁ బూర్వరూపములు 'అల్లుండ్లు, అల్లుండ్రు' అని యుండవలెను. 'అల్లులు' అని మాత్రము బహువచనరూపము గలుగదు. 'అల్లులలో మల్లు గొప్పవాఁడు' అను సామెత మాత్రముగలదు.

పగతుఁడు, మార్తుఁడు, (అలరు) విలుతుఁడు, అను శబ్దములలో 'తు' అను నాగమాక్షరము పగ, మాఱు, విలు అనుపదములపైఁ జేరినది. ఈ '-తు' వర్ణము తమిళమున షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయము చేరకపూర్వము కొన్ని పదములపై నుపవిభక్తిగ నుపయోగించు '-త్తు' వర్ణముతో సంబంధించినది. పగతుఁడు, మార్తుఁడు అను శబ్దములకు పగతురు (భార. ఆర. VI. 27); మార్తురు (ద్రోణ. III. 242; III. 304; సౌప్తి. I. 53); అనునవి బహువచన రూపములు. (అలరు-) విలుతుఁడు అనుదానికి బహువచనమేమో తెలియదు. - 'విలుతులు' అగునేమో.

viii. కాఁడు ప్రత్యయాంతములు:—"కా ప్రత్యయంబు మీఁది బహువచన లకారంబునకు లఘ్వలఘు రేఫంబులును, లఘు రేఫంబునకు ముందు బిందుపూర్వక డకారంబునగు. విలుకాండ్రు, విలుకాఱు; వేఁటకాండ్రు, వేఁటకాఱు; వేడుకకాండ్రు, వేడుకకాఱు.-"చిన్నయసూరి. ఈ సూత్రమునఁ జెప్పఁబడిన వానిలో ఱు-వర్ణ కాంత బహువచనరూపములు ప్రాచీనములు.

నన్నయ భారతమున 'సంగడికాఁడు, * దాపికాఁడు, నేర్పుకాఁడు, పరికాఁడు' అను నేకవచన రూపములున్నవి కాని,-కాఁడు ప్రత్యయాంత శబ్దముల బహువచనరూపములు ప్రయోగింపఁబడి యుండలేదు. అతనికాలమున నవియెట్లుండెనో తెలియదు. తిక్కన 'తెక్కలికాఱు (భార. స్త్రీ. I. 44); వేటకాఱు (స్త్రీ. I. 102) అని ప్రయోగించెను. నిబద్ధకాఱు (ద. ఇం. శా. V. 220); మనవితికాఱు (ద. ఇం. శా. V. 176.) తిక్కన '-కాఱు' పై మరల బహువచన లు-వర్ణమును గూడ వాడినాఁడు. "వేడుక, కాఱులు జాలరులు సూచి" (శాంతి. III.)

'-కాండ్రు' తోడి బహువచన రూపములు పదునాల్గవ శతాబ్దము నుండియుఁ గానవచ్చుచున్నవి. చెలికాండ్రు (భాగ. VII. 122); సంగడికాండ్రు (భాగ. VII. 211); తరిగాండ్రు (భాగ. VIII. 206); వేడుకకాండ్రు (ఉ. రా. IV.); కటారికాండ్రు (కళా. VIII.); గమికాండ్రు (అచ్చ. రా. అర.) - ఒత్తుకాంఱు (ద. ఇ. శా. VI. 955); వాస్యకం (కాం) ఱు (ద. ఇం. శా. VI. 1116) అని నున్నవై ఱు వర్ణము శాసనములందు కనఁబడుచున్నది. '-కాండ్రు' పై మరల బహువచన రువర్ణము చేరుటయుఁ గలదు. గమికాండ్రురు (అచ్చ. రా. అర.)

పురుషసంజ్ఞావాచక శబ్దములకు 'గాఁడు' చేరి నీచార్థము నిచ్చును; దాని బహువచనన రూపమగు 'గారు' గౌరవార్థమున నేకవచనబోధకమగును. గౌరవార్థమున బహువచనమున 'గారులు' అగును; 'గాఁడు' నకు గాండ్రు, బహువచనమయి నీచ, గౌరవార్థములందు కాక సామాన్యార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడును; దాని వికారమగు 'గాళ్లు' నీచార్థమున బహువచన బోధకమగును. 'అయ్యంగారు' మొదలగు రెండేసి బహువచన ప్రత్యయములు చేరియు నేకవచన బోధకములే యగును. అట్లే 'పంతులుగారు, శాస్త్రులుగారు, మొదలగు వానియందును రెండేసి బహువచనసంజ్ఞలు చేరియు నేకవచనమునే తెలుపుచున్నవి. 'పంతులవారు' అను రెండు బహువచన ప్రత్యయములు చేరిన యేకవచనబోధకపదమునకు 'పంతుళ్లవారు' అనునది బహువచన రూపము; ఇందు మూఁడు బహువచనప్రత్యయములు చేరినవి. శాసనములందును వ్యవహారమునందును - గారు అనునది ప్రథమమీఁదఁ జేరుటయే కాక దానికిఁ బూర్వమందు అనుస్వారము కూడఁ జేరుచుండును: వేమారెడ్డింగారు (ద. ఇం. శా. V. 2); చిట్టమరుసుంగారు (ద. ఇం. శా. IV. 702) ఓబుళరాజుంగారు (ద. ఇం. శా. IV. 279); తిరుపణి పిళ్లంగారికి (ద. ఇం శా. IV. 282); ఖొజా అల్లింగారు (ద. ఇం. శా. IV. 711); సూరనంగారు (ద. ఇం. శా. V. 36); చిన్నా దేవమ్మంగారు (ద. ఇం. శా. VI. 695)

తిరుమలమ్మంగారు (ద. ఇం. శా. IV. 702):—ఒకప్పుడు - గారు ద్వితీయా రూపములపై వచ్చును: యల్లా భక్తునింగారికి (ద. ఇం. శా. IV. 702); ఇట్లే, రామా రాయనింగారు. బహువచనరూపముపై ననుస్వారము చేరఁగా దానిపై 'గారు' చేరుటయుఁ గలదు; శ్రీ రంగరాజులుంగారు (ద. ఇం. శా. IV. 279), రామా పండితులుంగారు (ద. ఇం. శా. IV. 696); ఒకప్పు డనేక గౌరవ వాచకపదములు చేరునప్పుడు 'గారు' తుది పదముపైఁ జేరును; సోమాపండితులు లింగాం పండితులు మంలా పండితులుంగారు (ద. ఇం. శా. IV. 699).

ix. - వాఁడు ప్రత్యయాంతములు:—'-వాఁడు' అను సర్వనామ మంత మందు చేరిన శబ్దముల బహువచనరూపములందు 'వాఁడు' కు గల బహువచన రూపములు 'వాఁడు'నకు మాఱుగఁ జేరును. అట్టివానిలో 'వారు' అంతమందు గలవి ప్రాచీనములు; 'వాండ్రు' అంతమందు గలవి యర్వాచీనములు; నన్నయ భారతమున -'వాండ్రు'తో రూపములు లేవు. తిక్కన గ్రంథము లందు కనఁబడుచున్నవి. అంత పట్టువారు (భార. సౌ. II. 3); కొంచెపువారు (భార. ఉ. I. 14); బాసలవారు (భార. విరా. III. 166); మగవారు (భార. ఉ. I. 247); వేగులవారు (భార. ద్రో. II. 504); అర్వాచీనకాలమున నిట్టి యెడల '-వాండ్రు' అనియుఁ జేరుచుండెను. '-వాండ్రు' పై మరల బహు వచన '-రు-'వర్ణము చేరుటయుఁ గలదు: 'వెలివాండ్రురపల్లియ (భార. శాంతి. III. 284).

ఇతరములగు - డుజ్ ప్రత్యయాంతములు:—"తే ప్రభృతుల బహు వచనమునకు ముందు డుజ్జగు" నని చిన్నయసూరి చెప్పెనుగాని యా ప్రభృతు లెవ్వియో తెలుపలేదు. 'బోఁడు, వ్రేఁడు' పదములుమాత్ర మట్టివి కాన వచ్చుచున్నవి. వానికి బోలు, వ్రేలు, అను బహువచనరూపములే కాని బోండ్లు, వ్రేండ్లు, అనునవి కానరావు.

2. ఆచ్ఛికములగు ము-వర్ణాంతశబ్దములు:—

i. సాధారణముగ ప్రథమైకవచన ము వర్ణముపై గ్రంథములందు లు-వర్ణమే బహువచనమునఁ జేరుచుండును : కొంచెములు (భార. ఆర. IV. 192, 292); పగ్గములు (భార. ఆర. V. 92); బాహిరములు (భార. విరా. I. 137); గొనయములు (విరా. I. 172); వంటకములు (భార. I. 219); పావడ ములు (భార. విరా. III. 74); మతకములు (భార. విరా. II. 295); లంచ ముల్ (భార. విరా. II. 334); దెంచనమ్ములు (భార. విరా. III. 167); కావరములు (భార. ఉ. III. 28); మీసంబుల్ (భార. VI. 94) మొద లయినవి.

ii. "ులునలు పరంబులగు నపుంసకానేకచో ముగాగమంబునకు లోపంబును దత్పూర్వ స్వరంబునకు దీర్ఘంబును విభాషనగు: వజ్రములు, వజ్రాలు మొదలయినవి." - చిన్నయసూరి. దీనిపై విమర్శను మీఁదఁ జూడ నగును. తొలుతనుండియు నీమార్పు తెలుఁగునఁ గానవచ్చుచునే యున్నది. చిన్నయసూరి యన్నట్లు దీనికిఁ బ్రయోగ వైరల్యము లేదు. నన్నయ భారత భాగమున నిందు కుదాహరణములు లేకున్నను నాఁటి శాసనములందు గాన వచ్చుచునే యున్నవి. ఉదా. 11-వ శతాబ్దమున మిరియాలు (ద. ఇం. శా. V. 65, 66); గుండానకు (ద. ఇం. శా. V. 1114); కుంచాలు (ద. ఇం. శా. IV. 1064; V. 68); తరువాతి కాలమున: కళ్యాలు (భార. విరా. I. 95; కర్ణ. I. 140); చుట్టాలు (భార. అను. IV. 382; భాగ. I. 233; II. 53; పాండు. III. 18); నిజాలు (భాగ. VI. 200); బోనాలు (భార. ఉ. III. 229); గుర్రాలు (ఉ. నై. 70); వియ్యాలు (ఉ. హరి. III. 82); వేసాలు (దశా. 313); గుత్తాలు (పాండు. II. 38; రామాభ్యు. VII. 274); మీసాలు (మను. II; పాండు. III. 66) అలుపాలు (భార. ఉద్యో. III. 117); చందాన (భార. ఆశ్ర. I. 103); సారసానకు (భార. భీ. I. 142); ఆఁకొన్నతనాన (భీమ. II. 120); ముత్యాలు (శృం. నై. VIII. 161); బేరానకు (శుక. పు. 47); - మొదలయినవి. చోద్యాలు (వరాహ. I. 3); పంతాలు (కళా. I. 147); ముత్యాలు (పాండు. II. 175); బేహారాలు (వరాహ. IX. 125); గంగాళాలు (వరాహ. IV) మొద.

iii. ఒకప్పుడు డిట్టిచోట్ల 'ఆ' కు 'ఏ' కూడవచ్చును: ముత్తేలు (యయా. పు. 7); కళ్లేలు (రంగరా. III. 204); కడేలు (యయా. పు. 16); బల్లేలు (రంగరా. III. 200); బిడేన (యయా. పు. 17).

iv. ఒకప్పుడు మువర్ణము లోపింపఁగాఁ గలిగిన అకారదీర్ఘమునకు హ్రస్వమును గలుగుచుండును. చుట్టలు (భార. శల్య. II. 134; విరా. I. 49); మీసలు (భార. అర. VI. 315; భాగ. VI. 92; 318); కుంచము, కుంచములు; కుంచాలు, కుంచలు (ద. ఇం. శాసనములు) మొదలయినవి.

v. ఆ-త్వము పూర్వమందుగల ము-కారాంతపదములు మువర్ణకాంత ములవలెఁ గాన్పించును. వానికి బహువచన లు-వర్ణము పరమగునపుడు ము వర్ణము లోపించును: జాజాము, జాజాలు; ఏతాము, ఏతాలు; పెండ్లాము (భాగ. III. 982), పెండ్లాలు.

vi. 'మొదవు' శబ్దమునకు 'మొదవులు, మోదాలు, మోదలు' అను మూఁడు బహువచన రూపములును శాసనములందు గాన్పించుచున్నవి.

3. మహతీవాచక ప్రత్యయములు:—

i. - ఆఁడి ప్రత్యయాంతములు:—'ఆఁడి' అనునది మహద్వాచకమగు - ఆఁడు ప్రత్యయమువలె షష్ఠీ బహువచన రూపములమీఁదనే చేరుచుండును: కులుకులాఁడి, వన్నెలాఁడి మొదలయినవి. వీనికి ఇదంతశబ్దములకు వలెనే బహువచనరూపములు గలుగును: కులుకులాఁడులు, వన్నెలాఁడులు మొదలయినవి. కులుకులాళ్లు మొదలగురూపములు కలుగనేమో.

ii. -త,- తి-, తుక-, ద-, ది-, దుక మొదలగు మహత్యర్థబోధక ప్రత్యయములపై లువర్ణము చేరును; ఇత్వమున కుత్వము కలుగును: నెలఁతలు, పొలఁతులు, నెలతుకలు, ఉవిదలు, వెలఁదులు, వెలదుకలు మొదలయినవి; గోతి, గోతులు.

iii. లి-వర్ణాంత మహతీవాచకపదములపై బహువచన లువర్ణముచేరి తత్పూర్వమందున్న యిత్తునకు ఉత్తు కలుగును: చెలి, చెలులు; తొయ్యలి, తొయ్యలులు; ఉగ్మలి, ఉగ్మలులు; పైదలి, పైదలులు మొదలయినవి. తొయ్యళ్లు, ఉగ్మళ్లు, పైదళ్లు, అను రూపములు కలుగవు. - 'ఆలి' కి 'ఆలు' కువలె 'ఆండ్రు' అగును. 'ఆలులు' అని బహువచనరూపము కలుగునేమో తెలియదు. 'చూలి'కి బహువచనరూపము 'చూలు'కు వలె 'చూళ్లు' అగునేమో; 'చూండ్రు' అనికాదు.

iv. లు-వర్ణాంత మహతీవాచకపదముల బహువచనమున వాని తుది లు-వర్ణము లోపించి, బహువచన లువర్ణమునకు రువర్ణ మాదేశమయి దాని పూర్వమందు బిందుపూర్వక డకారము నిలుచును: ఆలు, ఆండ్రు; చెలియలు, చెలియండ్రు; చెల్లెలు, చెల్లెండ్రు; మఱఁదలు, మఱఁదండ్రు మొదలయినవి. ఈలువుటాండ్రు (భార. ఆర. VII. 61); 'ఈలువుటాలు' అను ప్రయోగము కనఁబడలేదు. కోడండ్రు (భాగ. I. 267); ముద్దరాండ్రు, వింతరాండ్రు (భాగ. VI. 255); అక్కసెలియండ్రు (భాగ. VIII. 183); అక్కాచెల్లెండ్రు (భాగ. VIII. 473); ఆండ్రు (భార. విరా. II. 231).

-'ఆండ్రు' పై మరల బహువచన రు - వర్ణము చేరునా? ఆండ్రురు (భార. అశ్వ. IV. 69; స్వర్గా. I. 65; విరా. II. 140.) ఇది 'ఆండురు' అను శిథిలరూపము కావచ్చును.

'ఏరాలు' అనుపదమునకు బహువచనమేమో తెలియదు. 'ఏరళ్లు' అని లోకమున వినఁబడుచున్నది. ఇది ప్రాచీనరూపమగు 'ఏరండ్రు' అను దాని వికృతికావలెను. అపుడు ప్రాచీనకాలమున 'ఏరాలు'కు హ్రస్వరూపమగు 'ఏరలు'కు 'ఏరండ్రు' అను బహువచన రూపముండెడిదని యూహింపవలెను. ఇట్లే 'గొడ్రాలు'కు బహువచనరూపము లోకమున 'గొడ్రాళ్లు'

అని వినఁబడుచున్నది. పూర్వకాలమున 'గొడ్రాండ్రు' అను రూపముండెడి దేమో; ప్రయోగములు కానరావు.

'గట్టువాలు' అనుపదమునకు బహువచనమేమో తెలియదు; 'గట్టివాళ్లు' అగునేమో! 'గట్టువాండ్రు' అని కాదేమో! 'గట్టివా' శబ్దమువలెనిది 'గట్టువా' అనుశబ్దమయి దానిమీఁద బహువచన లు-వర్ణము చేరుట వలన నీ రూపము కలుగలేదు. కావున నిది 'గట్టువ + ఆలు' అయి యుండవలెను. 'గట్టివ'కు "గట్టివచేతలుంబసలుఁ గల్లదనంబులు" అని ప్రయోగమున్నది (పంచా. I.); అట్లే "గట్టివాజాడ లెట్టుగాఁ బట్టువడిరొ" (నీలా. III.) గట్టివా యొక్కతె (ఉ. రా. III.) 'గట్టివా' అనునది 'గట్టివ' కు మొదటి రూపమని శబ్దరత్నాకరకారుఁడు దానికి 'ధూర్తుఁడు, ధూర్తురాలు' అను రెండర్థములను జెప్పెను. ఇట్లు చెప్పుట సరికానట్లు తోఁచుచున్నది. 'గట్టివ' మహద్వాచకమును, దానికి 'గట్టివా' మహతీరూపము నయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. 'గట్టువాలు' పదము 'గట్టువ + ఆలు' అను పదములసమాసమే కావచ్చును కాని, 'గట్టువ' కు ప్రయోగము కానరాదు.

v. " కూఁతుశబ్దము ప్రథమైక వచనంబునకు రుఁబన్నంబగు. కూఁతురు—కూఁతులు.—కూఁతురులు, కూఁతుళ్లు, కూఁతిరి సే త్యాది రూపంబులు గ్రామ్యంబులని యెఱుంగునది. "— చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణము. ఆచ్ఛి. 8.

పై సూత్రమువలన 'కూఁతుఁరు' శబ్దమునకు 'కూఁతులు' అనునదియే బహువచన రూపమనియు, కూఁతురులు, కూఁతుళ్లు అనురూపములు వ్యవహారమునం దున్నను వానిని గ్రంథములం దుపయోగింప నసర్హములనియుఁ దేలుచున్నది. 'కూఁతుండ్రు' అనుబహువచనరూపము నుదాహరింపక పోయిన నను నది గ్రామ్యమే యయినట్లు చిన్నయసూరి యభిప్రాయము కానోపును.

చిన్నయసూరి 'కూఁతు' శబ్దమును బ్రాతిపదికముగఁ దలంచి దానిపైఁ బ్రథమైకవచన ప్రత్యయముగ రు- వర్ణమువచ్చునని తలంచి యుండవచ్చును. 'కూఁతు' అనునది యే పూర్వగ్రంథమందును బ్రథమైకవచన రూపముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండకున్నను నేఁటి కొందఱు కవులును బండితులును దానినే బ్రథమైకవచనమునఁ బ్రయోగించుచున్నారు. ఇది తప్పు. 'కూఁతురు' అనునది మహతీవాచక పదము. అందు 'రు' అనునది మహతీబోధకమగు ప్రథమైక వచన ప్రత్యయమని చెప్పుట పొరబాటు. 'కూఁతురు' అను పదమునకు 'కూఁతుఱు' అనియు రూపాంతరము కలదు. 'కూఁతురు (-ఱు)' అనుప్రథమైక వచన రూపమందలి తుది 'రు', 'ఱు' అనునవి కొన్నియెడలఁ బ్రథమైకవచనేతర విభక్తులందు లోపించునని సూత్రించుట సమంజసముగ నుండియుండును

'కూఁతురు' లోని తుది రు-వర్ణము ప్రథమైకవచన ప్రత్యయ మందురేని 'చెల్లెలు, మఱఁదలు' మొదలగువానియందలి తుది లు-వర్ణమును బ్రథమైకవచన ప్రత్యయమే యని చెప్పనలయును. కాని, యట్లు చెప్పముగదా. చెల్లెలు, మఱఁదలు అను వానిలోని 'లు' అనునది మహత్త్వార్థబోధకవర్ణమనియు, -ఆలు పదమునందలి తునుకయనియు నందుము. 'కూఁతురు' శబ్దములోని రు-వర్ణమట్టి మహత్త్వార్థబోధకవర్ణముగా నైనఁ గానరాదు. శబ్దస్వరూప మీ యది యని తోఁపకపోదు. కావున 'కూఁతురులు, కూఁతుళ్లు, కూఁతుండ్రు' మొదలగు బహువచనరూపములు సాధువులే యగుచున్నవి. వీనిని పూర్వవైయాకరణు లనఁగాఁ గేతనయు విన్నకోట పెద్దన్నయు నుదాహరింపకున్నను నహోబలుఁ డుదాహరించియే యున్నాఁడు. పూర్వకవులు 'కూఁతురులు' అనురూపమును బ్రయోగింపకున్నను 'కూఁతుండ్రు' అనురూపమును వాఁడియున్నారు. 'కూఁతుళ్లు' అనురూపము నర్వాచీనకవులెల్లరును వాఁడినారు. నేఁటిగ్రంథకర్తలందఱుఁ దమగ్రంథములందు 'కూఁతుండ్రు, కూఁతుళ్లు, కూఁతురులు' అనురూపములను వాడుచునేయున్నారు. చిన్నయసూరియే 'కూఁతుండ్రు' అని ప్రయోగించెను. కాని, చిన్నయసూరి వ్యాకరణమే నేఁటికొందఱికి పరమ ప్రమాణ మగుటచే వారు 'కూఁతు' అనుదానిని ప్రథమైక వచనమున వాడుచున్నారు. 'ద్రౌపది ద్రుపదునికూఁతు,' 'నేనా మెకూఁతను,' 'నీవు వాని కూఁతవు' అను నిట్టి కృత్రిమరూపములు నేఁడు వాడఁబడుచున్నవి. 'కూఁతుళ్లు, కూఁతుండ్రు' మొదలగు ప్రాచీనకవుల ప్రయోగములను నేఁటి పరిష్కర్తలు దిద్దివేయ సాహసించుచున్నారు. వా రెంతదిద్దినను ముద్రితగ్రంథములం దింకను నీ రూపములు నిలిచియేయున్నవి. అట్టిప్రయోగము లెక్రిందఁ జూపబడినవి:—

"నిబిడతమము వితానము నీడగాఁగఁ, బెండ్లికూతుండ్రు చందాన వెడలివచ్చు, జారిణుల వానకాలాన జారతతిని, నొక్కటిగఁ గూర్చు నెవఁడింక నోర్చుపొంక." - పార్వతి III. పు. 26.

"రాచకూఁతుండ్రు సుతుల సంగ్రామనిరత హృదయులగువారిఁ గాంచఁ గోరుదుర కాదె." - శుక. పు. 114.

"అస్తిప్రాప్తి నామధేయులయిన కంసభార్య లిద్దఱు దనకూఁతుండ్రు గావున." — హరి. ఉ. I. 4.

"పెండ్లికాని కూఁతుండ్రున్న పక్షమందు." — హిందూధర్మశాస్త్రసంగ్రహము; చిన్నయసూరి, పు. 47., పేరా, 194.

"ఘనవిలాసవతులు కౌసల్య కైక సుమిత్రయనెడి పేళ్లఁ బేర్మి మీఱి, హరికనుకు మువ్వురనుఁగుఁ గూఁతుళ్లు వారల వరింతునంచుఁ దెలిసె నధిప."—నిర్వ. వి. రా. పు. 58. రాచ మంత్రము. భార. వీ. II. 166.

vi. 'బో (ం?) టి' శబ్దము సబిందుకమా? నిర్బిందుకమా? భాగవతమున VIII-వ స్కంధమున—

"తేఁటియొకటి యొరు ప్రియకును, మాటికిమాటికిని నాగమదజల గంధం బేటికినని తనుఁబొందెడు, బోటికినందిచ్చు నిందుబోటుఁ దనమునన్." అని 'బోటి' నిర్బిందుకముగ శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినది. ముద్రిత భాగవతగ్రంథమునందును నట్లేయున్నది. కాని, 'ఏఁటికి' అనునప్పుడు బిందువుండవలెనని మనకుఁ దెలియును. ఏమిటికిలోని 'మ' కారములోపించుటచే నది సబిందుకమే. 'మాటికి' లోఁగూడ నరసున్న నోరుగంటి కవులుపయోగించినారు. కావున, 'బోఁటి' సబిందుక మయినట్లే కాన్పించుచున్నది. దీనికి బహువచనము 'బోంట్లు, బోఁటులు' అనికావలెను.

'పోఁడి' అంతమందుగల 'పువుబోఁడి, అలరుబోఁడి' మొదలగు వానికిఁ 'బోఁడులు, బోండ్లు' అని బహువచనమువచ్చును. పువ్వుబోండ్లు (భాగ. VI. 255).

'ఆఁడుది' అను పదమునకు 'ఆఁడువి' అని బహువచనరూపము కలుగదు; 'ఆఁడువారు' అని చెప్పికొనవలెను.

మహన్మహతీసామాన్యవాచకపదములు.

మహన్మహతీ సామాన్య వాచకపదములన్నియు ఆయా యంతములుగల మహతీతరామహద్వాచక పదములవలెనే బహువచనరూపములను బొందును. ముదుసలి, వెంగలి, వెకలి అనుపదములకు వరుసగా ముదుసళ్లు, ముదుసళులు, ముదుసలులు; వెంగలులు, వెకలులు, అనునవి బహువచనరూపములు. ముదుసండ్రు; వెంగండ్రు, వెంగళ్లు, వెకండ్రు, వెకళ్లు, అనురూపములు గలుగవు. ముదుసళ్లు (భార. ఆర. V. 121); వెంగలులు (భార. ద్రో. II. 192).

పగఱు, చూపఱు, అనువాని కేకవచనరూపములు లేవు: పగవాఁడు చూచువాఁడు అనునవి వానియేకవచనమును దెలుపును. పగఁడు, చూపఁడు, అను నేకవచనరూపములు లేవు. పగఱు (భార. ద్రో. II. 144; భీష్మ. I 154; ఉద్యో. I. 287; అశ్వ. I. 124; ఆర. VI. 194.); చూపఱు (భార విరా. V. 37, 124; భీష్మ. IV. 289; ద్రోణ. II. 127; శల్య. I. 221,87. మొదలయినవి. 'చూపఱు' పై మరల 'లు' - వర్ణమునుచేర్చి యర్వాచీ గ్రంథకర్తలు ప్రయోగించియున్నారు గాని, యీ రూపములు కృత్రిమములు కావచ్చును. చూపఱులు (ఉ. రా. I. పు. 11); చూపఱులకు (కవి II. 104); మొదలయినవి. లోకమున నీ రూపము నేఁడు లేదు. 'చూపఱు'

చూపఱు' అను రూపాంతరము నున్నది; ఇది 'అంపఱ' వంటిది; 'అంపఱ' కును బూర్వరూపము 'అంపఱు' అని యుండవలెను. భార. విరా. I. 82 లోని 'చూపఱు లెంతయు వెక్కసంపడన్' అను నచ్చుపాఠము తప్పుకావలయును. దానికి 'చూపఱ యెంతయు' అను పాఠాంతరము గలదు. ఉ-వర్ణాంత బహువచనరూపములు ప్రాచీనములు; అ - వర్ణాంతరూపములు తరువాతి కాలమున నేర్పడినవి. అందఱు, ఇందఱు, ఎందఱు, అనురూపములు నిట్టివే. 'పగఱవారు' అని నిర్వ. IV. 5 లో నున్నది.

'కాల్వురు' అను బహువచన రూపమున కేకవచన రూపమేమో తెలియదు. 'కాల్వుఁడు' అనునది లేదు. 'కాలివాఁడు' అనునదియు లేదు.

'కవలు' అనున దేకవచనరూపము; అది బహువచన రూప మను భ్రమచే నందుండి తరువాతి కాలమున తెనుఁగువారు 'కవ' యను నేకవచన రూపము నేర్పాటుచేసికొనిరి. కన్నడము: కవల్; తమిళము: కవడు, కవర్, మళయాళము: కవర; తుళు: కబర్.

'పడవాలు' సాధారణముగ మహద్వాచకముగ నుండి బహువచనమున 'పడవాళ్లు' అను రూపమును బొందుచున్నది. (భార. భీష్మ. I. 82; శల్య. I. 98); రామా. యుద్ధ. న 'పడాళులు' అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. స్త్రీ సైన్యాధిపత్యమును వహించినయెడల నామెను గూడ 'పడవాలు' అని పిలువ వచ్చునో కూడదో తెలియదు.

వాదోడు, చేదోడు, సైదోడు, సూడు శబ్దములకు బహువచన మెట్లు కలుగునో నిర్ణయించుట కష్టము: వాదోడులు, చేదోడులు, సైదోడులు, ...డులు అని మాత్రముండునేమో. వాదోళ్లు, చేదోళ్లు మొదలగు ద్వి... ...-కార రూపము లుండవు. వాదోడు, చేదోడు, సైదోడు, అను పదములు ...త్యేకవచనము లైనను గావచ్చును

"కొన్ని డుమంతంబుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబును దానికి ముందు పూర్ణబిందుపూర్వక డకారంబునగు." "ఆల్వాదుల బహువచన ...కారంబునకు, రేఫంబును ముందటి లువర్ణంబునకు బిందుపూర్వక డకారం బనగు" అని చిన్నయసూరి నిత్యవిధులను గల్పించినాఁడు. ఇందువలన ...డండ్లు, కోడళ్లు, అల్లుండ్లు, అల్లుళ్లు, కొమాళ్లు మొదలగు రూపములకు లక్ష... లేకపోయినది. ఇట్టి రూపములు వ్యవహారమున నున్నవి. కావ్యము మను గలవు.

సీ. అపజయంబెఱుఁగని-యచటిరాచకొమాళ్లు రణమున వెనుకయ్యా .
ఘనగుదు (రు) (రాధా. II

2. ఆకారాంత పదములు.

1. ఆకారాంతపదము లన్నిటి మీఁదను బహువచనమున లు వర్ణము చేరును: నవలా, నవలాలు; నేజా, నేజాలు. నతనాభిన్నవలా నొకానొక మరున్నారీ శిరోరత్నమున్ (మను. II.); II. కల్వమొగ్గనేజానటు చిమ్మి (భాను. III.) నవలా, నేజా, శబ్దముల తుదిదీర్ఘమునకు హ్రస్వమును నొకప్పుడు కలుగును. అన్నవల ముద్దుమోమును, దిన్నని నెన్నడుము నగవుదేటెడు కన్నుల్ (విక్ర. V.); అనుఁగుఁ జుట్టంబైన యలవసంతునిరాక విరవాజి బలు నేజ విఱుఁగఁబూచి (చంద్రా. III). III. 'నేజా' శబ్దము క్లీబసమమై ము-వర్ణకమునుగూడఁ బొందును: నేజము గొని యిప్పొటున నేజము నిన్ జేర్తు ననుచు (శశాం. V).

3. ఇదంతశబ్దములు.

i. తత్సమేకారాంతశబ్దములకువలె బహువచన లువర్ణముచేరునప్పు డాచ్ఛికేకారంతశబ్దముల తుది ఇత్తున కుత్తు కలుగును: కాకి, కాకులు; కంకి, కంకులు; దుక్కి, దుక్కులు; జిగి, జిగులు; ముంగి, ముంగులు; బుగ్గి, బుగ్గులు; గోఁచి, గోఁచులు; సంచి, సంచులు; కచ్చి, కచ్చులు; కాజి, కాజులు; గంజి, గంజులు; గజ్జి, గజ్జులు, కుంపటి, కుంపటులు; వెంటి, వెంటులు; చట్టి, చట్టులు; గడి, గడులు; గండి, గండులు; గడ్డి, గడ్డులు; జక్కిణి, జక్కిణులు; కోఁతి, కోఁతులు; దొంతి, దొంతులు; కత్తి, కత్తులు; గది, గదులు; గొంది, గొందులు; కొద్ది, కొద్దులు; పని, పనులు; ఉన్ని, ఉన్నులు; తఱపి, తఱపులు; కలయంపి, కలయంపులు; పుప్పి, పుప్పులు; ఊబి, ఊబులు; నంబి, నంబులు; గొబ్బి, గొబ్బులు; ఓరిమి, ఓరుములు; కమ్మి, కమ్ములు;అల్లరి, అల్లరులు; తఱి, తఱులు; మఱ్ఱి, మఱ్ఱులు; కరువలి, కరువలులు; నల్లి, నల్లులు; పెదవి, పెదవులు; జువ్వి, జువ్వులు; బేసి, బేసులు; తొస్సి, తొస్సులు; రహి, రహులు?; ఎగతాళి, ఎగ తాళులు; మిల్లి, మిల్లులు.

ii. "వికృతియం దికారాంతముల యుపోత్తమేత్వంబునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వంబగు. ఇచ్చట వికృతిశబ్దంబుచే సంస్కృత సమేతరంబు గ్రహింపవలయు: కలికి, కలుకులు; ములికి, ములుకులు; చెలిమి, చెలుములు; బలిమి, బలుములు. ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి జిగి, నిసి, ఇత్యాదులం దుత్వంబులేదు. జిగులు, నిసులు.

"ర, ల, డోపధ నవార్థాదుల యుపోత్తమేత్వంబున కుత్వంబు గలుగదు. పందిరి, పందిరులు; పిడికిలి, పిడికిళులు; రాపిడి, రాపిడులు; తొమ్మిది, తొమ్మిదులు." చిన్నయసూరి.

ఇచట నుపోత్తమ మనఁగా మూఁడక్షరములును నంతకెక్కు వయుఁ గల పదములందు తుది వర్ణమునకుఁ బూర్వవర్ణము; అనఁగా ఉపధకుఁ బూర్వ వర్ణము.

చిన్నయసూరి చెప్పిన సూత్రమునందలి బాహుళకత్వముచేత నింకను గొన్నిచోట్లఁ బై కార్యములు కలుగవనియుఁ గొన్నిశబ్దములలో నుపోత్త మేత్వముననేకాక యుపోపోత్తమేత్వమునకును నుత్వము గలుగుననియుఁ దెలియనగును.

i. ఉపోత్తమేత్వమున కుత్వము కలుగనందుకు: సిబ్బితి, సిబ్బితులు; జక్కిని, జక్కినులు.

ii. ర, ల, దోపధ నవార్థాదులలో నుత్వము కలుగుటకు: ఉరిడి, ఉరుడులు; మరిడి, మరుడులు; గరిడి, గరుడులు; అలికిడి, అలుకుడులు; కురిడి, కురుడులు; నరిడి, నరుడులు; ఉదిరి, ఉదురులు; తండిరి, తండురులు; తొమ్మిదికి వ్యవహారమున తొమ్ముదులు అనియే బహువచనరూపము; తొమ్మిదులు అని శ్రీనాథుఁడు 'మి'నియతిస్థానమున వాఁడివాఁడు (కాశీ. III. 181.) ఇది కవ్యుక్తి కావచ్చును. 'తొమ్ముదులు' అని శకుంతలాపరిణయము రెండవయాశ్వాసమున (పుట 45) వాడఁబడినది.

'రాపిడి'కి 'రాపుడులు' అనియు బహువచనరూపము గలదు; పత్తిరి, తిత్తిరి, పదములకు వ్యవహారమున పత్తురులు, తిత్తురులు, అను బహువచన రూపములు వినఁబడుచున్నవి.

iii. ఉపోపోత్తమేత్వమునకును నుత్వము కలుగుటకు: అలికిడి, అలుకుడులు; ఎనిమిది, ఎనుముదులు.

iv. తత్సమశబ్దములందును నుపోత్తమేత్వమున కుత్వమొకప్పుడు కలుగవచ్చును: సమితి, సముతులు.

v. ఒకరితి, ఎవరితి, అనుపదములపై లువర్ణముచేరి ఒకరితులు, ఎవరితులు, అను రూపములు కలుగవు.

టి వర్ణాంతశబ్దములు బహువచనమున - టులు అంతములుగా నగును; - టు మీఁదిఉత్వము వైకల్పికముగా లోపించును: కోమటి, కోమటులు, కోమట్లు; చక్కటి, చక్కటులు, చక్కట్లు; పెంటి, పెంటులు, పెంట్లు. తత్సమములగు 'కోటి, దృష్టి, శబ్దములమీఁదను నిట్లేయగును: కోటులు, కోట్లు; దృష్టులు, దృష్ట్లు. ఖండబిందుపూర్వక టి వర్ణాంతశబ్దములకు బహువచ నగులుగ - 'టులు' లోని 'టు' మీఁది యుత్వము లోపించునపుడు ఖండ

బిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వచ్చును: తేఁటి, తేఁటులు (భార. అను. I. 181); తేంట్లు; (భాగ. VIII. 104); బోఁటి, బోఁటులు, బోంట్లు; - 'ట్టి' అంతమందుగల పదముల బహువచనరూపములలోని 'ట్టులు' అను దానిలోని 'ట్టు' లోని యుత్వమేకాక యొక టవ వర్ణముగూడ వైకల్పికముగ లోపించును: ఉట్టి, ఉట్టులు, ఉట్లు; జెట్టి, జెట్టులు, జెట్లు; పుట్టి, పుట్టులు, పుట్లు; సెట్టి, సెట్టులు, సెట్లు;-కొన్నియెడల నీమార్పు కలుగకపోవచ్చును: చిట్టి, చిట్టులు; మట్టి, మట్టులు; ముట్టి, ముట్టులు మొదలయినవి.

-'టి' వర్ణాంత శబ్దములపై బహువచన లువర్ణము చేరునప్పుడు 'టు' వర్ణముమీఁది యుత్వము వైకల్పికముగ లోపించును: తిట్టువాటు, తిట్టువాట్లు (భార. ఉద్యోగ. III. 37.) తఱటు, తఱటులు, తఱట్లు (భాగ. V. ii. 140.) 'ఒఱటు' నకు 'ఒఱట్లు' అనుబహువచనరూపము కలుగుననియే తోఁచుచున్నది. ఒఱటులు (భార.అను. V. 98.)

-'టు' అంతమందుగల శబ్దములకు బహువచన ల కారము చేరునప్పుడుత్వమేకాక యొకటకారమును లోపించును: కట్టుఁబట్టు, కట్టుఁబట్టులు, కట్టుఁబట్లు (భార. భీష్మ. I. 82.); చుట్టు, చుట్టులు, చుట్లు (చుట్లనుండి-భార. ద్రో. II. 78); పరిచుట్లు (భాగ. VIII. 209); మేలుకట్టు, మేలుకట్టులు, మేలుకట్లు (భార. ఉద్యో. I. 93); వీడుఁబట్టు, వీడుఁబట్టులు, వీడుఁబట్లు (భార. అశ్వ. I. 136.)

ఖండబిందు పూర్వక టు వర్ణాంత పదములకు బహువచన ల కారము చేరునపుడు టు వర్ణముమీఁది యుత్వము లోపించునపుడు వైకల్పికముగ ఖండబిందువు పూర్ణబిందువగును: తూఁటు, తూఁటులు, తూంట్లు (భాగ. III. 1003.)

-డి వర్ణాంతశబ్దములకు బహువచన లకారము చేరునపు డిత్వమున కుత్వముకలిగి, డకారమునకు ళకారముగూడ నాదేశమగును; డువర్ణముమీఁది యుత్వము లోపించును: లేడి, లేడులు (భార. విరా. III. 37.); లేళ్లు (భార. శల్య. I. 232; ద్రోణ. IV. 142; భీష్మ. II. 157); గుడి, గుడులు, గుడ్లు గుళ్లు (భార. ఆశ్ర. I. 7); అంగడి, అంగడులు, అంగళ్లు (భార. శాంతి. II 383;); అలజడి, అలజడులు, ఆలజళ్లు (భార. శాంతి. II. 337, అశ్వ. IV 155); అట్టళ్లు (భాగ. VII. 96; X. ii. 838-దీనికేకవచనము 'అట్టడి' యో 'అట్టలి' యో నిర్ణయింపఁ బ్రయోగము గానరాలేదు); నడవళ్లు (భాగ. II 387): పొడి, పొడులు, పొళ్లు (భీమ. III. 357.); మడి,మళ్లు (కళా. IV, 97 మెరవడి (ణి), మెరవళ్లు(ఉ.రా. పు. 78);నాడి, నాళులు (కళా. V. 162);ప

కుబడి, పలుకుబళ్లు (వరహా. I. 9.); పచ్చడి, పచ్చడులు, పచ్చళ్లు; నూ(ను) జెపిడి, నూ(ను) జెపిడులు, నూ(ను) జెపిళ్లు; కురిమిడి, కురిమిడులు, కురిమిళ్లు; సాలిమిడి, సాలిమిడులు, సాలిమిళ్లు, రాపిడి, రాపి (పు?) డులు, రాపి (పు) ళ్లు; గరిమిడి, గరిమిడులు, గరిమిళ్లు మొదలయినవి.

పంగిడి, చప్పిడి, పిసిడి, శబ్దములకు పంగిళ్లు, చప్పిళ్లు, పిసిళ్లు, అను రూపములు కలుగునో కలుగవో తెలియదు. తడి, నుడి, మిడి, పడి, వడి, విడి మొదలగు వానికి - 'ళ్లు' తోడిబహువచన రూపములు గలవు.

కావళులు (భార. మా I. 29);; వేళులు (భార. ద్రో. II. 25); మొదలగు 'ళులు' అంతమందుగల బహువచన రూపములును నున్నవి.

వ్యవహారమున - 'ళ్లు' అంతమందుగల బహువచనరూపములే విన వచ్చుచున్నవి; -'డులు' రూపములు వినబడుట యరుదు.-'ళులు' రూపములు కవులు పద్యగణములకొఱకు గల్పించినవిగఁ దోఁచుచున్నవి.

ఖండబిందుపూర్వక ఁడివర్ణమంతమందుగల శబ్దములకు బహువచన లు-ప్రత్యయము చేరునప్పుడు 'డి''డు' గ మాఱుటయేకాక, ఖండబిందువును వైకల్పికముగఁ బూర్ణ బిందువగును:పసిఁడి, పసిఁడిలు,పసిండ్లు;కాఁడి,కాఁడులు, కాండ్లు (భార. విరా. V. 53); ('కాళ్లు' అని వ్యవహారమునఁ గలదు.)-కొన్ని యెడల -ఁడులు' '-ండ్లు' గమాఱునో మాఱదో తెలియదు: గాఁడి(గాండ్లు?) చూఁడి, చూండ్లు); తాఁడి (తాండ్లు?); పాఁడి (పాండ్లు?)వాఁడి (వాండ్లు?), వేఁడి (వేండ్లు?); పూఁబోఁడి మొదలగు మహతీ వాచకపదములకు పూఁబోఁ డులు,పూఁబోండ్లు,పూఁబోళ్లు, అను బహువచనరూపములు గలుగును. కవికర్ణ రసాయనము IV. 37 లో పువ్వుఁబోంట్లు అను రూపము కానవచ్చుచున్నది.

'-ండి'అంతమందుగల శబ్దములు బహువచనములు'ండులు'అంతమందు లై 'డు' మీఁది యుత్వము లోపింపఁగా-'ండ్లు' అంతమందు కలవ గిండి, గిండులు, గిండ్లు; తిండి, తిండులు, తిండ్లు; బండి, బండులు,బండ్లు. చోట్ల నట్లగునో కాదోనిర్ణయింప వీలులేదు: కొండి (కొండ్లు?); తొండి ండ్లు?), దండి (దండ్లు?);దుండి(దుండ్లు?);దొండి(దొండ్లు?);బగ్గుండి(బగ్గుం వెండి (వెండ్లు).

'-ండ్లు' రూపములలో 'డ' కు 'ళ' ఆదేశమయి'-ంళ్లు' అను రూప పొందియుండుట శాసనములందు కానవచ్చుచున్నది. స్థిరవర్ణమునకుఁ మందాద్విక పదములలో ననుస్వార ముండదనుకారణమునఁ జిన్నయ లుండవని తలంచెను; కాని, శాసనములం దట్టి రూప

ములు గలవు. రానురాను-'ంళ్లు' లోని యనుస్వారోచ్చారణము లోపింపఁగా -'ళ్లు' తోడి బహువచనరూపములు ప్రచారములోనికి వచ్చినవి: బళ్లు, తిళ్లు, మొదలగునవి. కొన్నిచోట్ల నిట్టిశబ్దములకు - 'ళ్లు' తోడిబహువచన రూపములు గలుగవు.

'-డ్డి' అంతమందుగల శబ్దములకు బహువచనమున '-డ్డులు' అనుదంతమందు రాఁగా నందు 'డ్డు' లోని యుత్వమును నొక డకారమునున లోపించుటయుఁ కలదు. ఇట్టి 'డ్లు' అను బహువచన రూపమునకు 'ళ్లు'' ఆదేశముకాదు: గుడ్డి, గుడ్డులు, గుడ్లు; బుడ్డి, బుడ్డులు, బుడ్లు; దిడ్డి, దిడ్డులు; దిడ్లు;—అడ్డి (అడ్లు), నడ్డి (నడ్లు); గడ్డి (గడ్లు); మడ్డి (మడ్లు) అను బహువచన రూపములు వ్యవహారమున నున్నవి.

'-డు' అంతమందుగల పదములపై బహువచనమున లువర్ణము చేరఁగా 'డు' మీఁది యుత్వము లోపించుటయు, డకారమునకు ళకార మాదేశముగా వచ్చుటయుఁ గలుగును. కీడు, కీడులు, (భార. ఆశ్ర. V. 432), కీళులు, కీళ్లు. (భార. ఆశ్ర. I. 90; శాంతి. III. 71); వఱడు, వఱడులు, వఱళులు (భార. కర్ణ II. 116; శల్య. II. 240), వఱళ్లు; మెదడు, మెదడులు, మెదళులు (భార. శల్య. I. 130), మెదళ్లు; అఱువుడు, అఱువుడులు, అఱువుళులు, అఱువుళ్లు (భార. విరా. V. 36; ద్రో. II. 39; III. 203; భీష్మ. III. 306; 233); వీడు, వీడులు (భార. అను. I. 51), వీళులు (భార. ఉద్యో. III. 303); వీళ్లు (భార. ఉద్యో. IV. 269, 382); చప్పుడు, చప్పుడులు, చప్పుళులు, చప్పుళ్లు (భార. భీష్మ. I. 267; III. 247; భాగ. VIII. 55); - ఇట్లే, పేడు, పేడులు, పేళులు, పేళ్లు; నేరేడు (మొద.), నేరేడులు, నేరేళులు, నేరేళ్లు (మొద.); నంజుడు, నంజుడులు, నంజుళులు, నంజుళ్లు; - తోడు (=సాహాయ్యము, సాహాయ్యకుఁడు) అనుపదమునకు తోళులు, తోళ్లు, అను బహువచన రూపములు లేవేమో. ఇట్లే, గడు, గాడు, గోడు, చెౌడు, చోడు, జాడు, తౌడు, తెరలుడు, బోడు, రాడు, పదములకును - ళ్లుతోడి బహువచన రూపములు లేవు. 'కోడి' శబ్దమునకు 'కోడులు' అనురూపము గ్రంథములందు కానరాలేదు. గ్రంథములందును వ్యవహారమునందును 'కోళ్లు' అనురూపవే యున్నది.

ఖండ బిందుపూర్వక డువర్ణాంత శబ్దములపై బహువచన లువర్ణమ చేరునప్పుడు ఖండబిందువున కొకప్పుడు పూర్ణబిందువు వచ్చును. అప్పుడు 'డ కారమునకు ళకార మాదేశమయి '-ంళ్లు' కాఁగా ననుస్వారము లోపిం 'ళ్లు' అను బహువచనరూపము కలుగును. ఈ 'ళ్లు' 'ళులు' గఁగూడ విడి

వును; ఏఁడు, ఏఁడులు, ఏండ్లు (భార. శాంతి. V. 46), ఏళ్లు, చెన్నబ. పు. 29); ఏళులు; తూఁడు, తూఁడులు, తూండ్లు (భార. అను. III. 220), తూళ్లు, తూళులు; గూఁడు, గూఁడులు, గూండ్లు, గూళ్లు, గూళులు; - 'నాఁడు' కు 'నాఁడులు', 'నాళ్లు,' 'నాళులు' అనియేకాని 'నాండ్లు'అను బహువచన రూపము లేదు. నాళ్లు (భార. అర. V. 223; భీష్మ. I. 64; ద్రోణ. I. 59; 130; కర్ణ. I. 53; శాంతి. III. 66; అను. II. 83).

పూర్ణబిందుపూర్వక డువర్ణాంతపదములపై బహువచన లువర్ణము చేరునపుడు తఱచుగ 'డు' మీఁది యుత్వము లోపించును. ఈ - 'ండ్లు' 'ంళ్లు' గను'ళ్లు' గనుమాఱుటగలదు. గుండు, గుండులు, గుండ్లు (భార. ద్రోణ. III.67; సా. I. 197, భాగ. III. 988); పండు, పండులు (భార. అను. I. 50); పండ్లు (భాగ. V. ii. 21), పళ్లు; ఇట్లే, పుండు, పుండులు, పుండ్లు. పుళ్లు; దిండు, దిండులు, దిండ్లు, దిళ్లు; గొబ్బండు, గొబ్బండులు, గొబ్బండ్లు, గొబ్బళ్లు; మొదలయినవి. లొండు, రొండు, బొండు, బెండు, చెండు, చుండు, లకు, 'ండ్లు' తోడి బహువచనరూపములు గలుగవు.

'డ్డు' అంతమందుగల శబ్దములకు బహువచన లువర్ణము పరమగు నపుడు 'డ్డు' లోని తుదియుత్వమును నొక డకారమును లోపించుటయుఁ గలదు. ఇట్లేర్పడిన 'డ్లు' 'ళ్లు, ళులు' గా మాఱదు. గుడ్డు, గుడ్డులు, గుడ్లు (భాగ. III. 702); ఇట్లే, అడ్డు, ఒడ్డు, గొడ్డు, జిడ్డు, తెడ్డు, దుడ్డు, బడ్డు, బొడ్డు, ఱొడ్డు, లొడ్డు, వెడ్డు, సొడ్డు, లకును దెలిసికొనవలెను.

'ణి' అంతమందుగల 'పింగాణి' శబ్దమునకు 'పింగాండ్లు' అను బహువ న రూపము వరాహపురాణము నాల్గవ అశ్వాసమున వాడఁబడినది.

'ది, - ఁది, - ంది, - ద్ది' అను నంతమందుగల శబ్దముల బహువచన కారమునకు ముందు వాని తుదియిత్వమున కుత్వము కలుగును.-దు,- ఁదు, ుదు, - ద్దు, లపై బహువచనమున లువర్ణము చేరును. ఇట్లేర్పడిన బహు చన రూపములందలి దులు, ఁదులు, ద్దులు, లందు '-డులు, - ఁడులు,- ులు' లందు గలుగు లోపాదికార్యములు కలుగవు. - 'ఎద్దు' శబ్దమునకు ువచనమున 'ఎడ్లు' అనియు రూపము కలుగును. 'ఎడ్లు' లోని డకారము ళకారముగూడ నరుదుగ నాదేశమగునని తెలుపుటకు శబ్దరత్నాకరమున ుండ్లు కట్టింపు పై బరువు లెక్కింపు మీఁ దెళ్లను బూన్పు కావళ్లనునుపు" ుఠి. పూ. VI.) అను నుదాహరణ మీఁబడినది. కాని, లోకమున 'ఎడ్లు' ురూపమేకాని, 'ఎళ్లు' అనునది లేకుండుటచేతను, కావళ్లకు 'కావడ్లు' రూపమును నుండుటచేతను, 'ఎడ్లను బూన్పు కావడ్ల నునుపు' అనుసా ుమే సరియైనదనియును 'ఎళ్లు' అనురూపము లేదనియుఁ జెప్పవచ్చును.'ఎద్దు'

బ్దము ఆవు, ఎద్దు, ఎనుము, లకు సామాన్య వాచకముగ తొలుత నుపయోగింపఁబడి యుండవచ్చును. శాసనములలో 'ఇనుపమొద్దు' అని కానవచ్చుచున్నది. ఈ పదము 'ఎనుము' లకు పర్యాయ వాచకమయినట్లు కనఁబడుచున్నది. (చూ. తమిళము: ఎరుదు. కన్నడము, ఎత్తు = ఎద్దు; కన్నడము; ఎరుమె = ఎనుము.) ఎడ్లు - భార. ఆర. IV. 349;

'కోన' శబ్దమునకు బహువచన లువర్ణము పరమగునపుడొకచో వాని తుది యత్వమునకు దీర్ఘము కలుగును: కోనాలగొంది (పాండు V. 296.) ఇది 'కోణములగొంది' కి రూపాంతరమైనను గావచ్చును.

'ను' వర్ణాంత శబ్దములను వాని బహువచన రూపములనుబట్టి మూఁడు వర్గములుగా విభజింపవచ్చును: (i) ను వర్ణము లోపించునవి (ii) ను వర్ణము లోపించి లుప్తశేషముపై 'ఁకులు' గాని 'ఁగులు' గాని చేరునవి (iii) ను వర్ణము లోపింపక లువర్ణము చేరునవి, అని.

(i) నువర్ణము లోపించునవి: చేను, చేలు; పేను, పేలు; మీను, మీలు (భార. అను. II. 262); - వ్యవహారమున చేనులు, పేనులు, అనురూపములును గలవు. 'మీను' నేఁడు వ్యవహారమున లేదు. దానికి 'మీనులు' అను బహువచనరూపము కవిక. III. 48; IV. 41; చెన్నబ. పు. 123. లో కానవచ్చుచున్నది.

(ii) (అ) ను వర్ణములోపించి బహు వచనమున 'ఁకులు' చేరునవి: కలను, కలఁకులు: కెలను, కెలఁకులు (భార. ద్రో. V. 132; శల్య. I. 53; అను. I. 181; భాగ. VIII. 213); కొలను, కొలఁకులు (భార. ఆర. IV. 332; అను. I. 181), గవను, గవఁకులు (భాగ. IV. 767); మ్రాను, మ్రాఁకులు (భార. ఆర. VII. 99; భీష్మ. I. 251; అను. II. 9); ఇట్లే, కొఱను, కొఱఁకులు, నెఱను, నెఱఁకులు; వరను, వరఁకులు; వలను (దిక్కు-అనునర్థమున), వలఁకులు (ఉపాయమను నర్థముద నీ రూపము కలుగదు); పై పదములలో కొలను, గవను, మ్రాను, అనుపదములు మాత్రము నేఁటి వ్యవహారమున నున్నవి; వ్యవహారమున వానికి కొలనులు, గవనులు, మ్రానులు, అను బహువచన రూపములను గలవు. 'ముసలి మానుల్' అని వసుచరిత్ర కారుఁడు (ఆశ్వాసము I.) శ్లేషించినాఁడు.

(ఆ) బహువచనమున నువర్ణము లోపించి-'ఁగులు' చేరునవి: రేను, రేఁగులు; గోను, గోఁగులు. - ఉత్తరేను, సంబరేను, శబ్దములకు బహువచనమున నీకార్యము గలుగదు.

(iii) బహువచనమున ను వర్ణము నిలిచి లు వర్ణము చేరునవి:

(అ) కొలను శబ్దము వంటివి: అదను, చదును, జడను, జతను, పదును, పసను, సొబను.

(ఆ) మీను, మ్రాను, గోను శబ్దములవంటివి: కాను, గూను, జాను, జీను, మేను, వీను.

కన్ను శబ్దమునకు బహువచనము 'కన్నులు.' ప్రాచీనకవు లిట్లే వాడిరి. కాని, కండ్లు, కళ్లు, అను రూపములు వ్యవహారమందును నర్వాచీన కావ్యములందును గలవు. వీనికెవ్వరును లక్షణముఁ గల్పింప కుండుట యా రూపముల దోషముకాదు.

చ. మొగంబునఁ బొట్టుదిద్ది యంజనము గండ్లఁ దీర్చి (కవిజనచ. చ. IV. 178).

ఆ. వె. నేఁడు, గలిగెఁ జూడఁ గళ్లకఱవుదీఱ (నిర్వ. విరా. పు. 35)

సీ. కడగండ్ల బడువారిఁగడగండ్ల నీక్షించి (నిర్వ. వి. రా. పు. 147)

క. కళ్లంగి వేసినట్లా, త్రుళ్లడమున మోహముఁబట్టి (ప్రబో. పు. 41)

చ. వింతచేష్టలం గడువడిఁ దానొకొక్కయెడఁ గండ్లెఱజేయుచు (రాజశే. III. 26)

ఆ. వె. ముండ్లకట్టె నొకని - కండ్లువెతికి (సానం. పు. 26.)

గీ. కొండదటి, కండ్లు వెతికి నిమ్మ - పండ్లుగుచ్చి (సానం. III. 57)

ఇట్లే, 'చన్ను' శబ్దమునకు 'చన్నులు' బహువచనరూపము; అర్వాచీన కవులు 'చండ్లు' అనివాడిరి. వ్యవహారమున 'చళ్లు' అని వినఁబడుచున్నది. 'న్ను' అంతమందుగల తక్కిన శబ్దముల కన్నిటికిని బహువచనమున 'లు' వర్ణము మాత్రము చేరును. నువర్ణమున కెట్టి వికారమును గలుగదు.

వైభక్తిక మువర్ణముకాని మువర్ణముతో నంతమగు కొన్ని శబ్దములకు బహువచన లువర్ణము చేరునపుడా మువర్ణము వైకల్పికముగ లోపించును: ఉదా. జాము, జాములు, జాలు (కాశీ. V. 333; మను; వేంక. పంచ. IV. 164); పెండ్లాము, పెండ్లాములు, పెండ్లాలు ('పెండ్లము' పైలు వర్ణమునకు బూర్వమందు 'ము' లోపము కలుగదు); జాజాము, జాజాములు, జాజాలు; గుడ్డాము, గుడ్డాలు; జుంజాము, జుంజాలు; దోణాము, దోణాలు; గోతాము, గోతాలు మొదలయినవి. ఈ మువర్ణము దీర్ఘముల మీఁద నున్నప్పుడే కొన్నియెడల బహువచనమున లోపించుచుండును. ఆము, ఈము, గాము, గీము, గోము, చీము, తీము, తూము, దీము, నాము, నోము,

ు, పేము, బాము, బోము, మోము, వాము, వేము, సాము లకు బహు లు వర్ణమునకుముందు లోపము గలుగదు. ఇట్లే, అనుము, ఆలము, ము, ఇఱుము, ఇల్లము, ఇనుము, పెసము మొదలగు వానియందును ువచనమున ము వర్ణము లోపింపదు.

(i) కొన్ని - యి వర్ణాంతశబ్దములపై బహువచన లు వర్ణము చేరు డు యకారమునకు తకార మాదేశమగును: చేయి, చేతులు; దాయి, తులు; నూయి, నూతులు; పీయి, పీతులు; నేయి, నేతులు.

(ii) కొన్ని - యి వర్ణాంతశబ్దముల తుది యి వర్ణము బహువచన న లోపించును: వ్రాయి, వ్రాలు; రేయి, రేలు; ఱాయి, ఱాలు; ాయి, ప్రాలు; 'ఱాయి' కి 'ఱాళ్లు' అనియు బహువచనరూపము వ్యవ రమునఁ గలదు.

(iii) కొన్ని - యి వర్ణాంతశబ్దముల బహువచనరూపములను నిర్ణయిం ట కష్టము: కూయి, మెయి, కుయి, దోయి, బాయి, రోయి, ప్రోయి, యి, నుయి, గోయి.

(iv) 'వాయి' కి బహువచనము 'వాతులు'; కాని, ఉప్పలవాయి, వాయి, అరవాయి, దళవాయి మొదలగు పదములకు బహువచనము నిర్ణ ంప నాధారములు లేవు. అమ్మాయి, అబ్బాయి, శబ్దములకు అమ్మాయులు, బ్బాయులు, అని వ్యవహారమున బహువచన రూపములు వినఁబడుచున్నవి.

(v) 'పాయి' కి 'పాలు' అనియు, 'కయి' కి 'కేలు' అనియు బహువచన రూపము లగునేమో. 'పాలు' బాగున్నవి, రుచిగానున్నవి, అని బహువచనము ందే యుపయోగింతుము. పయశ్శబ్ద భవమగు 'పాయి' యిపుడు పిల్లల విష యముననే యుపయోగింపఁబడుచున్నది. "కొడుకుఁ, బాయని యక్కునఁబట్టి కలిండ్ల, నొత్తి" (హరిశ్చ. భా. II.).

'కేలు' ఏకవచనమునందును బహువచనమునందును గూడ గ్రంథము ం దుపయోగింపఁబడినట్లు తోఁచుచున్నది; కాని, యిదమిత్థమని నిర్ణయింప ులు లేకున్నది. "వడి నోడు గఱచి వలకేల్ నిడుచన గసయమునఁ బెనఁచి (భార. ఆది. VII. 175.) ఇందు నన్నయ 'కేలు' శబ్దము నేకవచనమున నుప యోగించినాఁడు. "అని కేలు మొగిచి మ్రొక్కిన" (ఆది. V. 20); "కొందఱు మొగిన కేలు మొగిచి మ్రొక్కిరి" (అర. II. 1?2) లో దానిని బహువచనమున వాడినాఁడు. అర. V. 277లో, 'ఇరుకేలఁ' అనియున్నది; ఇచట నిది బహువచ నమో యేకవచనమో తెలియదు. ఇరు, ఇను, మూ, నలు, అనువానిపైఁ జేరిన పదము లేకవచనమునందే సాధారణముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఇరుచే

యునెత్తి (భార. మా. I. 151); ఇరుదెఱంగు (ఉద్యో. IV. 168; V. అను. 146, 181; అశ్వ. II. III; మా. I. 54, 58); ఇరుపీనుఁగు (భీష్మ. II. 209; ఇరుప్రొద్దు (శాంతి. IV. 368; అను. V. 8; అశ్వ. II. 168); ఇరుమేను (భీష్మ. I. 251); ఇరుమూఁడు (భీష్మ. I. 273); ఇరుపఱియ (కర్ణ. I. 94; సౌ. I. 192); ఇరువాఁగు (నిర్వ. V. 73; విరా. III. 170; భీష్మ. II. 42; 290, 395; III. 208, 315; ద్రోణ. I. 271; V. 278; కర్ణ. I. 69); ఇనుమడి (విరా. II. 45; అను. IV. 419); ఇనుమాటు (భాగ. II. 227); ఇనుమాఱు (కర్ణ. III. 317); ముత్తునియ (భీష్మ. II. 53, 79; ద్రోణ. IV. 27); నలుగడ (ద్రోణ. III. 62; కర్ణ. I. 5; శాంతి. V. 440; అను. I. 287); నలుమడి (ద్రోణ. II. 213); కాని, ఇరుకెలంకుల (ద్రోణ. V. 142, ఇది వచనమున నున్నది; 'కెలనన్' అనినను తప్పు లేదు); ఇరుతెఱఁగుల సైనికులకు (ద్రోణ. I. 135, దీనిని 'ఇరుతెఱఁగుల సైనికులకు' అని సవరింప వీలున్నది); ఇరువంకలన్ (ఉద్యో. III. 253, ఇది వచనమున నున్నది; 'ఇరువంకన్' అని యుండెనేమో); నలుదిక్కులన్ (ద్రోణ. II. 79; దిక్కునన్' అని యుండవచ్చును); నల్దిక్కుల మన్నీలు (శల్య. I. 9; 'దిక్కున' అని యుండవచ్చును);—ఇట్లున్నను విరాటపర్వము III. 198లో 'ఇరువాఁగులు' అని 'లు'వర్ణము ప్రాసస్థానమం దున్నది. ఇందువలన ఇరు, మూ, నలు,లపైఁ జేరు పద మేకవచనమం దయినను బహువచనమం దయినను నుండవచ్చు నని తేలుచున్నది. కావున 'ఇరుకేలన్' అనుచోట 'కేలు' ఏకవచనరూపమో, బహువచనరూపమో నిర్ణయించుట కష్టము. 'కేలు' ఏకవచనరూప మైనచో దానికి 'కేళ్లు' అనుబహువచనరూప ముండవలెను. కాని, యది గ్రంథములందు కానరాదు. 'కయి'కి 'కేలు' బహువచనరూపము కానిచో దానికి బహువచనరూప మేమై యుండును? కయి, కేలు, అను రెండును నేఁడు వ్యవహారభ్రష్టములు గావున నీ విషయమై యేమి చెప్పుటకును వీలులేకున్నది.

రి- వర్ణాంతపదములపై బహువచన లువర్ణము పరమగునపుడు సాధారణముగ 'రి' మీఁది యిత్వమున కుత్వము వచ్చును. ఈ యుకారము లోపించుచుండును.

అరి, అరులు; అల్లరి (-రులు); ఉదిరి (-రులు); ఉరి (-రులు) ఊపిరి (-రులు); ఎడారి (-రులు); తిరి (-రులు); విరి (-రులు); సరి (-రులు) మొదలయినవి. వీని యన్నిటియందును-'-రులు', '-ర్లు'గ, మాఱును. ఈ 'ర్లు' 'ళ్లు'గ మాఱదు.

'వరి' శబ్దమునకు 'వడ్లు' అనునది బహువచనరూపము.

'సీవిరి' శబ్దమున కర్థ మేమో తెలియదు. "తెల్లసీవిరులును వెల్లనిగొడు
, యల్లవాఁడె పాండవాగ్రజుండు" (భార. కర్ణ. I. 190) దీనికి " తెల్ల
సిడము, తెల్లనిగొడుగునై " అని పాఠాంతరము గలదు "కడలుకొనఁ
పట్టెడు గొడుగు లెవ్వి, యెసక మెసగంగ సీవిరు లేలపట్టరు" (శల్య. II.
.) ఇందు ముద్రితపాఠమున 'సీవురులు' అని యున్నది. దీనికి సంస్కృత
తమున "శ్వేత దమలం ఛత్రం వ్యజనం శ్వ చ పార్థివ" అని యున్నది.
ని బట్టి శ. ర-కారుఁడు 'సీవిరి' కి 'ఆలవట్టము' అని యర్థము వ్రాసెను.
ద్యోగపర్వము IV. 123లో "ఉచితగతిఁ జేరి వంది, ప్రచయము గీర్తింప
క్కి రథమం దొనరన్, ఖచియించిన వజ్రంబుల, రుచులను బాలుపారు
రులు బెరయంగన్" అని యున్నది. ఇందు 'బెరయంగన్' అనఁగా నర్థమేమి?
వ్యాపింపన్' అని యర్థము చెప్పవచ్చునా? అయిన 'సీవిరులు=ఆలవట్టములు'
వ్యాపించుట యేమి? ఇచట 'సీవిరులు' అనుటకు 'నాసిగులు' అను పాఠాంతర
న్నది. కాని, 'నాసిరి(?)' శబ్దరత్నాకరమున లేదు. 'నాసిరి' కర్థ మేమి?
విరి' యేకవచనరూప మగునా? లేక నిత్యబహువచనమా? లేదా,'సీవిరులు'
రులు, అరులు, మొదలగువానివలె నేకవచనరూపమా? 'సీవిరి' 'సీవురు'
నువానిలో నేది సరియైనరూపము? 'సీవిరి' యేకవచనమైనచో బహువచన
మున దాని యుపోత్త మేత్వమున కుత్వము కలిగినదా?

రు-వర్ణాంతశబ్దములపై బహువచన లువర్ణము చేరునప్పుడు 'రు' మీఁది యుత్వము లోపించును. చాలపదములలో నీ 'ర్లు' 'ళ్లు'గా మాఱును. ఈ 'ళ్లు' ళులు'గా గ్రంథములలో శిథిలమైకూడఁ గాన్పించుచున్నది. వ్యవహారమున -ళులు' రూపము లుండవు. -ఎదురు, ఎదురులు, ఎదుర్లు, ఎదుళ్లు(భార. ఉద్యో. III. 228); నీరు, (నీరులు?), (నీర్లు?), నీళ్లు (భార. ఆది. IV. 128; V. 18; VI. 173, 179, 219; అర. I. అర. 6; XI. 87); కన్నీళ్లు (భార. ఆది. VII. 268; VI. 259); నీళులు (భార. ఆది. IV. 86; V. 259; ఉద్యో. II. 125; భీష్మ. III. 156; ద్రోణ. III. 160, 161; శాంతి. IV. 413); కన్నీళులు ద్రోణ. IV. 333; ఆశ్ర. I. 164); ఎసరు, ఎసరులు (భార. ఉద్యో. IV. 116); ఎసర్లు (?), ఎసళ్లు; కుదురు, కుదురులు, కుదుర్లు, కుదుళ్లు (భాగ. VIII. 55); పేరు, పేరులు, పేర్లు, పేళ్లు, పేళులు, (భార. శాంతి. V. 626, VI. 436; అశ్వ. II. 156); ఊరు, ఊరులు, ఊర్లు, ఊళ్లు, ఊళులు (భార. ఆది. V. 267; విరా. III. 119; ఉద్యో. II. 219; శాంతి. II. 386; ఆశ్ర. I. 7, 102); తుమురు, తుమురులు (తుత్తుమురులు, భార. భీష్మ. I. 267); తుముర్లు, తుముళ్లు (భార. ద్రోణ. I. 341; నోరు, నోరులు, నోర్లు, నోళ్లు (భార. ద్రో. II. 87); వేరు, వేరులు, వేర్లు, వేళ్లు (భార. ఆది. II. 140; సౌ. I. 16);

గోరు, గోరులు, గోర్లు, గోళ్లు (భార. విరా. I. 148; సౌ. I. 153); చిగురు, చిగురులు (భార. విరా. II. 67); చిగుర్లు, చిగుళ్లు, చిగుళులు (భార. విరా. V. 402); నగరు, నగరులు, నగర్లు, నగళ్లు (భార. ఉద్యో. III. 153); నగళులు (భార. విరా. I. 130); ఏరు, ఏరులు, ఏర్లు, ఏళ్లు; కరుదు, కరుదులు (-ర్లు, -ళ్లు); చీఁపురు (-లు, రులు, -ర్లు -ళ్లు); నల్లేరు (లు, - రులు, - ర్లు, - ళ్లు); నుదురు (-లు,-రులు,-ర్లు,-ళ్లు,-); వెదురు (-లు-రులు, ర్లు,-ళ్లు.) అంబరు, అవుర్లు, అకరు, అగురు, అనరు, అంబరు, అలరు, అవురు, ఉల్లారు, ఎలరు, ఓరు, కనరు, కసురు, కారు, కిసరు, కోరు, కౌరు, గండారు, గగు (గ్గు) రు, గదురు, గన్నె (న్నే) రు, గరు, గలిజె (జే)రు, గుబు (ము) రు, గురు, గొవరు, గౌరు, చమురు, చౌరు, జిగురు, డొగరు, తలిరు, తేరు, తైరు, తొగరు, తొట్రు, నెత్తురు, నెత్తురులు (విరా. I. 148); నౌరు, పీరు, సైరు, మేరు, మోరు, సారు, సోరు, సౌరు, అను పదముల బహువచనరూపములు - 'ళ్లు' తో, అంతము కావు.

ఱు-వర్ణాంతశబ్దములలో 'ఏఱు' అను దానికిమాత్రము 'ఏఱులు' (భార. శాంతి. III. 280); సెలయేఱులు (భార. భీష్మ. II. 240; భాగ. VI. 221), ఏల్లు, ఏళ్లు, అను బహువచనరూపములు గలుగును. తక్కినవానికి లువర్ణము చేరును; 'ఱులు' - 'ళ్లు'గ మాఱదు.

ల-వర్ణాంత శబ్దములలో 'నెల' కు బహువచనరూప మగు 'నెలలు' మాత్రము 'నెల్లు' అని యగును. ఉదాహరణము లదంతశబ్దముల బహువచన రూపములలో నీయఁబడినవి.

లి-వర్ణాంతపదముల బహువచనమున లు వర్ణము చేరి పదాంత మం దలి యిత్వమున కుత్వము కలుగును; ఒకప్పుడు పదము నుపోత్త మేత్వమున కును నుత్వము కలుగును. ఇట్లేర్పడిన - 'లులు' 'ళ్లు' గ మాఱుటయు, '-ళ్లు' '-ళులు' గా విడుటయుఁగూడఁ గలుగుచుండును: 'వేనలి' కి బహువచనరూప మగు 'వేనలులు' (భార. స్త్రీ. I. 98) అనుదానియందు తప్ప సాధారణముగ '-లులు' తోడి బహువచనరూపము లరుదనియే చెప్పవచ్చును. '-ళులు' తోడిరూపములు కేవల గ్రాంథికములు; పద్యగణాది సౌకర్యముకొఱకు వానిని కవులుకల్పించి యుందురు.

ళ-వర్ణాంత శబ్దములలో 'నెల' కు 'నెలలు, నెల్లు' అను రెండు బహు వచనరూపము కాన్పించు చున్నవి. ఇట్లే, 'కుచ్చె'లకు కుచ్చెలలు, కుచ్చెళ్లు' అను బహువచనరూపము లున్నవి. వ్యవహారమున 'ఒడిసెల, ఒడిసెళ్లు; కల, కల్లు; గె(గొ) ల, గె (గొ)ల్లు; గోల, గోల్లు; తల, తల్లు; తొల, తొల్లు; దూల, దూల్లు; నేల, నేల్లు, మూల, మూల్లు; వల, వల్లు; వెన్నెల, వెన్నెళ్లు; వెల,

ని; చీల, చీల్లు' అను బహువచనరూపములు వినఁబడుచున్నవి గాని వానికి ంథములందు ప్రయోగములు కానరావు. 'తొట్టెల, తొట్టిల, లకు ట్టెళ్లు, తొట్టిళ్లు' అని వ్యవహారమున బహువచనము కలదు; గ్రంథముల ను నుండునేమో. "అద్దాళ్లలో నున్నప్పుడే బిడ్డలు" అను నానుడిలో ద్దాళ్లు' అనునది నిత్యబహువచనముగా నున్నది; దీని కేకవచనరూపము ద్దాల' అని యుండునా? లేక 'అద్దములు = అద్దాలుఅని చెప్పి, అద్దాలు ప బహువచనరూపముపై మరల బహువచన లు-వర్ణము చేరిన దని చెప్ప నా?

లి-వర్ణాంత శబ్దములలోఁ గొన్నిటిపై బహువచన లు వర్ణము చేరు ప్పుడు 'లి' 'లు' గా మాత్రము మాఱును: వేనలి, వేనలులు (భార. స్త్రీ. 98); ఇలి, ఇలులు; (ఉగ్మలి, ఉగ్మలులు); ఉలి, ఉలులు; ఓకలి, ఓకలులు; డలి, కడలులు; కరువలి, కరువలులు, కలి, కలులు; కూలి, కూలులు; కొలి, లులు (తొలులుఁ గొలులు-ఉ. హరి. V.); గాలి, గాలులు; గిలి, గిలులు; లి, చీలులు; చెలి, చెలులు; చూలి, చూలులు (-ళ్లు?); జాబిలి, జాబిలులు ళ్లు?)జాలి, జాలులు; జోలి; జోలులు, తాలి, తాలులు; (తొయ్యాలి, తొయ్యా లు - కళా. III. 255); తొలి, తొలులు (తొలులుఁ గొలులు- ఉ. హరి. .); దాలి, దాలులు; నాలి, నాలులు (కూలినాలులు); నులి, నులులు; లి, పులులు; పొలి, పొలులు; బలి, బలులు; మెలి, మెలులు; లాలి, ాలులు; వలి, వలులు; గుబ్బలి, గుబ్బలులు; జిలిబిలి, జిలిబిలులు; మొద యినవి. వ్యవహారమున బహువచన లువర్ణమునకుఁ బూర్వమం దున్న ఉత్వమునకు లోపము వినఁబడుచున్నది. కూల్లు, నాల్లు, పుల్లు, మొద.

కొన్ని లి-వర్ణాంత శబ్దములపై బహువచన లువర్ణము చేరునప్పుడు లి ర్ణమునకు బిందుపూర్వక డకార మాదేశ మయి -ండ్లు తోడి బహువచన రూపము లేర్పడును. ఈ -ండ్లు, -ంళ్లుగ మాఱి శాసనములందు కాన్పించు చున్నది. గ్రంథములందును వ్యవహారమునందును నదియే 'ళ్లు' గ నిరను స్వారమై కానవచ్చుచున్నది. ఇట్టివానిలోఁ గొన్నిటికి -ండ్లు తోడి రూపము లకు గ్రంథములందును వ్యవహారమునందును బ్రయోగములు గానరాకున్నవి. కాఁగిండ్లు (మను. II. 54) అను ప్రయోగ మున్నది గాని యది '-ండ్లు తోడి రూపమును స్థిరపఱుపఁ జాలదు. కొన్నిటికి -లులుతోడి రూపములు కానరావు. గ్రంథములందు -లులు, -ళులు తోడి బహువచనరూపములు గాన్పించినను నవి కృత్రిమములును, గణాదులకొఱకు కేర్పడినవియును నని తోఁచుచున్నది. ఉదా. ఎరగలి, ఎరగళ్లు (భార. కర్ణ. II. 227); చెక్కిలి, చెక్కిళ్లు; వాకిలి, వాకిళ్లు (భార. ఆర. VII. 107; శాంతి. II. 388); వేవిలి

(ఏకవచనరూప మున్నదా?), వేవిళ్లు; కప్పలి, కప్పళ్లు; తొంగిలి, తొంగిళ్లు (-డ్లు); ఎక్కిలి, ఎక్కిళ్లు; ఓకిలి, ఓకిళ్లు; అంకిలి, అంకిళ్లు; అంగిలి, అంగిళ్లు; ఆఁకలి, ఆఁకళ్లు; (అఱ్ఱాఁకలి - దీనికి బహువచనము లేదు); దోసి (-యి) లి, దోసి, (-యి) ళ్లు; పొంగిలి, పొంగిళ్లు; పింపిలి, పింపిళ్లు; ఎంగిలి, ఎంగిళ్లు; ముంగిలి, ముంగిళ్లు; కమికిలి, కమికిళ్లు; పుడిసిలి, పుడిసిళ్లు; పిడికిలి, పిడికిళ్లు; పుక్కిలి, పుక్కిళ్లు; లొడితిలి, లొడితిళ్లు; గుప్పిలి, గుప్పిళ్లు; గుక్కిలి, గుక్కిళ్లు; నాఁగలి, నాఁగళ్లు; నెమిలి, నెమిళ్లు; సందిలి, సందిళ్లు; పట్టిలి, పట్టిళ్లు; ('పట్టెళ్లు' అని వ్యవహారరూపము); పొంగలి, పొంగళ్లు; పొక్కిలి, పొక్కిళ్లు; పొక్కలి, పొక్కళ్లు; పొదిగిలి, పొదిగిళ్లు; బచ్చలి, బచ్చళ్లు; మించిలి, మించిళ్లు; బాణలి, బాణళ్లు; ముదుసలి, ముదుసళ్లు; (మను. IV. 36);—పై లి-వర్ణాంత శబ్దములకు - డ్లు తోడి బహువచనరూపములు కానరావు. 'మంగలి' కి 'మంగడ్లు' (ద. ఇం. శా. VI. 250) అను బహువచనరూపము కానవచ్చుచున్నది. ఇట్లే, 'చాకలి', 'చాకడ్లు'. 'కంసాలి' అను వానికి 'కంసాడ్లు' అని బహువచనరూపములు కలుగునా? 'మొగలి' కిని 'మొగడ్లు' అను బహువచనరూపము కలదు. (ద. ఇం. శా. VI. 628. మొగడ్ల చెఱువు.) 'చిమ్మిలి' కి బహువచనరూపము 'చిమ్మిళ్లు' అగునా? 'పిప్పలి' తత్సమపద మయినను దానికి 'పిప్పళ్లు' అను బహువచనరూపము గలదు.

ఎంగిళులు (భార. కర్ణ. II. 54); వాకిళులు (భార. శాంతి. IV. 97)-ఇట్టి రూపములు పద్యగణములు సరిపోవుటకుఁ గవులు చేసిన శిథిలరూపములు.

పూర్వకాలపు శాసనములలో 'ఎంగిడ్లు' మొదలగు '-డ్లు' తోడి బహువచనరూపములు కాన్పించుచున్నవి. లి-వర్ణాంత శబ్దములు తొలుత డి-వర్ణాంతములుగ నుండెడి వేమో. లేదా, '-ళ్లు' లోని తొలి 'ళ' కారము డకారముగ మాఱి యైన నుండవచ్చును.

తిరుగలి, గొడ్డలి, కొడవలి, గుద్దలి, కౌఁగిలి (కౌఁగిండ్లు, మను. II. 54); కౌఁగిళ్లు; వీనికి -ండ్లు, -ళ్లు ల తోడి రెండేసి బహువచనరూపములు గలవు.

ఆలి, ఆవిలి, ఇక్కిలి, ఇరివిలి, ఒంపిలి, ఒడిపిలి, ముచ్చిలి, చలి, జంగిలి, చెంగలి, కుఱఁగలి, ముంగలి, వెనుకలి, పింగలి, చిందిలి, ఒంజిలి, ఒందలి, అరగలి, కొడి(-ణి)దిలి, గబ్బిలి, జమిలి, గుమి(-బి)లి, ఆర్నిలి, ఎక్కలి, జిగిలి, దూఁకలి, నలి, అఱ్ఱాఁకలి, గేలి, జుట్టిలి, బడిలి, నర్నిలి, తనకలి, నెంజిలి, పక్కిలి, పికిలి, పిక్కిలి, మాగిలి, వింజిలి, అను పదములకు బహువచనరూపము లున్నట్టు కానరాదు.

కులు; నాగవల్లి, నాగవలి, నాగవలులు; జాబిల్లి, జాబిలి, జాబిలులు; వ్వ, కువ, కువలు; నువ్వు, నువు, నువులు, దినస్సు, దినసు, దినసులు మొద యినవి.

2. అక్కడ మొదలగు సమస్త పదములకు బహువచన ప్రత్యయము రదు: అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ: అచ్చట, ఇచ్చట, ఎచ్చట; అప్పుడు, ప్పుడు, ఎప్పుడు; ఆవల, ఈవల, ఏవల; ఆనాఁడు, ఈనాఁడు, ఏనాఁడు; మొదలయినవి. అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ అను పదములందు 'కడ' కు ప్రాధాన్యము వివక్షించునపుడు సప్తమీ విభక్తియందు బహువచనమున వర్ణము చేరును: అక్కడలన్, ఇక్కడలన్, ఎక్కడలన్.

3. సస్యవాచక శబ్దము లెల్లప్పుడు నేకవచనమునందే ప్రయోగింపఁ డును: కంది, పెసర, మినుము, వరి, ఆరుగ, చోడి, సెనగ, మొదలయినవి.

4. కొన్ని తీఁగల పేళ్లును నేకవచనమునందే ప్రయోగింపఁబడును: ర, కాకర, గుమ్మడి, బచ్చలి, దొండ మొదలయినవి.

5. కొన్ని సంభార వాచకపదములు నిత్యైకవచనములు: నూనె, ముదము, ఉప్పు, చింతపండు, ఇంగువ, పసుపు మొదలయినవి. ఇట్లే, "అగరు సరి కదంబ మంబరు పునుంగు జవ్వాది హరిణమదము, బుక్కయత్తరు గోవ ంబూరబోలు చట్టకలపంబు పన్నీటఁ జాఁదిపూసి (హంస. V).

6. లోహవాచకశబ్దములును నిత్యైకవచనములు: వెండి, రాగి త్తడి, బంగారము, కంచు మొదలయినవి.

7. సరి, సాటి, ఈడు, ఎన మొదలగు సమానార్థక పదములకు బహువచ [illegible] గలుగవు. 'కన్నులు వెన్నెల్, సురుచిర పదములు రదములు, నిరు [illegible] (శా. కిష్కిం.) 'పతు లీభార్గవికి భాగ్య సంపద [illegible]' (భార. ఆది. III.); [illegible] (భార. సభా. I.); దీనికి [illegible] కావు నుఁడీ తలంప నేధర్మంబుల్ (భార. అను. II.); 'సభ లెల్ల ... నవి దీనికిసరిగా వత్యంత విభవ సౌందర్యములన్' (భార. సభా. I.); 'ఆ పురూరవుఁడా దస్సులాజయంతుఁ డాపులస్త్యనిమనుమఁ డీయధిపుత్రోడ సాటి యగుదురె' (నైష. VI.) 'ప్రధానులు దక్కినవారు సాటియే మామిడి వీర భద్రునకు' (నైష. I.) - 'సరులు లేని దృక్కంజన శాబకములు' (నైష. III.) మొదలగుచోట్లఁ బై శబ్దములలో సాటి, ఈడు, లకు బహువచనములు గ్రంథములందును [illegible] ములు [illegible] చున్నవి.

8. గుణ, రస, వాచకములైన దేశ్య విశేషణ శబ్దములు నిత్యైక వచనములుగ నుండును: ఈ కాగితములు తెలుపు; ఆ బట్టలు ఎఱుపు; మామిడి పండ్లు తీపు; చింతకాయలు పులుపు; కాకరకాయలు చేదు మొద.

9. కొన్ని యితర శబ్దములకును బహువచనము ప్రయోగమును గ్రంథములందును వ్యవహారమునందునుగూడ లేదు: అని = యుద్ధము; చక్కిలిగిలి, పోరచి, రోయి, అర (అ) మర (అ), ముక్కెరు, ఇడుమ ('ఇడుములం గుడువదె' అని భార. II. 234 లో ప్రయోగమున్నదిగాని యది 'ఇడుమంగుడువదె' అనియే యుండవలెను).

10. కొన్ని రోగములపేరు లేకవచనమునం దుండును: అయిరి, ఉంగిడి, ఉక్కస, దగ్గు, జలుబు, ఉబ్బస, ఆరొప మొదలగునవి. 'ఏల పల్కవు చెప్పవే యన్న నీకు, నరిమియో కోరయో యంగిటిముల్లో' (భల్లా. III.)

11. 'పొల్ల' పొల్లు, అనువాని నేకవచనమునందే యుపయోగింపవలసినను (చలము రోషము పొల్లయునై - భాగ. ఆ. IV. 357) 'పొల్లలు' అను బహువచనరూపమును గాన్పించుచున్నది. (పొల్లలు - భాగ. ఆ. IV, 294.)

12. 'తాయి'కి బహువచనరూపము లేదు; అట్లే ఒకరి, ఒకరిత, మొదలయిన యేకార్థక మహతీవాచకపదములకును, 'ఎవరిత' మొదలగు వానికిని బహువచనరూపములు లేవు.

బహువచనములైనను నిత్యైకవచన తుల్యములైనపదములు.

అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, రెండు మొదలుగాఁగల యమహద్వాచక సంఖ్యావాచకపదములు రూపమున నేకవచనములుగ నున్నను బహువచనములే. రెండు మొదలగు సమూహద్యోతక సంఖ్యావాచకపదములకు బహువచన లువర్ణము చేరుటయుఁ గలదు: రెండురెళ్లు, మూఁడుమూళ్లు, నాలుగుపదులు మొదలయినవి. సంఖ్యావాచకపదములు సమూహార్థకములగు నపుడును, అట్టి సమూహముల బహుత్వమును దెలుపవలసినపుడు నపుడును నుపయోగింపఁబడును: రెండుపదులు ఇరువది మొద.

సమాసమునందు సంఖ్యావాచకపదము పూర్వపదముగా నున్నప్పుడు సమస్తపదము తఱచుగ నేకవచనాంతమగును: ఇరువాగు, ఇరుగేలు, ఇద్దుము, ఇక్కట్టు, ఇరాలు, ఈరాలు, ఇబ్బంది, ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, ఇడుగడ, ఇడుమ, ఇనుమడి, ఇనుమాఱు, ఇనుమిక్కిలి, ఇన్నాఱు, ఇరుఁదలపాము, ఇరుఁదలపులుగు, ఇరువాయికట్టు, ఇరువది, ఇరుస, ఇల్లము; ఈరేడు; ముక్కాక, ముక్కాలు, ముచ్చివుకి, ముక్కన్ను, ముక్క-(క్క-)లిపేఁట, ముక్కాని, ముక్కాడు, ముక్కాటిక, ముక్కోణము, ముక్కోల, ముచ్చిచ్చు, ముచ్చేలక,

ామలు; నాగవల్లి, నాగవలి, నాగవలులు; జాబిల్లి, జాబిలి, జాబిలులు; వ్వ, కువ, కువలు; నువ్వు, నువు, నువులు, దినన్సు, దినసు, దినసులు మొద యినవి.

2. అక్కడ మొదలగు సమస్త పదములకు బహువచన ప్రత్యయము చేరదు: అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ: అచ్చట, ఇచ్చట, ఎచ్చట; అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు; ఆవల, ఈవల, ఏవల; ఆనాఁడు, ఈనాఁడు, ఏనాఁడు; మొదలయినవి. అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ అను పదములందు 'కడ' కుం ప్రాధాన్యము వివక్షించునపుడు సప్తమీ విభక్తియందు బహువచనమున లువర్ణము చేరును: అక్కడలన్, ఇక్కడలన్, ఎక్కడలన్.

3. సస్యవాచక శబ్దము లెల్లప్పుడు నేకవచనమునందే ప్రయోగింపఁ బడును: కంది, పెసర, మినుము, వరి, ఆరుగ, చోడి, సెనగ, మొదలయినవి.

4. కొన్ని తీఁగల పేళ్లును నేకవచనమునందే ప్రయోగింపఁబడును: బీర, కాకర, గుమ్మడి, బచ్చలి, దొండ మొదలయినవి.

5. కొన్ని సంభార వాచకపదములు నిత్యైకవచనములు: నూనె, ఆముదము, ఉప్పు, చింతపండు, ఇంగువ, పసుపు మొదలయినవి. ఇట్లే, "అగరు కేసరి కదంబ మంబరు పునుంగు జవ్వాది హరిణమదము, ఋక్కయత్తరు గోవ గంబూరబోలు చట్టకలపంబు పన్నీటఁ జాఁదిపూసి (హంస. V).

6. లోహవాచకశబ్దములును నిత్యైకవచనములు: వెండి, రాగి ఇత్తడి, బంగారము, కంచు మొదలయినవి.

7. సరి, సాటి, ఈడు, ఎన మొదలగు సమానార్థక పదములకు బహువచ నరూపములు గలుగవు. 'కన్నులు వెన్నెల్, సురుచిర పదములు రదములు, నిరు వురకుంజూడ నొక్క యీ ద్వైయునికిన్' (రా.కిష్కిం.) 'సతులీభార్గవికి భాగ్య సంపద నెనయే' (భార. ఆది. III.); నీకెనయె మానవనాథులు (భార. సభా. I.); దీనికినెనకావు సుఁడీ తలంపనేధర్మంబుల్ (భార. అను. II.); 'సభలెల్లఁ ... నవి దీనికిసరిగా వత్యంత విభవ సౌందర్యములన్' (భార. సభా. I.); 'ఆ పురూరవుఁడా దస్యులాజయంతుఁ డాపులస్త్యునిమనుమఁ డీయధిపుతోడ సాటి యగుదురె' (నైష. VI.) 'ప్రధానులు దక్కినవారు సాటియే మామిడి వీర భద్రునకు' (నైష. I.) - 'సరులులేని దృక్కంజన శాబకములు' (నైష. III.) మొదలగుచోట్లఁ బై శబ్దములలో సాటి, ఈడు, లకు బహువచనములు గ్రంథములందును గొన్ని మండలముల వ్యవహారమునందును గానఁబడు చున్నవి.

8. గుణ, రస, వాచకములైన దేశ్య విశేషణ శబ్దములు నిత్యైక వచనములుగ నుండును: ఈ కాగితములు తెలుపు; ఆ బట్టలు ఎఱుపు; మామిడి పండ్లు తీపు; చింతకాయలు పులుపు; కాకరకాయలు చేదు మొద.

9. కొన్ని యితర శబ్దములకును బహువచనముఁ బ్రయోగము గ్రంథములందును వ్యవహారమునందును గూడ లేదు: అని = యుద్ధము; చక్కలిగిలి, పోరచి, రోయి, అర (అ) మర (అ), మున్నీరు, ఇడుమ ('ఇడుములం గుడవదె' అని భార. II. 234 లో ప్రయోగమున్నదిగాని యది 'ఇడుమం గుడువదె' అనియే యుండవలెను).

10. కొన్ని రోగములపే ర్లేకవచనమునం దుండును: అయిర, ఉంగిడి, ఉక్కిస, దగ్గు, జలుబు, ఉబ్బస, ఆొంప మొదలయినవి. 'ఏల పల్కవు చెప్పవే యన్న నీకు, నరిమియో కోవయో యంగిటిముల్లో' (భల్లా. III.)

11. 'పొల్ల' పొల్లు, అనువాని నేకవచనమునందే యుపయోగింపవలసినను (చలము రోషము పొల్లయునై - భార. ఆది. IV. 357) 'పొల్లలు' అను బహువచనరూపమును గాన్పించుచున్నది. (పొల్లలు - భార. ఆది. IV, 294.)

12. 'తాయి'కి బహువచనరూపము లేదు; అట్లే ఒకరితి, ఒకరిత, మొదలయిన యేకార్థక మహతీవాచకపదములకును, 'ఎవరిత' మొదలగు వానికిని బహువచనరూపములు లేవు.

బహువచనములైనను నిత్యైకవచన తుల్యములైనపదములు.

అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, రెండు మొదలుగాఁగల యమహద్వాచక సంఖ్యావాచకపదములు రూపమున నేకవచనములుగ నున్నను బహువచనములే. రెండు మొదలగు నమహద్బోధక సంఖ్యావాచకపదములకు బహువచన లువర్ణము చేరుటయుఁ గలదు: రెండురెళ్లు, మూఁడుమూళ్లు, నాలుగు పదులు మొదలయినవి. సంఖ్యా వాచకపదములు సమూహార్థకములగు నపు డేకవచనమందును, అట్టి సమూహముల బహుత్వమును దెలుపవలసినపుడు బహువచనమందును నుపయోగింపఁబడును: రెండుపదులు ఇరువది మొద.

సమాసమునందు సంఖ్యావాచకపదము పూర్వపదముగా నున్నప్పు డాసమస్తపదము తఱచుగ నేకవచనాంతమగును: ఇరువాగు, ఇరుగేలు, ఇద్దుము, ఇక్కట్టు, ఇరాలు, ఈరాలు, ఇబ్బంది, ఇమ్మడి, ఇదుగడ, ఇడుమ, ఇనుమడి, ఇనుమాలు, ఇనుమిక్కిలి, ఇన్నూలు, ఇరుఁదలపాము, ఇరుఁదల పులుగు, ఇరువాయికట్టు, ఇరువది, ఇరుస, ఇల్లము; ఈరేడు; ముక్కాక, ముక్కాలు, ముచ్చివుకి, ముక్కన్ను, ముక్క(క్కా)లిపీఁట, ముక్కాని, ముక్కారు, ముక్కొటిక, ముక్కోణము, ముక్కోల, ముచ్చిచ్చు, ముచ్చెలక,

ముచ్చట్లు, ముచ్చె (చ్చి) మూఁడు, ముచ్చవలము, ముత్తుము, మున్నూఁఱు, ముప్పది, ముప్పాతిక, ముప్పావు, ముప్పావులా, ముప్పిరి, ముప్పూఁట, ముప్పొంగు, ముప్పొద్దు, ముబ్బడి, ముమ్మడి, ముమ్మూఁడు, ముయ్యంచు, ముయ్యంచుతుంగ, ముయ్యడ, ముయ్యెలగుట్ట, ముయ్యాకుఁబొన్న, ముయ్యాకు, ముయ్యేడు, ముయ్యేఱు, మువ్వంచాకు, మువ్వంచ, మువ్వంటు, మువ్వన్నె (మేకమువిల్లు), మువ్వీసము; నన్నూఁఱు, నలుగడ, నలుమూల, నలుతుము, (నల్తుము), నలువది, నలుసాల; ఏఁబది, ఏఁదుము, ఏనూఁఱు; అఱువది, ఆర్దుము, ఆర్నూఁఱు, ఆఱుస; ఏడ్దుము, ఏణ్ణూఱు, డెబ్బది; ఎనమందుము, ఎనమనూ (-న్నూ) ఱు, ఎనుఁబది; తొంబది, తొమ్మనూ (న్నూ)ఱు, తొంబ (-మ్మ) నూఱు, తొమ్మందుము.

రెండు, మూఁడు, నాలుగు, ఐఁదు, ఆఱు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది అనుసంఖ్యావాచకపదముల తఱువాత వచ్చు విశేషణము బహువచనమునందే యుండును; వానికి ఇర్, ఇరు, ఇను; ము, మూ; నలు, నాలు; ఏను; అఱు, ఆర్; ఏడ్ (-ళ్); ఎన, ఎను; తొం; అనునవి సమాసములఁ బూర్వపదములుగ నిలిచినచో వానిపైఁ జేరుపదములు సాధారణముగ నేకవచనరూపముతోడనే **యుండును.** సాధారణముగ ననుటచే నొకప్పుడు ఇరుఁదలలు, ముచ్చెమటలు, నలుగడలు, ఏనాళ్లు, మొదలగు బహువచన రూపములును గలుగునని గ్రహింపవలెను.

ఏకవచనములయినను బహువచనరూపములవలెఁ గానవచ్చు పదములు.

ఈక్రిందిపదములు బహువచనములను భ్రమను గల్పించుచున్నవి. కాని యవి తొలుత బహువచనములుకావు; వానినుండి తెనుఁగున మరల నేకవచన రూపములు కలుగలేదు!

అగచాట్లు (కన్న. ఏక. అగచాటలు); అంగలు (-ఆర్చు, కన్న. ఏక. అంగల్); ఆనాలు = ఆనవాలు = ఇవురఁ గాచినపాలు; ఇనుళ్లు (కన్న. ఏక. ఈచల్); తొప్పలు, దోరలు (కన్న. ఏక. తొప్పల్ = ఒత్తుగా రాలిన చిన్న యాకుల సమూహము) పొట్లు (పొడల కాయ); (కన్న. ఏక. పడవల, పడల; మరాఠీ, ఏక. పడవళ); అబిసీలు (ఇది గాడ్పుబాబాలనెక్కి క్రొవ్విరి తావి యబిసీల్ దువాళించునట్టి బయలు, చంద్ర.) హిం. ఏక. అబ్ సీల్; అరులు (కన్న. ఏక. అరుళ్); ఇరులు (కన్న. ఏక. ఇరుళ్) ఇర్లవారము (భార. శల్య. II. 86); కురులు (కన్న. ఏక. కురుళ్); భాగ. VIII. 279; VI. 101; మరులు (కన్న. ఏక. మరుళ్); అఱవఱలు భార. ద్రో. III. 158; భాగ. VIII. 217; (కన్న. ఏక. అఱవఱల్); సూరెలు (భార. ద్రో. II. 295,

III. 179; స్త్రీ. I. 119; II. 19; ఉద్యో. III. 183); కాని, 'సూరెగిల్లు' అను నామధాతువున 'సూరె' అను నేకవచనరూపము కాన్పించుచున్నది; క్రేళ్లు (ఉఱుకు) దాఁటు భార. విరా. II. 38; నరలు, 'కలయ నరలువచ్చి తల తెల్లనై నంతఁజేసి యెట్లు నీకుఁ జేరు నెఱుక (భార. ఆర. IV. 201);'నరలుగల కామునైనను దరుణులు రోయుదురు' (భార. ఆది.)--నర అనఁగా 'వెండ్రు కలయందు కనఁబడు తెలుపు' అనుఅర్థము శబ్దరత్నాకరముననున్నది. దీనికి •భారతమున 'నరలు' అనియే ప్రయోగమున్నది. 'నరలు' బహువచనమను భ్రమచేఁ దరువాతి వారు దానినుండి 'నర' యను మఱియొక యేకవచన రూపమును గన్పించికొనిరి. అవ్విభు తలనొక నరయున్నఁ జూపి తరలాక్షి యనున్ (మార్క. VII); 'అలుగులఁబడు' అను భార. విరా. III. 50 లోని ముద్రితపాఠము 'అలుగుల' లోని ల-కారము బహువచనబోధక మను భ్రమచేతఁ గలిగినది; 'అలగులము + పడు' అను పదముల కలయిక వలన నా శబ్దపల్లవము కలిగినది; 'అలువులు' = కంటికొన అనుదానిలోని లు-వర్ణము బహువచన బోధకము కాదేమో (భార. విరా. V. 240); కేకిసలు (భార. మా. I. 41; శేష. I; హంస IV; బహు. II.); తుంపెసలు (భాగ. XII. 688)-ఈపదము లేకవచనములే; కన్నడమున-'సల్' అంత శబ్దము లేకవచనములు;- 'క్రేళ్లు' ఇది 'కెరలు' నకు రూపాంతరము కానోపును. 'కెంపు దళుకొత్తు వాలుతోఁ గ్రేళ్లువాఱు నావృకోదరువై' (భార. భీష్మ. II.); 'కేలిమై నొక్కట లీలఁ గ్రేళ్లుఱికెడు వాలుగ సోగల మేలుడించి (భార. విరా. II.); 'హయము క్రేళ్లుఱుకునో యని రెండు కడలందు వాగెపట్టిరి మత్స్య వత్సపతులు (కళా. II.); 'క్రేళ్లుఱికెం దోలఁగం బగతుని, యఱకడనుండి భువిమీఁద కబ్బలియుంఢున్' (హరి. పూ. VII.); 'రోహిణాద్రియ పెక్కు రూపులై యున్నట్లు క్రీడాచలంబుల క్రేళ్లుగలిగి' (రా. యు. కాం.); 'మీలు క్రేళ్లుదాఁటుచు మాటికిని సముల్లోల కల్లోలములఁ దేలు క్రమముఁగన్గొంటె;' (విష్ణు. పూ. II.); 'అడ్డంపు నిడుపు టాఁబడ్డలగతి మన్నుఁబిల్లు డొంకలనుండి క్రేళ్లుదాఁట' (మను. II.);'అల జలంబులు ధాత్రి నవఘళింపకమున్న క్రేళ్లుబ్బు వారి యకీర్తిపంకము' (కాశీ. V.);—గుంజులాడు—-తమి. కుంజల్ = ఈడిగిలఁబడుట; 'గుదగుదలాడు' మొదలగు కొన్ని శబ్దములలో 'దల్, సల్, చల్, పల్' మొదలగు వర్ణము లంతమందుగల పదములు 'అల్' అను కృత్తద్ధిత ప్రత్యయము చేరుటవలన నేర్పడిన యేకవచన రూపములు, కాని, యవి బహువచన రూపములనియే తెనుఁగువారు తలంపఁ జొచ్చిరి. వానిలోఁ గొన్నిటి తుదివర్ణమగు లువర్ణము బహువచన ప్రత్యయమను భ్రమచే వారు మరల లువర్ణ రహితములగు నేకవచనరూపముల నేర్పాటు చేసి

నిరి; కొన్నిటి కట్లుచేయలేదు. గుసగుసలు, గెగ్గలు, గొప్పలు, గోరుపులాడు, ర్పిల్లాడు (దీనికి 'గోర్పిలి' అను నేకవచనరూపము కానరాదు), చిటచిట ిడు, చిదురలు, చిదురుపలు, చిఱుతలు కవియు, చుంగులు, చుమ్మలు చుట్టు, మికలు (దీనికి 'చెమిక' అను నేకవచన రూపములేదు), తలముళ్లు = వేట ని, లేక దొంగయొక్క సాధనము; కన్నడమున 'ముల్లు' కు 'ముళ్లు, ముల్, నునది యేకవచనరూపము; తుంపెసలాడు, తుప్పలుదూలు; నంబెరుమాళ్లు, రుమాళ్లు, అనునానిలో 'ఆళ్' అనునది యేకవచనమును దెలియఁజేయును; గోవాళ్లు' శబ్దమునిట్టిదే. 'నీకుఁదగిన గోవాళ్లు మహిన్ నెమకి నగరాదె' ను. (IV.) కన్నడమున గోప శబ్దభవము 'గోవ' అనియున్నది. 'గోవాళ్' నఁగా 'గొల్లవాఁడు' అని యర్థము; 'గొల్ల' శబ్దమాలంకారికముగ 'వెఱ్ఱి' గానికిఁ దెనుఁగున నుపయోగింపఁబడును; కావున పై ప్రయోగమున 'గోవా ళ్ళ' అనఁగా 'వెఱ్ఱివానిని' అని యర్థము చెప్పికొనవచ్చునేమో. కాని, శబ్ద త్నాకరమున నాపదమునకు 'యౌవనము గలవాఁడు' అని యర్థమున్నది; అది హువచన మయినట్లు తెలుపఁబడినది. 'గోవ + వారలు' అని దానికి విగ్ర హము చెప్పఁబడినది. 'గోవకు' 'యౌవనము, మనోజ్ఞము' అని యర్థము వ్రాయఁబడినది. 'గోవ' కుఁ బ్రత్యేకముగఁ బ్రయోగములేదు. 'గోము' కు 'గోవు' అని రూపాంతరముండునా? ఉన్నయెడల 'గోవాళ్లు' అను పద మునకు 'విలాస పురుషుఁడు' అని యర్థము చెప్పికొనవచ్చును. ఎట్లయినను గోవాళ్లు' అనుపదము బహువచనరూపము కాదు. -'నవ్వుటాలు'(భార. ఉద్యో. III. 61.) అనునది 'నవ్వులాట' కు రూపాంతరము; 'నవ్వుటా' అను నేక వచనరూపములేదు. - నామరులు; ఇది యేకవచనరూపము కానోపును: 'బలి తపుఁ బ్రహ్మాండమను పాళిఘటిం చటమీఁదఁ బడ్డ జీ, వులనెడు సారెలుంచి రహిపుట్టఁగ సమ్మిహిరేందునామముల్ గలిగిన నామరుల్ గొని యలౌకిక చిత్ర దురోదరంబుగా, నలరమతోడ నాడు కమలాక్షుఁడు మైకొనెఁ గంటె జూదమున్ (చమ. I.); - నెరవులు = చుట్టఁబట్లు (భార. విరా. I.) 243, 245; (III. 26), ఈ యర్థమున నిది యేకవచనమే యగునని తోఁచు చున్నది; వ్యాపనము, మార్గము పూర్తి, మొదలగు నర్థములందు 'నెరవు' అను నేకవచన రూపమున్నది; పడలు = బ. రాసులు, అని శబ్ద రత్నా కరము. 'ఏచిన పొదలఁబడల్పడ' (భార. అర. II.) అని ప్రయోగము; కన్న డమున 'పడల్' అనఁగా పడుట, పాటు, అని యర్థము. ఈ యర్థమందే యీ ప్రయోగమున 'పడలు' పదము వాడఁబడినది. అది యేకవచనమే కాని బహువచనము కాదు;—పానలు = బ. సందేహము, అని శబ్దరత్నాకరము; 'బసవా యనఁగ విన్నఁ బానలొండేల, పసి బాలలకునైనఁ బ్రబలదే భక్తి'

(భల్లా. II. భాగ.); 'పానలు' ఏకవచనమే కాని బహువచనముకాదు; 'పాన' అను నేకవచన రూపములేదు. పింపిసలు; నసివాళ్లు; 'వసివాడ్ (-ళ్)' అను నేకవచన రూపముపై నుత్వము చేరునపుడు 'ళ' కు ద్విత్వము కలిగినది; విచ్చవిచ్చలు; వీచోఁపులు; వెట్టిబాగులు; సకినల మంచము; ఇందలి 'సకినలు' అనుదానికి 'సకిన' అను నేకవచన రూపములేదు; సగ్గిస ముగ్గిసలు; సిల్లు: 'దే. వి. బ. (ఏనుఁగును పొడిచెడు) బరిగోల,' 'మ. హిమవత్పాదవనాంత కేలిరతిమై నేపార కోపారుణ, క్రమ నేత్రాంచలమై ప్రభూత మద రేఖంబైన గంధద్విపేం, ద్రముడాయంజని సిల్లుసూపుట సుమీ ధర్మాత్మ సత్యోగ్ర విక్రము గాంతేయవరిష్ఠు నీవు దొడరంగాఁజూచు టూహింపఁగన్ - భార. అర. VI. మొదటి రూపము, 'సిడులు' అని శబ్దరత్నాకరము, 'సిడి' కి బహువచనరూపము 'సిల్లు' అని శబ్దరత్నాకరకారుని యభిప్రాయము. కాని యిట్టి సందర్భమున నేకవచనమగు 'సిడి' కి ప్రయోగములేదు. 'సిడి' యనఁగా 'ఏతపుమ్రాను: 'ఏతపుసిడి దావంగినఁ బాతాళపు నీరుదెచ్చు.'- సిడులజాతరకు నాటిన స్తంభముమీఁది యడ్డమ్రాను 'అంభోధరముమీఁద నసియాడు నైరావతియుఁబోలె సిడిఁద్రేలెఁ దెలవ యొత్తు' పాండు III. ఇది గంపసిడి, గాలపుసిడి అని ద్వివిధము, అని శ. ర. ఈ యర్థములు ఏనుఁగునకు సిల్లుచూపుట యనునప్పుడు కుదురవు. కన్నడమున, 'సిడి' విశేష్య మగునపుడు సూక్ష్మత్వము, ఇనుపకొక్కెము, చెదరుట, ఇనుప మునుబోను, తృప్తిచే మొగము మొత్తుట; భయము, కలవరము (చూ. తెనుఁగు: చిడిముడిపాటు), ఏనుఁగుమదము, అను నర్థములు గలవు. కన్నడమున 'సిడి' కి 'సిడిల్' అనునది పూర్వరూపము; ఏకవచనము. అనేకములగు లకారాంత పదములందువలెఁ గన్నడమున నిందలి తుది లకారము లోపించి క్రొత్త యేకవచనరూప మేర్పడినది. తెనుఁగున నేనుఁగు విషయమునఁజూపునది 'సిల్లు' గాని 'సిడి' కాదు. 'సిల్లు' కు 'మదము' అనికాని 'అంకుశము' అనికాని యర్థము చెప్పవలెను. ఈ పద మేకవచనమే కాని బహువచన మయినట్లు తోఁచదు. (చూ. భార. ద్రో. II. 114; విరా. V. 81; అర. IV. 175; మొద.)— కుప్పన (-లు)ఁ గూరలు, (భార. అర. V. 7); సూరెలు; సీవిరి అని శ. ర. లో నేకవచనము; ఇట్టి రూపమున్నట్లు తోఁచదు. 'సీవిరులు' అని యే ప్రయోగములు; 'సీవురులు' అనియు ముద్రిత పాఠముగలదు.- చిదురుపలు: ఇది యేకవచనరూపము (భార. భీష్మ. II. 66, 361); దీని నుండి 'చిదురుప' అను నేకవచనరూప మర్వాచీన కాలమునఁ గల్పించి నట్లున్నది'-చిట్టలు = ఆశ్చర్యము, 'నీదుమహత్త్వ మెంతయుఁ జిట్టలుగాదె' (భార. అర. V. 223); ద్రోణ. V. 25;—చిట్టలు గట్టుమంట (భార. ద్రో. III.

52) ఇందును ఏకవచనము. నిక్కలువడు (భాగ. VII. 209); సెరలు: ఎత్తి సెరలు (భార. ద్రోణ. III. 178).

కేలు: ఇది యేకవచనమో బహువచనమో నిర్ణయించుట కష్టము. 'కై' ది తొలుత బహువచన రూపమయి యేకవచనమునఁగూడ ప్రయోగింపబడి యుండును. వెడకేలుకట్టి (భార. అర. VI. 251; విరా. III. 12); ఒక కేలన్ (భార. అశ్వ. I. 153); వలకేలు (భార. అను. IV. 113); కరినాథు కేల్ నిడుదకొమ్ములతో బెరయంగఁ ద్రుంప; ఈ ప్రయోగములలో 'కేలు' ఏకవచనముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఇరుగేలఁబట్టి (భార. స్త్రీ. I. 130); కేలు మొగిచి (భార. శాంతి. I. 385); అను. I. 250); కేలుమొగిడ్చి (భార. అను. I. 163; III. 281; అశ్వ. I. 218); ఈ ప్రయోగములలో 'కేలు' బహువచనము; పలుపంచలు: (ఇంద్రుని యిల్లాలు పలుపంచలును జాలిఁబడియె నేఁడు - భాగ. VIII. 474); దవ్వులు, ఇమ్ములు: వాని దవ్వులన పరిత్యజించి (భార. V. 43); దౌదవ్వులంజూచి (భార. భీష్మ. II. 183). ఉ. హరి. II. 16; III, 87; కాశీ. IV. 260 ఇమ్ములనుండి (భార. అర. V. 120.) ఇట్టి చోట్ల నీ రెండు పదములును నేకవచనమునందే ప్రయోగింపఁబడినవి.— కుమ్మెలు: శ. ర. లో 'కుమ్మె' అని చూపఁబడినది; కాని యిట్టి యేకవచన రూపమునకుఁ బ్రయోగములులేవు; - మక్కెలు = ఎముకలు; దీనికి 'మక్కె' అను నేకవచనరూపము కానరాదు; 'మక్కెలు' అను నేకవచనరూపమే బహువచనమున వాడఁబడి యుండవచ్చును. సొమ్ములువ్రావు (భాగ. II. 188); కడుపు 'చుమ్మలు' చుట్టు; 'చెట్టలు' పట్టు (భార. సౌ. 197) మొదలగు వానిలో 'సొమ్ములు, చుమ్మలు, చెట్టలు' అనునవి తొలుత నేకవచన రూపములే; ఓరంత ప్రొద్దులన్ (మను. V. 7).

లు - వర్ణాంతైకవచనరూపములందు తుది లువర్ణము బహువచన ప్రత్యయమను భ్రమచే నేర్పడిన క్రొత్త యేకవచనరూపములును దెనుఁగున గలవు. వీనిలోఁ గొన్ని లు-వర్ణాంతములగు ప్రాఁత యేకవచనరూపములును వాడుకయం దున్నవి.

i. ఇతర ద్రావిడభాషలయం దేకవచనమున లువర్ణాంతములై తెనుఁగున నా వర్ణములోపించిన పదములు: ఆట (కన్న. ఆటల్, ఆటలె, ఆల్లె); ఈతచెట్టు (కన్న. ఈచల్; తమి. ఈఞ్జల్); ఉండ (కన్న. ఉన్దల్), కుప్ప (తమి. కుప్పల్); గుడిస (-సె) (కన్న. గుడ (-డి) సల్); మళ. కడిఞ్జల్ తుళు. గుడిచ (-స) ల్; గురుగు = ఒక పువ్వు (కన్న. గురుగులు); జమ్ము = ఒకగడ్డి (కన్న. జబ్బులు = జల + పులు?); తిక్క (కన్న. తిక్కలు); తెమ్మెరలు

తెమ్మెర (కన్న. తెమ్మెరల్); తొఁక్క (కన్న. తొఁగలు); పుచ్చి (కన్న. పుతిచిల్); పక్కు (కన్న. పక్కళె, హక్కళె); తొఁగ(-వ), కన్న. తొఁగల్; (తమి. వలజల్); కొఁన (కన్న. కొఁనల్); అన (కన్న. అనల్); ఎంగెస (కన్న. ఎంగెసల్); ఎగిసె (కన్న. ఎగిసల్); కొఁ(గొఁ?)దలు (కన్న. కొఁదలు); చూ. అదగొఁదలు; సిబ్బి (కన్న. చిబ్బల(-లు), చిబ్బులు); ముట్టు=మైల (కన్న. ముట్టల్, ముట్టిల్, ముట్టి); మఱుస (కన్న. మఱుసల్).

ii. ఇతర ద్రావిడభాషలయందువలె లు-వర్ణాంతశబ్దము తెనుఁగున నిలిచి యేకవచన బోధకమైనను దానినుండి లువర్ణము లోపించిన మఱియొక యేకవచన మేర్పడును:—

అంచెలు (అంచెలంచెలన్ - మను. IV. 62), అంచె (తమి. మళ. అంచల్, అంజల్); ఉరులు, ఉరి (కన్న. ఉరుల్); కవలు, కవ (కన్న. కవల్; తుళు. కబర్; తమి. కవర్); 'కవలు' కు 'కవళ్లు' అని బహువచనరూప మున్నది. 'ఎడనెడను గవళ్లఁ దడబడకుండఁగ గుఱుతులు మదిఁ బాదు కొలిపి నిలిపి' (కళా. IV); (అద)గొఁదలు, గొఁద, కొఁద (కన్న. కొఁదలు); చెదలు, చెద (కన్న. గెదలు; మళ, చిదలు, చిదలె, చిదళ్; తమి. చిదలై, చిల్, చెల్లు); తెట్టెలు, తెట్టె (కన్న. తెట్టెల్); తెప్పలు, తెప్ప (కన్న. తెప్పల్); తొఁట్టెల, తొఁట్టె, తొఁట్టి (కన్న. తొఁట్టిల్); ఒడిసెల, ఒడిసె, (కన్న. ఒడిసెల్); నొఁగలు, నొఁగ (కన్న. నొఁగల్); 'నొఁగలు' భారతమున నేకవచనముననే ప్రయోగింపఁబడి యుండును. 'నొఁగ' అనియు నందు రూపము కాన్పించుచున్నది. 'పగ్గంబులు నొఁగలముడిచి' (భార. విరా. IV. 73); నొఁగలు (ద్రోణ. III. 25); ఉద్యో. III. 48; IV. 125; ద్రోణ. IV. 154; సౌ. II. 53); నొఁగ (విరా. III. 169; ద్రో. III. 124; 104' అను పాఠము తప్పు. 'పొదరు' (విరా. భార. II. 112 III. 82); పొద (కన్న. పొదల్); 'పొద' కు తెనుఁగున 'పొదలు' అను బహువచనరూపమును నున్నది (భార. ఉద్యో. III. 183); నిచ్చలు, నిచ్చ (రెండును నేకవచనరూపములే).

iii. అన్యదేశ్యములగు లు-వర్ణాంతైకవచనరూపముల విషయమునను గొన్నియెడల నిట్టి భ్రమకలిగినది. ఇంగ్లీషు: కనిస్టేబిలు, కనిస్టేబు; హిందూస్థానీ: ముటాలు, ముటా.

iv. కన్నడమున 'అంతలు, ఇంతలు, ఎంతలు, అత్తలు, ఇత్తలు, ఎత్తలు' అనుపదము లేకవచనములు; తెనుఁగున 'అంతలు, ఇంతలు, ఎంతలు' అనునవి బహువచనములను భ్రమను గలిగించుటచే నందుండి 'అంత, ఇంత, ఎంత' అను నేకవచనరూపము లేర్పడినవి. ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయమున 'అంతలు, ఇంతలు, ఎంతలు' అనునవి యేకవచనమునందే ప్రయోగింపఁబడి

); వానికి సంబంధించిన విశేష్యములు బహువచనమునం దున్నను నవి
ంకవచనరూపములే. అంతలుసేసి (భార. ఉద్యో. III. 101); అంతలంతలు
ి (ఉద్యో. III. 201); అంతలంతలు (ఉద్యో. IV. 73); చచ్చునంతలు
ి (అను. IV. 274); అంతలంతలు మాటలు (స్త్రీ. I. 12); సుయోధనుఁ
ంతలుసేసె (ఉద్యో. III. 47); ఇంతలు పాపము లాచరించునే (ఉద్యో.
I. 83); ఇంతలేసిదోరలు (ఉద్యో. III. 95, -'ఇంతలు' మహద్వాచకపద
ంలకును విశేషణముగ నున్నది); ఇంతింతలు సెక్కులై (ద్రోణ. II. 99);
ంతింతలు (భాగ. II. 25).

కన్నడమందలి 'అత్తలు, ఇత్తలు, ఎత్తలు' అను రూపములు తెనుఁ
ంన 'అట్లు, ఇట్లు, ఎట్లు' అనురూపములతోఁ గాన్పించుచున్నవి. అవి బహు
చనరూపములను భ్రమచేఁ గానలయుఁ దెనుఁగువారు వానినుండి 'అట్టు,
ట్టు, ఎట్టు' అనురూపములను గల్పించికొనిరి. నేఁటి వ్యవహారమునఁ గూడ
రెండువిధములగు రూపములును గాన్పించుచున్నవి. 'అట్లు, ఇట్లు, ఎట్లు'
నున నవ్యయములు గావున వానివిషయమున బహువచనజ్ఞానము కలుగదు.

vi. మల్లె, జాజి, మొదలగు నేకవచనరూపము లాయా వృక్షజాతు
ను దెలుపును; మల్లెలు, జాజులు, మొదలగు బహువచనరూపములు పుష్ప
ములను సూచించును.

vii. 'నీరు-' దీనికి బహువచనము 'నీళ్లు' అగునుగాని యర్థమున
ేదము గానరాదు: నీరు తేఁటగా నున్నది, నీళ్లు తేఁటగా నున్నవి. 'మున్నీరు'
బ్దమునకు 'మున్నీళ్లు' అను బహువచనరూపము గలుగదు. 'పాలు' తొలుత
పాయి' (సం. పయస్) కి బహువచనరూపమే యైనను వాడుకయం దేక
చనముగా వాడఁబడుచున్నది; దీనికి బహువచనరూపము లేదు. 'పాలు
ుచిగా నున్నది' అని కొన్ని మండలములందు వ్యవహారమున్నది కాని సాధా
ణముగ దానితో బహువచనక్రియయే చేరుచుండును.

viii. ద్రవ్యవాచకపదములు సమూహార్థకములై యేకవచనమున
వాడఁబడును; ఆద్రవ్యములకు సంబంధించిన విడివిడివస్తువులను దెలుపునపుడు
బహువచనమునఁ బ్రయోగింపఁబడును: ఈయిల్లు కట్టుటకు లక్షయిటిక పట్టి
నది; పునాదులకోసము పదివేలఱాయి తెప్పించినాను; నాలుగిటికలు ఇక్కడ
పెట్టు; పదిఱాళ్లు తీసికొనిరా.

నిత్యబహువచనములు.

1. అందఱు, ఇందఱు, ఎందఱు, కొందఱు, పెక్కురు, పెక్కండ్రు,
పలుగు(-వు)రు(-ండ్రు), ఇరువురు, ఇద్దఱు, నలువు(-గు)రు, ఏవు(-గు)రు, ఐదు

గురు. ఆఱువు(-గు)రు, ఏడ్వురు, ఏడుగురు, ఎనమండ్రు, ఎనమండుగురు, తొమ్మండ్రు, తొమ్మండుగురు, పదువు(-గు)రు, పదురు, పదుండ్రు, పదునొక్కండ్రు, పదునొక్కరు, పన్నిరువురు, పన్నిద్దఱు, పండ్రెండుగురు, పదుమువ్వు(-గ్గు)రు, పదునలువు(-గు)రు, పదునేవు(-గు)రు, పదునాఱ్వురు, పదునాఱుగురు, పదునేడ్వురు, పదునెనమండ్రు, పదునెనమండుగురు, పందొమ్మండ్రు, పందొమ్మండుగురు, ఇరువండ్రు, ఇరువదియొక్కరు(-ండ్రు), ... ముప్పండ్రు ...; నలువండ్రు ...; ఏఁబండ్రు ...; అఱువండ్రు; డెబ్బండ్రు ...; ఎనుబండ్రు ...; తొంబండ్రు ...; నూర్వు(-గ్గు)రు ...; వేవురు; ఈ సంఖ్యావాచక మహన్మహతీ బోధకపదము లెప్పుడును బహువచనరూపముల తోడనే యుండును; వాని కేకవచనరూపము లుండుటకు వీలులేదు. 'చూపఱు' పై లు-వర్ణము నుత్తరాంధ్రకవులు చేర్చిరి: చూపఱులు (ఉ. రా. I. పు. II); చూపఱులకు (కవిక. II. 104).

2. ధాన్యవాచకశబ్దములు సాధారణముగ బహువచనరూపముల తోడనే **యుండును**; వాని యేకవచనరూపములు తత్తత్సస్యవాచకములై యేకవచనమునందే యుండును:—

అక్కుళ్లు, అలసందెలు, ఆముదాలు, ఆరెనడ్లు, ఆవాలు, ఆళ్లు, ఉద్దులు, ఉలవలు, ఎండువులు, ఒదివిరిప్రాలు, కందులు, కస్తురిపట్టియలు, కాకితెక్కలు, కుఱినువ్వులు, కొఱ్ఱనువ్వులు, గంటెలు, గరుడసరులు, గుత్తిమల్లెలు, గోధుమలు, చిఱువడ్లు, చెంద్రవంకలు, జొన్నలు, చేమపూరాజనములు, చోళ్లు, జవలు, తవిఁదెలు, తిరువరంగములు, ధనియాలు, నూగులు, నువ్వులు, పాలకన్నులు, పునాసలు, నెమిలివడ్లు, పిచ్చిపెసలు, పెసలు, పేరాముదాలు, పొంగుప్రాలు, మినుములు, మెంతులు, రాగులు, రెడ్డిపాలవంకలు, తెక్కపాయలు, సన్నమండెఁగలు, సెనఁగలు, మొదలయినవి.

3. కొన్ని విత్తనములపేళ్లును బహువచన రూపముతోడనే వాడుకయందున్నవి: గసగసాలు, మోదుగ మాడలు, కనుపాలవిత్తులు, కాపీగింజలు, మొదలయినవి.

4. కొన్ని యాటలపేళ్లు బహువచన రూపముతో నుండును:—

అచ్చనగ (-గు) ండ్లు (గాయలు). అచ్చనలు, అప్పళాలు, ఆలంకలు, ఈనెగాజులు, ఈలకూఁతలు, ఉప్పనఁబట్టెలు, ఏలపాటలు, ఓమనఁగాయలు (-గుంటలు), కనుమూసి గంతలు, కుందికాళ్లు, కుప్పిగంతులు, కుప్పీలు, గీరనగింజలు, గుంటచాళ్లు, గుజగుజరేకులు, గూవనాలు, ఓగుళ్లు, గుడిగుడిగుంచాలు, గొబ్బిళ్లు, గోడిపట్టెలు, గోర్పిళ్లు, చికన్నా బిల్లలు, గ్రచ్చకాయలు,

ముసబిల్లలు, చిఱుతనబిల్లలు, చీఁకటిమోటికిళ్లు, జాబిల్లు, డాఁ (దా) గన ఞాఁగలి, డాఁగుడు (రు)) మూఁతలు (ముచ్చులు), డింకీలు, తూరనఁ ఁలలు (-తుంకములు), బొట్టనగోలలు, బొమ్మరాలు, వామనములు, వెన్నెలకుప్పలు, సరిబేసులు, సొగటాలు. కొన్నియాటలపే ళ్లేకవచనమునందే యుండును: గట్టినబోది, చిట్టిపట్టె, దూఱుదుంకెన, తన్నుబిల్ల, గుంజనఁగాలు, ఁదెనగుడి (-గిడి); తూనరతుక్కము మొద.

5. కొన్ని భక్ష్యములపేళ్లు బహువచనరూపములతోడనే కాన్పించు చున్నవి; అంగరొల్లెలు, అడుకులు, అమృతకలశములు, ఇడికుడకలు, ఉక్కె-ఁలు, గుగ్గిళ్లు, చక్కెరబుడగలు, జిల్లేడుకాయలు, జీడలు, నౌగులు, పడికుడు ఁలు, పాలకాయలు, పిండిపోకలు, పుడు (-ఱు) కులు, పోళీలు, బూరియలు, లడ్డువములు, సుకియలు, మొదలయినవి.

6. కొన్ని యాభరణముల నామములును బహువచనములందే కాన్పించుచున్నవి.

అంటుపోగులు, అడ్డిగలు, ఒంట్లు, కనుపులగుండ్లు, కమ్మపంజులు, కుట్టుపోగులు, కుండపోగులు, గిలుగాజులు, గుమ్మతీలు, గొడుగుమెట్టెలు, చిటుకెన బొద్దులు, చెంపసరులు, చెంపకల్లీలు, చెవులపూవులు, చేకట్లు, చౌకట్టు (-టు) లు, జంపులు, జుమికీలు, జొత్తులు, (భార. విరా. I. 228); పంజులకమ్మలు, పాఁజేబులు, పాటీలు, పోఁచీలు, బావిలీగొలుసులు, బిందీలు, పీరమద్దియలు (-మధ్యములు, ముద్దియలు, ముద్రికలు) మొదలయినవి. ఇట్టి కొన్ని పదము లేకవచనమందే యుండుట గలదు, బన్నసరము, బుగడ, బిరికీ మొదలయినవి.

7. కొన్ని మనుష్యజాతులపేళ్లు : అఱవలు, కరణకమ్మలు, కరిణలు, కాఁపులు, జక్కులు, పంపరెడ్లు, పద్మనాయకులు (-వెలమలు); పిచ్చుగుంటువాండ్రు, బడగులు, కోమట్లు, భట్రాజులు మొదలయినవి.

8. కొన్ని వృత్తుల నవలంబించిన వారిపేళ్లు; కోలలవారు, గాజులవాండ్రు మొదలయినవి.

9. ఇతరములు: అడ్డాలు ('అడ్డాలలో నున్నప్పుడే బిడ్డలు, గడ్డాలు వచ్చిన తరువాత బిడ్డలా?'); అంకిళ్లు, అంక (-ంకా) పొంకము (-ంకా) లు; అంట్లు, అంతికలు, అక్షింతలు, అంపసెలలు, (భార. ఉద్యో. IV. 192); అప ఁరాలు, అదరులు, అమడలు, అమ్మనలు; అర (ఱ) వర (ఱ) లు, అగచాట్లు, అగవాళ్లు, అడిగండ్లు, అడుకులు (భార. ద్రోణ. IV. 89); అడ్డవాట్లు, అడ్డసాళ్లు, (భార. ద్రో. I. 262); అరిగాళ్లు, అరిమెనకుండలు, అఱవలు (భార. భీష్మ. II. 136, అఱువుల్లు, అలకలు, అల్లుఁడుకోమాళ్లు, ఆగడపులు; ఆడంగులు, ఆసాసలు, ఇట్టింకులు, ఇట్టీయలు, ఇల్లిగ్గులు; ఇసితింతలు, ఉద్దాలు,

5640

ఎండమావులు, (భాగ. V. 168; VI. 556) ఎత్తుగడ్డలు, ఏటికోళ్లు, ఒంట్లు, ఒడిఁబ్రాలు, ఒదిగిళ్లు, ఓలచెంగనాలు; కక (-కా) వికలు, కటకటాలు, కటుమరలు, కడగండ్లు, కడికండలు, కనుపొట్టలు, కఱఁదలు, కఱుకుట్లు (కుమా. భా. I. IV. 60); కనఱలు, కాఱులు, కుప్పీలు, కేకిసలు, కైచాఁపులు, గండ్రికలు, గగ్గులు, గప్పాలు, గస్తీలు, గిడిగిళ్లు, గిరిగిటలు, గుంజుళ్లు; గుండ్రలు, గుత్తిపండ్లు, గుదిగుంజలు, గుదియకఱ్ఱలు, గుఱుములు, గోవాళ్లు, చింకలు, చిచ్చుబుడ్లు, చిట్టంటుచేతలు, చిట్టంటులు, చిట్టుములు, చిదురుపలు, చీవాట్లు, చుంగులు, చెంగనాలు, చేరుడులు (ళ్లు), చందమామ గుక్కిళ్లు, చందురవంకలు (-కూనలు); జంపాలు, జంకెలు (భార. భీష్మ. II. 113); జతిగెలు, జోతలు, జోబిల్లు, డింగిళ్లు, తప్పుదెబ్బలు, తలమునుకలు (భార. భీష్మ, III. 119); తళ్లు, తావకాళ్లు (-కోళ్లు), తుండునుకలు, తుంపిళ్లు, తుంపెసలు, తొంగిళ్లు, తొలుచదువులు, దండెపుఁబీఁటలు, దిక్కుమొగములు దీవనఁబ్రాలు, దొడ్డికాళ్లు, ధవళములు, నక్కిళ్లు, నల్లిండ్లు, నామనులు, నీరుకాళ్లు, నుచ్చిళ్లు, నులివాళ్లు, నెత్తఱులు, పంచకరపాటులు, పంబుదాళ్లు, పచ్చఁబ్రాలు, పడలు, పల్లఅపులు, పానలు, పాఱుటాకులు, పాలపండ్లు, పాలబుగ్గలు, పాలిండ్లు (వరాహ. IV. 153), పాలెలు, పావటీలు, పానలు, పాగా (-వా) లు, పింపిసలు, పింపిళ్లు, పితరులు, పిత్తాళ్లు, పిసికిళ్లు, పుడి (-ణి) కిళ్లు, పులకలు, పూజెకుండలు, పూజెగులు, పూఁటకూళ్లు, (ఏడులు) పూఁడులు (మను. I. 73), పెండెకట్లు, పెండ్లికుండలు, పెద్దలు, పెనుమినుకులు, పేణ్ణీళ్లు, పేలలు, ప్రేలాలు (ఉ. హరి. IV. 216); పొంగుసీళ్లు, పోకిళ్లు, పోలానిగంటలు, ప్రాఁజదువులు (మినుకులు), ప్రాలు, బయ్యంకలు, బాగములు, బిట్టుబిళ్లు (ఇది యవ్యయముగా నుపయోగింపఁబడుచున్నది; ఏక. బిట్టుబిడి?); బొరుగు (-వు) లు, బోరుతలుపులు, మంగలికోళ్లు, మంచినీళ్లు, మగచెయ్వులు, మదనచేతులు, మిడిగ్రుడ్లు, మిడుఁగుఱులు; మిడుఁగుఱు; అని యేకవచనరూపము గలదు. దిశల మిడుఁగుఱు చెదరె (భాగ. III. 604); ముకు (-క్కు) గ్రోళ్లు, ముక్కుళ్లు, ముట్టునీళ్లు, మెఱికలు, లాఁకలు, లూడుపులు, వంగుళ్లు, వాటపద్యములు, వానకాళ్లు, విళంగీలు, వైరవులు, సడింపులు, సెనగపేడలు (హర. II. 9); సేసలు, సోరణగండ్లు (భార. ఉద్యో. II. 112), కుచ్చెళ్లు (దీని కేకవచనముగ 'కుచ్చె' అను రూపము శబ్దరత్నాకరమున నీఁబడినదిగాని, దానికి ప్రయోగము లేదు; వ్యవహారమునను గ్రంథములందును నీపదము బహువచనాంతముగానే యున్నది. 'కుచ్చెళ్లు' అను బహువచనరూపము గలుగుటకు 'కుచ్చెలు' అను నేకవచనరూప ముండవలెను; కాని యట్టి రూపము

లేదు. 'కుచ్చె'కు బహువచనరూప మగు 'కుచ్చెలు'కు ప్రోగులు అని యర్థము.

పై వానిలోఁ గొన్నిటికి వృత్తియం దేకవచనరూపము గలుగును: అదరుటగ్గి, ఎండువుఁ దట్ట మొదలైనవి.

10. (i) కొన్ని అ - వర్ణాంత శబ్దములు బహువచనరూపములై యుండవచ్చును. అవి యేకవచనరూపము లను భ్రమచే వానిపై మరల లువర్ణము చేరుచువచ్చినది: చిందఱు, (చీఁదఱు), దబ్బఱు, పాఁతఱు, (చెవులు సిందఱు గొన - భాగ. VII. 210); (చిందఱు) వందఱు (భార. భీష్మ. I. 26). వీనికి వరుసగా చిందు, దబ్బు, పాఁతు, వందు, అనునవి యేకవచనరూపములు గావచ్చును. కాని. 'శ్రుతిపుటములు చీఁదఱులువ్రాన' (భోజ. VI.); చిందఱు వందఱులై (భాగ. III. 116; VI. 337).

'మిడుఁగుఱు' తొలుత నేకవచనరూపమే (కన్న. మిఞుగుహుళు = మినుకు పురుగు).

'చిచ్చు' నకు 'చిచ్చఱ', 'చిచ్చుఱ' అను రెండును బహువచనరూపములే. చిచ్చఱకన్ను (భార. భీష్మ. III. 299); చిచ్చఱకోల (భాగ. I. 282); చి, చ్చఱపిడుగు (భార. విరా. V. 143, యతిస్థానము); చి, చ్చుఱపిడుగు (భార. విరా. IV. 83, యతిస్థానము); ఇట్లే, 'అమ్మ' బహు. అంపఱ; తమ్మి, బహు. తంపఱ మొద.

(ii) 'చింపిఱి': ఇది 'చిమ్ము' నుండి కలిగిన బహువచనరూపమై యుండును; జుంజుఱు: దీని నేకవచనము 'జుజ్జు' అయియుండును; తుంపర: ఇది 'తుమ్ము' నకు బహువచనమా? తుమ్మునప్పుడు కలుగు నోటినుండియు ముక్కునుండియు వెడలు నీటిబొట్ల సమూహమని తొలుత నర్థమై. పిదపనట్లు చిమ్ము నీటిబొట్లి కన్నిటికిని నదివర్తించెనా?—'తుంపర'కు 'తుంపరలు' అనియు బహువచన రూపమున్నది. (భాగ. VIII. 209); తుముగు (భార. ద్రోణ. IV. 177) అని బహువచనమునఁ బ్రయోగమున్నది; దీనికి 'తుముళ్లు' అనియు భారతమున బహువచనరూపము కాన్పించుచున్నది.

తొలుత బహువచనములై తరువాత నేకవచనమున నుపయోగింపఁ బడిన పదములును గొన్ని కలవు: 'పంతులు': దీని కేకవచన మనఁదగు 'పంతు' తెనుఁగున లేదు; మరాఠి యందున్నది. 'మోరేపంత్' మొదలయినవి. దీనికి పాలి, ప్రాకృతములందు 'భంతే' అని రూపము. ఇది 'భవంతః' అను బహువచన రూపమునకు వికృతి. దీనినిబట్టి 'పంతు' అనునదియే బహువచన రూపమనియు, ఆ గౌరవము చాలక తెనుఁగున 'పంతులు' అని యేకవచనార్థమునసే మఱియొక బహువచన లు-వర్ణమును జేర్చికొనిరనియు, దీనికి బహు

వచనముగ 'పంతుళ్లు' అని యేర్పడినదనియు, ఇంకను గౌరవముకొఱకు 'పంతుళ్లవారు, పంతులవారు, అని తెనుఁగువారు పిలిపించుకొన నెంతు రనియుఁ దెలిసికొనవచ్చును.

తిరునాళ్ల: 'తిరునాళ్లు' అనఁగా నుత్సవదినములు; ఉత్సవదినములకు సంబంధించిన పండుగ 'తిరునాళ్ల'; తొలుత నిది బహువచనమైనను నేకవచ నమునగూడఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నది.

పిల్లు = గడ్డి వెంటి; దీనికి 'పిరి', లేక 'పిడి' అను నేకవచనరూప మున్నను నీ బహువచనరూపమే యేకవచనమునను నుపయోగింపఁబడు చున్నది.

తొలుత నేకవచన రూపములకు బహువచనరూపములు గలుగఁగా, నా బహువచన రూపములనుండి మరలఁ గలిగిన యేకవచన రూపములు కొన్ని గలవు. అట్టివానిలోఁ గొన్ని తెనుఁగునకు మొదటి యవస్థలోనే కలిగి నవి. అట్టివానిలో -క, -ఁక, -ంక, -క్క; -కు, -ఁకు, -ంకు, -క్కు; -గ, -ఁగ, -ంగ, -గ్గ; -గు, -ఁగు, -ంగు, -గ్గు; అను వర్ణములతో నంతమగు ననేక పదములు చేరినవనియు, నవి '-కలు, -కులు, -గలు, -గులు' అను ద్రావిడ బహువచన ప్రత్యయము లేకవచన రూపములపైఁ జేరఁగా నం దొక్క -లువర్ణమే బహువచన రూపము లనుకొని యేకవచనరూపములందలి క, కు, గ, గు, లను వదలుటవలన నీ క్రొత్తరూపము లేర్పడినవనియు శబ్ద శాస్త్రజ్ఞులందురు. కాని, యీ క్రొత్త యేకవచనము లందలి క, కు, క్క, క్కు; గ, గు, గ్గ, గ్గు, లు స్వార్థమునఁ జేరిన కవర్ణమును దద్వికారములును నని యైనఁ జెప్పవచ్చును. కొన్ని ను- వర్ణాంతైకవచన రూపములకు రూపాం తరములుగ నేర్పడిన కు, గు వర్ణాంతపదములను గూర్చిమాత్ర మవి 'కులు, గులు' అను బహువచనప్రత్యయములలోని లు-వర్ణమును వేఱుచేయఁగా మిగిలినవని మాత్రము చెప్పవచ్చును. కొలను, కొలఁకులు, కొలఁకు; కలను, కలఁకులు, కలఁకు; వలను, వలఁకులు, వలఁకు; గవను, గవఁకులు, గవఁకు; గోను, గోఁగులు, గోఁగు; రేను, రేఁగులు, రేఁగు; మొదలయినవి. ఇందు కు, గు, లంతమందుగల యేకవచన రూపము లర్వాచీనములు.

ఔపవిభక్తిక పదముల బహువచనము.

ఔపవిభక్తిక పదములు సాధారణముగ -టు, -ఁడు, -డు, -ండు, -ను, -న్ను, -యి, -రు, -ఱు, -ఱ్ఱు, -లి, -లు, -ల్లు, అను వర్ణములతో నంతమగు చుండును. వాని బహువచన రూపములను గూర్చి యీ ప్రకరణ మున నింతకుముందు వివరింపఁబడినది; కాని, వానిని గూర్చి యొక్క విష

కము మాత్రము వివరింపవలసి యున్నది. ఇవర్ణమే యుపవిభక్తి యనియు
గానికిఁ బూర్వమందున్న ట్, త్, అను వర్ణము లుపవిభక్తులు చేరునప్పుడు
ంతకుఁ బూర్వమే యా యా శబ్దములందుండిన హల్లులకుఁ గలుగు వికారము
నియు విభక్తి ప్రకరణమునఁ దెలుపఁబడును. ఔపవిభక్తిక ములగు యి
ర్ణాంత శబ్దముల బహువచన లువర్ణమునకుఁ బూర్వమందు ప్రథమేతర
భక్త్యేకవచనమున నున్న '-త్' అనునది నిలుచుచుండును: చేయి,
చేతులు; చేతిని, చేతులను; మొద. కాని, రు, ఱు, లి, లు, ల్లు, లకు వచ్చు
ట్, త్' లు బహువచనమున నిలువవు. గోరు, గోరులు, గోళ్లు, (గోటులు,
గోట్లు, అని కాదు); గోటిని, గోళ్లను ('గోటులను' అని కాదు); గోటిచే,
గోళ్లచే ('గోట్లచే' అని కాదు); ఏఱు, ఏఱులు, ఏళులు, (ఏటులు అని కాదు);
ఏటిని, ఏళ్లను (ఏట్లను అని కాదు); రోఁకలి, రోఁకళ్లు (రోఁకట్లు అని కాదు);
రోఁకలితో, రోఁకళ్లతో (రోఁకట్లతో అని కాదు); మొదలు, మొదలులు,
మొదళ్లు (మొదట్లు అని కాదు), మొదటికి, మొదళ్లకు (మొదట్లకు అని
కాదు); విల్లు, విండ్లు (వింట్లు అని కాదు); వింటిచే, విండ్లచే (వింట్లచే
అని కాదు). ఇట్టియెడల ప్రథమైకవచనేతర విభక్తులందు టకారమునకు
డకార మాదేశమగు (Voicing) నని చెప్పుకొనవలెనని తోఁచుచున్నది.
అప్పుడు గోట్లు = గోడ్లు = గోళ్లు; ఏట్లు = ఏడ్లు = ఏళ్లు, మొదట్లు = మొదడ్లు =
మొదళ్లు, రోఁకట్లు = రోఁకడ్లు = రోఁకళ్లు; వింట్లు = విండ్లు = వింళ్లు = విళ్లు,
అనురీతి మార్పులు కలిగినవని చెప్పికొనవలెను. -ఱు 'అంతమందు గల
శబ్దముల బహువచనమును గూర్చి మాత్రము సందేహము కలుగుచున్నది.
అఱ్ఱులు, అఱుతులు; గొఱ్ఱులచేన్, గొఱుతులచేన్; పఱ్ఱులకు, పఱుతులకు,
మొదలగు రూపాంతరము లుండునేమో విచారింపవలసియుండును.

సమాసములందును, శబ్దపల్లవములందును, కొన్ని కృత్తద్ధిత ప్రత్య
యములు చేరునప్పుడు కానవచ్చు నేకబహువచన నియమములను గూర్చి
తత్తద్విషయములను జర్చించునప్పుడు వివరింపఁబడినది కావున నిచట నా విష
యమై తెలుపుట పునరుక్తమగును. సర్వనామ శబ్దములయు క్రియాపదము
లయు బహువచన విధానమును గూర్చి యా యా ప్రకరణములందు వివరింపఁ
బడును.

అన్యదేశ్యశబ్దముల బహువచనరూపములు.

హిందూస్థానీ పదములు.

1. హ్రస్వాచ్చు లంతమందు గల హిందూస్థానీపదముల బహువచన
మాచ్ఛికపదములకువలెఁ గల్గును. ఉదా:—

అదంతములు: రూపాయ, రూపాయలు ('రూపాయి' కి 'రూపాయులు' అను బహువచనరూపము లేదు); సరివెణ, సరివెణలు; టపాకాయ, టపాకాయలు మొదలగునవి.

ఇదంతములు: తనాబి, తనాబులు; పిల్లాఁడి(-ణి), పిల్లాఁడు(ణు)లు, పిల్లాండ్లు; బికారి, బికారులు; పంపిణి, పంపిణులు; చావడి, చావళ్లు; చీటి, చీట్లు; సురతాణి, సురతాణులు; సస్కాని, సస్కానులు; సారాయి, సారాయులు; కళాయి, కళాయులు; సుకారి, సుకారులు; మాగాణి, మాగాణులు; ఇళ్లే, కానులు, ఏగానులు.

ఉదంతములు: తట్టు(లు), జీను(లు), తబుకు(లు), చాకు(లు), నత్తు(లు), సేర్లు, డబ్బులు, బదుళ్లు, నకళ్లు, రుమాళ్లు మామూళ్లు, హాసీళ్లు, నజరులు (ర్లు) మొదలయినవి.

2. ఆకారాంతములగు హిందూస్థానీ శబ్దముల తుది దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలుగదు: పహారాలు, తర్జుమాలు, మసోయిదాలు, హోదాలు, మజాకాలు, మేజాలు, ఫర్మానాలు, ఖాజాలు, తాలూకాలు, జిల్లాలు, దావాలు, ఆవర్జాలు, ఠెక్యాలు, నమూనాలు, ఖాయిదాలు, ముచ్చిలకాలు, జెండాలు, బిచానాలు, తగాదాలు, తాషామర్పాలు, బాజాలు మొదలయినవి. వీని కేకవచనమునందును తుది దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలుగును.

3. (i) అనేకములయిన ఈకారాంత హిందూస్థానీ శబ్దములకు బహువచనమున లువర్ణము చేరునపుడు సాధారణముగ దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలుగదు; కావున ఇత్వమున కుత్వమురాదు: ఉదా. గరిడీలు (కెంపుటోడు బిళ్లల గరిడీలు - వసు. IV; సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర.- మను II.); పాలీలు (భాగ. XI); బోయీలు, జట్టీలు, పట్టీలు, ('రొట్టి'కి, బహు; రొట్టులు అనికాదు; 'రొట్టె'కు రొట్టెలు అగును); దట్టీలు, లట్టీలు, వెట్టీలు, గుమ్మితీలు, దమ్మిడీలు మొదలయినవి. వీని కేకవచనమున దీర్ఘమునకు హ్రస్వము వైకల్పికముగ నగును.

(ii) 'దీర్ఘపూర్వక' 'యి' వర్ణము అంతమందుగల హిందూస్థానీ పదముల తుది యిత్తునకు బహువచనమున దొల్లింటి దీర్ఘము మరల గాన్పించును: ఇలాయీలు, బోయీలు, కసాయీలు మొదలయినవి.

కొన్ని యెడల దీర్ఘము మరల గాన్పించక లు వర్ణమునకు బూర్వమందు 'యి' 'యు'గ మాఱుటయుఁ గలదు: (తగ సూర్యప్రభ లాయిలాయులును జంద్రజ్యోత్స్నలున్.- హంస. III.); ఇళ్లే, కబాయులు, ముద్దాయులు, మిఠాయులు, తురాయులు, బడాయులు, బజాయులు, డమాయులు'

6. కుంచ్చ. ఏక. (VI. 1000), కుంచలు = కుంచములు (VI. 986.)

7. పుడ్లులు = పుట్లు (VI. 135), ఏక. పుట్టి;—పుష్పవాటికగట్లు, ొన్నగట్లు (VI. 1004.) జోస్యులనల్లయభట్లు (IV. 1078),—పెగ్గడ్లు V. 1185), రెండువాడ్లకున్ను = రెండువాడలకున్ను (IV. 970), వాడ్లు = వాడలు (IV. 748);—గుడ్లు = గుడులు (IV. 749); (VI. 123, 124); పచ్చళ్లు (IV. 981); మామిళ్లు = ళ్లు (IV. 784), ఏనాళ్లు = అయిదు దినములు (VI. 1128), నంజుడ్లు (IV. 1015, 1021), (కుంచడు) సైళు (?); రెండు పె (ం) అడ్లు = పెరడులు (VI. 1066);—మనోహరలడ్లు (VI. 923);—మత్తుఁ. ఏక, (IV. 766), మత్తుఁలు, మత్తుఁరు (VI. 591)మఱు తురులు (VI. 649), మత్తుఁ అు (VI. 624);—మఱుతుళ్లు ఎడ్లు (IV. 1015) వెల్లెడ్లు (VI. 143, 636), వీడ్లు (IV. 1015); కొట్టాడ్ల పత్తిఁ (V. 139), ఆడ్ల పట్టు (VI. 112), ఆడ్లు (VI. 585), ఊడ్లు (VI. 236, 585), ఊళ్లు (VI. 1040); నీడ్లు (VI. 1011, V. 213), పేళ్లు (VI. 938);—తగడ్లు = తగఱులు = పొట్ళ్లు (VI. 218), మూడ్లు = మూఁఅలు (V. 216, 117, 218), మూళ్లు= మూఁఅలు (VI. 979):—గుడికట్టు కుచ్చెళ్లు (IV. 709), ఏక. కుచ్చెల; పడి కట్టు కుచ్చళ్లు (IV. 709);—ఎంగిడ్లు (IV. 1015); పెండ్లిండ్లకు (IV. 803), మంగడ్ల కొమ్మన (VI. 250), మొగడ్ల (=ళ్ల) చెఱువు (VI. 628,) ఏక. మొగలి;—కాహడ్లు = కాహళలు (IV. 675), నొంచెడ్లపురము (VI. 748).

బహువచనమున నర్థవిశేషములు.

కొన్ని పదములపై బహువచన లు - వర్ణము చేరునపు డర్థవిశేషములును వేఱర్థములును కలుగుచుండును :—

i. అంకిలి = కలఁత, అడ్డగింత, ఆపద; అంకిళ్లు = దవుడక్రింది కీళ్లు;—అంటు = స్పర్శము, కూడిక, అశౌచము, ముట్టు; అంట్లు = వండికడుగని పాత్రములు, అంటుపేలు;—అంతిక సం. = అక్క, ఒక యోషధి, ప్రాయి, సమీపము; అంతికలు, దే. = చాఁపవలె నల్లిన కసవు తడకలు; అనరు = సంకటము; అనరులు = జీవస్థానము, మర్మము; అపరము = ఇతరము, క్రిందిది, మీఁదిది, మృతినొందిన తరువాతి సంస్కారము; అపరాలు = పయర ధాన్యము; ఆడంగి = ఆడుదాని స్వభావముగల పురుషుఁడు; ఆడంగులు = ఆడువారు; ఉప్పుడు = ఉప్పుట, ఆవిరిపోక యుడికించుట; ఉప్పుళ్లు = ఉప్పుడు బియ్యము; ఊసు = పనిలేనికాలము, వృత్తాంతము; ఊసులు = కాలక్షేపము కొఱకు మాట్లాడు మాటలు; ఎదురుకోలు; = ఎదురుకొనుట; ఎదురుకోళ్లు = వివాహమునందు పెండ్లికొమార్తెవారు పెండ్లికొడుకువారి కెదురుగాఁబోయి

యాహ్వానించు నొక యాచారము; నాఁడు = దినము; (ఏ) నాళ్లు = అయిదు దినములు, వివాహానంతరము వియ్యంకు లొకరి కొకరికి పంపెడుసారె; ఒత్తు = అదుముడు, తఱచుఁదనము, మెత్త, ఆక్రమణము; ఒత్తులు = బిడ్డలచేతి యాభరణము; ఒండు = ఒకటి; ఒండ్లు = ఇతరములు, ఇతరులు; గుంజిలి = గోపనము; గుంజిళ్లు = కూర్చుండి లేచుచుండుటలు; చింక = చిన్నకాలువ; చింకలు = రెల్లలలోనుండు జొన్నలు; తంతియ = తీఁగ; తంతియలు = మెట్లు (' అనిమిషకోటి దైత్యవధ మాత్మను మర్వకయుండఁ దెల్పఁగా, వెను కొని కోట తంతియల వెంబడిగా దిగివచ్చి నందనం, దనుగను నన్నచోఁ బిదప దాని సమున్నతిఁ జెప్పనేఁటికిన్.—భద్రా. I.); తచ్చన = కపటము; తచ్చనలు = పరిహాస వచనములు; ఉల్లసము = ఉత్సాహము; ఉల్లసములు = ఉల్లసపు మాటలు; ప్రల్లదము = పారుష్యము; ప్రల్లదములు = పరుషపు మాటలు; బెట్టిదము, బేడిదము = ఉద్ధతి, కౌర్యము; బెట్టిదములు, బెడిద ములు = పరుషవచనములు; అనరు = సంకటము; అనరులు = జీవస్థానము, మర్మము; కవ = జంట; కవలు = కవలబిడ్డలు; కొమరు = ప్రాయము; కొమరులు = కుమాళ్లు, దూలపు గుజ్జులు; గొప్పు = త్రవ్వుట; గొప్పులు = త్రవ్విన మంటిదిబ్బలు; చాఁప = ఏ చాఁపమైనను సరే; చాఁపలు = (ఒక ప్పుడు) చిక్కు చాఁపలు; ప్రొద్దు = సూర్యుఁడు, కాలము; ప్రొద్దులు = ప్రసవసమయము; రవ = సన్నని నూక, వజ్రపు తునుక; రవలు = చిన్న తుపాకి గుండ్లు, వజ్రపు తునుకలు; సడింపు=బియ్యము దంచుట; సడింపులు = దంచినబియ్యము; మైల = మాలిన్యము, మలినవస్త్రము; మైలలు = మలిన వస్త్రములు; వేవిలి = పొలము; వేవిళ్లు = ఒక గర్భిణీ లక్షణము; జాబిలి = చంద్రుఁడు; జాబిళ్లు = ఒక పిల్లలయాట; కాఱు = పరుషము, పారుష్యము; కాఱులు = పరుషవచనములు (భార. కర్ణ. II. 93); సొమ్ము = ధనము; సొమ్ములు = ధనములు, ఆభరణములు, పశువులు, (ఆవులు) (అర. IV. 294, 347; భాగ. I. 13); నార = చెట్టునార; నారలు = నారబట్టలు; (నారలుగట్టి కూరలశనంబుగ - భార. అర. V. 349).

ii. క్రొత్త, ప్రాఁత, పెద్ద, చిన్న, పిన్న, మొదలగునవి విశేషణము లయినను మహన్మహతీబోధక విశేష్యములుగఁగూడ నేకవచనమున నుపయో గింపఁబడును; బహువచనమున క్రొత్తలు, ప్రాఁతలు, పెద్దలు, చిన్నలు, పిన్నలు అను రూపములు గలిగి క్రొత్తవారు, ప్రాఁతకాలమునుండియు నున్న వారు, పెద్దవారు, చిన్నవారు, పిన్నవారు, అను నర్థములను బొందును, (మేము) కౌరవుల ప్రాఁతలము (భార. విరా. I. 285).

iii. పచ్చ, కెంపు, నీలము అనునవి యేకవచనమున రంగులకును జాతి రాలకును వర్తించును; బహువచనమున (పచ్చలు, కెంపులు, నీలములు) జాతిరాలను మాత్రము తెలుపును.

iv. అఱవ, ఒడ్డె, కాఁపు, కమ్మ, అంగజాల, కంసాల, కుమ్మర మొద లగున వేకవచనమున జాతి, వృత్తి మాత్రపరములు; వాని బహువచన రూపములు తత్తజ్జాతులకుఁ జెందిన మనుష్యులను దెలుపును. ఏకవచనమున మనుష్యపరముగ వాడునప్పుడు వానిపై 'వాఁడు' అను తచ్ఛబ్దము చేర్చును.

v. రాగి, వరి, కంది, మినుము, మొదలగు నేకవచనరూపములు సస్య వాచకములు; వాని బహువచన రూపములగు రాగులు, వడ్లు, కందులు, మిను ములు, మొదలగునవి ధాన్యవాచకములు.

బహువచనమును గూర్చిన కొన్ని విశేషములు ప్రశ్నలు.

భాషకు ప్రాణము లనఁదగినవానిలో బహువచన మొకటి. బహు వచనరూపముల కేకవచన రూపములుగాని, యేకవచనరూపములకు బహు వచనరూపములుగాని చెప్పలేనియెడల నా భాష పరిచితమయినది కాదని నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. జీవద్భాషలో బహువచనమును వాడుకను బట్టి సందేహము లేకుండ నిర్ణయించుకొనవచ్చును; ఒక బహువచన రూప మున కేకవచన రూపముగాని, యేకవచన రూపమునకు బహువచన రూపము గాని వాడుకలో లేనప్పుడు తెనుఁగువారి నేఁటి వాడుకలో నట్టి రూపములు లేవు అని తెనుఁగువారు చెప్పికోఁగలరు. సామ్యమునుబట్టి యా యా రూప ములను గల్పించి వాడినయెడల నీతఁడు తెనుఁగువాఁడు కాడు, అని వెంటనే చెప్పవచ్చును. జీవల్లోకమునుండి భ్రష్టమయిన ప్రాచీన భాషావిషయమున నాయారూపములు నేఁటికిని నిలిచియుండినఁదప్ప యిదమిత్థమని నిర్ణయింప వీలులేకుండును. ప్రాచీన భాష వాడుకనుండి తొలఁగి యుండుటచే దానిని గూర్చి పరిశోధనములుచేసి శాస్త్రదృష్టితో నున్న రూపములను వర్గీకరించి, 'ప్రాచీన భాషావిషయమున మాకు తెలిసినదింతే' యని పరిశోధకులు తెలుపఁగలరు. వారయినను నిది యిట్లే యుండవలెను అని శాసింపలేరు. ప్రాచీనపదముల బహువచన నిర్ణయ సందర్భమున నెన్నియో సందేహము లున్నవని యింతవఱకు వ్రాసినదానిబట్టి స్పష్టమయి యుండును. ఆయా సందర్భములందు చేర్చుటకు వీలుపడని కొన్ని విషయముల నిచ్చటఁజేర్చి యీ వచనమును గూర్చిన ప్రకరణమును ముగింపవలసి యున్నది.

బాలుఁడు : దీనికి బహువచనము ‘ బాలులు ’ అనవచ్చునా ? అనఁగూడ నిచో ‘ బాలులార ’ అను సంబోధనరూప మెట్లు గలిగినది ? అది తప్పా ? ‘ బాలురార ! ’ అనవలెనా ? ‘ బాలుండ్రు ’ అను రూపము కలుగునా ?

సొబగుఁడు : దీనికి బహువచనరూప మేమి ? సొబగులు ? సొబగురు ? సొబగుండ్రు ? సొబగుఱు ?

పగతుఁడు : దీనికి ‘ పగతులు, పగతుఱు ’ అను బహువచనరూపములు గలుగునా ?

మార్తుఁడు : ‘ ధూర్తులు ’ అనునట్లు ‘ మార్తులు ’ అనవచ్చునా ?

బాఁపనుఁడు : బహువచనము ? బాఁపనులు ? బాఁపనురు ? బాఁపనుండ్రు ?

తమ్ముఁడు : ‘ అల్లుండ్రు ’ వలె ‘ తమ్ముండ్రు ’ అనవచ్చునా ? అనఁగూడనిచో వ్యవహారమున ‘ తమ్ముళ్లు ’ అనురూప మెట్లు కలిగినది ?

కొమరుఁడు : ‘ కొమార్లు, కొమాళ్లు ’ అనునట్లు ‘ కొమర్లు, కొమళ్లు ’ అని యనవచ్చునా ? ‘ కొమారుఁడు ’ కు కొమాళ్లగునట్లు, ‘ వజీరుఁడు ’ కు ‘ వజీళ్లు ’ అగునా ?

ఒక (కొ)రుఁడు : దీనికి ‘ ఒక (-కొ) ర్లు ’ అను బహువచనరూపములు గలవా ?

సంద్రుఁడు: ‘ చంద్రులు ’ అనునట్లు చంద్రార్థమున ‘ సంద్రులు ’ అనవచ్చునా ?

ఉక్కివుఁడు : బహువచనము ? ‘ ఉక్కివులు ’ అనుటకుఁ బ్రమాణ మేమి ?

రక్కసుఁడు : దీనికి ‘రక్కసుండ్రు’ అను బహువచనరూప మున్నదా?

చెలువుఁడు : దీనికి బహువచన రూపమేమి ? చెలువులు? చెలువుండ్రు?

ఒకొ (క్కొ)రుఁడు : దీనికి బహువచనము ‘ ఒకొ (క్కొ) రులు ’ అని కాన్పించుచున్నది. ఒకొరుండ్రు, ఒకొరుళ్లు, అని యనవచ్చునా ?

ఒకఁడు : అమహద్వాచక మగునపుడు దీనికి బహువచనరూప మేమి ? ఒకలు ? ఒకరు ? ఒకండ్రు ?

పదునొకఁడు : దీనికి ‘ పదునొకండులు ’ అని బహువచనరూప మున్నది. ‘ ఒకఁడులు ’ అని వ్యస్తముగఁ బ్రయోగింపవచ్చునా ? అమహత్తున ‘పదునొకలు, పదునొకరు, పదునొకండ్రు ’ అనవచ్చునా ?

రెంటికంటె నెక్కువ వర్ణములుగలిగి '-ఆయి' అంతమందుగల శబ్ద
లబహువచన రూపములను నిర్ణయించుట కష్టము: అబ్బాయి (-యిలు ?
యులు ?), అమ్మాయి (-యిలు ? యులు ?), పాపాయి (-యిలు ? యులు ?),
తాయి (-యిలు ? యులు ?), కంకణాయి, గబ్బిడా (-లా-ళా) యి;
వ్వాయి, తరువాయి, తువ్వాయి, దిగువాయి, బొమ్మిడాయి, వెన్నడాయి,
వాయి, తిమ్మాయి, రామాయి, ఇలాయి (దీనికి 'ఇలాయులు' అని యొకకవి
బహువచన రూపమును బ్రయోగించెను. 'తగసూర్య ప్రభ లా యిలాయు
ను జంద్రజ్యోతులున్ - హంస. III.); కబాయి, కసాయి, చీకువాయి, జిబ
యి, జీనువాయి, ముద్దాయి, మిటాయి, తురాయి, డమాయి, జజాయి,
జాయి, సవాయి, పావురాయి.

'వడగండ్లు': దీనికి 'వడగలి, వడగల్లు' అనున నేకవచనరూపములు
వచ్చునుగాని వానికిఁ బ్రయోగములు గానరావు. 'నెయ్యురు': దీనికి
నెయ్యుఁడు' ఏకవచనరూపమై యుండవలెను; కాని, ప్రయోగము ? పగఱు,
ల్వురు, చూపఱు, చెయ్వఱు, అనువాని కేకవచనరూపములు కానరావు.

'పొదుగిళ్ళు' (వరాహ. VI. 5): దీని కేకవచనరూపము 'పొదుగిలి'
యా, 'పొదిగిలి' యా ? ప్రయోగములు? 'పొత్తిళ్లు, తొంగిళ్లు,' వీని కేక
వచనమున 'పొత్తిలి, తొంగిలి' అనవచ్చునేమో కాని ప్రయోగము మృగ్య
ములు ; 'పొత్తిటన్' అను నౌపవిభక్తిక రూపమున్నది. 'పొత్తుల శిశువు':
దీనికి 'పొత్తు' అను నేకవచనరూప మున్నట్లు గానరాదు. 'పోచిళ్లు పొతురు'
(ప్రభులిం. I. పు. 23): దీని కేకవచనమున 'పోచిలి' యగునా ? ప్రయో
గము ? అర్థ మస్పష్టము.

'సారి: పర్యాయము = ఒకసారి, రెండుసారులు (-ర్లు); కాని 'సారె
సారెకున్'; 'సారి సారికిన్' అని యందురా ? 'సారె' = పర్యాయము అను
అర్థమున 'సారెలు' అను బహువచనరూపము లేదు. బూరియ = బూరె,
బహు. బూరెలు; బూరెల మూఁకుడు = బూర్ల మూఁకుడు అనవలెనా ?
'బూర్లెమూఁకుడు' అనవలెనా ? అట్లే, 'గార్లతట్టయా' ? 'గార్లెతట్టయా' ?

'ఒక్కచోన్' అనవచ్చును; 'రెండు చోలన్' అనఁగూడదు. 'ఇమ్మె
యిన్ - బహువచనము:' 'రహిన్' అని సప్తమ్యేకవచనమునందే యవ్య
యార్థమునఁ బ్రయోగము; దీనికి 'రహులు, రహులన్' మొదలగు బహువచన
రూపములును గలవా? ఇట్లే సరవిన్, కరణిన్, ఒగిన్, మొగిన్ మొదలయినవి.

'ప్రేఁతలు' అనుటకు శకుంతలాపరిణయము, I. పు. 20 లో
'ప్రేయులు' అను రూపము కానవచ్చుచున్నది; దాని కేకవచనరూపములు
'ప్రేయి, ప్రేయు' అనునవి కావలెను కాని, యా రూపములు తెనుఁగున లేవు.

హలవసానములు పరములగునపు డసంయుక్తములును, ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయములును నగు లు, రు, వర్ణముల యుత్వము వైకల్పికముగ లోపించును: 'వారి దప్రతతుల్ సాల్వడి నల్గడం జెదరంగాఁ బాఱెన్ మనోవేగుఁడై, పతగేంద్రుండమృతాంతికంబునకుఁ దత్పాలుర్ భయంబందఁగన్.' భార. ఆది. II. పలువుర్, కవుల్, మొద: —పగఱు, కాళ్లు, వేఁటకాండ్రు, బండ్లు మొదలగువానియం దుత్వమునకు లోపములేదు. 'పుత్రుల్లేని' అని వరాహపురాణము IX. 86 లో ప్రయోగమున్నది. వ్యవహారమున నున్న 'మీఁకూ మాకూ మాటల్లేవ్ గుప్ చప్!', 'దొంగలు మా మూటల్లాక్కొన్నారు', 'బల్లల్లేని పిల్లలున్ను, పుస్తకాల్లేనివాళ్లున్ను ఇంటికి పొండి'—అనునిట్టి ప్రయోగములు సురక్షితము లగుచున్నవి. ఇట్టి యుల్లోపము వ్యవహారమునఁగాని, కావ్యములందుగాని యన్ని చోట్లను గలుగదు. 'దొంగల్ మా మూటల్ లాక్కొని పారిపాయినార్' అని వ్యవహారమునఁగాని, 'పాండవులు వచ్చినవార్' అని కావ్యములందుగాని (?) యుండదు.

బహుత్వంబున ద్వితీయాది విభక్తులందు ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయము తుది యుత్వమున కత్వమగును. వనములు, వనములను; బాలురు, బాలురతోన్; పగఱు, పగఱవలన; వేడుకకాండ్రు, వేడుకకాండ్రకంటెన్; కాళ్లు, కాళ్లయందు; గూండ్లు,గూండ్లన్ మొదలయినవి.

'స్త్రీసమంబులగు విశేషణంబులయు, మువర్ణకాంత విశేషణంబులయు బహువచనంబున నేకవచనంబు బహుళంబుగా నగు.' బాల. కారక. 20. ఉదా. మాటలు పెక్కాల -పెక్కులేల; కులిశధారల్ గుంఠితంబయ్యె; ఇష్టమగు (ఇష్టములగు) పదార్థములు.

పూజ్యతయం దేకవచనమున కొకప్పుడు బహువచనము వచ్చును: శంకరాచార్యులు. ఒకప్పుడు పూజయందు రెండు బహువచన ప్రత్యయములు చేరును: మధ్వాచార్యులవారు; -వారలు; మొద. ఒకప్పుడు మూఁడు బహువచన ప్రత్యయములు చేరును: మీరలు (ఇందు మ్, ర్, ల్, అను మూఁడును బహువచన బోధకములే.)

బహువచన ప్రత్యయముపై మరల బహువచన ప్రత్యయములు చేరుట తెనుఁగునఁ గాన్పించుచుండుట గలదు. ఈ విషయమును గుర్తించియే "అపి సంయుక్త సమాస్తో భూయోఽంతే లుః ప్రదృశ్యతే నామ్నామ్" అని యాంధ్రశబ్దచింతామణి కారుఁడు సూత్రించినాఁడు. మరల -లువర్ణము చేరుననుటచే దాని కాదేశముగావచ్చు రువర్ణమును గూడ గ్రహింపవలసి యుండును, కావున, నీళ్లులు, ఊళ్లులు, తాళ్లులు, కాళ్లులు, ఆండ్రురు, పెక్కం

వ్రురు మొదలగు రూపములును నున్నవని చింతామణికారుని యభిప్రాయము. కాని, యిట్టి రూపములు ప్రాచీన శాసనములం దెచ్చటను గానరాకున్నవి. ముద్రిత గ్రంథములలో విండ్లులన్ (భార. ఆర. VI. 233); అడ్డసాళ్లులు భార. ఆర. V. 29); ఏండ్లులు (భార. శాంతి. VI. 224); కీళ్లులు (భార. శాంతి. 154, 232); ఎన్నాళ్లులు (భార. ఆశ్ర. II. 15) మొదలగు ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి. కాని, విండులన్, అడ్డసాళులు, ఏండులు, కీళులు, ఎన్నాళులు, మొదలగు రూపములే సరియైన వైనట్లు తోఁచుచున్నది. అడ్డసాళులు (విరా. I. 72) మొదలగు రూపములే యెక్కువగ గ్రంథములందు గాన్పించుచున్నవి. దీర్ఘముపై సంయుక్త బహువచనము కలుగునపు డాసంయుక్తాక్షరమును శిథిలముచేసి రెండు హల్లుల నడుమను గణములకొఱకు నుత్తును గవులు చేర్చుచుందురు. హ్రస్వ స్వరముమీఁదను వారట్లే చేయుదురు గాని యట్టిచోట్ల సంయుక్త బహువచనముపై మరల బహువచన లు, ళు, వర్ణములను జేర్చుట కుదాహరణములు గానరావు. ముదుసళులు (భార. ఆది. VIII. 38); మొదళులు (భార. ఆది. V. 170); ఎరవళులు (భార. భీష్మ. I. 83); మొగిళులు (భార. భీష్మ. I. 9); ఒడళులు (భార. ఉద్యో. III. 224) పఱమొయిళులు (భార. విరా. IV. 86); మొదలగు రూపములు కాన్పించుచున్నవిగాని, ముదుసళ్లులు, మొదళ్లులు, ఎరవళ్లులు, మొగిళ్లులు, మొయిళ్లులు, ఒడళ్లులు, అనునిట్టు రూపములు ముద్రిత గ్రంథములందును గానరాకున్నవి. ఇట్లే, ఆండ్రురు, పెక్కండ్రురు మొదలగు ముద్రిత పాఠములకు ఆండురు, పెక్కండురు మొదలగునవియే సరియగు రూపములగునట్లు తోఁచుచున్నది. ఆరూపము లయినను గవికల్పితములే కాని, వ్యవహారమున నెన్నఁడైన నున్నట్లు గానరావు.

'విభక్తి' యనఁగా విభజింపఁ బడినది. సుప్ తిఙంతము పదము. నామములపై సుప్పులును ధాతువులపై తిఙ్లును చేరి పదము లగుచుండును. సుప్తిఙాద్యులకుఁ బ్రత్యయము లని పేరు. సుప్పులును తిఙ్లును పదములతో నెల్లప్పుడును గలిసియే యుండును. వానికిఁ బ్రత్యేక ప్రయోగము లేదు. సుప్పులును తిఙ్లును చేరిన మూలరూపమునకుఁ బ్రాతిపదికము, లేక, ప్రకృతి యని పేరు. ఈ ప్రకృతి రూపము ప్రత్యయముతోఁ గూడక ప్రత్యేకముగఁ బ్రయోగింపఁబడదు. కాని, వైయాకరణులు శబ్దస్వరూపమును నిర్ణయించుటకుఁ బదములను బ్రకృతులుగను బ్రత్యయములుగను విడఁదీయుదురు. వీనిలోఁ బ్రాతిపదికమున ధాత్వర్థము కొంతవఱకు గోచరించు చుండునుగాని ప్రత్యేకింపఁబడిన ప్రత్యయమునకు ప్రత్యేకార్థముండదని కొందఱందురు. కాని, కొందఱు దానికిని బ్రత్యేకార్థము కలదనియు, 'అర్థం ప్రత్యాయయతీతి ప్రత్యయః' అను వ్యుత్పత్తిని బట్టియే దాని కర్థము గలదని తెలియుచున్నదనియు నందురు. ప్రత్యయము లొకప్పుడు పదములుగనే యుండి, రాను రాను వికారములను బొంది ప్రత్యేకార్థవత్త్వమును గోల్పోయియుఁ బ్రాతిపదికములతో నిత్యసంయోగముఁ బొంది, వానికిని వాక్యమందలి యితర పదములకును గల సంబంధమును స్పష్టము చేయుట కుపయోగించుచున్నవనియు తెలుపు వాదమున కీయభిప్రాయము తోడ్పడుచున్నది.

అన్వయ వ్యతిరేకములను గుర్తించి వైయాకరణులు ప్రత్యయములను బ్రాతిపదికములనుండి విడఁదీయుదురు. సంస్కృతమునఁ బ్రథమైకవచనమున 'రామః' అను పదమునందు 'రామ' అనియు 'స్' అనియు రెండు భాగములు కాన్పించుచున్నవి. అట్లే, హరిః, గురుః మొదలగువానిలోఁ గూడ 'హరి, గురు' అను భాగములును 'స్' అను భాగమును గాన్పించుచున్నవి. వీనిలో 'రామ, హరి, గురు' అను భాగములు మాఱుచుండఁగా 'స్' అనుభాగ మన్నిటికిని సమానముగా నిలిచియున్నది. ఈ భాగమునకుఁ బ్రత్యేకముగ నర్థము లేదు. అది తత్పూర్వ భాగములకుఁ జేరి యాయా వ్యక్తులొక్కొక్కరే యున్నారని బోధించుచున్నది. 'రామౌ' అనునప్పుడు 'రామ' అనుభాగము నిలిచి, 'స్' అనునది పోయి దానిస్థానమున 'ఔ' అని చేరినది. ఇట్లే, కృష్ణౌ, వృక్షౌ మొదలగువానియందును 'ఔ' అనునది సమానముగాఁ గాన్పించుచు నాయా వ్యక్తులు రెండేసి యున్నవని తెలుపుచున్నది.

కత్పూర్వ భాగములతోఁ గలియకయున్నప్పుడు 'ఔ' కుఁ బ్రత్యేకార్థము లేదు. కావున 'ఔ' అనునదియుఁ బ్రత్యయమే యగుచున్నది. అది ద్వివచనబోధక ప్రత్యయమని వైయాకరుణుఁడనును. ఈ రీతిగా నేఁడు (ఎనిమిది) విభక్తులందును ఏక, ద్వి, బహువచనములందు వేర్వేఱు ప్రత్యయములు నిలిచి వేర్వేఱు సంబంధములను దెలుపుచుండఁగా నా ప్రత్యయములు చేరినట్టి భాగము లర్థవంతములై తాము ప్రాతిపదికసంజ్ఞను బొందుచున్నవి. ప్రాతిపదిక ప్రత్యయ సంయోజనమువలన నేర్పడు భాషలయందెల్ల పదముల నిట్లే విడఁ జేయుట వైయాకరణసంప్రదాయమై యున్నది.

సంస్కృతమున 'స్ (ఉ) ఔ జ (స్); అమ్ ఔ (ట్) (ఛ్)అస్; (ట్) ఆ భ్యామ్ భిస్; (ఙ్) ఏ భ్యామ్ భ్యస్; (ఙ్)అస్(ఇ) భ్యామ్ భ్యస్; (ఙ్) అస్ ఓస్ ఆమ్; (ఙ్)ఇ ఓస్ సు(ప్)' అను ప్రత్యయముల పట్టికలో మొదటి 'సు' అనునదియు తుది 'ప్' అను ఇద్వర్ణమును గలిసి 'సుప్' అను ప్రత్యాహార మేర్పడుచున్నది. ఇది యా పట్టికయందలి ప్రత్యయముల నన్నిటిని సంక్షేపముగ బోధించును. ఈ సంస్కృత ప్రత్యాహారమునే తెనుఁగు వైయాకరణులు తెనుఁగు విభక్తులకును బ్రత్యాహారముగ వాడుచున్నారు. తెనుఁగున 'సుప్' ప్రత్యాహార మసమంజసమైనను ననేక విషయములందువలె తెనుఁగునను సంస్కృతపరిభాష వాడుకలోనికి వచ్చినది. సుప్ప్రత్యయము లన్నియు నామముల మీఁదనే చేరును గనుక, వీనిని నామవిభక్తు లనుటయుఁ గలదు.

'తి (ప్), తస్, (ఝ) ఇ; సి (ప్), థస్, థ; మి (ప్), వస్, మస్; త్, ఆతామ్, (ఝ) అ; థాస్, ఆథామ్, ధ్వమ్; ఇ (ట్), వహి, మహి (ఙ్)' అను ప్రత్యయములు ధాతువులపైఁ జేరి సంపూర్ణక్రియాపదముల నేర్పఱుచును. వీనిలో మొదటి 'తి' యును, తుది 'ఙ్' అను నిద్వర్ణమును గలిసి 'తిఙ్' అను ప్రత్యాహారమనఁబడును. తిఙ్ఙులనఁగాఁ గ్రియాపదముల నేర్పఱుచుటకు ధాతువులపైఁ జేరు ప్రత్యయములు. తెనుఁగువైయాకరణులు తెనుఁగు క్రియలయందు చేరు ప్రత్యయములకు సంస్కృత సంప్రదాయము ననుసరించి 'తిఙ్ఙు' లనుటయుఁ గలదు. చిన్నయసూర్యాదులు వీనికి 'డుఙ్, రు; వు, రు; ను, ముఙ్' అను ప్రత్యయములను బట్టి తెనుఁగున 'డుఙ్' ప్రత్యాహారమును గల్పించిరి. ఈప్రకరణమున దెనుఁగునందలి సుబ్విధానమును గూర్చి మాత్రము తెలుపఁబడును.

సంస్కృతమునందలి సుబ్విధానమునకును ద్రావిడభాషలలోని సుబ్విధానమునకును జాలభేదము గలదు. (1) సంస్కృతమున నొక్కొక్క విభక్తియందును నేక, ద్వి, బహువచనములను మూఁడువచనములు గలవు; ద్రావిడభాష

లలో నేక, బహువచనము లను రెండే కలవు. (2) సంస్కృతమున నొక్కొక్క వచనమున ప్రత్యేక విభక్తులందు ప్రత్యేక విభక్తి ప్రత్యయము లున్నవి; ద్రావిడభాషలలో నొక్కొక్క విభక్తియందు నేకవచనమునను బహువచనమునను గూడ నొక్కటే విభక్తిప్రత్యయము చేరును; ఈ విభక్తిప్రత్యయములు బహువచనమున బహువచనబోధకమగు ప్రత్యేకప్రత్యయముపైఁ జేరును. (3) సంస్కృతమున విభక్తిప్రత్యయము వచనమును గూడఁ దెలుపును; ద్రావిడభాషలలో నది వచనమును దెలుపదు; వచనమును దెలుపుటకు ప్రత్యేక ప్రత్యయము చేరును ; ఈ బహువచన ప్రత్యయ మన్నివిభక్తులయందును నొక్కటియే యైయుండును. (4) సంస్కృతమున నాయా పదముల యంతముల ననుసరించి ప్రథమేతర విభక్తులయందు ప్రాతిపదికరూపము భేదించుచుండును; ఉదా. షష్ఠీఏకవచనము: రామస్య, హరేః, మరుతః, అస్య మొద. ద్రావిడభాషలలో ప్రాతిపదిక రూపమునందిట్టి మార్పులు కలుగవు ; ఏమయిన మార్పులు కానవచ్చినను నవి సంస్కృతము నందలి మార్పులవంటివి కావు.

పై కారణములను బట్టి కాల్డువెల్లు సంస్కృతమునకును ద్రావిడభాషలకును సంబంధములేదను తనయూహ కొక యాధారమును గల్పించుకొన్నాడు. కేవల సంస్కృతముతోఁ బోల్చునప్పుడు ద్రావిడభాషలకు సంస్కృతముతో సంబంధము లేనట్లే కాన్పించును. కాని, సంస్కృతము ననంతరచరిత్రము నాలోచించినచో సంస్కృతద్రావిడముల పరస్పర సంబంధము గోచరింపఁ గలదు. ఈ విషయమును నిర్ణయించుటకు సంస్కృతమునను ప్రాచీనప్రాకృత భాషలలోను, ఆధునిక ప్రాకృతభాషలలోను నీ సుబ్విధాన మెట్లున్నదో కొంచెము వివరింపవలసియున్నది.

సంస్కృతమున సుప్ప్రత్యయములు.

1. సంస్కృతమున నీ క్రింది సుబంత ప్రత్యయములు పేర్కొనఁ బడినవి :

	ఏ.	ద్వి.	బహు.
ప్రథమా విభక్తి	స్ (ఉ)	ఔ	(జ్) అస్
ద్వితీయా విభక్తి	అమ్	ఔ (ట్)	(శ) అస్
తృతీయా విభక్తి	(ట్) ఆ	భ్యామ్	భిస్
చతుర్థీ విభక్తి	(జ్) ఏ	భ్యామ్	భ్యస్
పంచమీ విభక్తి	(జ్) అస్ (ఇ)	భ్యామ్	భ్యస్
షష్ఠీ విభక్తి	(జ్) అస్	ఓస్	ఆమ్
సప్తమీ విభక్తి	(జ్) ఇ	ఓస్	సు (ప్)

2. పై ప్రత్యయము లన్ని ప్రాతిపదికముల మీఁదను నొక్క రీతిగాఁ జేరవు; వానికిఁ బూర్వమందు కొన్నియెడలఁ గొన్ని యాగమవర్ణములు చేరుచుండును. కొన్నియెడల నాయావిభక్తి ప్రత్యయములకు మాఱుగ వేఱు ప్రత్యయములు చేరుచుండును. కొన్ని శబ్దములపై విభక్తి ప్రత్యయములు లోపించును. ఇట్టి విషయముల నన్నిటి నిచట వివరింప వీలులేదు ; కాని దిఙ్మాత్రముగాఁ గొన్ని మాత్రము చూపఁబడుచున్నవి. ప్రాకృతాది భాషల యందు ద్వివచనము లేకపోవుటచే నీ క్రింద ద్వివచనరూపములఁగూర్చి విచారింపలేదు.

ప్రథమైక వచనము: ఆకారాంత ఈకారాంత శబ్దములమీఁదను, కొన్ని నపుంసకలింగ పదములమీఁదను, హలంతశబ్దముల మీఁదను, కొన్ని సర్వనామ శబ్దములమీఁదను ప్రథమైక వచన ప్రత్యయమగు 'స్' చేరదు: ఉదా. మాలా, నదీ, వారి, మధు, సరిత్, శిరస్, అహమ్, త్వమ్ మొద. అకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములపై సుస్థానమున 'అమ్' చేరును : ఉదా. ఫలమ్:— సు - లోపము కలుగునపు డా శబ్దములందలి యజ్ఝులు లం దొకచో మార్పులు కలుగుచుండును : ఉదా. హనుమాన్, సఖా, అనడ్వాన్ మొద. కొన్ని నపుంసకలింగ హలంతశబ్దములపైఁ బ్రత్యయము చేరకుండుటయే కాక యా శబ్దముల తుదిహల్లుకూడ లోపించును : ఉదా. నామ మొద లయినవి.

ప్రథమా బహువచనము : అజంత నపుంసకలింగ శబ్దముల ప్రథమా బహువచనమున అస్ - స్థానమున -'ని' చేరును; 'ని' చేరునపుడు తత్పూర్వ స్వరమునకు దీర్ఘము కలుగును : ఉదా. ఫలాని, వారీణి, మధూని. హలంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ప్రథమా బహువచనమున తుది హల్లుపై ఇ-వర్ణమును, హల్లునకుఁ బూర్వమందు 'న్' ను చేరుచుండును: మహాంతి, శిరాంసి, జగంతి మొద. కొన్ని సర్వనామముల బహువచనము ప్రత్యేక రూపములను దాల్చియుండును : వయమ్, యూయమ్, తే, సర్వే మొద. 'అస్' చేరునపుడు తత్పూర్వ స్వరములకుఁ గొన్నియెడల గుణము వచ్చును : హరి + అస్ = హరే + అస్ = హరయ్ + అస్ = హరయః ; ఇట్లే, వాయవః మొద.— కొన్ని 'అస్' అంత నపుంసకలింగ శబ్దముల తుది నకారము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపముల తుదియచ్చు ననుసరించి బహువచనరూపము లేర్పడును: నామాని.

ద్వితీయైకవచనము : ద్వితీయైకవచన ప్రత్యయమగు 'అమ్' లోని తొలి అకారము కొన్నియెడల లోపించును : రామమ్, ఫలమ్, హరిమ్, మాలామ్, నదీమ్, వాయుమ్, వధూమ్ మొద. కొన్నియెడల ననఁగా నపుంసక లింగ శబ్ద

ములపై నెట్టి ప్రత్యయమును జేరదు: వారి, మధు, మహత్ మొదలయినవి. కొన్ని హలంత శబ్దములపై విభక్తి ప్రత్యయము చేరకుండుటయేకాక యా శబ్దముల తుది హల్లుకూడ లోపించును: ఉదా. నామ.

ద్వితీయా బహువచనము: ద్వితీయా బహువచనమున అకారాంత పుంలింగశబ్దములపై 'అన్' చేరును: రామాన్; దీర్ఘాజంతశబ్దములపై 'స్' మాత్రము చేరును: మాలాః, నదీః మొద. నపుంసకలింగశబ్దముల ద్వితీయా బహువచన రూపములు ప్రథమా బహువచన రూపములవలెనే యుండును: ఫలాని, వారీణి, మధూని, జగంతి, శిరాంసి మొద.

తృతీయైకవచనము: అకారాంత పుంనపుంసకలింగపదములపై 'ఆ' స్థానమున 'ఇన' వచ్చును. రామేణ, ఫలేన; ఇ, ఉ లంతమందుగల శబ్దములపైఁ గొన్నియెడల 'నా' చేరును: హరిణా, వారిణా, వాయునా, మధునా మొద. కొన్నియెడల 'నా' వైకల్పికముగఁ జేరును: మతినా, మత్యా మొద. ఆకారాంతశబ్దముల తుది యచ్చునకు హ్రస్వము కలిగి యా హ్రస్వాచ్చుపై 'య్' ఆగమముగా వచ్చును: మాలయా మొద.

తృతీయా బహువచనము: అకారాంత శబ్దములపైఁ దృతీయా బహువచనమున 'ఐస్' వచ్చును: రామైః, ఫలైః మొద.

చతుర్థ్యేకవచనము: అకారాంత శబ్దములపైఁ జతుర్థ్యేక వచనమునఁ 'ఏ' స్థానమున 'అయ' వచ్చును: రామాయ, ఫలాయ; అకారాంత శబ్దములపై 'య్' ఆగమముగా వచ్చి, వైభక్తిక 'ఏ' కారమునకు 'ఐ' ఆదేశమగును: మాలాయై; కొన్నియెడల నాగమాక్షరము లేకయే 'ఐ' అనునది విభక్తి ప్రత్యయముగాఁ జేరును: నద్యై మొద. సర్వనామ పదములందు 'స్య', 'స్మ' అను నాగమాక్షరములపై 'ఐ' చేరును: సర్వస్మై, సర్వస్యై, మొద.

చతుర్థీ బహువచనము: అకారాంత శబ్దములపై 'భ్యస్' చేరునపుడు వాని తుది అకారము ఏకారముగ మాఱును: రామేభ్యః, ఫలేభ్యః మొద.

పంచమ్యేకవచనము: అకారాంత పుం నపుంసకలింగ శబ్దములకు పంచమ్యేకవచన స్థానమున '-అత్' అనునది చేరుచుండును: రామాత్; ఫలాత్; సర్వనామ పదములకు '-అత్, అస్'లు చేరుటకుఁ బూర్వము వరుసగా 'స్మ' 'స్య' లాగమములగునా? సర్వస్మాత్, సర్వస్యాః.

ఋ-కారాంత శబ్దములతుది ఋ-కారమునకు 'ఉ' కార మాదేశమై, పంచమ్యేకవచనమున 'స్' మాత్రము చేరును: పితుః మొద.

పంచమీ బహువచనము: చతుర్థీ బహువచనమునందువలెనే పంచమీ బహువచనమునందును రూపములు గలుగును.

షష్ఠ్యేకవచనము : షష్ఠ్యేకవచనమున అకారాంత పుంనపుంసకలింగ పదములపై 'అస్' స్థానమున 'స్య' చేరును : రామస్య, ఫలస్య. స్త్రీలింగ సర్వనామ శబ్దములపై 'అస్' చేరుటకుఁ బూర్వము 'స్య' ఆగమముగాఁ జేరును : సర్వస్యాః, తస్యాః.

షష్ఠీబహువచనము : అజంత శబ్దములపై 'అమ్' ప్రత్యయమునకుఁ బూర్వము 'న్' ఆగమముగా వచ్చును ; అప్పుడు కొన్నియెడల పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘము కలుగును : రామాణామ్, ఫలానామ్, హరీణామ్, మాలానామ్, నదీనామ్, గురూణామ్, వధూనామ్ మొదలయినవి. గో శబ్దమునకు 'గవామ్' అను రూపము కలుగును. సర్వనామపదములపై పుం నపుంసకలింగముల 'ఇష్', స్త్రీలింగమున 'అస్' అనున వాగమములుగాఁ జేరును : సర్వేషామ్, తేషామ్; సర్వాసామ్, తాసామ్.

సప్తమ్యేకవచనము : సప్తమ్యేకవచనమున ఇదుదంత శబ్దములపై 'ఇ' స్థానమున 'ఔ' చేరును. అట్లు చేరునపు డా ప్రాతిపదికముల తుది యచ్చు లోపించును : హరౌ, గురౌ, సర్వనామములపై పుం నపుంసకలింగముల 'స్మిన్', స్త్రీలింగమున 'స్యామ్'లు చేరును : సర్వస్మిన్, తస్మిన్; సర్వస్యామ్, తస్యామ్.

సప్తమీబహువచనము : అకారాంత పుంనపుంసకశబ్దములపై 'సు' చేరునపు డా శబ్దముల తుది అకార మేకారముగా మాఱును. రామేషు, ఫలేషు.

సంబోధన ప్రథమైకవచనమున విభక్తిప్రత్యయము చాల యెడల లోపించును : రామ, ఫల, జగత్ మొదలయినవి. ఇదుదంత పుంలింగ శబ్దముల తుది యచ్చులకు గుణమువచ్చును : హరే, గురో. ఈ దూదంతశబ్దముల తుది దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలుగును : నది, వధు. ఋకారాంతశబ్దముల తుది యచ్చుస్థానమున 'అస్' చేరును : భర్తః. సంబోధనప్రథమా బహువచన రూపము ప్రథమా బహువచనరూపమువలెనే యుండును.

పైని వివరించినదానిని బట్టి సంస్కృతమునను విభక్తిరూపము లన్ని యెడల నొక్కతీరునఁ గలుగలేదనియు, నేకార్థముననే యనేకవిధములగు ప్రత్యయములు చేరుచున్నవనియుఁ దెలియనగును. కాని, సంస్కృతమునకును నాధునికార్యభాషలకును గల యొక ముఖ్య భేదమును మాత్రము గుర్తింప వలసియున్నది. సంస్కృతమున నాయా ప్రత్యయములు విభక్తినేకాక వచనమును గూడఁ దెలుపుచుండఁగా నాధునికార్యభాషలయందు ద్రావిడభాషలందువలెనే విభక్తి వచనములు వేర్వేఱు ప్రత్యయములచే తెలుపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి గొప్ప మార్పుకలుగుటకనేక కారణములున్నవి. అందు ముఖ్య

మయినది ధ్వనులయందు కలుగు సహజమగు మార్పు. ఇంతకుముందు తెలిపిన ట్లనేకములగు మార్పులుగలిగి శబ్దముల తొల్లింటి స్వరూపము పోల్చుకొన వీలు లేనంతగమాఱినది. ఈ మార్పు ప్రత్యయములకుఁగూడ సోఁకినది. ప్రత్యయ ములుశబ్దముల తుదనుండుటచే వానిపై స్వారత(accent)చెడి యాయాప్రాకృత భాషలందు కొన్నియెడల నవి మాఱుటయుఁ గొన్నియెడల లోపించుటయుఁ గలిగినది. ఇట్టి మార్పులవలన వేర్వేరు విభక్తిరూపము లేక రూపమును బొం దుట సంభవించినది. ఆ మార్పుల నన్నిటి నిట వివరించు టనావశ్యకము. ఈ క్రింద ప్రాకృతసుబంతములం దెట్టి తబ్బిబ్బులు గలిగినవో తెలుపుట కాయా ప్రత్యయములు వివిధవిభక్త్యర్థముల నెట్లు పొందినవో తెలుపఁబడుచున్నది.

ప్రా:—అ.

ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ), గఅ=గజః; పావయ=పావకః; సుపురిస=సుపురుషః; మాగ. కామ=గ్రామః; మాగ. చండాల=చండాలః; మాగ. ణల=నలః; మాగ. పంచయ్యనా = పంచజనః.

(సం. స్త్రీ. ఆ), సేవిద = సేవితా; కృతా+ఇతి = కడత్తి.

(సం. స్త్రీ. ఔ), ణావ = నౌః.

(సం. నపుం. అస్). మాగ. శిల = శిరస్.

ప్ర. బ. (సం. పుం. అ), అప. పుత్త = పుత్రాః

ద్వి. బ. (సం. పుం. అ). అప. పుత్త = పుత్రాన్.

తృ. ఏ. (సం. పుం. ఋ), పిఅర = పిత్రా.

సం. ప్ర. ఏ. (సం పుం. అ), మాగ. అర్ధమా. మాగ. పుత్త = పుత్ర;

(సం. పుం. ఋ). మహా. (పిఅ, పిఅర.)

ప్రా:—అఊ.

ప్ర. బ. (సం. పుం. ఇ), మహా. అర్ధమా. జైమహా. అగ్గఊ=అగ్నయః

ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ), ఫణిహారా = ప్రతీహారః; వీసా = విషం; కందా = కందః; చందా = చంద్రః; కంతా = కాంతః; సీఅలా = శీతలః; దడ్ఢ = దగ్ధః.

(సం. స్త్రీ. ఆ), మహా. మాలా= మాలా; ప్రా. శౌ. పట్టికా=పట్టికా.

(సం. పుం. ఋ), మహా. అర్ధమా. జైమహా. భత్తా=భర్తా; మహా. పిఆ=పితా; శౌర. మాగ. పిదా=పితా.

(సం. స్త్రీ. ఔ), అర్ధమా. నావా = నౌః; శౌర. ణావా=నౌః.

ప్ర. బ. (సం. పుం. అ), ఫణిహారా=ప్రతీహారాః; వీసా=విషాః; కందా = కందాః; చందా=చంద్రాః; కంతా=కాంతాః; సీఅలా=శీతలాః; దడ్ఢా=దగ్ధాః; ప్రా. శా. విజశా. పతీభాగా = ప్రతిభాగాః; అద్ధికా = అర్ధికాః; కోలికా = కోలికాః; గామేయికా = గ్రామేయికాః; ఆయుత్తా = ఆయుక్తాః; మహా. అర్ధమా. అప. పుత్తా = పుత్రాః.

(సం. నపుం. అ), జై మహా. అర్ధమా. ఫలా=ఫలాని.

(సం. స్త్రీ. ఆ), మహా. అర్ధమా. జై మహా. మాగ. మాలా=మాలాః; ప్రా. శా. బాధా=బాధాః; ప్రా. శా. పిలా=పీడాః.

(సం. పుం. ఋ.), అర్ధమా. భత్తా=భర్తారః

(సం. స్త్రీ. ఓ.), అర్ధమా. గవా=గావః.

ద్వి. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ), ప్రా. శా. బాధా=బాధామ్; ప్రా. శా. పిలా=పీడామ్

ద్వి. బ. (సం. పుం. అ), మహా. అర్ధమా. అప. పుత్తా=పుత్రాన్.

(సం. నపుం. అ), జై మహా. అర్ధమా. ఫలా=ఫలాని.

(సం. స్త్రీ. ఆ), మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. మాలా = మాలాః.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ), మహా. అర్ధమా, జై మహా. జై శౌర. పుత్తా=పుత్రాత్; భయా = భయాత్; ప్రా. శా. విజశా. కాంచీపురా = కాంచీపురాత్.

సం. ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ), మహా. అర్ధమా. పుత్రా=పుత్ర.

(సం. స్త్రీ. ఆ.), మహా. మాలా=మాలే.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. భత్తా=భర్తః; మహా. పిఅ=పితః;

సం. ప్ర. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. పుత్తా=పుత్రాః

(సం. నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా. ఫలా = ఫలాని.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. మాలా = మాలాః.

ప్రా—ఆయ.

చ. ఏ. (సం. పుం. అ.) అర్ధమా. పుత్తాయ (పద్యములలో) = పుత్రాయ.

(సం. నపుం. అ.) ప్రా. శా. విజశా. వాసనత సహస్సాయ = వర్షశత సహస్రాయ.

ప్రా—ఆయే.

చ. ఏ. (సం. పుం. అ.) ప్రా. శా. విజశా. అజాతాయే = అజాతాయ.

ప్రా—ఆఅ.

తృ. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఅ = మాలయా.

చ. ఏ. (సం. పుం. ఆ.) మాగ. పుత్తాఅ (పద్యములలో) = పుత్రాయ;

మహా. పుత్తాఅ = పుత్రాయ.

పం. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. [మాలాఅ] = మాలాయాః.

ష. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఅ = మాలాయాః.

స. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఅ = మాలాయామ్.

ప్రా—ఆఉ.

ప్ర. బ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. మాలాఉ = మాలాః.

ద్వి. బ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. మాలాఉ = మాలాః.

పం. ఏ. (సం. పుం. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. పుత్తాఉ = పుత్రాత్.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. మాలాయాః = మాలాఉః.

పం. బ. (సం. పుం. ఆ.) మహా. [పుత్తాఉ] = పుత్రేభ్యః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. [మాలాఉ] = మాలాభ్యః.

సం. ప్ర. బ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. మాలాఉ = మాలాః.

ప్రా—ఆఎ.

తృ. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అప. మాలాఎ = మాలయా.

ప్రా—ఆఏ.

తృ. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఏ=మాలయా.

(సం. స్త్రీ. ఔ.) అర్ధమా. నావాఏ=నావా.

చ. ఏ. (సం. పుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా. పుత్తాఏ=పుత్రాయ; అర్ధమా. సాగపాగాయే=శాకపాకాభ్యామ్ (ద్వివచనమున కేకవచనము; పుంలింగ రూపమునకు స్త్రీలింగరూపము. శాకపాకాయ=శాకపాకాయై.)

(సం. నపుం. ఆ.) దేవత్తాఏ = దేవతాయ; రుక్ఖత్తాఏ = వృక్షత్వాయ; గోణత్తాఏ=గోత్వాయ; హంసత్తాఏ=హంసత్వాయ మొద.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఏ=మాలాయై.

పం. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) శౌర. మాగ. మాలాఏ = మాలాయాః.

ష. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఏ = మాలాయాః.

స. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఏ = మాలాయామ్.

ప్రా—ఆఓ.

ప్ర. బ. (సం. పుం. అ.) అర్ధమా. పుత్తాఓ = పుత్రాః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. మాలాఓ = మాలాః.

(సం. స్త్రీ. ఓ.) మహా. గాఓ = గావః.

ద్వి. బ. (సం. స్త్రీ. అ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. మాలాఓ = మాలాః.

(సం. స్త్రీ. ఔ.) అర్ధమా. నావాఓ = నావః.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. పుత్తాఓ = పుత్రాత్.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. మాలాఓ = మాలాయాః = మాలాతః.

పం. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. [పుత్తాఓ] = పుత్రేభ్యః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. మాలాఓ = మాలాభ్యః.

సం. ప్ర. బ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. మాలాఓ = మాలాః.

ప్రా—ఇ.

ప్ర. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఇ.) పాణజాఇ = ప్రాణజాతిః.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. శౌర. మాగ. దహి = దధి.

(సం. పుం. అ.) మాగ. సక్కి = శక్యః.

(సం. నపుం. అస్.) మాగ. శిలి = శిరస్.

ప్ర. బ. (సం. స్త్రీ. ఇ.) పాణజాఇ = ప్రాణజాతయః.

(సం. నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. ఫలాఇ = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. దహీంఇ = దధీని.

ద్వి. ఏ. (సం. నపుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. దహిం = దధి.

ద్వి. బహు. (సం. నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. ఫలాఇ = ఫలాని.

తృ. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఇ = మాలయా.

పం. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా. మాలాఇ = మాలాయాః.

ష. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఇ = మాలాయాః.

స. ఏ. (సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాఇ = మాలాయామ్.

(సం. పుం. ఇ.) మహా. అగ్గి = అగ్నౌ.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. దహి = దధి.

(సం. పుం. అ.) అప. పుత్తి = పుత్రే.

సం. ప్ర. బ. (సం. నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా. ఫలాఇ = ఫలాని.

ప్రా—ఇఁ.

ప్ర. బహు. (సం. నపుం. అ.) మహా. అప. ఫలాఇఁ = ఫలాని.

ద్వి. బహు. (సం. నపుం. అ.) మహా. అప. ఫలాఇఁ = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీఇఁ = దధీని.

సం. ప్ర. బహు. (సం. నపుం. అ.) మహా. అప. ఫలాఇఁ = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీఇఁ = దధీని.

ప్రా—ఇం.

ప్ర. బహు. (సం. నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. ఫలాఇం = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీఇం = దధీని.

(సం. స్త్రీ. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. మధూఇం = మధూని.

(సం. స్త్రీ. ఓ.) మహా. గోణాఇం = గావః.

ద్వి. బహు. (సం. నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. అప. ఫలాఇం = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీఇం = దధీని.

సం. ప్ర. బహు. (సం నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. అప. ఫలాఇం = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీఇం = దధీని.

పం. బ. (సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. [వాఊఓ] = వాయుభ్యః.

ష. ఏ. (సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. [వాఊఓ] = వాయోః.

ప్రా. - ఎ.

స. ఏ. (సం. పుం. అ.) అప. పుత్తే = పుత్రే.

ప్రా. - ఏ.

ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ.) మాగ. సక్కే = శక్యః; మాగ. అర్ధమా. పుత్తే= పుత్రః

(సం. పు. ఋ) అర్ధమా. భత్తారే = భర్తా.

(సం. నపుం. అస్) మాగ. శిలే=శిరస్.

(సం. స్త్రీ. ఓ.) అర్ధమా గవే = గౌః.

ద్వి. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. అప. పుత్తే=పుత్రాన్; ప్రాశా. విజశా. వల్లవే=పల్లవాన్; గోవల్లవే=గోపల్లవాన్; అమచ్చే = అమాత్యాన్; ఆరకాధికతే=ఆరక్షాధికృతాన్; గుమికే=గుల్మికాన్; తూథికే = [తూథి]కాన్; భోజకే = భోజకాన్; దేసాధికతాదీకే=దేశాధి

(సం. పుం. ఋ.) మహా. [పిఅరే]=పితౄన్; శౌర. పిదరే=పితౄన్.

తృ. ఏ. (సం. పుం. అ.) అప. పుత్తే=పుత్రేణ.

స. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. పైశాచి జై శౌర. అప. ప్రాశా. పుత్తే=పుత్రే; విసయే=విషయే; చిల్లరేకకొడుంబకే = చిల్లరేకకుటుంబకే.

(సం. పుం. ఋ.) జై మహా. శౌర. భత్తారే=భర్తరి.

సం. ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ.) మాగ. పుత్తే = పుత్ర.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలే=మాలే.

ప్రా—ఏం.

తృ. ఏ. (సం. పుం. అ.) అప. పుత్తేం=పుత్రేణ.

ప్రా—ఓ.

ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. పుత్తో=పుత్రః; ప్రాశా. విజశా. మహారాజాధిరాజో=మహారాజాధిరాజః; భారద్దాయో=భారద్వాజః; పతిభాగో=ప్రతిభాగః.

(సం. పుం. ఋ.); మహా. అర్ధమా. జై మహా. భత్తారో=భర్తా; మహా. [పిఅరో] = పిఆ.

(సం. స్త్రీ. ఓ.), అర్ధమా. మాగ. గోణో=గావః; గో=గావః.

ప్ర. బ. (సం. పుం. ఋ.). మహా. [పిఅరో] = పితరః; అర్ధమా. జై మహా. పియరో = పితరః; శౌర. పిదరో=పితరః.

సం. ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ.) అర్ధమా. పుత్తో=పుత్ర.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. పిఅరో = పితః.

సం. ప్ర. బ. (సం. పుం. ఋ); అర్ధమా. భత్తారో = భర్తారః.

ప్రా—ణ.

తృ. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. జై శౌర. మాగ. అప. పైశాచి. పుత్తేణ=పుత్రేణ; అప. పుత్తిణ, = పుత్రేణ (ప్రాశా. విజశా. మదేన లిఖతేన.)

(సం. పుం. ఇ) అప. అగ్గిణ=అగ్నినా.

(సం. పుం. ఉ.) అప. వాఉణ=వాయునా.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. [పిఅరేణ]=పిత్రా.

ష. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. పుత్తాణ=పుత్రాణామ్; ప్రాశా. విజశా. పల్లవాణ=పల్లవానామ్; మణుసాణ=మనుష్యాణామ్; తత్థవాణ = తత్ స్తవానామ్; భాతుకాణ = భ్రాతృకానామ్;

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలాణ=మాలానామ్.

(సం. పుం. ఇ.) మహా. అగ్గీణ=అగ్నీనామ్.

(సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. వాఊనా=వాయూణమ్.

ప్రా—ణం.

తృ. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. పుత్తేణం=పుత్రేణ.

ష. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. శౌర. మాగ. అప. పుత్తాణం = పుత్రాణామ్; ప్రాశా. విజశా. పల్లవాణం=పల్లవానామ్; బమ్హణాణం= బ్రాహ్మణానామ్; పముఖాణం=ప్రముఖానామ్.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) శౌర. మాగ. మాలాణం=మాలానామ్.

(సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. అగ్గీణం = అగ్నీనామ్.

(సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. వాఊణం = వాయూనామ్.

(సం. పుం. ఋ.), అర్ధమా. పిఈణం, పిఊణం, = పితౄణామ్.

ప్రా—ణా.

తృ. ఏ. (సం. పుం. ఇ.) మహా. అప. అగ్గిణా=అగ్నినా.

(సం. పుం. ఉ) మహా. అప. వాఉణా=వాయునా.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. పిఉణా=పిత్రా; శౌర. మాగ. పిదుణా=పిత్రా

ష. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. పుత్తాణా=పుత్రాణామ్.

(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా మాలాణా = మాలానామ్.

(సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. అగ్గీణా=అగ్నీనామ్.

(సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. వాఊణా=వాయూనామ్

ప్రా—ణి.

ప్ర. బ. (సం. నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా. జై శౌర. ఫలాణి = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీణి = దధీని.

(సం. నపుం. ఉ) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. మహూణి = మధూని.

ద్వి. బ. (సం. నపుం. అ) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. ఫలాణి = ఫలాని.

సం. ప్ర. బ. (సం. నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా. జై శౌర. ఫలాణి = ఫలాని.

(సం. నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహీణి = దధీని.

ప్రా—ణో.

ప్ర. బ. (సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. అగ్గిణో = అగ్నయః.

(సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. వాఉణో = వాయవః.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. [పిఉణో] = పితరః.

ద్వి. బ. (సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. అగ్గిణో = అగ్నీన్.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. [పిఉణో] = పితౄన్.

పం. ఏ. (సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. అగ్గిణో = అగ్నేః.

(సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. [వాఉణో] = వాయోః.
ష. ఏ. (సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా, జై మహా. శౌర. మాగ. వాఉణో = వాయోః.

(సం. పుం. ఋ.) మహా. అర్ధమా. భత్తుణో = భర్తుః, మహా. అర్ధమా. జై మహా. పిఉణో = పితుః; శౌర. మాగ. పిదుణో = పితుః.
సం. ప్ర. బ. (సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. అగ్గిణో అగ్నయః.

ప్రా—తు.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.) పైశాచి. ప్రాశా. పుత్తాతు = పుత్రాత్.

ప్రా—తో.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.) పైశాచి. ప్రాశా. పుత్తాతో = పుత్రాత్.

ప్రా—త్తో.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. (పుత్తత్తో) = పుత్రాత్.
(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. [మాలత్తో] = మాలాయాః (= మాలాతః ?)
(సం. పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా జై మహా. [అగ్గిత్తో]=అగ్నేః.
(సం. పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. [వాఉత్తో] =వాయోః [= వాయుతః ?]
పం. బ. (సం. పుం. అ.) మహా. [పుత్తత్తో] = పుత్రేభ్యః.
(సం. పుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. [అగ్గిత్తో] = అగ్నిభ్యః (= అగ్నితః ?)
(సం. పుం. ఉ), మహా. అర్ధమా. [వాఉత్తో] = వాయుభ్యః (= వాయుతః ?)

ప్రా.— దు.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.) జై శౌర. పుత్తాదు = పుత్రాత్.

ప్రా.— దో

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.). శౌర. జై శౌర. మాగ. పుత్తాదో.
(సం. స్త్రీ. ఆ.) శౌర. మాగ. మాలాదో = మాలాయాః (= మాలాతః)

(సం. పుం. ఇ.) జై శౌర. శౌర. (మాగ.), అగ్గిదో = అగ్నేః (= అగ్నితః?)

ప్రా.—ం = మ్

ప్ర. ఏ. (సం. పుం. అ.), మహా. ఫలం = ఫలమ్.
(సం. పుం. ఇ.). మహా. [అగ్గిం] = అగ్నిః.
(సం. నపుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహిం = దధి.
(సం. పుం. ఉ.). మహా. వాఉం = వాయుః.

ద్వి. ఏ. (సం. పుం. అ.) మహా. పుత్తం = పుత్రమ్; ప్రాశా. విజశా. పరిహారం = పరిహారం; వాటక (ం) = వాటమ్; పువ్వదత్తం = పూర్వదత్తమ్; నివతణం = నివర్తనమ్; వారణం = వారణం.
(సం. నపుం. అ), ప్రాశా. విజశా. ఉపరిలిఖితం = ఉపరిలిఖితం. ఆణతమ్ = ఆనతమ్, ఆజ్ఞప్తం; మహా. ఫలం = ఫలమ్.
(సం. స్త్రీ. ఆ.) మహా. మాలం = మాలామ్.
(సం. పుం. ఇ.), మహా. అగ్గిం = అగ్నిమ్.
(సం. నపుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. దహిం = దధి
(సం. పుం. ఉ.). మహా. వాఉం = వాయుమ్.
(సం. నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. మహుం = మధు.
(సం. పుం. ఋ.) మహా. భత్తారం. మాగ. భత్తాలం = భర్తారమ్.
(సం. స్త్రీ. ఔ.) మహా. అర్ధమా. ణావం = నావమ్; అర్ధమా. నావం = నావమ్.

తృ. ఏ. (సం. పుం. ఇ.) అప. అగ్గిం = అగ్నినా.
(సం. పుం. ఉ.) అప. వాఉం = వాయునా.

ష. బ. (సం. స్త్రీ. ఓ.) మహా. గవం = గవామ్.

సం. ప్ర. ఏ. (సం. పుం. ఋ.) మహా. పిఅరం = పితః.

ప్రా.—ంమి.

స. ఏ. (సం. పుం. అ.) అర్ధమా. పుత్తంమి = పుత్రే.
(సం. పుం. ఇ.) అర్ధమా. జై మహా. అగ్గింమి = అగ్నౌ.
(సం. పుం. ఉ.) అర్ధమా. జై మహా. వాఉంమి = వాయౌ.

ప్రా.—మ్మి.

స. ఏ. (సం. పుం. అ.), మహా. జైశౌర. అర్ధమా. పుత్తమ్మి = పుత్రే.
(సం. పుం. ఇ), మహా. అగ్గిమ్మి = అగ్నౌ.
(సం. పుం. ఉ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. వాఉమ్మి = వాయౌ.

ప్రా.—ంసి.

స. ఏ. (సం. పుం. అ.), అర్ధమా. పుత్తంసి = పుత్రే.
(సం. స్త్రీ. ఆ.), అర్ధమా. గిరిగుహంసి = గిరిగుహాయామ్.
(సం. పుం. ఇ.), అర్ధమా. జైమహా. అగ్గింసి = అగ్నౌ.
(సం. పుం. ఉ.), అర్ధమా. వాఉంసి = వాయౌ.

ప్రా.—శ్శ.

ష. ఏ. (సం. పుం. ఉ.), మాగ. వాఉశ్శ = వాయోః.

ప్రా.—స.

ష. ఏ. (సం. పుం. అ.), ప్రాశా. విజశా. [కులగోత్తస] = కులగోత్రస్య.
(సం. పుం. ఇ.), ప్రాశా. విజశా. భట్టిస = భట్టేః.

ప్రా.—సుంతో.

పం. బ. (సం. పుం. అ.), మహా. [పుత్తాసుంతో, పుత్తేసుంతో] = పుత్రేభ్యః.
(సం. స్త్రీ. ఆ.), మహా. అర్ధమా. [మాలాసుంతో] = మాలాభ్యః.
(సం. పుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. [అగ్గీసుంతో] = అగ్నిభ్యః.
(సం. పుం. ఉ.), మహా. అర్ధమా. [వాఊసుంతో] = వాయుభ్యః.

ప్రా.—స్స.

ష. ఏ. (సం. పుం. అ.), మహా. పుత్తస్స; ప్రాశా. విజశా. కులగోత్తస్స = కులగోత్రస్య; సాసణస్స = శాసనస్య; [దేవకులస్స] = దేవకులస్య.
(సం. పుం. ఉ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. వాఉస్స = వాయోః.
(సం. పుం. ఋ.), అర్ధమా. పిఉస్స = పితుః; జైమహా. పియరస్స = పితుః; అర్ధమా. భత్తారస్స = భర్తుః.

ప్రా.—స్సు.

ష. ఏ. (సం. పుం. ఆ.), అప. పుత్తస్సు = పుత్రస్య.

ప్రా.—హ.

ష. ఏ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహ; మాగ. పుత్తాహ = పుత్రస్య.
(సం. పుం. ఋ.), అప. పిఅరహ = పితుః.

ప్రా.—హా.

ష. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహాఁ; అప. (మాగ.) పుత్తాహాఁ = పుత్రాణామ్.

(సం. పుం. ఇ.), అప. అగ్గిహఁ = అగ్నీనామ్.

(సం. పుం. ఉ.), అప. వాఉహాఁ = వాయూనామ్.

ప్రా.—హి.

తృ. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహి; మహా. అర్ధమా. జైమహా. జైశౌర. అప. పుత్తేహి = పుత్రైః. విజశా. ఏవమాదికేహి = ఏవమాదికైః. పరివారేహి = పరివారైః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. మాలాహి, = మాలాభిః

(సం. పుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. అప. అగ్గీహి = అగ్నిభిః

(సం. పుం. ఉ.). మహా. అర్ధమా. జైమహా. వాఊహి = వాయుభిః.

(సం. పుం. ఋ.), అర్ధమా. భత్తారేహి = భర్తృభిః.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.), మహా. పుత్తాహి = పుత్రాత్.

(సం. పుం. ఇ.). మహా. అర్ధమా. జైమహా. అగ్గీహి = అగ్నేః.

పం. బ. (సం. పుం. అ.), మహా. [పుత్తాహి] = మత్రేభ్యః; [పుత్తేహి] = పుత్రేభ్యః.

ప్రా. - హిం.

ద్వి. బ. (సం. పుం. ఇ.), మహా. అగ్గీహిం = అగ్నీన్.

తృ. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహిం; మహా. అర్ధమా. జైమహా. జైశౌర. శౌర. మాగ. అప. పుత్తేహిం = పుత్రైః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. మాలాహిం = మాలాభిః.

(సం. పుం. ఇ.), అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. అగ్గీహిం=అగ్నిభిః.

(సం. పుం. ఉ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. శౌర. మాగ. వాఊహిం = వాయుభిః.

(సం. పుం. ఋ.), అర్ధమా. పిఈహిం, పిఊహిం, [పిఅరేహిం] = పితృభిః.

(సం. స్త్రీ. ఓ.), మహా. గోహిం = గోభిః.

పం. బ. (సం. పుం. అ.), మహా. అర్ధమా. జైమహా. పుత్తేహిం=పుత్రేభ్యః.

స. బ. (సం. పుం. అ.), మాగ. పుత్తేహిం = పుత్రేషు.

ప్రా. - హింతో.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.), మహా. పుత్తాహింతో = పుత్రాత్.

(సం. స్త్రీ. ఆ)., మహా. అర్ధమా. జై మహా. మాలాహింతో = మాలాయాః.

(సం. పుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. అగ్గీహింతో = అగ్నేః,

(సం. పుం. ఉ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. [వాఊహింతో] = వాయోః.

పం. బ. (సం. పుం. అ.), మహా. [పుత్తాహింతో], అర్ధమా. పుత్తేహింతో = పుత్రేభ్యః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.), మహా. అర్ధమా. మాలాహింతో = మాలాభ్యః.

(సం. పుం. ఇ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. అగ్గీహింతో= అగ్నిభ్యః

(సం. పుం. ఉ.), మహా. అర్ధమా. వా ఊహింతో = వాయుభ్యః.

ప్రా. - హీ.

తృ. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహీ; మహా. అర్ధమా. జై మహా. జై శౌర. అప. పుత్తేహీ = పుత్రైః.

(సం. స్త్రీ. ఆ.), మహా. అర్ధమా. జై మహా. మాలాహీ = మాలాభిః.

(సం. పుం. ఇ.), అప. అగ్గిహీ = అగ్నిభిః.

స. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహీ, [పుత్తిహీ, పుత్తేహీ.]

ప్రా. - హు.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తాహు = పుత్రాత్.

పం. బ. (సం. స్త్రీ. ఆ), అప. మాలాహు = మాలాభ్యః.

ష. బ. (సం స్త్రీ. ఆ.), అప. [మాలహు] = మాలానామ్.

ప్రా. - హుఁ.

పం. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహుఁ = పుత్రేభ్యః.

(సం. పుం. ఇ.), అప. అగ్గిహుఁ = అగ్నిభ్యః.

(సం. పుం. ఉ.), అప. వాఉహుఁ = వాయుభ్యః.

ష. బ. (సం. పుం. ఇ.), అప. అగ్గిహుఁ = అగ్నీనామ్.

(సం. పుం. ఉ.), అప. వాఉహుఁ = వాయూనామ్.

ప్రా. - హే.

పం. ఏ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తాహే = పుత్రాత్.

(సం. స్త్రీ. ఆ.), అప. మాలహే, మాలాహే = మాలాయాః.

(సం. పుం. ఇ.), అప. అగ్గిహే = అగ్నేః.

(సం. పుం. ఉ.), అప. వాఉహే = వాయోః.

ష. ఏ. (సం. పుం. ఉ.), అప. [వాఉహే] = వాయోః.

ప్రా—హాఁ.

ష. ఏ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహాఁ = పుత్రస్య.

సం. ప్ర. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహాఁ = పుత్రాః.

ప్రా—హాేఁ.

ష. ఏ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహాేఁ = పుత్రస్య.

సం. ప్ర. బ. (సం. పుం. అ.), అప. పుత్తహాేఁ, పుత్తాహాేఁ = పుత్రాః.

(సం. పుం. ఇ.), అప. అగ్గిహాేఁ = అగ్నయః.

(సం. పుం. ఉ.), అప. వాఉహాేఁ = వాయవః.

పైని వివరించిన ప్రత్యయము లీక్రింద నాయా విభక్తులుగ వర్గీకరింపం బడుచున్నవి:—

ప్ర. ఏ.

1. అ. (పుం. అ.) మహా. మాగ. ...
(స్త్రీ. ఆ. ఔ.) మహా.
(నపుం. అస్.) మాగ.

2. ఆ. (పుం. అ.) మహా. ... ...
(స్త్రీ. ఆ. మహా. చూపై శా.
(పుం. ఋ.) మహా. అర్ధమా.
జైమహా. శౌర. మాగ.
(స్త్రీ. ఔ.) అర్ధమా. శౌర.

ప్ర. బ.

1. అ. (పుం. అ.) అప.

2. అఉ (పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా జైమహా.

3. ఆ. (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. అప.
(నపుం. అ.) జైమహా. అర్ధమా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జైమహా. మాగ. చూపై శా.
(పుం. ఋ.) అర్ధమా.
(స్త్రీ. ఓ.) అర్ధమా.

4. ఆఉ. (స్త్రీ. ఆ.) మహా.

5. ఆఓ. (పుం. అ.) అర్ధమా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.

ప్ర. ఏ.

3. ఇ. (పుం. అ.) మాగ. ... .
(స్త్రీ. ఇ.) మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. శౌర. మాగ
(నపుం. అన్.) మాగ.

4. ఈ. (పుం. ఇ.) మహా. ... ..
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా.
(స్త్రీ. ఓ) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.

5. ఉ. (పుం. అ. (అప.
(నపుం. అ.) అప.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.

ప్ర. బ.

జై మహా. శౌర. మాగ.
(స్త్రీ. ఓ.) మహా.

6. ఇ. (స్త్రీ. ఇ.) మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా. శౌర. మాగ.
(నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.

7. ఇ. (నపుం. అ.) మహా. అప.

8. ఇం. (నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
(స్త్రీ. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(స్త్రీ. ఓ.) మహా.

9. ఈ. (నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
(పుం. ఋ.) అర్ధమా.

10. ఈఓ. (పుం. ఇ.)మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర.

11. ఉ. (నపుం. అ.) అప.

12. ఊ. (పుం. ఉ.) మహా, అర్ధమా.
జై మహా.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.

ప్ర. ఏ.

6. ఊ. (పుం. ఉ.) అప.

7. ఏ (పుం. అ.) మాగ. అర్ధమా.
(పుం. ఋ.) అర్ధమా.
(నపుం. అస్.) మాగ.
(స్త్రీ. ఓ.) అర్ధమా

8. ఓ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. ప్రాశా. విజశా. ...
(పుం. ఋ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(స్త్రీ. ఓ.) అర్ధమా. మాగ.

9. ం = మ్ (నపుం. అ.) మహా.
(పుం. ఇ.) మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.
(పుం. ఉ.) మహా.

ప్ర. బ.

13. ఊఓ. (పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

14. ఓ (పుం. ఋ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర.

15. ణి (నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా. జై శౌర.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

16. ణో (పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఋ.) మహా.

ద్వి. ఏ.

1. ఆ (స్త్రీ. ఆ.) చూపై శా.

ద్వి. బ.

1. అ. (పుం. అ.) అప.

2. ఆ. (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. అప
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా జై మహా. శౌర. మాగ.

ద్వి. ఏ.

2. ఇ (నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జైమహా. శౌర. మాగ.

3. ఈ (నపుం. ఇ.) మహా. జై మహా.

4. ఉ (పుం. అ.) అప.
(నపుం. అ.) అప.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా. శౌర. మాగ.

5. ం=మ్ (పుం. అ.) మహా. ప్రాశా.
విజశా.
(నపుం. అ) ప్రాశా. విజశా.
(స్త్రీ. అ.) మహా.
(పుం. ఇ.) మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.

ద్వి. బ.

3. ఆఉ. (స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
4. ఆఓ (స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
(స్త్రీ. ఔ.) అర్ధమా.
5. ఇ. (నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
6. ఇ. (నపుం. అ.) మహా. అప.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
7. ఇం (నపుం. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ. అప.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా శౌర మాగ.
8. ఈ (నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
9. ఊ. (నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా.
10. ఊఓ (పుం.ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
11. ఏ. (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
అప.
(పుం. ఋ.) మహా. శౌర.

జై మహా. శౌర. మాగ.
(పుం. ఉ.) మహా.
(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా, శౌర. మాగ.
(పుం. ఋ.) మహా. మాగ.
(స్త్రీ. ఔ.) మహా. అర్ధమా.

త్రృ. ఏ.

అ (పుం. ఋ.) మహా
2. ఆ (స్త్రీ. ఆ.) మహా
3. ఆఎ (స్త్రీ. ఆ.) అప.
4. ఆఏ (స్త్రీ. ఆ.) మహా
(స్త్రీ. ఔ.) అర్ధమా.

5. ఇ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
6. ఏ (పుం. అ.) అప.
7. ఏం (పుం. అ.) అప.

8. ం=మ్ (పుం. ఇ.) అప.
(పుం. ఉ.) అప.
9. ణ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. జై శౌర.
మాగ. అప. జై శౌ.

12. ణి (నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.
13. ణో (పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(పుం. ఋ.) మహా.
14. హిం (పుం. ఇ.) మహా.

త్రృ. బ.

1. హి (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. జై శౌర. అప.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. అప.
(పుం. ఉ.) మహా. జై మహా.
(పుం. ఋ.) అర్ధమా.
2. హిం (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జైమహా. జై శౌర. శౌర. మాగ.
అప.
(పుం. ఇ.) అర్ధమా. జైమహా.
శౌర. మాగ.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా, శౌర. మాగ.
3. హీ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. జై శౌర. అప.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా, అర్ధమా.
జై మహా.
(పుం. ఇ.) అప.

(పుం. ఇ.) అప.
(పుం. ఉ) అప.
(పుం. ఋ.) మహా.
10. ణం (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
11. ణా (పుం ఇ.) మహా. అప.
(పుం. ఉ.) మహా. అప.
(పుం. ఋ.) మహా. శౌర. మాగ

చ. ఏ.

1. ఆఅ (పుం. అ.) మహా. మాగ.
2. ఆఏ (పుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా
(నపుం. అ.) మాగ.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా.
3. ఆయ (పుం. అ.) అర్ధమా.
4. ఆయే (నపుం. అ.) చూపై శా.
(పుం. అ.) మహా. మాగ.

చ. బ.

చతుర్థీ బహువచనమున షష్ఠీ బహువచనమునందలి ప్రత్యయములే యన్ని ప్రాకృతములందును గాన్పించు చున్నవి. చతుర్థ్యేకవచన ప్రత్యయములలో 'ఆఅ' 'ఆఏ' లు షష్ఠ్యేకవచనమందును గాన్పించుచున్నవి.

పం. ఏ.

1. ఆ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. జై శౌర. చూపై శా.
2. ఆఅ (స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
3. ఆఉ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
4. ఆఏ (స్త్రీ. ఆ.) శౌర. మాగ.
5. ఆఓ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
6. ఇ (స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.
7. ఈఉ (పుం. ఇ.) మహా. జై మహా
8. ఈఓ (పుం ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.

పం. బ.

1. ఆఅ (పుం. అ.) మహా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
ఆఓ (పుం. అ.) మహా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
3. ఈఓ (పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా
జై మహా.

9, ఊఉ (పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

10. ణో (పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా,
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా జై మహా.

11. తు (పుం. ఇ.) పై శా. చూపై శా.

12. తో (పుం. అ.) పై శా. చూ పై శా.

13, త్తో (పుం. అ.) మహా ... ...
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

14. దు (పుం. అ.) జై శౌర.

15. దో (పుం. అ. శౌర. జై శౌర. మాగ.
(స్త్రీ. ఆ.) శౌర. మాగ.
(పుం. ఇ.) శౌర. జై శౌర. (మాగ.)

16. హి (పుం. అ.) మహా. ... ...
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

17. హింతో (పుం. అ.) మహా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జైమహా.

4. ఊఓ (పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.

5. త్తో (పుం. అ.) మహా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.

6. సుంతో (పుం. అ.) మహా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.

7. హి (పుం. అ.) మహా.

8. హిం (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

9. హింతో (పుం.అ.) మహా అర్ధమా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.

18. హు (పుం. అ.) అప.

19. హే (పుం. అ. ఇ. ఉ; స్త్రీ. ఆ) అప.

ష. ఏ.

1. ఆఅ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
2. ఆఏ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
3. ఇ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
4. ఊఓ (పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

5. ణో (పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.
(పుం. ఋ. మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

10. హు (స్త్రీ. ఆ.) అప.
11. హూ (పుం. అ.) అప.
(పుం. ఇ.) అప.
(పుం. ఉ.) అప.

ష. బ.

1. ంమ్ (స్త్రీ. ఓ.) మహా.
2. ణ. (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. ప్రాశా. విజశా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా.
(పుం. ఇ.) మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
3. ణం (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. శౌర. మాగ. ప్రాశా. విజశా.
(స్త్రీ. ఆ.) శౌర. మాగ.
(పుం ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.
(పుం. ఋ.) అర్ధమా.
4. ణా (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా.
(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

ష. ఏ.

6. శ్శ (పుం. ఉ.) మాగ.
7. స. (పుం. అ.) చూపై శా.
(పుం. ఇ.) చూపై శా.
8. స్స. (పుం. అ.) మహా. చూపై శా.
(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఋ.) అర్ధమా. జై మహా.
9. స్సు (పుం. అ.) అప.
10. హ (పుం. అ. మాగ.
(పుం. ఋ.) అప.
11. హే (పుం. ఉ.) అప.
12. హాొ (పుం. అ.) అప.
13. హాో (పుం. అ.) అప.

ష. బ.

5. హో (పుం. అ.) అప. (మాగ.)
(పుం. ఇ.) అప.
(పుం. ఉ.) అప.
6. హు (స్త్రీ. ఆ.) అప.
7. హూ (అం. ఇ. ఉ.) అప.

స. ఏ.

1. ఆఅ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
2. ఆఏ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
(పుం. అ.) అప.
3. ఇ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.
(పుం. ఇ.) మహా.
(నపుం. ఇ.) మహా.
4. ఎ. (పుం. అ.) అప.
5. ఏ. (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. పై శా. చూపై శా. జై శౌర. అప.
6. ంమి (పుం. అ.) అర్ధమా
(పుం. ఇ.) అర్ధమా. జై మహా.
(పుం. ఉ.) అర్ధమా. జై మహా.
7. మ్మి (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై శౌర.

స. బ.

ప. ఏ.

(పుం. ఇ.) మహా.

(పుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

8. ంసి (పుం. అ.) అర్ధమా.

(స్త్రీ. ఆ.) అర్ధమా.

(ఫుం. ఇ.) అర్ధమా. జై మహా.

(పుం. ఉ.) అర్ధమా.

ప. బ.

1. హిం (పుం. అ.) మాగ.

2. హీం (పుం. అ.) అప.

సం. ప్ర. ఏ.

1. అ (పుం. అ.) మాగ. అర్ధమా.

2. ఆ (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా.

(స్త్రీ. ఆ.) మహా.

(పుం. ఋ.) మహా.

3. ఆఅ (స్త్రీ. ఆ.) మహా.

4. ఈ (పుం. ఈ.) మహా.

సం. ప్ర. బ.

1. ఆ. (పుం. అ.) మహా. అర్ధమా

(నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా

(స్త్రీ. ఆ.) మహా అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

2. ఆఉ. (స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

3. ఆఓ (స్త్రీ. ఆ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

4. ఇఁ. (నపుం.అ.) అర్ధమా. జై మహా.

5. ఇ (నపుం. అ.) మహా.

(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

6. ఇం. (నపుం. అ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ. అప.

(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

7. ఈ. (నపుం.అ.) అర్ధమా. జై మహా

(పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా.

(నపుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

(నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా. జై మహా. శౌర. మాగ.

సం. ప్ర. ఏ.

5. ఉ (నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.

6. ఏ. (పుం. అ.) మాగ.
(స్త్రీ. ఆ.) మహా.

7. ఓ (పుం. అ.) అర్ధమా.
(పుం. ఋ.) మహా.

8. ం=మ్ (పుం. ఋ) మహా.

సం. ప్ర. బ.

8. ఊఇ (నపుం. ఉ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.

7. ఓ. (పుం. ఋ.) అర్ధమా.

8. ణి (నపుం. అ.) అర్ధమా. జై మహా
జై శౌర.
(నపుం. ఇం.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా. శౌర. మాగ.

9. ణో (పుం. ఇ.) మహా. అర్ధమా.
జై మహా.

10. హూం (పుం. అ.) అప.

11. హూం (పుం. అ. ఇ. ఉ.) అప.

సంస్కృత హలంతశబ్దములు.

(1) సంస్కృత త - కారాంతశబ్దముల తుది తకారము ప్రాకృతమున లోపించును. మిగిలినరూపము నంతమందుగల యచ్చుల ననుసరించి వానికి విభక్తి రూపములు గలుగుచుండును: ఉదా. మహా. ఇందఇణా = ఇంద్రజితా; ఇందఇణో = ఇంద్రజితః; ఇందఇస్స = ఇంద్రజితః; ఇందఇమ్మి = ఇంద్రజితి.

(2) ఒకప్పుడు తుది తకారము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము తుది యచ్చునకు దీర్ఘము గలుగును. ఉదా. తడీ = తడిత్; తళీ = తడితమ్; మరూ = మరుత్; విజ్జూ = విద్యుత్; జగత్ = మహా. ప్ర. ఏ. జఅం; అర్ధమా. జగే; అప. జగు;- ద్వి. ఏ. అర్ధమా. జగం = జగతమ్; ఏక. షష్ఠీ. అప. జఅస్సు = జగతః; స. ఏ. మహా. జఅమ్మి = జగతి, జఏ = జగతి; అర్ధమా. జగఈ, జగంసి=జగతి; జై. శౌర. స. ఏ. జగది; అప. జగి = జగతి.— స్త్రీలింగ శబ్దములందు. ప్ర ఏ. వచనమున తకారముపై ఆ-కారముచేరి, తా = ఆ, యా, లుగా మారును; ప్ర. ఏ. మహా. సరిఆ; జై. మహా. సరియా; అప. సరిఅ (‘ఆ’కు హ్రస్వము) = సరిత్; మహా. షష్ఠీ బ. సరిఆహ; అప. తృ. బ. సరిహి = సరిద్భిః;- విజ్జూఏ, విజ్జుణా, విజ్జుణో = విద్యుతః (ప్ర. బ.)

(3) (i) -అత్ - మత్ - వత్, అంతమందుగల సంస్కృతశబ్దముల ప్రథమైక వచనరూపముల తుది నకార మనుస్వారమగును ; నకారమునకుఁ బూర్వమందున్న ఆకారమునకు హ్రస్వము గలుగును - ఉదా. జాణం = జానన్ ; విజ్జం = విద్వాన్; చక్ఖుమం = చక్షుష్మాన్; దిట్ఠిమం = దృష్టిమాన్; ఆయవం నాణవం ధమ్మవం బంభవం = ఆత్మవాన్, జ్ఞానవాన్, ధర్మవాన్, బ్రహ్మవాన్; పుట్ఠవం = స్పృష్టవాన్ ; థామవం = స్థామవాన్ ; కువ్వం = కుర్వన్; మహం = మహత్ ; అరహం = అర్హన్; భఅవం = భగవాన్;— కొన్నియెడల నిట్టుమార్పు వైకల్పికముగఁ గలుగును: శౌర. షష్ఠీ. ఏక. రుమణ్ణదో = రుమణ్వతః; కాని, ప్ర. ఏ. రుమణ్ణో = రుమణ్వాన్.

(ii) కొన్నియెడల అత్, మత్, వత్, అనున వంతమందుగల సంస్కృతశబ్దములకుఁ బ్రాకృతమునఁ బ్రథమైకవచనమున- అంత,- మంత, - వంత,- అను నంతములుగల రూపములు ప్రాతిపదికము లగును. ఉదా. పిఅంతో = పిబన్; చలంతో = చలన్; గుణవంతో = గుణవాన్; అర్ధమా. మూలమంతే = మూలవాన్; కందమంతే = కందవాన్; వణ్ణమంతే = వర్ణవాన్ గంధమంతే = గంధవాన్;- తృ. ఏ. పిఅంతేణ=పిబతా; జంపంతేణ=జల్పతా ష. ఏ. భగవంతస్స = భగవతః ; జాణంతస్స = జానతః ; భగవంతస్స = భగవతః; హణుమంతస్స = హనుమతః మొద.

(iii) కొన్నియెడల అత్, మత్, వత్ అంతమందుగల సంస్కృతశబ్దముల తుది తకారము లోపించి తత్పూర్వస్వరము దీర్ఘమగును: అర్హాన్ = అరహా, అరిహా: హనుమాన్ = మహా. హనుమా మొదలయినవి.

(4) తక్కిన సంస్కృత హలంత శబ్దములకును బ్రాకృతమున సాధారణముగ తుదిహల్లు లోపింపఁగా మిగిలిన యజంతరూపములు ప్రాతిపదికములయి యాయా యజంతపదముల యట్లే విభక్తి రూపములను బొందుచుండును. కొన్నియెడలఁ బ్రథమేతర విభక్తులం దజంతశబ్దములకు హలంత రూపములును హలంతశబ్దముల కజంతరూపములును గలుగుట కాన్పించును. ఉదా.

రాఅ, రాఓ = రాజా (ప్ర. ఏ.), రాఆణం, రాఇణం, రాఅం, రాయం =రాజానమ్; రణ్ణా, రాఏణ = రాజ్ఞా, రణ్ణో, రాఆదో, రాఆదు=రాజ్ఞః (ప్ర. ఏ.); రణ్ణో, రాయస్స = రాజ్ఞః (ష. ఏ.); రాఇమ్మి, రాఅమ్మి, రాఏ = రాజ్ఞి, రాజని (స. ఏ.); రాఆణో, రాఅ = రాజానః (ప్ర. బ.); రాఆణో, రాఅ = రాజ్ఞః (ద్వి. బ.); రాఈహిం, రాఏహిం = రాజభిః; రాఈహిం, రాఈహింతో, రాఈసుంతో, రాఆసుంతో = రాజభ్యః (పం. బ.); రాఈణం, రాఇణం, రాఆణం, రాయాణం = రాజ్ఞామ్ (ష. బ.); రాఈసుం, రాఏసుం = రాజసు; ఆయా, ఆదా, అప్పా = ఆత్మా (ప్ర. ఏ.); పెమ్మం = ప్రేమన్; పెమ్మస్స = ప్రేమ్ణః; నామం = నామ (ప్ర. ఏ.); కామిస్స = కామినః (ష. ఏ.); మొదలయినవి.

పై వివరణమునుబట్టి ప్రాకృతభాషలయందే విభక్తి ప్రత్యయముల విషయమున నెట్టి యవ్యవస్థ యేర్పడినదో తెలియఁగలదు. కొన్ని ప్రాకృతములలో నేకవచన బహువచన రూపములందు భేదము పోయినది, కొన్నిటిలో ననేకవిభక్తుల కేకరూపము కలిగినది. ఇందువలన నేరూప మేవిభక్త్యర్థమున వాడఁబడినదో తెలిసికొనుట కష్టమైనది. ఈ పరిస్థితులు గ్రాంథిక ప్రాకృతములందే యిట్లుండఁగా వ్యావహారిక ప్రాకృతముల మాట వేఱ చెప్పనక్కఱలేదు. విభక్తి వచనము లొక్కటే ప్రత్యయముచే తెలుపఁబడు నవస్థ యంతరింపగా, కేవల విభక్తిని దెలుపు సాధనము లోపింపగాఁ దత్తత్ప్రాకృత భాషలను మాట్లాడుజనులు బహువచనమును దెలుపుటకుఁ బ్రత్యేకపదములను, విభక్తిని దెలుపుటకు వేఱుపదములను వాడుకొనఁ జొచ్చిరి. బహువచనమును గూర్చిన పదము లింతకుముందు వివరింపఁబడినవి. ఈ పదములును వికారములనుబొంది ప్రత్యయములుగ మాఱినవి. విభక్త్యర్థమును బోధించు క్రొత్తపదములును నానాఁటికిని బ్రత్యయములయినవి. ఇవి యేకవచనమున నొకప్పుడు ప్రథమావిభక్త్యేకవచన రూపముమీఁదను నొకప్పుడు

ప్రథమేతర విభక్తి ప్రాతిపదికముమీఁదను జేరుచుండెను; బహువచనమున బహువచన బోధక పదముమీఁదనో తద్వికారమగు ప్రత్యయము మీఁదనో చేరుచుండెను. ఆధునికార్యభాష లనఁబడు హిందీ, బంగాలీ, మరాఠీ మొదలగు భాషలలో నీ విధానము నెలకొనినది. ఇదేవిధానము ద్రావిడభాషలయందును గాన్పించు చున్నది. ఇందువలన నీ పద్ధతి నాధునికార్యభాషలు ద్రావిడ భాషలనుండి యెరవు తెచ్చుకొనినవని యాధునిక పాశ్చాత్య పండితు లభిప్రాయపడసాగిరి. ఈ యెరవువాదము సమంజసముగ నున్నట్లు తోఁపదు. ద్రావిడభాషల పూర్వచారిత్ర కావస్థనుగూర్చి మనకుఁ దెలియదు; అట్లే యాధునికార్య భాష లనఁబడు వాని పూర్వచారిత్ర కావస్థయు మనకుఁ దెలియదు. ఈ రెండువర్గముల భాషలకును వాఙ్మయావస్థ గలిగిననాఁటికిఁ గొంచెము పూర్వ మాయాభాషల మాట్లాడు వారి ప్రదేశములందు కనఁబడు శాసనాదులవలనఁ దత్తత్ప్రదేశములందు ప్రాకృతభాష లుండినట్లు మనకుఁ దెలియుచున్నది. కావున నాయా ప్రాకృతభాషలే వివిధ వికారములను ప్రత్యేకముగఁ బొంది ప్రత్యేక భాషలుగఁ బరిణమించినవని యనుకొనుటయే యుక్తి యుక్తమగును గాని, చారిత్ర కాధారములేక ద్రావిడులను నొక జాతివా రార్యులు భరతవర్షమునఁ బ్రవేశించుటకుఁ బూర్వ మీదేశమం దెల్లెడల వ్యాపించి యుండిరనియు, వారిభాష యార్యభాషలకంటెఁ బటుత్వము గలదై, యార్యుల నాగరికతకంటె నెక్కువ నాగరికతను దెలుపునదియై, సమస్త విధముల సాంస్కృతిక భాషల నిర్మాణమునే మార్పగలుగునంతటిశక్తి గలదియై యుండెననుటయుఁ బొసగదు. ద్రావిడభాషలును బ్రాకృతభాషలే; ప్రాకృతభాషలందు గాన్పించు పరిణామమే ద్రావిడభాషల యందును గాన్పించుచున్నది. విభక్త్యర్థములఁ దెలుపు విషయమున నార్యభాష లనఁబడు వానికిని ద్రావిడభాషలకును దగ్గఱ పోలికలు కాన్పించుచున్నవి. ఆ పోలికలను వివరించుటకుఁబూర్వ మాధునికార్య భాషలందలి విభక్తి ప్రత్యయములను, విభక్త్యర్థములఁ దెలియఁజేయు పదములను వర్గీకరించి యీ క్రింద చూపుచున్నాను.

ప్రథమావిభక్తి

ప్రథమయం దార్యభాషలలో సాధారణముగఁ బ్రత్యయములు లేవు. కొన్ని భాషలందుమాత్రము కరణ కారకము గలిగిన తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయముతోఁ గూడిన రూపము ప్రథమైకవచనమున నిలిచినది. బంగాలీ భాషలో ప్రాణివాచక పదములపై నవి సకర్మక క్రియలతోఁ గూడియున్నప్పుడీ ప్రత్యయము చేరుచుండును. ఉదా. బంగాలీ: సంతాన్; ప్ర. ఏ. సంతానే; పితా, ప్ర. ఏ. పితాయ్ మొద. ఇట్టి సందర్భములందే తూర్పుహిందీ

భాషయందును 'నే' అను ప్రత్యయము చేరును. ఈ ప్రత్యయము సంస్కృత మందలి 'నా' (మునినా, హరిణా మొద.), 'ఇన' (రామేణ, ధనేన మొద.) అను ప్రత్యయముల వికారమని యాభాషల వ్యాకరణములను వ్రాసినవారు తలంచుచున్నారు. ఈ యభిప్రాయమునే నేటి పాశ్చాత్య విద్వాంసులును భాషాపరిశోధకులును వెల్లడించి యున్నారు. ఈ 'నే' ప్రత్యయము ప్రాచ్య హిందీయందుకంటె ప్రతీచ్య హిందీభాషయం దెక్కువ ప్రచారమునం దున్నది. మరాఠీ భాషయం దిది యేకవచనమున 'నే' గను బహువచనమున 'నీ' గను గాన్పించు చున్నది. కెల్లాగ్ పండితుఁడు తన తూర్పుహిందీవ్యాకరణమున నీ ప్రత్యయమునకు సంస్కృతమునఁ గానవచ్చు తృతీయ యందలి 'నా' మూలము కాదనియు, నది 'లగ్' ధాతు కృదంత రూపమగు 'లగ్య' అను దాని యపభ్రంశరూపమనియుఁ దలంచుచున్నాఁడు.

హైజోంగు భాషలోఁ బ్రథమైక వచనమునఁ బ్రాణివాచక పదములపై -'రా' అనునది చేరును: పలా-రా = పుత్త్రుఁడు మొద. ఒకప్పుడు ప్రథమైక వచనమునఁ బ్రాణివాచక పదములపై '-ఆ' చేరును: హా పాలా కుబాలే= ఆ పిల్లవాఁడు కొట్టెను; మొద. అస్సామీ భాషలోఁ బ్రథమైక వచనమునఁ సకర్మక క్రియలతోఁ గూడియున్నప్పుడు పదములతుదివర్ణము కొన్ని వికారములను బొందును: ఉదా. మానుహ్ = మనుష్యుఁడు, ప్ర. ఏ. మానుహే; పుత్ర = పుత్రుఁడు, ప్ర. ఏ. పుత్రయ్; గా = శరీరము, ప్ర. ఏ. గాఇ; సరాఇ = పక్షి, ప్ర. ఏ. సరాయే; సకు = నేత్రము, ప్ర. ఏ. సకు-వే; నాట = నావ, ప్ర. ఏ. నా-వే; మొద.

ఇట్లున్నను న ప్రాణివాచక పదము లన్నిటిమీఁదను, ప్రాణివాచక పదముల కొన్నిటిమీఁదను బ్రథమైకవచనమున నెట్టి ప్రత్యయముగాని, ప్రత్యయ సదృశమగు పదముగాని చేరకుండుటయే కానఁబడుచున్నది. ఉదా. బంగాళీ: ప్ర. ఏ. గాఛ్ = చెట్టు; కుక్కుర్ = కుక్క; ఒటియా: పురుష = పురుషుఁడు; ఘర = ఇల్లు; మొద.

ద్వితీయా విభక్తి

ఉత్తరార్యభాషలలో సాధారణముగాఁ బ్రథమైకవచనరూపమే ద్వితీయైక వచనమునను గానవచ్చును. కాని, కొన్నియెడల చతుర్థీ, షష్ఠీ ప్రత్యయములు చేరియు నీ భాషలయందు ద్వితీయావిభక్త్యర్థమును గలిగించు చుండును. కొన్నిభాషలలో నీ క్రింది చతుర్థీ షష్ఠీ ప్రత్యయములు ద్వితీయా విభక్త్యర్థమునఁ గానవచ్చుచున్నవి:

బంగాళీ:—కే; హైజోంగు:- కే,- గే,- రా అస్సామీ: - అక్, -ఆకే;- క్,- కే; హిందూస్థానీ:- కోఁ; దక్షణీ: కోఁ, కూఁ, కేఁ, తైఁ, క-తైఁ, కనే; వ్రజభాష: కుఁ, కూఁ, కౌఁ, కఇఁ, కేఁ; కనౌజీ:కోఁ, కాఁ; బుందేలీ: కోఁ, ఖోఁ; బనాఫరీ: ఖాఁ, కాఁ, కా, కౌఁ, కై.

తృతీయా విభక్తి.

తృతీయా విభక్తియం దీక్రింది ప్రత్యయములును విభక్తి ప్రతిరూప కావ్యయములును గాన వచ్చుచున్నవి :—

బంగాళీ:—తే (ఇది చాల సరుదు);- కర్తృక్; దియా, మొద.- హైజోంగు:- దే,- ది ఆ,-ది.

అస్సామీ:—ఏరే; య్;- ఏ;- రే;- వే;- వేరే; ఉదా: మానుహ్ = మనుష్యుఁడు, తృ. ఏ. మానుహే, మానుహేరే; పుత్ర = పుత్త్రుఁడు, తృ. ఏ. పుత్ర-య్, పుత్ర- ఏరే; గా = శరీరము, గా-యే, గా-రే; సరాయ్ = పక్షి; తృ. ఏ. సరాయే, సరాఇ-రే, సరాయ్-ఏరే; సకు = నేత్రము, తృ. ఏ. సకు-వే, సకు-రే, సకు-వేరే; నావ్ = నావ, తృ. ఏ. నావే, నావే... మొ.

మైథిలీ లేక ప్రామాణిక బిహారీభాష:— ఇందు 'ఏ' అనునదొక్క-టే సరియైన తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయము. దీనిపై తృతీయావిభక్త్యర్థమున... యురుముగ ...తీయా విభక్తి ప్రత్యయములగు 'ఏ; హిం; హిం' అను వాని జేర్చుటయుఁ గలదు.

పశ్చిమ హిందీభాషా భేదమగు బనాఫరీభాష :— ఇందు-'తై' అనది తృతీయా విభక్త్యర్థమునఁ జేరును.

పంజాబీ భాషలో 'తే, తోఁ, థోఁ, దోఁ' = చేత, తో, వలన, 'న్ ఉండి' అను ప్రత్యయములు తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయములుగఁ బరిగణింప బడుచున్నవి.

మరాఠీభాషా భేదమగు కొంకణిలో 'కడె' అనునది 'తో' అను తృతీయ విభక్త్యర్థమునఁ బ్రాతిపదికములపైఁ జేరుచుండును : ఉదా. బాపాయ్-కడె తండ్రితో, తండ్రికడ.

పిశాచ భాషలలో పషాయి భాషయందు 'దే' అను ప్రత్యయమున వర్షిక్వార్ భాషయందు 'ఇంద' అను ప్రత్యయమును ద్వితీయా విభక్త్య మున వచ్చును.

చతుర్థీ విభక్తి

ప్రాకృత భాషలలోనే చతుర్థీ, షష్ఠీ విభక్తులకు భేదమంతరించినది రెండింటియందును నాయాభాషలం దొక్కటే విభక్తి ప్రత్యయము చేర సాగినది. దీనికి 'కొఱకు', 'యొక్క' అను రెండర్థములును గుదురుకొనినవి. వాస్తవమైన షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయముయొక్క వికారరూపములు నేఁడు మరాఠీ మొదలగు కొన్ని యార్యభాషలయందు మాత్రము నిలిచినవి. తక్కిన వానిలో నది కేవలము లోపించుటచే ప్రత్యేకావ్యయములు చేరి యావిభక్త్యర్థముల బోధింప సాగినవి. ఆధుని కార్యభాషలలో చతుర్థీప్రత్యయము లనుపేర నీ క్రిందివి ప్రచారములో నున్నవి.

బంగాలీ :—కే (ప్రాణివాచక పదములమీఁద మాత్రము);-రే.

హైజోంగు:—గే (ద్వితీయా విభక్తియందు వలెనే):-తా ఇ;-రిట్; ఉదా. మాస్టర్-రిట్ కలే = మాస్టరుతోటి అనెను.

అస్సామీ :—లాఇ;-లాఇకే.

మైథిలీ లేక ప్రామాణిక బిహారీ భాష:—కేఁ;- బనాఫరీభాష: ఖాఁ, కాఁ, కా, కొఁ; కై, = కాజే.

పిశాచ భాషలు:

బాష్గలీ: తఁ, తాఁ, తాఁర్, తా, కే, కా (ఇవి హలంత పదములపై సాధారణముగ వచ్చును; గెఁ, గఁ, ఇవి సాధారణముగ నజంతపదములపై వచ్చును; 'దొఁగె-దుగాఁ,-త్క అనునవి కూడ చతుర్థ్యర్థమున వచ్చుచుండుట గలదు.

వై-అలా:—క, -కె; -కేతి, -కనె; గవర్-బతీ:-అఁ, -అఁకె; పషాఇ:-ఆంతే; గార్వీ:- కహ్, -కేర్; తోర్వాలీ:-కె, -కీ; మైయా:-గై; వర్షికార్: -ఘు;-బాక.

బ్రజ్-భాష:—కొఁ; బుందేలీః- ఖోఁ; మాల్వీ:- కేఁ; జైపురీ:- కైఁ, కుఁ, కూఁ, వఇ, కేఁ;

సింధీ:—ఖే, -కనే; హిందూస్థానీ:-కో;-కేలియే; దక్షనీ:-కూ, -కూఁ. కోఁ, -కేతై; -కతై, -కనే: బుందేలీ :-కోఁ, -ఖోఁ; డంగీ:-కైఁ; డాంగ్-కె.

పంచమి విభక్తి.

కొన్ని యాధునికార్య భాషలలో, బంచమీ విభక్తి ప్రత్యయము లుగా నీ క్రిందివి వాడఁబడుచున్నవి.

బంగాళీ:—థాకియా, -థాకే; - హైజోంగు:- థాక్కెఆ; - తన్; ఉదా. మేఅ-థాక్కెఆ=నూతనుండి; బాప్-తన్=తండ్రినుండి; మొద. ఒకప్పుడు-తన్-ప్రత్యయము షష్ఠీప్రత్యయముపైఁ జేరుచుండును. ఉదా. బాప్ -లా -తన్=తండ్రినుండి.

పిశాచభాషలు:

బాష్గలీ:—స్తే,-స్త,-స్తై; ఇవిగాక-'త్, - తాఁ, -తా,-తాఁర్' అనునవి గూడఁ బంచమ్యర్థముననే వాడఁబడుచున్నవి. వీనికి 'వలన, లో, యొక్క, మీఁద, కారణమున, తో,-కు, కొఱకు' మొదలగు ననేకార్థములు గలవు. ఇవియచ్చునకుఁ బరమైనప్పుడు 'ద్, దాఁ' మొదలగు రూపములను బొందును.

షై-అల:—కేఁ, -కనె; ఉదా. జూ-కేలిఅ-కనె = కూఁతుళ్లనుండి. వలన; మొద.

గవర్-బతి :- న; ఉదా. మాల-న = ఆస్తినుండి.

సష-ఈ:(i)— ఉద్దై;-ఊదె,- ఓద్దై, -ఓద = దగ్గఱ, దగ్గఱనుండి (ii)- తే = నుండి. బాంగరూ (కర్నల్-పాటియాలా ప్రాంతములందలిభాష). 'కాని-తీ.'

షష్ఠీ విభక్తి.

'యొక్క' విభక్తినిమాత్రమే యాధునికార్యభాషలయందు షష్ఠీవిభక్తిగ నెంచుచున్నారు. 'యొక్క' అనునర్థమున వచ్చు ప్రత్యయములన ద్వితీయాచతుర్థీవిభక్త్యర్థము లందును వాడుట గలదు.

బంగాళీ: ప్రాణివాచకపదములపై - 'ఏర్, - ఆర్' అనున వేకవచనమునఁ జేరుచుండును; బహువచనమున - దేర్, - దిగేర్, అనునవి చేరును ఉదా. సంతానేర్ = సంతానముయొక్క; పితార్ = తండ్రియొక్క; సంతాన్ దేర్ (-దిగేర్) = సంతానములయొక్క; పితాదేర్ = తండ్రులయొక్క. అప్రాణివాచకపదములపై '-ఏర్' వచ్చును. ఉదా. గాఛేర్ = చెట్టుయొక్క

హైజోంగు:—లా;- లాక్; ఉదా. రాజా-లాక్ = రాజుయొక్క రాణి-లా = రాణియొక్క.

అస్సామీ:-ర్, -అర్,- అరే; ఉదా. మానుహర్, మానుహరే = మనుష్యునియొక్క; పుత్రర్, పుత్రరె = కొడుకుయొక్క; గార్, గారె = శరీరముయొక్క; సరాఇర్, సరాఇరె =పక్షియొక్క; సకుర్, సకురె=కంటియొక్క; నావర్, నావరె = నావయొక్క.

మైథిలీ,లేక ప్రామాణిక బిహారీ:—క్, -అక్, -కె, -కర్,-కేర్.

హిందూస్థానీ:—కా,-కే,-కీ; దక్షిణీ:-కా, (-కే-,కీ);
వ్రజభాష:-కా,-కే,-కీ;

కనౌజి:—కో,-కే,-కీ, బుందేలీ:-కో,- కే,-కీ,-ఖో, కర్నల్ - పాటియాలా ప్రాంతమందలి బాంగరూభాష:- కా,-కే,-కై; డాంగీ:-కో,-కే; డాంగ్ భాంగీ:-కా,-కె ; బనాఫరీ:-కౌ,-కా,-కే,-కై,-కీ, పంజాబీ;-దా; ఉదా: ఘర్దా = ఇంటియొక్క; ఘో ఉదా-మూహ్ = గుఱ్ఱపుముఖ.

మరాఠీ భాషావికారమగు కాథోడీ భాష:- నా; ఉదా. బాహాస్ - నా = తండ్రియొక్క; మా-నా=నాయొక్క; తూ-నా = నీయొక్క;- కొంకణీ; -కా, కా; ఉదా. మా-కా = నాకు; తా-కా = వారికి; తా-కా = వానికి ఆప్-నా-క్=తనకు మొద.

వ్రజభాష:—కా,- కే,- కీ; బుందేలీ:- కో,-కే,-కీ; రాజస్థానీ భాషా వికారము లగు (I) మేవారీ:- కో,-కా,-కీ; (II) మాల్వీ;-రో,-రా,-రీ; కో, -కా,-కీ;

(III) జైపురీ:—కో,-కా,-కీ; (IV) మార్వాడీ:-రో,-రా,-రీ;

గుజరాతీ:—నో,-నా,-నీ.

పిశాచభాషలు:

బాష్గలీ:—స్త్,-స్; ఇది సంస్కృతమందలి '-స్య' కు వికారము. ఇది సాధారణముగ లోపింపఁగా, మిగిలిన ప్రథమేతరవిభక్తి ప్రాతిపదికరూపమే షష్ఠ్యర్థమున వాడఁబడును: ఉదా ప్ర. ఏ. తొత్ = తండ్రి; ష. ఏ. తొతి, తొతిఓ, తొత్ = తండ్రియొక్క.

వై - అల :—బ;—గవర్ బతీ :—అన; ఉదా. మనుష్-అ-న = మనుష్యుని; బాబ్-అ-న = తండ్రియొక్క; సార్-అ-న = పందులయొక్క; ఖుదాయ్-అ-న = దేవుని; పుత్రేస్-అ-న = పుత్రుని;— లహాండా భాష యుత్తర మాండలిక వికారములందును ఈ- అన ప్రత్యయము షష్ఠ్యర్థమున వాడుకయందు దున్నది. ఒకప్పు డిందలి న- వర్ణము ముఖ్యముగా స్త్రీ వాచక పదములపై -నివర్ణముగా మాఱుచుంటుటయుఁ గలదు.

షినా :—ఎయ్; ఉదా. పుచెయ్ = పుత్త్రునియొక్క; ఈ 'ఎయ్' ని 'ఐ' గాఁ గూడ వ్రాయుదురు. కర్నల్ బిడల్ఫ్‌గారు దీనిని 'ఏ'గ వ్రాసిరి. ఈ ప్రత్యయమువై నితర విభక్తి ప్రత్యయములు చేరునపుడు దానిని 'ఏ'గనో 'ఎయ్'గనో వ్రాయుదురు.

కాశ్మీరీ, కష్టవారీ భాషలు :—ఉకు: దీని నప్రాణివాచకములును పుంలింగములు నగు పదముల యేకవచనమందు వాడుదురు.

సప్తమీ విభక్తి.

సాధారణముగా నుత్తరహిందూస్థానభాషలలో సప్తమీవిభక్తి యందు ప్రాతిపదికములవై -'ఏ' చేరుచుండును. బంగాళీ: ప్రాణివాచక పదములవై: సంతాన = సంతానము, స. ఏ. సంతానే = సంతానమునందు; అప్రాణివాచకపదములవై సప్తమ్యర్థమున 'ఏ' ఒక్కటేకాక -'ఏతే,' '-తే'లుకూడఁ జేరుచుండును: ఉదా. గాఛ్,=చెట్టు; స.ఏ.గాఛ్- తే, గాఛేతే= చెట్టునందు.

హైజోంగు భాషలో బంగాళీ భాషయందువలెనే యాయా ప్రత్యయములు చేరుచుండును. కాని, -'మి, -ని, -మిని' అను ప్రత్యయములును జేరుట గలదు. ఉదా. ఘర్ = ఇల్లు, స. ఏ. ఘర్మి, ఘర్మిని = ఇంటిలో; దేష-ని = దేశములో.

అస్సామీ భాషలో సప్తమ్యర్థమున -'త్, -తే, -అత్, -అతే'లు ప్రాతిపదికమువైఁ జేరును: ఉదా. మానుహ్ = మనుష్యుఁడు, స. ఏ, మానుహత్, మానుహతే; పుత్ర=కొడుకు, స. ఏ. పుత్రత్, పుత్రతే; గా= శరీరము. స. ఏ. గాత్, గాతే; సరాఇ = పక్షి, స. ఏ. సరాఇత్, సరాఇతే; సకు=కన్ను, స. ఏ. సకుత్, సకుతే; నావ్ = నావ, స. ఏ. నావత్, నావతే.

మైథిలీ, లేక ప్రామాణిక బిహారీ భాషలో '-మేఁ, -మఁ'లు చేరును.

మరాఠీ భాషా వికారమగు కొంకణీ భాషలో '-లో' అను ప్రత్యయమును గానవచ్చుచున్నది. ఉదా. చేాకరాంత్ - లో=చేాకర్లలో.

పిశాచ భాషయగు షినా భాషలో '-రో' అనునది సప్తమ్యర్థమునఁ జేరుచుండును: ఉదా. మనుజే- రో = మనుష్యులలో; పూచే- రో = పుత్త్రులో; పూచోరో = పుత్త్రులలో. ఈ షినాభాషలో 'క్రింద' అను నర్థముగల -కిరిహ్' అను ప్రత్యయమును సప్తమ్యర్థముగలదిగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది.

అస్సామీ:-ర్, -అర్,- అరె; ఉదా. మానుహర్, మానుహారె = మనుష్యునియొక్క; పుత్రర్, పుత్రరె = కొడుకుయొక్క; గార్, గారె = శరీరయొక్క; సరాఇర్, సరాఇరె =పక్షియొక్క; సకుర్, సకురె=కంటియొక్క; నావర్, నావరె = నావయొక్క.

మైథిలీ, లేక ప్రామాణిక బిహారీ:—క్, -అక్, -కె, -కర్,-కేర్.

హిందూస్థానీ:—కా,-కే,-కీ; దక్షిణీ:-కా, (-కే-,కీ); వ్రజభాష:-కా,-కే,-కీ;

కనౌజీ:—కో,-కే,-కీ, బుందేలీ:-కో,-కే,-కీ,-ఖ్రోఁ, కర్నల్ - పాటియాలా ప్రాంతమందలి బాంగరూభాష:- కా,-కే,-కై; పాంగీ:-కో,-కే; ...ంగ్ భాంగీ:-కా,-కై; బనాఫరీ:-కొ,-కా,-కే,-కై,-కీ, పంజాబీ:-దా; ఉదా: ఘర్దా = ఇంటియొక్క; ఘూ ఉదా-ముంహ్ = ...

మరాఠీ భాషావికారములు ...భాష:- నా; ఉదా. బాహాస్ - ... = తండ్రియొక్క; మా-నా=నాయొక్క; తు-నా = నీయొక్క;- ...; ...కా, కా; ఉదా. మా-కా = నాకు; తాఁ-కాఁ = వారికి; లా-కా = వానికి ...-నా-క్=తినకు మొద.

వ్రజభాష:—కా,- కే,- కీ; బుందేలీ:- కో,-కే,-కీ; రాజస్థానీ భాషాకారము లగు (I) మేవారీ:- కో,-కా,-కీ; (II) మాల్వీ;-రో,-రా,-రీ; కో, కా,-కీ;

(III) జైపురీ:—కో,-కా,-కీ; (IV) మార్వాడీ:-రో,-రా,-రీ;

గుజరాతీ:—నో,-నా,-నీ.

పిశాచభాషలు:

బాష్గలీ:—స్త,-స్; ఇది సంస్కృతమందలి '-స్య' కు వికారము. ఇది సాధారణముగ లోపింపఁగా, మిగిలిన ప్రథమేతరవిభక్తి ప్రాతిపదికరూపము షష్ఠ్యర్థమున వాడఁబడును: ఉదా ప్ర. ఏ. తోత్ = తండ్రి; ష. ఏ. తోతి, తోతిష్, తోత్ = తండ్రియొక్క.

వై - అల :—బ;—గవర్ బతీ :—అన; ఉదా. మనుష్-అ-న = మనుష్యుని; బాబ్ -అ-న = తండ్రియొక్క; సార్ -అ-న = పందులయొక్క; ఖుదాయ్-అ-న = దేవుని; పుత్రేస్-అ-న = పుత్త్రుని;— లహండా భాష ముత్తర మాండలిక వికారములందును ఈ- అన ప్రత్యయము షష్ఠ్యర్థమున వాడుకయం దున్నది. ఒకప్పు డిందలి న- వర్ణము ముఖ్యముగా స్త్రీ వాచక పదములపై -వివరముగా ...

విభక్తి

షినా :—ఎయ్; ఉదా. పుచెయ్ = పుత్త్రునియొక్క;
'ఎయ్' ని 'ఐ' గాఁ గూడ వ్రాయుదురు. కర్నల్ బిడల్ఫ్‌గారు దీనిని '
వ్రాసిరి. ఈ ప్రత్యయముపై నితర విభక్తి ప్రత్యయములు చేరునప
దానిని 'ఏ'గనో 'ఎయ్'గనో వ్రాయుదురు.

కాశ్మీరీ, కష్తవారీ భాషలు :—ఉకు: దీని నప్రాణివాచకముల
పుంలింగములు నగు పదముల యేకవచనమందు వాడుదురు.

సప్తమీ విభక్తి.

సాధారణముగా నుత్తరహిందూస్థానభాషలలో సప్తమీవిభ
యందు ప్రాతిపదికములపై -'ఏ' చేరుచుండును. బంగాలీ: ప్రాణివా
పదములపై: సంతాన్ = సంతానము, స. ఏ. సంతానే = సంతానమునం
అప్రాణివాచకపదములపై సప్తమ్యర్థమున 'ఏ' ఒక్కటేకాక -'ఏ
'-తే'లుకూడఁ జేరుచుండును: ఉదా. గాఛ్,=చెట్టు; స.ఏ.గాఛ్- తే, గాఛే
చెట్టునందు.

హైజోంగు భాషలో బంగాలీ భాషయందువలెవే యాయా ప్రత్య
ములు చేరుచుండును. కాని, -'మి, -ని, -మిని' అను ప్రత్యయము
జేరుట గలదు. ఉదా. ఘర్ = ఇల్లు, స. ఏ. ఘర్మి, ఘర్మిని = ఇంటిలో; దే
ని = దేశములో.

అస్సామీ భాషలో సప్తమ్యర్థమున -'త్, -తే, -అత్, -అతే
ప్రాతిపదికముపైఁ జేరును: ఉదా. మానుహ్ = మనుష్యుఁడు, స.
మానుహత్, మానుహతే; పుత్ర=కొడుకు, స. ఏ. పుత్రత్, పుత్రతే;
శరీరము. స. ఏ. గాత్, గాతే; సరాఇ = పక్షి, స. ఏ. సరాఇత్, సరా
సకు=కన్ను, స. ఏ. సకుత్, సకుతే; నావ్ = నావ, స. ఏ. నావత్, నా

మైథిలీ, లేక ప్రామాణిక బిహారీ భాషలో '-మేఁ, -మఁ'లు చేరు

మరాఠీ భాషా వికారమగు కొంకణీ భాషలో '-లో' అను ప్రత
మును గానవచ్చుచున్నది. ఉదా. చేాకరాంత్ - లో=చేాకర్లలో.

పిశాచ భాషయగు షినా భాషలో '-రో' అనునది సప్తమ్యర్థమ
జేరుచుండును: ఉదా. మనుజే- రో = మనుష్యులలో; పూచే- రో = ప
నిలో, పూచోరో = పుత్త్రులలో. ఈ షినాభాషలో 'క్రింద' అను నర్థమ
'-కిరివ్' అను ప్రత్యయమును సప్తమ్యర్థముగలదిగాఁ బరిగణింప
చున్నది.

సంబోధన ప్రథమా విభక్తి.

పిశాచ భాషయగు బాష్గలియందు ప్రాతిపదికముపై '-ఆ', '-ఓ'లు ...టవలన సంబోధనార్థము కలుగుచున్నది. ప్రథమా రూపమునకుఁ బూర్వ ...న 'ఎహ్' అను దానిని జేర్చుటవలనను నీ భాషయందు సంబోధన మేర్ప ...ను. ఇట్లే, మఱికొన్ని యుత్తరార్య భాషలయందును గానవచ్చుచున్నది. ...ధీ భాషలో ప్రథమావిభక్తి రూపమునకుఁ బూర్వమందు 'హో-, రే-, ...రే, -రి' అను దానిని జేర్చుటవలన సంబోధన మేర్పడుచున్నది.

ద్రావిడ భాషలయందు సుబ్విధానము.

ఇండో- యూరోపియను భాషలలోని విభక్తి ప్రత్యయములు తొలుత ప్రత్యేకపదములుగా నుండి, ప్రాతిపదికరూపములతోఁ గలిసి తత్తత్సంబం...ములను దెలుపుచుండెడివనియు, కాని, రానురా నవి యనేక వికారములకు లోనయి ప్రత్యేకార్థరహితములగు ప్రత్యయములుగాఁ బరిణమించినవనియు భాషా శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము, సంస్కృతమువంటి యిండో- ఆర్య భాషలలోని ప్రత్యయములుగూడ నాయా ప్రాకృత భాషలయందు ననేకవికార ములను బొంది యేకరీతిగఁ దమ ప్రత్యయత్వమును గోల్పోయినవని ప్రాకృతభాషలయందలి విభక్తులను గూర్చి వివరించినప్పుడు తెలుపఁబడినది. ఇట్లే విభక్తి ప్రత్యయములు లోపింపఁగా నాయా సంబంధములను దెలుపుటకు మరల నాయా ప్రాకృతభాషల మాటలాడు జనులు ప్రత్యేకపదముల నుప యోగించుకొనఁ జొచ్చిరి. ఆ పదములును వికారము నొందఁ జొచ్చెను. అందు కొన్ని యెక్కువగ వికారమునొంది మరల ప్రత్యయము లగుచుండఁగా, మఱికొన్ని యంతమార్పు నొందక తమ పదస్వరూపమును సంపూర్ణముగఁ గోల్పోక యుండెను. ఉత్తరార్యభాషలయందీ యవస్థయే వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ విషయమున నుత్తరార్య భాషలకును ద్రావిడ భాషలకును సంపూర్ణములగు పోలికలు కాన్పించుచున్నవి. ఇండో-యూరోపియను భాషలలో నేక బహు వచనములందు వేర్వేఱు బహువచన ప్రత్యయము లుండినను బ్రాకృతభాషలం దావిధానమంతయు నెట్లంతరించినదో, బహువచనముల దెలుపుటకుఁ బ్రత్యేక పదములును బ్రత్యయములు నెట్లు జేరినవో, పూర్వావస్థయందేక ప్రత్యయమువలననే తెలుపఁబడుచుండెడి వచన విభక్తులు రానురాను వేర్వే ఱుగఁ బ్రత్యేకప్రత్యయముల మూలమున నెట్లు వ్యక్తము కాఁజొచ్చినవో యింతకుఁబూర్వము వివరింపఁబడియున్నది. ఇట్లు వచనమునుండి విడఁబడిన విభక్తివిధానము విభక్తిప్రత్యయములన్నియు మాసిపోవుటవలన నాధునికార్య భాషలయందు విభక్తి[illegible]

నవి. ఉత్తరార్యభాషలయందువలెనే ద్రావిడభాషలయందును నేక బహువచ
ములను భేదములేక రెంటియందును నొక్కటే యవ్యయము వాడుకలో
వచ్చినది. కాల్డువెల్లి విషయమున ద్రావిడభాషలు సిథియను భాషలను బో
యున్నవని చెప్పెనుగాని, యతఁడనుకొనిన సిథియను భాషాకుటుంబ మను
లేదని యిటీవలి విద్వాంసులు నిర్ణయించియుండుటచే నాతఁడు తెలిపినపో
లను గూర్చి విమర్శింపనక్కఱలేదు.

సంస్కృతమున నానావిధ యంతములుగల పదములను బట్టివిభ
ప్రత్యయములును నవిచేరుపట్టి విధానమును భేదముగ నుండును. ఉదా. రామః
రామౌ, రామాః; ఫలమ్, ఫలే, ఫలాని; హరిః, హరీ, హరయః; వా
వారిణీ, వారీణి; ధాతా, ధాతారౌ, ధాతారః; మరుత్, మరుతౌ, మరు
గుణవాన్, గుణవంతౌ, గుణవంతః; సః, తౌ, తే—ఈరీతిగా ననేకము
భేదములు గలవు. కాని, ద్రావిడభాషలయం దట్టి భేదములులేక యొక్క
విధాన మనుసరింపఁబడుచున్నది. ప్రథమావిభక్తియందు కొన్ని చిన్నభేద
లున్నను నవి విభక్తి విధానమునకు సంబంధించినవి కావు. ప్రథమేతరవిభ
ప్రాతిపదికము సాధారణముగఁ బ్రథమావిభక్తి రూపమే యైయుండును
రూపమునకుఁ గొంచెము వికారము గలిగినను నదియేర్పడినపిదపఁ దాని
విభక్తి ప్రత్యయము లన్నియు నన్ని పదములమీఁదను నొక్కటేతీరునఁ
చుండును.

ద్రావిడభాషలలోని విభక్తులను వైయాకరణులు సంస్కృతవ్యాక
మర్యాద ననుసరించి యెనిమిదిగా నేర్పఱచియున్నారు. కాని, యీవిభక్తు
యని ద్రావిడభాషల విషయమున నిర్ణయింప వీలులేదు. ఒకొక్కయర్థమ
దెలుపుట కొక్కప్రత్యయమో, అవ్యయమో చేరుచుండును. ప్రత్యేకార్థ
ములుగల ప్రత్యేక ప్రత్యయములనుబట్టి ప్రత్యేకవిభక్తుల నేర్పఱుచ
యుక్తము.

ఇఁక తెనుఁగునందలి విభక్తులను గూర్చి విచారించుచు, నా విభక్తిప్ర
యములకును నితర ద్రావిడభాషలయందలి వానికినిగల సంబంధమును దె
ద్రావిడవిభక్తి ప్రత్యయములకును బ్రాకృతభాషలయందలియు నాధునిక
భాషలయు విభక్తిప్రత్యయములకును గల సంబంధమును విచారింపఁ
యున్నది.

ప్రథమా విభక్తి.

ద్రావిడభాషలలోఁ బ్రథమావిభక్తి ప్రత్యయములు లేవనియు, ఉన
కాన్పించుచున్నవి [illegible] ప్రస్తవముగాఁ బ్రత్యయములు కావనియు, ఆయాపెల్లే
ప్రత్యయములు [illegible] ప్రథమావిభక్తియం దుపయోగింపఁబడునని

ంవెల్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఇందు చాలవఱకు సత్యము లేకపోలేదు. సంస్కృ
ంనందలి విభక్తివిధానము ప్రాకృతములందు వికారముఁ బొందుటయు,
నిలిచిన యాయా విభక్తిరూపములందు చాల మార్పులుగలిగి తొల్లింటి
క్తి స్వరూపమంతయు మఱుగుపడఁగా నాధునికార్య భాషలయందు
ర్త పదముల చేరికచే వాక్యమందలి పదముల సంబంధము తెలుపఁబడు
ందుటయుఁ గూర్చి యింతకుముందు వివరింపఁబడినది. ప్రథమావిభక్తి
ందు మాత్ర మనేకపదములకు ప్రాకృతముద్వారా వికారమును బొందిన
ంపములు నిలిచినవి. కొన్ని భాషలయందు మాత్రము ప్రథమావిభక్త్యర్థ
ను దెలుపుటకు తృతీయాకారకము ప్రచారములోనికి వచ్చుటచేత తృతీయా
వి క్త్యంతపదమే ప్రథమావిభక్త్యంత పదమను భ్రమను గలిగించి
ప్రథమావిభక్తి రూపముగా నిలిచిన ట్లుత్తరార్యభాషా తత్త్వజ్ఞులు తెలుపు
న్నారు. ఉదాహరణమునకు సంస్కృతమున "రామః అగచ్ఛత్" అను
కు "రామేణగతమ్" అను నుడికారము కుదురుకొన్నది. ఇట్లే, 'రామా
తః' అను నుడికారమును గలదు. ఈ రెండు నుడికారముల మూలమునను
ాంచీభాషలో ప్రథమావిభక్తియందు "రామ్ - నే," "రామ్" అను
రెండు రూపము లేర్పడినవి. ఇందు మొదటిదానిలోని 'నే' -నునది ప్రథమా
విభక్తి ప్రత్యయముగా [illegible]. దానికి హిందీభాషలో తృతీయా విభ
క్త్యర్థ మంతరించిపోయినది. కరణార్థమున నా భాషయందా ప్రత్యయము
నిప్పుడు వాడరు. ఈ [illegible] మూలమున [illegible] రూపములు
మరాఠీ మొదలగు భాషలయందును గలవు. [illegible] 'నే' -నునది
తృతీయా విభక్త్యర్థమున నే వాడఁబడుచున్నవి. [illegible] మున్నగు
భాషలయందీ ప్రత్యయము లేదు.

ద్రావిడభాషలయందలి ప్రథమా మహత్ప్రత్యయమగు 'అన్' అను
నది హిందీ మొదలగు భాషలయందువలెనే కరణకారకము మూలమున
నేర్పడియుండునా యను సందేహము కలుగకపోదు. కాని, యీ యూహకు
రెండాక్షేపణ లున్నవి. I. హిందీభాషలో 'నే' ప్రత్యయము మహద్వాచక
పదములమీఁదనే కాక యన్ని పదములమీఁదను వచ్చుచుండును. ఉదా:

పుంలింగము.

(1) అకారాంతము: బాలక్ - నే; (2) ఆకారాంతము: లడకే - నే
రాజా - నే; బాప్ - దాదా - నే; బాప్-దాదే-నే [illegible] ఇకారాంతము
ముని-నే; (4) ఈకారాంతము: [illegible] సాధు
నే; (6)

(8)ఓకారాంతము: రాసో - నే; (9) ఔకారాంతము: జౌ-నే; (10) స
స్వార ఓకారాంతము: కోఁదోఁ - నే.

స్త్రీలింగము.

(1) అకారాంతము: బహిన్ - నే; (2) ఆకారాంతము: శాలా - (3) యా వర్ణాంతము: బుఢియా - నే; (4) ఇకారాంతము: శక్తి - (5) ఈకారాంతము: దేవీ - నే; (6) ఉకారాంతము: ధేను - నే; (7) ఊ రాంతము: బహూ - నే; (8) ఔకారాంతము: గౌ - నే; (9) సానుస్వా ఓకారాంతము: సరసోఁ - నే.

II. హిందీభాషలో 'నే' ప్రత్యయము ప్రథమైకవచనమునందే బహువచనమునందును వచ్చును: ఉదా. ఏక. బాలక్ - నే; బ బాలకోఁ - నే; ఏక. లడకే - నే; బహు. లడకోఁ - నే; ఏక. రాజా - బహు. రాజాఓఁ - నే మొద.

పయి యాక్షేపణలకు సమాధానములు లేకపోలేదు. హిందీ మొద భాషలయందు శబ్దగత లింగజ్ఞానము కేవల మంతరించిపోలేదు; కాని, ప్రత్యయము ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయమను జ్ఞానము స్థిరపడినది. ఏక బ వచనములం దనేక పదములకు ప్రాచీన తమిళభాషయందు వలెనే మొక్కటియే యగుటచేత రెండు వచనములందును ప్రథమా ప్రత్య ముగా స్థిరపడిన - నే ప్రత్యయము చేరుచున్నది. ద్రావిడభాషలయ కొన్నియెడల మహన్మహతీ వాచక పదములకు బహువచన ప్రత్యయ చేరుచుండుటవలన '(అ)న్' ప్రత్యయ మేకవచనమునందును '(అ)ర్' ప్ర యము బహువచనమునందును నిలిచినవి. ఈ 'అన్' ప్రత్యయము కేవ మహద్వాచకములమీఁదనే ద్రావిడభాషలయందు వచ్చుననియు, మహ రామహద్వాచక పదములపై 'అమ్' ప్రత్యయము వచ్చుననుటయుఁ బొ టయినట్లు కాన్పించుచున్నది. కన్నడమున చెట్టు అనుటకు 'మరం' వ్రాఁతలో కాన్పించుటచేత దానిని 'మరమ్' అని మకారాంతముగఁ జ చున్నారు. కాని, దానిని 'మరన్' అనియే చదువవలయునని తోఁచుచు అది న - కారాంతము కావుననే తెనుఁగున 'మ్రాను' అను ను - వ శబ్ద మేర్పడినది. కన్నడముననే 'మరం + ఇర్దుదు' = మరనిర్దుదు అని య గాని 'మరమిర్దుదు' అని కాదు. కావున వ్రాఁతయందలి నున్న నకా మున వచ్చినది గాని, మకారస్థానమున వచ్చినదికాదు. ఇట్లే, కులం = కొ
నున్న నకారస్థానమున వచ్చినదే. 'ఫలమ్' అన

THE KUPPUSWAMI SASTRI

'వలన్' అను పదమున్నట్లు కాల్డువెల్లే వ్రాసి
వముగా తమిళమున 'వలన్' అను పదమున్నట్లు కాల్డువెల్లే వ్రాసి
వముగా తమిళమున చెప్పుట
న్నాఁడు. కాఁబట్టి 'అన్' అనునది కేవలము మహత్ప్రత్యయమని చెప్పుట
ాదు. కాని, 'ఆన్' = మగవాఁడు, అను జ్ఞానము ద్రావిడుల కుండుటచేఁ
లయుఁ దక్షిణ యార్యభాషలయందువలెనే యేర్పడిన 'అన్' ప్రత్య
ము కొన్ని ద్రావిడభాషలయందు ప్రథమైకవచనమున మహత్ప్రత్యయ
గా నిలిచినది. ఈ అన్ ప్రత్యయము సర్వనామమగు 'అవన్' నుండి
ర్పడినదని కొంద ఱందురు; అప్పుడును నందలి 'అన్' ప్రత్యయ మెట్లేర్పడి
ో నిర్ణయించుకొనవలయును గదా.

'అన్' ప్రత్యయమునకుఁ దోడు కొన్ని ద్రావిడభాషలయందు మహతీ
ధకముగ 'అళ్' ప్రత్యయము గలదు. ఇది 'ఆలు' అను పదమునుండి కలి
నదని కొందఱమతము; సంస్కృతమందలి 'తా, తి' అను మహతీ
స్త్రీలింగ ప్రత్యయముల వికారమని యార్యభాషా సంప్రదాయజ్ఞులమతము.
క మహతీతరామహత్ప్రత్యయములు 'అమ్', 'ము' అనునవి ప్రథమైక
చన ప్రత్యయములుగా మిగిలినవి. ఇవి సంస్కృత ప్రాకృతభాషల
ండియు మహతీతరామహద్వాచక ప్రత్యయములుగ
కొ్రత్తవికావు. ఈ 'అమ్' ప్రత్యయమునకును 'అము' అను ద్రావిడ సర్వ
నామమునకును సంబంధమును గల్పించుటకుఁ గాల్డువెల్లు చాలఁ బ్రయాస
పడియున్నాఁడు. కాని, యీ వ్యుత్పత్తి క్లిష్టము
నగుచున్నది. తెనుఁగు కన్నడములందు 'ఱ' అనుదాని మహతీతరామ
ద్వాచక ప్రత్యయముగ నెంచుటగలదు. ఇది 'ము' లోని
లోపించుటవలనఁ గొన్నియెడలను, ప్రాకృత భాషలందు సంస్కృత ప్రథ
మైకవచన ప్రత్యయము వికారమునొంది 'ఉ'గా మాఱఁగా దానిపై నుచ్చా
రణముకొఱకుఁ జేరిన 'వ' కారము మూలముగఁ గొన్నియెడలను నేర్పడి
యున్నదని చెప్పవచ్చును.

పైనిచెప్పిన ప్రత్యయము గాక ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయముల
దెలుపునవిగాఁ గనఁబడు మఱి రెండు విషయములను గాల్డువెల్లు తెల్పి, యవి
ప్రథమాప్రత్యయములు గావని నిర్ధారణ చేసియున్నాఁడు.

(1) కన్నడమున 'నాను, నీను, తాను' అను సర్వనామ
ములలోని తుది 'ను' వర్ణము లోపించియు 'నా, నీ, తా' అను
వానినే ప్రథమైకవచనమున వాడుట గలదు కావున, వానియందలి
'ను' వర్ణము ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయమని భ్రమపడవచ్చునని
యుఁ, గాని యా 'ను' వర్ణము ప్రథమేతర విభక్త్యేకవచనములం
దెల్లఁ గానవచ్చుచుండుటచే (ననగె, నినగె మొద.) దానిని ప్రథమావిభక్తి

ప్రత్యయముగ నెంచఁగూడదనియు నాతని యభిప్రాయము. సంస్కృ
సంప్రదాయము ప్రకారము ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయము ప్రథమేత
విభక్తులందు నిలువ దనుట సత్యమేకాని ప్రాకృతాది భాషలకాలమును
యు, ననఁగా సంస్కృత విభక్తి జ్ఞానమంతరించిన కాలమునుండియు ఆరు
ముతుదినున్న వర్ణము విభక్తి ప్రత్యయమయినను గాకున్నను ప్రథమై
వచన రూపముమీఁదనే ప్రథమేతరైకవచనరూపములందు వచ్చు ప్ర
యములుగాని, ప్రత్యయ ప్రతిరూప కావ్యయములుగాని చేరుచుండు
పరిపాటియైనది. మళయాళమునందు 'రామనుక్కు', కన్నడమున 'రామని
తెనుఁగున 'రామునికి' అను రూపములందు 'న' కార మాగమముగా, అర్థర
తముగాఁ జేరినదని పలువు రభిప్రాయపడుచున్నారు. కాని, యీ యూ
సరియైనట్లు తోఁచదు. ప్రథమావిభక్త్యేకవచనమునందలి 'న' కార
తక్కిన విభక్తులందును గానవచ్చుచున్నదనుటయే యుక్తమని తోఁ
చున్నది. తెనుఁగు వ్యవహారమున 'రాముడికి, రాముడితో' మొదలగు రు
ము లున్నవిగదా. ఇట్లే తెనుఁగున ఫలమునకు, కన్నడమున 'ఫలంగె' మె
లగువాని యందును ప్రత్యయమువలెఁ గానవచ్చు 'ము' వర్ణము లోపింప
ఇందలి 'ము' వర్ణమాగమ మువర్ణమని తెనుఁగు వైయాకరణులు సమా
నము చెప్పికొనిరి. ఆగమమని చెప్పినంత మాత్రమున 'ము' వర్ణమునియొ
ప్రథమైక వచనత్వముపోదు. ప్రయోజనములేక, యర్థరహితముగ నెట్టి
గమ వర్ణములును జేరవు. 'వు' వర్ణము విషయమునఁగూడ నిట్లేయని తె
కొనవచ్చును.

(2) కొన్ని ద్రావిడ భాషలయందు త్తమ, మధ్య మాత్మార్థక
నామములకుఁ బ్రథమావిభక్తియందు దీర్ఘస్వరమును, ప్రథమేతర విభ
లందు హ్రస్వస్వరమును గాన్పించుటచే దీర్ఘస్వరమునే ప్రథమైక
ప్రత్యయముగఁ గొందఱు తలంపవచ్చుననియుఁ గాని, యట్లనుకొనుట పొ
టనియు, కొన్ని ద్రావిడ భాషలలో నట్లున్నను తెనుఁగు మొదలగువా
'నాకు, నాతో, మాకు, మాతో' మొదలగు రూపములలో దీర్ఘస్వరమే
యుండుటచేత దీర్ఘత్వము ప్రథమాత్వ బోధకము గాదనియు, నిదిగాక
యెడల బ్రథమైకవచనమందలి దీర్ఘము ప్రథమేతర విభక్తులందు ప్ర
మైనదో, ప్రథమేతర విభక్తులందలి హ్రస్వస్వరం మూఁదిపలుకుటకొ
బ్రథమయందు దీర్ఘమైనదో చెప్ప వీలులేదనియుఁ గాల్డువెల్లు వ్రాసి
న్నాఁడు. ఇదియంతయుఁ గాల్డువెల్లు కల్పించుకొన్న కల్పనగాని వేఱుగ
దీర్ఘము ప్రథమావిభక్తిత్వ బోధక మని యేవైయాకరణుఁడును నన

మగుటచేతను నాతఁ డట్లు చెప్పియుండును. వీనిలో 'ని, ను'లను గూర్చియు, లవర్ణమును గూర్చియు నింతకుముందు దెలుపఁబడినది. 'కూర్చి' యనునది 'కూర్చు' ధాతువునకు క్త్వార్థకరూప మని సాధారణముగఁ జెప్పుచుందురు; అది క్త్వార్థకరూపమగుట వాస్తవమేకాని, * 'కృత్య'=కృత్వా అను సంస్కృత రూపమునకు వికారమనుట తగునేమో. ఇట్టి సందర్భములందు సంస్కృతమున '(అధి) కృత్య' అని యుపయోగించుట గలదుగదా. ఉపసర్గతో కూడకున్నను వేదమునందు 'కృత్య' 'గృహ్య' మొదలగు రూపములను క్త్వార్థకములుగా నుపయోగించుట గలదు. 'కృత్య' కుఁ బ్రాకృతమున 'కిచ్చ' 'కుచ్చ' * 'కురిచి' మొదలగు రూపములగును. నన్నయభారతమున 'కుఱిచి' అను రూపము మాత్రము గాన్పించుచున్నది గాని, 'కూర్చి' అను రూపముగాని, 'గుఱించి' అనురూపముగాని లేదు. 'కుఱిచి' కి 'కుఱిచ్చి' అనునది రూపాంతరమయి, యందుండి 'కుఱించి' యనియు నాదిపరుషమునకు సరళాదేశము గలుగుటచేఁ 'గుఱించి'యనియు నేర్పడియుండును. 'కుఱిచ్చి' లోని రెండవ వర్ణముమీఁది యూఁది మొదట వర్ణముమీఁదికి వచ్చునప్పుడు 'చ్చి' యొక్క-ద్విత్వముపోయి తొలిస్వరమునకు దీర్ఘము గలిగినది. 'కూర్చి' కి కన్నడమున 'కుఱితు' అనునది సరిపోవును.

తృతీయా విభక్తి.

ద్రావిడభాషలలోని తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయములను—

(1) తమిళ మళయాళములు :— ఆల్ ; తెనుఁగు:- అ (చూ. చేతఁ, రోఁకటన్ మొద.)

(2) తమిళ మళయాళములు :- ఒడు, -ఓడు; - ఉడన్; కోరవ:-ఓడు; కన్నడము:-ఒడనె,-ఒడం; - దె, ది(ం),-రిం; తెనుఁగు: తో, తోడ; కురుఖు, మాల్తో: త్రీ, త్రూ; మాల్తో:-త్ ; కూఇ:-సై; బ్రాహూఇ:-అట్ ; తుళు:-డ,-ట.

(3) కన్నడము :-ఇం-ఇంద,-ఇందె, -ఇందం.

(4) తెలుఁగు: చే, చేత, చేసి, పై, మొదలగునవి.

అను మూఁడు వర్గములుగా విభజింపవచ్చును. ఇవి యన్నియు సహార్థబోధకమగు 'తోడ' వర్ణకమునర్థకముగలవి. వీనిలో మొదటివర్గములో నివి సంస్కృత పంచమీవిభక్తిక 'అత్' ప్రత్యయమునకు సంబంధించినవి. పంచమీవిభక్తిని తృతీయకు మాఱుగ వాడుట ప్రాచీనప్రాకృతముల కాలమునుండియు వచ్చినది. 'అత్' అనునది ప్రాకృతమున 'అల్' గా మాఱును. మలయాళమునందును నిట్లే 'అల్' అనునది 'అత్'కు వికారమగుచున్నది. తెలుఁగునందలి-అన్ ప్రత్యయము దీని వికారమే. కాని, కాల్డువెల్లు 'ఆల్' ప్రత్యయము 'కాల్'=కాలు, అను పదమునుండికాని, 'కాలువ' అను పదమునుండి

కాని, కలిగియుండవచ్చు నని చెప్పియున్నాఁడు. ఏదోయొక వ్యుత్పత్తిని చెప్పవలెనను నుద్దేశముతప్ప నీయభిప్రాయములో సారమేమియు నున్నట్లుతోఁచదు.

రెండవ వర్గపు ప్రత్యయములతో బంగాలీ:- తే; హైజోంగు: - దే, - దిఅ, - ది; అస్సామీ: - రే, - ఏరే; బనాఫరీ:-త్తై; పంజాబీ:-తే, - తోఁ థోఁ, - దోఁ; పషాయి: దే; - అను తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయములను బోల్ప వచ్చును.-'తో' అను తెనుఁగు ప్రత్యయము సంస్కృతములోని 'తస్' అను ప్రత్యయమునుండి కలిగినదేమో విచారింపవచ్చును.- 'తస్' అనునది ప్రాకృతమున -'తో', - 'దో' లుగా మాఱును. కాని ప్రాకృతమున 'తు, తో, త్తో, దు, దో' (పుత్తాతు, పుత్తాతో, పుత్తత్తో, పుత్తాదు, పుత్తాదో) అను ప్రత్యయములు పంచమ్యర్థమున వాడఁబడుచున్నవి. పంచమ్యర్థక ప్రత్యయములు తృతీయార్థమున వాడఁబడుట. ప్రాకృతసంప్రదాయావిరుద్ధము. కాల్డువెల్లు 'తోడన్' అను ప్రత్యయము తమిళమందలి 'తోడు=తాకు; తోడర్ = అనుసరించు; తోటిమెయ్ = అనుఁగుఁదనము; తోటుది = సమూహము; తోలు = ఆవులనాల' మొదలగు పదములతో సంబంధము గలిగి యున్నట్లూహించుచున్నాఁడు.

మూఁడవ వర్గములోని -ఇం, - ఇంద, - ఇందె, - ఇందం-అను కన్నడ ప్రత్యయములతో హైజోంగు:- దే, - ది; బిహారీ: ఎఁ, ఏ, హి, హీఁ; వర్షిక్వాఁ :- ఇంద, అను ప్రత్యయములను బోల్పవచ్చును. ప్రాకృతప్రత్యయమగు -'హిం' ను గూడ ని సందర్భమున స్మరింపవచ్చును.

'తో, చేత, తోడ, చే, చ తృతీయాయాః' అని యాంధ్ర శబ్దచింతామణి సూత్రము. కాని, చిన్నయసూరి 'చేత, తోడ' లను మాత్రము తృతీయావిభక్తిప్రత్యయములుగఁ జేర్చికాని, వాని ప్రథమాక్షరములు వైకల్పికముగ శేషించునని వేఱొక సూత్రమును గల్పించినాఁడు.

చతుర్థీవిభక్తి.

ద్రావిడభాషలలోని చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములను—

(1) తమిళము:- కు, ఉక్కు; కొరవ: - కె, - క, - క్; కైకాడి:- అక్,- క, - కు; బుర్గండి:- క్; మళయాళము:- క్కు; కన్నడము:- గె, - ంగె, - ఇగె, - ఇంగె, - కె, - ఇకె, - కం, - గం; కురుఖు - ఖే, - కే; మల్తో:- ఖే, - కే, - కో, - క్; కూయి:- కి; నాయకీ:- కున్; తెనుఁగు:- కిన్, - కున్; - కై, - కొఱకున్; కోలామీ:- న్ద; తుళు:- కు, - గు, - క, - గ.

యాలోచించుకొనుమన్నారు. ఆ విషయమై తమకే సందేహము గలదని తెలిపినారు.

రెండవవర్గములోని ప్రత్యయములలో మళయాళములోని 'న్ను' అనునది 'క్క' వెనుక ననుస్వారము చేరఁగా 'ంగు' అయి 'ఙ్ఙు', 'న్ను' లుగా మాఱినదని కాల్డువెల్లు నభిప్రాయము. తక్కిన భాషలలోని 'ఇన్,ఉన్' లను గూర్చి యాతఁడు విచారింపలేదు; అవియును మలయాళప్రత్యయము వలెనే యేర్పడినవని యాతఁడుచెప్పియుండునేమో. మలయాళప్రత్యయమగు 'ఙ్ఙు' కాల్డువెల్లు చెప్పినట్లే యేర్పడి యుండును. కాని, యీ వర్గములోని తక్కినప్రత్యయములు ప్రాకృతమందలి '-మ్' అను షష్ఠీప్రత్యయముతో సంబంధించినవేమో విచారింపఁ దగును.

మూఁడవ వర్గములోని 'ఏ' అను ప్రత్యయమునకును ప్రాకృతభాష లలోని 'ఆయ, ఆఏ, ఆయే' అను చతుర్థీప్రత్యయములపెను బోలిక కాన్పించుచున్నది.

ఇఁక నాలుగవ వర్గములోని ప్రత్యయములకు సంస్కృత మందలి 'అవసర' శబ్దము మూలము. అదిప్రాకృతమున 'ఓసర' అని యగును. తమిళమున నది 'ఓసర' అనియే వాడఁబడుచున్నది. కాని, తెనుఁగున నది షష్ఠీ ప్రత్యయమగు 'కు' వర్ణకముతోఁ గలిపి 'కోసర' అను రూపమును దాల్చి నది. తెనుఁగువారి వాడుకయం దది 'కోసరము' అనియే విడఁదీయఁబడు చున్నది. 'కోసరము', 'కోస్రము', *'కోస్సము', 'కోసము' అనియు మాఱినది. కన్నడమున 'ఓసర' శబ్దము 'కె' ప్రత్యయముతోఁ గలిసినను, నా 'కె' వర్ణకము ప్రత్యేకమయియున్నదనియే కన్నడులు తలంచుచున్నారు. కాని, వెనుకటి 'కె' వర్ణకము ప్రాబల్యముచేత 'ఓసర' లోని సకారముపైఁ గకారముచేరి 'ఓస్కర' అను క్రొత్తరూప మేర్పడినది. కన్నడ దేశప్రాంత మందలి తెనుఁగువారు 'కోసరము, కోసము' అనుటకు 'కోస్కరము' అని యనుటయుఁ గలదు.

పంచమీ విభక్తి.

ద్రావిడభాషలలోని పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయముల నీ క్రింది వర్గము లుగా నేర్పఱుపవచ్చును:—

(1) తమిళము: ఇన్ఱు, ఇరున్దు, నిన్ఱు; కొరవ లేక యెరుకుల: ఇండె,ఉండ్, ఇంద్రె, ఇందె; కురుఖు; తీ, న్తీ;

(2) బుర్గండి: కే, కుస్;

(3) గోండి: ఆల్; బ్రాహూఇ: అన్; తెలుఁగు: అన్, న్.

(4) గోండి: సే.

(5) కురుఖు: గు_స్తీ; మాల్తో: స్తే; కన్నడము: అకి_న్త; తెలుఁగు:కంటె; కన్నడము: అ_త్తణిం, దెసెయింద.

(6) కూయి: అగ్గడ

(7) తెలుఁగు: వలన, పట్టి, ఉండి.

పై వానిలో మొదటివర్గములోని ప్రత్యయములు ప్రాకృతమందలి 'హిం, హింతో' అను ప్రత్యయములతో సంబంధించియున్నవి. రెండవ వర్గమందలి 'కే, కున్' ల నాధునికార్యభాషలలోని ద్వితీయా చతుర్థీ షష్ఠీ ప్రత్యయము లగు 'కే, కు' లతోఁ బోల్పవచ్చును; ఒక విభక్తి మఱియొక విభక్త్యర్థ మున వచ్చుట సాధారణముగఁ గాన్పించుచున్నది. 'దాని కిది యెక్కువ, దీని కది తక్కువ' అను వాక్యములందు షష్ఠీప్రత్యయమగు 'కు' వర్ణకము పంచమ్యర్థమునవచ్చినది. మూఁడవ వర్గములోని 'ఆల్, అన్,న్' లు సంస్కృ తమందలి 'అత్' ప్రత్యయమునకు వికారరూపములు. 'అత్' అనునది ప్రాకృతమున'అల్'గా మాఱును. 'ఆల్'తృతీయావిభక్తిప్రత్యయముగఁగూడ వాడఁబడుచున్నది. నాల్గవవర్గములోని 'సే' ప్రత్యయ మాధునికార్యభాషలలో నిదే యర్థమునఁ గలదు. అయిదవ వర్గమందలి ప్రత్యయములు సంకీర్ణములు. వానిని 'గు+సే+తీ; సే+తే; అకె+ఇంత: కు+అంటె = ఇంత' అని విడదీయ వచ్చును. ఆఱవ వర్గమందలి 'అగ్గడ' అనునది ప్రత్యేకపదమయి విభక్త్యర్థ మును దెలుప వాడఁబడుచున్నది. ఏడవ వర్గమందలి 'వలన' అనునది 'వలను' = 'దిక్కు' అను పదమునకుఁ బంచమీరూపము; 'పట్టి, ఉండి' అనునవి క్త్వార్థకములు. ఇవిప్రత్యయములు కావు; విభక్తిప్రతిరూప కావ్యయములు.

ద్రావిడభాషలలో గమనార్థక పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయములు లేవనియు పంచమ్యర్థమును దెలియఁజేయు ప్రత్యేకపదములుమాత్ర మున్న వనియు, నా పదములను సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయమువైఁ జేర్చెద రనియు కాల్డువెల్లు తెలిపియున్నాఁడు. ఆ సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయము తమిళము నందును దానితో సంబంధించిన ద్రావిడ భాషలయందును 'ఇల్, ఇన్' లగను ప్రాచీన కన్నడమునందు 'ఇమ్' గను కానవచ్చుచున్నదని యాతని యభిప్రాయము. ప్రాచీనకన్నడమున తృతీయా పంచమీ సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయముకూడ 'ఇన్' కాని 'ఇమ్' కాదు. నకారస్థానమునఁ జేరిన వ్రాఁత లోని సున్నను నేఁటివారు మకారముగ నుచ్చరించుట వాస్తవమే కాని పూర్వకాలమున దానిపై నచ్చు చేరునప్పు డది నకారమే యగుచుండుటచేత

నా ప్రత్యయము 'ఇన్' అనియే నిశ్చయింపవలసినది. ఈ 'ఇన్' ప్రత్యయము ద్రావిడపదమగు 'ఇల్' అను గృహవాచక పదమునకు వికారమని కాల్డువెల్లు చెప్పియున్నాఁడు. కాని, యీయూహ సరియైనట్లు తోఁపదు. ప్రాచీన ద్రావిడభాషలలో 'ఇన్' కనపడుచున్నది గాని 'ఇల్' కానరాలేదు; కావున 'ఇల్' అను నది 'ఇన్' నుండి యేర్పడిన యర్వాచీనరూపమై యుండును. సంస్కృత సర్వనామముల సప్తమీవిభక్తి రూపములం దున్న 'ఇన్' ప్రత్యయముతో (చూ. తస్మిన్, సర్వస్మిన్, అముష్మిన్ మొద.) కాల్డువెల్లు సంబంధమును సూచించెను గాని, దానిని ప్రాకృతములందలి 'హిం' తోఁ బోల్చుటయే యుక్తమయినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈ 'ఇన్' ప్రత్యయమును ప్రత్యేకముగ పంచమ్యర్థమున వాడవచ్చును. చూ. తమిళము: మలెయిన్ విలుమ్ అరువి = కొండనుండి పడు జలపాతము. కాని, సాధారణముగ 'ఇన్'పై నవ్యయములను జేర్చి పంచమ్యర్థమును దెలుపుట వాడుకయైనది. తమిళమున 'ఇరున్దు, నిన్ఱు' మొదలగువానిని, తెనుఁగున 'నుండి' మొదలగువానిని చేర్చుచుందురు. తెనుఁగున నికా రాంత పదములపై 'ఇకి' ప్రత్యయమును (చూ. హరినుండి), ఉకా రాంతశబ్దములపై 'ఇ' ప్రత్యయమును (చూ. శంభునుండి), అకా రాంత శబ్దములపై 'ఇ - అన' ప్రత్యయములను చేర్చుచుందురు (చూ. వన మునఁనుండి.) 'న్ - అన్' అనునవి యుకారాంత మహద్వాచక పదముల మీఁదను జేరును (చూ. చెప్పినను.) ఈ 'న్ - అన్' ప్రత్యయమునకును 'ఇన్' ప్రత్యయమునకును సంబంధము గలదని కాల్డువెల్లంగీకరించి యున్నాఁడు. కన్నడములోని 'అత్తణిం' అనునది హళగన్నడ రూపమని కాల్డువెల్లును కర్నాటకవైయాకరణులును దెలిపియున్నారు గాని ప్రాచీనకన్నడమున దాని వాడుక చాల విరళము; 'ఇం, ఇంద' అనువాని వాడుకయే విస్తారముగ నున్నది. ఈ 'అత్తణిం' అనునది 'అస్థానాత్' అను సంస్కృత రూపములకుఁ బ్రాకృత వికారమగు 'అత్తాణాహిం' అనురూపము ద్వారా వచ్చియుండును. 'దెసెయింద' అనునదియు హళగన్నడమున నంతగ వాడుకయందు లేదు; అది 'దిసాహింతో' అను ప్రాకృతరూపమునుండి యేర్పడియుండును. తుళు భాషలోని 'ద్దు, డ్డ్' అనునవియు తుద భాషలోని 'ఎద్ద్, ఎడ్డ్' అనునవియు కన్నడమందలి 'ఇంద'తో సంబంధించినవని కాల్డువెల్లు తలంచెను గాని, యవి తమిళమందలి క్త్వార్థక రూపమగు 'ఇరున్దు'తో సంబంధించినవని యైనను చెప్ప వచ్చును. తమిళమందలి 'ఇరున్దు'కు కన్నడములోని 'ఇష్ఠ, ఇద్దు'లు సరిపోవును

షష్ఠీ విభక్తి.

ద్రావిడభాషలలోని షష్ఠివిభక్తి ప్రత్యయముల నీక్రింది వర్గములుగ నేర్పఱుపవచ్చును:—

(1) తమిళము:—ఉడ్-ఎయ్-ఆ; మలయాళము:- ఱ్-ఎ; ఉడ్-ఎ, గోండి: ఓర్; బుర్గండి: ఏ, న్-ఏ; కురుఖు: గహ్-ఇ, ఘ్-ఇ, ఘ్-ఏ, గ్-ఏ, క్-ఏ, ఏ, హ్-ఇ, ఇ; మాల్తో: క్-ఇ; కూయి: న్-ఇ: కోలామీ: న్-ఎ; న్-ఎంత్; నాయకీ: న్-ఏ; తెలుఁగు: ఏకవచనమున 'ఇ.'

(2) కన్నడము: అ; గోండి: ఆ; తెలుఁగు: బహువచనమున: అ; బ్రాహూఇ: న్-ఆ; బహువచనమున: ఆ; ప్రాచీనతమిళము: అ.

పైవానిలో మొదటివర్గమునందలి ప్రత్యయములతో మహారాష్ట్రి ప్రాకృతమునందలి-అఏ,-ఇ, అను షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయములను, రెండవవర్గమువానిలోని ప్రత్యయములతో మహారాష్ట్రియందలి 'ఆఅ' అను ప్రత్యయమును, మాగధ్యపభ్రంశభాషలలోని 'ఆ అ, హ' అను ప్రత్యయములను పోల్పవచ్చును.

ద్రావిడభాషలలోని షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయముల వ్యుత్పత్తినిగూర్చి కాల్డువెల్లు దీర్ఘమగు చర్చఁ గావించియున్నాఁడు. అతఁడు వాని నేడు శీర్షికల క్రింద నేర్పఱిచియున్నాఁడు.

(1) సర్వనామములలో దీర్ఘస్వరము హ్రస్వమగుటవలన నేర్పడిన షష్ఠీవిభక్తి: తమిళ, మలయాళ, కన్నడభాషలలో సర్వనామముల ప్రథమైకవచన రూపమునందలి దీర్ఘాచ్చు శేషషష్ఠియందు హ్రస్వమగును: ఉదా. తమి. మళ- ప్ర. ఏ, నాన్, నీన్, నామ్, నీమ్, తాన్, తామ్-ష. ఏ. నన్, నిన్, నమ్, నిమ్ తన్, తమ్; కన్న. ష. ఏ. నన్న, నమ్మ, నిన్న, నిమ్మ, తన్న, తమ్మ. శేషషష్ఠీరూప మొకవిధమగు విశేషణత్వమును దెలుపుననియు, విశేష్యము విశేషణత్వమును పొందునప్పుడు దీర్ఘస్వరము హ్రస్వమగుట సహజమనియు, ఈ విధానము సంఖ్యావాచక పదములందు కానవచ్చుచున్నదనియు (చూ. తమి. ఆఱు, అఱుబదు; ఏఱు, ఎఱుబదు, మొద.) నాతఁడు తెలిపియున్నాఁడు.|ఇందు కొంత సత్యము లేకపోలేదు. కాని, యీరీతిగ షష్ఠియందును, విశేష్యములు విశేషణము లగునప్పుడును దీర్ఘస్వరము హ్రస్వమగుట సార్వత్రికముకాదు. చూ. ఏమ్=౮; ఏంబదు=౮౦('ఎంబదు' అనికాదు.); కన్నడము: మూఱు, మూవత్తు, ముప్పత్తు; తెనుఁగున సర్వనామములలో షష్ఠియందు దీర్ఘస్వరము హ్రస్వముకాదు: చూ. నేను, మేము, నీవు, మీరు; షష్ఠీరూపములు: నా, మా, నీ, మీ. 'తన, తమ' లలో మాత్రము

షష్ఠియందు హ్రస్వత్వము కాన్పించుచున్నది. కాని, దీర్ఘస్వరము హ్రస్వమగుటవలన షష్ఠీరూప మేర్పడుచున్నదా యను విషయమునఁ గాల్డువెల్లు గూడ సందేహించి, హ్రస్వస్వరముగల రూపములే పూర్వ రూపములును, దీర్ఘస్వరముగలవి యందుండి యేర్పడినవియుఁ గానవచ్చునని వ్రాసి యున్నాఁడు.

(2) తమిళమునందును తెనుఁగునందును నమహద్వాచకపదముల షష్ఠీ రూపములను గలిగించు-అత్తు,-అఱ్ఱు,-టి, -తి, మొదలగు ప్రత్యయములు:-

ఇవియన్నియు ద్రావిడ సర్వనామమగు 'అదు' యొక్క వికారములని కాల్డువెల్లు నభిప్రాయము. 'అదు' ను విశేషణముగ – అనఁగా షష్ఠ్యర్థమున వాడునప్పుడు దకారమునకు బరుషత్వమును ద్విత్వమును కలుగుట ద్రావిడ భాషా సంప్రదాయానుసారముగా నున్నది. ఇట్లు పరుషత్వ ద్విత్వములు గలుగుట తమిళమునందును సార్వత్రికముగాదు. ఉదా. కుళత్తు మీన్ = కొలనిమీను; మరత్తు - క్ - కొప్పు = మ్రానికొమ్మ; వాళై - య్ - అదు - పఴమ్ = అరటిపండు. ఈ 'దు' యొక్క యిట్టి ప్రయోగము తెనుఁగునను 'నాదుమనవి, తనదు గృహము' మొదలగు చోట్ల సర్వనామములపైఁ గాన్పించుచున్నది. ఇందు 'దు' మాత్రమే షష్ఠీ బోధకము; అది 'అదు' యొక్క లుప్త శేషమగునేమో తెలియదు. నాయదుమనవి,తనయదు గృహము అని తెనుఁగునవాడుక లేదు. 'నాయది మనవి, తనయది గృహము' అనియు ననవచ్చును గాని, యిందు 'అది' షష్ఠీ విభక్త్యర్థమునఁ బ్రయోగింప బడలేదు. 'నాది మనవి, తనదిగృహము' అని తెనుఁగువారనరు. తమిళము నందును 'అదు'కుఁ బ్రత్యేకముగా 'అత్తు, అఱ్ఱు' అను షష్ఠీరూపములు గాన రావు. కావున 'అత్తు, అఱ్ఱు' లు 'అదు'కు వికారరూపములాయనువిషయమున సందేహము తీరకున్నది. కన్నడమునందలి 'ద' (చూ. మరద, గృహద) కును 'అత్తు, అఱ్ఱు, తి, టి' లకును సంబంధముగలదు, తమిళమున నొకప్పుడు 'అదు' అనునది షష్ఠీ - సప్తమీ ప్రత్యయమగు - ఇన్ పైఁ జేరుచుండును: ఉదా. మర్ -అత్తు -ఇన్ -అదు కొప్పు; వాళై -య్ -ఇన్ -అదు పఴమ్.

(3) అమహద్వాచక సర్వనామమగు 'అదు', దాని దీర్ఘరూపమగు 'ఆదు' అనునవియు షష్ఠీ విభక్తి బోధకములుగ ప్రయోగింపఁబడుచుండును. ఇవి సాధారణముగ ప్రథమేతర విభక్తిప్రాతిపదిక రూపములపైఁ జేరుచుండును. ఇవిచేరిన రూపములనే వాక్యమునఁ గర్తగాఁగూడ నుపయోగింప వచ్చును. తమిళము: ఎనదు- కెయ్ = నాదుచేయి; ఎనదు పోయిట్రు = నాది (నా ధనము) పోయినది.

'అదు', 'ఆదు'లు పైఁ జూపిన 'అత్తు, అత్త్రు, టి, తి' మొదలగు వానివంటివే. ఇవి యన్నియు నేకవచనమునందే చేరును. అదు, ఆదు లు నిర్దేశార్థక సర్వనామము లని కాల్డువెల్లు నభిప్రాయము. అట్లయినచో వాని బహువచన రూపముల నట్లుపయోగింపకుండుటకుఁ గారణము కానరాదు. 'ఎనదు - కెయ్' అన్నట్లు 'ఎనవు - కెయ్‌గళ్' అనఁగూడదు. తెనుఁగునను 'నాదు - చేయి' అనునట్లు 'నావు - చేతులు' అనగూడదు. 'నాదు - చేతులు' అని యనవచ్చునేమో తెలియదు. నాది - చేయి, నావి - చేతులు అని తెనుఁగున వాడుక లేదు. 'దు, అదు, ఆదు' లు చేరిన షష్ఠీరూపముల వాడుక మాత్ర మన్ని ద్రావిడభాషలయందును బ్రాచీన వాఙ్మయమునందు మాత్రము కానవచ్చుచున్నది; నేటి వ్యావహారిక భాషలయం దట్టివాడుక లేదు.

(4) షష్ఠ్యర్థమునఁ జేరు 'ఇన్' అను నదియు దాని రూపాంతరములగు 'ని' మొదలగునవియుఁ దొలుత సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయములని కాల్డువెల్లు నభిప్రాయము. తమిళమున 'ఇన్' అనునది షష్ఠ్యర్థమున సర్వసాధారణముగ వాడుకయందున్నది. ఆ భాషలో 'అత్తు' అనునది యమహద్వాచకైకవచనమందును, 'అత్త్రు' అనునది యమహద్వాచక బహువచనమందును వాడఁబడుచుండును. కాని 'ఇన్' అనునది మహదమహద్వివక్షగాని, యేక బహువచన వివక్షగాని లేక యన్నియెడలను వాడఁబడును. మలయాళభాషయందును నిట్టి వాడుకయే కలదు. కన్నడమున మాత్రము 'ఇన్' అనునది యాగమవర్ణముగఁ జేరుచుండును. 'ఇన' అను కన్నడమందలి షష్ఠీప్రత్యయమందు తుది 'అ' వర్ణముమాత్రము షష్ఠ్యర్థబోధకము; 'ఇన్' అనునది యాగమముగఁ జేరినది. తెనుఁగున 'ని' వర్ణమును, దాని రూపాంతరమగు 'న' వర్ణమును షష్ఠియందు వచ్చుచుండునని కాల్డువెల్లు తెలుపుచు నవి తమిళమునందలి 'ఇన్' వర్ణకమునకు రూపాంతరములని చెప్పినాఁడు. ఇందును 'న్' వర్ణమాగమాక్షర మనియే యేల చెప్పఁగూడదో తెలియరాదు. 'న' 'ని' లలోని అకార ఇకారములు మాత్రము షష్ఠీబోధకములగుట యొప్పును. కన్నడమున 'ఇన' వర్ణకమువలెనే తెనుఁగున 'న, ని' లేక వచనమునందు మాత్రము చేరుచుండును. కూయి భాషలోఁ దెనుఁగునందువలెనే 'ని' వర్ణమే షష్ఠీవిభక్తి బోధకముగా నున్నది. గోండు భాషలోని, న, నా, ద, ఆ, లును, బ్రాహూయి భాషలోని 'నా'యును, తమిళమందలి 'ఇన్' వర్ణకముతో సంబంధించినవే. ఈ 'ఇన్' వర్ణకమును తమిళ వైయాకరణులు షష్ఠీ ప్రత్యయముగా నేర్పఱుపలేదు. కాని, విశేష్యములపై - 'ఉడైయ' అను ప్రత్యయము - 'ఇన్' ప్రత్యయము మొందుగాఁ జేరిన రూపములమీఁదనే

చేరుచుండును. ఉదాహరణమునకు అదు+ఉడ్డయ = 'అదుడ్డయ' అనికాక, 'అదినుడ్డయ' యగును. తంబి+అదు = 'తంబియదు' అనికాదు, 'తంబియినదు' అని యగును. ఇట్టి సందర్భములలో 'ఇన్' అనునదియే షష్ఠీప్రత్యయముగా నుండును. ఈ 'ఇన్' అనునదియే విశేష్యముల నుండి విశేషణముల నేర్పఱుచుచు సంబంధమును దెలియఁజేయుచుండును: పొన్ - ఇన్ - కుడమ్ = బంగారుగిన్నె. ఇట్టి సందర్భమందు 'అమ్', 'అన్' లు కూడ విశేషణాత్మకములు అగుచుండును. ఉదా. ఆల్ - అమ్ - పూ = మఱ్ఱిపువ్వు; ఆఱ్ఱంకరై = ఏటిగట్టు మొద.

[illegible] ఉత్తరహిందుస్థాన [illegible] భాషలలో నీ 'ఇన్' ను పోలిన [illegible] ఆర్యభాషయందు మాత్రమున్నవని [illegible] (-న్, -నీ, -నూ) ప్రత్యయము [illegible] (-నా), [illegible] కాని, మరాఠీభాషావికారముగ కాశ్మీర [illegible] భాషయందును [illegible] ఈ షష్ఠీ 'ఇ' [illegible] (-ఇన) [illegible] యున్నాయి. [illegible] ప్రత్యయములను [illegible] 'ఇ' ప్రత్యయ [illegible] సంబంధించిన [illegible] 'ఇర' [illegible] [illegible]

[illegible] ప్రత్యయము [illegible] షష్ఠీ [illegible] యుండును [illegible] సంబంధించినని తెలుపుట [illegible] కాని [illegible] భాషలు [illegible] భాషలు [illegible]

(5) షష్ఠీప్రత్యయము [illegible] ప్రాచీనభాషలందు [illegible] ప్రత్యయము 'ఇ' అనునది ద్రావిడభాషలందు ప్రత్యయముగా [illegible] షష్ఠీప్రత్యయము; ప్రత్యయము; అదియే [illegible] ప్రత్యయ మందుగ నుపయోగమందు [illegible] ఇప్పటి తమిళ తమిళమున దానిని షష్ఠీప్రత్యయములందు మొట్టమొదట [illegible] కాని, తమిళ లాఘవము భాష లన్నిటియందును నీ ప్రత్యయమున్నది. [illegible] యున్నారు. ద్రావిడ వచనమందు మాత్రము వచ్చును. ఉదా. రాముల, అందలి మొద. ఈ 'వ' (ప) ప్రత్యయమును బోలిన షష్ఠీ ప్రత్యయములు సిద్ధియను భాషలందు

లేవనియు నిండో - యూరోపియను భాషలందు మాత్ర మున్నవనియుఁ గాల్డువెల్లు తెలిపియున్నాఁడు. ప్రాకృతములందలి షష్ఠీ ప్రత్యయమగు 'ఆ అ' అనునదియు 'య,అ' లుగా పరిణమించిన 'స స్స'లును, 'అ' గా మాఱిన 'హ'యు, 'న'గా మాఱిన 'ణ, ణా,' లును ద్రావిడభాషలందు షష్ఠీ ప్రత్యయములుగాఁ గానవచ్చుచున్న 'అ, య, న' లకు మూలములై యుండవచ్చును. ఉత్తర హిందూస్థాన భాషలలోని కొన్ని ప్రత్యయముల తుది - 'ఆ' కార మీ షష్ఠిని బోధించునని నా యభిప్రాయము. చూ. హైజోంగు: ల్ - ఆ; పంజాబీ: ద్ - ఆ; కాథోడి: న్ - ఆ; మాల్వీ: ర్ - ఆ; మార్వాడీ: ర్ - ఆ; గుజరాతీ: న్ - ఆ; వై - అల: బ్ - అ; గవర్ - బతీ: అన్ - అ; వీని యన్నిటిలోను 'ఆ' 'అ'లు మాత్రము షష్ఠీబోధకములును, 'ల్, ద్, న్, ర్, బ్, అన్' అనున వాగమాక్షరములును నై యుండును.

(6) మలయాళమున షష్ఠ్యేకవచన ప్రత్యయములగు 'రె' 'దె' లు: ఇవి 'అదు' అను సర్వనామము వికారములని కాల్డువెల్లు నభిప్రాయము. తెనుఁగువిభక్తి ప్రత్యయములతో వీనికి సంబంధ మంతగా లేకుండుటచే దానిని గూర్చి యిచటఁ జర్చింపలేదు.

పై ప్రత్యయములు కాక తెనుఁగున 'యొక్క,' తమిళమున 'ఉడైయ' అను సహాయక ప్రత్యయములు గలవు. 'ఉడైయ' అనఁగా 'ధనమయిన' అని యర్థము. తెనుఁగునందలి 'యొక్క' కు వ్యుత్పత్తిని సరిగఁ జెప్పుట కష్టము. తెనుఁగు వ్యవహారమున దీనిని షష్ఠీ ప్రత్యయముగ నెవ్వరును వాడరు. 'ఆయొక్క, ఈ యొక్క' అని కొందఱు ఛాందసులందురు గాని యట్టి వ్యవహారము విరళము. తెనుఁగున గ్రంథములందు గాని శాసనములందుగాని 'యొక్క' గానరాదు. దీని యర్థ మేమో యిదమిత్థమని చెప్పలేము. 'నా' యన్నను 'నాయొక్క' యన్నను నర్థ మొక్కటే కావున 'యొక్క' కూడ సంబంధార్థమున నూఁతపదముగాఁ జేరుచున్న దనవచ్చును. ఇది తొలుత యకారాదియై యుండియుండదు. 'ఉండి' పదమునాదిని నకారము చేరి 'నుండి' యని యేర్పడినట్లే 'ఒక్క' అను తొల్లింటిరూపము నాదిని యకారముచేరి 'యొక్క' అని యేర్పడియుండును. కాని, యది యజాదియను జ్ఞానము తెనుఁగువారియందు లోపించియుండును. తొలుత నిది 'ఒక్క'గా నుండినచో దానికిని తమిళ - మళయాళము లందలి 'ఒక్క' అను పదమునకును సంబంధ ముండియుండును. తమిళ - మలయాళములలో ఈ 'ఒక్క'ను షష్ఠీ ప్రత్యయముగ వాడుటగలదు. ఆ భాషలయందు 'ఒక్క' అనునది 'ఒక్క' = ఒప్పు, తగు, అను నర్థముగల ధాతువునుండి యేర్పడిన

క్రియాజన్య భూతార్థక విశేషణము. మలయాళమున 'ఒక్క' యనఁగా ఒప్పిన, తగిన, యని యర్థము; దీనినుండి తెనుఁగున 'యొక్క' కు 'సంబంధించిన' యను నర్థభేదము గలిగియుండును. తమిళమున 'ఒక్క' కు 'కలిసి,' 'అధికముగా', 'సమానముగా' అను నర్థములు గలవు. ఇందుబట్టి యీ 'ఒక్క' అనునది సంఖ్యార్థబోధకమగు 'ఒక్క'తో సంబంధించినదా యను సందేహమును గలుగక పోదు. యొక్క వ్యుత్పత్తిని గూర్చి యిప్పటి కింతకంటె నెక్కువగ వివరింప వీలులేదు.

సప్తమీ విభక్తి

ద్రావిడభాషలలోని సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయములను క్రింది వర్గములుగా నేర్పఱుప వచ్చును:

(1) తమిళము: ఇల్; కొడగు, తోద, కోత, మొదలగువాని: ఉళ్లి, ఒళ్లి; క్వై కాండి: అలి, ఉళి; బుర్గండి: ఒళి, ఉళి; మలయాళము: ఇల్; కన్నడము: అల్లి; ప్రాచీనము: ఒళ్, ఓళ్, ఒళం; తెలుఁగు: లో, లోపల; నాయకీ: లోపుల్.

(2) మలయాళము: ఏ; గోండి: ఏ; బ్రాహూయి: ఆఏ.

(3) బుర్గండి: కో.

(4) కురుఖు: నూ; మల్తో: నో; తెలుఁగు: న.

(5) కోలామి: త్; బ్రాహూయి: టీ; ...: దం, డి, తు, టన్.

(6) తెలుఁగు: అందు.

పైవానిలో (1), (4), (6) వర్గములోనివి స్థలవాచకములు; అందు నూ, నో, న, లు 'లో'కు వికారములని చెప్పుదురు. రెండవ వర్గములోని 'ఏ', 'ఆఏ' లు సంస్కృతము ద్వారా ద్రావిడ భాషలయందు చేరియుండును. కో, కే, లుత్తరార్యభాషల ద్వారా చేరియుండును. ఐదవ వర్గములోని ప్రత్యయములు 'ఉళ్' అనునది 'ఉక్' గా మారుటవలన నేర్పడినవని గండర్టుగారభిప్రాయపడియున్నారు. తెనుఁగున 'న' వర్ణము సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయముగా నాంధ్రవైయాకరణులు తెలిపియున్నారు గాని యిది సరియైనట్లు తోఁపదు. ఔపవిభక్తిక పదములపైఁ జేరు 'అన్' ప్రత్యయమే (చూ. చేతన్, ఇంటన్ మొద.), 'వనమునన్' మొదలగు వాని యందును గాన్పించుచున్నది, కావున న వర్ణకము గాక 'అన్' అనునదియే సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయ మనుట యొప్పును. అందుచేత సిథియాను భాషలయందును 'న' వర్ణకము సప్తమీ విభక్తి బోధకముగ నున్నదని చూపుటవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

ప్రాకృతభాషలలోని 'ఆ, ఎ, ఇ, ఎ, ఏ' లను పై రెండవ వర్గమందలి ప్రత్యయములతోను, మి, ంమి, మ్మి, లను మొదటివర్గపు ప్రత్యయములతోను పోల్పవచ్చును. ఉత్తర హిందూస్థాన భాషలలో బంగాలీ; 'ఏ' ను పయి రెండవ వర్గమందలి ప్రత్యయములతోను, హైజోంగు: మి, ని, మిని; మైథిలీ: మే, లను మొదటి వర్గమందలి ప్రత్యయములతోను, అస్సామీ: త్, తే, అత్, అతే, లను అయిదవ వర్గమందలి ప్రత్యయములతోను, కొంకణీ:-లో; షినా:-రో,లను తెనుఁగులోని 'లో' ప్రత్యయముతోను సరిపోల్పవచ్చును. లో, లోపల, ప్రత్యయములను తెనుఁగు వైయాకరణులు షష్ఠీ ప్రత్యయములలో చేర్చియున్నారుగాని వాస్తవముగనవి యధికరణమునవచ్చు 'అందు' ప్రత్యయమువంటి వగుటచే నవి సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయములే యని చెప్పవలెను.

సంబోధనప్రథమా విభక్తి

సంస్కృతమున అకారాంత పుంనపుంసక శబ్దములయు, ఇకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములయు, అనేక హలంత శబ్దములయుఁ బ్రాతిపదికరూపములే సంబోధన ప్రథమైక వచనమున నిలుచుచుండును. ఉదా. రామ; ఫల, వారి;మరుత్, సంపద్, విరాట్ మొ॥. సంబోధన బహువచనమున నన్ని శబ్దములకును బ్రథమా బహువచన రూపములే యుండును. సంబోధన ప్రథమైకవచనమున నితరశబ్దములందు కొన్ని విశేషములు కాన్పించుచున్నవి: హరే; మతి, మతే; నూలే; వాయో; నది; కర్తః; విద్వన్; నామ మొద. ఈ సంబోధన రూపములకుఁ బూర్వ మేకబహువచన వివక్షలేక 'హే, రే, రేరే' మొదలగు నవ్యయములు నిలుచుటయుఁ గలదు.

ప్రాకృతభాషలలోను నుత్తరార్యభాషలలోను సంబోధనమునఁ గలుగు రూపము లింతకుముందు వివరింపఁబడి యున్నవి. ఇట్టి రూపములన్నియు ద్రావిడ భాషలయందును నదేరీతిగఁ గలుగుచున్నవి. తమిళ మలయాళము లందు మాత్ర మొక విశేష మున్నది. సంబోధనమునఁ దుది యచ్చును దీర్ఘముచేయు వాడుక ననుసరించియే తమిళమునఁ బదములతుది 'ఎయ్' కారము 'ఆయ్' గా మారును. ఉదా. తంగెయ్=చెల్లెలు; తంగాయ్!=చెల్లెలా! తెనుఁగునను నీ సంప్రదాయము క్వాచిత్కముగ నున్నది. ఉదా. పాపాయ్! అమ్మాయ్ మొదలయినవి. ఇట్టిరూపములు పాప, అమ్మ, మొదలగు పదములు 'ఎయ్' కారాంతములుగ నుండిన యవస్థనుండియుఁ దెలుఁగున నిలిచినవనియైనఁ జెప్పవలెను; లేదా పాపా! అమ్మా!అబ్బా! అను సంబోధనరూపములతుది అత్వముపై 'య' కార మాగమముగా వచ్చినదని యైన చెప్పవచ్చును. లేదా, పాపాయి,

అమ్మాయి, అబ్బాయి, అనురూపముల తుది యిత్వము లోపించి సంబోధన రూపము లేర్పడినవని యైనఁ జెప్పవచ్చును. వ్యవహారమున 'పాపాయ్!' అని పిలుచుటయు, 'పాపాయి' అను ప్రథమైకవచన రూపము తుదియచ్చు దీర్ఘముకాఁగా 'పాపాయీ!' అని పిలుచుటయుఁ గూడఁగలదు. ఈ 'ఆయ్' అనునది మధ్యమ పురుషైక వచన సర్వనామమని కాల్డువెల్లు చెప్పినదిసరికాదేమో. తమిళమున పద్యభాషలో 'ఈర్' అను మధ్యమపురుష బహువచన సర్వనామమును సంబోధనమున 'ఎల్ల' శబ్దముతోఁ జేర్చి 'ఎల్లీర్! (=*మీరందరా!) అని యుండుటచే నాతఁ డిట్లు చెప్పియుండును. తమిళమున బహువచనమున 'గళ్' ప్రత్యయమందలి యచ్చును బొడిగించుటవలనను సంబోధన మేర్పడును. ఉదా. పావిగళ్ = పాపులు; పావిగాళ్! = పాపులారా! ఇట్టి ప్రయోగము తక్కిన ద్రావిడ భాషలయందు లేదు.

మిశ్రవిభక్తి ప్రత్యయములు.

విభక్తి ప్రత్యయములను ప్రథమేతరవిభక్తి ప్రాతిపదికముగ నేర్పడిన షష్ఠీవిభక్తి రూపములపైఁ జేర్చు సంప్రదాయము సంస్కృతమున 'పుత్రస్య కృతే' మొదలగువానిని బోలిన రూపములనుబట్టి ప్రాకృతమున విస్తరించి, యుత్తర హిందూస్థానీ భాషలయందును ద్రావిడభాషలయందును సంపూర్ణముగ నెలకొన్నది. ద్రావిడభాషలయందు షష్ఠీవిభక్తిరూపములమీఁదనే కాక యితర విభక్తిప్రత్యయములమీఁదను మూల విభక్తిప్రత్యయములు చేరఁగలవు. ఉదా. తమిళము: వీట్టుక్కుళ్ = ఇంటిలో; ఇడత్తిల్ = ఎడమునందు; మలయాళము; ఇవిటెక్కుళ్ళ = లోకి; కన్నడము: మనెయొళ్గింద = ఇంటి లోనుండి; తెనుఁగు: గ్రంథములందు: వనమునందుండి; హిమగిరి వలననుండి; జ్ఞానముంబట్టి; వనములోపల, ఊరునందును మొదలగునవి. తెనుఁగువ్యవహారమున నిట్టిరూపములు లోపించినవి; కాని, క్రొత్త సంప్రదాయము మఱికొన్ని ప్రత్యయములను వ్యాపించినది. ఉదా. కత్తితో కంటె గొడ్డలితో బాగా తెగుతుంది. బావిలో కంటె ఇంటిలో ఎక్కువనీళ్లున్నవి, మొదలయినవి.

సిథియను భాషలలో విశేష్యములపై సర్వనామములను సమసింపఁజేసి యట్టి సమాసములను విశేష్యములుగ వాడుటగలదు. హంగేరియను భాష నుండి యిట్టి యుదాహరణములను కాల్డువెల్లిచ్చియున్నాఁడు: ఉర్ = ప్రభువు.

ఏక.	బహు.
ఉరమ్ = నా ప్రభువు	ఉరైమ్ = నా ప్రభువులు.
ఉరద్ = నీ ,,	ఉరైద్ = నీ ,,
ఉర = వాని ,,	ఉరై = వాని ,,

ఏక.	బహు.
ఉరున్క్ = మా ప్రభువు	ఉరైన్క్ = మా ప్రభువులు
ఉరతోక్ = మీ ,,	ఉరైతోక్ = మీ ,,
ఉరోక్ = వారి ,,	ఉరైక్ = వారి ,,

ఇట్లేర్పడిన సమాసములు విశేష్యములవలెనే విభక్తి ప్రత్యయములను బొందును.

ఉరమ్నక్ (ఉర్-అమ్-నక్) = నా ప్రభువునకు
ఉరున్క్నక్ (ఉర్-ఉన్-క్-నక్) = మా ప్రభువునకు
ఉరైమ్నక్ (ఉర్-ఐమ్-నక్) = నా ప్రభువులకు
ఉరైన్క్నక్ (ఉర్-ఐన్-క్-నక్) = మా ప్రభువులకు

ఇట్టి సంప్రదాయము ద్రావిడభాషలకు విరుద్ధమనియు నీ విషయమున ద్రావిడభాషలకును సిథియనుభాషలకును నెట్టి సంబంధమును లేకుండుట వింతగా నున్నదనియు కాల్డువెల్లు తెలిపియున్నాఁడు.

తెనుఁగున విభక్తులు

ప్రథమావిభక్తి

1. డు, ము; వు, లు, అనునవి ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయములని సాధారణముగా చెప్పఁబడుచున్నవి. వీనిచరిత్రమును గూర్చి వేఱొకచో ముచ్చటింపఁబడినది. వీనిలో 'డు' అనునది బిందుపూర్వకముగనే యుండును. ఇది మహద్వాచక ప్రత్యయము. ఇది సాధారణముగ సంస్కృతాకారాంత పుంలింగ మహద్వాచక శబ్దములపైఁ జేరుచుండును. 'యోగి, వృద్ధు, మూర్ఖ' మొదలగుచోట్ల నిది చేరకుండుటయుఁ గలదు. ఇది చేరనప్పుడు తత్పూర్వ మందలి యత్వమూత్వముగ మాఱును. తెనుఁగుభాష ప్రాచీనావస్థయందు డుజ్పూర్వకమగు నత్వమును రుత్వము సాధారణముగ వచ్చుచుండుట లేదు. ఇకారాంత పుంలింగమహద్వాచక సంస్కృతశబ్దములపై నిది చేరదు. అకా రాంత నపుంసకలింగ మహద్వాచకశబ్దములపై నిది వైకల్పికముగఁ జేరును (మిత్రుఁడు. మిత్రము, మొద.); ఉకారాంత పుంలింగమహద్వాచక శబ్దము లపైఁ గూడ నది వైకల్పికముగనే చేరును (ప్రభువు, ప్రభుఁడు మొద.) ఋకారాంత మహద్వాచక శబ్దములకొన్నిటిపై నది చేరనే చేరదు (కర్త, దాత మొద.); కొన్నిటిపై వైకల్పికముగఁ జేరును (విధాతృఁడు, విధాత మొద.) హలంతశబ్దములపై నిది చేరు విధానము వేఱొకచోఁ జూపఁబడినది. ఆచ్ఛికశబ్దముల కొన్నిటిమీఁదమాత్రము డుజ్వర్ణకము చేరుచున్నది.

మువర్ణము విభక్తిప్రత్యయము కాదేమోయని తోఁచుచున్నది. అంతకుఁబూర్వము శబ్దగతమైయున్న మకారముపై నుత్వముచేరుటవలన నిది యేర్పడియుండును. దీనిపై బహువచన లువర్ణముచేరునపుడు 'ము' వర్ణము లోపించి తత్పూర్వమందున్న అత్వమునకు దీర్ఘము కలుగుచుండును.

వువర్ణముగూడ విభక్తిప్రత్యయము కాదు. ఉత్వముపై 'వ'కారమును దానిపై తెనుఁగుసంప్రదాయము ప్రకార ముత్వమును నాగమములుగాఁ జేరుటవలన నీ 'వు'వర్ణ మేర్పడినది. ఈ వర్ణముగూడ లోపించుటయుఁ దత్పూర్వ ఉకారము దీర్ఘమగుటయు నచ్చటచ్చట వ్యవహారమున మాత్రము కానవచ్చుచున్నది.

లు-వర్ణము ప్రథమాబహువచనమున వచ్చు ప్రత్యయము. ఇందలి 'ఉ'కారము మాత్రము ప్రథమావిభక్తి ద్యోతకము; లకారము తక్కిన విభక్తుల యందును నిలుచుచున్నది.

ప్రథమావిభక్తిని గూర్చిన తక్కిన విషయములు మఱియొకచోట వివరింపఁ బడినవి.

“ప్రాతిపదికార్థలింగపరిమాణవచనమాత్రే ప్రథమా,” “సంబోధనే చ” అని పాణిని సూత్రించియున్నాఁడు. అనఁగా కేవల ప్రాతిపదికార్థముఁ గలిగియున్నప్పుడును (ఉచ్చైః, నీచైః), నియతలింగము గలిగి యున్నప్పుడును (కృష్ణః, జ్ఞానమ్, సీతా) ప్రాతిపదికార్థమని చెప్పఁబడు. ఈ ప్రాతిపదికార్థము గాక లింగముకూడ భేదించునప్పుడును ప్రథమవచ్చును (తటః, తటీ, తటమ్); పరిమాణవాచక పదముకూడ ప్రథమావిభక్తియం దుండును. (ద్రోణో వ్రీహిః); వచనమును దెలుపుపదములును ప్రథమావిభక్తి యం దుండును (ఏకః, ద్వౌ, బహవః,); సంబోధనమును దెలుపు పదమును ప్రథమావిభక్తియం దుండును. (హే రామ !.) సంబోధ్యవాచకపదము ప్రథమయందుండునా యను విషయమున నభిప్రాయ భేదమున్నది. కొందఱది యవ్యయ మందురు ; కొందఱు విశేష మందురు. పాణిని సూత్రము ప్రకారము 'ఉచ్చైః, నీచైః' మొదలగు నవ్యయములును ప్రథమావిభక్తిత్వము కలుగుచున్నది. అట్లే తెనుఁగున 'అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు, అట్లు, ఇట్లు, ఎట్లు' మొదలగు నవ్యయములును ప్రథమావిభక్తియం దున్నవని తెలుపవలెను. తెనుఁగున లింగవివక్షకుఁ బ్రాధాన్యములేక, మహ దమహదర్థములకే యుండుటచే నిచట మహ దమహత్తులనే లింగ పర్యాయములుగాఁ దీసికొనవలసి యున్నది. పరిమాణవాచకపదము కొలువఁబడు దానిని దెలుపు పదము తరువాత వచ్చునప్పుడేను ప్రథమావిభక్తిత్వమును బొందుచున్నది; తత్పూర్వమందు చేరినచో మానార్థమున 'ఎడు' వర్ణకము చేరును. 'ఎడు'

వర్ణసహిత మానార్థకపదము ప్రథమయం దున్నదని చెప్ప వీలున్న దేమో తెలియదు. 'ఎడు' వర్ణ మేకవచనపదముపైఁ జేరి విశేష్యమునకుఁ బూర్వమందును బరమందును జేరును. సోలెడు పెసలు; పెసలు సోలెడు. 'పెసలు సోల' అని యనుటయుఁ గలదు. బహువచనమం దున్న మానార్థకపదములపై 'ఎడు' వర్ణకము చేరదు. ఉదా. పెసలు రెండు సోలలు. ఇట్టియెడ మానార్థకపదము విశేష్యమునకుఁ బూర్వమందు చేరినచో షష్ఠీరూపమును బొందును: రెండు సోలల పెసలు.

పాణిని సూత్రమునే యించుమించుగ ననుసరించి చిన్నయసూరి "ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు" నని వ్రాసియున్నాఁడు. నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికమని యీతఁడు నిర్వచించెను; అనఁగా 'రామ' అను ప్రాతిపదికము నుచ్చరించునప్పుడు గలుగు నర్థస్ఫూర్తియే నియతముగా 'రాముఁడు' అని యుచ్చరించు నప్పుడును గలుగుచున్నది. కావున 'రాముఁడు' అను పదము 'రామ' అను ప్రాతిపదికము నర్థము నందే నిలిచి ప్రథమా విభక్త్యంతమును బొందుచున్నది. సంస్కృతమునందువలెఁ గాక తెనుఁగున సంబోధనమున నకారాంత పుంలింగ మహద్వాచకపదములపై డుజ్వర్ణకము చేరుచున్నది కావున నదియుఁ బ్రథమా విభక్తియందే యున్న దనవచ్చును గాని యిచట సంబోధకమునకై చేరు 'అ, ఆర' మొదలగు ప్రత్యయములకును బ్రథమాత్వమును జెప్పవచ్చునేమో తెలియదు. క్రియచే చెప్పఁబడు వానిని (దానిని) దెలుపు పదమును బ్రథమావిభక్తియందే యుండును. దీనికే ఉక్తార్థ మని పేరు. 'రాముఁడు రావణుని చంపెను' అనునప్పుడు 'చంపెను' అను క్రియపై 'ఎవఁడు చంపెను?' అను ప్రశ్నమురాఁగా 'రాముఁడు' అనునది ప్రథమావిభక్తియం దున్నదని యందుము.

ప్రథమేతర విభక్తి ప్రాతిపదికము.

i. తత్సమ పదములు.

తక్కిన ద్రావిడభాషలయందువలెఁ దెనుఁగునను పదముల షష్ఠీ విభక్తి రూపము ప్రథమేతరవిభక్తి ప్రత్యయములు చేరుటకుఁ బ్రాతిపదికమగుచున్నది. సాధారణముగా దత్సమములం దకారాంత, ఇకారాంతములై ప్రథమా విభక్త్యేకవచనమునఁ దెనుఁగున నిలిచిన పదములే షష్ఠ్యేకవచనమునను నిలుచుచుండును. సీతతోడ, హరికంటె, దాతకు మొద. తెనుఁగున డుమంతము లయిన పదములకుఁ బ్రథమైకవచనమున వచ్చు డుజ్వర్ణము ప్రథమేతర విభక్తులందు లోపించి, దాని స్థానమున షష్ఠ్యేకవచనమున న వర్ణము

బహుళముగ నిలుచును. రామునకు, రామునితోడ; ప్రభునకు, ప్రభుతోడ, విశ్వకర్మునకు, విశ్వకర్ముతోడ మొద. దుమువంతశబ్దముల యీ 'న' వర్ణమునందలి యత్వమునకు షష్ఠ్యేకవచనమున వైకల్పికముగను, తక్కిన విభక్తులందు నిత్యముగను ఇత్వము వచ్చును; ఇట్లు వచ్చునప్పుడు షష్ఠీ న వర్ణమునిూది యుత్వమునకును నిత్వము వచ్చును. రామునిన్, రామునింగూర్చి; రాముని చేత, రామునికై, రామునివలన, రామునికంటె, రామునికి, రామునియందు; ప్రభునిన్, ప్రభునను; ప్రభునికి; మొద. ఇదంత ప్రత్యయము చేరునప్పుడీ నివర్ణమునిూది యిత్వము వైకల్పికముగ లోపించును. రామునను మొద. మహద్వాచక తత్సమశబ్దముల ప్రథమైకవచనమున నిలిచిన ము వర్ణము ప్రథమేతర విభక్తులందు లోపించును. ఈ ము వర్ణము మీఁదనే షష్ఠ్యేక వచనమున న వర్ణము బహుళముగ చేరుచుండును. [illegible]. [illegible] యందు, వనముకంటె. షష్ఠ్యేకవచనమున [illegible] తక్కిన విభక్తులం[illegible] 'న' వర్ణము బహుళముగ లోపించును. [illegible], [illegible]. [illegible] (-తోడ), వనముకొఱకు, వనమువలన, [illegible]. [illegible], [illegible]; వీనిలో న వర్ణమునకు [illegible];— [illegible] ముందు, వనము[illegible]; ఇవి [illegible] లోపము వైకల్పికము; '[illegible]' అనుచో 'న' వర్ణమునిూది [illegible]. [illegible] వనమునయందు, [illegible] రూపములు [illegible].

ఈ మహద్వాచక [illegible] ప్రథమేతర విభక్తుల [illegible]. [illegible], [illegible], [illegible], తరువునకు, [illegible] మొద. [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] నకు, [illegible]; ఇట్లే [illegible] రూపములు [illegible].

ద్రావిడభాషలన్నిటను [illegible] 'అ' వర్ణము చేరును [illegible]. ఈ 'అ' వర్ణము [illegible] విభక్తుల [illegible] వచనము [illegible] జేయుచుండును; [illegible] మహద్వాచక పుంలింగ శబ్దముల [illegible] వచ్చు నకారమునిూది [illegible]. [illegible] 'రామన' అను [illegible] షష్ఠ్యేకవచనరూపము. ఇందు ప్రథమైకవచనమందలి మహద్బో[illegible] మను నకారము లోపింపలేదు. (రాముడు + [illegible] = రామన.) ఇట్లే, తెలుగునను 'న' వర్ణము భాషయొక్క [illegible] తక్కిన ద్రావిడభాషల[illegible] వలె నిలిచియున్న మహద్బో[illegible] నాగమా[illegible] రము కాదేమో యని తోఁచుచున్నది. ప్రథమేతర విభక్తులందు ప్రథమ యందలి డువర్ణము ఉత్తర సర్గకులందలి 'వ్యవహారమున' లోపించును. రాముడితో, రాముడికి మొదలగు పలుకుబడి యిచట సర్వసాధారణము.

పడుమటి తెనుఁగు జిల్లాలలో నిట్టి రూపములు లేవు; అందు 'రామునితో, రామునికి' అనియే యందురు. కావున నీ పలుకుబడులు మాండలికములు; రెండిటియందును బ్రథమైకవచన ప్రత్యయమునకు లోపము లేదు. ఈ మహద్వాచకపదముల ప్రథమేతర విభక్తులందలి 'న' కారము కొన్నాళ్లు కర్తరహితము కాఁగా నది యమహద్వాచకపదములందును జేరుచుండెను కాఁబోలు. కాని, ము, వు వర్ణాంతములగు పదముల షష్ఠ్యేక వచనమున నీ 'న' వర్ణము మనకుఁ దెలిసిన తెనుఁగులో తొలి యవస్థనుండియుఁ గానవచ్చుచునే యున్నది. 'ఉరమునయందు, వనమునకంటె' మొదలగువానియందలి 'న' కారము కవి కల్పితమయినఁ గాపలెను, లేదా, 'విశఖవట్టనమునవారు, తామరచెఱునయందు' మొదలగు శాసనస్థ ప్రయోగముల ననుసరించి 'న' వర్ణము షష్ఠ్యేకవచనమునఁ బ్రాచీనకాలమున వ్యవహారమున నున్నదని యైనను జెప్పవలెను.

తెనుఁగున 'ఇ' కారము విశేష్యములనుండి విశేషణముల నేర్పఱుచు వర్ణముగా నున్నది. ఈ యికారమే యించుమించుగ విశేషణముల యర్థమును గలిగిన షష్ఠీ విభక్తియం దుపవిభక్తిగ నెలకొనియున్నది. దీనినిగూర్చి యీ క్రింద సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడును. ఈ యి వర్ణము ప్రోద్బలముచేఁ గావలయు కన్నడముతోఁబాటు 'రామన' మొదలగు షష్ఠ్యేకవచన రూపముల నొకప్పుడు గలిగియుండిన తెనుఁగున 'నాథని, రామని,' మొదలగు రూపములును వచ్చినవి.

ii ఆచ్ఛికములు.

ఆచ్ఛికపదము లన్నియు ప్రథమేతరవిభక్త్యేకవచనమునఁ బొందు ప్రాతిపాదిక రూపముల ననుసరించి రెండువర్గములుగా నేర్పడుచున్నవి. అందు మొదటివర్గములోనివాని ప్రథమైక వచనరూపమునకుఁ బ్రథమేతర విభక్తులం దెట్టి మార్పును గలుగదు. ఇట్టివానిని గూర్చి ఇచట విచారింపనక్కఱలేదు.

ఔపవిభక్తికములు.

ఔపవిభక్తికము లనఁగా నామవిభక్తి ప్రత్యయములు ప్రథమేతర విభక్తులందు పదములకుఁ జేరకపూర్వ మాపదముల ప్రాతిపదికమగు షష్ఠ్యేక వచనరూపము కలుగుటకుఁ జేర్పఁబడు 'ఇ, టి, ంటి, తి' అను వర్ణములు కలిగిన పదములు. అఱవమునందు విశేష్యములు విశేషణములుగ వాడఁబడునప్పుడు పదముల తుది సరళవర్ణములు పరుషత్వమును ద్విత్వమునుబొందు చుండుట గలదు. విశేష్యములు విశేషణములుగ వాడఁబడునప్పుడు విశేష్యముల తుదనుండు గ, డ, ద, బ లు వరుసగ క్క, ట్ట, త్త, ప్ప లగును. ఈ నం

ప్రదాయము తెనుఁగునను గొంతవఱకుఁ గలదు. ఇదిగాక తెనుఁగున మఱికొన్ని వర్ణము లంతమందుగల శబ్దములకును షష్ఠ్యేకవచనమునఁ గ్రొత్తవర్ణములు చేరుటయో, పదముల తుదివర్ణములకుఁ గ్రొత్తవర్ణము లాదేశము లగుటయో కలుగును. ఇట్లు విశేష్యములను విశేషణములుగ ననఁగా షష్ఠ్యేక వచనరూపములుగ మార్చునట్టి వర్ణముల నుపవిభక్తు లని వైయాకరణులు సంజ్ఞనేర్పాటు చేసినారు. ఈ యుపవిభక్తు లేయే పదములపైఁ జేరునో వాని కౌపవిభక్తికము లనిపేరు. తక్కినవి యనౌపవిభక్తికములు.

ఇ, టి, తి వర్ణము లౌపవిభక్తికము లని చిన్నయసూరి వచించెను. కొందఱు -ంటిని గూడ వీనికిఁ జేర్తురు "ఔపవిభక్తికస్వాన్తి టిత్యాదయో భవంతీహ, షష్ఠ్యాదే ర్నామ్నాం స్యుః స్త్రీహి విభక్తౌ సమాసే చ" అని యాంధ్రశబ్దచింతామణికారుఁడు '-ంటి' ని యౌపవిభక్తికములలోఁ జేర్చియున్నాఁడు. "టిట్యా" మలని యీ సూత్రమున ననుటచేత 'ప' వర్ణమును గూడ నహోబలపతి యౌపవిభక్తికముగా నెంచియున్నాఁడు. 'ప' వర్ణము షష్ఠీ సమాసమందు 'ము' వర్ణస్థానమున నిలుచునట్టిది. దానికి షష్ఠ్యర్థమున్నను నది యౌపవిభక్తి యనిపించుకొనదు. ఔపవిభక్తి యనఁగా విభక్తిప్రత్యయములను జేర్చుటకుఁ బూర్వము పదములపైఁ జేరు వర్ణ మని యర్థము. 'ఇంటన్' అనునట్లు '[illegible] ([illegible]ము)' మొదలగురూపములు సిద్ధింపవు. 'ప' వర్ణ మౌపవిభక్తి యైనచో '[illegible]' స్థానమున వచ్చు 'పు' వర్ణముగూడ నట్టిదే కావలసియుండును.

-ఇ, -టి, -ంటి, -తి, వర్ణము లౌపవిభక్తు లని వ్యాకరణముల దున్నను, ఇందలి 'ఇ' వర్ణమొక్కటి మాత్రమే వాస్తవముగ నౌపవిభక్తి యని చెప్పవలసియుండును; -ట్, -ంట్, -త్, అనువానికి విభక్తిప్రత్యయముతో సంబంధము లేదు. ఆ యా పదములపై [illegible] శాస్త్రము ననుసరించి -ట్, -ంట్-త్, అనున వ్యాకరణమున [illegible] కలుగుచుండును. ఏఁటు+ఇ=* ఏఱ్ఱు+ఇ* = ఏట్రు+ఇ = *ఏట్టు+ ఇ=* ఏట్ఱి=ఏటి; పండు + ఇ = పంట్+ఇ-పంటి; వాయి + ఇ = వాయ్ + త్ (ఈ 'త' కారము తెనుఁగు పూర్వావస్థయందు శబ్దగతమై యుండినదే; చూ. తమి. వాయిల్ = ద్వారము) + ఇ = * వాయ్తి = * వాత్తి = వాతి; - ఈ రీతిని నా యారూపములకు నిష్పత్తిని శబ్దశాస్త్రము ప్రకారము చెప్పవలసియుండెను. - ఇ వర్ణమును జేర్చుటవలనఁ గొన్ని విశేష్యములు విశేషణము లగుచున్నవి. షష్ఠీరూపముగూడ నొకవిధ మగు విశేషణ మగుటచే నిచటను నా యివర్ణమే చేయుచున్నదని యూహింప వచ్చును.

ఈ సందర్భమున నహోబలుఁడు పడిన మఱియొక పొరపాటునుగూర్చి తెలుప వలసియున్నది. "కేషాం చిదుదంతానాం నేతి విభక్త్యా వునో లుక్ స్యాత్" అను చింతామణి సూత్రమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు నతఁడు "కేషాంచి దుకారాంతానాం నేతి సప్తమీవిభక్తి పరత ఉనో లుక్ స్యాత్. ఉకారాంతా న్నవర్ణక విధాన మిత్యత్ర ఇదమేవ సూత్రం జ్ఞాపకమ్. చోటున, చోట; ఊరున, ఊర; నడుమున, నడుమ; మీఁదున, మీఁద; పేరున, పేర నిత్యాది. బహుళపద మనువర్త్య క్వచిత్ పేరున, చోటున, ఇత్యాదిరూప స్యాపి సాధుత్వ మవగంతవ్యమ్. కేషాంచి దిత్యుక్తేః 'ఆ వైపున' ఇత్యాదౌ న. "ఉదంతాస్థ్సాంతాః స్థానార్థవాచకా యుక్తబోధకాః, లోపరేతు భవే దత్వం ల్వంతో లాంతః ప్రకారయుక్" ఇత్యథర్వణః. ఇటురమ్ము, అటువొమ్ము, ఎటువోయెదు; ఇటను, అటను, ఎటను; అటులువల్కె, అట్లువల్కె; అటుకై, ఇత్యాది" అని వివరించియున్నాఁడు. ఈ వివరణము భ్రమజనితము. 'కేషాంచిదుదంతానామ్' అని సూత్రమునఁ దెలుపఁబడిన పదము లౌప విభక్తికములని యాతఁడు పొరపడినాఁడు. అథర్వణునివివరణము సరిగానున్నది; కొన్నియుదంత శబ్దము లనఁగా స్థానార్థముఁ గలిగిన 'అటు, ఇటు, ఎటు,'అనునవని యాతని యభిప్రాయము. అవి ఔపవిభక్తికములుకావు; అయినను నవి సప్తమీ విభక్తియందు అటున, ఇటున, ఎటున, అనురూపములను బొందక 'అటన్, ఇటన్, ఎటన్' అనురూపములఁ దాల్చుననియు, ప్రకారార్థమున అటు,ఇటు, ఎటు,లపై 'లు' వర్ణము చేరి,'అటులు,ఇటులు,ఎటులు' అనురూపములను బొందుననియు నాతని యభిప్రాయము. ఇది సమంజసమేకాని ఈ వివరణమునందును చిన్నభేదమును గుర్తింపవలసి యున్నది. 'అటు, ఇటు, ఎటు'లు దిగర్థకములు; 'అటువొయ్యె' ననఁగా నా దిక్కున కని యర్థము. 'అటన్, ఇటన్, ఎటన్' అనునవి స్థానార్థకములు; 'అటనుండె' ననఁగా నాస్థానమున నని యర్థము. ఇట్టి యర్థభేదమున్నను శబ్ద మొక్కటియేకావున నాతని సూత్ర వివరణమున లోపము లేదు. కాని, యహోబలుని వ్యాఖ్యానము కేవల మసందర్భముగ నున్నది ఇట్టి వ్యాఖ్యానముల ననుసరించియే యిప్పటి పండితులు ఊరునకు, చోటునకు, ముందునకు, అందునకు, మొదలగు నస్వాభావిక రూపములను గ్రంథములం దుపయోగించుచున్నారు.

ఆంధ్రశబ్ద చింతామణియందు సమాసములను గుఱించి తెలుపు ప్రకరణమున "కార్యా ఔపవిభక్తికవ దంతవిధయశ్చ" అను సూత్రమునకు సమాసాంతములం దౌపవిభక్తికములకు వలెఁ గార్యము లగును అను నర్థము ననుసరించి ముక్కంటి, తమ్మిచూలి, మొదలగువాని తుది - ంటి, 'ఇ' మొదలగునవి యౌపవిభక్తికములని కొందఱు భ్రమించుచుందురు. అవి యౌపవిభ

క్తికముల 'వంటివి' గాని యౌపవిభక్తికములుగావు; అందలి తుది యివర్ణము మత్వర్థీయ తద్ధితప్రత్యయము.

ఔపవిభక్తిక శబ్దముల వివరణము.

1. (i) -ంటు వర్ణాంతములలో 'తూంటు' శబ్ద మౌపవిభక్తికము : తూంటి.

(ii) -ంటు అంతమందుగల శబ్దములలో 'కుంటు, గంటు' లౌపవిభక్తికములు: కుంటికి, గంటికి.

(iii) -టు వర్ణాంత శబ్దములలో 'చోటు' అనున దౌపవిభక్తికము: చోటికి, చోటన్; 'అచ్చ (చ) టు, ఇచ్చ (చ) టు, ఎచ్చ (చ) టు' లు కూడ నౌపవిభక్తికపదములే: అచ్చటన్, ఇచ్చటికి మొద. ఇచ్చటన్ (భార. ఆది. IV. 26.); అచట నచట (భార. శాం. II. 91); అచటన (భార. అను. IV. 438); అచటి (భార. ఉ. IV. 6); అచటికి (భార. విరా. II. 91; V. 817; శల్య. II. 29); ఇచ్చ టచ్చట (భార. విరా. I. 148); ఇచ్చటనొప్పె టన కెచ్చటనైన (భార. విరా. I. 254); ఇచటన్ (భార. విరా. II. 30; అశ్వ. V. 148); ఇచ్చటన్ (భార. ద్రో. I. 40; శాంతి. VI. 219); ఇచ్చటి (భార. శాంతి. I. 160); ఇచ్చటికి (భార. అశ్వ. VII. 23, శాంతి. III. 502); ఎచ్చటన్ (భార. విరా. II. 40; శల్య. II. 54.)— పాటు = విఘ్నము- 'ఏపాటు నైనన్ (భార. విరా. I. 79); అప్పాటున (భార. అను. V. 107; విరా. I. 74; పారిజా. II.; పాటు = అనుభవము, పంట, అను నర్థములం దౌపవిభక్తికము కాదు. పాటున కింతులోర్తురె (పారిజా. II.)

(iv) 'పిమ్మటన్' (భార. అశ్వ. vii. 335) అనునది సప్తమ్యేకవచన రూపమున నున్న యవ్యయము. దీనికి ప్రథమైకవచనమున 'పిమ్మటు' అని కాని 'పిమ్మట్' అని కాని ప్రథమైకవచనరూపము నుండవలెను. 'పిన్నాటి' అని అరవమున నున్నది.

2. (i) -డకారాంత శబ్దములలో అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ, లు ప్రాచీనకాలమున నౌపవిభక్తికములు గాకున్నను దరువాతి కాలమున వైకల్పికముగ నౌపవిభక్తికము లగుచున్నవి. అక్కడకు, అక్కడికి మొద లయినవి. ఎక్కడిదానవు (భార. విరా. I. 90); ఎక్కడిమాట (భార. విరా. I. 281); భయము నాకు నెక్కడిది (భార. ఉ. IV. 216); మొద. 'తక్కడ, తేగ(-వ)డ,' శబ్దములౌపవిభక్తికములు : తేగ (-వ) టినేల, తక్కిటన్. పామరజన వ్యవహారమున ననంతపురముజిల్లాలో 'అడ, ఉడ, ఏడ' లౌపవిభక్తికములుగ వాడఁబడుచున్నవి; అటికి, ఉటికి, ఏటికి.— 'అంతకడన్ (భార.

V. I. 106, भार. ఉ. III. 310. అనునది 'అఱకటన్' అనియుండవలెనేమో. దీనికి 'అఱకల్, అఱకల' అనునవి ప్రథమైక వచనరూపములై యుండును.

(ii) -'ండి' అంతముండుగల పదములలో కొండి, రొండి, అనున వాప విభక్తికములు: కొంటన్, రొంటన్; '-ండి' అంతముండుగల పదములు తొలుత '-ండు' అంతములేన్మైయుండును. -'ఎల్లుండి' విశేష్యమైనపిదప నాప విభక్తికపదమై 'ఎల్లుంటికి, ఎల్లుంటన్' అను రూపములు గలిగినవి.

(iii) -'డి' అంతముండుగల శబ్దములలో 'అంగడి, కావడి, గొంగడి, లేడి, అనున వాపవిభక్తికములు: అంగటి, కావటి, గొంగటి, లేటి, కోడమ లేటిన్ (భా. ద్రో. iv. 121,) 'సింగంబు లేడికొట్లు వృట్టు' (భార. కర్ణ. I. 307;) అను పాఠముతప్పు; 'లేటికి' అనియుండవలెను. 'లేడి' యిప్పుడనాప విభక్తికముగనుపయోగింపఁబడుచున్నది. 'నీరాటిరేవున' (కళా. II. 141) ఇందు 'నీరాడు'అను క్రియాజన్యవిశేషణ మాపవిభక్తిక విశేష్యముగా నుప యోగింపఁబడినది.

(iv) -'ఁడు' అంతముండుగల శబ్దములలో 'ఏఁడు, గూఁడు, తూఁడు, నాఁడు, నేఁడు' లాపవిభక్తికములు: ఏఁటి, (ఏంటన్, భా. అను. III 304); (శాసనములు) ఏంట, ఏట్ట మొద. తూఁటికూర, నాఁటిమాట, నేఁటివిద్య, నేఁటి మొల్లింటిలోపల (భాగ. X. i. 1593); నేఁటి మొల్లింటిలోనన్ (భార. V. 301); నేఁటికిఁబోయి (భార. భీ. II. 252) గూఁటన్, (భా. శాంతి. V. 224) గూఁటిలోన్ (భాగ. VII. 63); గూఁటన్ (భార. శాం. V. 224); 'ఎఁడు' నన్నకమాప విభక్తికము: పుట్టెంటిపట్టు (S. I. I. VI. 98); అడ్యంటి లెక్క (S. I. I. V. 1180), అడ్డంటి లెక్కను (S. I. I. V. 1157); నగ మింటిలోను (S. I. I. V.); ఇంతిబంటి (హ. హరి. V. 26); కుత్తుకబంటి, కాలిబంటి, మొలబంటి, మొదలగు వానిలోని 'బంటి' * 'పాఁటి'కి రూపాం తరమై యుండును; 'పాఁటి' * 'పాఁడు' నకాపవిభక్తికరూపమగును. లేదా, అది 'పట్టు' అనున దాప విభక్తికముకాఁగా 'పట్టి' అను రూపమేర్పడి యుం దుండి * 'పంటి' 'బంటి' అను రూపమేర్పడి యుండును.

(v) -'ండు' అంతముండుగల శబ్దములలో 'పండు, పుండు, రొండు, చుండు (శిరోరోగము) తుండు (?) అనున వాపవిభక్తికములు: 'నిమ్మ' పంటికి, పనసపంటి చందంబున (భార. స్త్రీ. I. 47) పుంటి, రొంటి -(నొప్పి), చుంటితల, గుడ్డతుంటన్ (?).

(vi)-'డు' అంతముండుగల శబ్దములలో 'అంకుడు' (అంకుటివిత్తులు), ఓడు, ఓటి, కాడు-కాటి; (భా. అను. III. 210; హరి. పూ. VIII. 101) కుంకుడు - కుంకుటికాయ; కూడు - కూటికి; కొఱడు - కొఱటి;(మంచము)

కోడు - కోటికి; చవుడు - చవిటి; చవుటఁబెట్టిన విత్తులు (భా. ఉద్యో. III. 77); చవుటనిడినవిత్తులఖోలె (భా. అను. III. 181); చౌటనిడిన విత్తును బోలె (భార. అను. III. 181); జిల్లేడు - జిల్లేటి; ('జిల్లెడు - జిల్లెటి' యగునా?); జోడు - జోటి,(-డి) మూఁడుమూర్తులతోడి జోడియగుమూర్తి (భార. విరా. I. 185); తంగే(-ంగె)డు - తంగే(-ంగె)టి (భార. శాంతి. V. 891; అను IV. 164, నృసిం. శత. 78); తెగడు - తెగటి; తప్పుడు తెవ్వ (వి) టి; తాడు తాటి(చెట్టు) (భా. మౌస. I. 26); తొంగడు-తొంగటి; తోడు-తోడి(-లోకం బుతోడిదాని-భా. విరా. V. 201); తెల్యుఁడు వాసుదేవుతోడి ఈనువాఁడు (భా. ఉ. IV. 221); [illegible] (భా. భీ. I. 41; ఆశ్వ. I. 76.) [illegible] (రాజగో. శత. 36). ([illegible] 'తోడుతోడెలు'); త్రాడు - [illegible]; త్రాటి (భా. I. 192); [illegible] (భా. విరా. I. 276); మొలత్రాటికి (హరి. ఉ. III. 16); [illegible] (హరి. [illegible] V. 243); [illegible] - [illegible]; [illegible] [illegible] గలిపి (హరి. ఉ. IV. 57); [illegible] (S. I. I. VI. 120); [illegible] (భా. II. 177) [illegible] [illegible] = [illegible] (హరి. పూ. V. 6) [illegible] [illegible] వాడఁబడినవి. [illegible] 'వాటి' కి [illegible]; [illegible] - పురుటి; పురు టికి (భా. అను. III. 41); [illegible] (భా. II. 177.) [illegible]; (భాగవ. II. 177. అను. III. 241); [illegible] ([illegible]); [illegible] - మూఁడుటి; మొ[illegible] - మొ[illegible], [illegible] ([illegible]నీటిపై నిర్వ. VI. 62); [illegible] (హరి. [illegible] VI. 5); [illegible]నీటిపై [illegible] నుండి (నిర్వ. VI. 62); [illegible] (హరి. పూ. VI. 5) అను [illegible] విభక్తికములు- 'రాడు' [illegible] 'రాటి' అను దానికి [illegible] 'రాట' అను ప్రథమైకవచన [illegible] గలిగినవి. అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు, [illegible] విభక్తికములు. అప్పటఁగోలెను (భార. ఆది. VI. 192); అప్పటికి (భా. అర. III. 268; S. I. I. IV. 1323); [illegible] (నిర్వ. V. 124); అప్పటప్పటికి (భాగ. VI. 39); అప్పటికప్పటికి (భా. అను. V. 28, ఆశ్వ. I. 157; భాగ. VIII. 210); ఇప్పటిభంగిన్ (భార. విరా. I. 148); ఎప్పటియట్టుల (భార. విరా. III. 55); ఎప్పటిచందముల్ (భార. ద్రో. I. 14); ఎప్పటికి(ప్ర, భా. II. 55)

అర (-వ)ంటి, 'అరఁడు'కు ఔపవిభక్తికరూపము కావచ్చును. (భార. స్త్రీ. I. 32); అనఁటికాయ (S. I. I. VI. 932).

3. (అ) 'త్త' అంతమందుగల 'మెత్త' పదముపై 'టి' వర్ణముకూడు చేరుచు మెత్తటి (మన్ను) అను రూపము నొందుచున్నదిగాని యీ 'టి' వర్ణమౌపవిభక్తికము కాదు: దీనిపై విభక్తి ప్రత్యయములు చేరవు. (ఆ) అంత, ఇంత, ఎంత, ల నౌపవిభక్తికములుగ నన్నయ వాడలేదు, కాని తరువాతి కాలమున నవి యౌపవిభక్తికములుగఁ బ్రయోగింపఁబడినవి. వీనికిఁ బూర్వరూపములు 'అంతలు, ఇంతలు, ఎంతలు' కావున నే లకారము టకారము కాఁగా నందుపై 'ఇ' చేరి 'టి' వర్ణ మేర్పడినది: ఈయంతటన్ (హరి. పూ. VIII. 133); అంతంతటం (భార. అర. VII. 16); ఒకయింతటి లోన (భార. విరా. I. 21); ఇంతటి పనులకుఁ జాలితిని (భార.భీ. III. 437); ఎంతటిపని (భార. అర. VI. 943; ఉ. IV. 386) ఎంతటి పెద్ద (భార. విరా. I. 31); -అంత, ఇంత, ఎంత, యనియుఁ బ్రయోగములు గలవు. అంత వా రెందు నెవ్వరులేరు (భార. ఉ. IV. 258); ఇంత వెఱ్ఱివాఁడనుగలను (భార. ఉ. IV. 377.)

4. (అ) 'అవటన్' (భార. శాంతి. I. 141.); ఇది 'అవ'కు సప్తమీ రూపమైయుండును. 'తుద' ఔపవిభక్తికము: తుది.

(ఆ) ఒద్ద, వద్ద లపైఁగొంద ఱివర్ణమును జేర్తురు. ఒద్దకు, ఒద్దికి; వద్దకు, వద్దికి - ఇవర్ణముతోడి రూపము లసాధువు లనితోఁచుచున్నది. 'తమతమ యొద్దిబలంబులు' (భా. విరా. V. 65) అను పాఠము తప్పుకావ చ్చును. ఇట్లే 'అతనియొద్ది జోదులు(భా. శాంతి. I. 141.) పుణ్యాశ్రమం బున యొద్దియేట విడిసి (భా. ఉద్యో. III. 145.)

5. (i) 'దు' వర్ణాంతములలోఁ చేఁదు - చేఁతి (పాట్లు); మీఁదు - మీఁదికి, మీఁదటికి, ఔపవిభక్తిక శబ్దములు. పిఱుఁదు (-ందు) పదమునకు పిఱిఁది(కి), పిఱుందన్ అను విభక్తిరూపము లున్నవి. 'పిఱిందివలన' (భార. ద్రో. III. 47.)

(ii) -'ందు' అంతమందు గలవానిలోఁ 'క్రిందు, ముందు' లౌపవిభక్తికములు: క్రింది, క్రిందటి; ముందటి (కి):-అందు, ఇందు, ఎందు, లపై 'ల' వర్ణముచేరి షష్ఠీరూప మేర్పడును.:-ఉలతోడి రూపములు నేఁడులేవు. ఇందుల మానులు (S. I. I. IV. 994); ఇందుల స్థానపతులు (S. I. I. IV. 722) ఇందులపహిండిఘుంట (S. I. I. IV. 1019) ; అందలి, యిందలి విలుకాండ్రు, (భా. ఉద్యో. IV. 229). పాఠము తప్పు. అలి (=కన్న. అలి,

అల్లి) అనునదొకప్పుడు 'అందు, ఇందు, ఎందు'లపైఁ జేరియుండును. నేఁడలి తోడియూపములు మాండలికములుగఁగూడ వ్యవహారమునలేవు. 'అందలి యిందలి విలుకాండ్రు' (భార. ఉ. IV. 229) అను ప్రయోగమున 'అందుల యిందుల' అని యుండవలెను. 'అందలి పరాను' అని పాం[illegible]. IV. 49 లో నున్నది.

(iii) 'ప్రొద్దు' శబ్దమూపవిభక్తికము: ప్రొద్దుటి[illegible] (దేవకీనం. శత. 73) కాని, 'ప్రొద్దునక్' (భాగవ. VIII. 267, 135.)

6. 'న' వర్ణాంతములగు [illegible], కల్లన, [illegible], మొదలగు [illegible] చక పదములపై 'ఇ' వర్ణము [illegible] గాని, [illegible] విశేషణమును గల్పించునది; షోపవిభక్తికములు కాదు. [illegible] (భా. [illegible]. IV. 260) తళతళని (మను. V. 100); చిక్కని [illegible] (భా. విరా. II. 20); చిక్కని మనుజుల (భా. [illegible]. V. 333; [illegible] (భాస్క. యు. 1665); కల్లనిప్పు [illegible] (రాజగో. శత. 18; [illegible] చెక్క (భాస్క. యు. 1552) [illegible] (హరి. [illegible]. IV. [illegible]. 175; నున్నని సెలగోల (హరి. [illegible]. V. 243; [illegible] (హరి. [illegible]. IV. 222) [illegible] చెక్క (భాస్క. యు. 1552); [illegible] (భాస్క. యు, 1665); [illegible] (భాస్క. [illegible]. 1205; [illegible] (భా. అర. V. 333); కల్లని[illegible] ([illegible]. IV. 260; [illegible] (రాజగో. శత. 18); మెత్తని [illegible] (భా. [illegible]. VII. 215); చిక్కనిటాలు (కుమా. భా. II. 169).

(7) (i)-న వర్ణాంత శబ్దములగు '[illegible]ను, [illegible], [illegible]ను, [illegible]ను' గవను, గూను, చేను, [illegible]ను, [illegible]ను, [illegible], [illegible], [illegible]' మొదలగున నొపవిభక్తికములు: [illegible] (ముక్కు[illegible]మూ); [illegible] రేవిచెట్టు; గూని, చేనక్, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible];— కొలనిలోనక్ (భా. అను. I. 224); కొలని[illegible] (భా. [illegible]. III. 222; కొలనికిడాసెక్ (భార. అర. VII. 307) [illegible] (రా. ద్వి. III. 43; కెలనికి (భా. ఉ. II. [illegible]; [illegible] (భా. శా. VI. 170);- 'గవనిక్ (భాస్క. యు. 444) [illegible] ముకుందవిలాసము; 'వాడిన చేనివాఁడు' (భా. శాంతి. VI. 594); [illegible] (భాగ. V. 128); [illegible] (భా. శాంతి. VI. 170); పదనక్ (భా. ఉ. I. 292); పదనికి (భార. ఉ. III. 69); మును (విరా. V. 355,) ముని (మునిమాపు. నిర్వ. IX. 84); మఱుమీనక్ (భాగ. I. 100); తొలుమీనక్ (భాస్క. యు. 890; పాండు. IV. 56); [illegible]

సేనలోనన్ (భార. భీ. II. 17); ప్రాసనన్ (భార. విరా. I. 168). 'రేను' శబ్ద మనంతపురమున నౌపవిభక్తికము : రేనిపండు;

(ii) 'న్న' అంతమందుగల 'తిన్న, నున్న, పిన్న 'లపై 'టి' వర్ణము చేరి తిన్నటి, నున్నటి, కిన్నటి, అని యగును గాని, యవి విశేషణములు; ఔపవిభక్తికరూపములు గావు. అవినన్నయవాడినవి గావు. పిన్నటి నవ్వు (భా.రా. ద్రోణ. IV. 72).

. నిన్న, మొన్న లపై టి వర్ణమాగముగాఁ జేరును: నిన్నటి, మొన్నటి;-

(iii) అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, ఔపవిభక్తికములు; కాని, 'కొన్ని నడిగితి (భాగ. II. 261.)

(iv) -'న్ను' అంతమందుగల 'కన్ను, జున్ను, మన్ను, మిన్ను, మున్ను, విన్ను' లౌపవిభక్తికములు: 'కంటి, జుంటి, మంటి, మింటి, మున్నిటి, వింటి.' కడకంటి చూడ్కి (భార. విరా. II. 118); కంటిరెప్ప (హరి. ఉ. VII. 86); కన్గంటన్ (భాగ. VIII. 240); దర్భగంటిన్ (భార. శల్య. II. 160); మింటిక్రేవన్ (భార. భీ. III. 345); మింటికలయంతయు (భార. ద్రో. III. 152) మింటి (ప్రభా. V. 216; శకుం. II. పు. 24).

జుంటీగ (భాగ. VII. 437); కాని, కన్నునీరు (నిర్వ. V. 120); మిన్నునకు (భాగ. X. I. 253); మిన్నుఁబ్రాఁకు (భాగ. III. 1011; ఎండకన్ను వానకన్నును నెఱుంగని పురంధ్రులు (భార. ఆశ్ర. I. 143.)

(8) 'సేపు' తొలుత నౌపవిభక్తికము కాదు: కొండొకసేపునకు (భార. భీ. I. 50); సేపునకు (భార. అర. V. 394); ఒక్కింత సేపునకు (ప్రాసస్థానము - భార. అశ్వ. II. 89.)—

(9) - 'మి' వర్ణాంతమగు 'ఏమి' అను నవ్యయ మౌపవిభక్తికము ; ఏమిటికి, ఏమిట. ఏమిటికితల్ (కళా. V. 51); ఏమిటియందు (భాగ.; IV. 720); ఏమిటివాఁడవై యిచ్చితి పుడమి (భార. శల్య. 11. 74); ఏమిటికి (భార. ద్రో. V. 105; IV. 88; II. 257); ఏమిటన్ (భార. ద్రో. IV.134); ఏమిటివాఁడు (భార. భీ. I. 48); మాకేమిటఁగడమ (భార. అర. V. 115), అద్దేవుని యస్తమించు టేమిటన్ (భార. అర. VII. 423); ఏమిటనైనన్ (భార. అశ్వ. II. 185); ఏమిట నెట్టులరయవలసె నమ్మెయి (భార. విరా. II. 214).

(i) 'ఏమిటి' లో 'మి' మీఁది యిత్వము లోపించి మకారమర్ధానుస్వారముకూడ నగును: ఏఁటి(కి). తృతీయా సప్తములయం దీలోపము కలు

గదు. ఇది యేటిమాటలు (భార. అర. IV. 250);ఇవి యేటిమాటలు (భార. ఉ. IV. 377); ఏఁటిది = ఎంతటిది ? (భార. విరా. III. 225); ఈతఁడేటి పతి (భార. శాం. I. 361).

కలుగనేటికిఁ దల్లులకడుపుచేటు (భాగ. I 14); ఏఁటికి (భార. అర. V. 385; కర్ణ. II. 72); మీరిదియేఁటి కాగడంబు సేసెదరు ? (భార. అను. V. 312);—వ్యవహారమున ఏమిటి, ఏఁటి, అనునవి ప్రథమావిభక్తియందును వాడఁబడుచున్నవి: అదేటి, అదియేమిటి. 'ఏమి' అనునది 'ఏమిటి'కి మూలముగ వ్యవహారమున వాడుక యందున్నది: ఏమిమాట ?

(ii) - 'ము' అంతమందుగల 'నడుము' శబ్దమౌపవిభక్తికము : నడిమికి; నడుమనె (నిర్వ. III. 100; భాగ. I. 73); నడిమిగోంట (S. I. I. IV 1021); నడిమియొప్పిదము (శకుం. పరి. II. పు. 32).

(10) - 'యి' వర్ణాంతములగు 'చేయి, వా(దా)యి, నూయి, నేయి, పీయి, జాయి, వాయి, అనువ నౌపవిభక్తికములు: చేతి, వా(దా)తి, నూతి, పీతి, జాతి.— 'పయిటేళ' (= పయిటివేళ) అనియును దెప్పుడును వ్యవహారము గలదు. 'పయి' పై నౌపవిభక్తిక 'టి' వర్ణముచేత 'పయిటి' అనురూపమేర్పడినది.

ఉదా. చేతిబలువు (భార. ఉ. IV. 192; ద్రో. IV. 9); చేతిమొత్తము (భార. ద్రో. II. 41); ముంజేతనె (భాగ. IV. 140); నూతిప్రవిధంబున (భార. ఉ. IV. 196); నేతిక్=నేతితో (భార. అను. V. 273); నేతివంటలు (హరి. పూ. VI. 22); నల్లజాతికట్టె (S. I. I. VI. 1142); వెడఁదవాతి దొడ్డతూపు (భార. భీ. II. 49); వెడందవాతి యమ్ము (భార. భీ. III. 39); పులివాతికండ (భార. ద్రో. III. 127); కత్తివాతియమ్ము (భార. ద్రో. III. 223); వాతివాఁడితనము (భాస్క. సుం. 201); వఱువాతను (హరి. పూ. V. 241);—'రేయి' పై -టి, -ంటి, చేరును: రేయుంటితెఱంగు (భార. సౌ. I. 228); 'రేయి' సామ్యమును బట్టి, 'రాత్రి' శబ్దముమీఁదను 'టి, ంటి' చేరును: రాత్రింటి (S. I. I. VI. 1118).

(11.) (అ) విస్తరి, పందిరి, అను 'రి'వర్ణాంతశబ్దములు నేఁటి వ్యవహారమున నౌపవిభక్తికములుగ వినఁబడుచున్నవి. విస్తట్లో, పందిట్లో, పందిరిరాటలు, పందిటిరాటలు;—'విస్తటియన్నము' అని నేనెచ్చటను వినలేదు.

(ఆ) - రు వర్ణాంతములగు ఊరు (ఊరి); ఎదురు (ఎదిరి, ఎదుటి), ఎనరు (ఎనటి); ఏరు (ఏటికోల): కదురు (కదుటి); తేరు (తేరి); నగరు (నగరి), నీరు (నీరి) ప్రాచీనము; (నీటి); నుదురు (నుదుటి); నెత్తురు (నెత్తుటి); నోరు

నోరి (ప్రాచీనము); నోటి; గోరు - గోరి (ప్రాచీనము); గోటి; కోరు (కోరికి= భాగమునకు); పేరు (పేరికి); వేరు (వేరి); వేలు (వేటి, వేటిటి); ఔప విభక్తికములు.

ఉదా. ఎదురన్ (భార. ద్రో. IV. 261); కుదుటన్ (భార. విరా. V. 401); కుదుటఁగూడు నెట్టి కుడుచువారలు (భార. ఉ. II. 9); తేరికూబరము (భార. భీ. III. 197); మున్నీటిచేరువ (భార. అను. I. 181); నీరిలోను (భార. అను. I. 232); నీరున్ (భార. I. 255); నడునీటన్ (భార. ద్రో. I. 26.); నీటవ్రాలు (భార. శాం. I. 207); పాలమున్నీటిలోపల (భాగ. VIII. 176); నుదుటన్ (భార. ద్రో. IV. 47; భాగ. VII. 61); పెన్నెత్తుటన్ (భార. ద్రో. II. 251); నెత్తురు వెల్లులు (భార. ద్రో. III. 103); నెత్తురుటేరు, భార. ద్రో. I. 146), నెత్తుటేరులు (భార. భీ. III. 225); నెత్తుటంజొత్తిల్లి (భార. ద్రో. II. 137); నోరువ్రేయింతుఁ జుమ్ము (భార. ద్రో. V. 265); నోరికండ (భార. ద్రో. II. 25); నోరికోలఁదుల్ వచరించెదు (భాస్క. యు. 322); తెలునోటినరుఁడు (ఆంధ్ర నా. శత. 38); మాణికమను పేరితో (S. I. I. తంత్రిపాలుండను పేరుతోడ (భార. విరా. I. 100); 700); మాపేరిటన (S. I. I. V. 874); కృతయుగంబు పేరింటియుత్తమ కాలంబు (భార. శాం. VI. 410); వారుగలరు వీరుగలరు పోరికినని చెప్పెదవు (భార. ఉ. IV. 206); తంత్రీఁపాలు డను పేరితోడ (భార.విరా. I.100)

'కూఁతురు' పదము షష్ఠియందివర్ణము చేరును. కాని, తృతీయా సప్తములందౌపవిభక్తిక పదములకుఁ గలుగు కార్యము లీపదమునకుఁ గలుగవు. కావున దీని నౌపవిభక్తికపద మనఁగూడదు.

(ఇ) నల్లేరు, గన్నేరు, పల్లేరు, పైరు, చూరు, కారు, కదురు, వెదురు లౌపవిభక్తికములగునో కావో చెప్పలేము. 'నల్లేటి, గన్నేటి' అని నేను వినలేదు. 'పల్లేటికాయ' అని యే మండలమునందయిన నందురేమో. 'చూరు' కు 'చూఁడి, చుండి' అనునవి షష్ఠ్యేకవచనరూపములై యుండ వచ్చును. చూ. చూరెలుక, చూఁడెలుక, చుండెలుక. 'కదుటినూలు' అని యక్కడక్కడ నందురు. 'వెదుటి' అను రూప ముండ దనుకొందును. 'పైటి గాలి' అని వ్యవహారమునఁ గలదు.

(ఈ) 'చిన్నారి, పొన్నారి' (వరాహ. VI. 52; కాశీ. I): - ఇది 'చిన్నారు, పొన్నారు' అను క్రియాజన్య విశేషణములపై ఇ వర్ణము చేరుట వలన నేర్పడినవి.

(ఉ) '—గారు' అను పూజార్థక బహువచన ప్రత్యయ మాప విభక్తిక లక్షణములఁ గలిగియున్నది. ఓజకరాజుంగారి కొమారుండ్లు శ్రీరంగ రాజులుంగారు (S. I. I. IV. 279); తిరుపణపిళ్లంగారికి (S. I. I. IV. 282); యల్లా భక్తులింగారికి (S. I. I. IV. 702); తమ తల్లిదండ్రింగారికిన్ని (S. I. I. IV. 789); మంచెనంగారిచేత క్రయబద్ధమయిన (S. I. I. V. 137); అరియమరాజుగారి పరమాప్తుండు (వృషా. శత. 100);—కాని '-గారు' కుఁ దృతీయాసప్తములందు '-గారిన్' అను రూపము గలుగదు.

(ఊ) 'నగరు' అను తద్భవపద మాపవిభక్తికము: నగరిశిఖరాన (S. I. I. IV. 938); మొద.

12. (i) 'ల' వర్ణాంత పదములలో ఆ (అ) వ (వు) ల (అవ్వల) - ఆ (అ) వలి (అవ్వలి); ఈ (ఇ)వ (ఇవ్వ)ల-ఈ(ఇ)వ (ఇవ్వ)లి; ఏవ (ఎవ్వ)ల-ఏవ (ఎవ్వ)లి; ఒడిసెల (ఒడిసెంటి); కుచ్చెల - కుచ్చెంటి; దా (దో)పల- దాపలి (-టి); వలపల - వలపలి (-టి); మోసల-మూసలి; నెవ్వల-నెవ్వలి; పింగల-పింగలి;ముంగల - ముంగలి అనునవి మాపవిభక్తికములు.

ఉదా. అవులన్ (భార. శాం. V. 395; అను. II. 110; అను. V. 170; స్త్రీ. II. 45); అవ్వలన్ (భాగ. I. 327); అవ్వలిదన్ను (మను. I. 3); అవ్వలిపని(భాస్క.యు.4); ఆవల (భార. అను. V. 170); ఇవ్వలన్ (భార. II. 110; అశ్వ. I. 63); ఈవల (నిర్వ. VI. 7); దాపలిదన్ను (భార. భీ. II. 98); దాపలిచేయి (భార. విరా. I. 211); దాపటన్ (భార. భీ. II. 42; ద్రో. III. 47; అను. II. 310); నెవ్వలిదన్ను (కుమా. భా. II. 12, 169, 179); పింగలిగాన్ (నిర్వ. VI. 146); ముంగలిగా (నిర్వ. VI. 146), ముంగలన్ (భాగ. I. 105; వృషా. శత. 86); మోసలన్ (భాస్క. బాల. 94); కోటస్థలంబులోపలి యలఁగడ్డగ్రామం (S. I. I. IV. 981); నెమ్మపులోపలివిద్య (భార. అను. I. 118); నగరుల లోపలిమాట (భార. విరా. I. 130); ఇంటిలోపలఁబోతె (నిర్వ. IV. 61); వలపలిదిక్కు (భార. విరా. I. 291); వలపటన్ (భార. విరా. IV. 249; భీ. II. 42; ద్రో. III. 47; అను. II. 810.)

(ii) 'లి' వర్ణాంతములలో 'అంగిలి, అంబలి, ఆఁకలి, కొడవలి, గొడ్డలి, తిరుగలి' అను నవి మాపవిభక్తికములు: అంగిటి, అంబటి, ఆఁకటి, కొడవటి, గొడ్డటన్, తిరుగటన్.

ఉదా. ఆఁకటిప్రొద్దు (భార. విరా. II. 218); కాఁగిటన్ (భాస్క. సుం. 14); చెంగటి మొలమావి (మను. III. 75); చెంగటన్ (భాగ. I.16); దోయిటన్ (భార. శాం. V. 205); నాఁగటన్ (భాస్క. బాల. 668); పిడికిటి

పోటు (భాగ. I. 168); పుక్కిటిబంటినీరు (హరవి. II. 27); పుక్కిటిణము (హరి. పూ. I. 4), పుడిసిటిలోనన్ (భాస్క. సుం. 13); పొదిగిటన్ (భార. శాం. III. 209); తలవాకిటి బోరుఁదలుపు (కళా. VI. 129); వాకిటికిన్ (భార. శాం. V. 320; భాస్క. కి. 135);-కాని, వాకిలిం బుచ్చుము (భార. ద్రో. II. 270); —'-లి' వర్ణాంతశబ్దములు తొలుత 'ల' కారాంత హలంత శబ్దములు. వానిపై నొపవిభక్తిక 'ఇ' త్వముచేరఁగా తెలుఁగునఁ బ్రథమైకవచనమున నవి నెలకొన్నవి.

(iii) 'లు' వర్ణాంత పదసులలో అసలు, ఆలు, కడలు, ఒడలు, కాలు, కుందె(-ందే)లు, కేలు, చేదలు, చాలు, చూలు, చెలియలు, తాఁబే(-మే) లు, తోఁడేలు, నూలు, నొగలు, నొసలు, పగ (-వ) లు, పాలు = భాగము, ప్రోలు, మేలు, మొదలు, ఆలు, వ్రేలు, అనున వొపవిభక్తికములు : అసలి, ఒడలి, కడలి, కాలి, కుందె (-ందే)టి; కేలి, చదలి, చాలి, చూలి, తాఁబే (-మే)టి; తోఁడేటి, నొసలి(-టి), పాలి, ప్రోలి, మేలి. మొదలి(-టి); ఆలి (-టి); వ్రేలి—-అసలు, నొసలు, ల 'ల' వర్ణమునకు 'ట' దేశముగూడ నగును : అసటి, నొసటి; ఆలు, కోడలు, చెల్లెలు, చెలియలు, మఱఁదలు, అను వాని షష్ఠియందు ఇ వర్ణము వచ్చును. తృతీయాసప్తములం దొపవిభక్తిక పదములకుఁ గలుగు కార్యములు వీనికి రావు.

ఉదా. (1) సవతాలి ప్రజలు వ్రుందనేర్తురే (భార. భీ. I. 168; ఈగ కాలి యంతయేనియు (భార. శాం. II. 335); నలుగాలివానన్ (భార. శాం. I. 71); మోద్పుఁగేలితోన్ (భార. అను. IV. 443); చదలికి (భార. అర. VII. 21); చెలియలికట్ట(భార. భీ. II. 217; III. 241; ద్రో. I. 202); చెలి యలికి (భార. ద్రో. II. 140); మొలనూలిమణులు (భార. స్త్రీ. II. 133); పత్తినూలిప్రువ్వు (భార. అను. V. 230); నొగలన్ (భార. భీ. III. 260); పట్టపగలింటి సూర్యునిపగిది (భార. కర్ణ. III. 18); పట్టపవలింటి సూర్యుని (భార. ద్రో. IV. 231); పగలింటియాహవము (భార. సౌ. I. 146); పాలి సమానము (భార. అను. V. 34); పాలివాఁడు (భార. ఆశ్ర. I. 38); పాలన్=పాలతో (భార. అను. V. 273); పాలికిన్ = ఒద్దకు (భాగ. III. 19); పాలిటి (భాగ. I. 522); మేలిచీరలు (భార. అను. IV. 359); కాని, మేలు నకు (భార. అను. IV. 326); మొదలిరాజు (భార. కర్ణ. II. 397); మొదలి నాలవుపాలు (భార. శాం. V. 136); మొదలింటనుండియున్ (భార. విరా. II. 169); మొదలిటి (భార. విరా. I. 179); మొదటి అనున దర్వాచీన రూపము; మా మొదలిటివారు = మాపూర్వులు (భార. విరా. I. 179);

యోటితో (హరి. పూ. V. 246); యోలన్(హరి. పూ. V. 248;) భార. విరా. V. 35); నిన్ను జుట్టనవ్రోలనుం జూపవచ్చునే (భార. ద్రో. II. 304).

(iv) 'తొల్లి' షష్ఠీవిభక్తికాంతము: తొల్లిటి, తొంటి, (భా. భీష్మ. I. 219;) అను. V. 91.) తొంటి విధంబు (భార. విరా. I. 96; IV. 96; భీ. I. 219; అను. V. 91; తొల్లిటి (భాగ. I. 241.) 'ఎల్లికి, ఎల్లిటి(-ంటి)' అని షష్ఠీరూపము: నేటి యెల్లింటిలోపల - (భాగవ. XI. 1598); నేటి యెల్లిటిలోనన్ (భార. విరా. V. 301; నన్నయ 'నేట నెల్లిటన్' అనును.) కాని, 'ఎల్లి నేటిలోన' (నిర్వ. V. 108); 'ఎల్లిట నేటన్' అని నన్నయ యును. ఎల్లి ప్రొద్దున (భా. II. 57); 'ఎల్లిటి ప్రొద్దున, అని కాని, ఎల్లిట బ్రొద్దున' అని కాని యనవచ్చును. ఎల్లి యతనితో (నిర్వ. VII. 28); ఇచట 'ఎల్లి' కళిగా వాడబడినది; అని ప్రతి ప్రకృతియను గూడదగునా? 'వాండెల్లి యుండును, వాండెల్లియుండును; ఎల్లిపోయెద, ఎల్లింబోయెద' అను వానిలో నేది సాధువు? 'ఎల్లిటంబోయెద' సాధువే.

(v) 'ల్లు' అంతమందు గలవానిలో 'ఇల్లు, కల్లు = రాయి, పల్లు = దంతము, ముల్లు, విల్లు' తొపవిభక్తికాంతములు: ఇంటి, కంటి, పంటి, ముంటి, వింటి (భా. విరా. V. 106); వింటికోపుc (భాగవ. I. 473); వింటి కొమ్ములు (భా. ద్రోణ. IV. 222); వింటివాండు (భా. విరా. V. 136); కాని' విల్లు నెత్తియుత్తింప్రంచె' (భా. కర్ణ. I. 128;) పాఠముతప్పు, 'వింటిని' అని యుండవలెను. తీవయింటికి (భా. విరా. II. 808.) ఇంటింట (భాగవ. I. 265); ఇంటిలోపలంబోలె (నిర్వ. IV. 61); పంటికొద్దిని (రాధా మా. II, పు. 18).

(12) (i) శకటరేఫాంతశబ్దములలో 'ద(ద)గ్గఱ' అనునది 'దగ్గఱు' అను ధాతువునకుం దుమున్నక్తిరూపము. ఇది 'ముందఱ'ను పోలియుండుటచే గావలయు విశేష్యమను భ్రమను గల్పించుటచే దానిపై విభక్తి ప్రత్యయ ములను తెనుంగువారు చేర్చుచు వచ్చిరి. 'ముందఱను, ముందఱికి' అనునట్లే 'దగ్గఱను, దగ్గఱికి' అను రూపములును దెనుంగునం జేరినవి. 'ముందఱ' అను దానికి 'ముందఱు' అనునది పూర్వరూపము; 'ముందఱు నుఱింది' (S. I. I. IV. 667); షష్ఠీవిభక్తికము: ముందఱికి, ముందటికి: ముందటన్ (భాగ. III. 169); ముందటి దెసను (భార. ద్రో. III. 47); 'పాంతఱ' షష్ఠీవిభక్తిమా? "పతిగలనెరినం గొలుచు పాంతటిఖం గలదే తెలుపంగన్" అను నుత్తర హరివంశపు ప్రయోగము కలదు గాని యది 'పాంతఱ' యాపవిభక్తిత్వమును నిర్ణయింపంజాలదు. నేటి వ్యవహా

రమున నా పద మాపవిభక్తికము కాదు. 'పడుమటి'కుఁ బూర్వరూపము 'పడమఱు' అయి యుండవలెను. అరవమున దీని రూపము 'పడుఙ్ఞాయిరు', దీని ప్రథమేతర విభక్తి ప్రాతిపదిక రూపము 'పడుమటి (S. I. I. V. 14); రేపుదొడంగి పడుమటిజాామునకు భార. (అశ్వ. IV. 221);

(ii) - 'ఱు' వర్ణాంత శబ్దములలో 'ఏఱు (ఏటికి), మాఱు (మాటికి), కోనేఱు (కోనేటి)' అనున వౌపవిభక్తికములు. సెలయేటి (భాగ. VIII. 49); మాఱు తడవ మాటికి; 'మాటి మాటికిఁ (భాగ. VI. 39 భార. ద్రో. II. 13); ముమ్మాటి జలపానము (భార. అను. III. 285); మాఱు (-వేఱు) పదనకు విశేషణ రూపము 'మాఱట'; ధర్మనేత మాఱట తనువు (భార. ఆశ్ర. iI. 77); మాఱట నోరిదానను (భార. ఉ. III. 107); మాఱట రుద్రుఁడు (భాగ. IV. 107; మాఱటమూర్తి (భాగ. X. II. 3); మాఱట చేతులు (హరి. పూ. I. 24);

(iii) - 'ట్టు' అంతమందుగల పదములలో 'అట్టు, కట్టు, కుట్టు, కొట్టు, గొట్టు, పట్టు, మట్టు, మిట్టు, వట్టు' అనునవౌపవిభక్తికములు. ఇందు 'మట్టు' అనునది 'పట్టు'కు రూపాంతరము: పస్సుంబట్టు పసుమట్టు, మొదలగు మార్పుల మూలమున నిదియేర్పడినది: పస్సుంబఱితి వాతె (S. I. I. V. 147); వెలుదుఱితిందూప్పుకొన (S. I. I. V. 151; 'వెలుదుఱుతన్' అని మొదటి రూపము); అఱుతి తులసిపూసలు (భాస్క. బాల. 45); గంగకఱుత (S. I. I. IV. 662); మిఱుతన్ (భార. శాం. III. 308); కొఱతన్ (వసు. I. 8); అర (అ?) తన్ (రాఘ. పాం.), అనునవి కొఱుతన్, అఱుతన్, అని యుండవలయును గాని వ్యవహారము ననుసరించియు, శ్లేషకొఱకును నా కవులు వాని నకార మధ్యమములుగ వ్రాసినారు. 'వట్టు': వఱుత= వఱుదన్ = వఱదన్ = *పఱదన్ లేఖక కల్పితము (భార. శాం. III. 56); 'వఱదన్' అను రూపము నుండి 'వఱద' అను ప్రథమైక వచన రూపమేర్పడినది.

(అఱుతన్, కఱుతన్, కుత్తన్, కొత్తకె, గొత్తన్, పఱుతన్, మత్తి, మిత్తి, వఱుతన్.

(13) 'ఒడలు' పదమున కాధునికరూపమగు 'ఒళ్లు'కు 'ఒంటిని, ఒంటన్, ఒంటికోసము, ఒంటినుండి, ఒంటి, ఒంటన్' అను నౌపవిభక్తిక రూపములు కలిగినవి.

(14) పైఁజెప్పిన శబ్దములుగాక యమహత్తులగు సంఖ్యావాచక శబ్దము లన్నియు నౌపవిభక్తికములే:

ఒకండు—ఒకటి; రెండు—రెంటి; మూండు—మూంటి; నాలుగు—నాలుగిటి(-ంటి), ఏను—ఏనిటి(-ంటి) కి;ఐదు-ఐదిటి(ంటి)కి,ఆఱు- ఆఱిటి(-ంటి)కి; ఏడు-ఏడిటి (-ంటి) కి; ఎనిమిది- ఎనిమిదిటి (-ంటి)కి; తొమ్మ్నిది-తొమ్మ్నిదిటి (-ంటి)కి, పది - పదిటి (-ంటి - యింటి)కి; ఇట్లే 'ఇరువది' మొదలయినవి; నూఱు-నూటికి; నూఱిటికి (ంటి) కి; వేయి - వేయిటి (-ంటి)కి; అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని,కొన్ని—అ (ఇ, ఎ, కొ)న్నిటి(-ంటి)కి; పెక్కు - పెక్కటి (-ంటి)కి; మొ॥. కాని, 'పెక్కుఁడ్'(భా. ద్రోణ. II. 51) = పెక్కటికి, 'తక్కు' కూడ 'పెక్కు' వంటిదే- 'తక్కటియింతి'(భా. అను. V. 287); తక్కటికి, (భా. అశ్వ. II. 29); తక్కటివారలు (భా. ఉద్యో. IV. 127); తక్కటి (భా. కర్ణ. I. 37), తక్కటివారు (భా. ఉద్యో. I. 59;విరా. V. 265); కాని, తక్కున్నదిశల్ (నిర్వ. V. 44); ఇట్లే 'తక్కుంగల' మొదలయినవి. 'పెల్లు' ఔపవిభక్తికము కానట్లు తోఁచుచున్నది.

* సంఖ్యావాచకపదము లౌపవిభక్తికములుగ వ్యవహారమున నెలకొని యుండుటచేఁ దత్సామ్యమున సంస్కృతశబ్దము 'అనేక' అనుదానిని గూడ నౌపవిభక్తికముగ నేఁడు తెనుఁగువారు వ్యవహరించుచు 'అనేకింటికి' అనుచున్నారు. ఈ రూపమాధునిక గ్రంథములందు కానవచ్చుచున్నది. వ్యావహారికభాషలోఁ బ్రాముఖ్యముగల కొన్ని ప్రాచీన గ్రంథములందును ఈ రూపము గాన్పించుచున్నది.

మహద్వాచక సర్వనామ శబ్దములలో తొలుత మహద్వాచకములగు 'ఒకండు' అనునది మహద్వాచకమై మఱియొక 'ఒకరుండు' అను మహద్వాచకపదము షష్ఠీరూపము 'ఒకరి' అనునది ఔపవిభక్తిక రూపముగ నిలిచినప్పుడది మహద్విభక్తికముగ వ్యావహారికమందు నిలిచినది: ఒకరిని, ఒకరికి, మొ॥. కాని, గ్రాంథిక గ్రంథములందు కవులు 'ఒకరి' అనిరారు. ఇద్దఱు, ఇరువురు, అందఱు, కొందఱు మొదలగు మహద్వాచక పదముల ప్రాతిపదికలు విభక్తులపై తొలుత 'ఇ' వర్ణముచేరియుండుట లేదేమో. కాని, పిల్లలమఱ్ఱి వీరభద్రుని కాలమునాంటికే 'ఇ' వర్ణ విశిష్టములై గ్రంథములం దీ విభక్తులందు స్థిరపడిన దనుటకు "దనుజాంతకరిమార్పి యుండఱికి, కని దానవబాధఁ జేసి -కృతకృత్యులైన" అను శకుంతలాపరిణయ ప్రయోగము సాక్ష్యమై యున్నది. అంతకుఁ బూర్వమందును నన్నయ కాలమునుండియు శిష్టవ్యవహారమున నది యుండకుండినచో గ్రంథముల కెక్కుట సంభవింపదు. ఇద్దఱకు, ముగ్గురకు, అందఱకు మొదలగు రూపములతోఁ బాటు 'ఇద్దఱికి, ముగ్గురికి, అందఱికి' మొదలగు రూపములును గ్రంథములందు చేరినవి. అందు మొదటి

కేవల గ్రాంథికములు; వ్యవహార భ్రష్టములు; రెండవవి గ్రంథములందును శిష్ట వ్యవహారమునందును నున్నవి.

(15) సంఖ్యావాచకములు కాని తక్కిన సర్వనామములలో మహతీతరామహద్వాచకములగు అది, ఇది, ఏది, అనునవి యౌపవిభక్తికము: ద్వి. దానిన్, తృ. దానన్, ష. దాని, స. దానన్.-'వారు'శబ్దమువైఁ ప్రథమేతరవిభక్తులం దిత్వము చేరును: వారికి, వారిచే మొద. ఈరూప సామ్యముచేతనే 'ఇద్దఱికి, అందఱికి' మొదలయిన రూపములు ప్రచారములోనికి వచ్చినవి. 'అవి, ఇవి, ఏవి' యను నమహద్వాచక శబ్దముల మీఁదను 'టి' వర్ణము చేరి 'వాటి, వీటి, వేటి' అను రూపము లర్వాచీనకాలపు గ్రంథములందు ప్రయుక్తములై యున్నవి. ఇవి వ్యవహారమునఁ జిరకాలమునుండియుఁ గలవు. ఈ 'టి' వర్ణము ద్రావిడ సంప్రదాయము ననుసరించి వచ్చినది. అరవము: ప్ర. అవై; (తె. అవి) ద్వి. అవత్త్రై = అవట్రై = అవట్టై (తె. ప్రాచీనము: వానిన్; ప్రాచీనకాలమునుండియు మాండలికము, అర్వాచీనకాలమున గ్రాంథికము కూడను: వాటిని); ష. అవత్త్రుక్కు = అవట్రుక్కు = అవట్టుక్కు (తె. రాయలసీమ వ్యవహారము: అవిటికి, ఇవిటికి, ఎవిటికి; ఇతర మండలములందు 'వాటి'కి; ఇది అర్వాచీనకాలమున గ్రాంథికముకూడను; - వానికి అనునది ప్రాచీనరూపము*); మొద. కాని, యిందొక విశేషమున్నది; తృతీయా సప్తములందు వీనికి 'వానన్, వీనన్, వేనన్' అను రూపములుండఁగా 'వాటన్, వీటన్, వేటన్, అను రూపములు మాత్రము కలుగ లేదు.

'వీటి'లో అరసున్న యుండవలయునేమో తెలియదు. అప్పకవి "వీటిలోపల నొక్క మూఁటిచే నడిలేని హీనపాదము ముందు గానఁబడును" అని తన ఛందోగ్రంథమునఁ (IV. 270) బ్రయోగించినాఁడు. దీనినిబట్టి యిం దరసున్నయుండవలెనని తోఁచుచున్నది. అప్పుడు 'వీనిటి' అనురూపము నూహించుకొనవలసి యుండును. "వీటి సాటిని మేచి నీబోటి బోటి" (ఉపాక. III. 52) ఇచ్చట 'బోటి'లోనరసున్నయుండవలసిన చో 'వీటి'లోఁ గూడ నుండవలెను.

ఔపవిభక్తిక శబ్దములకుఁ బ్రథమేతర విభక్తులందు గలుగు రూపములీక్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి:

1. (అ) 'తూఁటి' మొదలగువాని కిత్వంబగును: తూఁటు - తూఁటి; కుంటు - కుంటి; గంటు - గంటి; చోటు - చోటి; అచ్చటు, ఇచ్చటు, ఎచ్చటు - అచ్చటి, ఇచ్చటి, ఎచ్చటి; అదను - అదని; గూను - గూని; చేను - చేని; జీను - జీని; మేను - మేని; మ్రాను - మ్రాని; లోను - లోని; వలను -

9. ఔపవిభక్తికములగు 'లి' వర్ణాంత పదములందలి తుది యిత్వము ఔపవిభక్తిక ఇ వర్ణమేయైనను, నట్టిషష్ఠీరూపములు తెలుఁగునఁ బ్రథమైకవచనమున నెలకొన్నవి. కావున వాని షష్ఠియందు 'ల' కారమునకు 'ట' కారము మాత్ర మాదేశమయి, పూర్వ మౌపవిభక్తికవర్ణమయి యుండిన యిత్వమట్లే నిలుచును: నాఁగలి-నాఁగటి; తిరుగలి-తిరుగటి మొద. తొల్లి' పదము కూడనిట్టిదే; దీనికి 'తొంటి, తొల్లిటి (-ంటి)' అనునవి షష్ఠీరూపములు.

10. (i) రెండు, మూఁడు, పదముల డకారమునకు టకార మాదేశమగును: రెంటి, మూఁటి;-వానిపై 'టి' వర్ణ మాగమముగా నైన వచ్చును; అప్పుడాశబ్దములపై మొదట ఇవర్ణముకూడఁ జేరును: రెండిటి, మూఁడిటి.-ఈ రూపములలో టి వర్ణము పూర్ణానుస్వార పూర్వముగను నుండును: రెండింటి, మూఁడింటి. 'ఒకఁడు' లోని డకారమునకు టకార మాదేశమయి దానిమీఁద నివర్ణముచేరును. ఇట్లేర్పడిన 'టి' వర్ణము పూర్ణానుస్వారపూర్వముగూడ నగును: ఒకటి, ఒకంటి. (ii). నాలుగు, ఏను, ఐఁదు, ఆఱు, ఏడు పదములపైఁ బర్యాయమున-ఇటి,-ఇంటి అనునవి చేరును: నాలుగిటి (-ంటి), ఏనిటి (-ంటి), ఐదిటి (-ంటి), ఆఱిటి (-ంటి), ఏడిటి (-ంటి.) iii. ఎనిమిది, తొమ్మిది, పది, అన్ని. ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని అనువానిపై-టి,-ంటి, అనునవి చేరును: ఎనిమిదిటి (-ంటి), తొమ్మిదిటి (-ంటి), పదిటి (-ంటి), అ (ఇ, ఎ,) కొన్నిటి (-ంటి.); కాని, 'కొన్ని నడిగితి' (భాగ. II. 261.)

11. మొదలు, పగలు, పదములపై 'ఇ' వర్ణము మాత్రము చేరును: మొదలి. పగలి; మొదలి నాలవునాలు (భా. శాం. V. 186); మొదలిరాజు: (భా. కర్ణ. II. 397 ; అప్పుడు వానిపై 'ఇటి, ఇంటి.' అనునవియునుఁ జేరును. మొదలింటనుండియు (భా. విరా. II. 169), మొదలిటి (భా. విరా I. 179 మొదలింటి, పగలిటి (-ంటి); ఈ పదములతుది 'ల' కారమునకు 'ట' కార మాదేశము కాఁగా నారూపములపై 'ఇ' వర్ణము చేరుట యాధునికము: మొదటి, పగటి.

12. (అ) క్రిందు, మీఁదు, ముందు తీవు, రేవు, మావు, మునుపు, నేవు అనుపదములపై 'టి' వర్ణ మాగమముగాఁ జేరును; చేరుచో వాని యుత్వమున కిత్వము వచ్చును: క్రిందటి, మీఁదటి. ముందటి, తీపటి, రేపటి, మాపటి, మునుపటి, నేపటి; 'మీఁదటకేది యేమి పుట్టునో' (భాస్కర. యు. 1780); మాపటి సీడ (దేవకీనం. శత. 78); 'నేపు' పదముతోటుత దనౌపవిభక్తికము. క్రిందు, మీఁదులపై ఇవర్ణము కూడఁ జేరును: క్రింది, మీఁది. 'మున్ను' పై 'ఇటి' మాత్రముచేరును: మున్నిటి. (మున్నటనుండి ?)

(అ) అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు, ల డకారమునకు టకారాదేశమును, దానిపై ఇవర్ణమును జేరును; చేరుచో 'పు' మీఁది యుత్వమున కత్వము వచ్చును: అ (ఇ, ఎ) ప్పటి.

13. అంత, ఇంత, ఎంతలపై టి వర్ణము నన్నయకాలమునఁ జేరుట లేదు. తరువాతికాలమునఁ వైకల్పికముగఁ జేరుచువచ్చెను. అ (ఇ, ఎ)ంతటి. ఈ టి-వర్ణమా శబ్దముల పూర్వావస్థయందుండిన అంతలు, ఇంతలు, ఎంతలు, ల తుది 'ల' కారమునకు 'ట' కార మాదేశముకాఁగాఁ గలిగినది. ఇట్లే, తొలుత, వెనుక, పిదప, లపై 'టి' వర్ణముచేరి 'తొలుతటి, వెనుకటి,' పిదపటి, అను రూపములు కలుగుటకు 'తొలుతల్, వెనుకల్, పిదపల్' మొదలగునవి వానికిఁ బూర్వ రూపములగుటయే కారణము: అంత వా రెందు నెవ్వరులేరు (భా. ఉద్యో. IV. 258); ఇంత వెట్టివారునుగలరు (భా. ఉద్యో. IV. 377): అంతంతటన్=అంతంతదూరమున (భా. అర. VII. 16); ఎంతటిపెద్ద (భా. విరా. I. 21); ఒక యింతటిలోన (భా. విరా. I. 21.); ఇంతటిపనులకుఁ జాలితిమి (భా. భీష్మ. III. 437); ఎంతటిపని, భా. అర. VI. 94; ఉద్యో. IV. 386); మాద్రి పిదపటిపట్టి (భా. కర్ణ. II. 378.) ఈయంతటన్ (హరి. పూ. VII. 138.)

14. అనేకములైన తెనుఁగుపదము లొకానొకప్పు డోపవిభక్తికములై యుండెను. వానిపై ఇత్వముచేరి షష్ఠీరూపము లేర్పడుచుండెను. కాని, యీ యివర్ణము చేరిన రూపములే ప్రథమైకవచనమున స్థిరపడిన నాఁటనుండియు ననోపవిభక్తికములు కాఁజొచ్చినవి. అట్టివానికిఁ గొన్ని యుదాహరణములు మాత్ర మిచటఁ జేర్పఁబడుచున్నది. చెనఁటి (* చెనఁడు), చెన్నటిపల్కులు (భా. కర్ణ. I. 125); తేఁటి (తేలు) (భాగవ. VIII. 31); తుంటి (*తుండు); వెంటి (*వెండు); అర (-న)ఁటి (*అరఁడు) (భార. స్త్రీ. I. 32; S I. I. VI. 932), అవిటి (అవుడు), ఇం (ఈఁ) జేటి (*ఇం (ఈఁ) జేడు), ఒకటి (ఒకఁడు), కఱటి (*కఱుడు), కుంటి (కుంటు), చింగోటి (*చింగోడు), చిల్లోటి (*చిల్లోడు), చీఁకటి (*చీంకల్ చూ. చిమ్మ (చీఁకటి), (చీఁకటి) (చిమ్మంధకారము), చక్కటి (*చక్కల్) చక్కటితోడి బవరంబు (భార. సౌ. I. 24); తరిటి (*తరుడు), పాటి (పాడు), బోఁటి (పోలు), ప్రే (వే) కటి (*ప్రేఁకల్), రేగ (-వ) డి, (రేగ (వ) డ), కాఁడి (*కాఁడ), చూఁడి (చూలు), తాఁడి (తాఁడు), పాఁడి (పాలు=క్షీరము), వాఁడి (వాలు), నొప్పి (నోవు, నొవ్వు,* నొప్పు), పుప్పి (పుప్పు), అల్లరి (అల్లర), ఆలి (ఆలు), తొల్లి (తొల్), నొవ్వి (నొవ్వు), తొఱ్ఱి (తొఱ్ఱ), వెఱ్ఱి (వెఱ ?), మొదలయినవి.

15. (అ) కొన్ని యౌపవిభక్తిక పదములందలి తుది ద్విత్వము లోపించును. అట్టి లోపమునొందిన రూపము లౌపవిభక్తికములు కావు: కన్ను—కంటి (కను—?); విల్లు-వింటి (విలు—?); మొదలయినవి.

(ఆ) కొన్ని యౌపవిభక్తిక పదముల యాది దీర్ఘము హ్రస్వమయి తుది వర్ణమునకు ద్విత్వము గలుగంగా నేర్పడిన రూపములు లౌపవిభక్తికములు కావు: గోయి-గోతి (గొయ్యి—?), నూయి-నూతి (నుయ్యి—?), మొదలయినవి.

16. ఔపవిభక్తికముల తృతీయా సప్తమీ విభక్తులకు "అను" అను నాదేశము బహుళమని యభిప్రాయపడుచు నేటి వైయాకరణులు కొందఱు 'గోరిచేతను, గోరను; ఊరియందు, ఊరను; గొడ్డలితో, గొడ్డట' అనునవి రెండు రూపములు నుండవచ్చునని తెలుపుచున్నారు. 'గోరిచేతను, ఊరియందు, గొడ్డలితో' మొదలగు రూపములు కృతకములు. అట్టివి ప్రాచీనప్రయోగములు కావు; వ్యవహారమున లేవు; వ్యవహారమున గోటితో; ఊళ్ళో (=ఊరులో), ఊళ్లో; గొడ్డలితో, అనియే వినబడుచున్నవి.-'లో' అను ప్రత్యయము చేరునప్పుడు మాత్రము 'నోటిలో (నోట్లో) ఆటిలో (ఆట్లో), మొదలగు నుడికారము గలదు. ఇట్లు, చేతితో, నోటితో మొదలగు రూపములు నున్నవి. నేటి వ్యవహారమున నీవిషయమున చాల చిక్కులు గలిగినవి. కావున, నీవిషయమును వ్యవహారము ననుసరించియే తెలిసికొన వలెను. 'నేటి యొల్లింటిలోపల (భాగ. * I. 1698); నేటి యొల్లిటిలోనన (భార. విరా. V. 301); కూటిలోన (భాగ. VII. 63); నాకినాటిలో (భార. అర. VII. 469); కొలనిలోనన్ (భార. అను. I. 224); మాంసకసము పేటిలో (S. I. I. IV. 700); పాలమున్నీటి లోపల (భాగ. VIII. 176); తంత్రీ పాలుండను పేటిలోపు (భార. విరా. I. 100.); మూంపుంగలిలోని (భా. అను. IV. 443).

తెనుఁగునందలి యౌపవిభక్తి కానౌపవిభక్తిక విభాగ మొకమార్గ మనుసరించి లేదు. ఏకవర్ణాంతములగు శబ్దములే కొన్ని యౌపవిభక్తికములుగను గొన్ని యనౌపవిభక్తికములుగను నున్నవి. 'చోటు' ఔ[illegible]కము, కాని, ఆటు, ఈటు, ఊటు, ఏటు, కీటు, చేటు, నీటు, రోటు, లోటు, వాటు మున్నగునవి కా[illegible]
కాకపోయినను దరువాతి
దక్కిన డవర్ణాంతపద
రొండి-రొంటి-అయి
సిద్ధింపవు. అంగ

పైఁడి, మొదలగునవి కావు; పాఁడు-పాఁటి, పుఁడు-పుఁటి, యైనట్లు బొండు-బొంటి, బెండు-బెంటి, అని కావు; అంకుడు-అంకుటి, కుంకుడు-కుంకుటి యైనట్లు గోడు-గోటి, చీడు-చీటి, బేడు-బేటి, యని కావు; కరుడు-కరుటి; కరడు-కరటి యగునేమో; క్రిందు-క్రింది, క్రిందటి, అయినట్లు కందు, విందులు మార్పులఁ జెందవు; ముందు-ముందటి యగునుగాని 'ముంది' యనికాదు; ప్రొద్దు-ప్రొద్దుటి యైనట్లు, గ్రుద్దు-గ్రుద్దుటి కాదు; తిన్న-తిన్నటి; నున్న-నున్నటి యైనట్లు దున్న-దున్నటి కాదు; అన్ను, చెన్ను, తెన్ను, పన్ను, పొన్నులు కన్ను, జన్ను, మన్ను, మిన్ను, పిన్ను, వెన్నులవలె నౌపవిభక్తికములు కావు; మున్ను-మున్నిటి యగునుగాని 'ముంటి' కాదు; చేయి-చేతి; నూయి-నూతి; ఱాయి-ఱాతి; వాయి-వాతి యైనట్లు కూయి, డాయి, ప్రాయి, వ్రాయి, అనునవి కూతి, డాతి, ప్రాతి, వ్రాతి యను రూపముల నొందవు. కాను, పేను లు చేను, మేను, మ్రాను, లోను ల వంటివి కావు; తూపు, ప్రాపులు, మాపు, రేపు, సేపులవంటివి కావు. 'అదరు' 'ఎదురు' వంటిది కాదు; ఆవల, ఈవల, ఏవల, ఆతల, ఈతల, ఏతల లవలె ఊయల, కోయిల, మున్నగునవి నౌపవిభక్తికములు కావు; అంగిలి, ఆఁకలి, మున్నగువానివలె అంకిలి, ఆలి, కడలి, కూలి మున్నగువానిపై నుపవిభక్తులు చేరవు. ఒడలు, కడలులపై నిత్యముచేరునట్లు అరలు, ఇరులు, కోలు మున్నగువానిపైఁ జేరదు; ఇల్లు, కల్లు, ముల్లులవలె చెల్లు, చొల్లు, జొల్లు, పిల్లు, పుల్లు, పొల్లులు చెంటి, చొంటి, జొంటి, పింటి, పుంటి, పొంటి, అను రూపములను దాల్పవు.

ఇట్లుండఁగా నేవి యౌపవిభక్తికములో, యేవి యనౌపవిభక్తికములో తెలిసికొనుటకు ముఖ్యముగ వ్యవహారమును, గ్రంథములందలి ప్రయోగములును బ్రమాణమగుచున్నవి. గ్రంథములం దొకకాలమున నౌపవిభక్తికములుఁ గాన్పించుచున్న వింకొకకాలమున ననౌపవిభక్తికము లగుచున్నవి. తరువాతి కాలమున నౌపవిభక్తికానౌపవిభక్తిక రూపములు రెండును గాన్పించుచున్నవి. రెండును నేకకాలమున నున్నప్పుడు కించి దర్థ భేదములతో వ్యవహారమున నెలకొనుచున్నవి. కవులుమాత్రము వాని కర్థ భేదమును బాటింపక యథేచ్ఛముగ వాడుకొని యున్నారు.

ఉపవిభక్తులు విభక్తి ప్రత్యయములను జేర్చికొనుటకు శబ్దములతోఁ ను, నట్టి యుపవిభక్తులు చేరిన రూపములపై నన్నివిభక్తి ములును జేరి యుండనక్కఱలేదు; ముఖ్యముగ నీ యుపవిభక్తులు విశేషణముల నేర్పఱుచుటకుఁ జేరినవనియు, నట్టి రూప వలసినచో విభక్తి ప్రత్యయములను జేర్చికొనుటకుఁ బ్రాతిపదిక ప్రయోగించుకొనవచ్చుననియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

15. (అ) కొన్ని యూపవిభక్తిక పదములందలి తుది ద్విత్వము లోపించును. అట్టి లోపమునొందిన రూపము లౌపవిభక్తికములు కావు: కన్ను—కంటి (కను—?); విల్లు-వింటి (విలు—?); మొదలయినవి.

(ఆ) కొన్ని యూపవిభక్తిక పదముల యాది దీర్ఘము హ్రస్వమయి తుది వర్ణమునకు ద్విత్వము గలుగఁగా నేర్పడిన రూపము లౌపవిభక్తికములు కావు: గోయి-గోతి (గొయ్యి—?), నూయి-నూతి (నుయ్యి—?), మొదలయినవి.

16. ఔపవిభక్తికముల తృతీయా సప్తమీ విభక్తులకు "అను" అను నాదేశము బహుళమని యభిప్రాయపడుచు నేఁటి వైయాకరణులు కొందఱు 'గోరిచేతను, గోరను; ఊరియందు, ఊరను; గొడ్డలితో, గొడ్డట' అనురీతి రెండు రూపములు నుండవచ్చునని తెలుపుచున్నారు. 'గోరిచేతను, ఊరియందు, గొడ్డలితో' మొదలగు రూపములు కృతకములు. అట్టివి ప్రాఫులు కావు; వ్యవహారమున లేవు; వ్యవహారమున గోరితో; ఊళ్లో (=ఊరులో), ఊళ్లో; గొడ్డలితో, అనియే నిలుచుచున్నవి.—'లో' అను ప్రత్యయము చేరునప్పుడు మాత్రము 'నోటిలో (నోట్లో) ఆటిలో (ఆట్లో), మొదలగు నుడికారము గలదు. ఇట్లు, చేతితో, నోటిలో మొదలగు రూపములు నున్నవి. నేఁటి వ్యవహారమున నీవిషయమున జాల దెబ్బలు గలిగినవి. కావున, నీవిషయమును వ్యవహారము ననుసరించియే తెలిసికొనవలెను. 'నేఁటి యెల్లింటిలోపల (భాగ. * I. 1693); నేఁటి యెల్లిటిలోనికి (భార. విరా. V. 301); నూఁటిలోన (భాగ. VII. 63); ఆనాటిలో (భార. ద్రో. VII. 469); కలలోనికి (భార. అను. I. 224) ;మాఁకిటను పేరితో S. I. I. IV. 700); ఆలముస్నిటిలోపల (భాగ. VIII. 176); రాత్రి వేలుండను వేరితోడ (భార. విరా. I. 100.); మూఁడ్వాగిలితోడ (భా.అను. V. 443).

తెనుఁగునందలి యూపవిభక్తి కానౌపవిభక్తిక విభాగ మొకమార్గమునుసరించిలేదు. ఏకవర్ణాంతములగు శబ్దములే కొన్ని యూపవిభక్తికములుగను గొన్ని యనౌపవిభక్తికములుగను నున్నవి. 'చోటు' ఔపవిభక్తికము, కాని, ఆటు, ఈటు, ఊటు, ఏటు, కోటు, చేటు, నీటు, పేటు, పోటు, బేటు, మోటు, లోటు, వాటు మున్నగునవి కావు; 'అక్కడ' తొలుత నౌపవిభక్తికము గాకపోయినను దరువాతికాలమున నైనది; కాని, దాని సామ్యమునఁ దక్కిన డవర్ణాంతపదము, లౌపవిభక్తికములు కాలేదు; కొండి-కొంటి; రొండి-రొంటి-అయినట్లు, తండి-తంటి, బండి-బంటి మొదలగు రూపములు పొందింపవు. అంగడి-అంగటి అయినట్లు అడిబడి, అటికి, ఉమ్మడి, ఊడి,

వాడి, మొదలగునవికావు; పాడు-పాటి, పూడు-పూటి, యైనట్లు బొందు-బొంటి, తెండు-తెంటి, అనికావు; అంకుడు-అంకుటి, కుంకుడు-కుంకుటియైనట్లు గోడు-గోటి, చీకు-చీటి, బేడు-బేటి, యని కావు; కరుడు-కరుటి; కరడు-కరటి యగునేమో; క్రిందు-క్రింది, క్రిందటి, అయినట్లు కందు, విందులు మార్పులం దెందవు; ముందు-ముందటి యగునుగాని 'ముంది' యనికాదు; ప్రొద్దు-ప్రొద్దుటియైనట్లు, గుప్పు-గుప్పటి కాదు; తిన్న-తిన్నటి; నున్న-నున్నటి యైనట్లు దున్న-దున్నటి కాదు; అన్ను, చెన్ను, తెన్ను, పన్ను, పొన్నులు కన్ను, జున్ను, మన్ను, మిన్ను, సన్ను, వెన్నులవలె నాపవిభక్తికములు కావు; మున్ను-మున్నిటి యగునుగాని 'ముంటి' కాదు: చేయి-చేతి; నూయి-నూతి; ఱాయి-ఱాతి; వాయి-వాతి యైనట్లు కూయి, డాయి, ప్రాయి, వ్రాయి, అనునవి కూతి, డాతి, ప్రాతి, వ్రాతి యను రూపముల బొందవు. కాను, పేను లు చేను, మేను, మ్రాను, లోను ల వంటివికావు; తూపు, ఉప్పులు, మాపు, రేపు, సేపులవంటివికావు. 'అదరు' 'ఎదురు' వంటిది కాదు; ఆవల, ఈవల, ఏవల, ఆతల, ఈతల, ఏతల లవలె ఊయల, కోయిల, మున్నగునవి నాపవిభక్తికములు కావు; అంగిలి, అంకిలి, మున్నగువానివలె చెంకిలి, ఆలి, కోడలి, కూలి మున్నగువానిపై నుపవిభక్తులు చేరవు. ఒడలు, కడలులపై నిత్యముచేసినట్లు అరలు, ఇసులు, కోలు మున్నగువానిపైఁ జేరవు; ఇల్లు, కల్లు, ముల్లులవలె చల్లు, చొల్లు, జొల్లు, పిల్లు, పుల్లు, పొల్లులు చెంటి, చొంటి, జొంటి, పింటి, పుంటి, పొంటి యను రూపములను దాల్పవు.

ఇట్లుండఁగా నేయేవి యాపవిభక్తికములో, యేవి యనాపవిభక్తికములో తెలిసికొనుటకు ముఖ్యముగ వ్యవహారమును. గ్రంథములందలి ప్రయోగములను బ్రమాణములుచున్నవి. గ్రంథములం దొక కాలమున నాపవిభక్తికములుగఁ గాన్పించుచున్న వింకొక కాలమున ననాపవిభక్తికము లగుచున్నవి. తనివారి కాలమున నాపవిభక్తికానాపవిభక్తిక రూపములు రెండును గాన్పించుచున్నవి. రెండును నేఁటికాలమున నున్నప్పుడు కించి దర్థభేదములతో వ్యవహారమున నెలకొనుచున్నవి. కవులుమాత్రము వాని కర్థభేదమును బాటింపక యథేచ్ఛముగ వాడుకొని యున్నారు.

ఉపవిభక్తులు విభక్తి ప్రత్యయములను జేర్చికొనుటకు శబ్దములతోఁ గలియుచున్నను, నట్టి యుపవిభక్తులు చేరిన రూపములపై నన్నివిభక్తి ప్రత్యయములును జేరి యుండనక్కఱలేదు; ముఖ్యముగ నీ యుపవిభక్తులు విశేష్యములనుండి విశేషణముల నేర్పఱుచుటకుఁ జేరినవనియు, నట్టి రూపములను గావలసినచో విభక్తి ప్రత్యయములను జేర్చికొనుటకుఁ బ్రాతిపదికములుగ నుపయోగించుకొనవచ్చుననియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

ఔపవిభక్తికములు.

1. నన్నయభారతమున నున్న యీ క్రిందిపదములు దరువాతి కాలమున నౌపవిభక్తికములుగ నిలిచినవి:

ఇ.

ఎక్కడ - (కళా. IV. 144) ఎక్కడిది (పాండు V. 107); ఎక్కడికి. (శకుం. పరి. II. పు. 32) ఇక్కడికి; ఎదురు (శకుం. పరి. I. పు. 8.) ఎదిరికి; (కళా. II. 41) పోరు-నిర్వ. III. 15, 95), పోరికి; (నిర్వ. V. 27) పోరింగో; నిర్వ. II. 11 (పోరణ;) VII. 20; రామాభ్యు. VIII. 18 ; దశావ. పు. 190; (మీఁదు)-(నిర్వ. VI. 90) మీఁదన్, (నిర్వ. VI. 42, ప్రభా II. 31) మీఁదికి, (దశావ. పు. 6?,) మొదలికి;-చోటు-చోటన్ (నిర్వ I. 44,47. II. 56; వరాహ. 143; పాండు. II. 4, 153, III. 100, IV. 81; III. 158(10),150. ప్రభా. I. 132; చోటికి(నిర్వ V. 59, 187, VI. 59; హరి.పూ. VIII. పు. 189, శకుం. పరి. III. 48; పాండు. II. 126, V. 21, ప్రభు II. 42.) కేలు (సర్వరూ. II. 71); ముందఱ = ముందఱకు? (నిర్వ. II. 41, 21. నిర్వ. V. 59; IV. 38, 155, పాండు. II. 179, ముందట (హరి. పూ. VIII. 192; కళా I. 181; ప్రభా, II. 42, (పాటు-అప్పటన్, భా. విరా. I. 74, V. 10); ఏపాటనైనన్ (భా. విరా. I. 79); నేఁడు-పాండు. IV. 61 నేటన వండు-(పాండు. V. 230 వంటికి;) (ఉ. రా. పు. 104) అంకలి; (పాండు. III. 156) అంకటన్; లేడి (పాండు. I. 126. III. 131) లేటి; (మను VI. 75; రా. పు. 72; వరాహ. III. 33.)

అప్పటంగోలె (భా. ఆది. VI. 192); అప్పటికి (భా. ఆది. III. 263; S. I. I. VI. 1323); అప్పుడు (నిర్వ. V. 124) అప్పటికిన్; (వరాహ. II. 86;) అప్పటప్పటికి (భాగ. VI. 39); అప్పటికప్పటికి (భా. అను. V. 28; ఆశ్వ. I. 157; భాగవ. VIII. 210); ఇప్పుడు—ఇప్పటిభంగిన్ (భా. విరా. I. 148); ఏఱు—(మను. V. 71, వరాహ II. 53;) పిఱికిలి—(వరాహ. VII. 59);ఎప్పుడు—(ప్రభా. V. 52, II. 55;) ఎప్పటి (భా. విరా. III. 55; ద్రోణ. I. 14).

ఏమి—(హరి. పూ. IX. పు. 212;) మాకేమిటంగడమ (భార. అర. V. 115.)

కన్ను—(నిర్వ. VI. 80,) కంటి తెప్ప (హరి. ఉ. VII. 86.)

చన్ను—(పాండు. I. 136)

మిన్ను— (ప్రభు II. 81, 82; V. 216 శకుం. పరి. పు. 24.)

పాలు—(హరి. పూ. IV. పు. 82) పాలికి

2. అచ్చోటు, ఇచ్చోటు, ఎచ్చోటు, అనునవి * అచ్చ(చ)టు, * ఇచ్చ(చ)టు, * ఎచ్చ(చ)టు లుగాఁగూడ మొదటినుండియుఁ గాన్పించు చున్నవి.

అచ్చటి (ప్రభా. I. 100; II. 24, 128; IV. 14, 37, 52, 67); అచ్చటికి (భార. ఆది. VI. 297); అచ్చటన్ (భార. ఆది. III. 106; ఆది VI. 30, 85); అచటికి (భార. విరా. II. 91, V. 317; శల్య. II. 29); అచటన్ (భార. అను. IV. 438), అచటనచట (భార. శాంతి. II. 91); అచటి (భార. ఆది. III. 151. ఉద్యో. IV. 6); ఇచట, ఇచటన్ (భార. విరా. II. 30. భార. ఆర. V. 148); ఇచ్చటన్ (భార. ద్రోణ. I. 40; ఆది. IV. 26, శాంతి. VI. 219); ఇచ్చటికి (భార. శాంతి. ఆర. VII. 23; III. 502); ఇచ్చటివి (భార. శాంతి. II. 160); V. 55, 136); ఎచ్చటి (పాండు. III. 24.); ఎచ్చటన్ (భార. విరా. II. 40, శల్య. II. 54); ఇచ్చటచ్చోటన కెచ్చటనైనన్ (భార. విరా. I. 254);

అచ్చటు (భార. ద్రోణ. IV. 76, మౌస. I. 80); ఎచటు (భార. విరా. I. 312); ఆపుర మిచ్చటచ్చటను నాసల వచ్చితి ?

3. అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు-వీని యౌపవిభక్తికరూపములు అప్పటి, ఇప్పటి, ఎప్పటి, అనునవి. సూ. శకుం. పరి. III. పు. 54 అప్పటఁగోలెను. వీనిని బోలియున్న 'ఉప్పుడు' నకు 'ఉప్పటి' యను ఔపవిభక్తికరూపము వ్యవహారమున వినఁబడుచున్నది. 'చచ్చుడు' నకు ఔపవిభక్తికరూపము 'చచ్చుటి' యగునో 'చచ్చటి' యగునోనిర్ణయింపలేను. రెండురూపములును వ్యవహారమున నున్నవి. 'చప్పటి కూర' అనునప్పుడు 'చప్పటి'కి ప్రథమైకవచన రూపమేమో తెలియదు; 'చప్ప' యగునా? 'చప్పుడు' ఔపవిభక్తికముకాదు.

4. 'డు' వర్ణాంతములైన యౌపవిభక్తికశబ్దములు :

'తోడు' దీనిపై మొదటినుండియు 'ఇ'త్వము మాత్ర ముపవిభక్తిగాఁ జేరుచున్నది. మా ముప్పురంతోడి జోడియగు మూర్తి (భార. విరా. I 185); లోకంబుతోడివారు (భార. విరా. V. 201); శల్యుఁడు వానుదేవుతోడి యీనువాఁడు (భార. ఉద్యో. IV. 221); దయతోడిపాడి (భార. భీష్మ. I 41, ఆశ్ర. I. 76); తల్లులతోడిపొత్తు (బాశ. శత. 37); -నేటి వ్యవహారమున 'ఇ' చేరునప్పుడు 'డ'కారము పరుషమగుచున్నది. 'నీతోటి వస్తాను, తోటి కోడలు' మొద. తోటిబాలురతోడ నాటలాడి (రాజగో. శత. 36.)

'నాఁడు'—'మఱునాఁడు నాఁటికిన్' (ఆది. VII. 183); వ్యవహారమున 'నాఁటినాటికి, నానాటికి; నేఁడు—దీని యౌపవిభక్తికరూపము 'నేఁటి' (ఉ హరి. III. 22 లో 'నేఁడెల్లిలోన' అని యున్నది. ఎల్లినేఁటిలోన (నిర్వ. V 108).

దీనికి 'నేఁటిమెల్లిటి (ంటి) లోన,' అనికాని 'నేఁట నెల్లిట (ంట),
నికాని, 'నేఁడెల్లిటి (ంటి) లోన' అనికాని, 'నేఁడెల్లిఁట (ంట)' అనికాని,
నేఁటమెల్లి', అనికాని, 'నేఁటనెల్లిలోన, నేఁటి మెల్లిలోన' అనికాని, యన
చ్చునో రాదో నిర్ణయింపలేను. ఇట్లే పాండు. IV. 61 'ఎల్లినేఁటనవచ్చు'
ని యున్నది. దీనికిమాఱుగ 'ఎల్లి నేఁడు వచ్చు, ఎల్లిట (ంట) నేఁటవచ్చు,
ల్లిట (ంట) నేఁడునచ్చు' ఈ మొదలగు రూపములను వాడవచ్చునేమో తెలి
ుదు. ఎల్లిప్రొద్దున(భార.భీష్మ II 252);'ఎల్లియతనితో'—(నిర్వ. VIII. 28)
చ్చట 'ఎల్లి' కళ. వాఁడెల్లి దుంపును; వాఁడెల్లి నీడనుండును; ఎల్లి పైఁమొద
ల్లిఁబోమొద, ఎల్లిటఁబోమొద—ఇట్టి ప్రయోగములలో నేవిసాధువులు ?
ల్లుండి యౌపవిభక్తికమే; 'ఎల్లుంట' ననవచ్చును (శకు.పరి. III. పు. 56 నేఁట
పటనెల్లి యెల్లుంట.); నేఁటి యెల్లింటిలోనన్ (భార. విరా. V. 301);
ఁటి యెల్లింటిలోపల (భాగ. X. I. 1593).

పండు—గ్రంథములలో నిది ఔపవిభక్తికమే కాని వ్యవహారమున
ని యనౌపవిభక్తికమైనది. 'పండులో, పండుకో, పండుకంటె. మొద,
గ్రంథములందైనను షష్ఠీవిభక్తియందు తప్ప నితర విభక్తులయందును
ండు' శబ్ద మౌపవిభక్తికముగ వాడబడినట్లు కాన్పించదు.

పదడు—(వరాహ. V. 52) పదటిపాలు; (శాంతి. V.) పదటఁగలుపు;
దటఁగలిపి (హరి. ఉ. IV. 57); కాని, (పండితా. II) పదడుచేపట్టును పసిఁడి
ునట్లు.

మారేడు—'మారేటికిఁ బలుమారు జేటికిఁజన' (యయా. IV); (నర్స.
ా. II. 41) మారేటి; కాని (ఉ. రా. పు. 104); మారేడుఁ బంటికై.

మూకుడు—(పాండు. IV. 173.) శ్రావమూఁకుటను: వ్యవహారమున
ూఁకుటిలో, మూఁకుటికో, మూఁకుటికంటె' మొద. 'మూఁకుటి' అన
చ్చునా ?

రేగడ, రేగడి, అని శ. ర. 'రేగడి' ఔపవిభక్తిక రూపమగును. ప్రథ
క వచనరూపము 'రేగడు' కావచ్చునా ? 'రేగటి మన్నులు' (మను. IV
); వీడు—(ఉ. హరి. 14.); వీటన్.

క్రిందు—దీనిపై కవిత్రయమువారి గ్రంథములలో 'ఇ'త్వమే యుప
క్తిగఁ జేరుచుండెను. తరువాతి కాలమున 'క్రిందటి' యను నౌపవిభక్తిక
పమును నేర్పడినది. కళా. II. 161. 181; కొన్నినాళ్లు క్రిందట; (ప్రభా.
. 82.) క్రిందటి దినములు ,, (V. 53.) క్రిందటికి; ,, (179)

క్రిందటిగా. గ్రాంథికభాషలో 'క్రింది' 'క్రిందటి' శబ్దము లర్థభేదము లేకుండ వాడఁబడుచున్నవి. వ్యవహారమున 'క్రింది' స్థలవాచకము, 'క్రిందటి' కాలవాచకము.

పిఱుందు—(భార. ద్రోణ. III. 47. నిర్వ. VII. 76.)పిఱింది; కాని. చూ. (వరాహ. VI 10.) దొడ్డతనము పిఱుఁదునఁ దాల్చెన్.

తుద (హరి. పూ. VII. పు. 181.) తుదికి.

ప్రొద్దు—(కాశీ. IV. 27. VI. 24.); ప్రొద్దునకు (భోజరా. V. 336) ఎంత ప్రొద్దుకైన; వ్యవహారమున ప్రొద్దుటికి, ప్రొద్దుటితో, మొద.

మీఁదు—(వరాహ. I. 151; V. 126.) మీఁదటి (కళా. III. 85.) మీఁదన్; (పాండు. II. 162, 23) మీఁదటన్; (దశావ. పూ. 44; ప్రభా. II. 53; V. 63 మీఁదట, మీఁదిఁ ప్రభా. IV. 52) అటమీఁదటి. మీఁది, 'మీఁదటి' అనునవి ఏకార్థకములు; వ్యవహారమునను నట్లే.

ముందు—దశావ. పు. 264 ముం, దిరికి (యతి) కకుర్తి కావచ్చును. వ్యవహారమున 'ముందిటికి' అని యున్నది.

అదను—మను. V. 96 అదనన్; పూర్వాంధ్రము: అదనున.

పదను—పదనన్ (భార. ఉద్యో. I. 293); పదనికి (భార. ఉద్యో. III. 69.)

మేను—తోలుమేనన్ (భాస్క. యు. 390.) లోను-లోనన్(భార.భీష్మ II. 17).

కెలను—(నిర్వ. V. 130) కెలనన్; (VI. 139) కెలనికిన్ (భార ఉద్యో. II. 88.) ఉత్తరాంధ్రము: 'కెలనున' అని కూడ.

మ్రాను—మ్రాననన్ (భా. విరా. I. 168).

కొలను—(నిర్వ.III. 72) కొలనన్; (భార. ద్రోణ.III. 43) కొలనిందఁ బించెన్; కొలనికిడాసెన్ (భార.అర. VII. 39.); కొలని (భార.అను. III. 222)

గవను—కళా. IV. 110 (ఔప); ఉత్తరాంధ్రము: గవనున.

చేను—(చెన్నబ. పు. 22.) చేనికి; (భాగ. V. 123.) చేని.

కన్ను—కన్గంటన్ = చూచి చూచి (భాగ. VIII. 240); కడకంటఁ జూడ్కి (భార. విరా. II. 118); ఎండకన్ను గానకన్నును నెఱుంగని (భార ఆశ్ర. I. 143.)

మన్ను—నన్నయ: మన్ననన్ (ఆది. V. 236); 'మంటి' కేమ వాడియుండునో! కాని (వరాహ. II. 19) మంటన్; ఉ.రా. పు. 28 మంటిపై

మిన్ను—మింటికిన్ (పాండు. IV. 298); మిన్నునకు (భాగ. X. 253); మింటి కలయంతయు = మిన్ను కలంతమట్టుకు (భార. ద్రోణ. III. 152); మింటిక్రేవన్ (భార. భీష్మ. III. 345); మింటి (శకుం. పరి. II. పు. 24; ప్రభా. V. 216); కాని, మిన్నుఁద్రాకు (భాగ. III. 1011).

మున్ను—ఈ రూపమును నన్నయ యాపవిభక్తికముగ వాడినట్లు కనఁబడదు. 'మునుదటన్' అను ప్రయోగములు అచ్చు ప్రతులలో నున్నవి గాని యవి యన్నియు 'మునుదఱన్' అనియే యుండవలెనేమో. కాని 'మునుటి' (శ. ఇం. శా. V. 65.) 'మున్దటి, మునుదటి' అని కూడ వాడవచ్చునా? 'మున్నటి' (ప్రభులిం. పు. 129; నృసిం. శత. 89).

మేను—ఇది యెప్పుడును నాపవిభక్తికము. (నిర్వ. VI. 59) మేనన్; మను. VI. 40.) మేనన్; (కళా. IV. 162) మేనన్; (భాగ. I. 100); మఱియు మేనన్. ఈ 'మేను' శబ్దము నేఁటి వ్యవహారమునఁ జాలవఱకు లోపించినది. ఈ 'మేనఁ బ్రాణము లున్నంతవఱకు' అనుటకు వ్యవహారమున 'దేహములో ప్రాణ మున్నంతవఱకు' అని వాడుదురు.

మును—మునిమాపు (నిర్వ. IX. 84.)

లోను—ఇది యీ రూపమునఁ బ్రయోగింపఁబడియున్నది: "... ప్రవేశంబైన యాలోను సొచ్చియుండె నరికెలు పట్టుకొని ..." (భార. శాంతి. II); "దేవగణమున మునులు లోనుగ" (భార. శాంతి VI); "పన్నగకోటులన్నియు లోనగు ... యహీన" (భార. అను. IV); "లోని" (శ. ఇం. శా. IV. 1132, 1208). 'లోనికి' (యాతి) (మను. II. 21.)

వలను—నిర్వ. V. 23; హరి. పూ. VII. పు. 172. వలనికి; 'వలమున' అని కొన్ని యర్వాచీన ప్రయోగములు కాన్పించుచున్నవి.

పన్ను—(వరాహ. III. 92); పంటిన్; (పాండు. I. 136.) పంటి.

మొన్న—దీనిని నన్నయ వాడలేదు గాని 'నిన్నటఁగోలె' (ఆది. III. 118) అని వాడియుండుటచే 'మొన్న' కూడ నాకాలమున నాపవిభక్తికమై యుండును. (సమీ. VII. 146.) 'మొన్నమాపు' అని యనాపవిభక్తికముగఁ బ్రయోగము. నేఁటి వ్యవహారమున 'నిన్న (మొన్న) ఉదయము' 'నిన్నటి (మొన్నటి) మాట (వాఁడు); మొదలగు చోట్ల రెండు విధములుగను వాడుక గలదు.

మాపు—శకుం. పరి. III. పు. 54 నిన్న మాపటఁగోలె (నిర్వ. VII. ...); మాపటికి (శకుం. పరి. III. 52); మాపటిదాఁక.

మాపటిలోనన్ (భాస్క. కి. 738); మాపటి (S. I. I. IV. 659)

రేపు—రామాభ్యు. VIII. 135 'రేపటఁబట్టి) కాని, రేపునన్ (హరి. పూ. V. 202.)

ఱేపు—(శకుం. పరి. III. పు. 56.) 'నేఁటఱేపటనెల్లి యెల్లుంట. ఱేపటి (S. I. I. VI. 1022; IV. 659); ఱేపటనుండి (భాగ. VII. 63.)

సేపు-ఱేపు, ఱేపటి యని యున్నప్పుడు సేపు, సేపటి కూడఁ గావలసి యుండును. కాని ప్రాచీనాంధ్రమున 'సేపు'అనౌపవిభక్తిక ముగనే వాడఁబడి యున్నది. ఈ మాట నన్నయ భారత భాగమునఁ గానరాదు. (నిర్వ. V. 119 సేపునన్; కళా. III. 76 ఇంచుక సేపులోన (,, II. 92; IV. 148.) సేపునకు; ఉ. రా. I. పు. 26 సేపునకు ఉ. రా. I. పు. 16 సేపునకు (సమీా. V. 107. III.) సేపునకు; భార. భీష్మ. I. 50 అర. V. 394; అశ్వ. II. 89. సేపునకు (ప్రాస) కాని, రంగారా. III. 177 సేపటికి.

తూఁర్పు—తూర్పుఁటాను (S. I. I. V. 10.)

రాత్రి—రాత్రిటిధూప అవసరం (S. I. I. VI. 847.)

నడుము—ఇది యెల్లప్పుడును నౌపవిభక్తికమే. (ఆది. VI. 43; అర. I. 235; అర. II. 190) నడుమన్; (ఆది. II. 26; IV. 208; VI. 73; VIII. 269 నడుమన; I) S. I. I. IV. 102 (నడిమితోఁట;)(ఉ. హరి. I. 186) నడిమిపని; (కాశీ. I. 90; VII. 186) నడిమికి; V. 104; నడిమి వరాహ. III. 8; XII. 10; నడిమికి; పాండు. II. 242 నడుమన; II. 227 (నడుమన్; ప్రభా. I. 58, 139 నడుమన్; I. 63) నడిమి; (కళా. V. 33; భాగ. I. 73) నడుమన్; శకుం. పరి. II. పు. 32. నడిమియొప్పిదము; కాని, కొందఱు కవులు దీని న నౌపవిభక్తికముగఁ గూడ వాడియున్నారు. ఉ. రా. పు. 112 నడుమునకు; కూచిమంచి తిమ్మకవి 'నడుమును' అని ప్రయోగించినాఁడు. (చూ. చిత్రభా. III. 56.) నడుమునకు.

ఏమి—(భార. ద్రోణ. IV. 114)ఏమిటన్; (భార. ద్రోణ. II. 257; V. 105; IV. 88; సర్ప. మా. I. 28; భాగ. IV. 720) ఏమిటియందు;(భార. శల్య. II. 74 ఏమిటివాఁడవు; (భార. భీష్మ. I. 48 ఏమిటివాఁడు; కళా. V. 51) ఏమిటికతల్;భార.అర. V. 385 ఏమిటఁగడమ; (భార. అర.VII. 423 అద్దేవుని యస్తమించుటేమిటన్); (భార అశ్వ. II. 185) ఏమిటనైనన్; (భా.విరా. II 214) ఎప్పుడెయ్యెడనేమిట నెట్టు లరయవలసె నమ్మెయి నారయుము.

'ఏమిటి' అనునది 'ఏఁటి'గ మాఱినది:—అనఘ యిది యేఁటి తపము ఆది. IV.); ఏఁటిమాట (అర. IV. 350; ఉద్యో. IV. 377; శాంతి. I. 361); ఏఁటిది (భార. విరా. III. 225); ఏఁటికి(భార. అర. V. 885; కర్ణ. II. 72; ...ను. V. 312 భాగ. 14.)

గ్రాంథిక సంప్రదాయము ననుసరించి 'ఏమిమాట; అదేమిటో; ...దేటి; అది యేమిమాటో' అను వ్యవహార రూపముల కాధారము కనఁ ...డదు. కాని, వ్యవహారము తప్పించుకొనరానిది; నేఁటి కవు లిట్టి ప్రయోగ ...ములను దమ గ్రంథములలోఁ జేయుచున్నారు.

రేయి—(హరి. పూ. VIII. పు. 200;) రేయిటనుండి; (భార. సౌ. I. 28) రేయింటి తెఱంగు.

ఱాయి—(ఆది. VI. 114) ఱాతిమీఁదను; కాని (పాండు. V. 212) ...రాయివంటి.

వాయి—(వరాహ. II. 58) వాతి; వ్యవహారము:నోరూ వాయీ లేని ...గాఁడు; నా వాతబడ్డాడు.

ఒక్క తెరవాయి దొరకొని = ఒక వనుసుబట్టి (హరి. పూ. VII. 81) ...ఱువాతికై (హరి.పూ. V. 241); వాతివాఁడితనము (భాస్క. సుం. 201); ...ల్ల ఱాతికట్టి (S. I. I. VI. 1142); నేతిపనటులు (హరి. పూ. VI. 22); ...యం చేతికై (భాగ. IV. 140); చేతియెత్తుఱ (భార. ద్రోణ. II. 41); చేతి ...లువు (భార. ఉద్యో. IV. 192; ద్రోణ. IV. 9); కత్తివాతియమ్ము(భార. ...ద్రోణ. III. 223); పులివాతికండ (భార. ద్రోణ. III. 127); పడుందవాతి ...యమ్ము (భార. భీష్మ. III. 39); వెడఁదవాతి వాడ్డితూపు (భార. భీష్మ. II. 9); నూతికప్ప (భార. ఉద్యో. IV. 196); నేతికై=నేతితో (భార. అను. V. 73.)

రాత్రి—రాత్రింటి (S. I. I. VI. 1118.)

ఎదురు— దీనిపైఁ బూర్వకావ్యములం దత్వము చేరుచుండెను. తరు ...వాతికాలమున రేఫమునకు బ్రథమేతరవిభక్తులందు 'ట' ఆదేశముగా ...చ్చెను. (భార.ద్రోణ. IV. 261); నిర్వ. VI. 92, VII. 78; ఉ. హరి. I. 20; ...కాశీ. VI. 201); ఎదురన్; కాని, (కళా. III. 80) ఎదుటికడుగు వెట్టదయ్యె; III. 109 ఎదుటికై;—వ్యవహారమున 'ఎదురెదురుగా, ఎదుటివాఁడు' మొద.) ...ర్వ. VII. 78 ఎదురెదురన్, 'ఎదుటెదుటన్' అని యనవచ్చునా ?

ఎసరు—ఇది యుత్తరవిభక్తిక మనుటకు వ్యవహారమే ప్రమాణము. ...సటి పోఁతలు; ఎసటిలో; మొద. గ్రంథములందు ప్రయోగములు మృగ్య ...ములు.

గోరు—'గోరన్' (వరాహ. XII. 32) అని పూర్వప్రయోగములు; 'గోటన్' అని యర్వాచీన ప్రయోగములు. (రామాభ్యు. VI. 195) గోరునకు (అనాప.)

గారు—రాజుగారి (వృషా. శత. 100); తల్లిదండ్రింగారికిన్ని (S. I. I. IV. 789); ఓబుళరాజుంగారి కొమారుండ్లు (S. I. I. IV. 279); తిరుపణి పిళ్లంగారికి (S. I. I. IV. 282); భక్తునింగారికి (S. I. I. IV. 702); మంచెనంగారిచేత (S. I. I. V. 137) తొగ = కలువ, ఇది శకుం. పరి. II. పు. 32 లో 'నల్లతొగటరేకు' అని యాపవిభక్తికముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది.

కుదురు—కుదుటఁ గూడువెట్టి కుడుచువారలు (భార. ఉద్యో. II. 93. విరా. V. 403.)

నీరు—దీనిపై 'ఇ'త్వము చేరుటయే నన్నయభారత సంప్రదాయము. నీరున్=నీటన్ (భార.అను.I. 255); నీరిలోననుండి (ఆది. V.); నీరిలోను (భార. అను. I. 232); అర్వాచీన ప్రయోగములు: (నిర్వ. VII. 76) మున్నీటన్; (రామాభ్యు. VII. 17) కన్నీటివాన; (భాగ. VIII. 176;) పాలమున్నీటిలోపల; (భా. శాంతి.I. 207;) నీటివ్రాలు; (భార. ద్రోణ. I. 26) నడునీటన్; (భార. అను. I. 181) మున్నీటి.

తేరు—ప్రాచీనాంధ్రమున నాపవిభక్తికము: తేరునన్, తేరునందు, మొదలగు నాధునిక ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి. తేరికూబరము (భార. భీష్మ.III. 97).

నగరు—ఈ పదమే యర్వాచీనమైనట్లు తోఁచుచున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగడ తొలుత దీనిని వాడినాఁడు. (హరి. పూ. IX. పు. 208) నగరన్;(మను. IV. 33; V. 54) నగరన్. ఇటీవల 'నగరున' అనియుఁ బ్రయోగములు గలవు.

నుదురు—నుదుటన్ (భాగ. VII. 61; భార. ద్రోణ. IV. 47).

నెత్తురు—నన్నయ దీని యాపవిభక్తిక రూపములను వాడలేదు. (ఉ. హరి. I. 45) నెత్తుటఁ జొత్తిల్లి;—వ్యవహారమున, అనాప.కూడ, నెత్తురు వరదలు; నెత్తురు వెల్లులు (భార. ద్రోణ. III. 103); నెత్తురుటేఱు (భార. ద్రోణ. I. 146); నెత్రుటేఱులు (భార. భీష్మ. III. 225); పెన్నెత్తుటన్ (భార. ద్రోణ. II. 251); నెత్తుటంజొత్తిల్లు (భార. ద్రోణ. II. 137.)

నోరు—దీనిపైఁ జాలకాలమువఱకు నిత్వమే చేరుచుండెను. (ఉ. హరి. III. 52 నోరన్; IV. 263) నోరుసారుండు; (వరాహ. I. 145) నోరిమాట నోరనేయుండంగ; (మను. IV. 98) నోరికి; నోరుప్రేయింతు (భార. ద్రోణ. V. ; నోరికండ (భార. ద్రోణ. II. 25; భాస్క. యు. 322) నోరికొలఁదుల్

…రించెను; నోటికి మొదలయిన రూపములును జాలకాలమునుండియు గ్రంథ…లందున్నవి. తెలినోటి నరుఁడు (ఆంధ్రనా. శత. 38).

పేరు = నామము-దీనిపై నెల్లప్పుడును నిత్యమే చేరుచున్నది. తరువాతి…లమున 'ఇటి' కూడఁ జేరినది. (వరాహ. IX. 99; V. 70) పేరిఁ;—కాని, …ందు. II. 156); పేరిటఁ (ప్రభా. I. 54); పేరిటి (భా III. 140); పేరఁ; …శావ. IX. 17) పేరిటి; (పు. 104) పేరు పేరులఁ మాఁటిక మను పేరితో …I. I. IV. 700); మాఁపేరిటన (S. I. I. V. 834), కృతియుగంబను …రిటి యుత్తమకాలంబు (భార. శాంతి. VI. 410), తంత్రీపాలుండను పేరి…ఁడ (భార. విరా. I. 100).

పోరు—ప్రాచీనాంధ్రమున నాపవిభక్తికను; పోరికి (భార. ఉద్యో. V. 206) అర్వాచీనగ్రంథములలో నన్యవిభక్తికముగఁ గూడఁ గాన్పిం…చుచున్నది—వేం. పంచ. పు. 108 (పోరునకు); (సమీ. V. 104) పోరున.

పడుమఱ… పడుమటి (S. I. I. V. 147); పడుమటిజామునకు (భార. అశ్వ. IV. 221); గ్రంథములును వ్యవహారము నిట్లే.

అందఱు—(విష్ణు. పు. III. 10, 84, 104;) అందఱికి (పూర్వరూపము …ందఱకు).

ఇందఱు—భారతమున నన్యవిభక్తికము. (వరాహ. XI. 6) ఇందఱికి (యతి)—వ్యవహారమున నిత్యము తప్పక చేయును.

కొందఱు—(విష్ణు. పు. V. 41) కొందఱికి(పూర్వరూపము: కొందఱకు).

ఏఱు—ఎల్లప్పుడు నాప విభక్తికమే. కాని (ఉ. రా. I. పు I.) ఏ,…టను. '(యతి ప్రాసస్థానములు)— [illegible] కావచ్చును; 'కోడేటిపాలాన' (S. I. I.V. 131). సెలయేటి (భాగ. VIII. 49.)

మాఱు—దీనికి 'మాఱట' అను విశేషణము గలదు; మాఱటచేతులు (హరి. పూ. I. 24); మాఱటమూర్తి (భాగ. X. II. 3); అది విభక్తి రూపముగాదు.

మాఱట రుద్రుఁడు (భాగ. IV. 107); మాఱట తనువు (భార. ఆశ్ర. I. 77); మాఱట నోరిదానను (భార. ఉద్యో. III. 107); మాటి మాటికిఁ (భాగ. VI. 39); భార. ద్రోణ. II. 13); ముమ్మాటి జలపానము (భార. అను. II. 285).

కొందఱు—(వరాహ. XI. 130) కొందఱి—చూ. ఇందఱు.

ముందఱు—'ముందఱు మఱంది' (S. I. I. IV. 667)= ముందఱి.

ముందఱ (-ఱు?)—(కాశీ. IV. 288; వరాహ. III. 23) ముందఱికి (యతి), (ప్రభా. II. 29) ముందఱి; (పాండు. IV. 224.)ముందఱికి (యతి.); (భాగ. II. 179 III. 169)ముందట;ముందటి దెసను. (భార.ద్రోణ.III. 47).

'ఇఱి కౌఁగిటన్'—(నిర్వ. V. 132) 'ఇఱు' అను రూపముగలదా? 'ఇఱియు' లో 'యు' లోపించినదా?

•అఱ్ఱు—దీనికి సప్తమియందు 'అరతన్' అని రాఘవపాండవీయములో రూపమున్నది. శ్లేషకు కక్కూర్తి.

ఇట్లే వసుచరిత్రము (I) న 'కొఱతంబడున్' అని 'కొఱ్ఱు' కు సప్తమియందు శ్లేష కక్కూర్తి; 'ఱఱుతి పులసిప్పాసలు'(భాస్క. బాల. 75); 'పస్సుంబఱితి' (S. I. I. V. 147); వెలుదుఱితిన్ ('వెలుదుఱుతన్' అనుటకు — S. I. I. V. 151); గంగిఱుతి (S. I. I. IV. 662); పఱ్ఱు—పఱదన్ (-'తన్'కాదు—భార.శాంతి. III. 56); మిఱుతన్ (భార.శాంతి. III. 307.)

వెనుకల (వరాహ. VI. 31) వెనుకటి; ప్రభులిం. పు. 145. వెనుకటి కన్న.

అవ్వల—ఔప విభక్తికముగాదు; అవ్వలన్ (భార. శాంతి. V. 395, II. 45.)

ఆవల—(నిర్వ. V. 4.) ఆవలి మోము చేసికొని; అవ్వలన్ (భాగ I.)

అవ్వల—(భాస్క. యు. 4.) అవ్వలిపని; అవ్వలన్ (భాగ. I. 327); నెవ్వలిసన్న (కుమా. భా. II. 12, 169, 179);

కడపల—(మను. IV. 115) కడపలన్; వ్యవహారమునను గొన్ని గ్రంథములందును కడపటన్ (ఉ. రా. పు. 60).

• దాపల—దాపట (భార. భీష్మ. II. 42; అను. II. 310 ద్రోణ. III. 471); దాపలిచేయి (భార. విరా.I. 211); దాపలికొమ్ము (భా.భీష్మ. II. 98);

మునుపల—(వరాహ. IX. 3) మునుపట: (కళా. V 11, ప్రభా. I. 67) మునుపటి.

'మోసల'—ఔపవిభక్తికము కాదు. మోసలన్ (భాస్క. బాల. 94);

లోపల—(నిర్వ. VI. 35) లోపలి కొలువున; (భాగ. X. రుక్మి.)లోపలి సౌధంబు; కోటస్థలంబులోపలి యల్లగడ్డగ్రామం (S. I. I. IV. 981);కడుపులోపలిబిడ్డ (భార. అను. I. 113); నగళులలోపలి (విరా. I. 139;) హరవి III. 7) లోపటి; (ప్రభులిం. పు. 114) లోప, లికి (యతి, ప్రాస.)

వలపల—(ఉ. రా. పు. 168) వల్లపటనుండి; వలపట (భార. ద్రోణ. I. 47; విరా. IV. 249; భీష్మ. II. 42 అను. II. 310) వలపలిదిక్కు—భార. విరా. I. 291).

ముంగల—(భాగ. 105, వృషా. శత. 96.) ముంగలన్.

వెలుపల—(వరాహ. XI. 7.) వెలుపటి కొలువు; (పాండు. III. 150) లుపటికి.

మఱును—మఱునునాఁడు (వేం. పంచ. పు. 106); 'మఱునల్'కు ఱునటి' యని షష్ఠీరూపము.

లివర్ణాంతములు:-ఆఁకలి (వరాహ. VII. 199); ఆఁకటి ప్రొద్దు (భా. రా. II. 215); అఁకంటన్. (XII. 24) కొడవంటన్; (II. 45) కొడనంటి; శా. III. 100) కవుంగిట; (భాస్క. సుం. 14 నిర్వ. V. 132) కౌఁగిటన్; కును. III. 110) కుఱుఁగుటన్; (నిర్వ. VII. 83) చంకిటన్;-కాని, (నిర్వ. VII; 5) చంకన్; (ప్రభులిం. పు. 178) చిమ్మిటంపెలు ('చలిమిటంపెలు' అన చ్చునా?) (మను. III. 75) చెంగటి; (భాగవ. I. 16: శకుంతలి. II. పు 38) ంగటన్; (ప్రభా. V. 179) చెక్కిటన్; (భాస్క. సుం. 13.) పుడిసిటి లో న్;(మను. IV. 92) తిరుగలి (తిరుగటన్' అనవచ్చునా; ప్రయోగములు?వ్యవ రము: తిరగలి కొట్టుటకు;) (భాస్క. బాల. 668) నాఁగటన్; (ఉ. హరి. 10.) (నాఁగటన్; హరవి. II. 27.) పుక్కిటి; (భా. శాంతి. III. 209.)పొది టన్; ముంగిటి పండిటిరాట; (పాండు. V. 236 ప్రభా. III. 02) మఱునటి; (వరాహ. VIII. 40); రోఁకంటన్; (ఉ. హరి. I. 4) లోఁగిటన్; (కళా. VI. 129; నిర్వ. II. 5) వాకిటి; (భా. శాంతి. V. 320 భాస్క. కి. 135) వాకిటికి; (భార. ద్రోణ. II. 270) వాకిఁ బుచ్చుము (పాండు. V. 233, 242) ముంగిటికిన్; (ప్రభా. IV. 132) సందిట; (దశావ. పు. 277 రగట) పుక్కిటి సాము (హరి. పు. I. 4); తెఱఁగలి మొఱఁగులు(భార. విరా. 294), పిడికిటి పోటు (భాగ. I. 168); దోఁయిటన్; (భార. శాంతి. V. 6) 'పట్టిలి' కొప విభక్తికమా? పట్టిటన్ అన వచ్చునా?

లువర్ణాంతములు—కాలు (ఉ. హరి. I. 96) కాలన్-ఎప్పుడును నా విభక్తికమే. ఈఁగకాలియంత యేనియు (భార. శాంతి. II. 335); నలుగాలి నన్(భార. శాంతి. I. 71); నొసలు(దీనికి 'నొసలి' పూర్వరూపము; 'నొసటి' ర్వాచీనరూపము, ఆఱవుపాలిసమానము (భార. అను. V. 34:) పాలివాఁడు భార. అశ్వ. I. 38) పాలికిన్; (భాగ. III. 19) పాలిటి; (భాగ. I. 521; ండు. III. 188) నొసలిలోపలి; మేలిచీరలు (భార. అను. IV. 369); మేలు

(ఇదియాపవిభక్తికమే; కాని; (శకుం. పరి. III. పు. 60 భార.అను. IV. 326; మేలునకు), ఓలు-ఓలన్ (భార. విరా. V. 35; హరి. పు.V. 243); పగలు (నన్నయ: పట్టపగల, సభా. II. 299; తిక్కన: పట్టపగలింటి సూర్యుని పగిది; (ఉ. హరి. I.152) పగటి భానుఁడు; (భార. సౌ. I. 146) పగలింటియాహవము; 'పగటి' అర్వాచీన రూపము: (దశా. పు. 127) పగలిట; పట్టపగలింటి సూర్యుని పగిది (భార. కర్ణ. III. 18); మొదలు-పూర్వపు ఔప. మొదలి, మొదలింటి; అర్వా. రూపము మొదలిటి (ఉ. రా. I. పు. 11.) మొదలింట నుండియున్ (భార. విరా. II. 169); చెలియలికట్ట (భార. ద్రోణ. I. 202). వెలికి (భాగ. III. 702); జుట్టనవ్రేలనుం జూపవచ్చునే (భార. ద్రోణ. II. 304); చెలియలికి (భార. ద్రోణ. II. 140); చెలియలికట్ట (భార. భీష్మ. II. 217; III. 247 ద్రోణ. I. 202); సవతాలిప్రజలు పుందనేర్తురే(భార. భీష్మ. I. 168,) చదలికి (భార.అర. VII. 21; మొద్దుఁగేలితోన్ (భార.అను. IV. 443)-ఈపాఠమునరిద్మైనచో 'కేలు' ఏకవచనమగును.

ఇట్లే, (దశావ. పు. 127) రాత్రిట; (పు. 143) పక్కట; (కాశీ I. 5) పాలియు, బుషులపాలిటివే యింతిలేసినపనులు; మొలనూలిమణులు (భార. శాంతి. II. 133; ద్రోణ. VI. 231); పొత్తినూలి ప్రువ్వు (భార. అను. V. 230).

అంత, ఇంత, ఎంత, లు నన్నయభాషలో నౌపవిభక్తికములు కావు. వీనిపై నర్వాచీనకాలమున'ట' యన్న నాగమముగా వచ్చెను. (ప్రభా. IV. 116) అంతటను; (V. 192,) అంతట (కళా III. 160) అంతటివాఁడు; (హరి. పూ.VIII. పు. 183.) అది యంతటియందున్; (VIII. పు. 181)ఇంతటి తోడ;(ఉ. హరి. I. 123) అంతటిలో; (నిర్వ. II. 99) అంతటికి; (సర్ప. మా. I. 39. ఇంతటికన్న; (వరాహ.X. 92) ఎంతటి పని, (ప్రభా. II.55) ఎంతటి,- అంతన్,మొదలగురూపములనుగూడ నర్వాచీనకవులు వాడిరి. (ఉ. హరి. I. 10) అంతనుండి; (ప్రభా. IV. 117) అంతన్ = అంతటన్; (కళా. I. 142) అంత కంతకు=క్రమముగా; (విక్రమా. IV. 17) నీరజాననుం డెంతకు నేరఁడు; (విజ. I.) అంతనుం డిన్నాల నన్నగిల్లె.

అర్వాచీనకాలమున-టివర్ణ ముపవిభక్తిగాఁ జేరిన కొన్ని శబ్దములు, (ఉ. హరి. IV. 28) తెల్లంటి చీర (చూ. నల్లటి, ఎఱ్ఱంటి, పచ్చటి; పచ్చటి (ని) ఆకుఁ 'పచ్చాకు' వేఱు.) తెల్లటిగాన్=తెలియునట్లు (భాస్క. యు. 383) తొల్లి-పూర్వకాలపు ఔప. రూపము 'తొంటి' (భార. విరా.I. 96); తొల్లిటి (భాగ. I. 241; ప్రభా. III. 120); తొల్లింటిపెద్దలు' మొద. అర్వాచీన

పములు. తొలుత, తొలుతటి, తొల్తటి,' మొదలగు నానావిభక్తికరూప
ము పిదునాతికాలమున వచ్చినవి. (ప్రభులిం. పు. 164) తొలుతటి;
రా.VII. 67) తొల్తటి; మొద. కాని, తొలుమెనని (పాండు. IV.56.) —
: దీని పూర్వరూపము 'పంగలి' యగునేమో. (మను. IV. 110) పంగటి
?. వ్యవహారమున 'పంగిరించు' = పంగలించు ? (వేం.పంచ. పు. 106.)
చటి.

సంఖ్యా వాచకములు.

ఒంటిని (ఉ. రా. I. పు. 13); ఒంటిచే (కళా. V. 27); పదునొకొంటి
_లు (పాండు. III. 191); తొమ్మిదింటితెక్కలు (పాండు. III. 179);
ంటితెక్కలు (పాండు. IV. 5); రెంటిని (మను. IV. 42)-'రెండింటిని'
మనర్వాచీనము; (విష్ణు. పు. I. 57.) నలుగురికి. (I. 60.) ముగురికి)
ము. II. 4.) ఇద్దఱకు; నాలుగిటి (కళా. V. 27)- 'నాలుగింటికి' ఇంకను
ర్వాచీనము; డెబ్బదిట (ఉ. హరి. I. 46);-'పదిట' [illegible] ?-ఎన్నింటిని
హరి. I. 140); అన్నింటిపనులు (నృసి. I. 63); [illegible] (పాండు.
212); కొన్నింటినాళులు (హరి. పూ. VIII. పు. 202)

కొండు—ఇది ప్రభులిం. పు. 170 లో నానావిభక్తి[illegible] [illegible]బడి
'కొంటక'

కాను—ఇది యానావిభక్తికమా ? కానక్లుంబ్ మమన్నది.

చవిలు (భార. చవిలకు; హరి. 136. చవిలునను);

ప్రోలక-దీనికి ప్రథమైకవచనరూపమేమో ? ప్రాలు ?

కడ—ఇది ఓనవిభక్తికముకాదు; కాని, అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ,
పవిభక్తికముగ నున్నవి: ఎక్కడవారలు (భార.విరా. I. 90), ఎక్కడమాట
ర. విరా. I. 281); భయమునురెక్కడను (భార. ఉద్యో. IV. 216.)
ంకడకు (భార. ఆది. VI. 114, 160, ఉద్యో. III. 310; భాగ. V. I.
); దీనికి ప్రథమైకవచనరూపము 'ఇటకట' అనునది.'ఇటకటక' అనియే
తప్రతుల పాఠము. ఈ పాఠాంతరములను గుర్తించియు 'ఇటకలి' యను
పము నూహించియు 'ఇటకడక' అని యేల ముద్రించిరో తెలియదు.

వాడ—దీనిపై ప్రథమేతరవిభక్తియు ద్వితీయ మాత్రము చేరి,
రమునకు బహువచనముకలుగిన రూపము శాసనములందు గలదు:
డనాతవాడిలోని (S. I. I. VI. 237.)

కట్టు—'అడుకట్టక' (విరా. I. 228), ఇచట 'కట్టు' ఓనవిభక్తికము
ప్రయోగింపబడినది.

చక్కటి=ప్రక్క, దగ్గరతావున, ఇది ప్రథమైకవచన రూపము కాదు; ఈ చక్కటి నిలుతము (భార. విరా. I. 156); ఇచట సప్తమీవిభక్తిరూపమువలె కాన్పించుచున్నది. అయిన దాని ప్రథమైకవచన రూప మికారాంతమైయుండవలెను. 'చక్కటి' అను షష్ఠీరూపము కూడఁగలదు. ఇది తొలుత 'ల' కారాంత పదమై 'చక్కల్' అనియుండవలెను. చూ. వెనుక (ల్)+ఇ=వెనుకటి.

దర్భగంటిని (భార. శల్య. II. 160)- 'దర్భగంటను' అనియుండవలెనేమో. అయిన దీని ప్రథమైకవచన రూపము 'కంటు' అగును; ఇది 'కన్ను' అనుపదమునకు రూపాంతరమగును.

వాపటను (భార. విరా. I. 228)-'వాపటి' అనునది ప్రథమైకవచనరూపమగునా ? దీని ప్రథమైకవచన రూపము తొలుత 'వాపల్' అయియుండును; దీనికి 'వాపటను' అనునది సప్తమ్యేకవచనరూపము. కాని, 'వాపటి' అనుషష్ఠీరూపమునకు ప్రయోగము కానరాదు.

పట్టు—'బంటి' (మా. పొత్తికబంటి, మొద.) అనునది 'పట్టు' అను దాని షష్ఠీవిభక్తిరూపమై యుండవలెను. పట్టు+ఇ=పట్టి= * బంటి=(సరళాదేశము) బంటి. ఇంతిబంటి (ఉ. హరి. V. 26) మొద.

పోల్ రూ. పోల్+ఇ=పోని; పోణ్+ఇ= * పోణ్ణి-* పోణ్ణి=(సరళాదేశము) బోట్టి=బోంటి; 'వంటి' 'బోట్టికి' రూపాంతరమా? లేక 'వలె'కు మూలమయిన * వల్=వళ్=వణ్+ఇ=* వణ్ణి=వంటి అని రూపనిష్పత్తిఁగల్పింపవలెనేమో: పిట్టువంటి (పాండు. III. 2;) అటువంటి (పాండు. IV. 145; V. 238) ఎటువంటి (పాండు. IV. 160); మావంటి (పాండు. V. 43); కల్పకంబువంటి (పాండు V. 197); ఊయలవంటి, జాతివంటి, (పాండు. V. 212); 'వంటి' అర్వాచీన గ్రంథములోనున్నది; 'బోంటి,' 'బోట్టి' (భార. ఆది. V. 115) అనునవి ప్రాచీన గ్రంథముల నున్నవి.

చట్టు —ఇది అవ్యయము; 'చట్టు' కు సప్తమ్యేకవచన రూపమై యుండును. 'చట్టన'=చటక్కునను, అని ప్రాచీన గ్రంథములం దున్నది. నేడు 'చట్టున' అని వ్యవహారము. 'చట్టన' అని షష్ఠీవిభక్తికముగ (భార. ఆర. IV. 317) లో ప్రయోగమున్నది. మానార్థక ప్రత్యయమగు '-ఎడు'లోని 'డ' కారమునకుఁ బరుషత్వమును ఇకారమునుగాని; షష్ఠ్యర్థమునై ఇటి, ఇంటి, అనునవి కాని చేరుచుండును: అర్ధటికి, అర్ధంటికి, అర్ధెడటికి, అర్ధెడంటికి; ఇట్లే తవ్వ, సోల, మానెడు, మణుగు, వీసె, యాబయి, లక్ష, పావలా, దమ్మిడీ మొదలయిన యనేకశబ్దములపై నేఁడు షష్ఠీవిభక్తికార్యములు గాన్పించుచున్నవి; పూర్వ కాలపు శాసనములందును నిట్టి వాని యుదాహరణములు గలవు.

'పాటు=విధము' ఔపవిభక్తికము: ఎంతగాలమయిన నిప్పాట భరియిం చెడనోపక (భార.ఆది. IV. 228); ఇట్లే 'ఏప్పాటన' (ఆది. I. 114. ఆది. I. 50, ఆది. IV. 70, ఆది. V. 170, సభా. 126, సభా. II. 147, అర. II. 0, అర. IV. 108, 119, మొద.) షష్ఠీవికవచనము: పాటి—'ఇప్పాటినో ములు వాల్లి కడంగి నోచితినిగాకేము (ఆది. IV. 102); ఇట్టిపాటి వెలిపించుట ను మాయలును నేమిసేయు (ఆది. VII. 43.) ఎవ్వరికి ధర్మజుపాటిగారు గార. ఉద్యో. I. 51;)

పాడి—ఇది తొలుత 'పాడు' అనుపదమునకు షష్ఠ్యేకవచనరూపము; కాలమునకుఁ బహువచనము కూడఁగలిగి 'పాటి' యైనది. పాడి, పాటి, అను ండును బ్రహ్మమైకవచనముగ స్థిరపడినవి. "కోటయు మిన్నును దమంగోఁ ాటికి జగడింప" (భాగ. X); "మిన్నేటి పాటియుఁ జెన్నయున్నతియు పాశవాసియుఁ జంద్రభాగ చేరియును" (మను. I.); బ్రహ్మానందంబుల ాటియై మున్నంబు ల్పు నోనాటునే యుతివిచెరి (భాగ. భీష్మ. III.); "నాపుడు మియుం బలుక వాలుకలాడిక పాటియైన చాత్రిపవిశోభయు నీ నొకమ్కన ఉ. పారి. III.) అనిరివిరి యిమ్మాటలు పాటిగాఁబట్టి విరాటుండు భయ క్తియు క్తంబుగా వేడికొనిన(భార. విరా. V.); "శౌరి రాయువిభ క్తియెపాటి మదియొ" (కాశీ. VII.); పాటు=ఫర్మము (పారిభ్రా. V. 6.)

'పువ్వుటమ్ములు (భా. విరా. II. 28), ఇట్లే, 'కెంపుటమ్ము' మొదలగు వానిలో 'ట' వర్ణ మాగమముగావచ్చి విశేష్యములను విశేషణములుగ మార్చియుండును.

'పుట్టింటిపట్టు' (S. I. I. VI. 98); అక్కింటి లెక్కను (S. I. I. V. 157); అక్కింటిలెక్క (S. I. I. V. 1180); నగరుంటిలోను; వీనిలో 'టి' వర్ణను 'ఎదు' ఔపవిభక్తిక ప్రత్యయమునుబట్టే గలిగియుండును.

'కటికివాఁడు' (భాగ. X. II. 84); కటికిచీఁకటిచింకి (మను. I.); కటి నగవు (కాశీ. VI. 227); ఇందు 'కటిక' అను పదముపై నిత్యము చేరినది.

'వేఁబోకటి మలయపవనుఁడు', (భార.విరా. II. 238); వేగుంబోకట భార. ఉద్యో. III. 245); ఇందు'వేఁబోక' పై టి వర్ణము చేరినది; ఇట్లే, 'లేఁగ, లేని లేఁగటికుత్తి (భాగ. I. 395.)

ఇంకఁ జాలును. ఏవి యౌపవిభక్తికములు, ఏవి యనౌపవిభక్తికములు ని యిప్పటి వాడుకనుబట్టి నిరూపింపవచ్చును. భాష ప్రాచీనావస్థలో ాయా పదముల స్వరూపమెట్లున్నదో చెప్పుట చాలకష్టము. ఎంత పరిశోధి నను నెన్నిరో సందేహములు కలుగుచునేయుండును. అప్పు ప్రతులలోని

పాఠములను బరిష్కర్తలు దిద్దినప్పుడు కష్టమధికమగును. ఒక్క యుదాహరణమును మాత్ర మిచ్చి యాపవిభక్తిక పదములఁ గూర్చిన చర్చను ముగింపవలసియున్నది. 'ప్రోలు' అను పద మాపవిభక్తికమా, కాదా?

నన్నయభారతము, అరణ్యపర్వము, IV. 80 లోని :—

క. కనకమయమైన యీ ప్రో, లునఁ దమనుతు లాహవంబులో నమరులచే
త నవధ్యులుగాఁ దగ న, వ్వనజజుచేఁ బడసి రసురవనితలు గరుణన్''

అను పద్య ముదాహరించి 'ప్రోలు' అనాపవిభక్తిక మని తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహములో చెప్పియున్నాఁడు. ఈ మాటనుబట్టి గుప్తార్థప్రకాశికారుఁడును 'ప్రోలు' అనాపవిభక్తికముగఁ గూడఁ బ్రయోగింపఁ బడె నని వ్రాసెను. పై పద్యమున 'ప్రోలున' అనుటకు 'ప్రోలును' అను పాఠము వ్రాఁతప్రతులయం దున్నది. ప్రకరణమునుబట్టి 'ప్రోలును' అను పాఠమే సరియైనది. 'అసురవనితలు (1) ఈ ప్రోలిని (2) తమ నుతు లాహవంబులో నమరులచేత నవధ్యులుగాన్' రెండువరములను బడసిరని యీ పద్యము నభిప్రాయము. సంస్కృత మూలమునందును నిట్లే యున్నది. కావున 'ప్రోలును' అను పాఠము ఒప్పు; ఇందు 'ను' వర్ణము సముచ్చయార్థకము. నన్నయకాలమునుండి నేఁటివఱకును 'ప్రోలు' ఔపవిభక్తికముగానేయున్నది. నేఁడు 'ప్రోలు' స్థలవాచక సంజ్ఞాపదములలో మాత్రము కొన్ని వికారములనుగూడఁ బొందియున్నది. నిడుఁబ్రోలు, అమ్మనఁబ్రోలు, రాయప్రోలు; 'ప్రోలు' 'పోలు, వ్రోలు, మోలు' లుగఁ గూడ మాఱినది: అంపోలు (విశాఖపట్టణంజిల్లా శ్రీకాకుళము నొద్ద); నిడుమోలు (కనకసుందరం), 'నిడుమోలి' వారు; రాయప్రోలు సుబ్బారావు (ప్రోలి అనవలెను.); నిడుదవ్రోలు (నిడుదవ్రోలి); 'పోలు' 'ఓలు' గఁ గూడ మాఱినది. 'ఒంగోలు' వెంకటరంగయ్య; 'ఒంగోలి' అని యనవలెను; అట్లే తెనుఁగు వారందురు. ఈ 'ప్రోలు, దోలు, మోలు, వ్రోలు, ఓలు, డ్-ఓలు' లు నల్లమలలకుఁ బడుమటనున్నట్లు కానరావు; తూర్పు తీరముననే యివి తఱచు: అనంతపురము జిల్లాలో లేవు. 'ప్రోలు' పదము హళెగన్నడమున 'పొఱల్' గాను (వాసస్థానము, పెద్దనగరము, పట్టణము); అరవమున : పొఱలి=భూమి, విస్తీర్ణము, గొప్పతనము అను రూపములతో నున్నది. శాసనములలో నిది యాపవిభక్తికముగానే యున్నది. 'ప్రోలి' (S. I. I. IV. 945); 'చేంబ్రోలనుండి' (బెజవాడ యుద్ధమల్లుని శాసనము) మొదలయినవి. నన్నయభారతమున 'ప్రోలికిన్' (ఆది. I. 116; ఆది. VI. 264, 294) అని ప్రయోగింపబడినది. కావున, తిమ్మకవి తప్పుపాఠమును జూచి భ్రమపడినాఁడని యనవలెను. ఇదిగాక యర్వాచీన కవుల ప్రయోగములు పదముల యాపవిభక్తికత్వానాపవిభక్తికత్వములను సరిగ నిర్ణయింపఁ

గలవు. పదునాఱవ శతాబ్దము దాటినపిదపఁ గొంతవఱకుఁ గృతకభాష యేర్పడినది. ప్రాస, యతి, గణాదులకొఱకుఁ గవులు స్వాతంత్ర్యమును వహించి యిచ్చవచ్చినట్లు ప్రయోగించినారు. "వీడు చదివించె నయ్యేడ, వీడని యుకి బలారి బుధులతోవే, వీడు మణులనఁగఁ దగులన, వీడునగల మానిములు వివిధాంబరముల్"-వసుచరిత్రము. ఇందు 'డు' ప్రాసము నిమిత్తము 'డు' అనావశ్యకముగఁ బ్రయోగింపబడినది. "విన్నన నేఁగు తామరలందు కిలాతపు నీడలెన్నఁడుకా" - యయాతి చరిత్రము; ఇందు 'విన్నన'ను ప్రయోగమును ప్రాసముకొఱకే.

ద్వితీయా విభక్తి.

పదము కర్మమును తెలుపునపుడు దానికి ద్వితీయావిభక్తి కలుగును. ధాతువునకు, ఫలమును వ్యాపారమును అను రెండర్థములు గలవు. వ్యాపారాశ్రయమున కాశ్రయము [illegible] (అహా. [illegible]ది) కర్తయగును. ఆట్టి కర్తృపదము ప్రథమావిభక్తియందుండును. ప్రథమావిభక్తికి ప్రకృతియనియుఁ బేరు [illegible]లదు. ఇంగ్లీషునఁ బ్రథమావిభక్తికి 'సరళ' విభక్తియని (Straight case) పేరు. ప్రథమా విభక్త్యర్థము ప్రకృతిలో [illegible] వాడుటచే, అనఁగా [illegible]ర్థముల [illegible]ర్థములను బోధించుటచే ప్రథమేతర విభక్తులు వలయు, వానికి 'వాలు' విభక్తు (Oblique Cases) లని పేరియు [illegible]. ద్వితీయా విభక్తి వికృతి విభక్తియను పేరును గలదు. [illegible] మాత్రముగాఁ గలద [illegible]ర్మము. కర్మవాచకమగు పదము ద్వితీయా విభక్తి [illegible], ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయములను [illegible]ను.

"కూర్చి, ల, ను, న, సమోధ[illegible] ద్వితీయాభి" అని యాంధ్రశబ్ద చింతామణి 'కూర్చి, ల, ను, న' అను వానిని ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయములు వివరించు చున్నది.

కూర్చి: ఇది ప్రత్యయముగ [illegible] తెనుఁగున మొదటినుండియు [illegible] భారతమున నన్నయ 'కుఱిచి' అని వాసినాఁడు. ఇది 'కుఱి (-ఱు?) చు' అను ధాతువునకుఁ గ్త్వార్థక రూపము. 'కుఱి (-ఱు) చు' ధాతువును [illegible] యేర్పడిన యితర వ్యాకరణ రూపములును తెనుఁగున మొదటి నుండియు నున్నట్లగపడదు. 'కుఱి (-ఱు)చు' నామధాతువై యుండును. '[illegible]', 'కుఱిప్పు' అనునవి తమిళ రూపములు. తెనుఁగున 'కుఱి' పరకాదిత్రై 'గుఱి' - (లక్ష్యము) యనురూపము నొందినది. దీనినుండి 'గుఱించు' అను నామధాతువును, నందుండి 'గుఱించి' అను క్త్వార్థక రూపమును నేర్పడినవి. 'గుఱించి' అనఁగా 'ఉద్దేశించి, లక్ష్యముంచి' అని యర్థము. 'కూర్చి, గుఱించి' యనునవి తెనుఁగున నర్వాచీన వర్తీయ రూపములు. [illegible] 'గుఱించి' [illegible]

రూపమును ‘ కూర్చి’ తరువాతి కాలమున నేర్పడిన రూపమునుగఁ గాన్పించుచున్నవి. ‘కుఱుచు’ అనునది ‘కూర్చు’గ మాఱినతరువాత నందుండి ‘కూర్చి’ యను క్త్వార్థక రూప మేర్పడినది. నన్నయ కాలమునఁ ‘గూర్చు’ ధాతువు లేకపోలేదు; కాని యందుండి యేర్పడిన ‘కూర్చి’ అను క్త్వార్థకరూప ముద్దేశార్థమున ద్వితీయార్థ బోధకముగ నేర్పడియుండలేదు. ‘కూర్చి’ యనునదాంధ్రశబ్దచింతామణి విధించిన రూపమైనచో నన్నయ చింతామణిని రచింపలేదని చెప్పనచ్చును. కాని సూత్రమందలి ‘కూర్చి’ యపపాఠమును, ‘కుఱిచి, ల, ను, నయోభ వేద్ద్వితీయాతు’ అను పాఠము సాధువు ననుకొన్నచోఁ జింతామణిని నన్నయ కర్తృతా విషయమున బాధయుండదు. ‘కుఱిచి’ యను పాఠమువలన గణభంగము గలుగదు. కాని, చింతామణి వ్రాఁతప్రతులలో నొక్కదానియందును ‘కుఱిచి’ యను పాఠము కానరాదు.

బాలవ్యాకరణమున ‘కూర్చి’ యనునది ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయముగాఁ దెలుపఁబడ లేదు. ‘ఉద్దేశార్థమునందు ద్వితీయకు గుఱిచియు నను ప్రయుక్తంబగు’ నని ప్రౌఢ వ్యాకరణకారుఁడు తెలిపినాఁడు. ‘కుఱిచి’ యనుటయే యాతని యభిప్రాయమై యుండనోపును. ‘కుఱిచియు’ నని సముచ్చయార్థకముగఁ జెప్పుటచే ‘గుఱించి, కూర్చి’ యనునవియుఁ గలుగు నని యాతని యాశయము కావలయును గాని ‘సముచ్చయ గ్రహణము కూర్చి జ్ఞాపనార్థ’ మని మాత్ర మాతఁడే చెప్పి యూరకొన్నాఁడు.

కుఱిచి, గుఱించి, కూర్చి యనునవి ద్వితీయా ప్రత్యయమగు నువర్ణము మీఁదనే చేర్పఁబడుచుండును; ఇందువలన విభక్తి ప్రత్యయముపై మఱల విభక్తి ప్రత్యయము చేరుచున్నదని చెప్పవలసి యుండును. ఇట్లు చెప్పుట కంటె నవి ప్రత్యేకావ్యయము లని చెప్పుటయే యుక్తముగ నుండును.

ఉదాహరణములు:—

నన్నుఁగుఱిచి (హరి. పూ. I. 101); మముఁగుఱిచి (హరి. పూ. II. 91); నిన్నుఁగుఱిచి (హరి. పూ. I. 131); నన్గుగుఱిచి (హరి. ఉ. V. 26); కుఱిచి (భాస్క. యు. 1081); ఈ యార్యజనంబులు నిన్నుఁ గుఱించి వచ్చిన వారు (భార. ఆర. IV, 364); ఆతనిం గుఱించి (భార. శల్య. II. 73); కృప గుఱించి = లక్ష్యముతోఁ గృపఁజూపి (దాశ. శత. 40).

‘కుఱిచి’ యనునది వ్యవహితము గూడనగును: ‘అజ్ఞానుఁడు దన్ను నర్థితోఁ గుఱిచి యజించుట గోరి సృజించె సురల’ (హరి. పూ. I.) కూర్చి, గుఱించి, అనువానిని గూడ వ్యవహితముగ ప్రయోగింప వచ్చును.

చిన్నయసూరి ‘ను’ వర్ణమునుమాత్రము ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయముగఁ జెప్పినాఁడు ‘డుమంతంబునకు ద్వితీయా ద్యేకవచనంబు పరంబగు

వుడు నిగాగమంబు సర్వత్ర విభాషనగు నను' సూత్రమును గల్పించి, ఆ వర్ణముపై ద్వితీయా వైభక్తిక ను - వర్ణకము చేరఁగా 'ఇకారంబు మీఁది ని, ను, వు, క్రియా విభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబగు' నను మఱియొక సూత్రముచే విభక్తిప్రత్యయమగు ని - వర్ణకమును సాధించినాఁడు. ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని 'సుహాంతో నితా విభక్త్యా టాఙా వచనద్వయే క్రమేణాన్తః' అను సూత్రముచే 'ని' వర్ణము తృతీయా ద్యేకవచనము లందు సాధ్య మగుచున్నది. ఈ నివర్ణ మాగమాత్మక మైనది. ద్వితీయ యందు ని - వర్ణమును బ్రత్యయముగఁ జెప్పి యుండుటచేతఁ దృతీయాద్యేక వచనములందు నివర్ణమాగమముగా వచ్చునని చింతామణియందు చెప్పవలసి వచ్చినది. చింతామణి ప్రకారము 'నిత్యమా మహతాం, లుక్ స్యాత్' అను సూత్రము చెప్పిన నకారాంత మహద్వాచక పదములమీఁద ద్వితీయ యందు నిగాగమము వచ్చును గావున 'రామునిని' మొదలగు రూపములు సాధ్యము లగుచున్నవి. బాలవ్యాకరణము ప్రకారము కూడ 'రామునిని' వంటి రూపము లేర్పడఁగా నిందలి తుది నివర్ణము ప్రత్యయము కావున 'రామునిని' వంటిరూపములును సాధ్యము లగుచున్నవి. నిగాగమము వైకల్పికము కాఁబట్టి 'రాము+నుక్' అని యుండఁగా 'ముమువులంబు మీఁది నువర్ణంబు నుత్వంబగు' నను సూత్రమును గల్పించి చిన్నయసూరి 'రామునిని' అను సిద్ధరూపలను సాధించెను. నిగాగమ వైకల్పికత్వమునచే 'రామును' అను సిద్ధరూపములును బాలవ్యాకరణము చెప్పిన సాధ్యములందలను వట్టివి ప్రయోగములందు మృగ్యములు. 'రామును' వంటి రూపములలోని నువర్ణము నుగాగమ లోపించి, 'రాముని' వంటి రూపము లేర్పడుటకు బాలవ్యాకరణము సూత్రములేదు.

ఇంతవఱకును వివరించిన తెన్ను మహదాదాంత కుమారపదములకు వర్తించును. "అమహంతములగు తెలుగు కుమారపదములకును నిగాగమము నిత్యముగా వచ్చును" అని చిన్నయసూరి వచించెను. దీని ప్రకారము 'మగఁడు' అను పదమునకు ద్వితీయైక వచనమున 'మగ + ను' అని కాఁగా, నిగాగమము కలిగి 'మగ + ని + ను' అయి, 'ఇకారంబు మీఁది ని, ను, వు, క్రియా విభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబగు' నను సూత్రము చెప్పిన 'మగనిని' అను రూప మేర్పడుచున్నది. నిగాగమము నిత్య మగుటచే 'రామును' అనువల్లు 'మగను' అను రూప మేర్పడదు. అమహదంతముల గనుటచే 'రావీఁడు, కన్నమనేఁడు' మొదలగు పదముల ద్వితీయైకవచనమునందును నిగాగమము నిత్యముగ వచ్చి 'రావీనిని, కన్నమనేనిని' అను రూపములే [illegible] రావి, రావీనిని, రా

నీన్, కన్నమనేనిన్, కన్నమనేన్; అను నిట్టి రూపములు సిద్ధింపవు. ఉదంత ములగు తమ్ముఁడు, అల్లుఁడు, మొదలగువానికి నిగాగమము వైకల్పికము. కావున, తమ్మునున్, తమ్మునినిన్, అల్లునున్, 'అల్లునినిన్' మొదలగు రూపము లేర్పడుచున్నవి. ప్రయోగములందు 'తమ్మున్, తమ్మునిన్' అల్లున్, అల్లు నిన్' అను రూపములే కాన్పించుచున్నవి గాని పై రూపములు కానరా కున్నవి. ఉ దృదంతములగు తత్సమ శబ్దముల కదంతములకు వలె నిగాగమము వైకల్పిక మనియే చిన్నయసూరియభిప్రాయము. ఇందువలన శంభును (న్), శంభునిని (న్); విధాతృను (న్), విధాతృనిని(న్)అను నిట్టి రూపము లేర్పడు చున్నవి. కాని, శంభునున్, విధాతృనున్, మొదలగు రూపములు ప్రయోగము లందు మృగ్యములు; 'శంభున్, విధాతృన్' మొదలగు రూపములకు వ్యాక రణములందు గతి కానరాదు.

డుమంతములు కానట్టి తత్సమాచ్ఛిక పదములలో నికారాంతములపై నివర్ణకమును, తక్కిన వానిపై నువర్ణకమును ద్వితీయైకవచనమునఁ జేరును. ఉదా. హరిని, కోతిని, స్త్రీని, తేజీని:—కాని, దాతను, మాటను; నవలాను; వాక్కును, గట్టును; వన్నెను; మొ.

ఔపవిభక్తిక శబ్దముల ద్వితీయా ద్యేకవచనముల ప్రాతి పదికము లిదంతములుగ నుండును గావున ద్వితీయావైభక్తిక నువర్ణకము నివర్ణ కముగ మాఱును. కావున, ఊరినిన్, నేతినిన్, ఏటినిన్, ఇంటినిన్, అను నిట్టిరూపము లేర్పడును. కాని, ప్రయోగములందు కానవచ్చు 'ఊరిన్, నేతిన్, ఏటిన్, ఇంటిన్' మొదలగు రూపములు వ్యాకరణములప్రకారము సాధ్య ములు కావు.

ఇఁక నాంధ్రశబ్దచింతామణి చెప్పిన లవర్ణము మిగిలినది. ఇది ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయమా యను విషయము విచారింపవలసియున్నది. ద్వితీయావి భక్తి ప్రత్యయపరిగణనసూత్రమున కేకాక 'శసోలః' అనుసూత్రమునకు 'ల' అను విభక్తిప్రత్యయ మెప్పుడువచ్చునో ప్రత్యేకముగఁ జింతామణియందు చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక యీ లవర్ణము తృతీయాది విభక్తి బహువచనములం దాగమవర్ణముగ వచ్చునని చెప్పఁబడినది. ప్రథమేతరబహువచనములందు బహువచనసూచకముగవచ్చు ల వర్ణము ద్వితీయయందు ప్రత్యయముగను తృతీయాదులయం దాగమవర్ణముగను వచ్చునని చెప్పుటయందలి యభిప్రా యము తృతీయాదులయందు లవర్ణము వైభక్తిక మన్నచో దానిపై మఱల విభక్తిప్రత్యయములు చేరునని చెప్పుట శాస్త్రసంప్రదాయముకాదని చెప్పు టయే కాని, ద్వితీయాబహువచనమున ల వర్ణమును విభక్తిప్రత్యయముగఁ జెప్పుటవలన ద్వితీయైకబహువచనములందు క్రమముగా 'దాతనున్, దాత

న్; హరినిన్, హరులన్; శంభునిన్, శంభులన్' అను నిట్టి రూపములే సిద్ధిం
ంచున్నవిగాని, ప్రయోగరూఢములైన 'దాతన్, దాతలను(న్); హరిన్,
రులను (న్); శంభున్, శంభులను (న్), మొదలగురూపములు చింతామణి
ప్రకారము సాధ్యములుకావు. ఇట్టిరూపములను సాధించుటకు 'వాక్యాంతగత
నానాంచ,' 'కవిభల్లశైః క్రియాణాం నామ్నాంచోల్లోప ఇష్యతేహి' మొద
ఓ సూత్రములను బలవంతముగ నీ విషయమున ననుసంధించుట సమంజసము
ాదు. ఆ సూత్రములు వేఱువ్యాకరణరూపములను సాధించుటకేర్పడినవి.
క్రియనుపపత్తి నూహించియే కావలయుఁ జిన్నయసూరి తృతీయాది బహు
వచనములందు వచ్చు లవర్ణమునేకాక ద్వితీయాబహువచనమున వచ్చు దానిని
ాడ నాగమ లవర్ణముగ నెంచియున్నాఁడు. కావున నాతని ప్రకారము ద్వితీ
ంయందు వచ్చు ల వర్ణము బహువచనబోధకమగు నాగమ లవర్ణముగాని
భక్తిప్రత్యయమగు ల వర్ణముకాదు. కావున, నాతని యభిప్రాయమున
గాములను (న్)' వంటి రూపములు సాధ్యములగుచున్నవి.

తృతీయావిభక్తి.

"తోన్, చేత, తోడ, చే చ తృతీయాయాః" అని యాంధ్రశబ్దచింతా
మణి. "చేత, తోడ తృతీయ" అని చిన్నయసూరిచెప్పి "చేత, తోడ, ల
ప్రథమాక్షరంబులు వైకల్పికంబుగా శేషించు" నను మఱియొకసూత్రముచే
చే, తో' లను సాధించియున్నాఁడు. 'చేతన్' అనునది 'చేయి' పదమునకును
తోడ' అనునది 'తోడు (=సహాయము)' పదమునకును తృతీయా-పంచమీ-
సప్తమ్యేకవచనమున వచ్చు రూపమని యందురు. 'చేయి' కి 'చే' పూర్వ
రూపమనియు దానికి సప్తమ్యేకవచనరూపము 'చేన్' అనియు, నా రూపమే
తృతీయా పంచములందును వచ్చుననియుఁ గూడఁ జెప్పుదురు. 'తోన్' అనునది
సంస్కృత 'తస్' ప్రత్యయమునకుఁ బ్రాకృతరూపమై యున్నది. అర్థము
ందును రూపమునందును తెనుఁగునందలి 'తోన్' ప్రత్యయ మీప్రాకృత
ప్రత్యయమును బోలియున్నది.

'చే' ప్రత్యయమును హిందీమొదలగు భాషలలోని తృతీయా పంచమీ
భక్తిక 'సే' ప్రత్యయముతోఁ బోల్పవచ్చును. తెనుఁగు 'చే' ప్రత్యయ
మునకును హిందీ 'సే' ప్రత్యయమునకును నర్థమునందును వాడుకయందును
దము లేదు. హిందీ 'సే' ప్రత్యయము ప్రాకృతమందలి పంచమీ ప్రత్య
యమగు 'సుంతో'నుండి కలిగినదని హార్నెల్ పండితుఁడును గోవింద
నారాయణ మిశ్రపండితుఁడును దలంచుచున్నారు. కెల్లాగ్ పండితుఁ డది
సమ' అను సంస్కృతశబ్దమునకు వికార మనుచున్నాఁడుకాని 'సే' కు 'సమ'
ను నర్థము లేదు కావున నీ వ్యుత్పత్తి సమంజసముగ లేదు. హిందీ 'సే

ప్రత్యయమునకు వ్యుత్పత్తినా కిట్లు తోఁచుచున్నది. ఉత్తరార్యభాషలయందు ద్రావిడభాషలయందువలె షష్ఠ్యేకవచనరూపము ప్రథమేతర విభక్తులందు ప్రాతిపదికమగుచున్నది. సంస్కృత షష్ఠ్యేకవచనప్రత్యయమగు 'స్య' అను దాని వికారమగు 'స్స' అనునది ప్రాకృతభాషలయం దకారాంత పదముల మీఁదనేకాక యన్ని శబ్దములమీఁదను చేరుచున్నది: హరిస్స, (* హరిస్య); విణ్హుస్స(=* విష్ణుస్య); హణుమంతస్య (=* హనుమంతస్య; రాజస్స(=*రాజస్య); జసస్స (* యశస్య); మొద. సంస్కృత తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయమగు 'ఇన' అనునది ప్రాకృతమున 'ఇ, ఇం' మొదలగు వికారములను బొందినది. తృతీయా బహువచనప్రత్యయమగు 'భిస్' కూడఁ బ్రాకృతమున 'హిం, ఇం' లుగ మాఱినది. ఈ రీతిగ 'స+ఇం'=సేం, సే, సే, లుగ్గ మాఱియదినేఁటియార్య భాషలందు తృతీయైక బహువచన ప్రత్యయముగఁ గానవచ్చుచున్నది. హళ గన్నడమున 'ఇం' అనునదియే తృతీయాప్రత్యయము. తెనుఁగున 'చేన్' ప్రత్యయమును నీ రీతిగనే కలిగియుండవచ్చును.

'చేత' లోని 'త' వర్ణము ప్రాకృత 'సుంతో, హింతో' అను వాని లోని 'తో' కు వికారమునై యుండును. 'త' అనునది మాగధీ ప్రాకృతవికారములగు బంగాలీ, అస్సామీ, మొదలగుభాషలలో సప్తమీ ప్రత్యయముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈ సప్తమీప్రత్యయమే తృతీయా పంచములందును నెలకొన్నది. ఈ 'త' ప్రత్యయము 'అంతః' అను నవ్యయమునకు వికారమని సునీతికుమారఛాటర్జీ యభిప్రాయపడుచున్నాఁడు. 'చేత'లోని తవర్ణ మీ రీతిగనైనను గలిగియుండవచ్చును. 'తోడ' లోని 'డ' వర్ణమునకును 'త=ట=డ' అనురీతిని వ్యుత్పత్తిని గల్పింపవచ్చును.

పై ప్రత్యయములేకాక తెనుఁగున 'చేసి, మెయి, మై' అనునవియుఁ దృతీయార్థమున వచ్చును. వీనిలో 'చేసి' అనునది 'చేయు' ధాతువునకు క్త్వార్థక రూపము. "కొన్నియెడలఁ జేత విభక్త్యర్థకవర్ణకంబులకును వలన వర్ణకంబునకును దఱచుగఁజేసి యనుప్రయుక్తంబగు" నని ప్రౌఢవ్యాకరణము. ఇది సాధారణముగ మహతీతరామహద్వాచకపదములపై ద్రుతము చేరఁగా నాద్రుతముపైఁ జేరుచుండును: వచ్చుటంజేసి, రామింజేసి; భారత భారతీ శుభగభస్తిచయంబులఁజేసి, మొద. ఇట్టి రూపములందలి ద్రుతము ద్వితీయావిభక్తిక నుస్థానమునఁగాక, తృతీయార్థమునవచ్చు 'అన్' అను దానితో సంబంధించియుండును. ఈ 'అన్' అనునది సాధారణముగ ఔప విభక్తికశబ్దముల తృతీయా, పంచమీ, సప్తమీ విభక్తులయందు జడవాచక పదముల మీఁదనే చేరును. కొన్ని యిదంత జడవాచక తత్సమాచ్ఛిక శబ్ద

టుక (భా. అర. IV. 201; అయినంతమాత్రముచేత' ననియర్థము. ఇచట
చేసి' అనునది 'అంతన్' అనునవ్యయమువై (జేరినది.); నాతప్పనుంగాంచేసి
ంనవవు. పు. 22; ఇచట 'కాన్' అను నన్నంత క్రియవ్యవధానము గా
చ్చినది.)

ధాతుజవిశేషణములవైఁ 'దానన్' అను తచ్ఛబ్ద తృతీయారూపము
ుటవలనను తృతీయార్థము గలుగుచుండును: పొనరించినదానన్ (నిర్వ. II.
5=పొనరించుటచేత): 'దానన్' అనుదానివైౖ ముల 'చేసి' చేరుచుండును:
నానంజేసి, పొనరించినదానం జేసి; మొద.

తోడ, తో.

1. 'కరణసహార్థ తుల్యార్థయోగంబులం దృతీయకుం దోడవర్ణకం బగు.'
రణము: కోలతోడంగూలనేసె; సహార్థము: రాజు సేనలతోడ వచ్చె; తుల్యా
ము: చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు.'' బాలవ్యాకరణము.

2. 'వచ్యర్థాముఖ్యకర్మంబునకుం దోడవర్ణకము ప్రాయికముగా నగు.
ాలవ్యాకరణము.—'అను' మొదలగుకొన్ని ధాతువులు ద్వికర్మకములుగ
ండును. ఆ రెండుకర్మములయందునొకటి ద్వితీయనుండే యుండును. అది
ుఖ్యకర్మము; రెండవదానిపై ద్వితీయాప్రత్యయముగాక తృతీయాషష్ఠీ
ంథ కిప్రత్యయములనుగూడఁ జర్యాయముగఁ జేర్పవచ్చును. అట్టివాని నముఖ్య
ర్మము లనిపేరు. ద్వికర్మకధాతువులలో 'వచ' అనుసంస్కృతధాతువునకును
దర్థకములగు నితరధాతువులకును (అను, చెప్పు, పలుకు, మొద.) సంబంధిం
ేన యముఖ్యకర్మములపై తోడవర్ణకముగూడఁ జేరును. ఉదా. మైత్రుండు
చెత్రునితోడనిట్లనియె; 'మైత్రుండు చైత్రు నిట్లనియె' ననియు ననవచ్చును.
కొంత ప్రొద్దు జరపు కుంతీసుతాగ్రజుం డమ్మునియుఁ బలికె నిట్లని వినయ
ంపదలు వ్రులయ (హరిశ్చ. I.)

3. 'ఉపయోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడవర్ణకంబగు. నియమపూర్వ
ిద్యాస్వీకారం బుపయోగం బనంబడు. రామకృష్ణులు సాంకీపనితోడ వేదం
ులం జదివిరి.'' బాలవ్యాకరణము.

4. ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ బ్రత్యేక ప్రయోగంబును జూపట్టెడి:
ఉదా. స్తంభగత రత్నపుత్త్రిక తనదు బోటియని విలోకించి తోడ మాటలా
ునికి నలుగడల నూచి (రామాభ్యు. IV.) ప్రౌఢవ్యాకరణము. తోకొని
భా. విరా. III. 126, 152); తోన = వెంటనే (భా. ద్రో. I. 288; అను.
VII. 134); తో రాన్ (భా. అను III. 70); తోరాఁగన్ (భా. అను. V.

450); తోన్ నరుగుదేరఁగా(భార. విరా. I. 59); తోనరుగన్ (భార.ఉ.IV. 80). తో నడువన్, తో నేతేరన్ (భార. భీ. I. 112); తోనెక్కి (భార. శల్య. I; 307), మొద.

తోడ, తో, లకుఁ గొన్ని ప్రయోగములు.

బిమ్మటితోడన్ (భాస్క. సుం. 29); బిమ్మటితోడన్ (భాస్క. సుం. 85); పదిలముతోడన్ (భాస్క. యు. 1322); ఇంతటితోడన్ (హరి. పూ. VIII. 82); గదతోడం గద చుట్టిరాన్ (భార. శల్య. II. 259); కళ్యాలతోడ (భార. క. I. 140); పుయిలోటతోడ (భార. విరా. III. 205); పేరితోడన్ (భార. విరా. I. 100; నన్నయ: పేరన్); ఇంతతోఁ గయ్యముడిగి శాంతుఁడవు గమ్మ (భార. క. I. 34; నన్నయ: ఇంతకు, ఇంతటన్; తోన్ = అవధితో); ఎక్కుడుగ వలయు నను తలంపుతోమనుట(భార. శాం. II. 262); = తలంపున; సంగడములతో (భార. భీ. I. 93); అంతతోన=అంతటన్ (భార. ద్రో. I. 111); పరిపాటితోన్=పరిపాటిన్ (భార. అర. VI. 4); క్రొత్తరఁగలతోన్ (హరి. ఉ. VII. 86); ఈరసతోన్ (భాస్క. యు. 1971); ఎడమడుగగు మనితో (హరి. పూ. I. 85); గజ్జితడపు లెలమితోఁగట్టి = ఎలమిన్ (హరి. పూ. V. 254); చిగురులతో (భార. విరా. II. 67); తన యిచ్చతోఁబడియె= ఇచ్చన్ (భార. ఉ. III. 358); తత్తజ్జాతితోఁ బండ్లగున్ (సర్వేశ్వరశత. 87= అనుసరించి); పిఱువ్వఁనతో (S. I. I. 672; కు వర్ణకము చేరునప్పటి వలె నగాగమము); క్రమంబుతోడ = క్రమముగా (నిర్వ. V. 44); మరువము మొలఁగఁదోడనె పరిమళ ముదయించు (విక్ర. I. 191; వ్యవధానము), మొద.

తోడుతన్.

'తోడన్' అనుటకు 'తోడుతన్' అనియు పదునాల్గవ శతాబ్దము నుండియు కావ్యములందు రూపాంతరము గాన్పించుచున్నది. ఇది 'తోడ్తోన్= తోడు+తోన్' అనుదానికి రూపాంతరమై యుండును. 'తోడ్తోన్' = వెంటనే అనునది కేవలావ్యయముగ నుపయోగపడుచుండఁగా 'తోడుతన్' అనునది 'తోడన్' వలె విభక్తి ప్రత్యయముగా నుపయోగపడుచున్నది. కాని, 'తోడన్' కు కలుగు కార్యములు 'తోడుతన్' కు కలుగవు. తోడ్తోన్ (భార. విరా. II. 321; ద్రో. I. 255; కర్ణ. II. 295; ఉ. హరి. II. 14; మొద.) ఇట్లే, 'తోడుతోడన్' అను నవ్యయమునుగలదు. 'చుక్కలు తోడుతోడఁ దల చూపఁదొడంగె (భార. విరా. II. 319); తోడుతోడఁ బెరుగన్ = వెంట వెంటనే(భార. విరా. II. 349); మొద. 'తోడ్తోన్' అనునది నేఁటి వ్యవహార మున 'తోడ్తో' అని వినఁబడుచున్నది.—'తోడుతన్' కుదాహరణములు:

మానావమానములకు నోర్చి యడఁకువతోడుతనునికి యరిది (భార. విరా. I.); పగతురచేతిలోఁ బడక ప్రాణముతోడుత నున్నవాఁడవే (భాగ. X. పూ.); వేడ్కతోడుతన్ (భాగ. V. i. 138; XI. 53); చిత్తంబుతోడుతన్ (భాగ. VI. 298); సూక్తులతోడుతన్ (భాగ. VIII. 271); సమ్మాననముతోడుత మ్రొక్కుచు (భాస్క. బాల. 13); * దశాస్యుతోడుతన్నిలిచి పెనంగఁగాఁ ములుగ నీకు వశంబె (భాస్క. అర. II. 138); నోళ్లతోడుత (భాస్క. యు. 517); ఇట్లే, పాండు. II. 235; కృష్ణరా. II. 113; సాం. I. పు. 6; మొద.

వ్యవహారమున నేఁడు 'తో' మాత్రముపయోగింపఁ బడుచున్నది. 'తోడ' కు మారుగ 'తోటి' అని వినఁబడుచున్నది. ఉదా. వానితోటి మాట్లాడకు, మొద.

మెయి, మయి, మై, మే.

"జడపదంబులమీఁది 'తోడ' కు 'మెయి, మై'లు వికల్పంబుగనగు. ఉదా. అందఱుఁగూడి మూసలకు సత్త్వమెయిం జనుదెంచి (నిర్వ. II.); ముక్తికున్నఖలవహింపఁగావలయు మోహముఁ బాయఁగఁద్రోచి భక్తిమైఁ (లక్ష్మీ. IV.); అవారణమెయిన్ (భార. ద్రో. IV. 99); ఎలిమిటిమెయిన్ (భార. ఉ. I. 289; శ. I. 7); సమున్నతిమెయిన్ (హరి. పూ. IX. 6); కూర్మి మైనిత్తుఁ గండలు కోసిన్మైన (భార. శ. III. 283); నిష్ఠమైన్ (భార. విరా. V. 395); ఓలిమైన్ (భాగ. V. ii. 124); ప్రౌఢిమైన్ (భాస్క. యు. 2156); ఎఱుకమెయిన్ (హరి. పూ. V. 242); ఉగ్రత్వముమైన్ (భాస్క. యు. 2107); ఓర్మిమైన్ (హరి. II.); మొద. మై, మెయి, అను పదములకు విమని యర్థము. ఆ యర్థమునఁ బవి ప్రత్యయములుగను బ్రయోగింపఁ బడినవి. ఉదా. ఉచితంపుమెయిన్ (భార. కర్ణ. II. 226); ఇమ్మెయిని మెయికొనవు (హరి. పూ. I. 131); తగుమైన్ (భార. శ. I. 98); ఇమ్మైన్ (భార. ... VI. 21); ఈమైన్ (భాస్క. కిష్కి. 122); కయ్యంబుమైఁ జెప్పుచున్ (భార. ... I. 109); నీతలంపుమే గెలువన్ (భార. ద్రో. V. 124);—ఒకప్పుడు మై, మెయి, లు చేరి యవ్యయము లేర్పడును: ఉదా. మెయిమైఁ బోవచ్చునే (భాస్క. యు. 1795); ఒంటిమైఁ జిక్కఁగనయ్యె (భాస్క. కిష్కి. 855); వేగమైన్ (భార. అర. VI. 72);—ఒకప్పుడు 'మెయి, మై'లు 'తోడ' అను నర్థమునఁగాక యితరార్థములందును నుపయోగింపఁబడును: ఉదా. పవనిమెయి వర్తిల్లుదు =పనియందు (భార. విరా. I. 108); రాత్రిమైన్ = రాత్రియందు (భాస్క. కిష్కి. 117); బాసమైన్ =బాసప్రకారము (భార. విరా. III. 109); మెయి, మై, లపై 'కొను' ధాతు వనుప్రయుక్తమై 'పూను' అను నర్థము నిచ్చును. ఉదా. ప్రియమైనకార్యంబు మెయికొనంగఁ గనుటకంటెను

(భార. భీ. III. 301); ఇమ్మెయికి మెయికొనవు (హరి. పూ. I. 131); ప్రతిన పూరగింపమేకొని (భార. ద్రో. II. 359); మేకొని (భార. ఉ. IV. 242; ద్రో. II. 359; III. 21), మొద. కాని, మేకొనఁజాలదు = ఓర్వఁజాలదు (భార. విరా. I. 103); 'మై' కి 'తెంచు' అనుబంధముగాఁ జేరి 'సమ్మతించు' అను నర్థము నిచ్చును. ఉదా. మైతెంచి (కుమా. భా. II. 327); మొద. 'కార్యంబుమై వాఁడు' కార్యమునందు వ్యాపృతుఁడైనవాఁడు (భాస్క. యు. 486). జడ పదంబులమీఁది 'తోడ' కు మెయి, మై, లగునని ప్రౌఢవ్యాకరణకారుఁడు చెప్పినను నవి తోడ నను నర్థమున గుణవాచకపదములమీఁదనే చేరును గాని వస్తువాచకపదములపైఁ జేరవు. ఖడ్గము మెయింజంపె, లేఖినిమెయిన్ వ్రాసె, మొదలగు ప్రయోగములు గానరావు. 'తోడ' నను నర్థమున నన్నయ మెయి, మై, లను వాడలేదు. ఇవి యెన్నఁడైన వ్యవహారమున నున్నవేమో తెలియదు. నేఁటి వ్యవహారమున లేవు. కావ్యములందవి 'న్, అన్' అను తృతీయావిభక్తిప్రత్యయములకు మాఱుగఁ జేరుచుండును: కూర్మిమైన్=కూర్మిన్ ఓర్మిమైన్ = ఓర్మిన్; అవారణమెయిన్ = అవారణన్; పరిపాటిమెయిన్ = పరిపాటిన్; సముత్సుకతమెయిన్ = సముత్సుకతన్; మొద.

సప్తమియందువలెఁ దృతీయయందును 'అన్, న్' లు ప్రత్యయములుగఁ జేరును. ఉదాహరణములు మున్ముందు చూపఁబడును. పై ప్రత్యయములు గాక, తృతీయార్థమున బడిన్, వెంటన్, మొదలగు నవ్యయములును జేరుచుండును :

ఉదా:—చనియెం గేకయసుతానుచారికలబడిన్ = తో (భార. విరా. I. 306); మొద. ఇట్లే, కూడన్ = తో (కళా. II. 17); ఈరసమెత్తి= ఈరసముతో (భార. ఉ. IV. 306); మేదినీతనయుఁడు లక్ష్మణుండుసయితంబుగ (భాస్క. అయో. 61); నిన్నుఁగనుఁగొనఁబడసి నాదు చూడ్కి చరితార్థమయ్యె (భార. ఉ. I. 273); మొద.

శిరసావహించి (భాగ. IV. 688); ఇట్లే, మనసా, క్రమేణ, మొదలగు సంస్కృత తృతీయాంతరూపములును దెనుఁగు కావ్యములందును వ్యవహారమునందును ప్రయుక్తము లగుచున్నవి.

చతుర్థీవిభక్తి.

'సంప్రదానంబునకుం జతుర్థియగు. త్యాగోద్దేశంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు. జనకుండు రామునికొఱకు(కై) గన్యనిచ్చెను. కొన్నియెడల నుద్దేశ్యమాత్రంబునకగు: పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు. బాలవ్యాకరణము. 'కై, కొఱకున్' అనునవి తెనుఁగునఁ జతుర్థ్యర్థమునఁ బ్రథమేతరవిభక్తి ప్రాతిపదికముపైఁ జేరును. ఇవి సంప్రదానార్థమందే కాక యుద్దేశార్థము

నను వచ్చును. ఉద్దేశార్థమున వీనికిని 'కుఱిచి, కూర్చి, గుఱించి' అనువానికిని భేదములేదు. 'కై' అనునది 'కు+అయి' అనువాని చేరికవలనఁ గలిగినదని యందురు. ఈ పక్షమున 'అయి' అనుదానికి "సహాయపడి, పక్షమును బూని" యనునర్థము వచ్చును. ఈయర్థమున "అయి" అనునది ప్రత్యేకపదమగును; 'కు' అనునదియే ప్రత్యయమగును. బాగుగనాలోచించినచో 'కు, కి' అనునవి వాస్తవముగఁ జతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములు. వానికి సంబంధించిన తమిళమందలి 'కు', కన్నడమందలి 'కె, క్కె, గె, ంగె, ంగిం' మొదలగునవి చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములుగనే తమిళ కర్ణాటక వైయాకరణులు తెలిపియున్నారు. 'కై' అనునది 'కు+ఇ' అనువాని సంధివలన నేర్పడిన దనుటకంటె, సంస్కృతమందలి 'కృతే' అను నవ్యయమునకుఁ బ్రాకృతరూపమగు 'కఏ' అనుదాని సంక్షేపరూపమని చెప్పుట యొప్పును.

'కొఱకుకై' అను ప్రత్యయమును నన్నయ నాఁడులేదు; పదునొకండవ శతాబ్దపు శాసనములందుగాని తత్పూర్వపు శాసనములందుఁగాని యది కానరాదు. కాని, యాంధ్రశబ్దచింతామణి దానిని పేర్కొనుచున్నది. 'కై' అనునది మాత్రము నన్నయ భారతభాగమున మూఁడుసార్లు వచ్చినది. అందొకసారి యతిస్థానమున వచ్చినది; అచట నదే ప్రధానముగా నున్నది; తక్కిన రెండు చోట్లనుబట్టి దాని ప్రాధాన్యమును నిర్ణయింప వీలులేదు. 'కు' తో చేరకయే 'అయి' అనునది ప్రత్యేకముగఁ బ్రత్యేకార్థములందు నన్నయభారతమున నుండుటచే 'కై' అనుదానిని నన్నయ 'కు+అయి' అనియే భావించినట్లు నిర్ణయింపవచ్చును. కావున 'కై' అనునది కూడ నన్నయకాలమునఁ జతుర్థ్యర్థక ప్రత్యయముగ లేదనియే తలంపవచ్చును. కాని, యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయముగనే పేర్కొనఁబడియున్నది. 'కొఱకు' అనుదానిని 'కొఱ (=ప్రయోజనము)+కు' అని విడఁదీయుదురు. 'అఱ పొఱుచు కుఱుచ చేతులు, నొఱవశరీరంబు గలిగి యొరులకుఁ జూడఁ గొఱగా కుండియు మన్మథు, నొఱవులఁబడియును నిలిచు యువతీప్రియుఁడై (భార. ఆర. II. 134) అను పద్యమున 'కొఱ' యనుపదము నన్నయభారతభాగమున నొక్కసారి మాత్రము వచ్చినది. ఈ 'కొఱకు' 'ప్రయోజనము' అను నర్థమును జెప్పవచ్చునేమో. ఇట్లే 'కొఱగామి, కొఱమాలిన పనులు' మొదలగువానియందును నీయర్థము దోఁచుచున్నది. కాని, 'కొఱ' కు ప్రయోజనము నర్థ మెట్లుకలిగినదో తెలియరాకున్నది. 'కొఱ' కు 'కొఱఁత' అనునది సుప్రసిద్ధార్థము; ఇతర ద్రావిడభాషలలో తమిళము: కుఱై; మలయాళము: కుఱ; కన్నడము: కొఱె, తుళు: కొఱె, అను పదములకు 'కొఱఁత' యనియే కాని 'అక్కఱ' యను నర్థము లేదు. తెలుఁగునను 'అఱ

గొఱ, కొఱప్రాణము' మొదలగు వానియందు దానికి కొఱంతయనియే యర్థమున్నది. "ముఱిముఱి చీఁకటిలో నందఱురాజులు సమరముడిగి తగనెల్లిట్టికిన్ గొఱ గలకల నగు నడువుఁడు నెఱవగు గోవర్ధనాద్రి నేలకుననుచున్" (ఉ. హరి. IV) లోఁ గూడ 'కొఱ'కు 'కొఱంత' యనియే యర్థము. 'కొఱముట్టు' అనుదానియందు 'కొఱ' యనఁగా 'పని' యనునర్థము కలుగుచున్నది. కొఱమాలిన పనులు, కొఱగాని కొడుకు, మొదలగు వానియందును 'కొఱ' యనునది 'పని' యనునర్థమందే వచ్చుచున్నది. 'కొఱమించు పగడంపు గుండ్రుకంబంబులు' (అచ్చ. రా. అర. కాం.) అను ప్రయోగమున 'కొఱ' యనఁగా 'పనితన' మనునర్థము కలుగుచున్నది. ఈ 'పని' యను నర్థము నుండియే 'ప్రయోజన' మను నర్థవిశేషము కలిగియుండును; గాని, యీయర్థమున నీపదముతో సంబంధించిన యితర ద్రావిడభాషాపదములు కానరాకున్నవి. కావున ప్రయోజనము, పని, యనునర్థములుగల 'కొఱ' యను తెనుఁగుపదము ద్రావిడేతరభాషలనుండి తెనుఁగునఁ జేరియుండును. అది ప్రాకృతపదమైనచో 'కృష, కర్ష' మొదలగు 'కృష్' ధాతుజన్యములగు సంస్కృతశబ్దములకు వికారమగు ప్రాకృతపదమునుండి పుట్టియుండునని చెప్పవచ్చును.

పూర్వకాలపు తెనుఁగున 'పొంటెన్' అను నొక యవ్యయము 'కొఱకు' అను నర్థమున వాడుకయందుండెను. అది నేఁటి వ్యవహారమున నెందును గానరాదు. దాని వ్యుత్పత్తిని గూర్చి 1388-వ పుటలో విచారింపఁబడినది. ఉదా. విప్రుల మంత్రులఁగా నొనరించితే కార్యసంప్రయోగముపొంటెన్, (భార. సభా. I.), మొద.

కై అను ప్రత్యయము పదము శేషషష్ఠీ రూపముపైఁ జేరును: రామునికై, నాకై, హరికై, మొద. ఉమంతమగు శబ్దముపై 'కై' చేరునప్పుడు 'కు' వర్ణము చేరునప్పటి తీరుననే నగాగమము వచ్చును: రామునకై, శంభునకై, విధాత్రునకై, మొద. అర్వాచీన కృతులందు నగాగమము లేకుండఁ గూడఁ బ్రయోగములు కాన్పించుచున్నవి: ప్రాచేతనుకై (భాస్క. బాల. 3.)

'కొఱకు' 'పొంటె' అనునవి శేషషష్ఠీరూపముల మీఁదనే కాక, తద్ధర్మార్థక ధాతుజ విశేషణముల మీఁదను జేరుచుండును: చేయుకొఱకు, చేయుపొంటె, మొద.

కొన్ని ప్రయోగములు.

కొఱకు:—i. ప్రథమా రూపములపై: పార్థులతోడివిగ్రహము కొఱకె (భార. అర. V. 868); నిబ్రదుకు కొఱకు (భాస్క. కిష్కి. 532); కలఁచుట

ొఱకు (భాస్క. సుంద. 199); బ్రహ్మకొఱకు (భాస్క. యుద్ధ. 126); సందర్శ
ంబు కొఱకు (కళా. IV. 140); సిరికొఱకు (పాండు. II. 40).

ii. శేష షష్ఠీ రూపముపై: బభ్రుకొఱకునై (హరి. ఉ. VI. 260); * నాకొఱకు' అనుటకు 'నాదుకొఱకు' అని భాస్క. కిష్కి. 329లో ప్రయోగము లేదు.

iii. తద్ధర్మార్థక ధాతుజ విశేషణములపై: చేయుకొఱకు (భాగ. I. 33, IV. 531; కళా. II. 7); జరుగనీకుండుకొఱకు (భాగ. IV. 31); కొఱకు' పై మరల 'అయి' చేరును: సిద్ధించుకొఱకునై (వరాహ. VII. 36); కుర్దించుకొఱకునై (శకుం. పరి. II. పు. 22; విష్ణుపు. II. 116), చూపు ొఱకు (కళా. III. 161), మొద.

* గుగ్గిలంబు వెట్టికొఱకై (S. I. I. V. 529); ఆసీవాణంబు నేసికొఱకై (S. I. I. V. 1153)—వీనిలో పెట్టి = పెట్టే; చేసి = చేసే, అని యుండవలెనేమో.

iv. అవ్యయముపై: ఏమికొఱకై (భాగ. VIII. 440); మొద.

కై, కయి:—i. నాకై కసింగొని (నిర్వ. III. 43); నీకై పొంలితిమి =నీవంకకు, (భార.ఉ.IV. 26); మాకై (భార. అశ్వ. IV.268); ధర్మరక్షణము నకై (భార. మా. I. 86); అతనికై వేదంబులు విధించె సకలక్రియలకు హరి.ఉ. IV. 51); ఉదరపోషణకై (భార. విరా.II.218); అంబకై పూనివచ్చి భార. భీ. I.54). నీకయి (భార. అశ్వ. III. 59); గంధమాదనంబునకయిచను మన్న (భార. అర. V. 414); నీకయికదా (భార. ద్రో. IV. 268); అమ కులకయి సమరంబుసేసి (హరి. ఉ. II. 139); దానింగనుటకయి (భార. భీ. I. 209); దానికై కాదే (భాస్క. యు. 75); తనకై యొరులకయి (హరి. పూ. I. 129).

ii. నగాగమములేకుండ: పాపచేతనుకై (భాస్క. బాల. 2); బ్రహ్మ వత్తుకై (భాస్క. బాల. 322): వాయుపుత్త్రుకై (భాస్క. సుం. 492)

iii. కున్+ఐ=కునై: నీకునై (భా. అను. IV. 125); చేయుటకునై భార. అర. VI. 82); * కు+అయి; కున్+అయి: అనునవిచేరి చతుర్థ్యర్థమును బోధించునట్లే 'కున్+కాన్' అనువాని కూడికవలనఁ గూడఁ జతుర్థ్యర్థము ద్యోతకమగును: ఉదా. నాకుఁగాన్ (నిర్వ. VI. 18; VII. 68); సుపర్వుల కుఁగా (ఉ. రా. I. పు. 28); తమ్మునికిఁగాఁగఖీష్మునిడు గన్నియలఁగొని పోయె (భార. ఉ. IV. 280); మాకుంగా దీనిని విడువవలయు (భార. అర. V. 183); ద్వన్ద్వముసకుంగా నొచ్చియున్ (భార. ఉ. IV. 261); క్రావుటకుఁ

(భార. అను. I. 227); ఒకపనికిఁగా (విష్ణుపు. VI. 142); దశబందానకుంగా (S. I. I. IV. 923, శక. 1300.), మొద.

పొంటె:—దీని వ్యుత్పత్తి యేమో నిర్ణయింప వీలులేదు. అఱవము లోని 'పొరుట్టు' అనుదానికిని దీనికిని సంబంధ మున్నదందురు. స్పృశ్ ధాతు జన్యమగు * 'స్పృష్టి' అనుదాని చతుర్థ్యేకవచనము 'స్పృష్ట్యై' అను దానికి ప్రాకృతమున 'పుట్టీఏ) అనియగును; అది తెనుఁగున 'పొంటె' అని యగుట క వకాశమున్నది. కొంచె మించుమించుగ 'స్పృశ్ ధాత్వర్థమందే 'పొంటె' నుపయోగింపఁబడుచుండుటచే నీ వ్యుత్పత్తి సరియైనదేమో విచా రార్హముగ నున్నది.

i. ప్రథమారూపముపై: విప్రులమంత్రులఁగా నొనరించితె కార్య సంప్రయోగముపొంటెన్ (భార. సభా. I.)

ii. తద్ధర్మార్థక ధాతుజవిశేషణములపై: హితమొనర్పు పొంటెన్ (హరి. పూ. VI. 64); జడిపట్టుపొంటె (హరి. పూ. VII. 160); ఋణంబు నీగుపొంటె (హరి. ఉ. I. 94); చేయుపొంటె (హరి. పూ. II. 106); మొద.

కోసము, కోసరము:—'కోసము' అను పదముగూడ చతుర్థీ విభక్త్యర్థకావ్యయముగ గ్రంథములందును వ్యవహారమునందునున్నది. ఇది కన్నడ మందలి 'ఓస్కర' శబ్దముతో సంబంధించినది. కన్నడదేశ ప్రాంతములవా రగు నాంధ్రుల వ్యవహారమున నిది 'కోస్కరము' అని వినఁబడుచున్నది. 'అదక్కె + ఓస్కర' = అదక్కోస్కర, అను సంధిరూపము నా ప్రాంతపు తెనుఁగువారు విడదీయునప్పుడు 'కోస్కర' అని వేఱుచేయుటవలన నీ రూప మేర్పడినది. 'కోస్కరము' అనునది 'కోసరము, కోసము' లుగా మాఱి యుండును. ఉదా:

ఉ. ఎవ్వరికోస మీవగలకేమి యిఁకం బదమంచు (అనిరుద్ధ చరిత్రము I. 111).

ఉ. స్థిరభక్తిని గొల్వుఁడీ పరా, ధీనులుగాక మీరు వసుదేవకుమా రకు ముక్తికోసమై (అప్పకవీయము IV. 314).

ఉ. భూనుతకోసమేఁ గనక - బొంకితి నేనియు (ఉత్తర రామా యణము పుట 313).

సీ. ఎలమితోఁ గపిరాజు చెలిమి పాటించుట, నీకోసమేకదా - నీర జాక్షి (ఉత్తర రామాయణము పుట 317).

సీ. వలరాజుకోసమై యలవసంతుఁడు గుంపు సేసిన చిలుక తేజీ లనంగ. (ఉత్తర రామాయణము I. 21.)

సీ. చెలువారెడుఁ గ్రొత్తనందుల వస్త్రమని యెంచుకొన నిదె
య్యంటకోస మనును (నిరంకుశోపాఖ్యానము. II. 45).

ఉ. మా, కోసము తల్లిదండ్రులిది - గోయదిగోయని చూచుటాయె.
(తిరుపతి వేంకటకవులు: నానారాజ సందర్శనము.)

తొంగికంటకోసమై (రాధికా సాంత్వనము III. 118); ఆడిన కోసము
వైజయంతీ విలాసము III. 96); బంటుకోసమై (వైజయంతీ విలాసము
V. 5.) వాని కోసమై (హంసవింశతి III. 36); రాళ్లకోసమై (కాళహస్తీ
శ్వర శతకము 23).

ముక్తికోసము (నరసింహశతకము 7); కూటికోసముకై (నర
సింహ శతకము 52).

ఇతర విధములఁ గూడఁ జతుర్థ్యర్థమును దెలుపుట గలదు: ఏఁగుదే
లయు ఏ పనిఁబూని (భా. విరా. II. 40); దేహహేత్వర్థ మిమ్మహిం జన
నము నొందినారము (భా. ఆర. IV. 186); ఏమిటి కరుదెంచితిరి (భా. ద్రో.
I. 262); ఏమి గారణంబు వచ్చితి (భాస్క. కిష్కి. 14); ఇట్లే, నిమిత్తము,
మొదలయినవి.

పంచమీ విభక్తి.

'పట్టి, వలన, కంటె ఇతి పంచమీ' అని యాంధ్రశబ్దచింతామణి
సూత్రము చెప్పుచున్నది బాలవ్యాకరణముసయితము 'పట్టి, వలన, కంటె' అనునవి
పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయములుగాఁ జెప్పుచున్నవి. 'స్పృష్ట్వా' అను
సంస్కృతత్వాంతరూపమునకు ప్రాకృతరూపము 'పట్టి' అనుదానినుండి యీ
'పట్టి' వర్ణకము గలిగినదనియుఁ జెప్పవచ్చును. లేదా 'పట్టి' అనునది 'పట్టు'
అను ధాతువునకుఁ గ్త్వార్థకరూపము; 'గ్రహించి' అని దాని యర్థము. ఇది నా
ముల ద్వితీయావిభక్తి రూపములమీఁదనే వచ్చును: జ్ఞానమునుబట్టి; చెప్పు
టంబట్టి; ఒకప్పుడిది హేత్వర్థమున క్త్వార్థక్రియలమీఁదను వచ్చును: నీవు కోలు
గఁబట్టి, రాఁబట్టి, కాఁబట్టి, మొ.

'ఎట్టుసమకూరు వీరికి నీప్రభావ మీవు గలుగంగఁబట్టికా కిందునదన'
(కాశీ. III. 44); సేవింపఁబట్టి (కాశీ. VII. 18); పావనాత్మునిఁడిలఁ బ్రభ
వింపంబట్టి; (ప్రభులిం. పు. 111), మొద.

'పట్టి' ని హేత్వర్థమున నేకాక యితరార్థములందును వాడవచ్చును;
ఉదా. పెద్దగాలంబునంబట్టి (కాశీ. V. 275; VII. 140); నాటంబట్టియు
(విక్ర. V. 215); తడవులంబట్టి (ప్రభా. III. 97; శశా. III. 116); మొ.
పట్టి వర్ణకము వైయర్థములందు నేఁటివ్యవహారమునను గలదు.

పనినెరవేరింది; వాడు ఇవ్వబట్టి యీ అప్పుతీరింది; అప్పటిబట్టీ యిక్కడనే ఉన్నాను; మొద. హేత్వర్థమున నొక్క. 'పట్టి'నేకాక యన్ని ధాతువుల క్త్వార్థక రూపములను వాడవచ్చును. ఉదా. వానితో చెప్పి లాభములేదు; కొట్టి ప్రయోజనము లేదు; చదివి ప్రయోజనమేమి? మొద. ధర్మనందనుఁడు కల్గం బట్టి (భార. ఆర. VI. 61); సత్యగుణనిష్ఠంబట్టి (హరి. పూ. I. 34).

2. "అపాయ భయ జుగుప్సా పరాజయ ప్రమాద గ్రహణ భవన త్రాణ విరామాంతర్ధి వారణంబు లెద్దాననగు దానికి వలన వర్ణకంబగు. రాజ్యంబువలన భ్రష్టుండయ్యె; చోరునివలన భయపడియె; పాపంబువలన నేవగించె; అధ్యయనమువలన డస్సె; పాడివలనం బరాకువడియె; మైత్రునివలన ధనంబుఁగొనియె; మనువువలనం బ్రజలు వుట్టిరి; చోరునివలనంగాచె; భోగంబులవలన విరమించె; తల్లివలన డాగె; శోకంబువలన వారించె;-బాలవ్యాకరణము.

మోహంబువలనఁ జై మునసరులోభంబు (భార.ఆర. IV. 288); ప్రీతుఁడనైతి నీవలన (భార.ఆర. VI. 125); ఇట్టిట్టని సొలవకు రాజువలన నటు గైకేయిన్ (భాస్క. అయో. 86); సకలభయంబులవలనం బాసిన (హరి. పూ. I. 92); సత్రాజిత్తు జనార్దనునివలన శంకించి (హరి. పూ. III. 176); వారికంటె నీకేమిటివలనఁ దక్కువ (హరి. పూ. IV. 81); నీవలన సంతసిల్లితి (హరి. ఉ. X. 274);-ఎల్లవలనఁ గలుగు భువనవాసులఁ బిలిచి (హరి. పూ. I. 134-ఇందు 'వలను' ప్రత్యేకపదముగానున్నది)

వలనన్' అనునది దిగర్థకమగు 'వలను' పదమునకు సప్తమ్యేకవచన రూపము; ఆ రూపమే పంచమ్యర్థమునను వాడఁబడుచున్నది. ఇది 'వల్న,' 'వల్ల' అనియు వికారము నొందినది. 'వల్న, వల్ల' లర్వాచీన కావ్యములలోని కెక్కినవి. నేఁటి వ్యవహారమున 'వల్ల' యే కాని 'వలన, వల్న'లు లేవు.

'పీ, నా మానిం బచరించి తుంబురుని వ-ల్నం గన్న గాంధర్వవిద్యా మాహాత్మ్యము (చంద్ర భా. V. 206); తప్పునా, వల్లను గల్గెనంచు జన వల్లభు దేవి నొసంగనైతి (నిర్వ. వి. రా. VI. 218); అల్లేమ చను హాళాహాళి, వల్లనెకాదు (బహులా. II. 56); ఈ కళానిధివల్ల నేకదా ..., ఈ వసుఖని వల్లనేకదా ..., ఈ మహావిభువల్ల నేకదా ..., ఈ సత్ప్రభునివల్ల నేకదా ... (బిల్హ. II. 55); తేజినందితిమల్లధీరువల్ల (మధు.); చలిమలవల్లనుల్లసిలు చల్లదనంబును నూనకుండినన్ (మను. II. 10); విశ్వమంత నీ, వల్లను సంభవించు (శివర. పు. 18); ఎవ్వనివల్లఁ బుట్టు జగమెల్లను సంతతముం బ్రవర్ధనం బెవ్వని వల్ల లీనమగు నెవ్వనివల్నఁ దిరోహితంబునౌ (శివర. పు. 22); తన్నుఁ గనుట వల్ల నీవల్ల ధారుణీవల్లభాజ్ఞ,మీఱి (సారం. III. 95); మొద.

'వలన' కు మాఱుగ 'కు' వర్ణకమును నొకప్పుడు గావ్యములందు వాడుటగలదు. ఉదా. రాజ్యంబునకు భ్రష్టుండయ్యె; చోరునకువెఱచె; మను ప్రనకుం బ్రజలుపుట్టిరి; మొద. గ్రహణ, త్రాణ, విరా, మాంతరర్థ్యర్థములం) కార్యము గలుగదు: మైత్రునికి ధనంబుఁగొనిమె; చోరునకుఁగాచె; భోగం ులకు విరమించె, తల్లికిడాగె, అను నిట్టి ప్రయోగములుండవు. వ్యవహార ునను నేడు 'వలన' కు రూపాంతరమగు 'వల్ల' ను భయ, పరాజయ, గ్రహణ, ంవ నార్థములందే వాడుచున్నారు. దొంగలవల్ల భయము; చదువువల్ల ంలనట; వారివల్ల పుచ్చుకొన్నాను; గింజలవల్ల మొలకలుపుట్టుతవి; మొద. నేడు 'రాజ్యమువల్ల భ్రష్టుడైనాడు; పాపమువల్ల అసహ్యించుకొన్నాడు; ధర్మమువల్ల పరాజుపడినాడు; చోరులవల్ల కాపాడినాడు; తల్లివల్లదాగినాడు, అను నిట్టి వాడుకయున్నను వాని యర్థమునందు చాల మార్పుగలిగినది. ఇందు 'వల్ల' కు 'కారణముచేత' అను నర్థము కలిగినది. 'నేడు రాజ్యమువల్ల భ్రష్టుడైనాఁడు' మొదలగువానిలో భ్రష్టతకు రాజ్యమును, ఏవగింపు మును, పరాజునకుధర్మమును, రక్షణమునకుఁ జోరులును, దాగుటకుఁ దల్లియుఁ గారణములను నర్థము గలుగును. 'వలన' కీ యర్థమున నర్వాచీన కావ్యము లందు ప్రయోగములు గలవు. అందువలన (పాండు. II. 225); మొద. ఆపని నావల్లకాదు' మొదలగు వాడుకలును వ్యవహారమునను నర్వాచీన కావ్యములందును నున్నవి.

'ఉండి' యను క్త్వార్థకరూపము పంచమీ విభక్తి ప్రతిరూప కావ్య యముగా నుపయోగింపఁబడినది. అది ద్రుతముతోఁ గలిసి 'నుండి' నొ హలాదిగనే విభక్తిప్రత్యయముగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. వ్యవహారమున 'నుండి'యేకాక ద్రుతముతోఁగూడిన 'ఉంచి' యను క్త్వార్థకరూపమును బంచమీవిభక్త్యంతముగ నిలిచినది. 'ఉండి' 'నుండి' లైనట్లే 'ఉంచి' 'నుంచి' యైనది. ఈ 'నుంచి' ప్రత్యయమును గవులును వాడియున్నారు.

గీ. కాంచి యమ్మంత్రి యెచ్చోట-నుంచివచ్చె. (కృష్ణరాయవిజయము IV. 28.) శా. ...న, న్నుంచే; నాఁటనుంచి (దశావ. పు. 64, 298); అప్పటి నుంచి (దశావ. పు. 206); మణిగవాక్షులనుంచి వేమాఱుఁగాంచి (ఉపాక V. 70); మొద.

'ఉండి' పదము కావ్యములం దొకప్పుడు వలన వర్ణకమున కను ప్రయు క్తమగును. ఉదా. హిమగిరినలనుండి గంగవొడమె; నాకంబువలన నుండి నారదుండువచ్చె, మొద. కొండపులనలనుండి వచ్చెనందగోపుడు హరి. వృ. V. 18) 'ఉండి' ... ...నే వాడి

బడుచుండెను. అటుకటనుండి (హరి. పూ. VII. 105); పిన్ననాఁటనుండే నియు (భాగ. VII. II.); పసిపాపనాఁటనుండియు (హరి. ఉ. VIII. 263); అనేకజన్మములనుండే నన్ను (ఒం. రఘు. శత. 13); వ్యవహారమునను 'వల్లనుండి, వల్లనుంచి' అని వాడుటకలదుగాని యవి హేత్వర్థమున మాత్రము వాడఁబడుచున్నవి.

'ఉండి' పదమును 'వలనన్' అను 'వలను' శబ్దము సప్తమ్యేకవచన రూపము మీఁదనేకాక యితరపదముల సప్తమీ రూపములమీఁదను, ద్వితీయా రూపములమీఁదను గూడ వాడవచ్చును: ఉదా. సప్తమీ రూపములపై: వనముననుండి వచ్చె, వనమందుండివచ్చె, వనమునందుండివచ్చె, వనములనుండివచ్చె, వనములందుండివచ్చె, వనములయందుండివచ్చె; ఊర నుండివచ్చె, ఊరియందుండివచ్చె, ఊళ్లనుండివచ్చె, ఊళ్లయందుండివచ్చె; గగనమందుండివచ్చి (భాగ. XII. 900); 'ఎందు' పైఁగూడ 'ఉండి'చేరును: ఎందుండిరాక (భార. శాం. V. 7); ద్వితీయారూపములపై : వనమునుండి వచ్చె, ఊరినుండివచ్చె. నేఁటివ్యవహారమున ద్వితీయారూపములమీఁదనే 'ఉండి' చేరుచుండును. 'నన్నుండి యీవెతలందవలసె (రాధికా. III. 70); నిన్నుండి (రాధికా. III. 22); తన్నుండి (రాధికా. III. 21); అను నిట్టి ప్రయోగము లర్వాచీనములు. 'ఉండి' పదమును వ్యవధానముతోఁగూడ వాడవచ్చును: ఉదా. ఎన్నాళ్లనోయుండి = ఎన్నాళ్లనుండియో (పాండు. III. 38.)—'ఉంచి, ఉండు'లు షష్ఠీరూపముల మీఁదను నర్వాచీనకృతులందును నేఁటి వ్యవహారమునను గాన్పించుచున్నవి. అప్పటినుంచి (దశావ. పు. 206); నానుంచి, మీనుంచి, మొద.

పూర్వకృతులందు పంచమియందు 'కోలెన్' అను పదమును వాడుచుండిరి. ఇది ప్రథమా, సప్తమీ విభక్త్యంతరూపములమీఁదను, భూతార్థక ధాతుజ విశేషణముల మీఁదను వాడఁబడును: ఉదా. పాపగోలెన్ = చిన్నతనమునుండియు (శకుం. పరి. II. పు. 25); అన్నిదినంబులం గోలెన్ (శకుం. పరి. I. పు. 19); పుట్టినకోలెను (భాగ. అర. V. 10; హరి. ఉ. VI 207; VIII. 204; హరి. పూ. II. 207 నను చేరినకోలెను (హరి. పూ. IX 55): గోగ్రహణంబునఁగోలె (భార. ఉ. III. 92); విన్నకోలె (భాస్క. యు 156); కనినప్పటఁగోలెను (భాస్క. అర. I. 149); (నిర్వ. IX. 53).

'కంటె' వర్ణకమును 'కు+అంటె' అని విడఁదీయుదురు. దీనికిఁ గన్నడమున సరిపోవు ప్రత్యయము 'అకి (క్కి)ంత' అనునది. ఇది 'అకె+ఇంత' అనఁ... 'అకె' లోని తొలి 'అ'కారము షష్ఠీబోధకమగు ... వాని సంధివలన నేర్పడినది. ... జతుర్థ్యర్థక 'కె' ప్రత్యయముచేరినది. ఇట్లేర్పడి ప్రత్యయము; దానిపైఁ

...కె' వై 'ఇంటె'=ఇంక (ను) అను నవ్యయము చేరి 'అకిన్త' అను రూప
...ర్పడినది. వైయాకరణులు చేయు ప్రకృతి ప్రత్యయవిభాగమువలన భాషా
...త్త్వవిషయమున నెట్లు తప్పుదారిఁ బడుదుమో యీ 'అకిన్త' అను
ప్రత్యయ చరిత్రమువలనఁ దేటపడఁగలదు.

తెనుఁగు: దానికంటెను = కన్నడము: అదక్కిన్త = దానికింకను
...దియెక్కువ).

కంటె వర్ణకము (i) అన్యార్థాదియోగజమగు పంచమికిని (ii) నిర్ధారణ
...పంచమికిని వచ్చును. అన్యము, ఇతరము, పూర్వము, పరము, ఉత్తరము,
...క్షిణము, సమీపము, దూరము, దగ్గఱ, ఎక్కువ, తక్కువ, మేలు; మొద
...యిన వర్ణ్యములు. రామునికంటె నన్యుఁడు ధానుష్కుఁడు లేఁడు; ...థము
...ంటె నితరము దోషము లేదు; దానికంటె నిది పూర్వము; దీనికంటె నది
...రము; దానికంటె నిది యుత్తరము; దీనికంటె నది దక్షిణము; దానికంటె
...ది సమీపము; దీనికంటె నది దూరము; దానికంటె నిది దగ్గఱ; దీనికంటె
...నదియెక్కువ (తక్కువ, మేలు); మొద. కొన్నియెడల 'కంటె' వర్ణకమునకు
...మారుగ 'కు' వర్ణకమును వాడవచ్చును. రామునకన్యుఁడు ధానుష్కుఁడు
లేఁడు; మొద.

నిర్ధారణమందు: జానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు; మానవహాని
కంటె మరణము మేలు. ఇందు 'జానపదులకు నాగరులు మేలు' మానవహానికి
మరణము మేలు, అని 'కంటె' కు 'కు' వర్ణకమాదేశము కాదు.

i. కంటెవర్ణకము క్రియాత్మకమైన పదముపైఁ జేరవచ్చును =
చేయుటకంటె (భార. ... VII. 18); రాత్రికంటె నెక్కుడు (భాస్క. యు.
325); నదికంటెఁ బావులు (భార. ... VII. 298); జంబూద్వీపంబుకంటె
(భార. భీ. I. 27); బలికంటెఁ బ్రాహ్మణుండు (హరి. పూ. VI. 66).

ii. 'కంటె' షష్ఠీరూపములమీఁదను జేరును; బహువచనమున షష్ఠీ
రూపములమీఁద మాత్రము చేరును; ఎల్ల జనులకంటెను ఘనుఁడు (భార.
అర. IV. 206); కుంతీనందనుండు మీకంటె వృద్ధతముఁడగు పురుషుండు
(భార. అర. IV. 360); ఒక్కఁ డొక్కనికంటె నొకనికంటె నొక్కఁడు (భార.
అర. V. 291); ఆకసంబు దానికంటెఁ బెద్ద (భార. శాం. IV. 196); తోఁట
కంటెను (భాస్క. యు. 628); ఇంతటికంటెను (హరి. ఉ. VII. 105);
ఇంద్రియములకంటె మనము, అహంకారతత్త్వ మంతకంటెఁ, దానికంటె
బుద్ధి; బుద్ధికంటెఁ బ్రకృతియెక్కుఁడు (భార. అను. IV. 219); ఘనులకంటె
... (హరి. పూ. I. 49); మొద.

iii. ఒకప్పుడు 'కంటె' చేరునప్పుడు ప్రథమా రూపమువై 'స' వర్ణముచేరును: ఇంద్రలోకమునకంటె మీఁద (భార. అర. VI. 132).

'కంటె'ననురూపము పదముల పై రూపములమీఁదనే కాక క్రియావిశేషణముల మీఁదను మొదటినుండియుఁ జేరుచున్నది.—

కాంచుకంటె (భార. అర. V. 349); రవియుదయించుకంటెమును (నిర్వ. VII. 139); ప్రకటించుకంటె (నిర్వ. VIII. 20); చనుదెంచుకంటె (భాస్క. యు. 1290); చెడుకంటెన్ (హరి. పూ. V. 219); ఒనర్చుకంటెన్ (హరి. పూ. VIII. 67). మనుపకుండినకంటెఁ గల్మషముగలదె (విక్ర. III. 93); అందినకంటె సంతసమునందె లతాంగి (విక్ర. V. 27); ఏలినకంటెను (విక్ర. VII. 22); కోసినకంటె (శకుం. పరి. II. పు. 39); మేల్కనుకంటె (వరాహ. VIII. 7), మీర లిద్దఱువచ్చినకంటెన్ వరమింక నొందు గలదె (వరాహ. VIII. 39) మొద.

'కంటె' వర్ణక మవ్యయములమీఁదను జేరును: మునుకంటె (కవిక. II. 99); చెప్పినంతకంటెను (భార. ఉ. III. 68); అంతకంటెను బలవంతులు (భార. ఉ. II. 199); ఇంతకంటెను (భార. అర. IV. 379); హరి. పూ. VI. 72; IV. 164; [విభక్తిప్రతిరూప కావ్యయములు విభక్త్యంతరూపములవైఁ జేరుచుండుట సాధారణముగఁ గాన్పించుచున్నది. చేయుటంజేసి, వనమునయందు, నాఁటంగోలె, హిమగిరివలననుండి మొద. ఇట్లే 'కంటె' వర్ణకమును నితర విభక్తి ప్రత్యయములపై వ్యవహారమున నుపయోగింపఁబడుచున్నది. నేఁటి గ్రంథకర్త లనేకు లిట్టి ప్రయోగములను దమ గ్రంథములందు చేయుచున్నారు: ఉదా. ద్వితీయావిభక్తిమీఁద; ధనమునుకంటె ధర్మమును ప్రేమించుట మేలు; తృతీయావిభక్తి: ఈ పనిని వానిచేతకంటె వీనిచేతచేయించిన బాగుగఁజేయును; నోటితోకంటె చేతితో లేదని చెప్పుట మంచిది; ఉద్యోగము కొఱకుకంటె వ్యాపారముకోసము ప్రయత్నించుట లాభకరము; పుస్తకములనుంచికంటె లోకమునుంచి యెక్కువజ్ఞానమును సంపాదింపవచ్చును; తండ్రివల్లకంటె తల్లివల్ల మనమెక్కువ యుపకారమును బొందుదుము; ఆమందుబట్టికంటె దీనిఁబట్టి యెక్కువ నయమైనది; ధనము నింటికికంటె పొలములకు పెట్టుటమంచిది; చెంబులోకంటె బిందెలో నెక్కువ నీళ్లు పట్టును. ఇట్టివ్యవహారమపరిహార్యము. ఈ నుడికారమును బూర్వాంధ్రములోనికి మార్చుట చాలఁగష్టము; మార్చిన నసహజమగును. ఇట్లేయితర విభక్తి ప్రత్యయములను వ్యవహారమునఁ గుదురుకొన్నవి: దానిలోనుంచి, మొదలయినవి.]

'కంటె' వర్ణకమునకుమాఱుగ 'కన్న' వర్ణకమును గ్రంథములందును వ్యవహారమునందును జేరినది: ప్రాణములు నిలుపుకన్న ధర్మంబుగలదె (పాండు. V. 160); నా, కన్న దురాత్ముఁడున్ ... నీ, కన్న మహాత్ముఁడున్ (దాశ. త. 59. ప్రస).

రాకమున్ను, పోకమున్ను-మొదలగువానిలో వ్యతిరేకక్త్వార్థక రూపములు పంచమ్యర్థమును గలిగియున్నవి. పంచమ్యర్థమున 'వెంట, చేసి, కతన, తనఁజేసి, మొదలగు పదములునుఁ బ్రయోగింపఁబడును : ాదంబువెంట యానపోయి (భాస్క. ఉ. I. 22); పనివెంటను (భార. విరా. I. 65); కార్యంబులచేతఁజేసి (భార. శాం. IV. 283); ననుం గొనియాటఁజేసి భార. ద్రో. I. 73); భూమణజాలంబు కతన (భార. ఆ. I. 88); మీఁదయ పెంపుకతనఁజేసి (భార. స్వర్గా. I. 84).

షష్ఠీవిభక్తి.

"లోపల, కి, కు, యొక్కాన్యా" అని యాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రము. చిన్నయసూరి 'కు, యొక్క, లోపల' లనుమాత్రము షష్ఠీప్రత్యయములుగఁ జెప్పినాఁడు. 'కి' వర్ణకమును 'కు' నుండి మఱియొక సూత్రముచే నాతఁడు సాధించినాఁడు. అట్లే 'లో' అనువర్ణకమును 'చే, తో' లతో సాధించుకొన్నాఁడు. ఈ ప్రత్యయములలో 'లో', 'లోపల' లు వాస్తవముగ 'అందు' అనునర్థమును గలిగి సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయములుగఁ బరిగణింపఁబడవలెను. 'కి, కు' లు తెక్కిన ద్రావిడభాషలలోని 'కు, కె, గె, ంగె' అను వానితో సంబంధించినవై చతుర్థ్యర్థమును గలిగి యుండుటచే వానిని చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములుగనే పరిగణింపవలెను. కావున, స్వస్వామి సంబంధసూచకమగు శేషషష్ఠి యొక్కటిమాత్రమే షష్ఠీవిభక్తికి మిగులుచున్నది. 'యొక్క' అనునది శేషషష్ఠీ ప్రత్యయము; కాని, దానిని సాధారణముగ నెవ్వరును వ్యవహారమున వాడుటలేదు. కావ్యములందు దాని నెవ్వరును వాడి యుండలేదు.

ద్రావిడభాషలయందు శేషషష్ఠ్యర్థమును 'అ' అను ప్రత్యయము తెలియఁజేయుచుండును. ఉదా. కన్నడము: ప్ర. ఏ. రామను; ష. ఏ. రామన; ప్ర. ఏ. హరి, ష. ఏ. హరియ; ఒకప్పుడీ 'అ' వర్ణము చేరుటకుఁ బూర్వము కొన్ని యాగమాక్షరములు ప్రకృతిపైఁ జేరుచుండును. ఉదా. కన్న. మాతిన =మాటయొక్క; మరద = చెట్టుయొక్క; అదఱ = దానియొక్క; తమి. రామునుడైయ = రామునియొక్క; మొద. తెనుఁగునను 'అ' వర్ణకమే శేషషష్ఠియందు ప్రకృతులపైఁ జేరుచుండును. కాని, కొన్ని

యెడల నేకవచనమున నది సాధారణముగ లోపించును; ఒకప్పుడది 'ఇ' వర్ణకముగ మాఱును: రాముని, శంభుని, మొదలగు వానికి కన్నడరూపములు 'రామన' 'శంభువిన' అనునవి. 'ఊరి, ఇంటి, ఱాతి, ఱోటి' మొదలగు వానియందు 'ఇ' వర్ణకమే సంబంధార్థమును దెలుపుచున్నది. తెనుఁగున 'అ, ఇ' లంతమందు గలశబ్దములపై నెట్టిప్రత్యయమును జేరకయే సంబంధార్థ మేర్పడును. సీతమాట, హరినేర్పు, మాటతీరు, కోఁతిచేష్ట, మొద. ఉకారాంత పదములపైఁ గూడ నెట్టి ప్రత్యయమును జేరదు. ఉదా. వనముతోవ, చెట్టు కొమ్మ, మొద. కాని, వానిపై నజంతపదము చేరునపు డా రెంటిమధ్యను నగాగమము గలుగును; రాజునాజ్ఞ, మోమునందము, మొద. ఒకప్పు డర్వాచీన కృతులలో నీ నగాగమమురాని ప్రయోగములును గానవచ్చుచున్నవి: ఉదా. ఏనుందము మందయాన ముఖమందము మీఱు నవారవిందమున్ (విజవి.)—ఏకవచనమున నిట్లున్నను పదముల బహువచనమున 'అ' వర్ణకమే షష్ఠియందు తెనుఁగున సంబంధార్థమును దెలియఁజేయుచున్నది. ఉదా. రాముల, మాటల, చెట్టుల, హరుల, వనముల, మొద.

కు (కి)

1. తుల్యార్థము తెలుపవలసినపుడు 'తోడ' వర్ణకమునకు మాఱుగ 'కు' వర్ణకమును వాడవచ్చును: మైత్రుండు చైత్రునితోడఁ దుల్యుండు; మైత్రుండు చైత్రునికిఁ దుల్యుండు.

2. వచ్యర్థా ముఖ్యకర్మమునకు ద్వితీయా ప్రత్యయమును, తోడ వర్ణకమునే కాక 'కు' వర్ణకమును జేర్పవచ్చును: వాఁడు నన్నిట్లనియె, నాతోడ నిట్లనియె, నా కిట్లనియె.

3. చతుర్థీ ప్రత్యయములగు కై, కొఱకు లకు మాఱుగఁ దఱచుగఁ గువర్ణకమే యుపయోగింపఁ బడును; జనకుఁడు రామునకుఁ గన్యనిచ్చెను; పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయును.

4. కొన్నియెడలఁ గంటె వర్ణకము స్థానమునఁ గువర్ణకము వచ్చును: రామున కన్యుండు ధానుష్కుండు లేఁడు.

5. ఈ క్రింది ధాతువులతో సంబంధించిన విశేష్యాదులపై సాధారణముగఁ బూర్వ కావ్యములందును గొన్నియెడల నేఁడును గువర్ణకము చేరుచుండును:—

(1) అగపడు: ఇంచువిల్తుని యలరమ్ముల బారికి నగపడ్డ భామలు (నిర్వ. I. 32); మునబారి కగపడు (భార. విరా. V. 16); అనిలతనయు బారి కగపడు (భార. భీ. III. 80); బంధుల కగపడ్డ (భార. విరా. II. 70).

(2) అగు: తన తేరువ్రాయిడు తెరువునకై నంతసేన (భార. ద్రో. III. 141); ఉరవడికిం గాక (భార. ద్రో. I. 387), వేటాక్క పనికింగాను (భార విరా. I. 286).

(3) అను: అమ్మునిం గనియె న ద్దనుజవిభుఁడు (నిర్వ. V. 43;—ము[నిం] గనియె, మునితోఁ గనియె, అనియు ననవచ్చును).

(4) అలుగు: విప్రున కలుగంగాఁ దగదు (భార. ఉ. IV. 312.)

(5) ఇమ్ము: నాకు భండన మిమ్ము (భాస్క. కిష్కిం. 159.)

(6) ఉరులు: మధుకరులము లబ్ధవనముల కురులంజొచ్చె (భ విరా. II. 237).

(7) ఉఱుకు: వాజుల కుఱుకు (భాగ. VI. 270); [illegible] య తిట్టి కుఱికి (భార. భీ. III. 219); [illegible]ంబుల [illegible] (భార. [illegible]. II. 71); కుఱుకు తెఱంగున (భార. ఉ. II. 139); మీ తండ్రి కుఱికి (భార. కర్ణ 329); [illegible] యుఱికెన (భార. విరా. VI. 246);-ఇట్టి మొదల నేఁటి వాడుకను 'పై, పైకి' అని 'కు' వర్ణమునకు మాఱుగ నుపయోగింపఁ బడ

(8) ఊఁకిల్లు: ఇట్టి పనికి నూఁకిల్లి (భార. విరా. II. 80).

(9) ఎక్కు: [illegible] ముగిసికెక్కి (భార. [illegible]. VII. 235); ఒక [illegible] కెక్కిన (భార. విరా. III. 164); [illegible] (భార. I. 279): [illegible] కెక్కి (భార. ద్రో. I. 82); [illegible] నెక్కి (ర య. 2054); వారికెక్కు (భార. కర్ణ. I. 216); వారికి నెక్కు (భా 124; IV. 535); [illegible] కెక్కుడు (భార. శా. I. 24); [illegible] నెక్కునే (భార. VI. 174).

(10) [illegible]త్తు: [illegible]కెత్తుట (భార. ఉ. IV. 165); [illegible] (భార. స్త్రీ. II. 29).

(11) ఒల్లు: విఘ్నాతకుఁ [illegible] నొల్లక (భార. [illegible]. I. 181).

(12) ఓర్చు: [illegible] కోర్వఁగలయు (భార. విరా. III. 11[illegible] నైన నాపదల కోర్చి (భార. విరా. II. 328); [illegible] కోర్తురు(IV. 166); మా [illegible] కోర్చినది (భార. ద్రో. II. 266); కో[illegible] (భాగ. VI. 276).

(13) ఓహటించు: [illegible] నోహటించక (భార. ద్రో. III.

(14) కలియు: నీకు నేఁ గలిసితి (భాస్క. అర. I. 188).

(15) కలుగు: నాకు నేర్పుగలదు (భార. విరా. I. 81; వన[illegible] [illegible] (నిర్వ. V. 66); (పైన[illegible]

(1) సాధారణముగ నదంతపదముల ప్రథమైకవచన రూపమే షష్ఠ్యేక వచనమునను శేషషష్ఠియందు నిలుచును: దూతమాట, తాత దగ్గు, అవ్వ సొమ్ముఁగు, మొద. ఆచ్ఛికపదములం దన్ని యచ్చులతో నంతమందు పదములును శేషషష్ఠియందట్లే నిలుచును: కోఁతిచేష్ట, ఆవుపాలు, గేదెకొమ్ము, మొద.

(2) డుమంతశబ్దములందు శేషషష్ఠ్యేకవచనమునఁ బ్రథమేతర విభక్తుల ప్రాతిపదికములపై 'ని' వర్ణము వైకల్పికముగఁ జేరును: రాము మాట, రామునిమాట; శంభుకన్ను, శంభునికన్ను; విధాతృచెయ్యి, విధా తృనిచెయ్యి; మొద. మగాదులపై 'ని' వర్ణము నిత్యముగా వచ్చును: మగనిమాట, రాయనిపలుకు, మొద.

(3) 'ని' వర్ణమందలి నకార మాగమాక్షరము; 'ఇ'త్తు మాత్రము సంబంధమును దెలియఁజేయు వర్ణము. ఈ యివర్ణమే యాపవిభక్తిక ప[...] ములపై శేషషష్ఠియందుచేరును. ఇంటి, ఏటి, నేతి, మొద.

(4) బహువచనమునఁ దెనుఁగున శేషషష్ఠియందు 'అ' కారవ[...] చేరును: రాముల, బాలుర, ఆంధ్ర, మొసళ్ల, మొద. కన్నడమున నే[...] బహువచనముల రెంటను శేషషష్ఠియం దకారముచేరును: రామ[...] రామర; అవన, అవర, మొద.

(5) ఈ క్రింది సందర్భములందు కర్తృపదప్రథమకు తెలుచ[...] శేషషష్ఠి కావ్యప్రయోగములందును, నొకప్పుడు వ్యవహారమునందు[...] గానఁబడుచున్నది:

(i) ధాతుజ విశేషణ పూర్వవ్యవహిత కర్తృపదప్రథమకు: బాహు[...] [...]థంబు గడపు నేర్పున కచ్చెరువడి (భార. ఆర. II) తన మును వడ్డ బ[...] [...]ములు (భార. ఉ. III); తన మున్ను గన్నటులు గామికి (హరి. ఉ. IX[...] [...]యొనర్పంబూనిన కళాపూర్ణోదయంబు (కళా. I).

(ii) ధాతుజ విశేషణ పూర్వావ్యవహిత కర్తృపదప్రథమకు: అన[...] [...]పాలకు పోయిన వలను (భార. ఆర. II); వాని పన్నిన వృషభగోమ[...] [...]ణంబు (భార. ఆది. I); హింసచేసిన వారల యేఁగుగతికి (భార. ఆది. VI[...] [...] చూడనిరాజు లెవ్వరును లేరు. (భార. ఆర. II); మా పడియెడు [...] [...]వస్థ (భార. ఆది. II); నీ చేయు వేదన నన్ను దాఁక నోఁపదు. (భార. ఆది I[...] [...]నినంతకంటెను (భార. ఆర. II).

(iii) భావార్థ పూర్వ వ్యవహిత కర్తృపదప్రథమకు: మనపుట్టి[...] [...]ఁగుట మొదలు (హరి. పూ. V).

(iv) భావార్థక పూర్వాప్యవహిత కర్తృపదప్రయోగము: పరీక్షిజ్జన
లుచనుట (భార. ఆది. II).

శేషషష్ఠికిం గొన్ని ప్రయోగములు.

I. (అ) ఉకారాంత జడవాచకపదములు: నీరువట్టు (భా. అర. VI.
1): కుక్కతోలుత్తిత్తి (భార. అర. VI. 201); మననువొందు (భార. అర.
. 3); ఎరుకట్టున (కాశీ. VI. 262); పలుకుతియ్యము (భార. అ.
I. 184).

(ఆ) ఉదంతపదములు: జౌపవిధక్రియలు: పాత్రినూలిప్రవ్వ
భార. శాం. VI. 227).

(ఇ) మువర్ణాంత పదములు: గొంతికి ప్రాణము ప్రాణ మితఁడు
భార. విరా. V. 328); ... నవ్వుము (భా. స్త్రీ. II. 31); ...
లంబు (నిర్వ. VI. 88); జవ్వనంబు ... (భా. ఉ. IV. 378);
యుద్ధంబుసేఁత (భార. శాం. III. 182); యశము వెల్లు (భా. ... I. 183);
వనగరంబు తూర్పుకడ (కళా. VII. 7); మహీతలము నుగ్గులు (భార.
. VI. 101); నెయ్యము తియ్యము ... (భా. విరా. II. 98); దినము
తెగుడల (భా. అర. V. 340); పశ్చిమంబువాకి (... II. 4) మొద.

(ఈ) ఇకారాంతపదములు: రాత్రిమెకుడల (భా. అర. V. 340.);
చెనఁటితెఱంగు (భా. అ. VI. 19.); ... (భా. అ. VII. 823.);
సిపాఁడి (భార. అర. IV. 292.); లాంతియిల్లు (భా. విరా. II. 99.);
ర దేశి దొరలు (భా. విరా. III. 74.) అజిని విప్రులు (భా. అర. IV.
49); చెనఁటిరజ్జులు (భా. ద్రో. V. 101); మొద.

II. సర్వనామముల శేషషష్ఠీరూపములపై దువర్ణము చేరిన రూ
ములు: నీదుపైన్ (భాగ. X. i. 1482.); మీదైనకరుణ (భా. అర V.
85.); మొద.

III. దుజ్వర్ణకము చేరు పదములు: ఉక్కునిమసంబు (భార. విరా. III.
); తేరకాని విధమున (భాస్క. యు. 1393); సోమయాజిగానిది (వరాహ.
. 116); దుస్ససేను క్రేళ్లు ఉ. (భార. III. 116); పాటువానికి (భా.
. IV. 840); విధాతృచెప్పు (భార. శాం. IV. 399); ద్రోణుఁజంటకు
భార. ద్రో. III. 49); మోఁటకు చావదంబున (భా. విరా. I. 221);

IV. బహువచన రూపములు: ఈఱతాఁటల నడలు (భాస్క. ఆర. II. 123); వారలచేటు (భార. ఉ. III. 273); గొఁటియల పాఁడి (భార. ఆర. IV. 295); చిచ్చుఱ పిడుగు (భార. విరా. IV. 83), చిచ్చుఱ పిడుగు (భార. విరా. V. 143); చిచ్చుఱకోల (భాగ. I. 282); చిచ్చుఱకన్ను (భార. భీ. III. 299); మంగడ్లకొమ్మన (S. I. I. VI. 250); బాసలవారు (భార. విరా. III. 166); మగలరాజు (భార. ద్రో. II. 239); లేళులపిండు (భార. ద్రో. II. 25); కాళ్లయొప్పిదము (భార. విరా. I. 228.); వ్రేళుల పుటంబులు (భార. విరా. I. 148); మొగిళులగమి (భార. ద్రో. II. 44) లేఁగుఁబువ్వుల రసంబు (భార. ఆర. V. 338); ఇర్ల (?) వారము (భార. శల్య. II. 88); నిజాలచుట్టముల్ (భాగ. VI. 200); మొగడ్లచెఱువు (S. I. I. VI. 628); నొంచెడ్లపురము (S. I. I. IV. 748); కౌరవుల ప్రాఁతలము (భార. విరా. I. 285): వేయిగన్నులవాఁడు (భాగ. VIII. 49); చూపఱపిండు(భార. ద్రో. II. 127); ఆరాధ్యులవార్కి, సోమయాజులవార్కి, పండితులవార్కి (S. I. I. IV. 699); గొఁటియలపాఁడి (భార. ఆర. IV. 295); అనుజులదెసకు (భార. విరా. I. 182); ముత్యాలచేఱు (S. I. I. VI. 903); ప్రజల ప్రజల తరమున (S. I. I. VI. 98); భూసురు లిండులు (వృషా. శత. 91); వాల్మీ కుల శాపాతురములు (భాస్క. బాల. 10); మొద.

V. ము వర్ణాంతపదములపై 'న' వర్ణము చేరిన రూపములు: ద్రోణ పర్వంబున కడపట (హరి. ఉ. X. 318); దీపమునమాటి (S. I. I. V. 1088, 1089); అధికౌత్సుక్యంబున కలిమికి (భార. విరా. I. 45) అత్తెఱంగున రేఖ (భార. విరా. II. 67) జంబువునఫలంబు (భార. అను. III. 194) ఏవిధమున వాఁడు (భార. ఆర. VI. 203) స్తంభంబున మఱువున (హరి. పూ. III. 16) భోగానవేళ (S. I. I. VI. 1040); ఆశ్రమంబున సమీపమున (నిర్వ. IX 6); మొద.

నిర్ధారణషష్ఠి.

1. "నిర్ధారణషష్ఠికి లోపల వర్ణకంబగు. జాతి, గుణ, క్రియా సంజ్ఞలచేత సముదాయంబునుండి యేకదేశంబునకుం బృథక్కరణంబు నిర్ధారణమనంబడు. ఎద్దానివలన నిర్ధారణంబగు నచ్చటి షష్ఠికి 'లోపల' వర్ణకంబగు ననియర్థము. మనుష్యులలోపల క్షత్త్రియుండు శూరుండు; గోవులలోపలఁ గపిల బహుక్షీర; అధ్వగులలోపలఁ బాఱువాఁడు శీఘ్రగామి; ఛాత్త్రులలోపల మైత్త్రుండు సమర్థుండు— ఇచట సప్తమియుం గలదు. మనుష్యులయందు క్షత్త్రియుండు సమర్థుండు, ఇత్యాదు లెఱుం

నది." బాలవ్యాకరణము. 'లోపల' లోని యాద్యక్షరముమాత్రము శేషించి 'లో' అనియుఁ బ్రయోగింపఁబడును.

2. సంస్కృతమున నిర్ధారణార్థమున సప్తమీ బహువచన రూపముల వలె షష్ఠీబహువచనరూపములను వాడుటగలదు గావున నా సంప్రదాయముచొప్పున తెనుఁగునందలి 'లోపలి, లో' లను నిర్ధారణ షష్ఠీ ప్రత్యయములుగా నాంధ్రవైయాకరణులు పేర్కొనిరి. కాని, వానిని 'అందు, న' లనువలె సప్తమీ ప్రత్యయములుగఁ బరిగణించుటయే సరి. 'అందు, న' లధికరణ నిర్ధారణార్థముల రెంటను బ్రయోగింపఁబడునట్లు 'లోపల, లో' లుగూడఁ బ్రయోగింపఁ బడుచున్నవి. నిర్ధారణార్థమున నివి యన్నియు బహువచన రూపములమీఁదనే చేరును. మొత్తమునుండి యొకభాగమును వేఱుచేయునప్పు డేకవచనముండును. అధికరణార్థమున నేక బహువచన రూపములు రెంటిమీఁదను జేరును.

కావ్య ప్రయోగములు.

i. నిర్ధారణార్థము: మొదవులలో నెల్లఁ గపిలమొదవ సరిపోలు (భా. III. అను. III. 19.) [illegible]లోపలను [illegible] (భాగ. IV. 804); మీలోపల నొకగోవు (భా. అను. III. 8).

(ii) అధికరణార్థము: కలిమిలో = కలిగినవానిలో (భా. అర. VII. 295); పన్నిటలోక = [illegible]లో (నృస. [illegible]. 94); [illegible]ములోఁ [illegible] మారాము (ఏం. [illegible]. [illegible]. 104); ప్రత్యయములలో (S. I. I. V. 874); ఆస్థానములో నొక్కెడ [illegible] (భా. విరా. II. 141); [illegible] ప్రయోగించుచు (భా. విరా. II. 79); [illegible] (భాగ. VI. 488); [illegible]లో నుతికిన [illegible] (భా. [illegible]. II. 62); [illegible] (భా. శా. III. 366); పాలలోఁ బడిన బల్లి [illegible] (భా. శా. III. 188); వగవు వలదు [illegible]ములో నీకు (భా. అర. V. 328); [illegible]లోన (హరి. పూ. V. 280); [illegible] (భా. శా. II. 10); వార్ధిలోఁ [illegible] (నిర్వ. VI. 109); బాదిలోపలను (S. I. I. V).

(1) 'లోపల' యనునది 'లోను' అను ప్రకృతిమీఁదవచ్చిన రూపము [illegible] 'లోపల' అనుదాని [illegible] 'లో' ప్రత్యయమును వాడునట్లు 'లోపల' అనుదానిని [illegible] [illegible] (భాగ. IV. 804); [illegible]

(భార. శాం. IV. 78); వారిలోనన్ (హరి. పూ. II. 109); రణకేళి లోన లీలంజనుచున్ (నిర్వ. III. 4).

(2) కాలవాచకములపై 'లోన్, లోనన్, లోపలన్' అనునవి చేరి 'ముగియక పూర్వము' అను నర్థమునిచ్చును: మాత్రలోన్ (భార. ఆర. VII. 66); గడియలో (భాగ. VII. 267); సంవత్సరంబులోపల (వరాహ XI. 135); మధ్యాహ్నములో నరిగిరి (ఉ. రా. పు. 115).

(3) అవి 'ఆ, ఈ' లపైఁ జేరి దిక్కాలసూచకము లగును: ఈ లోననే = ఈ కాలము ముగియకమునుపే (హరి. పూ. VIII. 97); ఆలోనఁదెలిసి (కాలము— భార. విరా. III. 169); ఆలోనన (భార. భీ. III. 236; ద్రో. I. 197; III. 259, కాలము); ఆలోన్ = నాలుగు దిక్కుల మధ్యను (భార. ఆర. VII. 397; ద్రో. I. 190; భాస్క. సుం. 24); ఈలోన్ (భార. ద్రో. III. 184; కాలము).

(4) అందు, ఇందు, ఎందు, లపై నవిచేరి వానికి సర్వనామముల యర్థములను గలుగఁజేయును: అందులో = వారిలో (హరి. పూ. II. 105, 162, 184); ఇందులోనన్ = వీరిలో (భాస్క. అయో. 56); ఇందులోను = వీటిలో (S. I. I. IV. 282) అందులో = దానిలో (ఉ. హరి. III. 155) ఇట్లే, అందులో, ఇందులో = వాటిలో, వీటిలో, మొద.

(5) 'లోను' అనునది ప్రత్యేకముగఁ బ్రయోగింపఁ బడినప్పు డొక దానికంటె నెక్కువ విశేష్యములపైఁ జేరి 'ఆదిగా' అనునర్థము నిచ్చును:

పరశురాముండు భృగుఁడును బలియు లోనుగాఁగ (భార. అను. I. 140) పాయసములు నపూపములు మోదకములు లోనుగాఁగఁ గల వంటకములు (భార. ద్రో. II. 206); మృగములుఁ బక్షులు లోనుగ (భార. అశ్వ. IV. 227); ఈ నెలఁతఁ గన్న మన్మథుఁడైనఁ జిగురు గొడుగుఁ బువ్వుటమ్ముల పొదులున్ లోనుగ సెజ్జలు సేయం దా నియమింపండె (భార. విరా. II. 28) పొడవుగా గాఁదిఁ కెగసి చనుట, యచ్చటనుండి చక్కనేలకుఁ జోడువట్టి డిగ్గుట, దూర ...తభంగి, సంగతి, పరువడి, చాలులీలాగతి, వక్రయానము, వలయక్రమంబు లోనుగాఁగ గతులు నూటొక్కటిగలవు (భార. కర్ణ. II. 61); కోసలపతియగు బృహద్బలుండును ... నీలుండును ... సుశర్మయు ... అలంబసహాలాయుధులును, ...ల్వసౌవీర శూరసేనాభీర యవనవసుధాధిపులును లోనుగా (భార. భీ. I. 95); కర్ణుంబు నడపిన దొరలును జిత్రసేనాది ధనవత్కుమారులును గర్ణుకొడుకు ...ల్యసేనుండును లోనైన యాప్తజనంబులు (భార. శల్య. I.74) మొద.

కాని, 'ఇది దగునే దశానన మహేంద్రుఁడు లోనగు దేవతాతతిం గదనములో జయించు' (భార. అర. VII. 140) ఉత్తర లోనుగాఁగల పయోజముఖుల్ వగలెల్లఁ బ్రీతితో నృత్తముఁ జేసిపోవ (భార. విరా. II. 265); అను ప్రయోగములందు 'లోను' కుఁ బూర్వమం దొక్క విశేష్యము మాత్రము ముద్రిత ప్రతులయందు గానవచ్చుచున్నది. ఇందు 'మహేంద్రుఁడు నాదిగ; ఉత్తరయాదిగా' అని యుండవలెనని తోఁచుచున్నది- మొదలగు, మొదలుగా ఆదిగా, అనువానిని చేర్చునప్పు డొక్కటే విశేష్యమును, 'లోను' పదమును చేర్చునప్పు డొకటికంటె నెక్కువయు నాడుట కవిత్రయమువారి సంప్రదాయము.

సప్తమీ విభక్తి.

'అన్ద్వింధునాస్తు సప్తమీ' అని యాంధ్ర శబ్ద చింతామణియందు 'అందు, ఇందు, న' అనునవి సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయములుగఁ జెప్పఁబడినవి. చిన్నయసూరి వీనినుండి 'ఇందు' ను దొలఁగించి 'అందు, న' లను మాత్రము పేర్కొనెను. వాస్తవముగ 'ఇందు' అనునది 'అందు' వలె స్థలవాచక పదమే యయినను దానిని ప్రత్యయస్థానమున 'అందు' ను వలెఁ జేర్ప వీలులేదు. 'వనమునందు' అను నట్లు 'వనమునిందు' అనియనము. కాని, 'అందు' తో సాదాత్మ్యము గలిగి 'అలి' 'ఉల' మొదలగు నాగమములను బొందుటచేఁ గావలయు 'ఇందు' కూడ 'అందు' తోఁబాటు పరిగణనము నొందినది. అయినచో 'ఎందు' ను గూడ నీ గణమునఁ జేర్చి 'అన్ద్వింద్వెందు నాస్తు సప్తమీ' అని యనవలసి యుండెను. అందు, ఇందు, ఎందులు ప్రాగ్వాంధ్రమునఁ గలవు: ఇందు ప్రత్యక్షమై (యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనము). తరువాతి కాలమున వానిని గవులు ద్రుతాంతములుగ వాడినారు.

అధికరణార్థమున సప్తమీ విభక్తి వచ్చును. కాని, అందు, న, లధికరణమందే కాక నిర్ధారణార్థమందును వాడఁబడును; కావున వానిని నిర్ధారార్థమందు వచ్చు లో, లోపల, ల వలె షష్ఠీ ప్రత్యయములుగఁ గూడఁ బరిగణింపవచ్చును.

అందు, న, లనే సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయములుగ వైయాకరణులు నిరూపించినను 'న్, అన్' అందులన్, లు కూడ సప్తమ్యంతములుగఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఔప విభక్తికముల యేకవచనమునందును, అన్ని శబ్దముల బహువచనమునందును సప్తమియందే కాక తృతీయా, పంచములందుఁ గూడ 'న్, అన్' లు ప్రయోగింపఁబడును. ఆయా ప్రత్యయములను జూపు ప్రయోగము లీ క్రింద పొందుపఱుపఁబడినవి.

(1) అన్, న్.

(i) అదంతపదములపై: కడు రేపకడయ మేల్కాని ('కడన' అనియుండవలెను - (భార. ఆర. VII. 204) చెంతన్ (భార. విరా. V. 20) పొంతన్ (భార. విరా. II. 203; V. 20; శాం. V. 132); ఆవెంటన్ (భార. విరా. I.43); చేరువన్ (భార. ఆర. IV. 153; అను. I. 181; III. 228; శాం. VI. 353; స్త్రీ. II. 67); ఉన్నెడన్ (భార. ద్రో. III. 151); అవ్వలన్ (భాగ. V. II. 65); ఎడ్డన్ (భార. శాం. VI. 335); అత్తలన్ (భార. శాం. III. 165); ఈ బయలు నీతలనె కట్టికొనుము (భార. శల్య. II. 72); ఏవెంటనయిన (భాస్క. యు. 1614); నాలవు వెంటన్ (భాస్క. యు. 773); తగిన వెంటం జొరవు (భార. ఉ. II. 280); తనయులగెడనైనన్ (భార. ఆర. V. 320); పెడవాడన్ (భార. ఆర. VI. 298); దండపాటి కల్లాను = ఎల్లన్ (S. I. I. VI. 80); పుటి కెల్లాను = ఎల్లన్ (S. I. I. VI. 126); రేవెల్లను గన్నుమూయుటలేక వగచుచుండె (భార. ఆర. VI. 95); ఎలుంగుగుత్తుకం దగులన్ (భార. ద్రో. III. 278); కటకటంబడు (భార. ద్రో. I. 389); మొద.

(ii) ఇదంతములపై: బారిన్ (ఆంధ్రనా. శత. 24); వీటిఁబోవు (భార. సౌ. II. 15); ఆశ్రితమానము వీటిఁబుత్తురే (భార. భీ III. 268); సరసిన్ (భార. అను. I. 288); మేమెయి న్నిలుచుటయొప్పు (భార. శల్య. I. 394); ఏచక్కటిఁ బడియున్నాఁడో (భార. ద్రో. II. 251); చక్కటిన్ (భార. భీ. III. 190); మనమీచక్కటి నిలుతము (భార. విరా. I. 156); నజ్జోడిఁ బడిన పేరడవి చందంబున (భార. ద్రో. II. 62); (దివ్యాస్త్రము) అరిఁ బోసి (భార. భీ. III. 385; కర్ణ. III. 287); నా పుత్త్రులు విటిగియడవింగలిసి కొనెా (భార. భీ. I. 58); వాలమ్ముల బారింబడి (భార. ఉ. IV. 193)। ఒక్క వెంబడిన్ (త్రి. I. 117); వేల్మిడిన (భార. విరా. I. 56); వైరమున్ మదిఁబెట్టికోలు (భార. శాం. III. 23); ఎల్లిన్ = గొడుగుమీఁద (భాస్క. యు. 1017); తొలితొలిన్ (భార. ఆర. VII.306— అవ్యయము); మొద.

(iii) (అ) ఉదంతములపై 'అన్': ఇచ్చటన్ (భార. విరా. V. 28); మ్రోలన్ (భార. అను. IV. 77; భాగ. VI. 17); ఆలోనఁదెలిసి (భార. విరా. III. 169); ఏంటాను = ఏఁటేటన్ (S. I. I. IV. 661); ఏంటా = ఏఁటేటన్ (S. I. I. IV. 974); నీ మీఁదఁ బతుమేను గలిగియుండుదు (హరి. పూ. I. 38).

(ఆ) ఉదంతములపై నగాగమము మీఁద 'అన్': అక్కునఁజేర్చి (భార. అశ్వ. III. 17); కొలఁకునన్ (భాగ. VIII. 267); ముప్పునన్

పురుషము.

'ఉండు' అన

స్వార్థము.

		ఏక	బహు
ఉత్తమ		రక్షించుచుండును (న్)	రక్షించుచుండుము
		రక్షింపుచుండును (న్)	రక్షింపుచుండుము
		రక్షించుపుండును (న్)	రక్షించుపుండుము
		రక్షింపుపుండును (న్)	రక్షింపుపుండుము
మధ్యమ		రక్షించుచుండువు	రక్షించుచుండురు
		రక్షింపుచుండువు	రక్షింపుచుండురు
		రక్షించుపుండువు	రక్షించుపుండురు
		రక్షింపుపుండువు	రక్షింపుపుండురు
ప్రథమ:	మహత్	రక్షించుచుండుఁడు	రక్షించుచుండురు
		రక్షింపుచుండుఁడు	రక్షింపుచుండురు
		రక్షించుపుండుఁడు	రక్షించుపుండురు
		రక్షింపుపుండుఁడు	రక్షింపుపుండురు
	మహతీ	రక్షించుచుండుది	రక్షించుచుండురు
		రక్షింపుచుండుది	రక్షింపుచుండురు
		రక్షించుపుండుది	రక్షించుపుండురు
		రక్షింపుపుండుది	రక్షింపుపుండురు
	తిర్యగ్జడ	రక్షించుచుండుది	రక్షించుచుండువి
		రక్షింపుచుండుది	రక్షింపుచుండువి
		రక్షించుపుండుది	రక్షించుపుండువి
		రక్షింపుపుండుది	రక్షింపుపుండువి

ంబంధము		'ఉన్న' అనుబంధము.		
ణిజర్థము.		స్వార్థము.		
ఏక	బహు	ఏక	బహు	ఏక
రక్షింపించుచుండును (న్)	రక్షింపించుచుండుము	రక్షించుచున్నను (న్)	రక్షించుచున్నము	రక్షింపించుచున్నను
...	...	రక్షింపుచున్నను (న్)	రక్షింపుచున్నము	...
రక్షింపించుపుండును (న్)	రక్షింపించుపుండుము	రక్షించుపున్నను (న్)	రక్షించుపున్నము	రక్షింపించుపున్నను
రక్షింపింపుపుండును (న్)	రక్షింపింపుపుండుము	రక్షింపుపున్నను (న్)	రక్షింపుపున్నము	రక్షింపింపుపున్నను
రక్షింపించుచుండువు	రక్షింపించుచుండుడు	రక్షించుచున్నవు	రక్షించుచున్నరు	రక్షింపించుచున్నవు
...	...	రక్షింపుచున్నవు	రక్షింపుచున్నరు	...
రక్షింపించుపుండువు	రక్షింపించుపుండురు	రక్షించుపున్నవు	రక్షించుపున్నరు	రక్షింపించుపున్నవు
రక్షింపింపుపుండువు	రక్షింపింపుపుండుడు	రక్షింపుపున్నవు	రక్షింపుపున్నరు	రక్షింపింపుపున్నవు
రక్షింపించుచుండుఁడు	రక్షింపించుచుండురు	రక్షించుచున్నఁడు	రక్షించుచున్నరు	రక్షింపించుచున్నఁడు
...	...	రక్షింపుచున్నఁడు	రక్షింపుచున్నరు	...
రక్షింపించుపుండుఁడు	రక్షింపించుపుండురు	రక్షించుపున్నఁడు	రక్షించుపున్నరు	రక్షింపించుపున్నఁడు
రక్షింపింపుపుండుఁడు	రక్షింపింపుపుండురు	రక్షింపుపున్నఁడు	రక్షింపుపున్నరు	రక్షింపింపుపున్నఁడు
రక్షింపించుచుండుది	రక్షింపించుచుండురు	రక్షించుచున్నది	రక్షించుచున్నరు	రక్షింపించుచున్నది
...	...	రక్షింపుచున్నది	రక్షింపుచున్నరు	...
రక్షింపించుపుండుది	రక్షింపించుపుండురు	రక్షించుపున్నది	రక్షించుపున్నరు	రక్షింపించుపున్నది
రక్షింపింపుపుండుది	రక్షింపింపుపుండురు	రక్షింపుపున్నది	రక్షింపుపున్నరు	రక్షింపింపుపున్నది
రక్షింపించుచుండుది	రక్షింపించుచుండువి	రక్షించుచున్నది	రక్షించుచున్నవి	రక్షింపించుచున్నది
...	...	రక్షింపుచున్నది	రక్షింపుచున్నవి	...
రక్షింపించుపుండుది	రక్షింపించుపుండువి	రక్షించుపున్నది	రక్షించుపున్నవి	రక్షింపించుపున్నది
రక్షింపింపుపుండుది	రక్షింపింపుపుండువి	రక్షింపుపున్నది	రక్షింపుపున్నవి	రక్షింపింపుపున్నది

vii. ప్రత్యేకముగ : నీమంత్రంబె మంత్రంబురా (ఒం.రఘు. శత. 7).

viii. ఏది, ఏండి, ఏరి, ఎట్లు, ఎక్కడ, ఎప్పుడు, మొదలగువాని మీందను 'రా' చేరును: ఏండిరా (రాజగో. శత. 14); ఎట్టిటులా (భాగ. X. I. 1261).

రో.

i. స్త్రీవాచక పదమునకుం బరముగ: కమలనయనరో, రమణిరో, హరివల్లభరో (భాస్క. కిష్కిం. 55), మొద. ఇట్టిరూపములు వ్యవహారమున లేవు.

ii. మహద్వాచకపదములపై : బసవయ్యరో ! (బస. పు.)

iii. తిర్యగ్జడవాచక పదములమీందను నామంత్రణమున 'రో' చేరు నని కొందఱందురు. కాని, సరియగు గ్రాంథిక ప్రయోగములు కానరాలేదు.

iv. మహదర్థమున ప్రథమార్థ క్రియలపై నీ వచనము: రారో, పోరో, మొద.

v. ఇతరపదములపై : ఏమిరో, ఎప్పుడువచ్చినావురో, మొద.

vi. బహువచనార్థమున ఉత్తమగా సంబోధనమున క్రియలపై వ్యవహారమున 'అరో' చేరును; రారో, చదువుచున్నారురో, పోరుచున్నారురో, మొద.

ఇది చేరునప్పు డాశ్చర్యార్థకావ్యయములు చేయును: భళిరే, ఔరే, చెల్లరె ! (పారి. ఉ. VII. 237); అయ్యరె ! అయ్యారె !— కాని, అమ్మరె, అప్పరె, అక్కరె, మొదలగు నవ్యయములు నాకు వినరాలేదు.

ఏ.

'ఏ' అనునది సంస్కృతమందలి 'హే' అనుదాని వికారమైయుండును. వ్యవహారమున నిది పదములకుం బూర్వమందు విడిగాం జేరునప్పుడు ఉత్క్రుతిలో వినంబడుచుండును. గ్రంథములయందును వ్యవహారమునందును నత్యంతప్రార్థనమున నమహద్వాచక మధ్యమ పురుష క్రియలమీందను కొన్ని యవ్యయములమీందను ఏ చేరుచుండును: ఉదా. ఏమే యొక్కడినున్నదానవు వెలురావే యుల్లమల్లాడెడిని (భాస్క. అర. 260); దానవి యొక్కడ నున్న దానవే (భాస్క. అర. II. 262.) మహద్వాచక పదములమీందను నిది చేరుటగలదు: రావే యీశ్వర కావవే వరద సంరక్షింపు భద్రాత్మకా (భాగ. VI.) నేటి వ్యవహారమున స్త్రీలను సంబోధించునప్పుడే

'ఏ' చేరును. ప్రార్థనార్థకమధ్యమ పురుషక్రియలపై నది చేరునప్పు డేకవచన మున 'వు, అవు'లును, బహువచనమున 'రు, అరు'లును నాక్రియల కంతా దేశము లగును : రావే, చెప్పవే; రారే, చెప్పరే. ఇతర ద్రావిడభాషలందు 'ఏ' అనునదే సంబోధనమునఁ బదములపైఁ జేరుచుండును; తమి. మళ. కన్న రామనే, మొద.

తుది యచ్చునకు వైకల్పిక దీర్ఘము.

(i) తెనుఁగున సాధారణముగ న దిదంతపదముల ప్రథమైకవచన రూపమే సంబోధన ప్రథమైకవచన రూపముగ నిలుచును. దీనికి దీర్ఘమున గలుగును : దూత, దూతా; మామ, మామా, సీత, సీతా; అత్త, అత్తా మేఁక, మేఁకా; శాఖ, శాఖా; కొమ్మ, కొమ్మా; హరి, హరీ; మఱఁది మఱఁదీ; దమయంతి, దమయంతీ; చెల్లి, చెల్లీ; మయూరి, మయూరీ; పంది పందీ; నది, నదీ; మొద. ఎదంతపదములమీఁదను సంబోధనమున నిట్లే కల గును : వదినె, వదినే; గేఁదె, గేఁదే; పెట్టె, పెట్టే; మొద. ఎదంతాచ్ఛిక పద ములకు గ్రంథములందు గలుగు సంబుద్ధిరూపముల నిర్ణయించుట కష్టము కొన్ని ప్రయోగములు : మామా ! (భార. శల్య. I. 395; భాస్క. కి. 579) బేలా ! (భార. శాం. III. 391); స్వామీ ! కోపం బుపసంహరింపుము (భా శాం. V. 441); పూఁబోఁడీ (భాగ. IV. 791); వైదలీ ! (భాగ. VIII 466); లేమ ! (భాగ. VIII. 467).

(ii) ఉదంతపదముల తుది యుత్తుపై సంబోధనమున అ, ఆ, ల చేరును : రాముఁడ, రాముఁడా; వృక్షమ, వృక్షమా; శంభువ, శంభువా కొడుక, కొడుకా; కోడలు, కోడలా; పాపజాతురాల (భార. అర. VI. 307)

వ్యవహారమున నుదంతశబ్దములపై సంబోధనమున నత్వముచేరి కొన్ని మండలములందు మాత్రము వినఁబడుచున్నది. మైసూరిలోని బెంగుళూరు కోలారు జిల్లాలలోను, హైదరాబాదు సంస్థానమందలి గద్వాలు, అమరచింత లోను 'రాముఁడా' అను సంబోధనము వినఁబడును. తూర్పుతీరపు తెనుఁగు జిల్లాలలోఁగాని దత్తమండలములలోఁ గాని నా కట్టి పలుకుబడి వినఁబడలేదు అచట అ, ఇ, ఎ, లనువలె నుత్తునకును దీర్ఘమే కలుగును : రాముడూ తమ్ముడూ ! చెల్లెలూ ! ఆవూ ! మొదలయినవి. ఇట్లుత్తునకు సంబుద్ధియందు దీర్ఘము (ప్లుతము) సంస్కృతోదంతనామముల మీఁదనే కలుగుచుండుట గ్రాంథిక భాషా సంప్రదాయము. ఉదా. విష్ణూ, శంభూ, మొద. కాని వ్యవ హారమున నీ కార్య ముదంతాచ్ఛికపదముల మీఁదను గలుగునని గ్రహింప వలెను. అచ్ఛికోదంత నామములమీఁద చేరు డుజ్ఞునకు సంబుద్ధిని లోపము గలుగదు: తమ్ముఁడా (భా. అర. VII. 387).

'కృతోత్కంబగు సంస్కృతనామంబు సంబుద్ధి డుబ్బునకు లోపంబు
ంభావనను'నని చిన్నయసూరి చెప్పెను. -డుబ్బు లోపించుటచే దత్పూర్వవు
కత్వముగూడ లోపించునని యాతని యభిప్రాయము: 'కర్ణ! కయ్యవు బలు
ాడెదు' (భార. కర్ణ. II. 25); రామ, రామా; కృష్ణ, కృష్ణా; మొద. వ్యవహార
మున ముద్దుగఁ బిలుచునపుడు 'రాముూ, భీముూ,' అని కూడఁబిలుచుటగలదు.

ము విభక్త్యంత పదములకు వ్యవహారమున సంబుద్ధి యందు ముఎ
్వము మీఁది యుత్వము లోపించును; లేదా, అట్టి యుత్వము లేని రూపమే
ప్రథమైకవచన రూప మనియు, నదియే సంబోధనయం దుపయోగపడు
ననియుఁ గూడఁ జెప్పవచ్చును. 'గుఱ్ఱం! గుఱ్ఱం! ఎందుకు మేసినావు కావే?'
గ్రంథముల యందు 'గుఱ్ఱ(ము)మా!' అని యుండును. 'మాయ దైవమ!
యేనేమి సేయువాఁడ' (భార. విరా. II. 62); పనసము; (భా.
కర్ణ. III. 221); మహద్విపదయం దమహాద్యాచ పదములకును
సంబోధనమున మహ ప్రాపములే కలుగును: 'సహాకార! మర్పివా
సహాకారుఁ, బున్నాగ! పున్నాగుఁ, దిలక! భూభువన తిలకుఁ, జందన! బుధ
హరి చందనుఁ, బుష్పితాశోక! సుప్రసన్న శోకదమను, వకుళ! సురైక దీపకు,
విభీతక! భయభీతార్తి హరు, నలు శ్రీతిశోక' (భార. ఆర. II. 221);
యేనేమి సేయువాఁడ (భా. విరా. II. 62); పనసమ! (భా. కర్ణ. III.

బలరామా ఘనబాహ (భాగ. X. II. 502) లో 'బాహు' శబ్దముపై
సంబోధనమున అత్వము చేరినది. 'బాహు' పదమునకు 'బాహ' అను రూపాం
తర మున్నది గావున దానికి 'బాహ' అని హ్రస్వము గలిగి, దానిపై, మున్నె
డుబ్బులు కలిగిన దనియు, నపుడు దానికి రామశబ్దమునకువలె సంబోధనమున
గార్యము కలిగినదనియు సమర్థింపవచ్చును.

'మహారాజా! వినుము' (భా. ఉ. III. 276) అను ప్రయోగమున
'రాజన్' శబ్దము తత్సమమయి బహువ్రీహి సమాసమున నుత్తర పదముగ
లేనప్పుడు 'రాజ' అను రూపమేర్పడును గావున, దానిపై 'అ, ఆ'లు చేరి
'రాజ, రాజా' అను సంబోధన రూపము లేర్పడునని చెప్పవలెను.

'మాలవిధియా! యని దైవము దూఱు' (భార. విరా. II. 104) అను
ప్రయోగమున నిడంత 'విధి' శబ్దము సంబోధనమున నిత్తునకు దీర్ఘము కలు
గక 'ఆ' చేరినది.

'అయ్య, అన్న' లను పదములకు సంబోధనమున ఆత్వము చేరి
నప్పుడు వాని య్య; న్న,ల ద్విత్వము వైకల్పికముగ లోపించును: అనా! (భా.
శాం. III. 315; అను. IV. 385); వేవేగ విల్లివనా! (భార. మా. I. 123);
కావింపు మనా (భాస్క. అర. I. 118); రావనా (భాస్క. యు. 227); ఇట్టి;

రావయా, పోవయా, మొదలయినవి. అయ్యా, అన్న, లు క్రియలకుఁ బరముగఁ జేరునప్పుడే య్యా, న్న, లకు ద్విత్వ లోపము కలుగును; అవి ప్రత్యేకముగఁ బ్రయుక్తము లగునప్పుడు కలుగదు. అయ్యా, అన్నలకు వలె అమ్మ, అక్క, అప్పలకు సంబోధనమున ద్విత్వలోపము కలుగునో కలుగదో తెలియదు.

'ముద్దులయ్యాగా! రార' (మాతృ. శత. 39) అను ప్రయోగమున 'అయ్యాగాఁడు' అను పదమునందు సంబోధనమున డుజ్జునకు లోపము గలిగినది. 'అయ్యాగా!' లోని తుదియచ్చునకు హ్రస్వము కలిగి 'అయ్యాగ!' అని యగునేమో తెలియదు. సంజ్ఞా పదములగు 'రామిగాఁడు, భీమిగాఁడు' మొదలగు వానికిని సంబోధనమున నిట్లే డుజ్జు లోపించును. కాని, 'కాఁడు' చేరిన యన్నిపదములకును సంబోధనమున డుజ్జు లోపింపదు. విలుకాఁడు, విటకాఁడు, నేర్పుకాఁడు, మొదలగు వానికి 'విలుకా! విటకా! నేర్పుకా!' యను నిట్టి సంబోధనరూపములు గలుగవు. '-ఈఁడు, ఏఁడు' అంతమందగల మహద్వాచకపదముల డుజ్జును సంబోధనమున లోపింపదు: బాపినీఁడు కన్నమనేఁడు మొదలగు వానికి 'బాపినీ!, కన్నమనే!' మొదలగు సంబోధన రూపములు గలుగవు.

బల్లిదాదులు సంస్కృత తుల్యము లయినను వాని గ్రాంథిక సంబోధన రూపములను సంస్కృత శబ్దములకు వలె నసందిగ్ధముగఁ జెప్ప వీలులేదు. 'రామా!' అనునట్లు బల్లిదా, అక్కజా, కావలా, బెట్టిదా. బెడిదా, మిమింతా, మొక్కలా, మొదలగు సంబోధనరూపములు కావ్యభాషయందు గానరావు: వ్యవహారమున లేవు.

మగాదులలోఁ జేరిన 'రాయ' శబ్దమునకు 'రాయఁడా, రాయా' అని సంబోధన రూపములు గలుగును; కాని, మగా, మనుమా, మొదలగున కలుగవు. వ్రేఁడు, ఱేఁడుల తుది డుజ్జు సంబోధనమున లోపింపదు. ఈ, క ప్రత్యయాంతములకు నిట్లే. కైరాదులలోని జన్న, నీల, లకు జన్నా, నీలా అను సంబోధన రూపములు కలుగవచ్చునేమో కాని, కయిరా, కత్తళా అను రూపములు గలుగవనియే తోచుచున్నది. ఇట్లే, పగతాదు లందలి తుదుజ్జు సంబోధనమున లోపింపదు. పగతా, అల్లూ, నెయ్యా, బలియా, మార్తా మొదలగు సంబోధన రూపములు లేవు.

బహువచనమున సంబోధనము.

సంబోధనమున బహువచనమున కారగాగమ మగును. ఉదా. అకలషులారా (భార. సౌ. II. 67); అన్నలారా (భార. ఆర. V. 177); అయ్యలా (భార. ఆర. VI. 20); ఓ జనసంఘంబులారా (భార. ఆర. IV. 358); తపసివలార (భార. అశ్వ. II. 263); దుర్మదులార (భార. ఉ. III. 403): ధార్మి

లారా (భార. అశ్వ. II. 216); నిర్మలాత్మకులార (భార. అశ్వ. II. 214); మునీంద్రులార (భార. శాం. II. 67); వేదుఱులార (భార. అశ్వ. IV. 82); సంయమీంద్రులారా (భార. స్వర్గా. I. 89).

సంబోధ్యవాచకములును వానికి సంబంధించిన క్రియలును బహువచనమున నున్నను క్రియలన్నిఁ జేసి 'అమ్మ' మొదలగునవి యేకవచనముందే యుండును: మన యశోద చిన్ని మగవానిఁ గనెనఁట, చూచివత్తమమ్మ నుదతులార (భాగ. X. i.)

మధ్యమపురుషక్రియలతో నన్వయించునపుడు పదముల బహువచనమున సంబోధనమునం దారగాగమము కలుగకుండుటయుఁ గలదు. 'వీని వధించిరండు మనుజులా' (భాగ. VII. 187); తప్పొప్పనకుఁ డొప్పు తప్పని చెప్పకుఁడీ కవులుపాస్తి సేసిన మిమ్ముఁగొ (ఆంధ్రభా. భూ.) జనని తెనుఁగ నాకుఁ బరిచర్యలు సేయుటెట్టి యతిథిజనపరిచర్య సేమటౌనో, సంభ్రమ కారణమేమి సంయములా (భాస్క. అర. 1); అప్పలు! (హ. హరి. IV. 302).

'దేశ్యంబులం గొన్నిమొదల స్త్రీవాచక స్త్రీనామంబులగు సంబోధ్య వాచక శబ్దముల మీఁద నేకవచనంబునఁ గాన శబ్దం బొందును, 'అల' యను నవ్యయంబొందును గానంబడియెడి. 'అల శబ్దాంతంబు సను' అని విభక్తి వ్యాకరణము, శబ్ద. 15-వ సూత్రము. ఉదా. ధన్యాతి దేవకాచాల కాన పుణ్యాధర్మమేమఱకుండు మీతల్లి కాన (వైష. VII.); మా సామి కాన (సా. I.); మొద. 'కాన' అనునది 'కృష్ణ' శబ్దభవము. కృష్ణ = ప్రాకృతము: కణ్హా; తె కన్న. ఇది స్త్రీని సంబోధనమున ననుబంధముగ సంబోధనమునఁ జేరుచుండును. 'కాన' శబ్దము వ్యుత్పత్తి మఱుగుపడుటచేతను, సంబోధనమున మాత్రము విజచున నా శబ్దము చేరుచుండుట చేతను, స్త్రీని సూచకముగనే కాక యనియిట్లు నాలు తెగ వచ్చినది: ఉదా. లంజకాన! మొద. ఈ యర్థభేదము ననుసరించియే వానందో పాధ్యాయకర్త 'వానజాని కాన!' అని ప్రయోగించినాఁడు. 'కాన' అనునది తొలుత శబ్దమే యయుండను. 'అల' మాత్రము ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త యనిన ట్లవ్యయము కాదు. సంబోధనమున 'అ, ఆ' లేకవచనమునరూపములమీఁదనే కాక బహువచన 'లు' వర్ణకము మీఁదను గొన్నిమొదల జేరుచుండునని చెప్పవలసియుండును: అయ్యలు, అక్కలు, అమ్మలు, అన్నలు, అనువానిపై 'అ,ఆ' లు సంబోధనమునఁ జేరుటచే అయ్యల (-లా), అక్కల (-లా), అమ్మల (-లా), అన్నల (-లా) అనురూపము లేర్పడినవి. ఇవియన్నియు నాశ్చర్య సంతాపార్థములం దవ్యయములుగ నిలిచి బహువచనప్రకృతములు కాకుండుటచే వాని నేకవచనార్థము

నందును కవులు వాడుచువచ్చిరి: అక్కలకన్యకాత్వమిటు లాఁడివ్రావ నకా
ణంబ నీకెక్కడిచూలు వచ్చె (నిర్వ. II.); తోడఁబడనమ్మలక్కలని తూలుచ
(ఆము. II.); సెలవులలాలలు దోఁటఁగంగ నన్నలా యని యొఱలున్ (ఉ
హరి. IV.);—వ్యవహారమున నిట్టిపదముల బహువచన రూపములపై సంబో
నమున 'ఓ' కూడఁజేరును; అపుడు లకారమునకు ద్విత్వమును గలుగును
అమ్మలల్లో! అక్కలల్లో! మొద.

బహువచనమున లువర్ణము చేరునపుడు దానిపై 'ఆర' అనునదిచే
'-లార!' అనియగునుగాని 'రు, లు, ండ్రు' అనునవి బహువచనమున వచ్చు
నప్పుడు వాని సంబోధనరూపము లెట్లుండునో నిర్ణయించుట కష్టము. బహు
చన రువర్ణమునకు సంబోధనమున 'ల'వర్ణమే వచ్చునని చెప్పవలెనేమో
బాలురు, బాలులార!('బాలురార!' అని యనఁగూడదేమో) ఇట్లే, నృపా
లార, దయాళులార, మొద.

మగఁడు. బ. మగలు, సం. బ. 'మగలార' యనవచ్చునా? ప్రయో
గము? మహత్తు; పాపఁడు; మహతి: పాప; రెంటికిని బహువచనము: పాప
సం. బ. పాపలార! తేఁడు. బ. తేండ్లు, సం. బ. 'తేండ్లార' అనికాద
'తేఁడులార' అనవచ్చునా? వ్రేఁడు. బ. వ్రేలు, సం. వ్రేలార! అనికాద
బ. వ్రేండ్లు? సం. వ్రేండ్లార అనికాదు; 'వ్రేండులార!' అనవచ్చునా
పగతురు. సం. పగతులార! అనవచ్చునేమో; 'పగతురార!' అనఁగూడదు
అల్లురు, సం. 'అల్లులార!' అనవచ్చునా? 'అల్లురార!' అని యనరు. అల్ల
డ్రు. సం. అల్లుండ్రార!' అనఁగూడదు. నెయ్యురు, సం. నెయ్యులార! బ
యురు. సం. బలియులార! మార్తురు-మార్తులార? ప్రయోగము
గండండ్రు. సం. 'గండండ్రార, గండందురార!' అనఁగూడదు; 'వ్రేఁడులా
అనునట్లు 'గండఁడులార!' అనియు ననఁగూడదు; 'గండలార!' అనవచ్చునా
ప్రయోగము?-మిండండ్రు. సం. మిండలార! మిండండ్రార, మిండందురా
మొదలగు సంబోధనరూపములు గలుగవు.- విలుకాండ్రు, విలుకాఁడు, వే
కాండ్రు, వేఁటకాఁడు, వేడుకకాండ్రు, వేడుకకాఁడు; మన్నీలు(-ండ్రు
సుంకరీండ్రు, దుండగీండ్లు, ఆండ్రు, చెలియండ్రు, చెల్లెండ్రు, కోడండ్ర
మఱఁదండ్రు- వీరినందఱను బహువచనమున గ్రాంథికభాషచొప్పున నే
పిలువవలెనో తెలియదు.—కూఁతురు, బ. కూఁతులు, సం. కూఁతులార! (
సంబోధింపవచ్చునా? ప్రయోగములు? 'కూఁతురులు, కూఁతుళ్లు' అను
యర్వాచీన బహువచనరూపములు. వీనికి సంబోధనమున గ్రంథములం
'కూఁతురులార, కూఁతుళ్లార, అనురూపములు గలుగునా? వ్యవహారవ
'కూతుళ్లారా' అని పిలుతురు. గుండ్లు, గిండ్లు, కాళ్లు, మొసళ్లు, గొం

కుంట్లు, గోడ్లు, గోళ్లు, నీవిడ్లు, త్రాళ్లు, గుమ్మళ్లు, మొగిళ్లు, పిడికిళ్లు, ఊళ్లు, పందిళ్లు, తాళ్లు, కళ్లు, సిళ్లు, అన్నాట్లు, పనాట్లు, గోంట్లు, తేంట్లు, పండ్లు, కాండ్లు, కోడెనండ్లు (-ళ్లు), మొదలగువాని నొకవేళ పిలువ వలసివచ్చినయెడల పిలుచుట తప్పుకాదు- గిరులారా, తరులారా, మొదలగు ప్రయోగములు కలవు; (వ్యవహారమందును చరాచరప్రపంచమునంగల జంతువస్తుజాలమును బిలుచుటగలదు) వానియందెల్లముందలి సంయుక్త బహువచనరూపములవై నారగాగకుము గలదు. గుండులారా, గింజలారా, కాళులారా, ముసళులారా, అనుటగాని,- ఈ రీతిగ నసంయుక్తబహువచనములున్నను యిమిడియుండునే యీ యాగమము కలుగును. వ్యవహారమున బహువచనములన్నిటియందును సంబోధనమున ద్విత్వము వైకల్పికముగఁ గలుగును: తెల్లుల్లారా! పిల్లల్లారా! పిల్లుల్లారా! పక్షుల్లారా! మొద.

వ్యవహారమునందు నీవా! రా, నీవా! రా, అని పిలిచినాడు; మీరా! కాపాడండి, మీరా! కాపాడండి, అని దేవతలను మ్రొక్కి-నాడు; ఓ వారా! రండి, ఓరా! రండి, అని పిలుచుచున్నాడు; అనునట్టి సంబోధనములు కొన్ని సర్వనామములకును వినబడుచున్నవి. ఇట్టివి గ్రంథములకెక్కలేదు.

గ్రాంథికభాషయందు విశేషములకు [illegible] సంబోధనమున రూపములెట్లుండునో సర్వనామములకు [illegible] రూపములు గానరావు. వ్యవహారమున నాయాయాసమయములను [illegible] మెరుగవలెను.

తెనుఁగువైయాకరణులందు సంస్కృతమార్గము ననుసరించి తెనుఁగు విభక్తుల నేడుగా విభాగించినారు. కాని తెనుఁగు విభక్తులకు వలసిన ప్రత్యయములు మఱియొక విభక్తిలో చేరినవి. వ్యావహారికముగ నాయా ప్రత్యయములిట్లుండవలెను.

ప్రథమ: డు, ము, వు, లు;- ద్వితీయ: ని, ను, లు;- తృతీయ: [illegible]; చతుర్థి: కు (కి); పంచమి; [illegible]; -షష్ఠి: ఏకవచనమున ప్రాతిపదికరూపము; బహువచనమున 'అ';- సప్తమి: అన్.

కూర్చి, గుఱించి, గుఱించి; చేతన్, చేన్, తోడన్, తోన్; కై, కొఱకు, పొంటెన్; వలనన్, పట్టి, పంటెన్; కోలెన్, ఉండి, లో, లోపల; అందు, -ఇవి అవ్యయములు; విభక్త్యర్థములందు వాడఁబడునవి.

వీనిలో గుఱించి, చేన్, తోడన్, కై, పొంటెన్, కోలెన్, అందు, అనునవి పూర్వమునందువలె నేఁడు వ్యవహారమున లేవు.

తెనుఁగున విభక్తులే డేయున్నవని చెప్పఁగూడదనియు, నన్ని సంబంధములను దెలుపు నన్ని ప్రత్యయములుండిన నన్ని విభక్తులున్నవని చెప్పవలెననియు

కాల్డువెల్లు నభిప్రాయము. ఇందు సత్యము లేకపోలేదు. కాని, విభక్త్యర్థము లందువచ్చు పదములకును విభక్తిప్రత్యయములకును భేదమును గమనింప వలెను. 'డు, ము, వు,' అనునవి మహదమహదర్థములందు వచ్చు ప్రత్యయములును, ప్రథమావిభక్త్యేకవచన ప్రత్యయములు గూడనై యున్నవి. అట్లే 'లు, ల' అనునవి బహువచన బోధకము లయియున్నవి. ఇక నాయావికారములను విడిచినయెడలఁ దెనుఁగునఁ బ్రత్యయసంజ్ఞనుబొందఁ గలవి నకారమును కువర్ణకమును మాత్రముమిగులును. కావుననే యర్థవిశేషములను దెలుపుటక వేర్వేఱుపదముల సాహాయ్య మావశ్యకమగుచున్నది.

యిట్లుండఁగా వైయాకరణులు వివరించిన ప్రత్యయములు వారి విధించిన విభక్తులయందేకాక యితర విభక్తుల యర్థమునందును వచ్చుచుడుట సంభవించినది. ఈ విషయమునే యాంధ్రశబ్ద చింతామణికారుఁడ 'అన్యస్యాఽపి క్వచిద్భవేచ్చాన్యా' 'ఒకప్పుడొక విభక్తికి మఱియొకవిభక్తియు రావచ్చును' అని చెప్పవలసినవాఁడయ్యెను. ఒకవిభక్తికి మఱియొకవిభ.. వచ్చుటకీక్రింద నుదాహరణములు పొందుపఱుపఁబడుచున్నవి:—

ప్రథమకు ద్వితీయ.

భూవినుత ! నిన్నుశుచివని యెట్లు వలుకనగును (భార. ఆది. I. 96);

ప్రథమకుఁ దృతీయ.

మహిమచేత మెఱసి (భాగ. VI. 287); నన్నయ: మహిమ మెఱసి.

ప్రథమకు షష్ఠి.

తనయిచ్చిన దివియ (S. I. I. IV. 1008); భీమనాథుని పెట్టినదీపవ (S. I. I. V. 1056); చిన్నమనాయకుని పెట్టిన దీపము (S. I. I. V. 105 తమకట్టించిన శనివారమండపము (S. I. I. V. 138); నాకుం బోక గర్జం (భార. ద్రో. IV. 138); కర్ణున కెఱుంగ నెంతదవ్వు (భార. ఉ. IV. 42 నాకు నిన్ దెలుప నేల (భార. ఆర. VI. 184); పుణ్యున కొనరింపవలద కార్యము (భార. ఆర. V. 108); పెక్కులు పల్కఁగాదు నీకు (భార. ఆ VI. 156); అతనికిఁబడవలసె నకట (భార. భీ. I. 59): పార్వతీ దేవ యిచ్చిన యినుపయెడ్లు (S. I. I. VI. 228); నీచెప్పెడుమెయి (భార. క II. 859); నీకుఁ బోలేదు (భార. అను. V. 287); నింగికి నేలకుం జాలి (భా ద్రో. V. 144); నీకు నిట్లు భయమందఁగ నేటికి వచ్చె (భాస్క. యు. 88 తగు నీకేమని పల్కినన్ (నిర్వ. VII. 91); నాకుఁగల తెఱుంగు సెప్పవలయు

నేను నీకు (నిర్వ. VII. 98); రాజులకెల్లను నెక్కుడు (భార. అను. V. 353); మీకు సాధింపరాని కార్యంబు (నైష. III. 64).

ద్వితీయకుఁ బ్రథమ.

i. విశేషణముల ద్వితీయకుఁ బ్రథమ: అహీనబహుబలసారసుసుల్ మధుకైటభాది దైత్యపతులనెల్ల (నిర్వ. V).

ii. జడము ద్వితీయకుఁ బ్రథమ: ఋణమీఁగిరాను (పరామ. II. 76); ఉత్తరము ముట్టినట్టి తూపున (భార. శల్య. II. 5); నెఱను నోనాడునవియు (భార. విరా. III. 162); నీవిక్కడి యేతెంచుట వింటి = యేతెంచుటఁగూర్చి (భార. కర్ణ. III. 46); చిచ్చొడిఁగట్టినయట్లు (భార. ఉ. III. 118); మరి తంబు లెన్నండుఁ బోరయక (భార. ఆది. VI. 307); కుశలం బడిగిరి (భాస్క. మం. 330); నీ తొడుగు పాదుక లానతిమ్ము (భాస్క. అయో. 269); చాతుర్యము మెఱసి (భార. విరా. I. 70); మేను దొఱఁగుచుండి (నిర్వ. V. 19); యోగముఁ దొడఁగుట (భార. అను. IV. 208); శర మడిసముప్పి (భార. ద్రో. II. 373), శర మరిఁ దోయు (భార. ద్రో. I. 169.)

iii. అజడము ద్వితీయకుఁ బ్రథమ: అనిలజుం డబుసా బలిమ నమ్ము నాగ మెదిర్చి క్రమ్మఱించిన పరికాము వ్రాలె (భార. ఆది. IV); గిరివా సేంద్ర మక్కుఱుకుల నీరుమీఁద నసకొల్పిన (భార. ఆది. VI); తెలిఁగుని యోత్తమ మొక్కఁడుఁ గట్టఁ బాపుచు (కై. భార. V).

ద్వితీయకుఁ దృతీయ.

మనకు లవణ మొంతేని పడుకు గాడ్పులచేత (ఉ. హరి. IV. 152); నాగ నాగతోఁ దాఁకి (భార. కర్ణ. II. 248); మైత్రుండు చైత్రుసతో నిటనియె.

ద్వితీయకుఁ జతుర్థి.

అతఁడొకనాఁడు వేఁటకొఱకై యను నెలివవారు వేడ్కతోఁ బోయిరు శైవమాటఁగని (భల్లా. VII.) అడవికి వేఁటకై యరిగి (పాండు. V).

ద్వితీయకు షష్ఠి.

పాండవులు కౌరవులతోడి పగకు నోల్లరు (భార. ఉ. I. 238); అర్జునకుఁ దప్పఁడు (భాస్క. కి. 485); అతనియాజ్ఞకు మిగులకు (పద్మపు. V. 25); తన కెదిరి (భార. భీ. I. 48); మూఁకోఁటి వారలు (భాగ. V. 150); నీకోఁటికిన్ (భాగ. VII. 43); నాకోఁటికి (భాగ. I. 522); నాకుఁబోలె (నిర్వ. V. 10); అతనికి మెచ్చి (హరి. పూ. IV. 19); వలతు నేళ క్షత్రకోటికి భక్తి

కోటియు వలచు నాకు (హర. వి. II. 13); విభుని యాజ్ఞకు మీఱివెఱచి (పద్మపు. VII. 100); శీలంబునకు మెచ్చి (పద్మపు. VII. 211); కష్టదశకు నోర్వఁ జాలను (పద్మపు. VI. 166); దుష్టికిం గవియన్ (పాండు. V. 14) ఎంతటి కీనోపదు (పాండు. III. 42); ఎవ్వనికి వలచె నోకో (పాండు. III. 66) పాపరే నాకు నీ యింతిబాధ (శకుం. పరి. II. పు. 31); దానికెదిరించి (ప్రభా I. 73); దండకంబునకు మెచ్చుచు (కళా. I. 184); చిరముగ బ్రహ్మకుం దపము సేసి (భార. ఆది. II.); విరహంబున కోర్వఁగ లేక (కళా. III. 6) పురీనివాసమునకుం బెడఁబాసె (వరాహ. II. 37); మైత్రుండు చైత్రుం కిట్లనియె.

తృతీయకు సప్తమి.

ప్రేమాతిశయంబునం బొంది (పద్మపు. X. 42); అంతర్ధానంబునం బొందె (వరాహ. I. 101; పద్మపు. VII. 157); కాని 'అంతర్ధానమునొందు (కళా. II. 95); అది ప్రకృతియందుఁ బొందును (పద్మపు. VI. 13); అ ఉమ్ మూఁడును నేకవర్ణత్వమునఁ బొంది (వరాహ. II, 158); వైలక్ష్యంబునం బొంది (వరాహ. V. 80); కీడ్పాటునం బొంది (హరి. ఉ. IV. 85) పెంపునఁ గల మానికంబు (హరి. పూ. VII. 41); పుణ్యమునం బొంద్దిడిది బొందెడిది (S. I. I. V. 193); కడు ననురాగచిత్తమునఁ గల్గి (S. I. I. IV 672); బ్రుంగుడుఁ బాటునఁ బొందు (భార. విరా. II. 192); పరిభవంబునం బొందక (భార. విరా. II. 140); కొందలమునఁ బొందకుండ (భార. ద్రో. I 247); మోదంబునఁ బొందుచు (నిర్వ. II. 90); ఉల్ల మచ్చెరువున నూనం (భార. అశ్వ. I. 69), మూత్రమునఁ బురీషమున నూనుచును (భార. శాం. IV 292); సంతసంబునఁ బొందితిమి (భాస్క. కి. 750); మోదంబునొందు (భాస్క. యు. 2211); ఆతంకంబునఁ బొంది (హరి. పూ. I. 189); సిగ్గునం జెందనేఁటికిన్ (భాగ. IV. 755); మీ రిప్వీరునం దధికయత్నంబు సేయున గార్యంబు (భాస్క. యు. 1020.)

తృతీయకుఁ బ్రథమ.

విగతరోషుఁడవై సుఖముండు మిఁక (భార. ఆది. VII); మా తండ్రి పరాశరుచేతం బడసితి ననుజ్ఞ (భార. ఆశ్ర. I.); తల్లి ద్రౌపదితోడన్ (జై భార. 1.); చక్కఁ జలము పెనఁగఁ జనదు = చలముతో (భార. ద్రో. IV 312.)

తృతీయకు ద్వితీయ.

ధేను నివహంబుఁ ద్రొక్కించి = నివహముచేత (భార. అను. III. 48) జగదంబ నిన్ను నేమని చెప్పన్ = నీతో (హరి. ఉ. VII. 112); రాముని

బల్కెన్ (సమీ. IV. 90); చదివించ వచ్చిన శాస్త్రులనెల్లఁ జదివించఁగాఁ జూచి నతియును బతియు (ప్రభులిం. II. పు. 50); త్రైలోక్యంబును సృష్టిం బొందె (ఎరామా. II. 163); రాముఁడు వాలి నొక్కకోలం గూలనేసె; అర్జునుఁడు శత్రుసేనలను బాణంబులను రూపుమాపె. అతని దోర్నత్యసరసి నోలాడుమన్న ఘనతర స్తనచక్రవాకముల నలుగు సంబను.

తృతీయకుఁ బంచమి.

మృష్టమృగ శిశువులంబువలన (శకుం. పరి. I. పు. 16).

తృతీయకు షష్ఠి.

లోకోత్తర చరితుండగు నా కాన్యకనూడ నీకు నారాధ్యను (భార. ఆది. III); అతివ యోగ్యత్వమువ్వాకైక్కతి (భాగ. IV. 226); తోపువమిటకుఁ నోపమొందె (హరి. ఉ. VII. పు. 169); అనుగాలకును బూజనీయులు (హరి. పూ. II.); అరిమదభేద నీకు నీమహాశయుఖంబులు మాన్కొనఁగ నోపరు నడు లెవ్వారున్ హరికథంబులు మాన్కొను నయ్యె (భార. అర. IV); అంగ పతి కెదిరించె (శల్య. VIII); యుఘున నాక్వి నేయుల సరి (భార. అర. VII. 181); నాకుఁ బల్కుము (భాగ. V. i. 25); శత్రులోకముకు నీవు వధ్యుఁ డవుగావు (భార. అర. VII. 286); ఎందుఁగెలుగని యుద్ధము నీకువాఁడు (భార. విరా. II. 204); కెలుకుఁ గోలకు దెచ్చు (భార. ద్రో. III. 107; V. 219, 333; హరి. పూ. V. 210); ఏమిచేస్తినో నాకుటకు నొక్క (భార. ద్రో. III. 199); మాకుత పుత్త్రుని (భార. ఉ. IV. 266.)

తృతీయకు సప్తమి.

అనివారణన్ (భార. భీ. I. 255); నీనాన గాండివంబునాన దివ్యశరం బులాన (భార. ద్రో. II. 311; ఎగురన్ = ఉత్ఫతిన్ (భాస్క. యు. 123); వర్తిలన్ (భార. భీ. I. 256, 284; ద్రో. I. 14); ఒయ్యన (నిర్వ. IV. 3); కింకన్ (భాస్క. కిష్కి. 155); మూలుకోలం గాపుచుము (భార. అను. V. 371); భూవిభున్ గదవేయంగ (నిర్వ. VII. 55); చెచ్చెరన్ (భార. అర. V. 77, 379); తివుటన్ (భాగ. IV. 12); మచ్చికన్ (భాగ. VIII. 89); రయమున (భార. శాం. III. 62); వరుసన్ (భార. అర. V. 102): వర్తనన్ (భాగ. I. 62); వరుసన్ (భార. అర. V. 102); వర్తనన్ (భార. I. 62); శంకంగూరు (భాగ. III. 520); అనుగూరిరి (భార. శల్య. I. 110);— అర్మిలిన్ (భార. అను. V. 416); అతిముతిన్ (భార. ద్రో. I. 89; భీ. II. 71,88; వృషా. శత. 97); అలంతిబోదు (భార. ఉ. IV. 26); ఉరవడిన్ (భార. ద్రో I. 156); ఒక్కయుమ్మడిన్ (హరి. పూ. VI. 37); కడిమిన్ (భార. భీ. II. 872); కను

కనిఁ (భార. అర V. 24), కరణిఁ, కైవడిఁ (భాస్క. సుం. 558), చిడిమ
డిఁ (రాజగో. శత. 14); చెయిదిఁ (భాస్క. యు. 1732); తరవారిఁ (హరి
ఉ. X. 107); నెమ్మిఁ (భార. అర. IV. 250); నెఱిఁ (భార. ఉ. IV
114); పగిదిఁ (భాస్క. సుం. 558); పరిపాటిఁ (హరి. పూ. I. 196); పృథ
వడిఁ (భాస్క. యు. 678); (దాని) బడిఁ (హరి. పూ. VI. 78); (గోవుల
బడిఁ (హరి. పూ. VIII. 80); మాఱుబడిఁ (హరి. ఉ. I. 25); బడిబడిఁ
(హరి. పూ. IX. 92); బలువిడిఁ (భార. అర. VI. 219); (వింటి) బలిమిఁ
(భార. ద్రో. III. 206); బల్విడిఁ (భార. అర. V. 391, 393; నిర్వ. I. 4
42; II. 85; III. 21); రాయిడిఁ (హరి. పూ. VI. 5); (శక్తి) లేమిడిఁ
(మాతృశ. 95); విచ్చలవిడిఁ (నిర్వ. I. 62); విన్కిఁ (భార. విరా. V.39
సంగడిఁ (భార. విరా. III. 166.)— అదటునఁ (భాస్క. యు. 1131
అన్నునఁ (భార. అర. V. 434); ఉక్కునఁ (భార. అర. IV. 303); ఉ
పాటునఁ (భాస్క. అర. II. 51.) పేరుబ్బునఁ (భార. ద్రో. I. 138), ఎ
నంగొండుం గౌరవులనెల్లను (భార. విరా. IV. 19); ఏనుంగున నేనుంగువై
చు (భాస్క. యు.) ఏపునఁ (భాగ. IV. 328) ఒడికమునఁ (భార. అ
V. 306); క్రమమునఁ (భాస్క. సుం. 383); పొట్టక్రొవ్వునఁ (భాగ. V
281); గరువంబునఁ (భార. అర. V. 271); చాడ్పునఁ (భాగ. III. 82
మిడుతలతఱచునఁ (భాస్క. కిష్కి. 612); కులిశంబుతాఁకునఁ (భార. ద్రో
III. 62); తెలివునఁ (హరి. ఉ. VI. 165), తోడంటునఁ (సర్వే. శత. 4
భూమిదానమునను బోవు నక్కడ (భార. శాం. I. 307); సిరిపట్టునఁ (భా
VI. 281); పరునునఁ (భార. అర. VII. 311); పులిలోటమున మోముపు
గిలంగ (భార. విరా. II. 70); పురుడునఁ (భార. అర. VI. 272); భీ.
130); బరవసమునఁ (భార. విరా. IV. 62); బిఱుసునఁ (భాస్క. అర.
15), మెలపునఁ (భార. భీ. I. 93; ద్రో. I. 95); మెల్పునఁ (నిర్వ. VI.
VIII. 26. 38); వడువునఁ (భాస్క. సుం. 383), వినయంబునం గేలు మో
(భార. శాం. I. 385); సాకతమున నేలుదురు (భార. విరా. I. 298); సా
మునఁ (పాఠాం. సావనమునఁ) భాస్క. యు. 202;— సాత్యకి యలంతు
బోయెడివాఁడె (భార. ఉ. I. 268); అలంతులం బోయెడివాఁడుగాఁడు (భ
ద్రో. II. 104); అలంతులం బోవక (భార. విరా. II. 228); ఆసాసలఁ (భ
అర. VI. 327; భాస్క. యు. 521); ఆశాపాశంబులఁ గట్టువడినారు (నై
IV. 79); ఏ కొలందులఁ (హరి. పూ. I. 21); కఱదులమాటలఁ (హరి.
X. 252); కాళులఁ (భార. విరా. I. 78); తెవుళ్లఁ (భార. అను. V. 4
బిరుదుతనంబులఁ (భార. విరా. I. 95), విందులఁ (భార. అర. VI. 2

అఱచట్లమూచి (పారి. ఉ. IX. 63); కురుపతి ప్రాణంబులం గలండే (భార. శల్య. II. 16).

బిడియమువర్ = బిడేవర్ (యయా. పు. 17); శీర్షమువర్=సీసమువర్; సీసానఁబట్టి (భార.విరా. II. 15); కళ్యములర్=కళ్యాలర్ (భార.విరా. I. 95.)

చతుర్థికిఁ బ్ర....

నీరాకవార్చి = రాకకై (భార. శాం. VI. 582); నారాకవార్చి (భార. శాం. VI. 593);- ఇట్లే, సంధ్యవార్చు = సంధ్యాకాలముకొఱకు వేచియుండు; రాను రానర్థభేదము గలిగినది. సరుపతి కార్యమేఁగెన = కార్యమునకై (భాస్క. సుం. 50.); కాలంబువేచదము (భార. ఉ. I. 175).

చతుర్థికి ద్వితీయ.

వలసినపనిఁబంపుము = పనికై (భాస్క. బాల. 416; కాలంబు వేచదము (భార. ఉ. I. 175.

చతుర్థికి షష్ఠి

వానికిఁ బూనివచ్చు (పారి. ఉ. IX. 67; మూఁడుంగా [illegible] నిలువలయు (భార. అర. V. 483) ఎవ్వరి చనుమా (భార. ద్రో. I. 197; [illegible] నాకెత్తిపోయి (భార. భీ. I. 43; [illegible] సుమంట (భార. భీ. I. 157); అంగుటకు = అంగుటకొఱకు (భార. సభా. I. 50; ఏము [illegible] (భాస్క. యు. 1813; ఖగేంద్రు [illegible] నా [illegible] బూని (భాస్క. అర. II. 369); ఎవ్వరికాఁదరిలెంబు = ఎవ్వరికొఱకు (విష్ణు. I. 32; [illegible] కని పిల్వఁబంచిరర్ (భార. ఉ. I. 42; ఇమ్మ్యోద కేఁడుదేవలయు [illegible] బూని (భార. విరా. II. 40; [illegible] నాకుర్ = నా [illegible] (భార. ద్రో. III. 296).

చతుర్థికి [illegible].

ఉపజీవితర్ = ఉపజీవించుట [illegible] (భార. శాం. I. 110).

సంబోధనకుఁ బ్రథమ.

తేఁకుడిగ్గి (నిర్వ. IX. 69).

సంబోధనకు ద్వితీయ.

ఎక్కడర్ వచ్చిరో (కళా. II. 70; పొధనుఁగడిగ్గి (కళా. VI. 135; విచ్చేయు మదిలిగర్భముఁ జెచ్చెర వెలువడు మహాత్మ (భాగ. VIII); అపు [illegible] ధర్మవిలతికెల్లను మేటి (భార. అర. V. 48); రాజులకెల్లనునెక్కుడు (భార. అను. V. 358); మముఁ జింతం బాపరాదో (భార. ఉ. III. 72) వరసి వెడలెన్ (భా. అను. I. 288); ఇట్టిదాని నిన్నేలపాపుదు (భార.అను. IV. 77).

పంచమికిఁ దృతీయ.

పవనాత్మజుచేత వినఁబడ్డ (భార. భీ. II) ; మహాజనాలు అందరిచే నున్ను క్రయంగొని (S.I.I. IV. 280); పడసెను ... పాన్వ్రాతివల్లభుచే ... జనపాలకుచేత (S. I. I. VI. 117); ఒదయభట్టోపాధ్యలచేత బె కొన్న ... చేను (S. I. I. V. 136); మీా చేత నెఱుంగవలయు (నిర్వ. II. 51 నాచేత నిన్ను వినిన యపుడె పుత్తెంచె (భార. ఉ. IV. 280); చింనా దేవమ్మంగారిచేత సమర్పించిన (S. I. I. VI. 695); (భీష్మునకు) తనయ దు గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత (భార. భీ. I); కౌంతేయులు నాచేనడఁ రెట్లు (భార. ద్రో. I. 71) మహిమచేత మెఱసి (భాగ. VI. 287 -నన్నయ: మహిమ మెఱసి); ఎవ్వరిచేత న్నగుబాటుదేక (ఉ. హరి. II.9 ఆ వనితయొప్ప లోకులచేత వినుర్త (దశ. కు. VI. 181) ద్రుమముతో బాసిన తీఁగఁబోలి (భాస్క. యు. 1930); కదుపుతో బాసిన కోదమజింకయ బోలె (భాస్క. యు. 2283); దాక్షాయణితోఁ బాసి (కాశీ. IV. 243).

పంచమికి షష్ఠి.

సకల దురితంబులకుఁ దొలఁగింతు నిన్ను (భార. భీ. I. 224); మ నాపదలకుఁబాపితి (హరి. ఉ. X. 255); ఆహవమహికిం దొలఁగెను (హరి. VIII. 130); కోలఁదికి నెక్కుడై (హరి. ఉ. III. 107); కొంకుగోలఁ మీాఱె (భార. విరా. II. 106); ఆపదలకువిడుమడఁగాంచి (భార. విరా. 49); నీ వాహారంబు గొనక నిలువం దొడంగిన నాఁటికి నేఁ డాఱవు దినంబర (భార. శాం. VI. 568); రుద్రునకు నీవేమిటఁ దక్కువ (భార. ద్రో. 25); (ఇది) బాంధవమునకు నీతికి బాహిరంబు (భార. ఉ. III. 216) వలుగులఁబడుటకు దుఃఖావేశము (భార. విరా. III. 50); పుణ్యలోకముల బాసి (భార. అర. V. 242); అహింస ధర్మవితతికెల్లను మేటి (భార. అర.V. (మనసును) అహంకారంబు పజ్జకుం బాపి (భార.అర.V. 3); సమరప్రదేశం కుఁదొలంగి (భార. అర. VI. 8); రణభూమికిం దొలంగి చనియె (భార. V. 401); అవ్వివాహంగంబు నాకుఁబెద్ద (భార. అర. IV. 364); రాజులకెల్ల నెక్కుడు (భార. అను. V. 353); భోజనంబు పెట్టు టెల్లపుణ్యములకుఁ (భార. అను. V. 33); అంతకు నీవలఁ (నిర్వ. VIII. 10); దానము లన్నిఁ భూదానం బెక్కుడు (భార. అను. II. 350), జాతికిం బెడఁబాపి (భార. అ I. 130); అహింస ధర్మవితతికెల్లను మేటి (భార. అర. V. 48); రాజుల కెల్ల నెక్కుడు (భార. అను. V. 353); చెఱకుఁబాపరా ? (భార. ఉ. II. 2 అంతకుముందఱ (నిర్వ. VI. 124); కుబేరుని వీటికిఁబెద్ద (నిర్వ. I. 45); ఆ

దొలంగండోతె (భార. ద్రో. IV. 31); పసులు వులికిం బాఱు (భార. ద్రో. IV. 156); తుంగమునుపునఁ జొచ్చిన మాతంగంబునను మిగిలి (భార. ద్రో. III. 101); విష్ణుండు వాసిం బోరికిఁ (భాస్క. యు. 1752); మము నీ యాపదకుం బాపి (భాస్క. యు. 629); వనరాశికి మిగిలెనేని (భాస్క. యు. 278); విలువిద్యనొరులు నీకగ్గలముగ లేకుండ (భార. ఆది. V.); దుష్కృతము నీకుఁ దొలంగు (వరాహ. XII. 9); అనుగును భక్తజనాళిఁలో వెడలి (బస. పు. 236, పం. 28); నూతిలో వెలువడఁ గోనులిం బగచ (భార. ఆది. III).

పంచమికి షష్ఠి.

వీతెంచె నోకవాక్య మాకసమునఁ (భాస్క. అయో. 307); నేఁడావిగ కినఁ బాయఁబడినో మనకుఁ (కాశీ. V. 43); (రక్తాంబు) వనవగవ్యారముల వఱదవాఱ (భాగ. X). ఉపవనంబున బాఱు నునుప్రతిపదాని మొదపూర ముల పెన పుడమిఁదాఁక (...ను. V). నాఁడు దొల్లి ...త్రయించిన కలి గర్కోటకవిషంబుఁ గ్రక్కుచు కొనల న్వెలువడి (భార. ఆర. III); ...చ్చిన సంధ్యమాంబున ననేకులు బ్రహ్మవారాతెక్కడ ... వచ్చిరొ ... వారి (కళా. II); వేఱొక ...టిగాం వచ్చితినే (భార. శాం. IV. 440).

షష్ఠికి ప్రథమ

నీ విక్రమ మేతెంచుట వింటి (భా. క. III. 46); నా ప్రతిపాల దుర్లలితవాక్యంబుల్ సహింపవలెఁ (భార. ... VII. 202); నా బాల్యం గరుణసైఁపవలయు (భార. ఆర. VII. 383); నేనములు సైచె (భార. ... V. 334); వేఁటరాకేని (వరాహ. II. 51); వేఁటవిని (భార. ఆర. IV. 385); వేటవొయినాను (భార. ఆర. VI. 163); ప్రాణము...వడి (భార. ... IV. 257); పరమదుర్లభ...మానపడి (భార. అను. I. 96); ఈ వి... వచ్చి (హరి. ... IV. 181); కొంతకాలము ... (భార. స్త్రీ. II. 170); నీతెరువేలవచ్చె (భా. క. III. 57); ... బాలురు ... V. 149); ఇక్కడవచ్చి (హరి. ఉ. VII. 101); నీ విక్రమ మేతెంచుట వింటి (భా. క. III. 46); ఘోరక్రూరపు నచ్చుట సైరింపక (భార. ద్రో. IV. 279); ఉద్ధతిసైఁపక (భార. విరా. V. 105); మనము వచ్చినన్ని దినములు నలువుఁ దిచ్చోట (భార. విరా. I. 206); అజ్ఞమిగిలినచోటఁ (భార. విరా. I. 124); వేఱపొగడ్త లానపడక (సర్వ. I. 38); లంక యానపడుట (నిర్వ. III. 94); క్రయముగాం గొంన (S. I. I. V. 155); కలువు లియ్యకొనుట (భార. విరా. I. 268); కృష్ణుఁడురాక (భార. ఉ. IV. 165); జూదపుసిరి యాన పడంగాదు (భార. ఉ. I. 316); యమలోకం జేఁగి (భాస్క. కిష్కి. 425); నాపని గాలి వొవద (భాస్క. సుం. 71); వీఁడునిక పర్ణాశాలకుఁ గ్రాటవుల్

(భాస్క. యు. 335). ఇందురాకకు (భార. శాం. VI. 564); గొంతి కూర్చు మనుమఁడు (భార. ద్రో. II. 236); నేఁడు పదినాళులు (భార. భీ. III. 363); పోయిరి క్రమ్మఱ నెక్కడేని (భార. ఉ. IV. 339); భవన్మందిరవాస మియ్యకొనినం గడతేఱు మదీయ వాంఛ (భార. విరా. III. 62); అక్కడ వాసి చనియె (భార. అర. VI. 64); అటయేఁగి (భార. అర. V. 27); అది గర్భమై = దానికి (కాశీ. VI. 107); ఒడలిసుఖము లాసపడఁగరాదు (విష్ణుపు. VII. 372); నేఁ డేనాళ్లనుండి = నేఁటికి (పాండు IV. 153); ఇటవచ్చి (పాండు. IV. 61); కీడువలనుబాచి = వలనికి (పాండు. I. 147); వేఁటవచ్చి (శకుం. పరి. ప్ర. 32); వేఁట యే నేల వచ్చితి (శకుం. పరి. II. 26); చెట్టొ కఁడుగాఁగ (మను. IV. 103); నేఁడు మూనాళ్లనుండి (మను. IV. 73); మీ రెక్కడవ్రాయెదరు (వరాహ. X. 81); తీర్థయాత్ర వ్రాయి (వరాహ. IX. 4). జయము రక్షకుండు శౌరికి (కవిలో. చిం.); పరిపంథి మదోన్మథనుఁడు రాముః కెనయే పృథివిం జెఱుదొరలు (సర్వ. సా. సం.); యుద్ధంబయ్యె రిపుభయద భుజుఁడు భీమున కపరిమితబలుండు కౌరవాధీశునకుఁ (భార. భీ. II); విద్యా రాజీవభవుండు మారయకు 'బుణ్యాచార భీమాంబకుం బుత్త్రుండు; ఖడ్గ వ్యాఘ్రు మిమ్మంచుఁ గొండకు రావచ్చునె (మను. II); భుజాటోపభయంకరుఁ డర్జును కోపానలము (భార. ఉ. I); పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు ధర్మజునిపన్నుఁ (భార. అర. VI).

షష్ఠికి ద్వితీయ.

అప్పురిపాటి నిన్ను మును వినుపించితి (భార. అను. IV. 186); నాకు నిఁక దెలుపనేల (భార. అర. VI. 184); ఎక్కడం దిరిగి (హరి. పూ. II. 44); ఎక్కడఁబోయెదు (భాస్క. సుం. 43); నీ వెక్కడఁబోయెదు (భాస్క. కి. 362); కట్టుము పట్టమతనిఁ (భార. ద్రో. I. 62); అవిభుం గట్టెదఁబట్టము (భార. విరా. I. 27); ఆ వంకఁబోఁడు (భాగ. VII. 117); నాచనసోము నెఱిఁగి (భాగ. VI. 11); దీనిసైరింపఁదగు (హరి. పూ. VII. 201; 'దీనికి' అని నన్నయ); మిమ్ము నేల సహింతుఁ (హరి. పూ. VI. 162; 'మీకు' అని నన్నయ); దక్షిణదిక్కుఁ బోవఁగా (హరి. ఉ. I. 25); చన్నకడం జను (భార ఉ. IV. 178); అడవిఁబోయి (భార. అర. IV. 382); అయ్యుధిష్ఠిరు రాః సూయంబు చిదురపాలిం బోల దీమఖంబు (భార. అర. VI. 90); సహించునే నన్ మరుఁడు (భార. విరా. II. 296; 'నాకు' అని నన్నయ); వారియం దొకః లోని చిదురపాలును బోలండు (భార. ఉ. II. 160); మమ్ముఁ గినియకుమ (భార. అను. I. 76); 'మాకు' అని నన్నయ); నన్ను సైఁచునే=నాకు (హరి పూ. V. 224); దానిసైఁపక (హరి. పూ. IV. 177); మనమునందు నతని

గిరియవలదు = అతనికి (భాస్క. యు. 2429); క్రూరంపుఁ జరితంబులను మిగిలి వర్తింతురు వారు నా మెచ్చుగాను=చరితంబులకు, నాకు (భార. శాం. V. 11); వెనుంబడుగా (భార. విరా. II. 303), సహించునదగా (భార. విరా. II. 104, 296); భూతిమయుగా మొక్కెద (భాగ. I. 55); నిన్నేమిసెప్పుదు= నీకు (నిర్వ. V. 128); నాకు నిగా దెలుపనేల = నన్ను నీకు (భార. అర. VI. 184); ఎక్కడం బిరిగి (హరి. ఉ. II. 44); నిద్రంబెడఁగాసి (ఉ. హరి. II. 97); లక్ష్మణకుమారునందు మిముసెల్ల మిగులు (భార. ఉ. IV. 224); ఇతఁడు మిము మెచ్చింపఁగఁజాలుఁడే (భార. విరా. II. 10); ఎక్కడనేనియుం జను వాఁడు (కాశీ. IV. 107); జగదంబ నిన్ను నేమనిచెప్పె = నీకు (హరి. ఉ. VI. 175); నిన్ననుపించువేళ (ప్ర. భా. III. 94); అతని బలుకుఁడే (పాండు. V. 6); అతనిఁగరుణించి (పద్మపు. VII. 220); నిన్ను నోర్వఁగవచ్చుటఁ (పద్మపు. VII. 81.)

షష్ఠికిఁ దృతీయ.

విధితో నెవ్వాఁడు నేర్పుఁగలఁడు = 'విధికి' అని నన్నయ (భాస్క. అయో. 113); నేలతో వ్రేసి = నేలకుఁ బడునట్లు (భార. భీ. II.); నా తెలివియు నా బలంబును నీతో నెఱిఁగింతు (భాస్క. ఉ. II. 93); యముణిచే నగపడ్డ వీరి ప్రాణంబులు (భార. విరా. I. 183); నాచే నగపడియె కుమ్మనగఖండము (దశకు. X. 56); పురందరుతో నరుడు దెచ్చె = 'పురందరునకు' అని నన్నయ (ఉ. హరి. I. 44); వైరిచే నగపడనీక (ఉ. రా. V. పు. 54).

షష్ఠికిఁ బంచమి.

వీరి మాటలవలన సంశయము మానును (శకు. పరి. II. పు. 31).

షష్ఠికి సప్తమి.

గదాధరుని వచ్చెం బెద్దగాలంబునఁ (భార. ఉ. II. 218); నామీఁద కృపగలవు = 'నాకు' అని నన్నయ (హరి. పూ. VII; 89); చేదియందిరా నధిక్షేపించి = చేదియకు (హరి. పూ. V. 229); (భీష్మునకు) దనయందు గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత (భార. భీ. I); చిరకాలమున నుపార్జింపఁబడ్డ (నైష. III. 68); పార్థుని శిర మాయు నెలల కుర్విం ద్రెళ్లకపియుంది (జై. IV).

సప్తమికిఁ బ్రథమ.

గోకులమిల్లులు (హరి. పూ. V. 202); పాంథుయ్యెడుదు (భార. విరా. I. 78); ఇట్టి యవగాధపుఁ బొత్తు మనంగవచ్చునే (భార. విరా. III. 82); నిష్ఠమదుంగు (భార. అను. III. 291); పొత్తు మనఁగవలయు (భార. శాం. III. 527); శరములు నెఱకులాడి (భార. అర. I); విహీనశౌచులు దీర్ఘము

లాడనోపరు (భార. ఆర. II); మోము బాష్పజలపూరము గ్రమ్మఁగ (భార. శల్య I);ఎండి యవియుటయును నావమిడినఁ బగిలిపోవుటయును (భార. స్త్రీ. I.); భావంబుల్ భయముజ్జగించి చొరుఁడీ భవ్యాద్రిచా టందఱున్ (హరి. పూ. VII.) కనుఁగొంటిం బరమేష్ఠిఁదొట్టి సురసంఘం బేకతఁ బుండఁగన్ (హరి. పూ. V.); అడియున్ మేనుచ్చి (భాస్క. అర. II.). జనయిత్రి చిచ్చుఱికిన దాదు లాబాలకునిఁ గొంతలంబునకుఁ గొనివచ్చి (జై. భార. VIII.); పంకము గొరిజ దిగఁబడి పఱవలేవు మన్ను లివ్వేళ రేగటిమన్నులందు (మను. IV.); ఆద్యుఁడు హిరణ్యగర్భునం దంతకం శె (ఆము. III).

సప్తమికి ద్వితీయ.

వెన్నడింబోయి (భాస్క. కిష్కి. 730);ఎవ్వారు నెక్కాలము నిట్టునేసి (భార. విరా. V. 247); ఎందునుండి వచ్చితివి (విష్ణుపు. II. 27); లంక గలకలంబుపుట్టె; మీనంబులు జలంబుల నుండు; బలిమిఁగొనిన ధనముఁ బ వేల యొంటులఁబెఱికి (భార. సభా. I.); శబ్దముల మంత్రమును మనుజ విప్రుండు సమధికత్వ భాజనములండ్రు (భార. ఆది. III).

సప్తమికిఁ దృతీయ.

కాముచేఁ జిక్కిన నెమ్మనంబు (భార. విరా. II. 23).

సప్తమికిఁ బంచమి.

విభునివలన నేరము లెన్నుదురు (శకుం. పరి. I. పు. 14); నీవలన నాకుఁ బ్రేమ గలదు (శకుం. పరి. I. పు. 4); ఆ గుణంబులు వీనివలనఁ గా రావు (వరాహ. IX. 22).

సప్తమికి షష్ఠి.

ఆదిత్యులు పన్నిద్దఱకుఁ బెద్దవాఁడు = పన్నిద్దఱియందు (వరాహ. I 89); నక్షత్రటికి నెదురీదినగతి (వరాహ. II. 53); అవనికి డిగ్గిరి (కళా. III. 5 ధరణికి దిగివచ్చు (కళా. III. 7); ఇలకుడింప నుద్యోగించి (కళా. VI. 130 కోమలి నీ కనురక్త (భార. ఆర. II.); ఈ పాండిత్యము నీకుఁదక్క మ యొందేఁ గంటిమే (మను. II.); చిత్రమున రూపుంబోలె (భార. ఆ VII. 407); తోటకలిపురమునవారు (S. I. I. V. 1116); తూపుణ పొలాన (S. I. I. V. 132); అందుల తామ్రశాసనాలు (S. I. I. IV 279); ఇందుల సంకీర్తనశాల (S. I. I. IV. 280); మొద.

సర్వనామ ప్రకరణము.

ద్రావిడభాషలలోని సర్వనామములను (1) యుష్మదస్మదర్థక సర్వనామములు (2) నిర్దేశార్థక సర్వనామములు (3) ఆత్మార్థక సర్వనామములు (4) సంబంధార్థక సర్వనామములు (5) ప్రశ్నార్థక సర్వనామములు (6) సంఖ్యావాచకములు అని యాఱువర్గములుగా విభజింపవచ్చును. తెనుఁగునందలి యీ సర్వనామముల కితరద్రావిడభాషలలోనివానితోడి సంబంధమును, ద్రావిడభాషలలోని సర్వనామములకు ఇండో - ఆర్యభాషలలోనివానితోడి సంబంధమును ఈ క్రింద సంగ్రహముగా చూపఁబడినది:—

i. నిర్దేశార్థక సర్వనామములు.

కాల్డువెల్లు వీనినిగూర్చి యెక్కువగాఁ జర్చించి యున్నాఁడుగావున వానివిషయమై ముందుగఁ జర్చించుట యుక్తము. వివిధద్రావిడభాషలలోని వాని రూపము లీ క్రిందపట్టికలోఁ జూపఁబడినవి.

		మ. ఏ.	మహతీ. ఏ	ఉభయము బ.	అమ. ఏ.	అమ. బ.
తమిళము	దూర	అవ్ - అన్	అవ్ - అళ్	అవ్ - అర్	అద్ - ఉ	అవ్ - అవ్ - ఐ.
	అంతిక	ఇవ్ - అన్	ఇవ్ - అళ్	ఇవ్ - అర్	ఇద్ - ఉ	ఇవ్ - ఇవ్ - ఐ.
		ఉవ్ - అన్.	ఉవ్ - అళ్	ఉవ్ - అర్	ఉద్ - ఉ	ఉవ్ - ఉవ్ - ఐ.
మళయాళము	దూర	అవ్ - అన్, ఒన్	అవ్ - అళ్, ఒళ్	అవ్ - అర్, ఒర్	అద్ - ఉ	అవ్ - అ.
	అంతిక	ఇవ్ - అన్	ఇవ్ - అళ్	ఇవ్ - అర్	ఇద్ - ఉ	ఇవ్ - అ.
కన్నడము	దూర	అవ్ - అను	అవ్ - అళు	అవ్ - అరు	అద్ - ఉ	అవ్ - ఉ.
	అంతిక	ఇవ్ - అను	ఇవ్ - అళు	ఇవ్ - అరు	ఇద్ - ఉ	ఇవ్ - ఉ.
		ఉవ్ - అను	ఉవ్ - అళు	ఉవ్ - అరు	ఉద్ - ఉ	ఉవ్ - ఉ.

	ఆమ్ - ఎ	ఆళ్	ఆర్ (పూజ)	అవ్ - ఉ	ఎయ్ - ంలు.
	ఇమ్ - బ్ - ఎ	మోాళ్ *ఉమ్.అళ్	మాకీళు*ఉమ-కుళు	ఇద్ద్ - ఉ	
	...	ఇమ్బళ్ - ఇమ్బాళ్	...	...	...
తుళు { దూర	...	...	..	ఉద్ద్ - ఉ	...
అంతిక	...	...	...	...	ఇవ్ - ఇ.
	...	ఇమ్తె్ - ఓళు	...	...	...
	...	...	మ్ - ఏర్	...	...
			(* ఇమ్ - అర్)		
	...	...	ఇమ్బ్- ఏర్ (పూజ)	...	...
	మ. ఏ.	మహతి. ఏ.	ఉభయ. బ.	అమ. ఏ.	అమ. బ.
చెన్న రాజధాని { దూర	ఓణ్డ్ - ఉ	అద్ద్ - ఉ	ఓర్ - ఉ	అద్ద్ - ఉ	అవ్ - ఉ.
లోని గోంది { అంతిక	వీణ్డ్ - ఉ	ఇద్ద్ - ఉ	వీర్ - ఉ	ఇద్ద్ - ఉ	ఇవ్ - ఉ.
గోంది { దూర	ఓర్	అద్	ఓర్ - క్	అద్	అవ్; అఊ.
అంతిక	ఏర్	ఇద్	ఏర్ - క్	ఇద్	ఇవ్; ఇఊ.
కూఈ { దూర	ఎ అఝు ఓ అఝు	ఏరి	ఏఅర్ - ఉ	ఏర్ - ఇ	ఏవ్ - ఇ.
అంతిక	ఇ అఝు	ఇరి	ఇఅర్ - ఉ	ఇర్ - ఇ	ఇవ్ - ఇ.
	వాఁడు	అది	వారు =	అద్ - ఇ	అవ్ - ఇ.
తెలుఁగు { దూర	(*అవఁడు)		(*అవర్ - ఉ)		
అంతిక	వీఁడు	ఇది	వీరు	ఇద్ - ఇ	ఇవ్ - ఇ.
	(*ఇవఁడు)		(*ఇవర్ - ఉ)		

పైఁ జూపిన రూపములలో ననేకముల యంతమున ఉకార మున్నది. అది ధాతుగతము కాదు; ఉచ్చారణ సౌకర్యమునకుఁ జేరినది.

ఇవిగాక (1) అ, ఇ, ఉ, అను నిర్దేశార్థక చిహ్నములు: ఉదా. తమిళము: అక్కుడిరెయ్ (ఆ గుఱ్ఱము); ఇమ్మనెయ్ (ఈ యిల్లు); ఉవ్వణి, మొద. (2) ఆ, ఈ, ఊ, ఏ, ఓ, అను నిర్దేశార్థక విశేషణములు: ఉదా. తెలుఁగు: ఆ గుఱ్ఱము; తుళు: ఈ జన; కుయీ: ఊ ములుక్; కూఈ: ఏ దేశ; ఓ కోగన్ఱు = ఆ పిల్లవాఁడు, మొద. అనువానిఁ గూర్చియూ నీ సందర్భమున విచారింపవలెను.

దూరార్థమును దెలియఁజేయు నీ సర్వనామములందలి అవ్, అద అను నవే మళయాళము, కూఈ, గోండి, చెన్నరాజధాని గోండి భాషలందు కొన్ని రూపములలో 'ఓ' గాను, తుళు భాషలో 'ఆ' గాను మాఱియున్నది. తుళు భాషయందలి ఈ 'ఆ' కారము ప్రథమేతర విభక్తులలోను, బహువచన మందును 'ఎయ్' గా మాఱుచున్నది. ఉదా. ఎన్కు = వానికి; ఎఱ్కులు = వారు. కొన్ని తెలుఁగు రూపములలో (వాఁడు, వీఁడు, వారు, వీరు) అ, ఇ లు పదముల లోని తమ ప్రథమస్థానమును పోఁగొట్టుకొన్నవి. ఇట్లే తుళులోని (మోళ్, మేర్, మోకుళు) పదాదిని, అ, ఉ కారములును తమ ప్రథమస్థానమును పోఁగొట్టుకొన్నవి. తెలుఁగులోను, మద్రాసు గోండిలోను ప్రథమావిభక్తి యందు (అది, అవి, ఇది, ఇవి, మొద.) పదాదిని అకార ఇకారములు నిలిచినను, ప్రథమేతర విభక్తులందు ఆ యచ్చులు తమ స్థానమును గోల్పోయినవి (దాని, దీని, వాని, వీని, మొద.). తుళు భాషలో సర్వనామములందు కాన్పించు మకారము ధాతువునకుఁ జెందినది కాదని కాల్డువెల్లు తెలిపిన ట్లుచ్చారణ సౌకర్యమునకు వచ్చిన వకారమునకు మాఱురూపము గాదు.

అ, ఇ, ఉ, అను మూఁడు నిర్దేశార్థక చిహ్నములలో 'అ' దూరపు వస్తువును, 'ఇ' దగ్గఱి వస్తువును దెలుపును. 'ఉ' అనునది రెండిటికి మధ్యనున్న వస్తువును దెలుపునని కిట్టెల్ మున్నగువా రూహించిరి. కాని, యీ భాషల వ్యాకరణములను వ్రాసిన ప్రాచీనులు దాని కట్టి యర్థమును నిరూపించి యుండలేదు. ప్రాచీన తమిళమునందుగాని హళగన్నడమునందుగాని ప్రయోగములందు దానికట్టి యర్థములేదు. అది దూరపువస్తువునే తెలుపు చుండెను. తమిళమున 'ఉకుబక్' అనఁగా 'దూరపు ప్రక్క'; 'ఊన్ఱు' అనఁగా 'ఎత్తైన', 'మీఁది' అని యర్థము; 'ఉప్పక్కమ్' అనఁగా 'వెనుక ప్రక్క' 'దూరముగా నున్న ప్రక్క' అని యర్థము; 'ఉప్పాల్' అనఁగా 'దూరపుదిక్కు' అని యర్థము. తెనుఁగున 'ఉల్ల' అనునది దూరపు వస్తువును నిరూపించుట యందే ప్రాచీన వాఙ్మయమున క్వాచిత్కముగ వాడఁబడినది. నేఁడు తుళు

భాషయందు తప్ప మఱి దేనియందును ఈ 'ఉ' కారము నిర్దేశార్థమున
వాడుకయందు లేదు. అందైనను 'ఇందు', 'ఉందు' అనునవి 'ఇది' అన
నర్థముననే వాడఁబడుచున్నది. 'ఇందు', 'ఉందు' లు తుళు భాషయం దేకా
మున వాడుటను బట్టి 'ఉ' అనునది మధ్య ప్రదేశ సూచకము కాదనిన్నే
తెలియుచున్నది. దూరార్థ బోధకమయిన 'అవ' అనునది ఇండో-ఐరేనియన
భాషలలోనిదనియు, అదియే పెర్షియనుభాషలో 'ఊ' గాను, ఉత్త
హిందూస్థాన భాషలలో ఓ, ఊలుగాను మాఱినదనియు, ద్రావిడ భాష
లోని హ్రస్వ 'ఉ'కారమునకును నట్లే యుత్పత్తిని చెప్పకొనవలె ననియ
తోఁచుచున్నది.

తమిళ వ్యాకరణమైన 'నన్నూలు' 13-వ శతాబ్దారంభమున పుట్టినది
అందు "అ, ఇ, ఉ, ఎ"ల తర్వాత 'య, వ'లు వచ్చినయెడల 'వ' కా
మాగమముగా వచ్చుననియు, నితర హల్లులు పరమైనయెడల నా హల్లుల
ద్విత్వము కలుగుననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఉదా:

అ + అణి = అవ్వణి; అ + వళై = అవ్వళై; అ + యానై = అయ్యానై
అ + కుదిరై = అక్కుదిరై; అ + మనై = అమ్మనై, మొద.

ఈ సూత్రము ననుసరించి అవన్, ఇవన్, ఉవన్, ఎవన్, అను స
నామములను అ + వ్ + అన్; ఇ + వ్ + అన్; ఉ + వ్ + అన్; ఎ + వ్
అన్, అని విభజించుట యాచారమైనది. కాల్డ్వెలు ఈ విభాగమునే యన
రించినాఁడు. కాని, నన్నూలునందే మఱియొకచోట అవ్, ఇవ్, ఉవ్, ఎ
లు ప్రాతిపదికములుగ చెప్పఁబడినవి. దీని ననుసరించి అ + యానై
అవ్యానై; ఇ + యానై = ఇవ్యానై; ఉ + యానై = ఉవ్యానై, అగు
ఇట్లే అ, ఇ, ఉ, లను పరుషాక్షరములు పరమైన యెడల 'ం' ఆద్యము
మముగా వచ్చునని చెప్పఁబడియున్నది. దీనినిబట్టి అ + కుదిరై = అంకుది
అగును. ఇట్లే అందు = అవ్ + తు; ఇందు = ఇవ్ + తు; ఉందు= ఉవ్ +
యగును. కాఁబట్టి ఆద్యముతోఁ గూడిన రూపములే ప్రాచీనము లని
అంకమ్, అంకేనమ్, ఎంకు అను ప్రాచీనరూపములు అక్కమ్, అక్కే
ఎక్కులుగా మాఱినట్లే "అంకుదిరై" మొదలగు రూపములనుండి "అక
దిరై" మొదలగు రూపములు పుట్టినవనియు, వ-కార మాగమాక్షర
కాదనియు, అది ధాతుగతమే యనియు, అవ్, ఇవ్, ఉవ్, ఎవ్,లే ని
వాచకములు గాని, అ, ఇ, ఉ, ఎ, లు కావనియు, అ, ఇ, ఉ, ఎ, లా సంపు
రూపములందలి ప్రథమాక్షరములు మాత్ర మనియు, కావున అవన్, ఇవ
ఉవన్, ఎవన్, లను అవ్ + అన్, ఇవ్ + అన్, ఉవ్ + అన్, ఎవ్ + అ
అని విభజింపవలెననియు తేలుచున్నది. ఇట్లే, 'అదు, ఇదు, ఉదు, ఎదు'ల

అద్, ఇద్, ఉద్, ఎద్,లు ధాతుగతములు, కావున వానిని అద్ + ఉ, ఇద్ + ఉ, ఉద్ + ఉ, ఎద్ + ఉ, అని విభజింపవలెను గాని అ + ద్ + ఉ, ఇ + ద్ + ఉ, ఉ + ద్ + ఉ, ఎ + ద్ + ఉ లు గ కాల్డువెల్లుచేసినట్లు విభజింపఁగూడదు.

సంస్కృతమున నిర్దేశార్థక సర్వనామములు.

సంస్కృతమున 'తద్, త్యద్' లు ప్రథమపురుషసర్వనామములుగను, నిర్దేశార్థక సర్వనామములుగను కూడ వాడఁబడును. ఇవిగాక అదస్, ఇదమ్, ఏతద్, అను అ, ఇ, ఏ, లు ఆదియందుగల నిర్దేశార్థక సర్వనామములును సంస్కృతమునఁ గలవు. 'అయమ్ (పుంలింగము)' ఇయమ్ (స్త్రీలింగము), ఇదమ్ (నపుంసకలింగము) అనునవి సమీపార్థమును గలిగినవి. వీని ప్రథమేతర విభక్తులందు అన,-ఇమ అనునవి ప్రాతిపదికములుగఁ గొన్నిచోటులఁ గాన్పించుచున్నను (అనేన, అనయా, అనయోః; ఇమౌ, ఇమే, ఇమా, ఇమాని.) 'అసౌ (పుం. స్త్రీ), అదస్' లు దూరార్థకములు. వీని ప్రథమేతర విభక్తులందు 'అమ్' ప్రాతిపదికముగాఁగల 'అము, అమూ, అమీ,' అను రూపములు కానవచ్చును. 'అవ' అనునది కూడ నతిప్రాచీనకాలమున దూరార్థక సర్వనామముగ ఋగ్వేదమున రెండు, మూఁడు సార్లు షష్ఠీద్వివచనమునఁ గానవచ్చినది. 'అవ'కు రూపాంతరమగు 'అమ' అనునది అథర్వవేదమున 'అమోహమస్మి' అను ప్రయోగమున నొకసారి కానవచ్చినది.

ఐరేనియనుభాషలో
నిర్దేశార్థక సర్వనామములు.

ఐరేనియను భాషలో (i) పుం. ఏష; స్త్రీ. ఏషా; నపుం. ఏతద్; (ii) పుం. ఇమ; అ; స్త్రీ. ఇమా. అ; నపుం. ఇమత్. ఇద్. (iii) పుం. అవ; స్త్రీ. అవా; నపుం. అవత్, అవద్. వీనిలో i-వ వర్గములోనివి సంస్కృతములోని'ఏతద్' వలెనే యున్నవి. ii-వ వర్గము ప్రథమేతరవిభక్తులలో "అన, ఇద్, అ, ఇ, ఇమ" అను ప్రాతిపదికములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవిగాక ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్త్యేకవచనములలో నపుంసకలింగమున "అద్, ఇద్, ఈద్"లును, నపుంసకలింగ ప్రథమా బహువచనమున 'ఈ, ఇమా' పుంలింగమున 'ఇమే,' స్త్రీలింగమున 'ఇమాఏ' అను రూపములును గాన్పించుచున్నవి. iii-వ వర్గము ప్రథమేతరవిభక్తి రూపములన్నియు 'అవ' అను ప్రాతిపదికమునుండియే కలుగుచున్నవి. ప్రథమా బహువచనమున వీనికి 'అవే' అనురూపము కలుగును. 'అమ్' అను ప్రాతిపదికమునుండి యేర్పడిన అరూపములు తప్ప, తక్కిన యన్నిరూపములును కొన్ని వికారములతో ఐరేని

యను భాషయందును గాన్పించుచున్నవి. ఈ రూపము లన్నిటిలోను 'అ, ఇ అవ్, అన్, ఇద్' అనునవి సంస్కృత, ఐరేనియను భాషలయందుండుటయే కాక, ఇండో-జెర్మానికుయుగమునుండియు నున్నట్లు బ్రుగ్‌మన్ వ్రాసి ఇండో-జెర్మానిక్ భాషల చరిత్రమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును. లాటిన భాషలోని 'ఇద్', ఇంగ్లీషులోని 'ఇట్' అనునవికూడ ద్రావిడభాషలలో 'ఇద్' తో సంబంధించిన వనుట స్పష్టము.

ఆధునిక పెర్షియనుభాష.

ప్రథమ పురుషైకవచనమున ఆధునిక పెర్షియను భాషలో 'అవ్ అనునది నిర్దేశార్థక సర్వనామము. దీనిని 'ఊ' గా ఉచ్చరింతురు. దీని ప్రాచీనరూపము 'ఊవ' = వాఁడు, ఆమె, అది. ఇది అవెస్తాభాషలోని 'అవ' వికారము. ఆధునిక పెర్షియను 'ఊ; (ఓ)' = పజెందుభాష 'ఓ' = ప్రాచీ పెర్షియను 'అవ.' ఆధునిక పెర్షియను 'ఈ' = పజెందుభాష 'ఓయ్' = ప్రాచీ పెర్షియను 'అవ+హ్యా.' 'వై' అనునది 'అవ' 'ఓయ్' ల సమ్మేళనమువల గలిగియుండవచ్చును. దీనికి బహువచనరూపము : "ఈ-షాన్. = వారు.

ప్రాచీన పెర్షియనులో 'ఇమ్' అను మఱియొక నిర్దేశార్థక సర్వనా మున్నది. ఇది సంస్కృతములోని 'ఇమ' తో సంబంధించినది. 'రోజ్'=వినుట షబ్ = రాత్రి; సాల్ = సంవత్సరము; కొన్నియెడల 'బార్ = కాలము' అ శబ్దములకు పూర్వమందు వచ్చు 'ఈన్' అను పదమునకు బదులుగ 'ఇమ్ వచ్చుచుండును.

ఇవిగాక 'ఈ' (ప్రాచీనరూపము 'ఏ') అనునొక నిర్దేశార్థక విశేష ముగూడ నాధునికపెర్షియనునం దున్నది. దీనిని విశేష్యములకుఁ బూర మందు ఏకవచనమందును, బహువచనమందునుగూడఁ జేర్పవచ్చును. ఇ ప్రాచీనపెర్షియనులోని 'అవత' అనుదానినుండి కలిగినది.

ఆధునిక ఇండో-ఆర్యభాషలలో నిర్దేశార్థక సర్వనామములు.

	దూర	అంతిక
	ప్ర. ఏ.	ప్ర. ఏ.
హిందీ	ఉ, ఓ, వహ్	ఇ, ఇహ్, ఏ, ఏహ్, యహ్
పంజాబీ	ఉహ్	ఇహ్, ఏహ్.
సింధీ	ఊ, వూ, హూ	ఈ, హీ, హే.
గుజరాతీ	ఆ	ఏ
బంగాలీ	ఓ	ఏ

అవెస్తాభాషలోని 'అవ' అను రూపము భారతీయార్యభాషలలో లేకుండినను, దాని వికారములైన 'ఓ; ఊ, ఉ'లు హిందూదేశార్యభాషలయం దెల్లఁ గలవు. ఇవి యీ భాషలయందెల్ల దూరార్థనిర్దేశక సర్వనామములుగా నున్నవి.

వైదికభాషలలోని అ, ఇ, ఏ, లను నిర్దేశార్థకములలో 'అ' అను సర్వాక్కటి స్వతంత్రప్రయోగము గలదైనను, అమూంటికిని భారతీయార్య భాషలందు స్వతంత్రప్రయోగము గలదు.

ద్రావిడభాషలయందును ఆర్యభాషలందును
నిర్దేశార్థక సర్వనామములకుఁ గల సంబంధము.

ఈ క్రిందిపట్టికవలన ద్రావిడభాషలందును నార్యభాషలందును నిర్దే- శార్థక సర్వనామములకుఁ గల సంబంధము స్పష్టపడఁగలదు.

•◆•(○)•◆••

ఐరేనియను అవెస్తాభాష.		ఇండో-ఆర్యభాషలు వైదికభాష		ద్రావిడభాషలు.	
దూర	అంతిక	దూర	అంతిక	దూర	అంతిక
1. అద్	ఇద్	అద్-అస్	ఇద్-అమ్	అద్	ఇద్ (గోంది)
				అద్-ఇ	ఇద్-ఇ (తెలుఁగు
				అద్-ఉ	ఇద్-ఉ (తమిళ మళ. కన్నడ.)
2. అవ్	ఇమ్	అవ్ } అమ }	ఇమ్	అవ్	ఇవ్, తమి. గోంది.
				అవ్-ఐ	ఇవ్-ఐ } (తమి.)
				అన్ద్-అ	ఇన్ట్-అ }
				అవ్-అ	ఇవ్-అ (మళ.
				అవ్-ఉ	ఇవ్-ఉ (కన్న.
				అవ్-ఉ	ఇన్ద్-ఉ, ఉన్ద్-
					ఇమ్బ్-ఎ, ఇమ్బ్-ఎర్
					ఇమ్బ్-అళ్, ఇమ్బ్-ఆళ్
					ఇమ్బ్-ఓళు, మేర్. (తుళు
				అవ్-ఇ ఇవ్-ఇ } అన్ద్-ఉ ఇన్ద్-ఉ }	తెలుఁగు
3. అన్		అన్		అన్	(క్రియాప్రత్యయవ తమి.)
4. అ	ఇ	అ	ఇ	అ ఉ ఇ (తమి, తుళు, కన్నడ	
5. ఓ (ఏ. పహ్లావీ భాష)		ఆ, ఊ, ఓ.	ఈ	(1) సమాసములలో (ఆధునిక గోంది; కూఇ, మద్రాసుగోంది; మళ)	
ఊ	ఈ (ఆధునిక పెర్షియను)	ఊ	ఈ (ఆధునికార్యభాషలు)		

ఐరేనియను అవెస్తాభాష.	ఇండో - ఆర్యభాషలు వైదికభాష	ద్రావిడభాషలు.
		(2) స్వతంత్రనిర్దేశార్థక విశేషణములు.
		అ, ఇ (కన్న. తుళు, మళ. కురుఖ్, తెలుగు.)
		ఆ, ఏ, ఓ (కూఇ)
		ఈ (బ్రహుయ్)
		ఏ ఓ (గ్రావిడాషు.)

పై దానినిబట్టి ద్రావిడభాషలలోని నిర్దేశార్థక సర్వనామములు అవెస్తా, వైదిక, సంస్కృతి, అను భాషలలోని నిర్దేశార్థక సర్వనామములతో సంబంధము గలవని స్పష్టముగ గోచరించగలదు. దీని క్రింద మూండు విధములైన నిర్దేశార్థకపదములు తెలుపుచున్నవి.

(i) అద్, ఇద్; అవ్, ఇవ్:

అవెస్తాభాషలో అద్, ఇద్, లును, సంస్కృతమున 'అద్-అమ్,' 'ఇద్-అమ్, లును నపుంసకలింగైకవచనరూపములు. ట్లే ద్రావిడభాషలలో అద్, ఇద్; అద్-ఉ, ఇద్-ఉ; అ - ది, ఇ - ది - అనునవి కూడ నపుంసకలింగైకవచనరూపములే.

నపుంసకలింగ బహువచనమున అవెస్తాభాషలో 'అవే, ఇవా, ఎవ, ఈ, లును, సంస్కృతమున 'అమూని, ఇమాని, ఇమా' లును, ప్రాచీన పెర్షియనుభాషలో 'అవై, ఇమై' లును వచ్చును. నపుంసకలింగబహువచనమనే ద్రావిడభాషలలో 'అవ్, ఇవ్' అను ప్రాతిపదికములను ఆ అవ్, ఇవ్; అవ్-ఐ, ఇవ్-ఐ; అవ్-ఇ, ఇవ్-ఇ; అవ్-ఉ, ఇవ్-ఉ — అనునవి గలవు.

నపుంసకలింగైకవచనమున 'ద' కారము ఏకవచనప్రత్యయము కాదు; అది ధాతుగతమే. కావుననే తెనుంగున నది పదాదిని కూడను 'ద'కారముగనే నిలిచినది: అది, దాని; ఇది, దీని, మొద. ఇట్లే నపుంసకలింగ బహువచనమున 'వ'కారము ధాతుగతమే కాని కాల్డువెల్లు చెప్పినట్లు ఆగమ వర్ణము కాదు.

అవెస్తాభాషలో అవ్, ఇమ్,లకు పుంస్త్రీ నపుంసకలింగ ప్రత్యయములను చేర్చుటవలన నాయా సర్వనామము లేర్పడును: పుం. అవ; స్త్రీ. అవా; నపుం.అవద్, అఒమ్, పుం. ఇమ; స్త్రీ. ఇమా, నపుం. ఇమద్. ఇండో-ఆర్య-

గ్రాంథికభాషలలో వైదికకాలమున 'ఇమ్' అనుదాని పోలికను 'అమ్' అను నొక ప్రాతిపదికము చేరినది. 'అవ్' అనునది లోపించినది. లేదా, 'అవ్' లోని 'వ'కారము 'మ'కారముగా మారినదనియైనను జెప్పవచ్చును. ఇట్లే. తమిళము మొదలగు ద్రావిడభాషలలో అవ్, ఇవ్,లు సర్వనామముల ప్రాతిపదికములైనవి. ఉదా: అవ్-అన్; ఇవ్-అన్; అవ్-అళ్, ఇవ్-అళ్; అంందు, ఇంందు, మొద.

ఇండో-ఆర్యభాషలకును ద్రావిడభాషలకును నీరీతిగా నిర్దేశక సర్వనామముల విషయమున సంపూర్ణ సంబంధ మేర్పడినది. 'మ'కారమునకు మాఱుగ 'వ'కారము కనఁబడుట యొకభేద మనవచ్చునుగాని, ఆ 'మ'కారము తుళు భాషయందు కానవచ్చుచునేయున్నది.

(ii) అ, ఇ, ఉ, ఎ, ఆ, ఈ, ఊ, ఏ, ఓ:

అవెస్తా భాషలోని 'అవ' 'ఓ'గాను, 'ఇవ' 'ఈ'గాను ప్రాచీన పెర్షియను భాషయందే మాఱినవి. ఆధునికార్యభాషలందును నివి కాన్పించుచున్నవి. గోండీలో 'ఓర్', మద్రాసుగోండీలో 'ఓణ్ణు';కూఈలో'ఓలఞ్జు'అనునవి 'వాఁడు' అను నర్థమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈ 'ఓ,యే' 'ఒ,ఊ, ఉ'లుగ మాఱినది. అ, ఆ, ఇ, ఈ లు సర్వసాధారణముగ నన్నిద్రావిడభాషలయందును గాన్పించుచునే యున్నవి. 'ఏ' అనునది అవెస్తాలో 'ఏయ్‌త' గను ప్రాకృతమున 'ఏ' గను, కొన్ని యాధునికార్యభాషలలో 'ఏ'= గా కాన్పించుచున్నది.

(iii) అన్:—గ్రాంథికమగు తమిళభాషలో క్రియాప్రత్యయములందు 'అనన్, అనళ్, అన్ఱు, అనర్, అన' అనునవి 'ఇరున్దవన్, ఇరున్దవళ్' మొదలగు రూపములందువలెనే ఏర్పడుచున్నవి. అవన్, అవళ్ లకు, 'అవ్' ప్రాతిపదికమైనట్లే, వీనికి 'అన్' అనునది ప్రాతిపదికము.

(iv) త:—తెలుఁగు: అతఁడు, ఆతఁడు, అతను, ఆతను; ఇతఁడు, ఈతఁడు, ఇతను, ఈతను; కన్నడము: ఆతమ్, ఈతమ్, ఊతమ్; తుద: అతవ్, ఇతమ్—ఈ రూపములలోని 'త' వర్ణము సంస్కృత ప్రాతిపదికము 'ఏత', అవెస్తా ప్రాతిపదికము 'ఎయ్త' అనువానిలోని 'త' వర్ణము ననుసరించి యున్నది.

ద్రావిడభాషలలో ప్రశ్నార్థకసర్వనామము.

ముఖ్యములయిన ద్రావిడభాషలలోని ప్రశ్నార్థకసర్వనామము లీక్రింది పట్టికలో చూపఁబడినవి.

ద్రావిడ భాషలనుండి యిండో - ఆర్యభాష లెరవు తెచ్చుకొన్నవని స్టెన్‌కోనో ప్రభృతులు తెలుపు ప్రత్యయములను గూర్చి విచారించినచో నా ప్రత్యయము లిండో - ఆర్యభాషలయందు మొదటనుండియు నున్నవే కాని, ద్రావిడభాషలనుండి యెరవు తెచ్చుకొన్నవి కావని స్పష్టము కాఁగలదు. ఈ క్రింద ప్రథమైకవచన మహత్ప్రత్యయములు చూపఁబడినవి:—

ద్రావిడ భాషలు.	ద్రావిడ ప్రత్యయములు	ఆర్య రూపములు	ఆర్యభాషలు.	ద్రావిడప్రథమేతర విభక్తి ప్రాతిపదికములు
తమిళము, మళయాళము	అవన్	భరన్	వేదము	అవన్
కన్నడము	అవను			
పాతకన్నడము, బడగ	అవమ్	భరమ్	అర్ధమాగధి	అవమ్
తెలుఁగు	వాండు, వాఁడు	భరన్తో	పాలి	వాని
మద్రాసుగోండీ	ఓణ్డ	భరన్తు	అపభ్రంశము	ఓ
గోండి	ఒర్			ఒర్
కూఇ	ఏ అఞ్జు, ఒ అజ్జు	బరస్, భరన్త్స	అవెస్తా	ఏ అవ
తుళు	ఆయె	ద్రావిడ ప్రత్యయ	అవెస్తా	

పై రూపములను బట్టి తమిళ, పాతకన్నడమందలి 'అవమ్' అనునది మాగధీ, అర్ధమాగధీ ప్రాకృతములలోని 'భరమ్' ను బోలియున్నదనియు, జైన, బౌద్ధమతముల ప్రోద్బలముచే నట్టిరూపము వెలసెననియు, తమిళ మండలి 'అవన్' అనునది వైదికరూపమగు 'భరన్త్స'లోని 'త్స' లోపింపఁగా మిగిలిన 'భరన్' అను రూపమును బోలియున్నదనియు, బ్రాహ్మణమత ప్రోద్బల మీప్రత్యయవిషయమునఁ గానవచ్చుచున్నదనియు తెలియనగును. అట్లే, తెలుఁగు, మద్రాసుగోండీ భాషలలోని మహత్ప్రత్యయము పాలి, అపభ్రంశ భాషలయందలి 'అన్తో,' 'అన్తు'ల నుండి యేర్పడినది. కూఇ-భాషలోని 'జ్జు' రూపము 'ఞ్జు' నకు తాలవ్యరూపమనియైనను, లేదా, అవెస్తా భాషలోని 'బరస్' వంటి రూపముగలిగిన యొక నష్టప్రాకృతమునుండి

వచ్చినదనియైనను జెప్పవలెను. '-అన్స్' రూపము సంస్కృతములో 'విద్వాంస్' మొదలగువానియందు గానవచ్చుచునే యున్నది.

తుళుభాషలోని ప్రథమైకవచన ప్రత్యయమగు 'ఆయె' అనునదియు నొక నష్టప్రాకృతమునుండి వచ్చినదనియైనను, లేదా, ఇందలి తుది 'ఏ' కారము మాగధిభాషనుండి కలిగిన దనియైనను చెప్పవలెను. మాగధీ ప్రాకృతమున ప్రథమైకవచన ప్రత్యయముగ 'ఏ' వచ్చును. ఈ క్రింది శ్వేతాంబరజైనుల వాక్యమును జూడుఁడు.

శే భగవం మహావీరే మహామాహనే

సం. స భగవాన్ మహావీరో మహాబ్రాహ్మణః

తెనుఁగు: ఆ భగవంతుఁడు మహావీరుఁడు మహాబ్రాహ్మణుఁడు

ప్రథమైకవచనమున 'ఏ' ప్రత్యయము తుళుభాషయందును, కన్నడమునకు మాండలికభాషయగు కోతభాషయందును విస్తారముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈ 'ఏ' ప్రత్యయమును, హాళగన్నడ, బడగభాషలలో ప్రథమైకవచన మహత్ప్రత్యయములందలి 'మ్' అనునదియు మాగధీ ప్రాకృతమునుండి కలిగిన వనుటకు సందేహము లేదు.

గోండీభాషలో ప్రథమైకవచనమున 'ఓఱ్' కానవచ్చుచున్నది. ఇందలి రేఫము బహువచనబోధకమనియు, నారూపమే యేకవచనమున వాడుకలోనికి వచ్చెననియు స్టెన్‌కోనో పండితుని యభిప్రాయము. ఇది సరియైనదిగ తోఁచదు. ఈ రేఫము ప్రథమైకవచనమున మాత్రము కానవచ్చుచున్నది. తక్కిన విభక్తుల యేకవచనములందు 'ఓన్' అనునది ప్రాతిపదికమగుచున్నది. ఇట్లే, నిర్దేశార్థక సర్వనామమగు 'ఏర్,' ప్రశ్నార్థక సర్వనామమగు 'బోర్' అను గోండీరూపములందు ప్రథమైకవచనమున రేఫమును ప్రథమేతర విభక్తులందు వానికి 'ఏన్,' 'బోన్' అనునవి ప్రాతిపదికము లగుచున్నవి. ఇట్లే, గోండీ 'తమ్ముర్' = తమ్ముఁడు అనుదానికి ప్రథమేతర విభక్త్యేకవచనమున 'తమ్మున్' అను రూపము గలుగుచున్నది. దీనినిబట్టి పై రూపములందలి రేఫము బహువచన బోధకము కాదని చెప్పవచ్చును. అది తెనుఁగునందలి 'ఁడ్'='ఱ్'='ర్' అని నిర్వచింపవచ్చును.

తెలుఁగు: 'ణ్డు' ప్రత్యయము ఇండో - ఆర్యభాషలోని 'న్తు' యొక్క వికారము.

పైని వివరించిన మహత్ప్రత్యయములలో తెనుఁగునఁగల 'ణ్డు', 'ఁ[illegible] ప్రత్యయములు సంస్కృతమునందలి 'న్త' ప్రత్యయముతో సరిపోవుచున్న తమిళకన్నడములలోని దంత్య త, ద, లు తెనుఁగున మూర్ధన్య ట, డ, లు గానవచ్చును. చూడుఁడు—

గ్రాంథిక తమిళము	కన్నడము	తెలుఁగు.
కున్ఱు		కొండ
ఒన్ఱు	ఒందు	ఒండు
ఎన్ఱు		ఎండ
ఇన్ఱు		నాఁడు = దినము
ఎన్ఱేన్	ఎందెను	అంటిని
తిన్ఱేన్	తిందెను	తింటిని
పుఱ్ఱు	హుత్తు	పుట్ట
శుఱ్ఱు	సుత్తు	చుట్టు

ఈ క్రిందివానిలో తెనుఁగునఁగల -'ండ' సంస్కృతమందలి 'న్త' కు సరిపోవుచున్నది:

i. మధ్యమపురుష క్రియలలోని -అండు, -ఉండు: రండు, వినుండు. - చూ. సం. ఆగచ్ఛ - అన్తు, శృణ్వ - అన్తు.

ii. మానార్థక '-ఎడు' ప్రత్యయము:— ఉదా. మూఁడెడు, మానెడు-చూ. వైదిక ప్రత్యయము '-యన్త్': ఇ-యన్త్, కి-యన్త్, మొద.

iii. -వంటి = పోలిన = మావంటి, నావంటి. -చూ. వైదికరూపములు: 'మావత్' = నావంటి; 'త్వావత్' = నీవంటి, మొద.

iv. అండ = సమీపము; సం. అన్తి; అన్తిక; అన్తేవాసి, మొద.

v. పెండు; సం. పఙ్క్తి; ప్రా. పంతి.

ద్రావిడభాషలలో బహుత్వప్రత్యయము.

ద్రావిడభాషలలో బహుత్వప్రత్యయము ప్రథమైకవచనమున నొక్కొక్క-దానిలో నొకొక్కచోట నున్నట్లు కాన్పించుచున్నను, ప్రథమపురుష ద్వితీయ లందు 'న'కార మన్నిభాషలయందును స్పష్టముగఁ గనఁబడుచున్నది. ప్రా. తమిళము: అవనై; హళగన్నడము: అవనమ్; తెలుఁగు: వాని; గోండు: ఓన్; కుఇ: ఒఅన్. వీని యన్నిటికిని సరిపోవు నిండో-ఆర్య చిహ్నములు గలవు. ఈ యార్యరూపములందు 'న్త' అను సంయుక్తహల్లు కనఁబడుచున్నవి. ఇది ఇండో - జెర్మానికుభాషావస్థలోనిది; కాలక్రమమున దానికి వివిధరూపభేదములు గలిగినవి. ఈ 'న్త' గల రూపములు ఇండో - ఆర్యభాషలలో (1) వర్తమాన, తద్ధర్మ, భవిష్యదర్థకములగు 'అన్త్' 'స్యన్త్' అనున వంతమందు గల క్రియాజన్య విశేషణములందును (2) భూతార్థమున 'వన్త్' అంతమందుగల క్రియాజన్య విశేషణములు (3) మతుప్ప్రత్యయాంత శబ్దములు—వీనిలో గానవచ్చును. ఈ శబ్దము లన్నియు బలవద్రూపము లనియు, బలహీన రూపము

లనియు రెండువిధములుగ నుండును. బలవద్రూపములు 'న' కార సహితము
లుగను (బలవాన్, బలవన్తౌ, బలవన్తః; బలవన్తమ్, బలవన్తౌ); బలహీనరూప
ములు 'న' కార రహితములుగను (బలవత్, బలవతీ, బలవంతి) నుండును
అందు పుంలింగరూపములు ప్రథమావిభక్తి మూఁడు వచనములందును
ద్వితీయావిభక్త్యేక, ద్వివచనములందును బలవంతముగ నుండును; తక్కి
విభక్తులు బలహీనములు. నపుంసక లింగమున 'న' కారము ప్రథమ, సంబో
ధన ప్రథమ, ద్వితీయల బహువచన రూపములందు మాత్రము బలవద్రూ
పములు కానగును. ఇతర విభక్తులయందును, వచనములందును నవి బలహీ
నము లగును. దీని స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచన రూపములు నపుంసకలింగ ప్రథ
మైకవచన రూపములకు 'ఈ' చేర్చుటవలన నేర్పడును. అప్పు డవి ఈ-కా
రాంత స్త్రీ లింగ శబ్దములవలె విభక్తి ప్రత్యయములను పొందును.

సంస్కృతమున పుంలింగప్రథమైకవచనమున న-కారాంతములయి
రూపములు—ద్యుతిమాన్, బలవాన్; విద్వాన్; బలీయాన్; భరన్; వృధన్
భరిష్యన్— అను రీతిగనుండును. ద్రావిడభాషలయందలి ప్రథమైకవచ
న-కార మీ ఇండో-ఆర్య రూపముల పోలికను దాల్చినవని చెప్పవచ్చును.

ఈ యూహ కొక యాక్షేపణము రావచ్చును. "సంస్కృతములో
లింగము వస్తువుల జాతినిబట్టి కాక, శబ్దముల యంతముఁబట్టి యుండున
సింహ, వృక్ష, మనుష్య, దారాః, అనున వన్నియు సంస్కృతమున పుంలిం
ములే. కాని, యవి ద్రావిడభాషలలో కొన్ని మహద్వాచకములును గొన్ని
యమహద్వాచకములు నగును. 'న్' అనునది ద్రావిడభాషలలో నిండో-ఆర
భాషలయందు న-కారము చేరు సందర్భములం దెల్ల చేరదు. కావున, సంస్కృ
తములోని 'అన్' ప్రత్యయమునకును ద్రావిడభాషలలోని దానికిని న
సంబంధమును లేదు" అని యెవరైన ననవచ్చును. కాని, దీనికి సమాధాన
లేక పోలేదు. తమిళమున నిప్పుడు అన్నంతశబ్దములు మహద్వాచకములు
గాన్పించుచున్నవి గాని, మొదటినుండియు నవి యట్లు లేవనుటకు నిదర్శనము
గలవు. తొల్కాప్పియము (తొల్లదిగారమ్: పిఱప్పు 49)లో తొమ్మిది యహ
చ్ఛబ్దములందు మాత్రము తుది న-కారము మకారముగ మాఱదని చెప్ప
బడియున్నది. నన్నూలు (121 సూత్రము) నందు తమిళభాషలో
యమహద్వాచకముల తుది మకారమునకు బదులుగ న-కారము
జేర్పవచ్చు కొన్ని శబ్దములు గలవని చెప్పఁబడినది. ఈ రెంటిని జే
సమాలోచించినచోఁ దమిళమునఁ బ్రాచీనకాలమున న-కారాంతామహ
చ్ఛబ్దము లనేకము లుండెడివనియు, నవి యిప్పుడు మ-కారాంతములుగ మా

THE KUPPUSWAMI SASTRI
RESEARCH INSTITUTE.

ధిక తమిళము	కన్నడము	తెలుఁగు.
		కొండ
	ఒందు	ఒందు
		ఎండ
		నాఁడు = దినము
	ఎందెను	అంటిని
	తిందెను	తింటిని
	పుత్తు	పుట్ట
	నుత్తు	నెట్టు

ఈ క్రిందివానిలో తెనుఁగునఁగల-'ండ' సంస్కృతమందలి 'న్త' కు పోవుచున్నది:

i. మధ్యమపురుష క్రియలలోని అండు, - ఉండు: రండు, వినుండు. చూ. సం. ఆగచ్ఛ - అన్తు, శృణ్వ - అంతు.

ii. మానార్థక '-ఎడు' ప్రత్యయము:— ఉదా. మూతెడు, మానె -చూ. వైదికప్రత్యయము '-యత్': ఇ-యత్, కి-యత్, మొద.

iii. -వంటి = పోలిన = మావంటి, అటువంటి. -చూ. వైదికరూపములు: 'మావంత్' = నావంటి; 'త్వావంత్' = నీవంటి, మొద.

iv. అండ = సమీపము; సం. అంత; అంతిక; అంతేవాసి, మొద

v. పెరడు; సం. పర్యంత; ప్రా. పేరంత.

ద్రావిడభాషలలో మహత్ప్రత్యయము.

ద్రావిడభాషలలో మహత్ప్రత్యయము ప్రథమైకవచనమున నొకొక్క వానిలో నొకొక్కరీతిగ నున్నట్లు కాన్పించుచున్నను, ప్రకృతితర విభక్తులందు 'న'కార మన్నిభాషలయందును దప్పక కనఁబడుచున్నది. చూ. తమిళము: అవనై; హళగన్నడము: అవనమ్; తెలుఁగు: వాని; గోండీ: ఒన్; కుఇ: ఒఅన్. వీని యన్నిటికిని సరిపోవు నిండో-ఆర్య చిహ్నములు గలవు. ఈ యార్యరూపములందు 'న్త' అను సంయుక్తహల్లు కనఁబడుచున్నవి. ఇది ఇండో - జెర్మానికుభాషావస్థలోనిది; కాలక్రమమున దానికి వివిధరూపభేదములు గలిగినవి. ఈ 'న్త' గల రూపములు ఇండో - ఆర్యభాషలలో (1) వర్తమాన, తద్ధర్మ, భవిష్యదర్థకములగు 'అన్త' 'స్యన్త' అనునవంతమందు గల క్రియాజన్య విశేషణములందును (2) భూతార్థమున 'వన్త' అంతమందుగల క్రియాజన్య విశేషణములు (3) మతుప్ప్రత్యయాంత శబ్దములు—వీనిలో ... బలవద్రూపము లనియు, బలహీన రూపము

నియు రెండువిధములుగ నుండును. బలవద్రూపములు 'న' కార సహితము లుగను (బలవాన్, బలవన్తౌ, బలవన్తః; బలవన్తమ్, బలవన్తౌ); బలహీనరూపములు 'న' కార రహితములుగను (బలవత్, బలవతీ, బలవంతి) నుండును. అందు పుంలింగరూపములు ప్రథమావిభక్తి మూఁడు వచనములందును, ద్వితీయావిభక్త్యేక, ద్వివచనములందును బలవంతముగ నుండును; తక్కిన విభక్తులు బలహీనములు. నపుంసక లింగమున 'న' కారము ప్రథమ, సంబోధన ప్రథమ, ద్వితీయల బహువచన రూపములందు మాత్రము బలవద్రూపములు' కానగును. ఇతర విభక్తులయందును, వచనములందును నవి బలహీనము లగును. దీని స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచన రూపములు నపుంసకలింగ ప్రథమైకవచన రూపములకు 'ఈ' చేర్చుటవలన నేర్పడును. అప్పు డవి ఈ-కారాంత స్త్రీ లింగ శబ్దములవలె విభక్తి ప్రత్యయములను పొందును.

సంస్కృతమున పుంలింగప్రథమైకవచనమున న-కారాంతములయిన రూపములు—ద్యుతిమాన్, బలవాన్; విద్వాన్; బలీయాన్; భరన్; వృధన్; భరిష్యన్— అను రీతిగనుండును. ద్రావిడభాషలయందలి ప్రథమైకవచన న-కార మీ ఇండో-ఆర్య రూపముల పోలికను దాల్చినవని చెప్పవచ్చును.

ఈ యూహ కొక యాక్షేపణము రావచ్చును. "సంస్కృతములోని లింగము వస్తువుల జాతినిబట్టి కాక, శబ్దముల యంతముఁబట్టి యుండును; సింహ, వృక్ష, మనుష్య, తారా, అనున వన్నియు సంస్కృతమున పుంలింగములే. కాని, యవి ద్రావిడభాషలలో కొన్ని మహద్వాచకములును గొన్ని యమహద్వాచకములు నగును. 'న' అనునది ద్రావిడభాషలలో నిండో-ఆర్య భాషలయందు న-కారము చేయు సందర్భములం దెల్ల చేరదు. కావున, సంస్కృతములోని 'అన్' ప్రత్యయమునకును ద్రావిడభాషలలోని దానికిని నెట్టి సంబంధమును లేదు" అని యెవరైన ననవచ్చును. కాని, దీనికి సమాధానము లేకపోలేదు. తమిళమున నిప్పుడు అన్నంతశబ్దములు మహద్వాచకములుగఁ గాన్పించుచున్నవి గాని, మొదటినుండియు నవి యట్లు లేవనుటకు నిదర్శనములు గలవు. తొల్కాప్పియము (శొల్లదిగారమ్: పిఅప్పు 49)లో తొమ్మిది యమహచ్ఛబ్దములందు మాత్రము తుది న-కారము మకారముగ మాఱదని చెప్పఁబడియున్నది. నన్నూలు (121 సూత్రము) నందు తమిళభాషలోని యమహద్వాచకముల తుది మకారమునకు బదులుగ న-కారమును జేర్పవచ్చు కొన్ని శబ్దములు గలవని చెప్పఁబడినది. ఈ రెంటిని జేర్చి సమాలోచించినచోఁ దమిళమునఁ బ్రాచీనకాలమున న-కారాంతామహచ్ఛబ్దము లనేకము లుండెడివనియు, నవి యిప్పుడు మ-కారాంతములుగ మాఱె

నూహింపవచ్చును. ప్రాచీన తమిళగ్రంథములందు న-కారాంతము
ండి నేఁడు మ-కారాంతములుగ నున్న కొన్ని యమహచ్ఛబ్దములు—
పులమ్, పులన్; వళమ్, వళన్; తిఱమ్, తిఱన్; మరమ్, మరన్,
, అఱన్; నిలమ్, నిలన్; ఇడమ్, ఇడన్; మొద.

మహతీవాచకపదములుకూడ నొకప్పుడు 'అన్'-అంతములుగ నుండె
ఉదా. (1) పదుమన్ - దేవి = పద్మాదేవి (2) పెణ్ మగన్ = మగళ్ (3)
న్ = అక్కా, అక్కాళ్; (4) అమ్మన్ = అమ్మా, అమ్మాళ్. గంజాము,
పట్టణము జిల్లాలలో 'అమ్మన్న, కామన్న' మొదలగునవి యాఁడువారి
గా వినఁబడుచున్నవి. ఇందలి 'అన్న' అనుదానికి సోదరుఁడను నర్థము
. 'అన్' అంతముపై అకారముచేరుటవలన నిట్టిరూపము లేర్పడును.

కావున, తొలుత నన్నిశబ్దములును మహదమహద్వివక్ష లేక న-కారాం
ములుగ నుండెననియు, రానురాను సంస్కృతనపుంసకలింగశబ్దముల,
రించి మహత్త్యేతరామహద్వాచకపదములు మకారాంతములుగను, మహ
చకపదములు అన్ అంతములుగను విడిపోయెననియు చెప్పవలసియున్నది.

ద్రావిడములోని యువిభక్తియగు త-కారము.

తమిళమున మహద్వాచకముల ప్రథమైకవచన ప్రాతిపదికమును
థమేతర విభక్త్యేకవచన ప్రాతిపదికమును నొక్కటే; కాని, అమహద్వా
ములందు ప్రథమైకవచనమునఁగల 'మ-' కారమునకు బదులుగ ప్రథమే
విభక్త్యేక వచన ప్రాతిపదికమున 'త-' కారము చేరును. ఉదా:—

		ప్ర. ఏ.	ప్రథమేతరైక.	ద్వి. ఏక
మహత్.		మగన్	మగన్	మగనై
అమహత్	ప్రాచీనము	అఱన్	అఱన్	అఱనై
	నవీనము	అఱమ్	అఱత్	అఱత్తై
	ప్రాచీనము	ఇడన్	ఇడన్	ఇడనై
	నవీనము	ఇడమ్	ఇడత్	ఇడత్తై

ఇందలి తకారము సంస్కృతమందలి నపుంసకలింగైకవచనరూపము
వ 'భవత్,' 'భరత్' మొదలగువాని ననుసరించుచున్నది.

ద్రావిడభాషలందు మహతీచిహ్నమగు 'ళ'-కారము

తమిళ, మళయాళ, కన్నడములలో స్త్రీవాచక ప్రత్యయముగ 'అళ్'
మనది కాన్పించుచున్నది. క్రియారూపములందును నీప్రత్యయము భావ

లయందున్నది. కాని, తెనుఁగునఁ గ్రియలలో నది లోపించినది. తెనుఁగున నేకవచనమున క్రియలలో 'అది,' 'ది' అనునవియు బహువచనమున మహత్తులకువలె 'వారు,' 'రు' అనునవియుఁ జేరుచుండును. తెనుఁగునఁ గొన్ని విశేష్యములందు మాత్రము 'అలు,' 'ఆలు,' 'లు' అనునవి స్త్రీవాచక ప్రత్యయములుగ నున్నవి. ఆలు, కోడలు, చెలియలు, చెల్లెలు, మఱఁదలు, మొదలగున విట్టివి కొలఁదిగ నున్నవి. 'ఆలు' శబ్దవికారమగు 'ఆఁడు' అనునది స్త్రీవాచక విశేషణముగఁ గూడ నున్నది. కుఇ భాషలో 'కు ఆలి' అనఁగా కుఇ - స్త్రీ; కురుఖు భాషలో 'ఆలీ' అనఁగా స్త్రీ.

తెనుఁగున ఆలు, కోడలు, చెలియలు, చెల్లెలు, మఱఁదలు అనుపదములకు వరుసగా ఆండ్రు, కోడండ్రు, చెలియండ్రు, చెల్లెండ్రు, మఱఁదండ్రు, అనునవి బహువచనరూపములు. వీనిలో 'ండ్రు' అనున దెట్లు కలిగినది. 'రు' అనునది బహువచనప్రత్యయ మగుట స్పష్టము. ఇఁక 'ండ్' అను దాని వ్యుత్పత్తియేమి? ఇది ఉపవిభక్తి కాదు. కావున, దీనికిని మహద్వాచక ప్రత్యయమగు 'ండు' నకును సంబంధ ముండవలెననియు, ఇదియును సంస్కృతమందలి 'న్తృ' నుండియే పుట్టియుండవలెననియు, ద్రావిడభాషలయం దొకానొకప్పుడు మహన్మహతీరూపములకు భేదము లేకుండెననియు, రానురా నిట్టి భేదము కలుగఁగా, మహన్మహతీరూపములు వేఱయ్యెననియు స్వామినాథయ్యరుగారు చెప్పినారు. ఇది నిజమైనను గావచ్చును. లేదా, 'ఱు' అను బహువచన ప్రత్యయము 'ఆల్, అల్, ల్' లపైఁ జేరఁగా 'ల-'కారము 'న' కారముగా మాఱి 'న్ఱ' అను సంయుక్తాక్షరమేర్పడి ద్రావిడభాషా సంప్రదాయానుసారముగ 'ండ్రు' అను నుచ్చారణము కలిగిన దనియైనను జెప్పవచ్చును. అప్పుడు 'ల్' అనునది సంస్కృతమునందలి స్త్రీశబ్దభవమగు 'ఇత్థి,' 'తి' లకు వికారములగు 'లి' 'ల్' ల నుండియే ఏర్పడి స్త్రీవాచకమయి యుండును.

ద్రావిడస్త్రీవాచక ప్రత్యయము లగు 'ఇ,' 'త్తి,' మొదలయినవి.

కాల్డువెల్లు ఈ ప్రత్యయములు 'అది' అను నిర్దేశార్థక సర్వనామము నుండి కలిగిన వని చెప్పినాఁడు. కాని, యిది స్త్రీశబ్దభవమగు ప్రాకృతమందలి 'ఇత్థి' నుండి కలిగిన దనుట స్పష్టము. పాలిభాషయందు, చతురిత్థియో= నలుగురుస్త్రీలు; మనుస్సిత్థీ = మనుష్యస్త్రీ; నాటకిత్థియో=నటకురాండ్రు; తరుణిత్థీ = తరుణస్త్రీ——మున్నగు రూపము లెన్నియో కలవు. సంస్కృతమునందలి కృతవతీ, బుద్ధిమతీ, బలవతీ, మున్నగు రూపముల ననుసరించి యైనను ద్రావిడ భాషలోని 'తి, త్తి,' అనునవి కలిగియుండవచ్చునుగాని యిది యసంభవము.

మిట్టి 'తీ' వర్ణకాంత సంస్కృతశబ్దములనుండియైనను, ప్రాకృతము ఇత్థి' యందలి 'త' కారమునకు సరళాదేశము కలిగియైనను నేర్పడి వచ్చును. చూ. సం - భవతీ; ప్రా. భోది.

యుష్మదస్మదాత్మార్థక సర్వనామములు.

యుష్మదస్మదాత్మార్థక సర్వనామములకు మహదమహద్వివక్షలేదు. ...క బహువచనరూపములు మాత్రము గలవు. ఈ క్రింది పట్టికలు కాల్డు వ్యాకరణమునుండి యుద్ధృతము లయినను, అందు నవీన పరిశోధనముల దేలిన కొన్ని మార్పులు చేయఁబడినవి. ఈ పట్టికలలో ఉత్తమపురుష ...చనమున అస్మదర్థకరూపము మీఁదిపంక్తిలోను, యుష్మదస్మదర్థక ...ము క్రిందిపంక్తిలోను చూపఁబడినవి. ఒకభాషలో నొకదానికి రెండు ...ములు చూపఁబడినప్పుడు మీఁదిపంక్తిలోనిది కేవల గ్రాంథికమయి, ...శరభ్రష్టమయినదో, అగుచున్నదో అని తెలియవలెను.

ఈ పట్టికలలోని యీ క్రింది విషయములను గూర్చి పరిశోధక పండితు ...ు నేకాభిప్రాయులై యున్నారు:—

(1) క్రియాపదములలోని సర్వనామబోధక ప్రత్యయము లతిప్రాచీన ... నేటి సర్వనామరూపములు ప్రాచీనరూపములనుండి చాల మార్పు యున్నవి.

(2) ఉత్తమపురుష సర్వనామమునకు 'అన్, ఏన్, యాన్,' అను ...ు, మధ్యమపురుషసర్వనామమునకు 'ఈన్, ఈ, నీ' అనునవియు ...చీనరూపములు. 'అన్, ఏన్, యాన్, ఈన్, తాన్' అనువానిలోని తుది ...రము ప్రత్యయము. ఈ న-కారము తొలుత నిర్దిష్టార్థక సర్వనామము ... న-కారమే యని స్టెన్‌కోనోపండితుఁడు తెలుపుచున్నాఁడు.

(3) సాధారణముగా ... సర్వనామములందు మ-కారము బహువచన ...్యయము. మధ్యమపురుష, ఆత్మార్థకసర్వనామములం దీ మ-కారమునకు ...ుగ రేఫము బహువచనబోధకముగ వచ్చును.

(4) యుష్మదస్మదర్థకసాధారణ బహువచనరూప మాదిద్రావిడమందు ...యు కోలుభాషలసంపర్కమువలన నది ద్రావిడభాషలయందు చేరిన ...ు స్టెన్‌కోనోపండితుని యభిప్రాయము.

ఈ పట్టికలం దీ క్రింది విషయములను గూడ గమనింపవచ్చును:—

(1) యుష్మదస్మదర్థక సామాన్య బహువచనములు గల ద్రావిడభాష
ౕడు గలవు. వీనిలో నైదు 'న'-కారముతో నారంభ మగుచున్నవి. ఈ
యిదిటిలో మళయాళము, తుళు, కురుఖు, మాల్తో, అను నాలుగు భాషల
యందును ఈ సామాన్యరూపములు మాత్రమే న-కారాదిగ నున్నవి. ఈ
హువచనరూపములు తరువాతికాలమున నాయా భాషలయందు చేరియుండ
చ్చును. వీనిలో న-కారమే యుత్తమపురుషములోని యితర రూపములకును
వ్యాపించియుండుటయు నసంభవముకాదు.

(2) వ్యావహారిక తమిళభాషలో 'ఎనక్కు', 'ఉనక్కు', అనురూప
ములు 'నేక్కు', 'నోక్కు' అనురూపములం బొందినవి. ఈ నకార మాదిగంగల
రూపములు తుళు, తెలుంగు వర్గముల భాషలలో గ్రాంథికముగ వ్యవహా
మునందును రూఢములైనవి. 'ఇ[illegible], ఏ[illegible], ఆమ్, ఏమ్, ఈమ్' అను రూప
ములే వైకితిగ 'నా, నే, నీ, మా, మే, మీ' లుగ మాఱియుండవచ్చును.
నిపై మరల నాయా విభక్తిప్రత్యయములు చేరినవి.

(3) ఈ సర్వనామములందలి యాదిమ న-కార మంతకు పూర్వమం
పండిన య-కారమునుండి కలిగియుండవచ్చును. చూ. సం. యుష్మ, తమి. నమన్
ం. యుగ, తమి. నుగమ్. మొద. య కారము మళయాళమునందువలె తొలు
'ఞ' కారముగను, ఆ ఞ-కారము న-కారముగను మాఱియుండవచ్చును.

(4) ద్రావిడభాషలయందలి నిర్దేశార్థక సర్వనామములకును, ఆత్మార్థక
సర్వనామమునకును ఇండో - ఆర్య భాషలయందును, ఐరేనియను భాషయం
దును నెన్నియో సంబంధములు కానవచ్చుచున్నవి. అట్లే, యుష్మదస్మదర్థకసర్వ
నామములు ద్రావిడభాషల యతిప్రాచీనావస్థయందు 'యా', 'యీ', లుగా
పండెనని యూహించుట కవకాశమున్నది.

(5) తమిళమునందలి 'నుమ్, ఉమ్, ఉంగళ్' అనువానిలో ఉ-కారమ
సాధారణము. ఈ రూపములు సంస్కృతమునందలి 'యుష్మ' అను రూపమునుండి
కలిగియుండవచ్చును. అట్లే, గౌడభాషలలోని 'ఆమి, హామి' మొదలగు రూప
ములం బోలిన ద్రావిడరూపములగు 'ఆము, అమ్మా, అమ్' మొదలగునవి
ప్రాకృతమునందలి 'అమ్హె, అమ్హి, అమ్హే' మొదలగు రూపములద్వారా, సంస్కృత
మునందలి అస్మచ్ఛబ్దముతో సంబంధము గలిగియున్నవి.

భాష	ఏకవచనము			బహువచనము		
	ప్రథమా విభక్తి	ప్రథమేతరవిభక్తి ప్రాతిపదికము	క్రియాపదముల సర్వనామప్రత్యయ	ప్రథమా విభక్తి	ప్రథమేతరవిభక్తి ప్రాతిపదికము	క్రియాపదముల సర్వనామప్రత్యయ
తమిళము	యాన్ నాన్	ఎన్, నే (వ్యవహార) చూ. నేక్కు=ఎనక్కు	ఎన్, ఏన్, అన్	i. యామ్, నామ్‌గళ్ ii. నామ్, నామ్‌బళ్ (వ్యవహార)	i. ఎమ్, ఎమ్‌గళ్ ii. నమ్, నమ్‌బళ్ (వ్యవహార)	i. ఎమ్, ఏమ్, ఓమ్ ii. ఆమ్, ఆమ్
మళయాళము	ఞాన్	ఎన్, ఇన్	... ...	i. నజ్ఞళ్, ఎజ్ఞళ్ ii. నామ్, నోమ్, నమ్మళ్, నుమ్మళ్	i. నజ్ఞళ్, ఎజ్ఞళ్ ii. నమ్.	... ...
కన్నడము	ఆన్, యాన్ నాను, నా	ఎన్, నన్	ఏన్, ఎన్, ఏను, ఏనె, ఎ	ఆమ్, ఆవు, నావు	ఎమ్, నమ్	ఎవు, ఏవు, ఎవె
తెలుఁగు	ఏను, ఏ, నేను, నే, నాను	నా, నన్	'ను, ని' *	i. ఏము, నేము ii. మేము, మాము (వ్యవహారము)	i. మా, నమ్	(ము, మి) *

* మళయాళమునఁ గ్రియాపదములందు సర్వనామ చిహ్నములు లేవు. తెనుఁగునఁ గ్రియాపదముల సర్వనామ చిహ్నము లా భాషయందలి సర్వనామముల తుది యక్షరములై యున్నవి.

				iii. [illegible]	iii. [illegible]	
తుళు	యాన్	యెన్, యెన	ఎ	i. యెంకుళు, ఎంకుళు ii. నను	i. యెంకుళె ii. నమ్, నమ	అ
గోండీ	అన్నా, నన్నా	నా	అ , న	అమ్మాట్, మమ్మాట్	మా	ఆమ్, అమ్, ఓ,
కుఇ	ఆను	నా, న	ఇ , ఇజ్, ఎ	i. ఆము ii. ఆజు	i. మా ii. అమ్మా	ఆము
కురుఖ	ఏన్	ఎ , ఎంగ్	...	i. ఏమ్ ii. నామ్	i. ఎన్ ii. నన్	...
మల్తో	ఏన్	ఎంగ్	...	i. ఏమ్ ii. నామ్	i. ఎన్ ii. నన్	

యుష్మదర్థక సర్వనామము.

తమిళము	నీ, నీయ్	నిన్, నున్, ఉన్ (వ్యవహార), ఓన్, నో (చూ నోక్కు =ఒన క్కు=ఉనక్కు)	ఈ, ఇ, ఐ, అన్, ఓన్	నీను, నీవిర్, నీయిర్, నీర్	నుమ్, ఉమ్, ఉంగళ్	ఇర్, ఇనిర్, ఇర్ ఈర్
మళయాళము	యీా, నీ	నిన్	...	నిజ్జళ్, నీజ్జళ్	నిమ్, నిజ్జళ్	...

భాష	ప్రథమా విభక్తి	ప్రథమేతర విభక్తి ప్రాతి	క్రియాపదముల ప్రత్యయము	ప్రథమా విభక్తి	ప్రథమేతర విభక్తి ప్రాతి	క్రియాపదముల ప్రత్యయములు
తెలుఁగు	ఈవు, నీవు, నీ	నీ, నిన్	(వు, వి)	ఈరు, మీరు	మీ, మిమ్	(రు, రి)
కన్నడము	నీన్, నీ, నీను	నిన్	ఈ, ఇ, ఈయె,	నీమ్, నీవు	నిమ్	ఇర్, ఇరి, ఈరి
తుళు	ఈ	నిన, ని	ఆయ్, ఎ	నీకుళు, ఈర్	నికుళె, ఈరె	అరి
			ఆ	(గౌరవ.)		అర్
గోండి	ఇమ్మా	ని	సి, ఇ	ఇమ్మాట్	మీ	ఈట్
కుఇ	ఈను	నీ, నిన్	ఇ	ఈరు	మీ, మిన్	ఏరు, ఆరు
కురుఖ్	నీన్	నిఙ్, నింగ్	...	నీమ్	నిమ్	...
మల్తో	నీన్	నింగ్	...	నీమ్	నిమ్	...

ఆత్మార్థక సర్వనామము

అన్ని ద్రావిడ భాషలయందును	తాన్	తన్, తన	...	తామ్ (తాంగళ్)	తమ్, తమ, (తంగళ్)	...

యుష్మదర్థమున గౌరవమును దెలుపుటకు—తమి. తాంగళ్; మళ. తాన్, తజ్ఞళ్; కన్న. తావు; తెలుఁగు. తాము తమరు.

బహువచనచిహ్నమగు 'మ'-కారమునకు మూలము.

యుష్మదస్మదాత్మార్థక సర్వనామముల బహువచనరూపములందు 'మ్,
ర్, ర్, ట్' అనునవి బహువచనచిహ్నములుగఁ గాన్పించుచున్నవి. వీని
ని మ-కారము నుత్పత్తినిగూర్చి చర్చించుచు కాల్డువెల్లు అది ద్రావిడ
షలయందలి సముచ్చయచిహ్నమగు 'ఉమ్' నుండి పుట్టినదని నిర్ధారించెను.
ది సంభవమే కాని, యీ 'ఉమ్' అను సముచ్చయ మెట్లు కలిగినది?

ఈ క్రింది ద్వంద్వములను గమనింపదగును—

తమిళము	తెనుఁగు	సంస్కృతము
తాయుమ్-తగప్పనుమ్	తల్లియున్ దండ్రియున్	మాతరపితరౌ
		మాతాపితరౌ
విణ్ణుమ్-మణ్ణుమ్	విన్నున్ మన్నున్	ద్యావాక్షామా
అల్లుమ్-బగలుమ్	రేయున్ బగలున్	నక్తోషాసా
ఞాయిఱుమ్-తింగళుమ్	సూర్యుఁడున్ జంద్రుఁడున్	సూర్యాచంద్రమసౌ

వై వానిలో సముచ్చయచిహ్నము జంటలలోని రెండవయవములకును
రుచున్నది. ప్రథమేతర విభక్తులందును సముచ్చయచిహ్నము రెండవ
వయవములకును జేరవలెను.

. ఎన్నైయుమ్	ఎన్-మగనైయుమ్	అళైత్తాన్
నన్నును	నాకొడుకును	పిలిచెను
. ఇదు ఉనక్కుమ్	ఉన్-తంబిక్కుమ్	పొదు
ఇది నీకును	నీ-తమ్మునకును	సమానము.

ఇది ద్రావిడభాషలలోని మాటతీరు. సముచ్చయచిహ్నము రెండు
ర్లు రాకుండఁగూడ వైవానిని చెప్పవచ్చును. 'నాన్, ఎన్-మగన్—ఇరువ
యుమ్ అళైత్తాన్,' 'నేను, నాకొడుకు, ఇద్దరిని పిలిచెను'—అని యన
చ్చునుగాని, ఇది తమిళ, తెనుఁగుభాషల నుడికారము కాదు.

ద్వంద్వసమాసములలో రెండవయవములకును సముచ్చయచిహ్నమును
ర్చుట ఏరేనియనుభాషలో ప్రాచీన అవెస్తా భాషలో నున్నది. "అవెస్తా
వ్యాకరణము"న జాక్సన్ పండితుఁడు అవెస్తాభాషయందు ద్వంద్వసమాసము
ందలి రెండవయవములును ప్రత్యేకముగ ద్వివచనరూపమున నుండునని
చెప్పుచున్నాఁడు. ఉదా. పసు-వీర = పశువులు, మనుష్యులు; పసుబ్య-వీరబ్య=
శువులచేతను, మనుష్యులచేతను (§ 879).

ఋగ్వేదమునందును ద్వంద్వసమాసములలోని రెండవయవములును
వచనమున నుండుటయే సర్వసాధారణముగఁ గాన్పించుచున్నది. రెండవ

ములు మాత్రము ద్వివచనమునం దున్నరూపములు ఋగ్వేదమున మాత్రము గలవు.

సంస్కృతభాషయందు 'ఔ' అనునది ప్రథమా - ద్వితీయా ద్వివచన యము, కాని, ప్రాచీనవేదభాషయం దది 'ఆ' గాని 'ఔ' గాని యై ప. 'ఆ' తోడి రూపములే తఱచని చెప్పవచ్చును. తరువాతికాలమున స్వసాధారణ ద్వివచన చిహ్నముగ నేర్పడిన తరువాత కూడ 'ఆ' అను ాసము మొదటి యవయవమునకుఁ జేరుచుండెను: ఉదా. మిత్రావరు ాగ్యాచంద్రమసౌ, మొద.

ద్వివచన చిహ్నమగు 'ఔ' = 'ఆ-ఉ' లోని 'ఉ' వర్ణము ఇండో-జెర్మా 'షావస్థయందలి దనియు, అది స్వతంత్ర ప్రత్యయమనియు, దాని యర్థము అయియుండుననియు సుప్రసిద్ధ ఇండో-జెర్మానిక్ పండితుఁడగు బ్రుగ్ చెప్పుచున్నాఁడు. (చూ. బ్రుగ్మన్: ఇండో-జెర్మానిక్ భాషాచరిత్రము I. § 284, 289.) 'మిత్రా-వరుణౌ' అనునది 'మిత్రా-వరుణో' అను ండియే కలిగియుండవచ్చును. 'మిత్రశ్చ, వరుణశ్చ' అనునప్పటి 'చ' సముచ్చయ చిహ్నమువంటిదే 'ఔ' కూడనై యుండవచ్చును. నేఁటి ో- ఆర్యభాషలలో ఈ 'ఔ' కు సరిపోవు సముచ్చయ చిహ్నములు గలవు: : అఉ; ఒఱియా: ఆఉ, ఓ; బంగాలీ: ఓ; సింధీ: ఔఁ. ఈ రూపములు ృతమందలి అపి, అపి చ, అనువానినుండి ప్రాకృతము 'అబి' ద్వారా ముండునని హోయర్నెల్ పండితుని యభిప్రాయము. ఈ 'ఉ' అను ం అనునాసికత్వమును బొంది ఉఁ, ఉమ్‌లుగా మాఱి యుండవచ్చు ను, ఆ 'ఉమ్' ద్రావిడభాషలయందు సముచ్చయ చిహ్నమైన దనియు, ముచ్చయ చిహ్నమునుండియే బహువచన ప్రత్యయమగు 'మ-' కార పుట్టియుండుననియు స్వామినాథ అయ్యరుగా రభిప్రాయపడినారు.

యుష్మదస్మ దుభయార్థక సర్వనామములు.

తెనుఁగులోని 'మేము' 'మనము' అను రూపములకు సరిపోవు రూపము లూ ద్రావిడభాషలలోనున్న వీక్రింద చూపఁబడినవి.

మేము'' ప్రథమేతర వి. ప్రా.	మనము'' ప్రథమేతర వి. ప్రా.
ంగు: ఏము, నేము, మేము, మా	మనము, మన, మనల.
ళము: యామ్, నాజ్గళ్ ఎమ్, ఎజళ్.	నామ్, నాంబళ్, నమ్, నంబళ్.
యాళము: ఞజ్గళ్, ఎజ్గళ్, ఎజ్గళ్, ఎజ్గళ్.	నామ్, నోమ్, నమ్మళ్, నుమ్మళ్ } నమ్.

ళు:	యెంకుళు, ఎంకుళు	యెంకుళ	నమ	నమ్,నమ.
ఇ:	ఆము	మా	ఆజు	అమ్మా
రుఖు:	ఏమ్	ఎమ్	నామ్	నమ్
ల్తో:	ఏమ్	ఎమ్	నామ్	నమ్

క్రింది ద్రావిడభాషలలో యుష్మదస్మదుభయార్థక సర్వనామములు లేవు.

"మేము"

న్నడము:	ఆమ్, ఆవు, నావు	ఎమ్, నమ్	...	...
ంది:	అమ్హాట్, మమ్హాట్	మా.	...	...

పై పట్టికలనుబట్టి తేలువిషయములు: (1) గళ్,కళ్,కుళ్, అంతమందు ల రూపము లుభయార్థకములుకావు (2) తెనుఁగున 'నేము', కన్నడమున నావు' అనునవి తప్ప న-కారాది రూపము లన్నియు నుభయార్థకములు.) కుఇ భాషలోని 'అజు' అనునదియు, తెనుఁగున 'మన, మనల', అనున యుఁ దప్పఁ దక్కిన యుభయార్థక రూపము లన్నియు 'న'-కారముతో రంభ మగుచున్నవి. వీనిలో తెనుఁగునందలి 'మన' అను రూపము 'నమ'-న్మ, అను కన్నడరూపములోని యక్షరములు స్థానములను మార్చుకొనుట లన నేర్పడిన దనుకొన్నచో, నదియుఁ దొలుత న-కారాదియే యని చెప్పవల యును. ఈ విషయముల నన్నిటి నాలోచించినచో 'నమ్, నామ్' అను రూప ములే యుభయార్థక సర్వనామములుగ నున్నవని చెప్పవచ్చును. కాని, యీ యుభయార్థక సర్వనామములు తొలుతనుండియు ద్రావిడభాషలయం దుండి వి కావనియుఁ దరువాతికాలమున నేర్పడినవనియు స్టెన్‌కోనో పండితుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఇది సత్యము కావచ్చును. కొన్ని ద్రావిడభాషలలో నీ రూప ములు లేకుండుటకుఁ గారణ మదియే యై యుండవచ్చును.

మఱియొక విశేషము. ద్రావిడభాషలలో యుష్మదస్మ దర్థకసర్వనామ ములందు య-కారాది రూపము లతి ప్రాచీనములు. మళయాళమునందలి ఇ-కారాది రూపములు వానినుండియే పుట్టినవి. అ, ఏ, ఈ, లను నచ్చులతో నారంభించు రూపములు తొలుత య-కారాదులై యుండి పిమ్మట అ-కారాదు లయ్యె ననుటకంటెఁ దొలుత అ-కారాదులై యుండి తరువాత య-కారాదు లయ్యె ననుట యుక్తము. న-కారాదు లర్వాచీనములు. ఏను, ఏము, ఈవు, ఈరు, ఈరలు, అనునవి నేను, మేము, నీవు, మీరు, మీరలు అను రూపముల కంటెఁ బ్రాచీనములు. ఇట్లే తక్కిన ద్రావిడభాషలయందును.

అయిన న-కారాదులగు నుభయార్థముగల యుష్మ దస్మదర్థక సర్వ నామము లెట్లాయా భాషలయందు చేరినవి? సంస్కృతమునం దస్మచ్ఛబ్దము నకు ప్రథమా ద్వివచనమున 'ఆవాము, నౌ' అను రెండు రూపము లున్నవి.

జిటిలో 'నౌ' అనునది యుష్మదస్మదుభయార్థకముగ వేదమునందు
ాముగఁ గాన్పించుచున్నది. చూడుఁడు—
i సహ నౌ యశః సహ నౌ బ్రహ్మవర్చసమ్ (తై. ఆర. 5. 3).
కలసి మనమిద్దఱమును యశస్సు, కలసి మనమిద్దఱమును బ్రహ్మవర్చ
పొందుదుము గాక !).
ii. సహ నావ్ అవతు సహ నౌ భునక్తు
కలసి మనలనిద్దఱను (ఈశ్వరుఁడు) రక్షించునుగాక, కలసి మనలనిద్ద
ఈశ్వరుఁడు) (వరముల) ననుభవింపఁ జేయునుగాక !
తేజస్వి నావ్ - అధీతమ్ - అస్తు
తేజస్వి మనయిద్దఱకు చదివినది అగుఁగాక !
iii. సం నౌ మనాసి ఆకరమ్ (ఏకాగ్నికాండ. 1. 3.)
మన యిద్దఱి మనస్సులను కలిపెదను.
iv. సం ఉ దేష్ట్రీ దిదేష్టు నౌ (ఏకాగ్నికాండ. 1. 11.)
ఉపదేష్ట్రి మనయిద్దఱకు నుపదేశించునుగాక !
v. సమ్- అఞ్జన్తు విశ్వేదేవా హృదయాని నౌ (ఏకాగ్నికాండ).
విశ్వేదేవతలు మన యిద్దఱి హృదయములను పరస్పరస్నేహాయుక్తము
జేయుదురుగాక !
vi. తాని భద్రాణి బీజానివృషభా దనయన్తు నౌ (ఏకాగ్నికాండ. 1.14.)
వీర్యవంతులగు దేవతలు మనయిద్దఱి బీజములును ఫలవంతములగు
చేయుదురుగాక !
vii. అహమ్ నావ్ - ఉభయోస్ - సువ్ర రోక్ష్యామి (తైత్తిరీయ
త 1. 7. 9. 1.) నేను మనయిద్దఱకు స్వర్గము లేవఁ జేసెదను.

ఇట్టి యుదాహరణముల నింక ననేకముల నీయవచ్చును. ఋగ్వేదమున
అను ద్వివచన మాఱునార్లు కనబడుచున్నది. అది యన్నిచోట్ల నుభ
బోధకముగనే యున్నది.

'నౌ' అనున దుభయార్థకముగ వేదకాలపు వ్యవహారభాషయందు
స్థముగ నుండి యుండవలెను. ఔత్వము దీర్ఘము గావున 'నౌ'
'గా నుండి; 'నావ్' గా మారియుండును. ద్రావిడభాషలయం దది పరం
న్యాయమున సంక్రమించి 'నామ్'గా పరిణమించిన దని చెప్పవచ్చును.

వేదసంహితలయం దస్మదర్థకసర్వనామ ప్రథమా ద్వివచనమున
మ్' అనురూపములేదు, 'వామ్' అని మాత్రమున్నది. శతపథై తరేయ
హ్మణములందు 'ఆవామ్' అనురూపము కానవచ్చుచున్నది. ద్వితీయా

ద్వివచనమున 'ఆవామ్' అనురూపము సంహితలయందే కాక బ్రాహ్మణము
లందును లేదు. 'నౌ' అనునదిమాత్రము గలదు. చతుర్థీ, షష్ఠీ ద్వివచనము
లందు సంహితలలో ఈ 'నౌ' అనురూపమే యున్నదిగాని, 'ఆవాభ్యామ్,'
'ఆవయోః' అనురూపములు లేవు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమున 'ఆవాభ్యామ్'
అనురూపమును, శతపథ బ్రాహ్మణమున 'ఆవయోః' అను రూపమును దొలుతఁ
గానవచ్చుచున్నవి.

వేదములందు యుష్మదర్థక ద్వితీయా, చతుర్థీ, షష్ఠీ, ద్వివచనములందు
అస్మదర్థక ప్రథమా ద్వివచనరూపమగు 'వామ్' అనునదియే యున్నది. ఇట్లు
యుష్మదస్మదర్థక సర్వనామములు ద్వివచనమున నేకరూపముఁ దాల్చి
యుండుటచే నది యుభయార్థబోధకముగ వైదిక వ్యవహారభాషలయందును,
అందుండి పరిణామమునొందిన ప్రాకృతములందును నేర్పడియుండును.

ఆత్మార్థక సర్వనామము.

అన్ని ద్రావిడ భాషలయందును 'తాన్' ఏకవచనమునందును 'తామ్'
బహువచనమునందును నాత్మార్థక సర్వనామములుగా నున్నవి. ఈ సర్వ
నామము నుపయోగము వివిధముగను విచిత్రముగ నుండును. తమిళమునం
దలి యీ ప్రయోగములను గమనింప నగును.

(అ) i. వళ్లి తన్ మగనుడన్ వన్దాళ్ = వల్లి తన కొడుకుతో వచ్చెను.

ii. అవన్ తన్ మగనుడన్ వన్దాన్ = అతఁడు తనకొడుకుతో వచ్చెను.

iii. నీ ఉన్ మగనుడన్ వన్దాయ్ = నీవు నీకొడుకుతో వచ్చితివి.

iv. నాన్ ఎన్ మగనుడన్ వన్దేన్ = నేను నాకొడుకుతో వచ్చితిని.

(iii), (iv), లలో 'ఉన్,' 'ఎన్'లకు మాఱుగ 'తన్' అని వాడరాదు.

(ఆ) i. నాళైక్కు తాఙ్గళ్ వరుగిఱదాగచ్-చొన్నార్ = తాము (వారు)
రేపు వత్తుమన్నారు.

ii. నాళైక్కు నీ వరుగిఱదాగచ్-చొన్నాయ్ = నీవు రేపు వత్తు
నన్నావు.

iii. నాళైక్కు నాన్ వరుగిఱదాగచ్-చొన్నేన్ = నేను రేపు వత్తు
నంటిని. (ii), (iii) లలో 'నీ,' 'నాన్' లకు మాఱుగ 'తాన్' అనివాడఁగూడదు.
(i) లో నాత్మార్థమభిహితము కాలేదు.

iv. నాళైక్కు తానే వరుగిఱదాగచ్-చొన్నాన్ = రేపు తానే వత్తు
నన్నాఁడు.

v. నాళైక్కు నీయే వరుగిఱాయా? = రేపు నీవే వత్తువా?

vi. నాళైక్కు నానే వరుగిఱేన్ = రేపు నేనే వత్తును.

జేయును. ప్రథమా విభక్తియందుగాక యితరస్థలములలో 'తను' అను పదముమూలమున నాత్మార్థము తెలుపఁబడును. ఉదాహరణములు—

i. స్వయం గాతుం తన్వ ఇచ్ఛమానమ్ (ఋగ్వేదము IV. 18. 10.)

ii. యజస్వ తన్వమ్. (ఋ. X. 7. 6.)

iii. మా హాస్మహి ప్రజయా మా తనూభిః (ఋ. IX. 128. 5.)

iv. అగ్నే యజస్వ తన్వం తవ స్వామ్ (ఋ. VI. 11. 2.)

ఋగ్వేదమున 'ఆత్మన్' శబ్దము స్వయమర్థమున క్వాచిత్కముగ వాడఁబడినది.

ఉదా: 'బలం దధాన ఆత్మని' (ఋ. IX. 113); 'యక్ష్మం సర్వస్మాద్ ఆత్మనః ... వివృహామి' (X. 163.) 'ఆత్మానమ్' అను ద్వితీయారూపము స్వయమర్థమున ఋగ్వేదమునఁ బ్రయోగింపఁబడకున్నను దరువాతి సంహితలం దున్నది.

'ఆత్మన్' శబ్దమునకు మాఱుగ 'త్మన్' అను రూపము ఋగ్వేదమునఁ గానవచ్చుచున్నది.

'త్మానమ్, త్మనా, త్మనే, త్మని, త్మన్' అను విభక్తిరూపములు వాడఁబడినవి.

ఋగ్వేదమున నిట్లు స్వయమర్థమునఁ దలచూపుచుండిన 'ఆత్మన్' శబ్ద ము తరువాతిభాషావస్థలో సాధారణముగ వాడుకలోనికి వచ్చినది. సంస్కృ తమున నిది మూఁడు పురుషములందును వాడఁబడుచుండెను: 'తను' అను రూప మంతరించెను. 'త్మన్' అను రూపమును బ్రచారమున నుండెను. ఉదా. ఆత్మభగినీ, ఆత్మహత్యా, ఆత్మసుతః, ఆత్మగృహమ్; * త్మ - సుతా, * త్మ- పితా, * త్మ - భర్తా, మొ.

పాలిభాషలో 'ఆత్మన్,' 'త్మన్' శబ్దముల వికృతులగు 'అత్త', అతు మ, తుమ' అనునవి స్వయమర్థమున నున్నవి. సమాసమునవి 'అత్త, అతు మ, తుమ' అని యున్నవి. అశోకుని శాసనములలో 'అత్తపామండ' = తన మతము అనురూపమున్నది. నేఁటి గౌడభాషలన్నిటిలోను 'ఆత్మన్' శబ్దభవ మగు 'ఆప్' అను రూపము స్వయమర్థములోను మధ్యమపురుష సర్వనామ మునకు మాఱుగ గౌరవార్థమందును వాడుకలో నున్నది.

కాల్డువెల్లుపండితుఁడును ఆత్మార్థక సర్వనామము విషయమునఁ ద్రావిడ భాషలకును ఇండో-యూరోపియను భాషలకును గల సంబంధము నొప్పుకో నుచు నీక్రింది సదృశరూపముల నిచ్చియున్నాఁడు:-గోరకు, 'తేనేన్;' ఇయో లియన్, 'కేనోస్', గ్రీకు, 'ఎ-కెయ్నోస్,' ప్రాచీన పర్షియను, 'తక్న = తనన్'

'తనము' అను ప్రత్యయమునకును సంస్కృతములోని 'తత్త్వమ్' నకును గల సంబంధమును గూడ నాతఁడు నిరూపించెను. కాని, 'తనము' వేదభాషలోని 'త్వనమ్' నుండి ప్రాకృతరూపమగు 'త్తణమ్' ద్వారా ద్రావిడభాషలలోఁ జేరినదని మఱియొకచోట నిరూపించియున్నాము.

కాల్డువెల్లుచెప్పిన 'తంబిరాన్, తమప్పన్, తమక్కన్' మొదలగు వానిలో నాదియందున్న 'తమ్, తన్, త, మొదలగునవి గౌరవార్థకములు గావనియు, నవి 'ఆత్మన్' శబ్దభవములనియుఁ జెప్పవలెను. ఇవి 'ఆత్మన్' శబ్దరూపాంతరమగు 'త్మన్' కు పాలిభాషారూపమగు 'తుమ' ద్వారా కలిగినవి. 'తంబి, తంగై' అను తమిళరూపములందు గౌరవార్థము పొసగదు.

సంస్కృత సర్వనామములు : తెనుఁగునఁ జేరినవి.

సంస్కృతమున 'సర్వ' శబ్దమాదియందు గల గణమునఁ జేరిన పదములకు సర్వనామములని పేరు. తెనుఁగున సంస్కృత సర్వనామములు కొన్ని మాత్రమే ప్రచారములోనికి వచ్చినవి. వానికైనను గొన్ని తత్సమ రూపములు మాత్రమే కొన్ని యర్థములందు కలిగినవి.

సర్వ—దీనినుండి యనుహద్వాచకమగు 'సర్వము' మాత్రము కలిగినది; దీనికి సంస్కృతమున 'సర్వే' అను బహువచన రూపమున్నట్లు 'సర్వములు' అను రూపము తెనుఁగున లేదు. సర్వా అను స్త్రీలింగ మహతీవాచక రూపముగాని, 'సర్వుఁడు' అను మహద్వాచక రూపముగాని కలుగలేదు. 'సర్వులు' అను మహన్మహతీ సామాన్యబహువచన రూపము వ్యవహారమున నున్నది.

విశ్వ—దీనినుండి 'విశ్వము' అను రూపము కలిగినదికాని, యది 'ప్రపంచము, లోకము,' మొదలగు నర్థములందే వాడఁబడుచున్నది. దానికి 'సమస్తము' అను నర్థమున వ్యస్తప్రయోగము లేదు. 'విశ్వా' అను స్త్రీలింగ మహతీరూపము లేదు. 'విశ్వుఁడు' అను మహద్రూపముగలదు గాని, అది 'ఒక గణదేవత' అను నర్థమున సంజ్ఞావాచకపదముగ మాత్రమున్నది.

ఉభయ—దీనినుండి 'ఉభయము' అను రూపము గలిగినది. 'ఉభయములు' అను బహువచనరూపముగాని, 'ఉభయ' అను మహతీరూపముగాని

లేవు. 'ఉభయులు' అను మహన్మహతీ సామాన్య బహువచనరూపము వ్యవహారమునఁ గలదు. గ్రంథములందును నున్నదేమో నాకు కనఁబడలేదు.

అన్య—అన్యము, అన్యములు, అను రెండురూపములును గలవు; 'అన్య' అను స్త్రీలింగరూపమునకు 'పరకీయ, ఇతరుని భార్య' అను నర్థము మాత్రము గలదు. (శ. ర. లో లేదు.) 'అన్యుఁడు, అన్యులు' అను రెండు రూపములును గలవు. (శ. ర. లో లేవు.)

అన్యతర—అన్యతరము; అన్యతరుఁడు (శ. ర. లో లేదు) అను రూపములు గ్రంథములందు గలవు. 'అన్యతర' అను రూపమున్నదేమో తెలియదు.

ఇతర—ఇతరము (శ. ర. లో లేదు), ఇతరుఁడు, అను రూపములు గలవు; 'ఇతరులు' అనునది మహన్మహతీ సాధారణము. ఇతర, ఇతరలు, అను రూపములు నాకుఁ గానరాలేదు.

సమ—సమము, సముఁడు (రెండును శ. ర. లో లేవు); 'సమ' అను రూపము 'సంవత్సర'మను నర్థమున మాత్రము తెనుఁగున వ్యస్తముగ గ్రంథములందు ప్రయుక్తమయినది.

పూర్వ—పూర్వము, పూర్వుఁడు, అను తత్సమరూపములు గలవు. 'పూర్వ' అను స్త్రీసమ రూపము లేదు. శ. ర. లో పూర్వ = తూర్పు, తొలి దిక్కు అను నర్థ మీఁబడినది. వ్యస్తముగా నా పదమునకుఁ బ్రయోగము గానరాలేదు. 'అది దీనికంటె పూర్వము; వాఁడు నాకంటె పూర్వుఁడు; ఆమె నాకంటె పూర్వ (?), పూర్వురాలు (?).'

పర—పరము, పరుఁడు, అను రూపములు గలవు; 'పర' అను స్త్రీసమ రూపమునకు వ్యస్తప్రయోగము లేదు. కాని, అతనికి తన, పర, అనే భేదము లేదు' అను వ్యవహారము గలదు. ఇందు 'తన, పర' అనునవి విశేష్యములా, విశేషణములా ?

దక్షిణ, ఉత్తర—ఇవి దిగర్థకములుగ 'దక్షిణము, ఉత్తరము' అను రూపముల నున్నవి. వీనికి 'కుడి, మీఁదు' అను నర్థములందు వ్యస్తప్రయోగము లేదు.

అపర—'అపరము' అను రూపము వ్యవహారమున నున్నది గాని, దానికి 'ప్రేతసంస్కారా ద్యంత్యసంస్కారము, అను నర్థము గలిగినది.

అవర—'అవరము, అవర, అవరుఁడు' అనువానికి గ్రంథములందు మాత్రము ప్రయోగములు గలవు.

స్వమ్—దీనికి 'స్వము=తాను' అను నర్థము శ. ర. లో నున్నదిగాని, వ్యస్తముగ ప్రయోగములు కానరావు. 'స్వమ్ము'నకుఁ దద్భవరూపమగు 'సొమ్ము' అనురూపము 'ధనము' అను నర్థమున నున్నది.

అంతర—'అంతరము' అను తత్సమరూపము మాత్రము గలదు.

ఏక—'ఏకము' అను తత్సమ రూపము గలదు; 'ఏక' అను స్త్రీలింగ స్త్రీ సమరూపముగాని, 'ఏకుఁడు' అను మహద్రూపము గాని, తెనుఁగునఁ గానరాలేదు. 'అనేక' శబ్ద మమహద్వాచక మగునప్పుడు 'అనేకము' అను రూపము నొందును. దీనికి 'అనేకములు' అను బహువచనరూపమును గలదు. 'అనేకులు' మహన్మహతీరూపము. గుణవాచక పదము నేకవచనములోఁ గూడ 'అనేకము' అని వాడవచ్చును; ఈతని పౌరుష మనేకము (భార. ఆర. VI. 210); అనేకభంగులన్ (భార. అశ్వ. III. 206); అనేకభంగిన్ (భార. విరా. III. 164).

ద్వి—దీనినుండి పుట్టిన ద్వయము, ద్వికము, అను రూపములు మాత్రము తెనుఁగున నున్నవి.

సంస్కృత సర్వనామములగు ఉభ, డతర, డతమ, త్వత్, త్వ, నేమ, సిమ, అధర, స్వమ్, త్యద్, తద్, యద్, ఏతద్, ఇదమ్, అదస్, యుష్మద్, అస్మద్, భవత్, కిమ్, అనునవి తెనుఁగునఁ దత్సమరూపములను బొందలేదు. వీనిలో డతర, డతమ, నేమ, సిమ, అనువానికి సంస్కృతమందే ప్రచారము విరళము. సంస్కృతమునుండి తెనుఁగునఁ దత్సమములయిన సర్వనామ పదము లన్నియుఁ దక్కిన శబ్దములవలెనే యాయా విభక్తి ప్రత్యయములను బొందును. సంస్కృత సంఖ్యావాచక పదములలో ఏక, ద్వి, అనునవి మాత్రము సర్వాదులలోఁ జేర్పఁబడినవి. తక్కిన సంఖ్యావాచక పదము లేల చేరలేదో తెలియదు. 'ద్వి' నుండి పుట్టిన 'ద్వయము, ద్వికము'లు తెనుఁగునఁ జేరినట్లే, 'త్రి' నుండి పుట్టిన 'త్రయము, త్రికము, లు గూడ చేరినది. చతుర్, పంచ, షష్, సప్త, అష్ట, నవ, దశ, లనుండి 'క'వర్ణకముతోఁ గూడిన తత్సమరూపములు గలవుగాని చతుష్కము, పంచకము, షట్కము, సప్తకము, అష్టకము, నవకము, దశకము, అనువానికి సమాసములందే ప్రయోగము గలదు; వానికి సంఖ్యార్థమున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు. ఇట్లే, యే సంస్కృత సంఖ్యావాచక

పదముమీఁద నైనను కవర్ణకమును జేర్చి తత్సమముల నేర్పఱుపవచ్చును. అట్టివాని కన్నిటికిని గ్రంథములందు ప్రయోగములు దొరకవు. ఇట్లున్నను నాయా సంఖ్యావాచక పదముల పూరణార్థక రూపములను మాత్రము తెనుఁగున దత్సమములఁ జేసికొనవచ్చును: ప్రథమము, ప్రథమ, ప్రథముఁడు, ద్వితీయము, ద్వితీయ, ద్వితీయుఁడు; మొద. వింశతి, చతుర్వింశతి, షష్టి, సప్తతి, అసీతి, నవతి, శతము, శతకము, సహస్రము, లక్ష, కోటి, అనునవి దెనుఁగున దత్సమములయి వ్యస్తప్రయోగము గలవగుచున్నవి. త్రింశత్తు, పంచాశత్తు, అను రూపములు తెనుఁగున బ్రయోగములందు గానరావు. సమాసములందు పూర్వావయవములుగనో యుత్తరావయవములుగనో యన్ని సంస్కృత సంఖ్యావాచక పదములను వాడుకొనవచ్చును.

ప్రాకృత సర్వనామములు.

అస్మచ్ఛబ్దమునుండి పుట్టిన 'అహం, అమ్హె, మహ' మొదలయిన విభక్తిప్రత్యయములు గల రూపములనుండి 'ఏను, నేను, ఏము, మేము, మన, మనము, మా,' మొదలయిన తెనుఁగు సర్వనామరూపములు పుట్టియుండును. కాని, యిట్టి సర్వనామముల చరిత్రమును ప్రాకృతావస్థకంటె నింకను బూర్వకాలమునకు, అనఁగా ఇండో-ఐరేనియను భాషల కాలమునకు దీసికొని పోవలయుననియుఁ జాలవఱకు వానితో సంబంధించిన రూపములకొఱకు ఇండో - యూరోపియను భాషల నన్వేషింపవలె ననియు నింతకుముందు సూచింపఁబడినది.

ఇట్లే సంఖ్యావాచకము లగు సర్వనామముల చరిత్రముకొఱకుఁగూడ ప్రాచీన నిండో - ఐరేనియను భాషల చరిత్రము నన్వేషింపవలసియున్నది. కాని, ప్రాకృతభాషలనుండి యర్వాచీనకాలమునఁ దెనుఁగున జేరిన కొన్ని సంఖ్యావాచకపదములు గలవు. వీనిలోఁ గొన్ని గ్రంథములందు మాత్రము నిలిచినవి; వానిలోఁ గొన్ని నేఁటి వ్యవహారమునఁగూడ నున్నవి; కొన్ని సమస్తపదములం దవయవములై తద్భావావస్థయందు గుఱుతింప వీలులేకయున్నవి.

(1) ఒకటి: ఎక్కటి: "కనలు బింకపుఁ గింకఁగొలుగు వేఁడిమియెల్ల నెక్కటియై యొడలత్తెననఁగ" (లక్ష్మీన. II.) =ఒకటిగాఁ గలిసి; "భీముఁడా నెక్కటిఁ దాఁకె దిక్కరి సహింపక సింహముఁ దాఁకునట్టులు" (భార.అర. IV.)=ఒక్కఁడే, అసహాయుఁడై; "ఎక్కటికయ్యము. ఎక్కటిపోరు, మొద. — ఎక్కటీఁడు = అసహాయుఁడు, "ఇగురుకై జిరపు టెక్కటీలకు గుజ్జావటిపు మూరిండి కట్టుబడిగ

జేసి (చంద్ర.):— ఎగ్గతము = ఏకాంతము, ఏకాంతస్థలము, "ఎగ్గతం బునఁ దాను గారగ్గిఁ గాలెనటె. (భార. ఆశ్వ. II.); అయ్యవ్వ యతఁ డెగ్గ తంపుఁజోట నరయదిక్కెవ్వరును లేనియట్టి తెగుట నొందఁగలవాఁడుగాఁ బల్క (భార. మౌ. I.);- ఏకతము = ఒంటరి, ఏకాంతము;—ఇవి యన్నియు కేవల గ్రాంథికములు.

ఏకలీఁడు = 'ఒంటరి'అను అడవిపంది; ఈ పదము గ్రంథములందును వ్యవహారమునందునుగలదు; ఎక్కము: అంకెల స్థానము నెంచునప్పుడు'ఎక్కం, దహం' అని యనుట గలదు. 'ఎక్కము' లనఁగా గుణకారమును దెలుపు నంకెల వరుసలు; వీని కనంతపురమున 'ఒంట్లు' అనియు నందురు. ఏకాండము=ఏకఖండము, అతుకులులేనిది, "మలిచి యేకాండముగనొక్కమానికమున,వేడ్క నెద్దాని నిర్మించె విశ్వకర్మ, యట్టి దేవేంద్రదత్త మహార్ఘ్యమూత్న వీటికాపేటి మామ భూవిభున కొసగె (నైష. VI.); ఏకాండపుఁ దెరచీరలు (కవిక. III.); ఏకోను = సమష్టి, అంతయును గలిసినది; ఇది కేవల వ్యావహారికరూపము. దీనిని 'ఏక+ఊను' అని విభజింపవలెను; 'ఊను' అనునది 'ఊన' శబ్దభవము; 'ఊన' అనఁగా 'ఒకటి'; ఇంగ్లీషు 'one' (వన్); 'unit' (యూనిట్), 'unite' (యునైట్), 'union' (యూనియన్), మొదలగువానితో సంబంధించినది. 'ఏకోను' అనఁగా 'అంతయును ఒక్కటిగా' అని యర్థము.

వంచే, వంచేము, వంచి, అను మూఁడు పదములును ద్యూతమునందు ఒకటికిఁ బర్యాయవాచకములుగ గ్రంథములందు గాన్పించుచున్నవి. ఇవి 'ఊన' శబ్దభవములై యుండును. ఉకారమునకు సంప్రసారణము గలిగినది; 'చ' వర్ణము సమూహార్థకమగు ప్రత్యయము; చూ. రెంచ = రెంటి సమూహము. సోగటాలాటయందు రెండు పాచిక లుండును. ఒక్కొకపాచికకు నాలుగుప్రక్కలు, ఒకొక్క పాచిక ప్రక్కలపై వరుసగ ఆఱు, నాలుగు, మూఁడు, ఒకటి, గ చుక్కలుండును. రెండు పాచికలను తాళించి వేసినయెడల 6 + 6 = 12; 6 + 4 = 10; 6 + 3 = 9; 4 + 4 = 8; 6 + 1 = 7; 4 + 3 = 7; 3 + 3 = 6; 4 + 1 = 5; 3 + 1 = 4; 1 + 1 = 2; అను తొమ్మిది విధములైన పందెములు పడును. ఒకటి, మూఁడు, పదకొండు, పడవు. 'ఒకటి' అను నర్థముగల ప్రాకృత రూపమగు 'వంచ'ను తీ, చౌ, మొదలగువానితోఁ గలిపిన వానికొకటి చేర్చవలెనని యర్థమగును; తీ= 3 + వంచ = 1 = 4; చౌ=4 + వంచ= 1 = 5; మొద. ఈ పందెముల వివర మీ క్రింది పద్యమున నున్నట్లు, శ. ర. కారుఁ డుదాహరించి యున్నాఁడు. అత్తీవం, చిత్తిగ, దుగ, సత్తా, దచ్చాక, వంచ, చౌవం., చీరె, దిత్తిగ యద్దుగ, బద్రలు, చిత్తం

బునఁ దలఁచినట్లు చేతికిఁ దెచ్చున్" (ఉ. హరి. III.); ఇందు, తీవంచ = 3 + 1 = 4; ఇత్తిగ = 3 + 3 = 6; దుగ = 1 + 1 = 2; సత్తా = 6 + 1; 4 + 3; దచ్చాక = 4 + 4 = 8; చౌవంచ = 4 + 1 = 5; ఇంతవఱకును సరిపోయినది గాని, వంచ = 1; తిగ = 3; అను పందెములు పడుటకు వీలులేదు; 'అద్దుగ' యనఁగా నేమో యర్థము తెలియదు. అ + దుగ అని పదచ్ఛేదము చేసిన యెడల 'దుగ' కుఁ బునరుక్తి గలుగును. పై పద్యము సరియైన పాఠము కాదేమో. 'అద్దుగ' కు మాఱుగ 'ఇత్తిగ' అనియు 'వంచ చౌవంచ'యనుటకు 'వంచ తీవంచ' యనియు నుండవలయునేమో. అట్లయినచో తీవంచ = 3 + 1; ఇత్తిగ = 3 + 3; దుగ = 1 + 1; సత్తా = 6 + 1; 4 + 3; దచ్చాక = 4 + 4; వంచ తీవంచ = 1 + 4; ఈరైఁదు = 6 + 4; తిగయిత్తిగ = 3 + 6 = 9; బద్ర = 6 + 6 = 12; అను లెక్క సరిపోవును.

'పగడ, పగడము' అను పదములు సొగటాలాటయందు సారెపై నుండు నొంటి చుక్కకుఁ బేరు. ఇది దేశ్యపదమని శ. ర. కారుఁడు వ్రాసి నాఁడు కాని, యవి 'ప్రవాళ' శబ్ద భవములై యుండును. మణులతోఁ జేయఁ బడినపాచికలపై నొంటిని చుక్కలుగఁ గాన్పించుటకు రాజులు ప్రవాళములను పొదిగించుట యాచారముగ నుండెను. పగడ, పగడములు, తొలుత సంఖ్యా వాచక పదములు గాకున్నను సొగటాలాటయందలి పరిభాషనుబట్టి వానికి 'ఒకటి' యను నర్థము గలిగినది.

(2) రెండు: 'దుగ, దువ' అనునవి 'ద్విక' శబ్ద భవములు. ఇందలి 'దు'వర్ణమే దుప్పటి, దుగులము, దుగ్గాని, అను పదములందును గాన్పించు చున్నది. జత, జంట, జంటి, జంటే, జట్టి, జోత, జోత (తా)ము, అను పదములకు 'యుక్త' అనునది మూలము. జమిలె, జమిలి, అమడలు, అను పదములకు 'యమళ' శబ్దము మూలము. 'దోయి'కి 'ద్వయీ' ప్రకృతి; దొందము, దొందు'లకు, ద్వంద్వ శబ్దము ప్రకృతి. 'ద్వి' శబ్దము 'బే' గా మాఱి బేడ = బే అణా = 2 అణాలు; బెత్త, బెత్తిలి, బేటు, అనునవి 'ద్విధా' శబ్ద భవములైయుండును. బేడిగ (= భాగధేయము, పన్ను) పదమునకు రెండవ భాగము, సంగోరు, అని యర్థము గావున నిందలి 'బే'కిఁ గూడ 'ద్వి' యనునది మూలమై రెండను నర్థమును గలిగించుచున్నది. బొంకిత = ద్విః కృత = దుగ; దుబాసి = ద్విభాషి; దుశ్శాలువ, దుప్పటి, మొదలగు పదములందును 'దు = ద్వా, ద్వి' కనఁబడుచున్నది.

(3) మూఁడు: తిగ, తివ, తీ,లు 'త్రిక' శబ్ద భవములు; తికమక, తిక్కట మక్కట మొదలగు పదములలో 'త్రి' మఱుఁగుపడి యున్నది. తికమక = త్రికర్మక = ప్రా. తికమ్మక- 'ఉవిదపిండు తోడ, నవ విమానము తోడఁ, దనదు విద్యతోడఁ ధరణి ద్రెళ్లి, తిరిగి లేవలేక తికమక గుడువంగ (భాగ. VI.); ఒక మొగము గాక దివిజులు తికమక గొని వైరులెల్ల దీకొని తమ్మున్, బకపక నగ వకవకలై లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొను భీతిన్ (భాగవ. VI.)

(4) నాలుగు: ఇద్దుగ = ఇరు × దుగ = రెండు రెళ్లు; తీవంచ = తీ+వంచ మూఁడునొకటి; తిగ+వంచ = మూఁడునొకటి;-సం. చతుర్ = ప్రా. చఉ= తెనుఁగు: చవు, చౌ; దీనినుండి 'చౌకట్టులు చౌకము, చౌకళించు (-ంత), చౌకాడిగుడియ (కాలిపీఁట, - గంటి, - డోలు,-పదము,- పుటము,- సాల), మొదలగు సమస్తపదములు గలిగినవి. 'చౌదరి' = సం. చతుర్థహారిక=ప్రా. చొత్థహారిఅ=* చౌత్థహాఅిఅ=*చౌద్ధారిఅ=తెనుఁగు: చౌధరి, చౌదరి;పన్నులలో నాల్గవభాగమును గొని మేలికపరముగా నొక ప్రదేశమునఁ బ్రభుత్వమును సాగించువాఁడు; చావడి = ప్రా. చతుష్పథి; చౌషష్టి = సం. చతుష్షష్టి = 64; చౌసీతి = సం. చతురశీతి = 84; మొద. చవలము, చివుక, ముచ్చివుక, ముచ్చౌక, అను నాణెముల పేళ్లలో చతుశ్శబ్దభవమగు 'చౌ' అనునది నిలిచి యున్నది. చివుక = నాల్గవభాగము, రూపాయలోఁగాని, అన్నిటి కంటె పెద్ద నాణెములోఁగాని నాల్గవభాగము; మూఁడుచివుకలు 'ముచ్చివుక, ముచ్చౌక' యగును. చచ్చౌకము = సం. చతుశ్చతుష్కమ్ = ప్రా. చఉచ్చఉక్కమ్;— అష్టా చెమ్మా = అట్టచెమ్మ, అను గవ్వలాటలో 'చెమ్మ' అనఁగా నాలుగు; ఇదియు చతుశ్శబ్దముతో సంబంధించినదే.—'పుంజి' అనఁగా నాలుగని గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలో నర్థమున్నది: నాలుగు పుంజీల వంకాయలు, పిడకలు, రూపాయలు, మొద. పుంజీ = సం. పుంజికా = ప్రా. పుంజిఆ; 'రాశి, ప్రోగు' అని యర్థము. రెండురెండుగా, నెంచినవి జతలు; నాలుగు నాలుగుగా నెంచినవి పుంజీలు; అయి దయిదుగా నెంచినవి చేతులు; పది పదిగా నెంచినవి పదులు; ఇరువదియైఁ దిరువదియైదుగా నెంచినవి పాతికలు; ఎనుబది యెనుబదిగా నెంచినవి పణములు; నూఱు నూఱుగా నెంచినవి నూర్లు, వందలు. 'పుంజి' సమూహవాచకము; 'నాలుగు' కు రూఢిగ నిలిచినది.—ఉడ్డ =సం. ఊర్ధ్వ = ప్రా. ఉడ్ఢ; ఇదియు రాశివాచకమే; పుంజీనంటిది; నాలుగను నర్థమును బొందినది; ఉడ్డకేలునేలుపు = చతుర్భుజుఁడు, విష్ణువు; ఉడ్డమోమువేలుపు = చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ; ఉడ్డపల్లంచి = నాలుగు గవ్వల

తో నాడను నొక బాలికాక్రీడ; 'ఉడ్డ' కు 'ఉడ్డా', అని రూపాంతరము. ఈ పదము లిప్పు డెక్కడనైన వ్యవహారమున నున్నవేమో తెలియదు.

(5) అయిదు: చౌవంచ, చవ్వంచ, చౌవంచి = చౌ+వంచ = వంచి =నాలుగున్నొకటి,ఐదు; అంజి=గవ్వలతో నాడు నొక బాలికాక్రీడ;తమిళము, మలయాళము: అంజు, సం. పంచన్.

(6) ఆఱు: ఇత్తిగ = ఇర్+తిగ = రెండుమూళ్లు; తిగ = సం. త్రిక;- దొత్రి = ద్వి+త్రి = రెండుమూళ్లు = ఇత్తిగ.

(7) ఏడు: సత్తా, సత,=సం. సప్తన్; 'చక్కు'-ఇది 'సప్తక' శబ్దభవము కావచ్చును. ద్యూతమునందు 'ఏడు' కు 'పగడ' అనికూడ వ్యవహారముగలదు.

(8) ఎనిమిది: దచ్చౌక = సం. ద్వా X చతుష్క; దచ్చి = సం. ద్వా + చతుష్కికా; -అట్ట (చెమ్మ) = అష్ట-; అట్టము = సం. అష్టకము = వేదభాగము.

(9) తొమ్మిది: ముత్తిగ = మూ(డు) + తిగ = మూడు మూళ్లు.

(10) పది: దహం, దాహం = సం. దశత్; సంఖ్యాస్థానముల నెంచు నప్పుడు 'ఎక్కం, దహం, (దాహం), అని యందురు; -బంతి = సం. పంక్తి.

(12) పండ్రెండు : బస్ర, బార, బారా: ఈ మూడును 'ద్వాదశ' శబ్ద భవములు; బారసి, బారాసి' అనునవి.'ద్వాదశీ' శబ్దభవములు;-నత్తిగ=నల్ + తిగ= నాలుగు మూళ్లు; పదింబేసు = పది + బేసు; బేసు=సం. ద్వితయ; చూ. బేడ = బేఱణా; ముచ్చౌకము = మూ(డు) + చౌకము = మూడు నాలుగులు.

(13) పదుమూడు: తేరసి = సం. త్రయోదశికా = ప్రా. తేరసి ఆ.

(32) ముప్పదిరెండు: బత్తీను = సం. ద్వాత్రింశత్ (పండితా. పు. 410).

(37) ముప్పదియేడు: సత్తీను=సం. సప్తత్రింశత్ (పండితా. పు.142).

(56) ఏఁబదియాఱు: ఛప్పన్న = సం. షట్పంచాశత్; ఛప్పన్నదేశములు.

(64) అఱువదినాలుగు: చౌషష్టి = సం. చతుష్షష్టి.

(72) డెబ్బదిరెండు: బాహత్తర, (-రి) = సం. ద్విసప్తతి.

(84) ఎనుబదినాలుగు: చౌసీతి = సం. చతురశీతి.

ప్రాకృతమునుండి వచ్చిన యాయా సంఖ్యావాచకపదములకుఁ గొన్ని ప్రయోగములు.

'వనితమెచ్చవు వంచివైచిన ననుచు, ననఘుఁడచ్చవువంచి యను దాయమాడు; నాకు నాతీ వంచనయె గెలుపంచు, నాకాంతుఁ దీవంచ యను దాయమాడు; ఒడలుసత్తా శివయోగులకంచుఁ దడయకయాడు సత్తా యని పడిన; వలవ దచ్చౌకమాటలు నీకు ననుచు నలఘుఁడు దచ్చౌకమను దాయమాడు (పండితా. పురా. పు. 125); అత్తీవంచ తిగదుగయు, సత్తాదచ్చౌకవంచ చౌవంచీవైఁ దిత్తిగ యిద్దుగ బర్రలు చిత్తంబునఁ దలఁచినట్లు చేతికిఁ దెచ్చున్ (ఉ. హరి. III. 121-ఈ పాఠముకూడ తప్పే; చూ. వైని. (1) వంచజత బారా పది దచ్చి యిత్తిగముగా చౌవంచ తీవంచ బొంకిత (-ద్వికృత = దుగ) సత్తిక (సత్తిగ?) యంచు నాణెను భయాంగీకారమేపారఁగన్ (నిరం. III. 120); ఉన్నవాఁడీతఁడే తిగకన్నులేని శంభుఁ డవుచును శంభుఁడీ సమయమునను (చంద్రాలో. 15); వామాక్షి యొకతె తీవంచ వేయుమటన్న నదిశిల్పి రాక యెట్లగు నటంచు (చమత్కా. I. 43); పాడవైన మువ్వంచఁ బోలుచునట్లుగ నేనుఁగులకు గుజ్జములకుఁ గొట్టములును (భార. ఉద్యో. I. 93); కంకణంబులు మ్రోయఁగా దుగ బెత్రి చౌవం చంచుఁ బందెముల్ వైచువారు (చమత్కా. I. 136); దచ్చౌక చౌవంచి యిత్తిగ బారా దుగ యంచుఁ జిల్కలొదల నుద్దీపింపఁ దా దవ్వులన్ (కళా. III. 131); వడి దచ్చి యేనుఁగుల్ కడభూమిఁ జేరుట మాఘాక కటు నిల్వనోడి కాదె (సారం. I. 37); మంపు దులకించు ముత్తిగ మానికముల మొలకనిద్దా కడాని సొమ్ములమెఱుంగులు (రసిక. III. 47); హారాహారిం బోరిరి బారాసి దినంబు లవనిప్రజలు దలంకన్ (ఆము. III. 14); చేడియకోపము పాడిదప్పె నా బారామాటకు (చమత్కా. I. 89); మొద.

ప్రాకృత సంఖ్యావాచకరూపములు కొన్ని నాణెములు, కొలతలు, మొదలగువానిఁ దెలియఁజేయుపదములందు కానవచ్చుచున్నవి; పావ (వు) లా= సం. పాదికా = రూపాయలో నాల్గవభాగము; చిపుక, చవలము, ముచ్చివు (-చ్చౌ)క (-సం. చతుష్కక); బేడ = బే (ద్వి) అణా; అణా = ప్రా.

అద్ధా = సం. అర్ధ = సగము (ఎందులోని?); దుగ్గాని, దుగులము (దు = ద్వా ద్వి); పాతిక = సం. పాదిక = నాలుగవభాగము (సాధారణముగా నూటిలో; ఇతర సంఖ్యలయందును గావచ్చును; పాతికభాగము = నాలుగవభాగము); వీసె = సం. వింశతికా = ప్రా. వీసాఇయా = ఇరువదియవ భాగము (ఎందులోని; ఒకానొకప్పుడు 20 వీసెల బరువేమో. కంట్లమా ?) వీసము = సం. వింశతికమ్ = ప్రా. వీసఇయం = దేనిలోనైనను ఇరువదియవ భాగము; మానము మాటి మటియొక యర్థమున రూఢిమైనది; ఇప్పుడు పదునాఱవ భాగము; పదలము = పది పలములు; ఏబదలసు, ఏబలము, ఏబులము = 5 పలములు; అడ్డ = సం. అర్ధ = ప్రా. అద్ధ, అడ్డ = కుంచములో సగముభాగము (రాజమహేంద్రవర వ్యవహారము; గంజాము విశాఖపట్టణములలో కుంచమునకు నాలుగడ్డలు); సోల = సం. షోడశ = ప్రా. సోళ అ = హిం. సోళా = పదునాఱు, పదునాఱవ భాగము (ఎందులో ? కుంచములో అయియుండును; అప్పుడు కుంచమునకు నాలుగడ్డలు, అడ్డకు నాలుగు సోలలు నగును.)

ప్రాకృతమున 'ఆ' అను నిర్దేశార్థక విశేషణము లేదు. కాని 'ఏతద్, ఇదమ్' అనువాని వికారమగు = ఈఅ = ఈ, అనునదియు, 'ఊ' = ఆ (ప్రాచీనద్రావిడము: ఊ) అనునదియు, 'ఏఅ' = సం. ఏతద్ = ద్రావిడము: 'ఏ' అను నదియుఁ గలవు. 'ఆ' 'ఊ' ఏకార్థకములు; వానిలో 'ఊ' ప్రాచీనము.

ఆధునిక ద్రావిడేతరార్యభాషలలో ద్రావిడ సర్వనామములను బోలు రూపము లీ క్రిందివి కాన్పించుచున్నవి:

ఏను

కిఉంథాలీ, సిమ్లాసిరాజీ: ఆఁ; హండూరీ: హాఊఁ; శోరాఛోలి: ఆఁ ఊఁ; మండిఆలీ: హాఓఁ హాఉఁ.

పిశాచ భాషలు: దర్ద్: ఆ, య, మ; ఖోవార్: అవ, కలాషా: ఆ; షినా: మ; వైగల్: యే; గవర్-బతీ; ఆ — వీనితో ద్రావిడభాషలలోని 'ఆమ్, ఆన్, ఏఏ, యేను, (మా, మాము, మేము), మొదలగు రూపములను బోల్పవచ్చును. 'మేము' లోని తొలి మకారము తొలుత నేకవచనమునకే సంబంధించినదై యుండవచ్చును.— తెనుఁగు: నా, మా; కోహిస్థానీ: మా; ఖోవార్: మ; పషాయీ; మే-నా.

ఏము

ఉంథాలీ: హామే; సిమ్లాసిరాజీ: అఖఁ, ఏఁ, ఐమూఁ, ఎఊఁ; శోరాఛోలి: హామే, ఆమే; మండిఆలీ-పహాడీ: హామేహా

పిశాచ భాషలు: బాష్గలీ: ఇమా; కోహిస్థానీ: మా; వై-అల: యెమ, యుమ; గవర్‌బతీ: అమా; పషాయీ: హమా; - వీనితో తెనుఁగు నందలి ఏ (యే, మే) ము, నా, మా, లను బోల్పవచ్చును;—బాష్గలీ: ఇమా; కలాషా: హామ; కోహిస్థానీ: మో, మున్; వై అల: యుమ; గవర్‌బతి: అమోని; వీనితో ద్రావిడభాషలలోని 'నా, మా; ఉన్' మొదలగు వానిని బోల్పవచ్చును.

నీవు.

పిశాచభాషలు: కాఫిర్ (వెరోన్): ఈయూ; చూ. తెనుఁగు. ఈవు:- కాఫిర్ (వెరోన్): ఈ, ఈ ఊరీ; చూ. తెనుఁగు: నీ;

మీరు.

పిశాచ భాషలు: కాఫిర్ (వెరోన్): మిఊ; చూ. తెనుఁగు: మీరు; కాఫిర్ (కలాషా): మీ-మి; వై అల: విమ-బ; చూ. తెనుఁగు: మీ.

వాఁడు.

పిశాచభాషలు: షినా: అనో, ఓ; కోహిస్థానీ: ఓ; చూ. ద్రావిడము: ఆన్, అవన్, మొద:— షినా: అనై; చూ. ద్రావిడము: అవన, వాని, మొద.— పషాయీ భాషలో ప్రథమపురుష సర్వనామమునకు మూలమగు 'ఉ' మీఁదనే తక్కినవిభక్తి ప్రత్యయములు చేరును. 'ఉ' అనునది ప్రథమ పురుషమున ద్రావిడభాషలయందును గలదు.

పిశాచీభాషలలోను వాని సంపర్కముగల కొన్ని యితరభాషలలోను మాత్రము ద్రావిడభాషలలోని యుత్తమ, మధ్యమపురుష సర్వనామములకు పోలికలు కాన్పించుటను గమనింపఁదగును.

తెనుఁగున సర్వనామములు.

తెనుఁగున 'అన్ని ప్రభృతులు సర్వనామములని చిన్నయసూరి చెప్పి వానిని 'అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, పెక్కు, పలు, ఆ, ఈ, ఏ, నీ, నా, మన, తా, సంఖ్యా వాచకములు' గ వివరించినాఁడు. ఇందు 'అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, పెక్కు పలు' లు గూడ నొక విధముగ సంఖ్యావాచకములే, 'పలు' సర్వనామమయినప్పుడు 'పెల్లు, ఎల్ల,లు గూడఁ గావలసియుండును.

ఈ క్రింద నాయా సర్వనామముల వివిధ విభక్తిరూపములు వివరింపఁ బడుచున్నవి. అందసాధారణరూపము లున్నయెడలఁ బ్రయోగములు సాధ్య మయినంతవఱకుఁ జూపఁబడును:

అహమద్వాచకములు.

1. సర్వతావదర్థకము: అన్ని: ఔపవిభక్తికము, నిత్యైకవచన రూపమును నిత్య బహువచనార్థమునుగలది: ప్ర. ఏ. అన్ని: దుఃఖావళులవన్ని తొలఁగిపోవు; ద్వి. బ. అన్నిటిని (రామతా. శత. 41); తృ. బ. అన్నిటన్, అన్నిటిచేత (చే, తోడ, తో); చ. బ. అన్నిటికై (కొఱకు); పం. బ. అన్నిటన్+అన్నిటివలన (ఁబట్టి, కంటె) ష. బ. అన్నిటి (కి, లో, లోపల); దానములన్నిటికిని భూదానం బెక్కుడు (భార. అను. II. 350); స. బ. అన్నిటన్ (అన్నిటియందు) ప్రయోగములు: అన్నింటిన్ (భార. భీ. I. 266; ద్రో. IV. 113); అన్నిటిన్ (భార. భీ. II. 211); అన్నింటిపనులు=అన్ని యుపకరణముల పనులు (నిర్వ. I. 63); లోకములకన్నిటికిన్ (భార. అను. V. 317); అన్నిటియందు (ప్రభా. IV. 155).

విశేషణముగ: అన్నాళ్లు (భార. ద్రో. I. 130) మనను వచ్చినన్నిదినములు (భార. విరా. I. 206) కొన్నిదినములకు (నిర్వ. VII. 68); పాండురంగ మహాత్మ్యమున (IV.) 'కొ ' అని యున్నది. 'వాని కెన్' తలలు (శ.ర.)

2. ఇయదర్థకము: ఇన్ని: ఔపవిభక్తికము; నిత్యైకవచనరూపమును నిత్య బహువచనార్థమును గలది: ప్ర. బ. ఇన్ని; ద్వి. బ. ఇన్నిటిని ; తృ. బ. ఇన్నిటన్, ఇన్నిటిచేత (చే, తోడ, తో); చ. బ. ఇన్నిటికై (కొఱకు); పం. బ. ఇన్నిటన్ = ఇన్నిటివలనఁ (బట్టి, కంటె); ష. బ. ఇన్నిటి(-కి, లో, లోపల); స. బ. ఇన్నిటన్, ఇన్నిటియందు, విశేషణముగ: ఇన్నాళ్లు (భార. కర్ణ. I. 53; శాం. III. 66; భీ. I. 64; హరి. పూ. III. 187); ఇన్నేల = ఇన్ని+ఏల (భాగ. X. II. 780).

3. కియద్వావదర్థకము: ఎన్ని: ఔపవిభక్తికము; నిత్యైకవచనరూపమును నిత్య బహువచనార్థమును గలది. ప్ర. బ. ఎన్ని; ఎన్నాళులు (భార. ఆశ్ర. II. 15); ద్వి. బ. ఎన్నిటినిన్; తృ. బ. ఎన్నిటన్, ఎన్నిటిచేత (చే, తోడ, తో); చ. బ. ఎన్నిటికై (కొఱకు); పం. బ. ఎన్నిటన్, ఎన్నిటివలన (ఁబట్టి, కంటె); ష. బ. ఎన్నిటి (కి, లో, లోపల); స. బ. ఎన్నిటన్, ఎన్నిటియందు.-'వానికెన్ తలలు గలవు' అని శ. ర. కారుఁడువ్రాసెను. కాని యది గ్రంథస్థప్రయోగమగునో కాదో తెలియదు - ఎన్నియున్ని = ఎన్నో, చాలా (ప్రభా. III. 12).

4. కతిపయార్థకము: కొన్ని: ఔపవిభక్తికము, నిత్యైకవచన రూపమును నిత్యబహువచనార్థమును గలది. ప్ర. బ. కొన్ని; ద్వి. బ. కొన్నిటిన్ (యయా II); కొన్నిటినిన్; కొన్నిన్ (కొన్నినడిగితి-భాగ. II. 261); తృ. బ. కొన్నిటన్, కొన్నిటిచేత (చే, తోడ, తో); చ. బ. కొన్నిటికై (కొఱకు);

బ. కొన్నిటన్; కొన్నిటివలన (బట్టి, కంటె); ష. బ. కొన్నిటి (-కి -లో, -లోపల); స. బ. కొన్నిటన్, కొన్నిటియందు.

ప్రయోగములు: కొన్నిటి (భార. భీ. II. 211). 'అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని' అనువానికి 'అని, ఇని, ఎని, కొని' అనునవి రూపాంతరములని కొంద ఱందురు. కాని యట్టిరూపములు కృతకములు; 'పురాణంబు, లనియును నొక విద్య' అని భార. శాం. III. 119 లోని ప్రయోగమును శ. ర. కారుఁ డిచ్చె ను గాని 'పురాణంబులన్నియు నొకవిద్య' యన్నను సరిపోవును.

•6. బహ్వర్థకములు: i. పెక్కు: ఔపవిభక్తికము, నిత్యైకవచనరూప మును నిత్య బహువచనార్థమును గలది. దీనికి బహువచనమున లు వర్ణము గూడఁ జేరును; కాని, యట్లు చేరిన రూపములపై విభక్తిప్రత్యయములు చేరవు; ప్ర. బ. పెక్కు, పెక్కులు; ద్వి. బ. పెక్కిటినిన్; తృ.బ. పెక్కిటన్, పెక్కిటిచేత (చే, తోడ, తో); చ. బ. పెక్కిటికై (కొఱకు); పం. బ. పెక్కి టన్, పెక్కిటివలన (బట్టి, కంటె); ష. బ. పెక్కిటి (కి, లో, లోపల);స. బ. పెక్కిటన్, పెక్కిటియందు; - పెక్కులను, పెక్కులతో, మొదలగు రూప ములు లేవు.

ప్రయోగములు: మాటలు పెక్కాడితివి (భార. విరా. V. 89);రూప ములు పెక్కు (భార. సౌ. I. 104); నారాచంబులు పెక్కులు (భార. క. I. 165); పెక్కులెడలు (భార. భీ. III. 177); పెక్కులు పల్కఁగాదు (భార. అర. VI. 156) పెక్కుఁగాలము (విష్ణు పు. III. 14); పెక్కు భంగి విలపించె (భాస్క. యు. 1386).

ii. పలు: దీనికి విశేషణముగ మాత్రము వాడుక గలదు; అప్పు డది విశేష్యమునకుఁ బూర్వమందే ప్రయోగింపఁబడును: పలుపోకలఁబోవుచు (భార. విరా. II. 150); పలుగడలన్ (భార. శల్య. II. 29); పలుపువ్వులు (భార. విరా. I. 320).

iii. పెల్లు: దీనికి బహువచనరూపము లేదు. దీనిని విశేషణముగ విశే ష్యమునకుఁ బూర్వము ప్రయోగింపరు. పేదవారికిఁ బ్రజపెల్లువ్రేఁడము; దుర్ద శలపెల్లు (భార. విరా. I. 51); పెల్లుగ భోగింపక (భార. విరా. I. 140); గడ్డికవణములును పెల్లుగా నోడఁగూర్చి (భార. ఉ. I. 93); జననాథులవైఁ పెల్లేసిన (భార. భీ. III. 18); అస్త్రవృష్టి పెల్లుగురిసె (భార. ద్రో. I. 165); తాఁకుపెల్లు (భార. ద్రో. III. 152); పెల్లేసినన్ = శరములపెల్లు (ఇట్లే తిక్కన సాధారణముగా 'పెల్లు' నుపయోగించును (భార. ద్రో. V. 129, 150); పెల్లువుట్టుదురు వ్రజలు (భార. శాం. I. 216);-'పెల్లు' నవ్యయముగఁ గూడ నుపయోగింపవచ్చును: రెండుసైన్యములు నాహవకేళికి నుత్సహించి

వెల్లొప్ప (భార. భీ. I. 146) - 'వెల్లు'కు మహన్మహతీవాచకరూపములు లేవు. మహన్మహతీబహువచనరూపముగ 'వెల్లు' నే యుపయోగింపవచ్చును: మనుష్యులవెల్లు, స్త్రీలవెల్లు, ప్రజలువెల్లు, మొదలయినవి.

iv. ఎల్ల: ఇది ద్రుతాంతమగు నవ్యయమని కొందఱందురుగాని యట్లుకాదని తోఁచుచున్నది. 'ఎల్లన్' అనునప్పుడు 'న్' అనునది సముచ్చయ చిహ్నముగాని కేవలద్రుతముకాదు. 'ఎల్లయుఁ గలయంగని (నిర్వ. IV. 23)' అనుప్రయోగమువలన నీ విషయము బోధపడఁగలదు. తక్కిన సర్వనామములవలె దీనినిగూడ విశేష్యములకుఁ బూర్వమందు వాడవచ్చును; దీని నేకబహువచనములందున్న విశేష్యములరెంటికిని బూర్వమున నుపయోగింపవచ్చును: దీనిపై వచ్చు పరుషములకు గ స డ ద వా దేశముఁ జేయకుండఁ దిక్కన ప్రయోగించినాఁడు. ఇది యట్టియెడల విశేషణమగును గావున గ స డ ద వా దేశము రాకుండుటయే సరి. ఎల్లపనియు (నిర్వ. IX. 45,-'ల్ల' యతిస్థానము, 'ప' ప్రాసస్థానము); ఎల్లకృత్యము (నిర్వ. IX. 48); ఎల్లచోటు నరసి (భార. అను. III. 101); ఎల్లభంగిఁ (భార. విరా. III. 120: అశ్వ. III. 181; శాంతి. V. 279); ఎల్లవెంటకును గొఱంతలేక (భార. ఉ. II. 77); ఎల్లవెంటలన్ (భార. ఆర. V. 307); ఎల్లకలుషము (కళా. I. 129);- 'ఎల్లన్ శిష్యులఁ గొంచు వత్తునొ' అని శ్రీనాథుఁడు 'ఎల్ల' విశేష్యమునకుఁ బూర్వమందున్నపుడును ద్రుతాంతముగఁ బ్రయోగించినాఁడు; కన్నడమున నిట్లే 'ఎల్లవరు, ఎల్లాయవరు' అని ప్రయోగింపవచ్చును.

విశేష్యమునకుఁ బరమందు 'ఎల్ల' ను బ్రయోగించినప్పుడు ద్రుతచిహ్నముగు 'న్, ఉన్' లను జేర్చియే యుపయోగించిరి: రాజ్యమెల్లను దార్తై = రాజ్యమందంతటను (ఇచట 'ఎల్లన్' అనునది సప్తమీరూపమువలెఁ గాన్పించుచున్నది); చోటికినెల్లను (శకుం. పరి. II. పు. 31); నీపలుకెల్ల (కళా. III. 96); నవ్వె సభయెల్లన్ (కళా. III. 183); ధవచ్ఛలంబు పయినెల్లను (భార. క. III. 144); రక్కసులకెల్లఁ జాటువినఁగ (భార. ఉ. III. 101); ఆపదలకెల్లను నోర్చెద (భార. విరా. II. 228).

'సకల' శబ్దముతోఁ గూడియున్న విశేష్యముపై మరల 'ఎల్లను' కవులుపయోగించిరి. సకలజీవులకెల్ల (భాగవ. V. I. 19).—

వ్యవహారమునందును శాసనములందును 'ఎల్ల' కు ద్రుతాంతమగు 'అల్లా' అనునది కాన్పించుచున్నది: వేంచేశేటప్పు డల్లాను (S. I. I. IV. 280).

'ఎల్ల' పై విభక్తిప్రత్యయములు చేరవలసివచ్చినప్పుడు దానికిఁ దచ్ఛబ్దార్థక సర్వనామముల విభక్తిరూపము లనుప్రయుక్తము లగును. ఎల్లదానను

జెడిలిమి = అన్నిటికిని (హరి. పూ. V. 221); ఎల్లదానను బొగడ్తవడి=అన్నిటి యందును (భార. భీ. I. 27); ఎల్లది (భార. అను. I. 68); ఎల్లవియున్ (భార. ఆర. V. 298); తీర్థములెల్లవియు (భార. అను. IV. 241); ఎల్లవాఁడుం దన వారిఁదోడ్కొని=ప్రతియొక్కఁడున్ను (భార. విరా. III. 126); ఎల్లవాఁడున్= ప్రతివాఁడున్ను (భార. శా. I. 45); వెరవిట్టి తెఱఁగని వెంగలితనమని యెల్లవాఁడును దనయెఱిఁగినట్టి తెఱఁగున నిజకార్యదృష్టిఁ గనుంగొనును; ఎల్లవారి కధికులు = అందఱికంటె (భార. అను. V. 317);—'ఎల్లయందు' అని ఎల్ల' పై 'అందు' అను సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయమును జేరును.

'ఎల్ల'ను మహన్మహతీ సామన్య వాచకపదముగ వాడవచ్చును: కృపుఁడు రాజసుతుఁ డన తేరిపై నిడి తొలఁగఁ దెచ్చె నెల్లఁజూడ (భార. భీ. II. 322); ఎల్లఁజూడ సిడము విల్లు నశ్వంబుల సూతుఁ దునిమి నన్ను నాతఁ డలవు నెఱయ గెలిచె (భార. కర్ణ. III. 110); మున్ను పలికినాఁడ ... ఉద్యోగవేళయందు నెల్ల వినుచునుండ = అందఱును (భార. శల్య. I. 96): మీఁ దెల్లబోఁటిబాలుఁడు గాఁడు (హరి. పూ. V. 149); ఇట్లే, ఎల్లవినఁగ = ఎల్లరువినఁగ ; మొద.— అన్నిటికంటె నధికమను 'తమ' అను నర్థమున నెల్లను వాడుదురు. మొదవు లలో నెల్లఁ గపిలమొదవు వరిష్ఠంబు (భార. అను. III. 19).

మహన్మహతీ సామాన్యరూపములు.

బహువచనము.

1. సర్వతాన దర్థకము: అందఱు, అందఱిన్, అందఱిచే (చేత, తోడ, తో), అందఱికై (కొఱకు), అందఱివలన (ఁబట్టి, కంటె), అందఱి (కు, లో; లోపల), అందఱియందు; అర్వాచీన రూపములు: అందఱిన్, అందఱిచే, అందఱికొఱకు, అందఱివలన, అందఱికి, అందఱియందు, మొద. అందఱుఁగల యంగనుంగొని (కాశీ. VI. 233).

అందొఱు: భీమునకునం, దొఱుఁ గీడ్వడఁ దొడఁగి రుద్ధతులు రాజ సుతుల్. (భార. ఆది. V. 164); 'అందొఱు' అను రూపము యతి నిమిత్తము కవికల్పించినదై యుండును. ఇందొఱు, ఎందొఱు, కొందొఱు, అను రూపము లకుఁ బ్రయోగములు కానరావు.

2. ఇయదర్థకము: ఇందఱు, ఇందఱిన్; ఇందఱుకు; మొద. ఇందఱిన్, ఇందఱికి, మొదలగున వర్వాచీన రూపములు. మాయిందఱిరాక (భార. నిర్వ. II. 5).

3. కియద్యావ దర్థకము: ఎందఱు, ఎందఱిన్, ఎందఱుకు; మొద. ఎంద ఱిన్, ఎందఱికి, మొదలగున వర్వాచీనములు. ఎందఱో = ఎందఱినో (హరి పూ. IX. 88).

4. కతిపయార్థకము: కొందఱు (యయా. II.); కొందఱున్, కొంద ఱకు, మొద. కొందఱికిన్, కొందఱికి, మొదలగున వర్వాచీనరూపములు. 'కొంద ఱికి, కొందఱికిన్ (భాగ. I. 233; పరిష్కర్తలు దీనిని సవరింపలేదు; I. 20 లో సవరించినారు).

5. బహ్వర్థకములు: పెక్కండ్రు, పెక్కండ్రన్, పెక్కండ్రకు, మొద. పెక్కండ్రు (భార. విరా. III. 164; భీ. III. 47; ద్రో. II. 41; ద్రో. III. 225; శాం. VI. 200; అను. V. 107) పెక్కండ్రతోడ (భార. కర్ణ. III. 171); పెక్కండ్రయందు (మను. VI. 69).

'పెక్కండ్రురు' అను రూపము ముద్రిత ప్రతులయం దున్నది. తొలుత నది 'పెక్కండురు' అనియే యుండియుండును: (భార. ద్రో. II. 206; కర్ణ. I. 37; ఆది. VIII. 25).

'పెక్కురు' అనురూపము నవీనము: నీలాసుం. II.

ii. 'పలువురు, పల్వురు' ప్రాచీనరూపములు; 'పలుగురు' అర్వాచీన రూపము; పలువుండ్రు; పలుగుండ్రు, అనురూపములు శ. ర. లో నున్నవి గాని ప్రయోగములు గానరావు. 'పలుమంది' అని ఉ. రా పు. 34 లో నున్నది.

iii. 'ఎల్ల' అనుదానిని మహన్మహత్త్వార్థకముగ వాడవచ్చును. మే మెల్ల, మీరెల్ల, వారెల్ల, మొద. 'ఎల్లరు' అనురూపమును గలదు. 'ఎల్ల వారు' అనునది 'ఎల్లవాఁడు' కు బహువచన రూపముకాని రెంటికి నర్థభేదము గలదు. 'ఎల్లవాఁడు' = అందఱిలో ప్రతియొక్కఁడు; ఎల్లవారు = అందఱు.

అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, అనువానివలెనే అంత, ఇంత, ఎంత, కొంత; అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు మొదలగువానినిగూడ సర్వనామములుగఁ బరిగణింప వలసియుండును. దానిపై విభక్తిప్రత్యయములు చేరునుగదా. కాని, వాని యర్థముగల సంస్కృతపదములను సంస్కృత వైయాకరణు లవ్యయములుగఁ బరిగణించి యుండుటచేత, తెనుఁగు వైయాకరణులను వాని నవ్యయములుగఁ బరిగణించిరి. వీనినిగూర్చి యవ్యయ ప్రకరణమున ముచ్చటింపఁబడును.

ప్రథమపురుష సర్వనామములు.

ఆ, ఈ, అను నిర్దేశార్థక విశేషణములును 'ఏ' అను కిమర్థక విశేష ణమును ద్రావిడ భాషలయందు ప్రథమపురుష సర్వనామములకు మూల ములని వైయాకరణులు చెప్పుదురు. కాని, యింతకుముందు తెలిపినరీతిగా అద్, ఇద్, ఎద్, అవ్, ఇవ్, ఎవ్, అనునవే వానికిమూలము లని యనుకొన వలెను. వానినుండి యాయాసర్వనామము లెట్లేర్పడినదియు నింతకు ముందు తెలుపఁబడియున్నది. ఈ క్రింద వాని వివిధరూపములును, విశేష రూపములకు ... సూచకములును జూపఁబడుచున్నవి.

మహద్వాచకములు - ప్రథమైకవచనము.

1. తదర్థకము: (అ) వాఁడు. ఇది క్రియాపదములందు 'ఆఁడు' గా మాఱినది. చెప్పినాఁడు, చేసినాఁడు; మొద. పామరజన వ్యవహారమున 'ఆఁడు' అనియే 'వాఁడు' కు మాఱుగ వినఁబడుచున్నవి. ఇట్లే, రజ్జులాఁడు (భార. ఆర. VI. 63); ముద్దులాఁడు (భార. ద్రో. II. 289) మొదలగు వాని యందును 'ఆఁడు' ఉన్నది. వీని సామ్యమును బట్టి మంగలాడు, చాకలాడు, మొదలగు నవియు సాధువు లగుచున్నవి.

(ఆ) ఆతఁడు, అతఁడు: ఇది నేఁడు కొంచెము గౌరవము తెలుపునప్పుడు వాడఁబడుచున్నది. 'వాఁడు' నీచత్వ మిత్రత్వములందు వాడఁబడుచున్నది. పూర్వకాలములం దిట్టి భేదము గాన్పింపదు. 'ఆతఁడు' ను 'ఆ+తాన్+వాఁడు' అనువాని కూడికకు సంక్షేపరూపమని చెప్పవచ్చును. 'ఆతఁడు' లోని తొలి 'ఆ' త్వమునకు హ్రస్వముకలిగి 'అతఁడు' ఏర్పడినవి. అతఁడు ... అతిరథులకెల్లఁ దల (భార. ఉ. IV. 268); కట్టుము పట్టుమతనిన్ (భార. ద్రో. I. 62); అచ్చోటి కతనిం జాలించి (భా. ద్రో. IV. 46); ఆతనిదాల్పు నాభిదలితాబ్జ మునం దుదియించె (S. I. I. VI. 626); అతనికి నెట్టియెడల దురిత మేల పొందు (భార. ఆర. VI. 332); నీవతనికిఁ గాన్పుము (భార. ఉ. I. 270); ఆత నికిఁ బడవలసెనకట (భార. భీ. I. 59); అతనికి మెచ్చి (హరి. పూ. IV. 19).

(ఇ) 'ఆతగాఁడు' అనియు రూపము గలదు. దీనితొలి యాత్వము హ్రస్వమయి 'అతగాఁడు' అగును. ఇంచుమించుగ 'ఆయన' అను నర్థమందే యీ రూపములను వాడుదురు.

(ఈ) ఆయన = ఆ+అన (భాగ. X. ii. 1005); ఆ, యన యఱుత (హరి. ఉ. I. 68- 'య' యతిస్థానము, 'న' ప్రాసస్థానము); ఆ, యన (యతి ప్రాసస్థానములు)—(భా. ఆర. IV. 334; ఉ. III. 48; భీ. II. 261; శల్య. II. II. 357; హరి. పూ. V. 75); ఆయనన్ (భార. ఆర. V. 10); ఆయనకు (హరి. పూ. VII. 191).

ii. మహన్మహతీవాచకము:—ప్రథమా బహువచనము: (అ) వారు: నేఁటి వ్యవహారమున 'వారు' కేవల గౌరవార్థమందే వాడఁబడుచున్నది. దీని నేకవచనమునను గౌరవార్థమున వాడవచ్చును. పూర్వకావ్యములం దిట్టి భేదములేదు. నేఁడు కేవల బహువచనమున 'వాండ్లు, వాళ్లు' అనునవి వాడఁబడుచున్నవి. పామరజన వ్యవహారమున 'ఆళ్లు' అనియుఁ గలదు. జాతివాచక పదముపైఁ జేరునప్పు డది పామరజన వ్యవహారమున 'ఓళ్లు' కూడ నగును నాగరక వ్యవహారము: కోమటివాండ్లు, (-వాళ్లు); కోమటాళ్లు; పామరజనవ్య:

వారమున: కోమటోళ్లు. సామరజనులు 'వారు' కు 'ఆరు' అనియు నందురు. క్రియాపదములందు 'వారు' గ్రంథములందును 'ఆరు' అయినది: చెప్పినారు, చేసినారు, మొద.

(ఆ) వారలు: ఇది కేవలము గ్రాంథికరూపము. మగవారలు (భాగ. I. 160); వారలెవ్వరో వినుటకు (భార. అశ్వ. II. 221); ఏను వారలఁ దీర్తున్ (భార. ద్రో. V. 121); చెప్పెద మనవారల వారివారి మానములు (భార. ఉ. IV. 219); వారలందఱు ... తనతనతెఱఁగు మెఱయ (భార. భీ. I. 100);

(ఇ) వాండ్రు: ఇదియుఁ గేవల గ్రాంథికరూపమే. కవిత్రయమువారు దీనిని వాడలేదు; ఇది మాండలికరూపమై యుండును. (భాగ. X. i. 1526); వాండు + రు = వాండ్రు; 'వాండ్రు' పై మరల బహువచన 'రు' వర్ణము చేరునందురు; వెలివాండ్రుర పల్లియ (భార. శాం. III. 284); 'వాండుర' యగునేమో. వాఁడు, వారు, లితర పదములకుఁ బరములయి సాధారణముగ మధ్యమపదలోపి సమాసము లగును: విపులభద్రమూర్తివాఁడు = కలవాఁడు (భాగ. I. 16); ఎగుభుజంబులవాఁడు (విజయ.) = ఎగుభుజములు కలవాఁడు, నుతువాఁడు = నుతుఁడుగాఁ గలవాఁడు (భా. ఉ. III. 25); వంటవాఁడు = వంటచేయువాఁడు.

(ఈ) వాండ్లు: ఇది నేఁటి రాయలసీమయందును, మైసూరులోని బెంగుళూరు, కోలారు జిల్లాలయందును సర్వసాధారణముగ నున్నది; గ్రంథములలోనికిఁగూడ నెక్కినది: 'వాండ్లున్ వీండ్లు ననుక్ బడంతి యనుచున్ వాక్రువ్వఁగా వించుఁ దా విండ్లంబుల్ శిశుపాలుఁ డందుకొని' (రాధామా. III. పు. 49); అర్థివాండ్లు (నరసిం. శత. పు. 4) మొద.

'వాండ్లు' అను బహువచనరూపమునకుఁ బూర్వవ్యాకరణములం దను శాసన మున్నది. 'నిత్య జ శ్శసో ర్లులౌ తస్మాత్' (ఆంధ్రకౌముది. సూ. 285); 'వాండ్లుర్ బహువచనేఽపి వా స్త్రియాం చ' ఆడవాండ్లు, విధవ వాండ్లు; 'పుం వాచకపదానా మపి బహువచనే వాండ్లుర్ నిత్యం స్యాత్; మగవాండ్లు (ఆంధ్రకౌ. సూ. 286). ఇట్లే కాండ్లు (మత్తుగాండ్లు), మొద లగువానికిని నర్వాచీనగ్రంథములందు ప్రయోగములు గలవు.

వాండు + లు = వాండ్లు; లేదా, వాండు + రు = వాండ్రు (ర=ల)= వాండ్లు. అర్వాచీనభాషలో డుమంతములగు నాచ్ఛిక మహద్వాచకపదముల తుది డుజ్జునకు బహువచన రు, లు, వర్ణములు పరములగునపు డొకచో లోపము రాకుండెను. ఉదా. గండండ్రు, మిండండ్రు, విలుకాండ్రు, వేఁటకాండ్రు, వేడుకకాండ్రు, జేండ్లు, మొద. ఇందు డువర్ణకమునకుఁ బూర్వ

మందలి యర్ధానుస్వారమునకు బహువచనమునఁ బూర్ణానుస్వారము కలుగు చుండెను. వాండ్లు, కాండ్లు, కూడ నిట్టి బహువచనరూపములే.

(ఉ) వాళ్లు: ఇది 'వాఁడు' అనుపదము నిరనుస్వారమయినతరువాత వాడు + లు = వాడ్లు; డ = ళ; వాళ్లు, అనురీతి నేర్పడియుండును. లేదా, వాండ్లు (డ = ళ) = వాండ్లు (అనుస్వారలోపము) = వాళ్లు, అని యైనను గావచ్చును—లేదా, వారలు = వార్లు = వాళ్లు; లోకములో 'వాళ్లు' అను రూపము సర్వత్ర వినఁబడుచున్నది. పూర్వకాలపు గద్యవాఙ్మయమం దీరూప మున్నది. నేఁటి పద్యగద్యరచయితలలో వ్యవహారమున 'వారు,' 'వాళ్లు' అను వానికి స్పష్టమగు నర్థభేదముకలదు ; కావున, రెండును నపరిత్యాజ్యములు: మంగలవాళ్లు, చాకలవాళ్లు, బండ్లవాళ్లు, అనవలెనుగాని, హేళనచేయునప్పుడు తప్ప 'మంగలవారు, చాకలవారు, బండ్లవారు' అని యనరు—'గొల్ల వారు' (భాగ. VIII. 206) అని పోతన గౌరవార్థమందే వాడినాఁడు. గ్రాంథిక వాదులుకూడ దానిని వాడియున్నారు. లంబాడీవాళ్లు (విజ్ఞానసర్వస్వము. కే. వి. లక్ష్మణరావు); మీవాళ్లు, ఆడవాళ్లు (వీరేశలింగము: సత్యవతీచరిత్ర; వాళ్లతల్లి (చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము: సుధాశరచ్చంద్రము); మొద.

పై వాని కితరవిభక్తులందు రూపములు.

(1) పిన్నవాఁడు = పిన్నవయస్సు గలవాఁడు (భార. ద్రో. II. 11; అశ్వ. III. 190); పిన్నవారు (భార. అను. IV. 135); గూనివాఁడు = గూని యైన వీఁపు గలవాఁడు (భార. అను. V. 104); పసులవాఁడు = పసులను కాఁచువాఁడు (భార. శాం. V. 279); కలవాఁడు = ధనముగలవాఁడు (భార. శాం. V. 278); తోఁటవాఁడు = తోఁటను పెంచువాఁడు (భార. శాం. II. 300); కానివాఁడు = అడ్డగింప శక్యముకానివాఁడు; (భార. ద్రో. III. 168); చాలువాఁడు = పనిచేయఁజాలువాఁడు (భార. ఉ. IV. 143); వంటలమేర వాఁడు = వంటలుమేరగా (పనిగాఁ) గలవాఁడు (భార. విరా. I. 226); నడి సన్నవాఁడు = లోకమున పేరెక్కినవాఁడు (భార. విరా. III. 152); సార్వ భౌమపదవికిఁ దగియెడు భంగివాఁడు (భార. విరా. I. 186); పౌరుషము వాఁడు = పౌరుషము కలవాఁడు (రామాభ్యు. I. 63); అల్లువానికి = ప్రియుఁ డయినవానికి (రామాభ్యు. IV. 14); ఏలినవానిన్ = తన్ను, ప్రజలను, భూమిని, ఏలినవానిని (భార. విరా. III. 184); అర్జునునకు సరివింటివానిన్ = అర్జునునివింటికీడగు విల్లుగలవానిని (భార. ఉ. II. 166); మెత్తనిమేనివానిన్ = మేనుగలవానిని (భార. ద్రో. II. 3); మాలవానిన్ = మాలకులమునకుఁ జెందినవానిని (భార. అను. IV. 46); పాటువానికి = పాటు (బ్రాహ్మణ

కులమునకుఁ జెందినవానికి (నీచార్థమున—భార. అర. IV. 340); ఏచందంబు వాఁడు = ఏచందముగలవాఁడు = నన్నయ; ఏచందంబునవాఁడు (భాగ. II. 77); సానివారు = సానికులమువారు (S. I. I. IV. 702; 'వారు' అనుట వలన నా కాలమున సానికులము నీచముగఁ జూడఁ బడలేదని తెలిసికొన వచ్చును); కూఁతువారు = (పెండ్లి) కూఁతురి ప్రక్కవారు (S. I. I. IV.- కోమటిపెండ్లిని కూఁతువారు రూక అచ్చువారు; ఆ కాలమున పెండ్లిసుంకము లను దీసికొనుచుండెడివారు); అంతవట్టువారిని = అంత సంఖ్యగల జనులను (భార. సౌ. II. 3); ఇంతవారగుటకు=ఇంతటి బలము గలవారగుటకు (భార. భీ. II. 258); పయివారు = శత్రువులు (భార. భీ. I. 141); ఇంతవెట్టివారును గలరే = వెట్టిపట్టినవారు (భార. ఉ. IV. 377); ఎరవగువారు = వింతవారు (భార. విరా. I. 188); తోలువారు (రథమును దోలువారు) (భార. భీ. III. 235); కానివారు=అసమర్థులు, చేతకానివారు (భార. ద్రో. V. 105); సా. అయినవారి కాకులలోను, కానివారికి కంచాలలోను (అయినవారు=బంధువు లయినవారు; కానివారు బంధువులు కానివారు); ఎఱిఁగి పడ్డవారు = లోకము నకు బాగుగఁ దెలిసినవారు (భార. స్త్రీ. II. 167). లోకమువారు = లోకము లోని ప్రజలు (భార. ఉ. III. 102); కొలువువారు = కొలువునందున్నవారు (భా. ఉ. III. 255); మగవారు = మగతనముగలవారు; శూరులు (భార. ఉ. I. 247); వేగులవారు=వేగువృత్తిగలవారు (భార. ద్రో. II. 304); ధర్మజుఁ డెమ్మెయి వాఁడొక్కొ (భార. ద్రో. IV. 130).

వాఁ దోడై వచ్చిరి; (భార. మహాప్ర. I. 50; గణముకొఱకు ముత్వ లోపము); అట్టి, ఇట్టి, ఎట్టి, అనువానిపై వాఁడు, వారు,లు చేరునపుడు పూర్వకావ్యములందు వాని 'వా' లోపించును: అట్టిఁడు, ఇట్టిఁడు, ఎట్టిఁడు; అట్టిరు, ఇట్టిరు (భార. అర. IV. 157); ఎట్టిరు.

ఇదమర్థకము.

i. మహద్వాచకము: ప్రథమైకవచనము: (అ) వీఁడు (గ్రంథములు, వ్యవహారము); పామరజన వ్యవహారమున 'ఈఁడు' అనియుఁ గలదు. ఇది మిత్రత్వ నీచత్వములందు నేఁ డుపయోగింపఁ బడుచున్నది. పూర్వ గ్రంథ ములం దిట్టి యర్థనియమము లేదు.

(ఆ) ఇతఁడు, ఈతఁడు: ఇది నేఁడు కొంచెము గౌరవమును దెలుపు నప్పుడు వాడుదురు. పూర్వగ్రంథములందు వాఁడు, ఇ (ఈ) తఁడు ల కర్థభేద ము లేదు. ఈతఁడు = 'ఈ + తాన్ + వాఁడు' అనువాని కూడికకు సంక్షేప రూపము. ఇతఁడు 'ఈతఁడు' లోని తొలి యీత్వమునకు హ్రస్వము కలు గుటవలన నేర్పడినది. ఇతనిఁ గావవలయు టెమి (భార. భీ. I. 77); ఈతఁడేఁ

టిపతి (భార. శాం. I. 361); గొంతికిఁ బ్రాణము ప్రాణ మితఁడు (భార. విరా. V. 328); ఇతనిపై నలుగవలదు (భాస్క. యు. 1739).

(ఇ) ఇ (ఈ) తగాఁడు: దీని నించుమించుగ 'ఈయన' అను నర్థమందే వాడుదురు.

(ఈ) ఈయన = ఈ + అన; ఈ, యన (హరి. ఉ. X. 237; 'య' యతి స్థానమున; 'న' ప్రాసస్థానమున; (భార. భీ. II. 252; కర్ణ. I. 315); ఇయ్యన లక్ష్మిన్ (భార. ఆశ్ర. I. 159).

ii. మహన్మహతీసామాన్య వాచకము:—ప్రథమా బహువచనము: వీరు (గ్రాంథికము; వ్యావహారికము); వీరలు (కేవల గ్రాంథికము); వీండ్రు (కేవల గ్రాంథికము); వీండ్లు (గ్రాంథికము, వ్యావహారికము) (రాధామా. III. పు. 49; వీళ్లు (వ్యావహారికము); ఈళ్లు (పామరజన వ్యవహారమున); వ్యవహారమున 'వీరు గౌరవార్థకము; 'వీళ్లు' నీచత్వమిత్రత్వ బోధకము. వీండ్లు = వీంళ్లు = వీళ్లు; లేదా, వీఁడు + లు = వీడ్లు = వీళ్లు; లేదా, వీరలు = వీర్లు = వీళ్లు.

యత్కిమర్థకము.

i. మహద్వాచకము:—ప్రథమైకవచనము: ఎవఁడు, ఎవ్వఁడు, ఏవాఁడు, ఎవ్వాఁడు (విధితో నెవ్వాఁడు నేర్చుంగటా - భాస్క. అయో. 113); వేఁడు, ఏఁడు; ఇవి యన్నియు గ్రాంథికములు; వీనిలో ఎవఁడు, ఎవ్వఁడు, వేఁడు, ఏఁడులు వ్యవహారమునందును గలవు; తక్కిన ఏవాఁడు, ఎవ్వాఁడు, లు కేవల గ్రాంథికములు.

వేఁడు: వీరిలో ముఖ్యులెవ్వారు వేఁడు రాముఁ డతని యనుజమ్ముఁడెట్టి వాఁడు (రామాభ్యు. VII); ఓడితిమె యేము రణమునఁ గ్రీడికిఁ గ్రేడించిరాక గెలుపే, యతఁడున్ వేఁడీ డాగెనొకో, మాతోఁడి బవరమిట్లు దాను దొలఁగం జనునే (భా. ద్రో. I.)

'ఏఁడు' ప్రథమైకవచనమునఁ బ్రయుక్తమై యున్నదేమో విచార్యము. 'ఏఁడీ' అను ప్రయోగము మాత్ర మున్నది: ఏఁడీ నా బలుమానికం బుల కొటారు ? (అచ్చ. రా. అర.); వాఁడేఁడు ? 'అను రీతి ప్రయోగము గ్రంథములం దున్నట్లు కాన్పింపదు.

ii. మహన్మహతీ వాచకము:—ప్రథమా బహువచనము: ఎవరు, ఎవ్వరు, ఏవారు, ఎవ్వారు, ఎవ్వారలు, వేరు, ఏరు; ఇవియన్నియు గ్రాంథికములు. వీనిలో ఎవరు, ఎవ్వరు, మాత్రము వ్యవహారమునఁ గలవు. ఎవ్వరు నక్కాలము నిట్లు సేసిర (భార. విరా. V. 247). ఎవ్వరున్ ధర్మజు పాటిగారు. (భార. విరా. I. 51); అంతవారెందు నెవ్వరు లేరు. (భార. ఉ. IV. 258);

ఎవ్వరికాచరితంబు (నిర్వ. I. 32); ఎవ్వరిదెనకున్ (భార. భీ. I. 197); నను ముట్ట నెవ్వరికి వచ్చు (భార. విరా. II. 104); ఈ మేర యెవ్వరు అతిక్రమించి నాను (S. I. I. IV. 276). పామరజన వ్యవహారమున మాత్రము 'యారు' అను రూపము గలదు; కన్నడమున 'యారు' గ్రాంథికము; అగ్రజాతులవారి వ్యవహారమునను గలదు. చిన్నయసూరి 'ఎవ్వండ్రు, ఎవ్వాండ్రు, అను రూపములను గూడ నిచ్చినాఁడు. ఇవి గ్రంథములందుఁ గానరావు; వ్యవహారమున లేవు.

వేరు: వేరీ ... వీరుల్ (హరవి. III. 145); ఈ క్షోణి న్నినుఁబోలు నత్కవులు వేరీ నేటికాలంబునన్ (కాశీ. I).

ఎవ్వరు: (శాసనములు) ఎవ్వరు చెల్ల నీకుంన్నను (S. I. I. VI. 149); ఈమేర యెవ్వరు అతిక్రమించినాను (S. I. I. IV. 276); ఎవ్వరు తప్పినాను (S. I. I. IV. 710); ఎవ్వరడ్డపడ్డాను (S. I. I. IV. 935); కాకుండా నెవ్వరు (S. I. I. V. 192); దీని నెవ్వరేని విలంబ్బము సేసినవారు గోబ్రాహ్మణవధ సేసినవారు (S. I. I. V. 162): ఎవ్వరికైనఁ జేరఁ జొర నెన్నఁడురాని (హరి. పూ. VII. 89).

వ్యవహారమునందు యవ్వరు అను రూపమును గలదు. ఇది శాసనములందును నున్నది. యవ్వరు తప్పించుకొన్నాను (S. I. I. IV. 803); యవ్వరు తప్పినాను (S. I. I. IV. 981).

పామరజన వ్యవహారమున 'ఓరు' అనునది 'ఎవరు' కుఁ బర్యాయపదముగ నున్నది. దీనిని పోతన వాడినాఁడు: ఓ రేడ్వకుఁడు = ఒకఁడును, ఎవ్వరును (భాగవ. VI. 523).

'ఎవరు' అనునది యేకవచన బోధకముగ గౌరవార్థకము గాకున్నను ప్రయోగింపఁబడును.

ఈమె యెవరు? వాఁడెవరు? నే నెవరు? నీ వెవరు?- 'నీ వెవ్వ రేమిప నికై యేవలనికిఁ బోవుచునికి యిది నావుడు (భార. విరా. I. 297); నీ వెవ్వరు= ఎవ్వ తెవు (భార. విరా. I. 287); నీవెవ్వరవు (భార. ఉ. I. 171).

'ఎవ్వఁడు' యదర్థక మనుటకు: కలలోనవచ్చి యెవ్వండు నిన్నుఁ గలసె నతండు నీకుం బతియయ్యెడం బొమ్ము (హరి. ఉ. VII. 77)—'ఎవఁడు' పై సముచ్చయార్థకమగు 'ఉన్' చేరి 'ఒక్కడున్ను' అను నర్థము నిచ్చును; విల్లెత్త లేఁడెవ్వఁడుఁ (భార. భీ. III. 401).

ఈ క్రింద పై వానికి ద్వితీయాది విభక్తులందు గలుగు రూపములును సం దసాధారణ రూపములకుఁ బ్రయోగములను పొందుపఱుపఁ బడినవి. విభక్తి

ప్రత్యయములలో తృతీయయందు చే, తోడ; సప్తమియందు 'అందు' అనునవి కేవల గ్రాంథికములు; తక్కినవి వ్యవహారమునందును వచ్చును.

ద్వితీయావిభక్తి.

వాఁడు: ఏక. వానిని (వాడిని, వాణ్ణి - వ్య.); బహు. వారిని, వారలను (గ్రా.); వాండ్రను (గ్రా.); వాండ్లను, వాళ్లను (వ్య.), ఆళ్లని (పామరజనవ్య.) అ (ఆ) తనిని (అతడిని, అతణ్ణి - వ్య.); అతగానిని, (ణ్ణి); ఆయనను.

వీఁడు: ఏక. వీనిని (వీడిని, వీణ్ణి - వ్య.); బహు. వీరిని; వీరలను (గ్రా.); వీండ్రను (గ్రా.); వీండ్లను (గ్రా. వ్య.); వీళ్లను,-ని (వ్య.); ఈళ్లని (పామరజన వ్య.); ఇ (ఈ) తనిని, ఇ (ఈ) తడిని, ఇ (ఈ) తణ్ణి-వ్య.); ఇతగానిని(ణ్ణి); ఈయనను.

ఎవఁడు: ఏక. ఎవనిని (ఎవడిని, ఎవణ్ణి, వ్య.); ఎవ్వనిని (ఎవ్వడిని, ఎవ్వణ్ణి,వ్య.); ఏవానిని (గ్రా.); ఎవ్వానిని (గ్రా.); వేనిని (గ్రా.); ఏనిని (గ్రా.); బహు. ఎవరిని, ఎవ్వరిని; ఏవారిని (గ్రా.); ఏవారలను (గ్రా.); ఎవ్వారిని (గ్రా.); ఎవ్వారలను (గ్రా.); వేరిని (గ్రా.); ఏరిని (గ్రా.); ఓరిని (పామరజన వ్య.);-ఎ (ఏ) తనిని (ఎతణ్ణి - వ్య.); ఏయనను.

తృతీయా విభక్తి.

వాఁడు: ఏక. వాని (అతని, అతగాని, ఆయన); చేత, మొద. (వాడి చేత-వ్య.); బహు. వారిచేత, మొద; వారలచేత, (గ్రా.); వాండ్రచేత (గ్రా.) వాండ్లచేత; వాళ్లచేత, మొద.

వీఁడు: ఏక. వీనిచేత, మొద. బహు. వీరిచేత, మొద.

ఎవఁడు: ఏక. ఎవనిచేత, మొద. బహు. ఎవరిచేత మొద. ఇట్లే తక్కిన విభక్తులందును నాయా రూపములను దెలిసికొనవలెను.

అమహద్వాచకము - ప్రథమావిభక్తి.

i. తదర్థకము: ఏక. అది, అద్ది, ఆయది, అయ్యది; బహు. అవ్వి, అవి, ఆయవి, అయ్యవి.- వీనిలో అది, అవి, మాత్రము వ్యావహారికములు గూడ నగును; తక్కినవి కేవల గ్రాంథికములు.

ii. ఇదమదర్థకము: ఏక. ఇది, ఇద్ది, ఈయది, ఇయ్యది; బహు. ఇవి ఇవ్వి, ఈయవి, ఇయ్యవి. - వీనిలో ఇది, ఇవి, మాత్రము వ్యవహారమున గూడ నున్నవి; తక్కినవి కేవలగ్రాంథికములు.

iii. యత్కిమర్థకము: ఏక. ఎది, ఏది, ఎద్ది, ఏయది, ఎయ్యది; ఇట్టి మహిమకుఁ గతమెయ్యది (భార. అర. IV. 189);- బహు. ఎవి, ఏవి, ఎవ్వి

ఏయవి, ఎయ్యవి;- వీనిలో 'ఏది, ఏవి' మాత్రము వ్యవహారమునందును గలవు; తక్కినవి కేవల గ్రాంథికములు.

ద్వితీయాది విభక్తులు.

తదర్థకము: ఏక. దాని, ఆదాని, అద్దాని (గ్ర.);- బహు. వాని (గ్ర.); ఆవాని (?), అవ్వాని (?); వాటి (గ్ర. వ్య.)- 'వాఁటి' అని సబిందుకముగా వ్రాఁత ప్రతులలోఁ గాన్పించుచున్నది; 'వాని' పై 'టి' వర్ణముచేరి 'వానిటి= వాన్టి = వాఁటి' అని యేర్పడినందున 'వాఁటి' సబిందుకమని నిర్ణయింప వచ్చును. కాని, తమిళమున ప్ర. అవై్. ద్వి. అవత్తై, (ఉచ్చారణము: అవట్రై) నుండి నిర్బిందుకమగు 'వాటి' కూడ నేర్పడియుండును. అనంతపురమున 'అవిటి= వాటి' అనురూపము సర్వసాధారణముగ నున్నది. 'వాఁటి' అనుటకు ప్రయోగములు: 'నల, గగ, భ, జ, స, గణంబు లేనునెకాని, కందంబునకు నొండు గణము సొరదు, వీఁటిలోపల నొక మూఁటిచే వడిలేని హీనపాదము ముందు గానఁబడును' (అప్పక. IV. 270); 'క్షితి మహారాష్ట్రభాషచేఁ జెప్పఁబడెడు భీకరోక్తులు బిరుదులై పెక్కు-డనరు, వాఁటి బిరుదావళి యొనర్పవలయునంద్రు బుధులు సంబుద్ధి పదములు పొసఁగఁ గూర్చి (అప్పక. IV. 359); వాటి (ప్రభు లిం. పు. 156); వాటిచే (చెన్న. బ. పు. 29, 153); వాటికి (దశావ. పు. 21); వాటిన్ (దశావ. పు. 267); గ్రంథముద్రణమునందు పరిష్కర్తలు 'వాటి, వీటి, వేటి, అనువానిని 'వాని, వీని, వేని' అని దిద్దివేయుటచేతను, అట్లు దిద్ద సాధ్యము కానప్పు డా పదములకు మాఱుగ వేఱుపదములనే చేర్చిరి కావునను నేఁ డా రూపములు ముద్రితప్రతులం దెక్కువగఁ గానరావు; కాని, వ్రాఁత ప్రతులలో నవి చాల నెక్కువగనే కాన్పించును. మహద్వాచక వచనములగు 'వాని, వీని, వేని' అనువానికిని, మహతీత రామహద్వాచక బహువచనములగు 'వాని, వీని, వేని' అనువానికిని భేదము గల్పించుటకు 'వాటి, వీటి, వేటి' అను నవి భాషయం దత్యంతావశ్యకములు.

తక్కిన ప్రథమేతర విభక్తులందు వై షష్ఠీ రూపములపై నాయావిభక్తి ప్రత్యయములు చేరును.

ii. ఇదమర్థకము: ష. ఏక. దీని, ఈదాని (గ్ర.); ఇద్దాని (గ్ర.) ;- బహు. వీని (గ్ర.);ఈవాని (?); ఇవ్వాని (?); వీఁటి, వీటి (గ్ర. వ్య.)- వీఁటి సాటివిమేటి యీఁబోఁటి బోఁటి (ఉషా. క. III. 52).

iii. యత్కిమర్థకము: ష. ఏక. దేని; ఏదాని (గ్ర.); ఎద్దాని (గ్ర.); బహు. వేని (గ్ర.); ఏవాని (గ్ర.); ఎవ్వాని (గ్ర.);- వేఁటి (వ్య. గ్ర?).

తృతీయా, పంచమీ సప్తములయందు గ్రంథములలో ఏక. దానన్, దీనన్, దేనన్; ఆదానన్ (?), అద్దానన్;- ఈదానన్ (?), ఇద్దానన్; ఏదానన్ (?), ఎద్దానన్; బహు. వానన్, వీనన్, వేనన్; ఆవానన్ (?), అవ్వానన్; ఈవానన్ (?), ఇవ్వానన్ (?); ఏవానన్, ఎవ్వానన్-అను రూపములు గాన్పించుచున్నవి. వానన్ (భార. శాం. I. 71. V. 232; అను. II. 395; IV. 135; V. 217); వీనరెంటనున్ (భార. ఆర. VI. 123); వీనను (భార. శాం. II. 234); మొద. దాన విచిత్రాతనురాగ ప్రౌఢివచ్చి తనుఁ బైకొనఁగన్ (రాఘ. పాం; II.); ఆతపంబు దూఱదు దీనన్ (భార. ఆర. II.); కాననము గిరులు నదులును నానాతీర్థములు భూజనంబులకెల్లన్ భూనుత సాధారణములు వానను ధర్మములు సేయవచ్చునిజేచ్ఛన్ (భార. అను. II.); కలవు ... ఘనమాయ లధిపనాకు, వానఁ దగులకపోరాదు వనజభవునకైన (లక్ష్మీ. IV.); ధ్యానం బింద్రియ వృత్తులుమానించు టహింస గురుసమర్చనవిధి నిత్యానుష్ఠానము దపమును, వీనం బరసేవ్యమెద్ది (భార. అను. IV.); త్రిగుణంబులును బ్రవర్తించు వీన జనితంబులగుఁ బ్రీతిసంతాపమోహాదులు (భార. అను. V.); దీనసంశయంబువలదు (భార. అను. V. 156); దీన నీవు గన్నది గలదే (భార. ఉ. IV. 237); వీనన్ (భార. ఆర. VI. 123; అను III. 263; IV. 277); ఎల్లదానను జెడితిమి (హరి. పూ. V. 221).

'అది, ఇది, ఏది' అనువానియర్థమున 'అందు, ఇందు, ఎందు' లు ప్రథమేతర విభక్తులందు గ్రంథములలోను వ్యవహారములోను గాన్పించుచున్నవి: అందుమీఁద = దానిమీఁద (కళా. V. 167); అందుననొచ్చి (ఉ. రా. పు. 40); అందులో (హరి. పూ. VIII. పు. 105. 189); అందులో = వారిలో (హరి. పూ. II. పు. 162). అందుకు (రామరా. పు. 163); అందుకుఁదోడు (భోజరా. VI. 148); ఇందులోనన్ = వీరిలో (భాస్క. అయో. 56); ఇందులోను = వీటిలో (S. I. I. IV. 282); ఇందులకు నెయి (S. I. I. IV. 1180); ఇందుకు = దీనికి (S. I. I. IV. 280.) ఇట్లే, అందుచేత, అందుతో, అందుకొఱకు, అందువలన, అందులోపల మొద.

తమిళ మలయాళ కన్నడములందలి 'అదు' కు 'అందు' ఈ యర్థమున రూపాంతరము గావచ్చును.

"సర్వశబ్దంబులు సంబంధంబునందుఁ దచ్ఛబ్దంబుతోడ సమసించు" (బాలవ్యాకరణము). ఉదా. నావాఁడు, నాయది, నాయవి; ఇంటివాఁడు. ఇంటియది, ఇంటియవి; రామునివాఁడు, రామునియది, రామునియవి; మొద. అద్ది, అవ్వి, అనున వీ సందర్భమునఁ జేరవు. "అది, యవి" శబ్దంబుల యత్తునకు వృత్తిని లోపంబు బహుళంబుగనగు: నా + అది (అవి) = నాయది

(యవి); నాది (వి); ఇంటి + అది (అవి) = ఇంటియది (యవి), ఇంటిది (వి); అరుగునట్టివి (భార. అను. V. 182); అఱచేతలోనివి (హరి. ఉ. VIII. 320); ఉన్నదియే (భార. అర. VI. 147); పిన్నది (భార. అర. VII. 319); ఇంక నవ్వు దానికి (భార. ఉ. IV. 394); ఈప్సితమైనవి వేఁడుము (భార. అర. VI. 255); కానిది = తగనిది (భార. విరా. I. 179); సతీజనమిట్టిదె యెఱ్ఱగంబులకు (భార. విరా. I. 295); దుర్యోధనునిదైన సెలువతెనము (భార. అర. V. 835); ఏనిచటనున్నవి యేఁటిది (భార. విరా. III. 205); నినుఁ జుట్టినదిబలె (భాగ. X. I. 99); హితమిచ్చునది (భార. ఉ. III. 80); పౌగర్త మొగులు ముట్టినట్టిది (భార. ఉ. III. 195); ఎల్లది (భార. అను. I. 68); కానిది = సమకూరనిది (భార. అను. V. 266); మంచిది (భాగ. V. ii. 26); వినఁగలది (భార. భీ III. 314); ఉదంతములగు తద్ధర్మ విశేషణంబులయు మీఁద లోపంబు లేదనియు, నిదంతంబులగు తద్ధర్మ విశేషణంబుల మీఁద నిత్యంబనియు బహుళ గ్రహణముచే నెఱుంగునది: వచ్చినది (-వి); వచ్చెడిది (-వి); (బాలవ్యాకరణము.)- కాని, తద్ధర్మ విశేషణములపై లోపము నిత్యమనుట తగదు ; చెప్పెడియది, వచ్చెడియది, మొదలగు రూపములును నుండవచ్చును.

'ఆ, అది, అవి,' అనునవి ప్రత్యక్ష దూరతపదములుగాఁ బ్రయోగింపఁబడును: 'తత్పురవప్రము నాఁడ పీఠికా గోపాల కొన్ని వర్ణనలు చేసిన పువ్వుల యవ్విధంబునన్ (భార. ఆది. VIII.); దుర్యోధనునిదైన దుష్టసూచు (భార. అర. V. 325); బావులు నూతికాలు నొక్క సత్యాగ్రహుల వంటులు (భార. ఆది. IV.); దుఃఖావళు లవన్ని తొలఁగి పోవు (రామ తా. శర. 41); ఒక్కల్లనిసొమ్ములు (భార. అర. IV. 347).

భావార్థక టవర్ణమునకు మాఱుగ నొక్కొక్క 'అది' అనునది ప్రయోగింపఁబడును. ఘోరతపంబు చేయుచున్న దానికి భయపడి (భార. ఉ. I. 117); ఒడఁబాటునకుం జొరనిదానికిఁ గినిసి (భార. ఉ. II. 283); తనకవశంబు సేసికొను దానికి నేర్పు (భార. ఉ. II. 199), నాశమొనరించు దానికై యుద్భవించె (భార. ఉ. IV. 101); మాఱ్కొనఁ జాలెడు దానికి (భార. విరా. II. 9); ఒంటిమగు దానికోర్వదు (భార. విరా. I. 103); కులటయు మయ్యెడు దానికోర్చి (భార. భీ. I. 186); ఒక్కఁడను నేఁగెడు దానికినోర్వ నెమ్మెయిన్ (భార. విరా. I. 148); ధర్మకర్మము సేయుదానికి (భోజరా. VI. 327); వినుఁ గన్నది మొదలుగ (భార. విరా. II. 99); వచ్చినదానికిం గటిం జెయ్యెది (భార. విరా. I. 90); ఇట్టి వ్యవహారమున చెప్పేదానికి లేదు; మొది. వ్యవహారమున నిట్టి సందర్భములందు 'అందుకు' అనియెదరు. చెప్పే అందుకు (చెప్పేటందుకు) తదిదమర్థక సర్వనామములపై 'ఏ, ఏ, ఒ, ఒ, కో' అనునది

చేరి వస్తునిర్దేశమును జేయును: వాఁడె సురాసురులెల్ల కడ్డమై వచ్చిననైన
రాక్షస వివాహమునం గొనిపోవు నిన్ను (భాగ. X.); వీఁడె (భార. విరా. I.
11; స్వర్గా I. 62); వీఁడె వచ్చుచున్నవాఁడు పార్థుఁడు (భార. విరా. V. 181);
అదె యిదె (భార. ఆశ్వ. II. 31); ఇదెపోయెద (భార. ఉ. III. 69);
ఇదొ (రాధికా. II. 110); ఇదో (పంచతా. పు. 403); వీఁడుగో (శకుం. పరి.
II. పు. 33); అదె (భార.ఉ. III. 296); ఇక్లే, వారె; వీరె; (వీరె వచ్చిరి-
భార. శల్య. II. 44); అవె,ఇవె; వాఁడుగో, వారుగో, వీరుగో; అదిగో, ఇదిగో,
అవిగో; ఇవిగో; మొద.-ఇట్టి సందర్భములందు 'వాఁడో, వారో, వీఁడో,
వీరో, ఆమెగో, ఈమెగో, మొదలగు రూపములు కలుగవు. వాఁడుగో,
వీఁడుగో, వారుగో, వీరగో. లు నేఁడును నెల్లూరు ప్రాంతమున వ్యవహారమున
నున్నవి. కొన్ని ప్రదేశములలో నివి అడుగో, ఇడుగో, అరుగో, ఇరుగో, అను
రూపములను పొందును. 'ఇదిగో, ఇవిగో' లకు వ్యవహారమున 'ఇదుగో,
ఇవుగో' లనియు రూపములు గలవు.

ఏఁడు. ఏరు, లపై 'ఇ, ఈ,' లు చేరి ప్రశ్నార్థకము లగును. ప్రశ్న
యందు ఏది, ఏవి, అనువాని తుది యిత్తునకు దీర్ఘమును గలుగును.

అతఁడేఁడీ (భార. ద్రో. I. 374); లక్ష్మణుఁడేఁడనుచున్ (భాస్క. యు.
1587); ఏఁడీ నా బలుమానికంబుల కొటారు (అచ్చ. రా. అ.); వారేరీ సిరి
మూటగట్టికొని పోవంజాలిరే (భాగ. VIII.); ఏది యేదీ యిదిసాలఁ గ్రొత్త
(కళా. I.); ఏదీ (భాగ. VI. 310);- 'ఏఁడీ' కి 'వేఁడి' యనియు రూపము
గలదు: 'పోఁడిగ నెందునుంగలఁడు పొమ్మను దానుని జిహ్వనుండియో వేఁడిర
మా విభుఁడనెడి వేఱిశిదైత్యుని దృష్టి నుండియో' (భోజరా. I.); పార్థుఁడు వేఁడీ
(భార. ద్రో. III. 46); అయ్యవేఁడ (భార. ఆశ్వ. II. 31); వేరీ ... వీరుల్
(యతి - హరవి. III. 145); వేరి ? (భార. విరా, V. 322.)

ద్రావిడభాషల ప్రాచీనావస్థయందు 'అదు, ఇదు, ఉదు; అవు, ఇవు,
ఉవు' అను రూపములుండెను; వీనిలో 'ఉదు, ఉవు' లన్ని ద్రావిడభాష
లయందును వ్యస్తముగఁ బ్రయోగింపఁబడలేదు. తెనుఁగున 'నాదు, మాదు,
నీదు, మీదు, తనదు, తమదు; చేయదు' మొదలగు నిట్టి రూపములందు 'అదు'
అనునదియు, 'చేయవు' మొదలగువానియందు 'అవు' అనునదియు నున్నవి.
అదు, అవులు కన్నడమున నేఁడును గలవు. ఉదు, ఉవు,లు కన్నడమున నేఁడు
కొన్ని క్రియాపదములందు మాత్రమున్నవి. తెనుఁగున 'అల్ల, ఇల్ల, ఉల్ల' లు
గూడఁగలవు; 'అల్ల' ప్రసిద్ధిని దెలుపునని శ. ర. కారుఁడనెనుగాని 'అల్ల'యు,
'ఉల్ల'యు దూరమునందుండు వస్తువును నిర్దేశించు విశేషణములు; 'ఆ' అను
నర్థముగలవి: 'ఉదు, ఉవు' లు దూరమునుగాక దగ్గఱయుగాక మధ్యమం

దుండు వస్తువని కాల్డువెల్లర్థము చెప్పెను. కాని, 'అదు' వలె 'ఉదు' కూడ దూరవస్తువును దెలియఁజేయునదే. కాల్డువెల్లు ననుసరించి నేఁటికొందఱు తెనుఁగులోని 'ఉల్ల' కు 'దూరముననుగాక దగ్గఱను గాక మధ్యమున నున్న' యని యర్థము చెప్పుదురు. కాని, యట్లుచెప్పుట సరికాదు. 'ఉల్ల' దూరపు వస్తువునే నిర్దేశించునట్టి విశేషణము. శ. ర. కారుఁడు 'ఇల్ల, ఉల్ల' లను తన నిఘంటువునఁ జేర్పలేదు; 'అల్లను' నన్నయ వాడినాఁడు (ఆది. IV. 20; VI. 211, 264; అర. I. 115; III. 86.); 'ఇల్ల' ఉల్లలను వాడలేదు. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ 'ఉల్ల'ను వాడినాఁడు: ఉల్లకాంచనరథము (అర. VI. 153, 185), ఉల్లపద్మాకరముపొంత (అర. VI. 154); ఉల్లమహాగజంబు (అర. VI. 188); ఉల్ల (అర. VI. 152, 209; 218); నన్నయ 'ఇల్ల' యర్థమున 'ఈ' యనివాడియే సాధించినాఁడు; ఈ యున్న పౌష్యపౌలికి (ఆది. IV.)— నేఁటివ్యవహారమున 'ఉల్ల' లేదు. అల్ల, అల్లా (అల్ల+ఆ), అల్లక్కడ (అల్ల+అక్కడ); ఇల్లి(ఇల్ల+ఈ) 'ఇల్లిక్కడ (ఇల్ల+ఇక్కడ), అని వ్యవహారమున నెల్లయెడలను నున్నది. అల్లక్కడ, ఇల్లిక్కడ, ఎల్లెక్కడ, అనునవి 'అల్లి+అక్కడ; ఇల్లి+ఇక్కడ; ఎల్లి+ఎక్కడ' అనినైనను విభజించి, 'అల్లి, ఇల్లి, ఎల్లి' అనునవి ఒకప్పుడు కన్నడమునందువలె తెనుఁగునను నుండెననియుఁ జెప్పికొనవచ్చును.

ఆ, ఈ, ఏ, లు.

ఆ, ఈ, లు నిర్దేశార్థక విశేషణములు; 'ఏ' యత్కిమర్థక విశేషణము. ఈ మూఁడిటిపై నితరపదములు చేరునపుడు గలుగుమార్పులు సంధిప్రకరణమునఁ దెలుపఁబడినవి. అ (ఇ; ఎ) చ్చ (చ, చ్చొ, చొ) ట (టు); అ (ఇ, ఎ) వ్వ (వ, వు) ల; అ (ఇ, ఎ) చ్చొ (చొ) టు; మొదలగువాని మొదట ఆ, ఈ, ఏ, లు చేరియున్నవి; వాని నా సమస్త పదమునుండి వేఱుచేయవీలు లేదు.

ఆలోన్, ఈలోన్, అనునవి కాలార్థమునను దిగర్థమునను వాడఁబడినవి. కాలార్థమున: ఆలోన్ (భార. ద్రో. I 190, 197; III. 259; భీ. III. 286; విరా. III. 169); ఈలోన (హరిపు. VIII. 97; భార. ద్రో. III.184); దిగర్థమున: ఆలోన్ (భార. అర. VII 397; భాస్క. సుం. 24);- ఆచాలుట కోర్వవలయు (భార. విరా. III. 110 = దానికి, దానిని చేయుటకు); ఎఱుఁగనియట్టు లుండుటిది యే పురుషార్థము (భార. ద్రో. I. 228 = ఎట్టి); ఇదియె నాఁటి చందము (భార. అర. IV. 850 = ఎన్నఁడయినఁ గలదా); ఈ యా దేశంబననేల (మను. I. 71—ఈదేశము, ఆ దేశము, అననేల).

మహతీవాచకములు.

మహతీవాచక సర్వనామ పదముల యేకవచనమునఁ దొలుత మహతీతరామహద్వాచక సర్వనామములగు 'అది, ఇది, ఏది' అనునవియే వాడఁ

బడుచుండెను. నన్నయ వీనినే వాడియున్నాఁడు. ఇవి నేఁటివ్యవహారమునందును మహతీవాచకములుగనే యున్నవి గాని వానిని మిశ్రత్వ నీచత్వములను దెలుపు నప్పుడే వాడుదురు. నన్నయ వీని నిట్టి యర్థభేదమున నుపయోగింపలేదు. ద్రౌపది, కుంతి, గాంధారి, అందఱకును నీ సర్వనామముల నాతఁ డుపయోగించినాఁడు. అతని ననుసరించి కావ్యకర్తలందఱును వానినట్లే ప్రయోగించుచు వచ్చిరి. కాని, నన్నయకుఁ దరువాతికవులు మహత్యర్థమున వ్యవహారమందలి యితరపదములఁ గూడ వాడుచువచ్చిరి. ఏకవచనమునం దిట్లు స్త్రీలను గూర్చి 'అది, ఇది, ఏది' అనివాడుచుండినను బహువచనమున మాత్రము మహద్వాచకములతోఁబాటు 'వారు, వాండ్రు, వాండ్లు; వీరు, వీండ్రు; వీండ్లు; ఎవరు, ఎవ్వరు' అనుపదములే కలవు. మహతీవాచకపదములు గ్రంథములందును వ్యవహారమునందును మహద్వాచక పదము బహువచనములనే కలిగియున్నవి. ఏకవచనమునఁ బ్రథమేతరవిభక్తులందును మహతీతరామహద్వాచక పదములకు వలె వీనికిని రూపము లుండును; కాని, తృతీయా, పంచమీ, సప్తమ్యేకవచనములందు వీనికి 'దానక్, దీనక్, దేనక్' అనురూపములు లేవు.

ఆ, ఈ, ఏ, లపై అమ్మ, అప్ప, అక్క, అనుపదములు చేరి స్త్రీలను నిర్దేశించును: ఆ యమ్మ, ఆ యప్ప, ఆ యక్క-ఇందు 'ఆ యమ్మ' 'ఈ యమ్మ' 'ఏ యమ్మ' అను నిందురూపములు నేఁ డనంతపురము జిల్లాయందు వాడుకయందున్నవి. పామరస్త్రీలనయినను 'ఆ యమ్మ, ఈ యమ్మ, ఏయమ్మ' అనియే చెప్పవలెను. 'అది, ఇది, ఏది' అని నిర్దేశించినయెడల వారు తప్పుపట్టుకొందురు. 'అప్ప' అనునది స్త్రీ వాచకముగ రాయలసీమయందు వాడఁబడదు; అది యచట కన్నడమునందువలె 'తండ్రి' యను నర్థముగలది; 'అప్ప=అక్క' అను వ్యవహారము తూర్పుజిల్లాలది. తూర్పుజిల్లాలయం దయినను 'రామప్ప, సోమప్ప' అను నపుడు 'అప్ప' పురుషునే బోధించును. 'అప్ప'ను 'అక్క' అనునర్థమున తిక్కన వాడినాఁడు (భార. విరా. II. 36, 39, 59; అను.I. 207; IV. 188; ఆశ్ర. II. 22;) అప్పచెల్లెండ్రు (నిర్వ. III. 92); బెంగుళూరు ప్రాంతములలో 'అక్క' యని స్త్రీజన సామాన్యవాచకములుగ నుపయోగింపఁబడును. అక్కడ స్త్రీలను 'అక్కా' యని పిలుతురు; రామక్క, భీమక్క, మొదలగు వానియం దది స్త్రీమాత్రపరము. 'అక్క' కు సహోదర్యర్థమున నన్నయకాలమునుండియు బ్రయోగములు గలవు. అక్కసెలియండ్రు (భాగ. VIII. 183); అక్కాచెల్లెండ్రు (భాగ. VIII. 478); స్త్రీమాత్రపరముగ: సానెక్క (S. I. I. IV. 987.) అమ్మ, తుది ద్విత్వహల్లులలో నొకటిలోపింపఁగా మిగిలిన 'అమ' యనునది ఆ, ఈ, ఏ, లపైఁ జేరి 'ఆయమ, ఈయమ, ఏయమ' అనియై 'ఆమె, ఈమె, ఏమె,' లుగా మార్పునొందినది: ఆయమ (భార. శాం. I

7; అర. V. 304); ఇయ్యూమ (భార. ఆశ్వ. I. 148) 'ఆపె, ఈపె, ఏపె, ఆకె, ఈకె, ఏకె,' అను సర్వనామరూపములు 'ఆ, ఈ, ఏ'లపై 'అప్ప = అప; అక్క = అక' అనునవిచేరి యేర్పడినవని కొందఱిమతము. ఈ మతము సరియైనదో కాదో నిర్ణయింపలేము. ఆకె, ఈకె, ఏకెలు కన్నడమున గలవు; దక్షిణ మహారాష్ట్రమందలి కన్నడమున నివి గౌరవార్థముననే వాడఁబడుచున్నవి; 'అవళు, ఇవళు, యావళు' అనునవి గౌరవముచూపవలసిన వారియెడల నచట వాడరు. మైసూరు ప్రాంతమందలి కన్నడమున నిట్టి యర్థభేదములేదు. నాకంటె, నకట యుత్తమ యాకె యగుట చెప్పవలయునా? (ప్రభా. V.); తక్కినవానికిఁ బ్రయోగములు మృగ్యములు; ఈ రూపములన్నియు నర్వాచీనములు; శ్రీనాథుని కాలము వఱకునుగల గ్రంథములలో నివి కానరాలేదు.

'ఆబిడ, ఈబిడ, ఏబిడ; ఆవిడ, ఈవిడ, ఏవిడ' అనునవియు మహతీవాచక సర్వనామములుగ వ్యవహారమునఁ గలవు. వీనిలో మొదటిమూఁడును రాయలసీమలోని కొన్ని ప్రాంతములలో మాత్రము వినఁబడును; తక్కిన మూఁడును తూర్పు తీరపు తెనుఁగు జిల్లాలయందెల్ల వాడుకలోనున్నవి.

యత్కిమర్థక మహతీవాచక సర్వనామము 'ఎవతె' అను దానికి వైయాకరణులు వివిధరూపాంతరములను జెప్పియున్నారు. ఆ రూపములు: 'ఎవ-' ఎవ్వ-, ఎవర్-, ఎవ్వర్- ఎవరి-, ఎవ్వరి,- అనువానిపై స్త్రీ శబ్దమునుండి పుట్టిన ప్రాకృతమందలి 'ఇత్థి' అనుదాని వికారములగు '-తె, -తి, -తె,-తుక' అనువానిని చేర్చుటవలన నేర్పడుచున్నవి: ఎవతె, ఎవ్వతె, ఎవర్తె, ఎవ్వర్తె, ఎవరిత, ఎవ్వరిత; ఎవతి, ఎవ్వతి, ఎవర్తి, ఎవ్వర్తి, ఎవరితి, ఎవ్వరితి; ఎవతె, ఎవ్వతె, ఎవర్తె, ఎవ్వర్తె, ఎవరితె, ఎవ్వరితె; ఎవతుక, ఎవ్వతుక, ఎవర్తుక, ఎవ్వర్తుక; - 'ఎవరి-, ఎవ్వరి' అనువానిపై 'తుక' చేరదు.

ఇవియన్నియు వేర్వేఱు మండలములందలి రూపములుగాని, యొకమండలమందలి వివిధ సంఘములవారి వాడుకయందున్న రూపములు గాని యై యుండును. '-తుక' తోడి పదములు వ్యవహారమున నాకు వినఁబడలేదు. తక్కినవన్నియు నేఁడు సజీవములై యున్నవి. నన్నయ వీనిలో నొక్కదానిని గూడ వాడలేదు. తిక్కన 'ఎవ్వతె' అనుదానిని రెండుపర్యాయములు మాత్రము భారతమున వాడినాఁడు: 'ఎవ్వతె నేని ధాత సృజియించెఁడగా మగవానిఁగాఁగ నా కెవ్వమిఁ జేసి యట్టి నిను నుగ్మలి నేయగ నొల్ల (భార. భీ. III. 321); ఏ నెవ్వతనైతినేమి (భార. అను. III. 222); శ్రీనాథుఁడీ రూపములను వాడిన ట్లగపడదు; ఎవ్వతెవీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించెదో టలేక శివ్వనభూమి' నని పెద్దన్న (మను. II) ప్రయోగించెను. తక్కిన రూపములకుఁ జాలనర్వాచీన కావ్యములనే వెదుకవలసియుండును.

వృత్తియందు పదములపై 'అది' చేరి మహత్త్వబోధకమును నగును : ఆటదివ్రాలె(భార. ద్రో. III. 201);అంటరానిదానిన్ (భార.శల్య. II.288); ఈ పిన్నది నాకూఁతురు (భార. ఆర. VII. 319); బూచిదానిన్ (మాతృ.శత. 40.) మొద.

ఏమి.

'ఏమి'ని సాధారణముగ నవ్యయముగఁ బరిగణింతురు. కాని, 'ఏది'వలె నదియు సర్వనామమే. 'ఏది, ఏమి' రెండును బ్రశ్నార్థకములు; రెండును బూర్వోక్త వస్తువును సూచించును: రెంటిమీఁదను విభక్తి ప్రత్యయములు చేరును. కాని, 'ఏమి'కి బహువచనరూపములేదు. 'ఏది' కున్నవి. ఉదా. ఏమి (భార. ఆది. I. 117; III. 211. VI. 240; VIII. 116); ఏమినీఁగ రాదయ్యో డిరో (భార. భీ. I. 48); ఏమిటనైనను (భార. అశ్వ. II. 185); అద్దేవునియస్తమించుటేమిట (భార. ఆర. VII. 423); ఎప్పుడెయ్యెడ నేమిట నెట్టులరయవలసె నమ్మోయి నాయము (భార. విరా. II. 214); ఏమిటఁ=ఎందువలన (భార. ద్రో. IV. 134); ఏమిటికతన (క. V. 51); ఇవి యేఁటిమాటలు (భార. ఆర. IV. 350; ఉ. IV. 37); ఏమిటివాఁడు (భా. భీ. I. 48); ఏమిటికి నలందురు (భా. ద్రో. II, 257); ఏమిటికి (భార. ద్రో. IV. 88; V. 105); ఏఁటికి (భార. ఆర. V. 385; కర్ణ. II. 72); కలుగనేఁటికిఁ గల్లులకడుపుఁజేటు (భాగ. I. 14); ఏమిటియాఁడు (భాగ. IV, 720);— ఏమి గావ్యమునకు (భాస్క. యు. 1813); నుదానిలో 'ఏమి' 'ఏ' యను నర్థముగలిగి విశేషణమగుచున్నది.— ఇక్కడ పదముల మీఁదవలె 'అది' యనునది 'ఏమిటి, ఏఁటి' అనువానిపైఁ జేరి సమాసము గావచ్చును: ఏఁటిది (భార. విరా. III. 225;)

అస్మదర్థక సర్వనామము.

ప్రథమైకవచనము: (i) ఏను (భారతకవులు 'ఏను' అనియే వాడిరి. 'నేను' ను వాడలేదు)- ఏనేలనడతు ధర్మేతరంబు (భార. ఆర. VII. 338) మారుడైనను నేనేమి సేయుదాన (భార. విరా. II. 62); అనికిఁ జాలనేను (భార. విరా. IV. 59); ఏనుగట్టువాలుదానను (భార. విరా. I. 298); ఏను విడపటనడిగియెద (భార. శల్య. II. 333); ఏనులోనుగా (భార. శాం. VI. 18) ఏనట యొక్కెడ నొక్కరుఁ గానఁగ బోదునట (భా. శాం. VI. 581); ఈ విధమేను నచ్చి (హరి. పూ. IV. 181); ఏను నతఁడు నయనన్ (హరి. పూ. IV. 122); ఇప్పుడేను రాకుండ నొకండు వచ్చి మఱియొండునె (మను. II.48) హల్లుపరమయినపుడు 'ఏను' లోని తుది 'ను' వర్ణము వైకల్పికముగ లోపించును. ఏ మున్ను వెఱతునటరా (భాస్క. శా. 199).

(ii) నేను (ఇది యర్వాచీనరూపము); నేనై చేయఁగవలసిన (ఉ. రా. పు. 33); నేను (పాండు. IV. 158); ఇపుడు వ్యావహారమున 'ఏను' లేదు. పామరజనులు 'నాను' అనియు నందురు. 'నాను' అనున దితర ద్రావిడభాషల యందు సర్వసామాన్యము.

ప్రథమా బహువచనము: (i) ఏము: కావ్యములం దీ రూపమే చాల తఱచుగఁ గాన్పించుచున్నది. నిక్కమున కేమును డస్సితిమి (భార. విరా. I. 154); ఏమయి = మేమున్వయముగా (ప్రభా. III. 71)

(ii) మేము: మేము కౌరవుల ప్రాఁతలము (భార. విరా. I. 285); మేము గోటివచ్చెదము (వరాహ. X. 69); పామరజనులు 'మాము' అనియు నందురు. నేఁటి వ్యవహారమున 'ఏము' లేదు.

(iii) నేము: (S. I. I. IV. 280; 802; భార. అర. V. 199, 200;)- ఇతర ద్రావిడభాషలయందు 'నామ్, నావు' మొద.

(iv) అస్మద్యుష్మ ద్దర్శకము : మనము: మననురాలు నోములెఱిఁగి, (భార. ద్రో. V. 102); ఇప్పుడు మనమంతి గాలుప్రవ్వవలవదు (భార. విరా. V. 10).

ద్వితీయైకవచనము: (i) నన్ను (ˉ): నన్నుఁగూర్చి (పాండు. IV. 191); నన్ను సైఁచునె (హరి. పూ. V. 224.).

(ii) నను (ˉ): నను మిగిలి జగతిఁ గల్పించినవాఁ డెవఁడు (వరాహ. V. 224);

(iii) నా: నా బంటిచే (భార. విరా. II. 176); సహించునె నన్ మరుఁడు (భార. విరా. II, 296); నా = నన్ను (పాండు. II. 207);- నేఁటి వ్యవహారమున 'నన్ను' మాత్రమున్నది.

ద్వితీయా బహువచనము: (i) మమ్ము(ˉ): మమ్ముఁ గినియకుము (భార. అను. I. 76).

(ii) మము (ˉ); మమునాపదలకుఁ బాపితి (హరి. ఉ. IX. 255). మముఁజింతం బాపరాదోక దే(భా. ఉ. III. 72); మము న్నవ్యాకులచిత్తులన్ (భాగ. VI. 28); మముఁబోంట్లు (భార. భీ. I. 12); మముఁ బోఁటులు (భార. ఉ. II. 97; IV. 248);- 'మమ్ములన్' అనికవులు వాడినట్లు గానరాదు. -'మమ్ము' అనిమాత్రము నేఁటి వ్యవహారముననున్నది- 'మమ్ములను' అనునది. 'మమ్మల్ని' అనినేఁడు వినఁబడుచున్నది.

(iii) అస్మద్యుష్మ ద్దర్శకము: మనలన్; ఇది నేఁటి వ్యవహారమునను గలదు.

తృతీయైక వచనము: నాచేత (చే, తోడ, తో); నాచేత నిన్ను వినిన యపుడ పుత్తెంచె (భార. ఉ. IV. 280); బహు. మాచేత (చే, తోడ, తో); మనచేత (చే, తోడ, తో):—మనలచేత (చే, తోడ, తో) అనురూపములను గవులు వాడినట్లు కాన్పింపదు. ఆ రూపములువ్యవహారమున లేవు. 'మనలచేతను' అని బాలవ్యాకరణ కారుఁ డుదాహరించుట ప్రమాదజనితము.

చతుర్థ్యేకవచనము: నాకై, నాకొఱకు; బహు. మాకై, మాకొఱకు; మనకై, మనకొఱకు;- మనలకై, మనలకొఱకు, అని కవులు వాడిన ట్లగపడదు. అవి వ్యవహారమున లేవు.

పంచమ్యేకవచనము: నా వలన (కంటె); బహు. మావలన (కంటె); మనవలన (కంటె)—మనల వలన (కంటె) అను రూపములు కావ్యములందు గానరాలేదు. వ్యవహారమున లేవు.

షష్ఠ్యేకవచనము (i) నా; బహు. మా, మన; 'మనల కొలఁదులు' అని రామాభ్యు. VI. 72 లో నున్నది. పూర్వకవులు దీనిని వాడలేదు; వ్యవహారమున నిదిలేదు.

(ii) నాదు: నాదుకొఱకు (భాస్క. కి. 329); నాదుమీఁదనా (కళా. V. 39); బహు. మాదగు (విష్ణుపు. V. 86); మనదగు; - 'మనలదగు' అని కనఁబడలేదు; పై రూపములెవ్వియు లోకమున వినఁబడవు.

(iii) నాకు (లో, లోపల); బహు. మాకు (లో, లోపల); మనకు (లో, లోపల); - 'మనలకు (లో, లోపల)' అని కావ్యములఁ గనఁబడ లేదు. లోకమునను వినఁబడవు.

సప్తమ్యేకవచనము: నాయందు; బహు. మాయందు, మనయందు; - 'మనలయందు' అని కావ్యములందుగాని వ్యవహారమునఁగాని లేదు.

యుష్మదర్థక సర్వనామము.

ప్రథమైకవచనము: ఈవు, నీవు; బహు. ఈరు; మీరు; ఈరలు, మీరలు; - ఇందు 'ఈవు, ఈరు, ఈరలు' ప్రాచీనములు; నేఁటివ్యవహారమున లేవు; 'మీరలు' కూడ నేఁటి వ్యవహారమున లేదు: నీవెక్కడ బుద్ధి తెరువు లెక్కడ (భార. అర. VII. 297); శత్రులోకమునకు నీవు వధ్యుఁడవుగావు (భార. అర. VII. 286); - ఈరు (భార. ద్రో. V. 38; విరా. V. 123); - 'మీరు' 'మీర్' కూడ నగును: (భార అర. V. 383); - మీరలు (భార. శాం. II. 2; ఉ. IV. 140); మొద. ద్వితీయైకవచనము: నిన్ను, నిను, నిన్; బహు: మిమ్ము, మిమ్ములన్; - నేఁడు 'నిను, నిన్, మిము', అనునవి వ్యవహారమున లేవు—నిను: ఏ పుణ్యురాలొకో యిప్పుడు నినుఁ బుత్త్రుగాఁ గాంచుటకు

మేలికలనుగాంచు (భార. అర. VII. 344); నినునగరే (భార. భీ. III. 250); నిన్: పాపంబు నిన్ద్రెక్కొనున్ (భార. అర. VI. 192); మిముఁబోటులకున్ (భార. అర. VI. 366); మిముఁజూడఁబడయఁగంటి (భాస్క. అర. I. 106); మిముఁబోఁటి (భాగ. I. 449); మిముఁబోంట్లు (భార. శాం. III. 294; శల్య. I. 42); మిమ్ములన్ (భార. ఉ. I. 26) - వ్యవహారమున 'మిమ్మల్ని' అని నేఁడు వినఁబడుచున్నది. తృతీయైకవచనము: నీచేత (చే, తోడ, తో); బహు. మీచేత (చే, తోడ, తో); - మీ (ఈ) రలచేత, మిమ్ములచేత, మొదలగురూపములు కావ్యములందును వ్యవహారమునందును గానరావు. చతుర్థ్యేకవచనము: నీకై (కొఱకు); బహు. మీకై (కొఱకు); - మీ (ఈ) రలకై, మిమ్ములకై, లేవు—పంచమ్యేకవచనము: నీవలన (కంటె); బహు. మీవలన (కంటె); మీ (ఈ) రలవలన (కంటె) లేవు. షష్ఠ్యేకవచనము: నీ, నీదు; నీకు (లో, లోపల) బహు. మీ, మీదు; మీకు (లో, లోపల); - మీలోపల నొకగోవు (భార. అను. III. 83); మీలో నధికమన్యుఁడు లేఁడేమో (భార. ద్రో. II. 233); మీలోమీ రెవ్వపడంగనే (భార. ద్రో. V. 371); నీదైన (భార. అర. V. 346); నీదు మహత్త్వ మెంతయుం జిట్టలుగాదె (భార. అర. V. 223); నీదు నైపుణములకెల్లఁ గలకట్టు (హరి. ఉ. VII. 161); నీదువైన్ (భాగ. X. i. 1482); నీదగు రాజ్యలక్ష్మి (భాస్క. అయో.); మాదగు (విష్ణుపు. V. 86); మీదైన కోపము (భార. అర. V. 185); - (ఈ) మీరల (కు, లో, లోపల) అను రూపములుగాని, మిమ్ముల (కు, లో, లోపల) అనురూపములుగాని లేవు. సప్తమ్యేకవచనము: నీయందు; బహు. మీయందు; - మీరలందు, మిమ్ములందు, అనురూపములు లేవు

ఆత్మార్థక సర్వనామము.

ప్రథమైకవచనము: తాను, తాన్, తా; బహు. తాము, తారు, తమరు. ఇందు 'తారు' కావ్యములందు మాత్రమున్నది; నేఁడు వ్యవహారమునలేదు; నన్నయ 'తారు'ను వాడినాఁడు; 'తాము'ను వాఁడలేదు. 'తమరు'కు పదునాఱవశతాబ్దమునకుఁ బూర్వమందు ప్రయోగములు కాన్పించవనితోఁచుచున్నది. 'తాము'ను నేఁ డాత్మార్థమందే కాక యుష్మదర్థమందును వాడుదురు; 'తమరు' కేవలము యుష్మదర్థమందే వాడఁబడుచున్నది.

ద్వి. ఏ. తన్ను, తను, తన్; ద్వి. బ. తమ్ము, తము ('తమ్ములన్' లేదు); తృ. ఏ, తనచేత (చే, తోడ, తో); తృ. బ. తమచేత (చే, తోడ. తో); చ. ఏ. తనకై (కొఱకు). చ. బ. తమకై (కొఱకు); పం. ఏ. తనవలన (కంటె), పం. బ. తమవలన (కంటె); ష. ఏ. తన (కు, లో, లోపల). ష. బ. తమ (కు, లో, లోపల); స. ఏ. తనయందు, స. బ. తమయందు.

అత్యంతదయాంతరంగుఁడు కృతాహితభంగుఁడు దానుఁ దమ్ముఁడున్ (భార. అర. VII. 154), కర్మశమము తానై కలుగున్ (భార. భీ. I. 202); ఏమీ పౌండ్రుఁడు దానుఁ జుట్టములునై యేతెంచెనే (హరి. ఉ. VI. 203); అతనికిం దాం బుట్టిరి (S. I. I. VI. 628; ఇందు 'తాము = తాం'); నోముల్ వేయును నోఁచి తా అంకాడంగఁ దొడంగినట్లు (ఒం. రఘు. శత. 6); తారు (అర. V. 58, 307, 373, 409; అను. V. 247; సౌ. I. 27); తార = తారే (విరా. II. 35; భీ. I. 204); తన్నుమఱచి (మను. VI. 34); తన్నుఁ గానరాక పెగిది వీచినన్ (నిర్వ. VIII. 24); తనుఁగొల్వఁగన్ (భార. అర. VII. 37); తనుమెఱసి (భార. విరా. I. 140), తనున్ = తన్ను (భార. అర. VII. 37; దో. I. 22; 24; శాం. VI. 394); తనుఁ జుట్టిరా (ఉ. హరి. II. 84); తనునగరె (నిర్వ. V. 90); తనను (హరి. పూ. IV. 83; ఇది యపూర్వరూపము; గణముకొఱకై యుండును); తన్ = తన్ను (కాశీ. II. 80); తన విల్లునిల్పి (భార. భీ. III. 401); తప్పుతనదెన లేదు (భార. ఉ. IV. 5); తన యిచ్చినదివియ (S. I. I. IV. 1008); తమ తల్లిందండ్రికి (S. I. I. IV. 751); తమతల్లితండ్రికి (S. I. I. IV. 919: గౌరవార్థమున నేకవచనమునకు బహువచనము); తమకట్టించిన శనివారమండపము (S. I. I. V. 138- గౌరవార్థమున ఏక. వ. కు బహువ.) తమతల్లి దండ్రిం గారికిన్ని (S. I. I. IV. 789- గౌరవార్థమున ఏకవ. నకు బహువ.)-తనదులోనన్ (పాండు. IV. 78, గణముకొఱకు కర్తృ); తనకెదిరి (భార. భీ. I. 48); భీష్మునకుఁదనయందు గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత (భార. భీ. I.); హంసి తానయై ధరణికిడిగ్గి (ప్రభా. III. 8).

'తారు' నుండియేర్పడిన ప్రథమేతర విభక్తి రూపములు లేవు. 'తమరు' నుండి 'తమరిని, తమరిచేత, తమరితో, తమరికొఱకు, తమరివల్ల (కంటె), తమరికి (లో, లోపల), అనురూపములు వ్యవహారమునందుగలవు. కావ్యములందు లేనట్లే తోఁచుచున్నది.

'తాను' పదమును దాని యితరవిభక్తి రూపములును నాత్మార్థమున ప్రథమపురుష సర్వనామము లగుటయేకాక యితరార్థములందును నుపయోగింపఁబడినవి.

దానవి తనకున్ (= నాకు) మగడవగుమనిన (భాస్క. అర. I. 145) తన్గొల్వ నేఁటికోమెదన్ (భాస్క. కి. 515 = అతనిని); ముల్లోకములకె ముత్తవన్నాకుఁ దల్లివిగాన నాతల్లి ! నీయట్టి తల్లివి గలుగంగఁదనకు (=నాకు రోగంబు నెల్లెడ బొందంగ నెట్టుండవచ్చు (బసవపు. పు. 70); పెనిమిటితన్ను

(= నన్ను) జంపినఁ జంపనిమ్ము అనుచుఁ దూపొడువ కే నరిగితినపుడు (బసవపు. పు. 66); ద్విజులము దార (= మనము) యంత్యజులముగాక ద్విజులమే యని చాఁగి వెండియు మ్రొక్కి (పండితా. పు. 159); కుసుమాస్త్రహతికిఁదా (= నేను) గుఱియైతి (పండితా. పు. 333); దొడ్డప్రోతనకు (= నాకు) నీతోడి కూటంబు (పండితాపు. 389); తన కిందు పోయెన నననేల (= నాకు; పండితా. పు. 482); తా రామభద్రుండన్ (=నేను) (భాగ. I. 17); తా (=అతఁడు) వచ్చె సుదర్శనాయుధుఁడు (భాగ. X.); ఏమఱకుండని తాను ప్రబోధించె (= అతఁడు) (భార. ఆది. VI); నీవు సెప్ప నొడికంబుగఁ బూనిన యీ ప్రబోధముం దనకివు డంకితంబు ప్రమదంబుగఁ జేయుము (=నాకు) (రుక్మాం. I.); మొద.

"కర్తృబహుత్వంబునఁ దనతనకుఁ దమతమయునగు" (ప్రౌఢ. పు. 37); తమతమపుత్త్రుఁడుగాఁ జిత్తములం జేకొని దయను బృథగ్భావములేక ముదంబునఁ బెంచిరి (భార. ఆర. III.) తనుతమయొద్దిబలంబులు (భార. విరా. V. 65); - కాని, అందఱు తనతనమది నున్న తెఱఁగుఁ దథ్యమ చెపుఁడా (భార. విరా. I. 65); తీర్చికొనుఁడు తనతిన వాహనములు (భార. విరా. IV. 89); మొద.

తనుదాన్, తనుదాన (నె), తనంతనె అనువాని కితరు సహాయములేక యని యర్థము: తనుదా (భార. విరా. I. 103); తనుదానదాచికోలు (భార. ఉ. I. 348); తనుదాన కౌఁగిలించెను (సిం. నార. శత. 30); తనంతనె (భాగ. IV. 699); తనుదాన తోఁజిఁగిన పచ్చకప్పురపుసజము (మను. II); ఇట్లే, వానికి వాఁడె, వీనికి వీఁడె, నాకు నేనే; మొద.

'తమకతమకతనియు' (భార. ఆర. VII. 76; ద్రో. II. 71; భీ. II. 342) = 'ఎవనిమట్టుకువాఁడు తనియు' అని యర్థమగునేమో.

'మద్యంత త దేత ద్యుష్మ దస్మ దాత్మ శబ్ద పూర్వకం బౌతట శబ్దంబు పృథగర్థకంబగు: వానియంతట వాఁడున్నాఁడు. మొద.' (ప్రౌఢ. పు. 48).

సంఖ్యావాచకములు.

ఇంతకుఁ బూర్వము ఏకవచనము బహువచనము అను వానిని గూర్చి ముచ్చటించి యుంటిమి; కాని, ఏక, బహువచన పరిజ్ఞానమున మాత్రమే వ్యవహారము సాగదు. ఒకటి కంటె నెక్కువయగు వస్తువు లెన్నియో సరిగ నిర్ణయింపవలసి యుండును. అప్పుడు సంఖ్యలను ప్రత్యేకముగఁ దెలియఁ జేయు శబ్దములు కావలసి యుండును. కాని, అనంతమయిన సంఖ్యాసముదాయ మంతటిలోను నొక్కొక్కదాని కొక్కొక్క పదము నేర్పఱుచు కొనుటకు సాధ్య ముకాదు. కావుననే యాయా భాషావర్గము లందలి భాషలను మాట్లాడువారు

సంఖ్యల పేళ్ల విషయమున నొక మితి నేర్పఱుచుకొని అంతకు పై సంఖ్యలను జెప్పవలసి నప్పు డన్ని మితులును బైఁగా మిగిలిన విడివస్తువుల సంఖ్యను దెలుపుకొనఁ జొచ్చిరి. ఒక్క భాషలోనే యనేక విధములగు సంఖ్యామితి వాచక పదము లుండవచ్చును. తెనుఁగున నన్నిటి కంటె తక్కువ వర్గము 'జత'; ఇందు రెండేసి వస్తువు లొక మితిగ నేర్పడును; దేహావయవములలో కన్నులు, చెవులు, ముక్కుఁ జెరమలు, చేతులు, కాళ్లు, అన్నియు జతలుగా నున్నవి. తల్లి, తండ్రి; ఆలు, మగఁడు; పుంజు, కోడి; ఉపాధ్యాయుఁడు, శిష్యుఁడు; అని యీ రీతిగ రెండు రెండ్లుగ జతలు కనఁబడుచున్నారు. కావున జతలుగ లెక్కించుట స్వాభావికమే. రెండు రెండుగఁ గానవచ్చు వస్తువుల సంఖ్యకు వేర్వేఱు పేళ్లను నుండవచ్చును; అందొకపే రొకవిధమగు వస్తువులకును నితరము లితరములగు వస్తువులకును మాత్ర ముపయోగింపఁబడును; కొన్నివస్తువుల విషయమున రెండు, మూఁడు పదములను గూడ నుపయోగింపవచ్చును; ఉదాహరణమునకుఁ దెనుఁగున 'కవ, జంట, జత, దోయి' మొదలగు పదముల నుపయోగింపవలసి వచ్చినప్పుడు 'అడుగుదోయి' అందురుగాని అడుగుఁగవ, అడుగు జంట (జత), అని యనరు. 'క (చ) ను దోయి', క (చ) నుఁగవ' అందురుగాని 'క (చ) ను జత, క (చ) ను జత' అని యనరు; 'చెప్పుల జత' అందురుగాని చెప్పుల కవ (జంట, దోయి) అని యనరు. 'తమ్ముఁదోయి' (భార. అశ్వ IV. 143) అను ప్రయోగము గలదు. ఇట్లే యింకను నీ విషయమున నెంతయో వైచిత్రి గలదు. వస్తువుల నెంచునప్పుడు రెండు (మూఁడు, నాలుగు, మొద.) జతలుమ బై నొకటియు నేర్పడును; కాని, యీ సంఖ్యా పద్ధతివలన ఒకటి, రెండు, మూఁడు, మొదలగు సంఖ్యావాచక పదముల ప్రయోజనము లేకుండఁబోదు. వస్తువులను మూఁడు మూఁడులుగా నెంచు సంప్రదాయము తెనుఁగున లేదు; నాలుగులుగా నెంచుట గంజాము జిల్లా యందున్నది; నాలుగు వస్తువుల సమూహమున కచట 'పుంజీ' యందురు' వస్తువుల నెంచునప్పుడు రెండు పుంజీల ఒకటి, మూఁడు పుంజీల మూఁడు, పది పుంజీల రెండు, అని యీ రీతిగఁ జెప్పుదురు. కాని, యిందువలనను సాధారణ సంఖ్యల యావశ్యకత తొలఁగిపోదు. 'పుంజీ' అను పదము గంజాము జిల్లాకు దగ్గఱగ నివసించు సవరల భాషలో 'ఉంజీ' అని కాన్పించుచున్నది. తెనుఁగువా రా పదమును సవరలనుండి గ్రహించిరో సవరలే తెనుఁగువారి నుండి గ్రహించిరో చెప్పలేము. పండ్లు, కాయలు, పిడుకలు, మొదలయిన కొన్ని విధములైన వస్తువులను మాత్రమే పుంజీలుగ లెక్కింతురు. పుంజీల లెక్క మఱి కొన్ని తెలుగు జిల్లాల యందును నుండిన నుండవచ్చును; కాని, యిది సర్వ సామాన్యము కాదు. ఐఁదైదులుగఁ గూడఁ దెనుఁగున లెక్కించుట

గలదు; ఐదు వస్తువుల సముదాయమునకుఁ 'చేయి' అని పేరు. చేతిపై నైఁదు
వ్రేళ్లున్నవి గనుక వానిని బట్టి లెక్కించుట లోకమందంతట నాచారముగ
నున్నది. ఫుజీలుగ లెక్కించు వస్తువులనే చేతులుగ లెక్కింతురు. ఆఱు, ఏడు,
ఎనిమిది, తొమ్మిదేసి వస్తువుల సమూహములకుఁ దెనుఁగునఁ బ్రత్యేకముగఁ
బేళ్లులేవు. 'పదేసి' గ లెక్కించుట సర్వసామాన్యము. ఈ పద్ధతి యిండో-
యూరోపియను భాషలయందెల్లఁ గలదు. పదులుగ లెక్కించు దశాంక పద్ధ
తిని, సున్న నుపయోగించు పద్ధతిని హిందూ ఆర్యులు కనుఁగొనిరని చెప్ప
దురు. ప్రాచ్యకాలపు రోమనులు [illegible] లుగ లెక్కించుచుండిరి. అట్టి పద్ధతి
కింగ్లీషున 'డూవో-డెసిమల (Duo-decimal) పద్ధతి' యని పేరు. నేఁ డింగ్లీషు
నెల పేళ్లలో నా సంఖ్యాపద్ధతి కొంత నిలిచియున్నది. సెప్టెంబరు, అక్టోబరు,
నవంబరు, డిసెంబరు, నెల లింగ్లీషున నేఁడు తొమ్మిది, పది, పదకొండు,
పండ్రెండవ నెలలుగనున్నవి; కాని, వాని వ్యుత్పత్త్యర్థమునుబట్టి చూచిన
యెడల నవి ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది, పదియవ నెలలు కావలసినది. ఇరువదు
లుగ నెంచుటయుఁ [illegible] గొన్ని మండలములందు గలదు. నేఁటి పై
శాచీభాషలయందెల్ల సంఖ్యామానము [illegible] ననుసరించియే యున్నది;
ముండాభాషలయందు దశాంక పద్ధతియు వింశత్యంక పద్ధతియుఁ గూడఁ గలవు.
అందు 'ఏఁబది' అనుటకు '[illegible]' అను నర్థమిచ్చు పదముల
నుపయోగింతురు. '[illegible]మైదు' [illegible] తెనుఁగున వ్యవహారము
గలదు; ఇది '[illegible]' (=నాల్గవ భాగము) శబ్దభేదము; [illegible]లో నాల్గవభాగ
మని యర్థము; ఒకటిలో నాల్గవభాగమునకును 'పాతిక' యనియే యందురు:
'మూఁడు మువ్వాతిక.' మొదలు. [illegible] ప్రకారమున 'ఎనుబది' లుగ
లెక్కించి అట్టి వర్గములకు 'పణము' లందురు. 'నూఱు, వేయి, లక్ష, కోటి
మొదలగు వ్యవహారము దశాంకపద్ధతి ననుసరించిన సంఖ్యావాచక పదముఁ
క్రమము.

భరతవర్షమందలి యార్యభాష లన్నిటియందును దశాంకపద్ధతియే
యున్నది. సంస్కృతమందును నిట్లే కలదు. వింశతి=రెండుపదులు; త్రింశత్ =
మూఁడుపదులు; చత్వారింశత్ = నాలుగుపదులు; పంచాశత్ = అయిదు
పదులు; షష్టిః = ఆఱుపదులు; సప్తతిః = ఏడుపదులు; అశీతిః = ఎనిమి
పదులు; నవతిః = తొమ్మిదిపదులు; మొద. వింశతి, షష్టి, సప్తతి, అశీతి, నవతి
శబ్దములలోని తుది 'తి' వర్ణము 'పది' యను నర్థముగలది; అది కేవలము
స్త్రీ ప్రత్యయముకాదు. అది ప్రాకృతమున 'డి, యి, ఇ,' లుగ మాఱును.
తెనుఁగున పది, ఇరువది, ఇరువయి, మొదలగు వాని తుదివర్ణముల నీ సందర
మున స్మరింపవచ్చును. 'పది' కి పూర్వమందు రెండు, మూఁడు, మొదల

పదములనుజేర్చి ఇరువది, ముప్పది, మొదలగు నర్థమిచ్చు సంప్రదాయమున సంస్కృత ద్రావిడభాషలకు సామ్యముగలదు. సంస్కృతమునఁ దొలుత 'తొమ్మిది' ని దెలుపుపదము ప్రత్యేకముగ లేకుండి యుండవలెను; కావుననే 'క్రొత్త' అను నర్థముగల 'నవ' అను పదము సంస్కృతాంకములందు చేరినది. పందొమ్మిది, ఇరువది తొమ్మిది, మొదలగు వానిని దెలుపుటకును సంస్కృతమున పదములు లేకుండెను; వానిని దెలుపుటకు వానిపై యంకెలగు 'వింశతి, త్రింశత్, చత్వారింశత్' మొదలగు పదములకుఁ బూర్వమందు 'ఊన' అను అనుపదమును సంస్కృతమున మాట్లాడువారు చేర్చుకొనుచుండిరి. 'ఊన' అను పదమునకు 'ఒకటి' అని మొదటి యర్థము. ఇదియే లాటినుః ఊనున్; గ్రీకుః ఓయ్‌నోస్; ఇంగ్లీషు: వన్, యూనిట్, యూనియన్, మొదలగు పదములందు గానవచ్చుచున్నది. అదిచేరునప్పుడు మధ్యమపదలోపి సమాసమేర్పడి ఊనవింశతిః అనఁగా 'ఒకటి (తక్కువ) ఇరువది, ఊనత్రింశత్ = ఒకటి (తక్కువ) ముప్పది' అనునర్థములు గలిగినవి; దీనిని బట్టి సంస్కృతమున 'ఊన' పదమునకు 'తక్కువ' అనునర్థము గలిగినది; పాదోన = పాతిక తక్కువ; మొద. ద్రావిడభాషలయందును దొలుత 'తొమ్మిది' కిఁ బ్రత్యేకముగ మాటలేకుండనుండవలెను. కాని, సంస్కృతమునుండి ద్రావిడులు 'నవ' అనుపదమును గ్రహింపక 'ఊనవింశ'తీత్యాది సంప్రదాయము ననుసరించి 'పది'కిఁ బూర్వమందు దామును 'ఊన' పదమును జేర్చికొని యుందురు. ద్రావిడభాషలయందును 'ఊన' పదము 'ఒం, ఒణ్-దు, ఒణ్-ఙు; ఒన్-దు' మొదలగు పదములయందు గాన్పించుచునే యున్నది. 'పది'కిఁ బూర్వమం దిట్లు 'ఊన' పదమును జేర్చుకొన్నను ద్రావిడులు పందొమ్మిది, ఇరువదితొమ్మిది, మొదలగు చోట్ల 'ఊన'ను జేర్చుట మానుకొనిరి; 'ఏక'నుండి 'అష్ట'వఱకును క్రిందిపదికి జేర్చి, 'తొమ్మిది'కిఁ బ్రత్యేకముగ నేర్పడిన పదమునుగూడ నట్లే చేర్చుట వారికి స్వాభావికముగనే కాన్పించెను. 'నవ'ను క్రింది 'దశత్తు'కుఁ జేర్చుట సంస్కృతమునను లేకపోలేదు: చూ. 'నవనవతిః' మొద. కొన్ని 'దశత్తు'లకుఁ బూర్వమందు 'నవ' చేరకుండుట సంస్కృత భాషా సంప్రదాయమున నిలిచినది. కాని, సంస్కృతమునకు సంబంధించిన యన్ని యాధునిక భాషలందును 'నవ'తో సంబంధించిన పదము క్రిందిదశత్తుకు చేరుచున్నది.

సంస్కృత సంప్రదాయమునకును ద్రావిడ సంప్రదాయమునకు పదులకుఁ బై యంకెల పరిగణనమున భేదముగలదు. సంస్కృతమున నాయా దశత్తులకుఁ బై నున్న విడి యంకెలను దెలుపు పదముల నా దశత్తులను దెలుపు పదములకుఁ బూర్వమందు చేర్తురు; ద్రావిడ భాషలలో వానికిఁ బరమందు చేర్తురు. ఏకాదశ, ద్వావింశతిః, త్రయస్త్రింశత్, చతుశ్చత్వారింశత్ = ఒక

టింబది, రెండునిరువది, మూఁడున్ముప్పది, నాలుగున్నలువది మొదలయినవి. ద్రావిడము : పదునొకండు, ఇరువది(యు)రెండు, ముప్పది(యు)మూఁడు, నలువది(యు)నాలుగు; మొద. సంస్కృతమునం దిట్లున్నను దానికి సంబంధించిన కొన్ని ప్రాచీనాధునికార్యభాషలయందును ద్రావిడభాషల యందువలెనే యెక్కువగనున్న యంకెలను దశత్తులకుఁ బరమందుచేర్చు సంప్రదాయము లేకపోలేదు. ఇంగ్లీషున పదకొండు నుండి పందొమ్మిదివఱకును సంస్కృత సంప్రదాయమున్నది. ఇరువదికిఁ బై సంఖ్యలయందు ద్రావిడమునందలి సంప్రదాయము వంటిదే యున్నది. థర్‌టీన్ (Thirteen) = మూఁడుంబది;' ఫోర్‌టీన్ (Fourteen) = నాలుగుంబది; నైన్-టీన్ (Nineteen) = తొమ్మిదింబది; మొద. కాని, ట్వెంటి-వన్ (Twenty-one) = ఇరువదియొకటి; థర్టీ-టూ (Thirty-two) = ముప్పదియురెండు; మొద. జర్మను మొదలగు భాష లిప్పటికిని నీ విషయమున సంస్కృతి సంప్రదాయమునే యనుసరించుచున్నవి. ప్రాచీన ప్రాకృతములలో సంస్కృతి సంప్రదాయమే యున్నను నేఁటి పైశాచీభాషలలో ననేకములం దెక్కువయగు నంకెలను క్రిందిపదులకుఁ జేర్చుటయే సంప్రదాయముగ నున్నది. ఇండియాలోని నేఁటి కొన్ని యార్యభాషలు సంస్కృత సంప్రదాయమును, కొన్ని పైశాచీ సంప్రదాయము ననుసరించుచున్నవి. పైశాచి ననుసరించిన వానిలో ద్రావిడభాషలు చేరినవి.

ద్రావిడభాషలకు ప్రాకృతభాషలయందు గాని నేఁటి ద్రావిడేతరార్యభాషలందుగాని సంఖ్యావాచకపదముల విషయమున నెక్కువపోలికలు కనఁబడవు. యూరోపియనుభాషలందును ఐరేనియను భాషల ననుసరించి వీనికెక్కువ సామ్యము గాన్పించుచున్నది. సంఖ్యావాచకపదములు ద్రావిడభాషలయందు ప్రత్యేకముగఁ బుట్టినవో, లేక నేఁటి ప్రచారమునుండి తొలఁగిన యే పైశాచ్యాది భాషలనుండి యైన వానియందు చేరినవో నిర్ణయించుట కష్టము. ఐరేనియనుభాషలయందలి స్వరపరిణామ సంప్రదాయమును బట్టియు, నేఁటి కొన్ని పైశాచీ భాషలయందలి కొన్నిరూపములను బట్టియు నాలోచించి పరిశోధన చేసినయెడల ద్రావిడ సంఖ్యావాచకపదముల స్వరూపనిర్ణయమున కొక సూత్రము చిక్కునేమో వెదుకవలసియున్నది. అట్టి ప్రయత్నము చేయుటకు ద్రావిడభాషలయందలి ఒకటినుండి పదివఱకుఁ గల సంఖ్యలఁ దెలుపు పదముల నొకచోటఁ జేర్చి యితరభాషలయందు వానిని బోలినపదము లున్నచో వానిని జూపి, లేనియెడల వ్యుత్పత్తి నూహింపవలసియున్నది.

[త. = తమిళ్; కొర్. = కొర్వి (బెల్గాము); కై. = కైకాడి (షోలాపూరు); మ. = మలయాళము; క. = కన్నడము (బెల్గాము); కు. = కురుఖు

(పలమన్) ; మల్ = మల్తో ; కూ = కూఇ (ఖోండ్ మలలు) ; గో = గోండీ (మండ్ల) ; తె = తెలుఁగు ; బ్రా = బ్రాహూఇ (కలత్.)]

ఒకటి

త. ఒన్రు, ఒరు, ఓర్ ; కోర్ : ఒణ్డ్ ; కై : వణ్డ ; మ. ఒరు : క. ఒన్దు; కు. ఒణ్టా ; మల్, ఒర్తె, ఓణ్డ్-ఒన్డ్ ; కూ. రొ(ణ్డి), ఏక ; గో. ఉణ్డీ ; తె. ఒకణ్డు, ఒణ్డు ; బ్రా. అసిట్. వీనిలో ననేకరూపములకు 'ఒన్' అనునది మూలము; కొన్నిటిలో ననునాసికత్వము నేఁడు పోయినది; కాని, తొలుత నన్నిభాషలయందును నుండియుండవలెను. 'రొణ్డి' యనునప్పుడు తొలి ఒకార మునకు స్థానవ్యత్యయము కలిగినది ; బ్రాహూఇ లోని 'అసిత్' కు ద్రావిడ మూలము లేదు.

ద్రావిడేతరార్యభాషలలో 'ఊన' శబ్దము మూలముగాఁ గల పదములు చాల భాషలలో నేకార్థవాచకములుగ నున్నవి.

తెనుఁగునందలి 'ఒక(టి, ఁడు, రుఁడు)' అనునది సంస్కృతమందలి 'ఏక' శబ్దమునుండి కలిగినదని యాంధ్రపండితుల యభిప్రాయము. ఈ వ్యుత్పత్తి యసంభవము కాదని కాల్డువెల్లు ఒప్పుకొనుచున్నాఁడు. కాని, యా రెండు పదములకుఁ గల సంబంధము చాల దూరమనియు, నేకార్థవాచకము లగు బంగాలీ: ఒక్, పెర్షియను 'యక్' అనువానికిని ఏకశబ్దమునకును గల దగ్గఱ సంబంధమును 'ఒక, ఏక'లకుఁ జెప్ప వీలులేదనియు నాతని యభిప్రా యము. అయినను నాతఁడు 'ఒక' యనునది 'కలుపు, చేర్చు, అను నర్థముగల 'ఒ' అను ద్రావిడధాతువుతో సంబంధించినదని చెప్పుట యుక్తమని చెప్పి యున్నాఁడు. కాని, 'ఒ' యను ధాతువునుండి 'ఒక్క' అను పద మెట్లు కలు గునో సరిగ నిర్వచింపలేదు. ఇట్లు ద్రావిడ ప్రాణాయామముగ వ్యుత్పత్తి నేర్ప ఱుపఁ బాటుపడుటకంటె, బంగాలీ, పెర్షియను భాషలయందువలె తెనుఁగ లోని 'ఒక' కూడ నతి ప్రాచీనకాలముననే యేకశబ్దమునుండి యేర్పడినదని చెప్పుటయే బాగుండును.

రెండు

త. ఇరణ్డు, ఇరు, ఇర్; కోర్. రణ్డ్; కై. రణ్డ; మ. రణ్డు; క. ఎరడ కు. ఎణ్డ్ ; మల్. ఇవ్ఱ్, ఏణ్డిస్ ; కూ. రిణ్డి, దుఇ; గో. రణ్డ్ ; తె. రెణ్డు (వ్యవహారమున : రొణ్డు), బ్రా. ఇరట్.

ఈ రూపములను బోలిన ద్రావిడేతరార్యభాషారూపములు గా రావు. కాని తెనుఁగునందలి వ్యవహారమున 'రొండు' అను రూపమునుబట్టి !

తెనుఁగున పసిపిల్లలు 'రెండు' కు
వ్యుత్పత్తిని నిర్ణయింప వచ్చునేమో. తెనుఁగున పసిపిల్లలు 'రెండు' కు 'గొండు' గ
'దొండు' అని యందురు. ఈ యుచ్చారణము రానురాను 'గొండు' గ
మారును. పెద్దవారుకూడ సర్వత్ర 'రొండు' అని వాడుట గలదు. 'దొండు'
లోని తొలి 'ద' కారము తెనుఁగునందే రేఫముగ మారినదని యనుకొన
వలెను. 'దొండు' అను రూపము శబ్దరత్నాకరమునఁ జేరినది. దొందడి, దొంద
డించు, దొందము, అను రూపములను 'దొందు' తో సంబంధించినవే. ఇవి
యన్నియుఁ గావ్యముల కెక్కినవి. ఇద్దఱున్ దుర్జయ శత్రుసైన్యముల దొందడి
నేమయిరొక్కొ (భార. ద్రో. IV. 129); తెగి రాలు హారముక్తికములు సత్రు
బిందువులు నేర్పఱుప రాక దొందడింప (హరి. పూ. IX.); మొద. సంస్కృతి
ద్వంద్వశబ్ద మపభ్రంశప్రాకృతమున 'దొందు' అగును. దకారమ
ప్రాకృతమున రేఫముగ మారును: త్రయోదశ = తేరహ = తేరహ:
హిం. తేరా; ద్వాదశ = బారస = బారహ = హిం. బారా; మొద. పదమధ్య
మందలి 'ద' కారమే కాక పదాది దకారమును రేఫముగ మారవచ్చున
చూ: దిమ్మ (పట్టు) = రిమ్మ (పట్టు); దొమ్మ = పశువుల కొమ్ములకు గల
రొంప = మనుష్యుల కొమ్ముల సంబంధించిన రోగము; ...
మొద. తెనుఁగున నే పిల్లలును పెద్దవాగును కూడ 'దమ్మ' అనుటకు 'దా'
యనుట కలదు. పెద్దవారి భాషలో నొక్కొక్క 'రా' గ మారును.
సంస్కృతమందలి తెష్ = ప్రా. రంప; స. గమన = ప్రా. రంప (-
ణ; స. దౌవారిక = ప్రా. ద్వారిఅ; అను వానిని బట్టి పదాదినుండు
ద' లు రేఫముగ మారుట గానవచ్చును. పదాది 'ద' కారము రేఫము
గాకున్నను లకారముగ మారుట యుక్తమని పైశాచీ భాషలయం
గలదు: పష్టో భాషలయందెల్ల 'దశ = 10' అనుదాని 'లస' గ మారుచున్న
ఘల్ఛ - భాషలలో 'దశ' = 'లస' గ మారుచున్నది; పైశాచీ
యగు కాఫిర్ - వెరో భాషలో స. ద్వ = దో = లూ, అయి
అట్లుండే దశ = లెశ, అయినను లకారము రేఫముగ మారుట మత్తియు
పొట్టు మాత్రము. పై దానినిబట్టి సంస్కృతపదములు ప్రాకృత
మారిన విధమును పట్టియు, ప్రాకృతమునందలి యుదాహరణము
బట్టియు, ఆధునిక పైశాచ్యాది భాషలయందలి మార్పు ననుసరించు
గునవే కలుగుచుండు మార్పును బట్టియు పదాది 'ద' కారము రేఫ
మారుట వింత గాదనియు, సంస్కృత 'ద్వంద్వ' శబ్దమునుండి యేర్ప
'దొండు' ప్రాకృతావస్థ ద్వారా తెనుఁగున నిలిచి యంత కంత
'రొండు' గను 'రెండు' గను మారినదనియు చెప్పుటయందు దోషము
... పదాదిని రేఫము నుచ్చరించ

వీలులేక 'రెండు' 'ఇరండు' గ మాఱియుండునేమో. ఈ వ్యుత్పత్తిని గూర్చి తజ్జ్ఞులు నిష్పక్షపాతముగ నాలోచింతురు గాక.

మూఁడు.

త. మూన్ఱు, మూ, ము; కోర్. మూడ్; కై. మూణ్ణు; మ. మూన్ను; క. మూఱు; తు. మూణ్డ్; మల్. తీన్; కూ. మూన్జి, తిని; గో. మూణ్డ్; తె. మూఁడు; బ్రా. ముసిట్.

పై వానిలో మల్తోలోని 'తీన్', కూయిలోని 'తిని' అనునవి హిందీ మొదలగు భాషలనుండి యాభాషలలోఁ గ్రొత్తగఁ జేరియుండును. తక్కిన రూపముల కన్నిటికి 'మూన్' అనునది మూలమగును. ద్రావిడేతరభాషలలో దేనియందును దీనిని బోలిన త్ర్యర్థవాచకపదము కానరాలేదు.

నాలుగు.

త. నాఙ్గు, నాలు, నాల్; కోర్. నాల్; కై. నాల్; మ. నాలు; క. నాల్కు; తు. నాఖ్; మల్. చార్; కూ. నాల్గి, సారి; గో. నాలూంగ్; తె. నాలుగు; బ్రా. చార్.

వీనిలో మల్తోలోని 'చార్', కూయిలోని 'సారి', బ్రాహుఇలోని 'చార్' అనునవి హిందీ మొదలగు భాషలనుండి క్రొత్తగా నాభాషలయందు చేరియుండును. తక్కిన రూపముల కన్నిటికిని 'నాల్' అనునది మూలరూపము. దీనిని బోలిన రూపము ద్రావిడేతరభాషలయందు కానరాలేదు; కాని, యుత్తర హిందూస్థాన భాషలలోఁ గొన్నియెడల 'చతుర్ శ్వః' = నాలుగు దినముల పిమ్మట అనుటకు 'నర్సో' అని యున్నట్లు లింగ్విస్టిక్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియాయందు తెలుపఁబడినది. ఇందలి 'నర్' యొక్క వ్యుత్పత్తిని దెలిసికొనినచో ద్రావిడమందలి 'నాల్' కుఁ గూడ వ్యుత్పత్తి తేలును. కాని, యట్లు కనుగొనుట కాధారము లెవ్వియుఁ జిక్కలేదు.

అయిదు.

త. ఎయ్న్దు, ఎయ్న్; కోర్. అఞ్జ్; కై. ఆఞ్జ్; మ. అఞ్జు; క. ఏను, ఐదు; తు. పంఛే; మల్. పఛ్; కూ. సిఞ్గి, పాను; గో. సైయూంగ్; తె. అయిదు; ఐఁదు; ఏను; బ్రా. పఞ్.

వీనిలో మల్తో: పఛ్; కూయి: పాను; బ్రాహుఇ: పఞ్, అనునవి 'పంచన్' శబ్దభవములై హిందూస్థాన భాషలలోని రూపములను బోలియున్నవి. కూయిలోఁ అవి తరువాతికాలమున నా భాషలలోనికిఁ జేరియుండును.

'సిక్ట్,' గోండీలోని 'సైయూంగ్' అనువానిలోఁ దొలుత 'స' కారము చేరి నది; ఏల చేరినదో తెలియదు. పయి రూపముల కన్నిటికిని 'పంచన్' అను సంస్కృతరూపమే మూలమైయుండును. తొలి పకారము హకారముగను, హకారము అకారముగను, చకారము జకారముగను, తద్ద్వారా దకారము గను మాఱి యా యా రూపము లేర్పడియుండును. పదిహేను, పదహైదు (అనంతపురము) అను వ్యావహారిక రూపములలో నింకను హకారము మిగిలి యున్నది.

ఆఱు

త. ఆఱు, అఱు; కొర్. ఆర్; కై. ఆర; మ. ఆఱు; క. ఆఱు; కు. ఛన్ సొయే; మల్. చో; కూ. సజ్గి; స; గో. సారూఙ్గ్; తె. ఆఱు; బ్రా. షష్.

పై వానిలో మల్తోలోని 'ఛో', కూయిలోని 'సజ్గి, స,' బ్రాహూఇలో 'షష్' అనునవి సంస్కృతములో 'షష్' కు సంబంధించినవి. ఛో, ఛః, మొదలగు రూపము లుత్తర హిందూస్థానభాషలయందెల్ల నున్నవి; వానినుండి యీ భాషలలోని కవి తరువాతి కాలమునఁ జేరియుండును. తెక్కన రూపముల కును 'షస్' అనునదియే మూలమై యుండును. ఐరేనియను భాషలో పదాది సకారము హకారముగ మాఱును: సప్త = హప్త; సింధు = హిందు; సోమ = హోమ; మొదలయినవి. ద్వాదశ = హిం. బారా; త్రయోదశ = హిం. తేరా, మొదలగు వానిలో శ = స = ర, అనుకృతి మార్పు కాన్పించుచున్నది. ప్రాకృతమున శ్రు = హణ; శ్రుత = హణి అ; అనువానియందలి శవర్ణము నకు హకార మాదేశమయినది. తెనుఁగునను నిట్టి మార్పులు లేక పోలేదు: సోయగము, చూ. హొయలు; సార్థ. చూ. హత్తు: మొ. పై యుదాహరణ ముల సామ్యమున సంస్కృతమందలి 'షస్' ప్రాచీన ప్రాకృతములందే హర్, హర్, లుగ మాఱి యైరేనియను భాషలకు సంబంధించిన పైశాచీభాషల ద్వారా ద్రావిడభాషలందు మొదటినుండియు నెలకొని యున్నవని చెప్ప వచ్చును. 'ఆఱు' తొలుత హకారాదియై యుండెననుటకు వ్యవహారమునఁగల 'పదహారు' లోని హకారము సూచించుచున్న దనవచ్చును.

ఏడు.

త. ఏఱు, ఎఱు; కొర్. అగ; కై. అగ; మ. యేఴు; క. ఏఱు, ఏళు; కు. సత్తే; మల్. సాత్; కూ. ఒద్గి. సాతు; గో. యేరూఙ్గ్; తె. ఏడు; బ్రా. హప్త్.

పై వానిలో మల్తో 'సాత్; కూయి: సాతు; బ్రాహూఇ: హఫ్త్ అనునవి సంస్కృత 'సప్త' అనుదానినుండి కలిగినవి; వానిలో 'సాత్, సాతు

అనునవి ఉత్తరహిందూస్థాన భాషలయందెల్ల నున్నవి. 'హఫ్త్' అనుదానిలో స = హ, అను మార్పు ఐరేనియనుభాషా సంప్రదాయము ననుసరించినది. తక్కిన రూపములుగూడ 'సప్త' నుండి కలిగినవే. అవి ఐరేనియను భాషలకు సంబంధించిన పిశాచభాషలయందు సప్త = హాత్థ = హేత్థ = * హేడ్, అను రీతిని కలిగియుండును. ఆది హాకారము తెనుఁగు వ్యవహారమున 'పదిహేడు' లోఁ గాన్పించుచున్నది. 'ఏడు'కుఁ దక్కిన ద్రావిడభాషా రూపములన్నియు నీ విధముగనే కలిగియుండును; వానిలో డ = ఱ = ళ, అను మార్పు కూడఁ గలిగినది.

ఎనిమిది.

త. ఎట్టు, ఎణ్; కోం. అట్ట; కై. అట్ట; మ. యెట్టు; క. ఎణ్టు; కు. ఆఠ్; మల్. అట్; కూ. ఆటు; గో. ఆర్; తె. ఎనిమిది; బ్రా. హాష్త్.

పై వానిలో కోర్వి, కైకాడి, కురుఖు, మల్తో, కూయి, గోండీ, బ్రాహూఇ భాషలలోని రూపములు సంస్కృతమందలి 'అష్టన్'కు సంబంధించిన వనుటకు సందేహములేదు. ఆ రూపములే యార్యభాష లని పిలువఁబడు భారతవర్షీయ భాషలయం దెల్లఁ గాన వచ్చుచున్నవి. తమిళము, మళయాళము, కన్నడము, తెనుఁగుభాషలలో 'అష్ట=ప్రా. అట్ఠ' అయి దాని తొలి అకారమెకారముగ మాఱినది. ద్రావిడభాషలయం దీ మార్పు సర్వసాధారణము: యమ =తమి. యెమన్; కన్న. ఆనె = తె. ఏనుఁగు. తెనుఁగున: క(=కె)రడు, గ(గె)డ. గ(గె)డ్డ; న(నె)మ్మి; మ(మె)యి; ర(రె)డ్డి; ర(రె)క్కొను; మొద.

తెనుఁగులోని 'ఎనిమిది' అను రూపము మాత్రము కొంతవింతఁగఁ గాన్పించుచున్నది. ఇందలి 'ఎని' అనునది తక్కిన ద్రావిడభాషలయందలి యుష్టశబ్దార్థకరూపమే. 'మిది' అనునది దాని వెంటనే వచ్చు నంకెయగు 'తొమ్మిది' యను పదము పోలికబలముచే 'ఎన్' పైఁ జేరియుండును. కాని, 'ఎన్' అనునది 'ఇరు(ను)' శబ్దవికారమనియు, తొమ్మిది యనఁగా 'పది'కి తొల్లింటియంకె యను నర్థము చెప్పికొనవలసినట్లే 'ఎనిమిది'కిఁ గూడ పదిలో రెండుతక్కువయగు నంకెయని యర్థము చెప్పికొనవలెననియుఁ గాల్డువెల్లు తెలిపియున్నాఁడు. కాని, యన్ని ద్రావిడభాషలలోను 'ఎనిమిది' లోని మొదటిభాగమగు 'ఎన్' అను నంగము కనఁబడుచుండఁగా నొక్క యీ యంకెవిషయమునమాత్రము దాకి 'రెండు' అను నర్థము నేల చెప్పికొనవలెనో తెలియదు. కాల్డువెల్లువాదము నంగీకరించినయెడలఁ దెనుఁగునఁ దొలుత నెనిమిదికిఁ గూడఁ బ్రత్యేకపుగు సంఖ్యావాచక పదము లేకుండెనని చెప్పవలసివచ్చును అట్లు చెప్పుటకంటె 'ఎనిమిది' లోని 'మిది' 'తొమ్మిది' లోని 'మిది' సంపర్క

మువలనఁ గలిగినదనియు, 'ఎని' అను భాగమునకు మాత్రము 'అష్టన్' అను నర్థము గలదనియుఁ జెప్పుట యుక్తము.

తొమ్మిది

త. ఒమ్బదు, కొర్. ఒమ్బిది; కై; వమ్ది : మ. ఒన్పదు ; క. ఒమ్బత్తు; కు. నా; మల్. నో; కూ. న ; గో. నా, ఉన్మక్; తె. తొమ్మిది; బ్రా. నోహ్.

కురుఖు, మల్తో, కూయి, గోందీ, బ్రాహూఇ, భాషలలోని పదములు సంస్కృత 'నవ' శబ్దమునకు సంబంధించినవి. తక్కినవన్నియు సమస్తపద ములు. వానిలో మొదటి యంగము 'ఒన్' 'ఉన్' అనునదియు, రెండవది 'పది, పదు, మిది' అనునదియునై యున్నవి. 'మిది' అనునది వికారముగఁ గాన్పించును. తెనుఁగున 'ఒన్'కు మాఱుగ 'తొన్' అనునదియు, కైకాడిలో 'వన్' అనునదియు నున్నవి. ఒత్వమునకు వత్వము సాధారణముగఁ గలుగు చుండును గాని, తెనుఁగులోని 'తొన్' అనుదానినిగూర్చి విచారింపవలసి యున్నది. తక్కిన ద్రావిడభాషలలోని 'ఒన్' పూర్వరూపమయి, తెనుఁగున దాని మొదల 'త'కారం మాగమముగనైన వచ్చియుండవలెను; లేదా 'తొన్' అనునది 'తొల్' (=పూర్వము) అనుదాని వికారరూపమైన కావలెను. 'ఒన్' పూర్వరూప మనుకొన్నయెడల నది 'సం. ఊన(=ఒకటి)' అను పదమునుండి కలిగియుండును. 'తొన్' పూర్వరూపమయిన యెడల, దాని తొలి తకారము లోపించియుండవలెను. పదమధ్యగత తకారము 'అ'కారమై తుదకు లోపిం చుట గలదు గాని, పదాది తకార మట్లులోపింపదు. కావున, ఒన్, తొన్, లు వేర్వేఱు పదములై యుండును. తెనుఁగున 'తోడ' ప్రత్యయమునకును తక్కిన ద్రావిడభాషాలయందు 'ఒడు, ఒడం' మొదలగు ప్రత్యయములును నిట్టి సంబంధము గలవే. కొన్ని భాషలోని 'పిది' తెనుఁగునందలి 'మిది' అనునవి. రెండును 'పది' శబ్దమునకు మాఱురూపములు. కాని, వానియందలి యత్వ మిత్వముగ నెట్లు మాఱినదో నిర్ణయించుట మాత్రము కష్టము.

పది

త. పత్తు ; కొర్. పత్ ; కై. పత్త; మ. పత్తు ; క. హత్తు ; కు. దస్సే; మల్, దస్; కూ. దశు; గో. దస్; పద్; తె. పది; బ్రా. దహ్.

కురుఖు, మల్తో, కూయి, గోంది, బ్రాహూఇ భాషలలోని పదములు సంస్కృత 'దశ' శబ్ద భవములు. తెనుఁగున 'పది' సంస్కృత 'పంక్తి' శబ్ద భవమని యాంధ్ర వైయాకరణుల యభిప్రాయము. 'పంక్తి' తెనుఁగున 'పంతి, బంతి' యను రూపములను బొందినది. అనునాసికముమీఁది తకా రము దకారమగుట ప్రాకృతభాషలతోఁ బాటు ద్రావిడభాషలయందును గలదు. 'పది' యందు నేఁ డనునాసికధ్వని వినఁబడకున్నను 'పన్నిద్దఱు,

పంద్రెండు, పందొమ్మిది, పందుము' మొదలగువానియందు 'న' కార మింకను వినిపించుచునే యున్నది గావునఁ దొలుత నది 'పది' యందుండవలెనని యూహింపవచ్చును. ఇంతకంటె మంచి వ్యుత్పత్తి లభించువఱకును 'పది' 'పంక్తి' శబ్ద భవమనియు, 'పది' యను పదము తక్కిన ద్రావిడభాషలయందు వివిధరూపములను దాల్చినదనియు ననుకొనవచ్చును.

ఇరువది, ముప్పది, నలువది, ఏఁబది, అఱువది, డెబ్బది, ఎనుబది, తొంబది అను పదములును వానికి సరిపోవు నితర ద్రావిడభాషా పదములును రెండుపదులు, మూఁడుపదులు, మొదలగు నర్థములు గలవి. ఒక పదికిని మఱి యొక పదికిని మధ్యనుండు సంఖ్యలను దెలుపుటకు వాని క్రింది పది కాయా సంఖ్యలను జేర్చి చెప్పవలెను: పదుమూఁడు, ఇరువదినాలుగు, మొద. తొమ్మిది పదులు 'తొంబది' యగుచున్నది. ఇది యితర ద్రావిడభాషల యందును 'తొం' తోడనే యారంభించుచున్నది; కావున, 'తొమ్మిది' లోని 'తొమ్' అను నదియే పూర్వరూపనియు నదియే 'తొంభత్తు, తొంబది' మొదలగు రూప ములలోఁ గానవచ్చుచున్నదనియుఁ జెప్పుట కవకాశమున్నది. 'తొంబది' అనునది 'తొల్ + పది' = (నూటికి) ముందటి పది, అను రీతినైనను నేర్పడి యుండును. 'తొమ్మిది' అను పదమునకు 'పది' కి పూర్వపు (అంకె) అనియు, 'తొంబది' కి '(నూటికిఁ) బూర్వపు (పది)' యనియు నర్థము చెప్పుకొన వచ్చును.

నూఱు

త-నూఱు; కొడ్. నూర్; కై. నూన్; మ. నూఱు; కు. ఒణ్డ్ సై; మల్. పఛ్ కోటె; కూ. పాను కడి; గో. సైక్రా; నూర్; తె. నూఱు; వంద; బ్రా. షద్.

కురుఖులోని ఒణ్డ్ సై = ఒక శతము; 'సై' అనునది 'శత' శబ్దభవము; ఇట్లే, గోండీలోని 'సై,' బ్రాహూఇలోని 'షద్'లు కూడ 'శత' శబ్దభవములే. మల్తోలోని పఛ్ కోటె, కూయిలోని పానుకడి, అనువానికి 'అయిదు ఇరు వదులు' అని యర్థము; ఆ భాషలలో నిరువదులతో లెక్కించుట యాచా రము; తక్కిన భాషలలోని 'నూఱు'కు వ్యుత్పత్తిని కనుఁగొనుట కష్టము. దానినిబోలురూపము లా యర్థముగలవి మఱియేభాషలలోను నున్నట్లు గాన్పిం పదు.- 'నూఱు' అనఁగా 'పొడి' అని యర్థమును గల్పించి పొడిలోనుండు రేణువులెన్నో యుండును గనుక ద్రావిడులకు శతసంఖ్య మిక్కిలి యధిక మగుటచేత నా సంఖ్యకు 'నూఱు' అను పేరిడిరని కాల్డువెల్లు తెలిపియున్నాఁడు.

మఱియొక వ్యుత్పత్తి తోఁచనప్పుడే యొక సమాధానము చెప్పఁగోవలెను
గదా. కాని, కాల్డువెల్లు తెనుఁగులోని 'వంద'కు వ్యుత్పత్తి నాలోచింపలేదు.
'వంద'ను తెనుఁగు భారతకవులు వాడలేదు. తరువాతికవులలో నెవ్వరైనవాడి
రేమో తెలియదు; వాడినట్లు కనఁబడదు. ఇది మఱి యేద్రావిడభాషయం
దును గాన్పింపదు. ఇది సమూహార్థమున 'వృంద' శబ్దభవముగఁ బ్రాకృతమున
నున్నది. ఈ యర్థమున నది 'పఉమచరి అ. I. 1,' 'జొవపాదిక సూత్ర,' అను
జైన గ్రంథములందు ప్రయోగింపఁబడినది; ప్రాకృతప్రకాశికయం దుదా
హరింపఁబడినది. 'వంద' యను సమూహార్థక ప్రాకృతపదమే తెనుఁగున
నూఱను నర్థమున నెలకొనియుండును.

త. మ. ఆయిరమ్; క. సావిర; తె. వే, వేయి.

సావిర, ఆయిర, శబ్దములు సంస్కృత 'సహస్ర' శబ్దభవములని కాల్డువె
లొప్పుకొని యున్నాఁడు గాని, తెనుఁగులోని 'వేయి' కేవలద్రావిడప
దమనియు నది వేఁడియగు, ముఖ్యమగు, అనునర్థములుగల 'వే' యనుద్రావి
డధాతువునుండి కలిగినదని చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్టి వ్యుత్పత్తిని జెప్పుటయం
దాతని యభిప్రాయ మేమో తెలియదు. వేఁడిగానున్న 'వేయి' యెట్లగునో
యగమ్యగోచరముగా నున్నది. ఇట్టి నిరాధారమగు వ్యుత్పత్తిని జెప్పుటకంటె
నదియు సావిర, ఆయిర, శబ్దములవలె 'సహస్ర' శబ్దభవమే యనుట యుక్త
ముగ నుండియుండును. సహస్రం = సాహస్సం. సాహస్సం = * సాహిర = సావిరగన,
డము = సావిర; తమి. ఆయిర = ప్రా. * ఆవిల = తెనుఁగు : వేయి; అనురీతి
నాయా వ్యుత్పత్తులను జెప్పికొనవచ్చును.

సంస్కృతములోని 'లక్ష' శబ్దము తెనుఁగున పామరజనవ్యవహారమున
'లచ్చ', 'నచ్చ'లుగ మాఱినది; ఇందు 'లచ్చ' యచ్చ తెనుఁగు కావ్యము
కెక్కినది. కాని, 'కోటి' శబ్దము మాత్రమింకను వ్యవహారమునఁ గూడఁ దెను
గున నెట్టి మార్పును బొందలేదు.

తెనుఁగు సంఖ్యావాచకపదములు

1. ఒకటి.

(అ) విశేషణము : (i) ఒక, ఒక్క.

ఒక, ఒక్క, లు విశేషణములు. వీని యుపయోగము చాలఁ జ
ముగ నుండును.

i. కేవల సంఖ్యావాచక విశేషణములు: ఒక్కనూటిని (ద్రా. తి
I. 96); అనిన నగుచు నొక్క కేల నతనిఁ గాఁగిటఁ జేర్చి (భార. అశ్వ. I. 15

ii. ఒకపరి (భార. ద్రో. III. 255; భాగ. VIII. 74); ఒకమరి (భార. విరా. V. 55; ఉ. IV, 196; శాం. III. 151; అను. I. 38; అను. I1; అను. III. 289); ఒకమాటు (భార. ఉ. III. 20; భాగ. VII 62); ఒక్కమాటు (భాగ, VII. 415); ఇందు సంఖ్యార్థమున్నను సంఖ్యయే ప్రధానము గాదు.

iii. ఒక్క దనుజాధముఁడు ... నన్నుఁ జెఱఁగొనిపోయెడు (భార. ఆర. V. 177); ఒక్కొక మఱి = ఒకానొకప్పుడు (భార. విరా. I. 71; ద్రో. III. 228; హరి. పూ. VIII. 152); ఒక్కొకచో = ఒకానొకచోట (భార. విరా. I. 53); ఒక్కొక్కమాటు (భార. ఆర. V. 409); ఒకమాత్ర (నిర్వ. V. 29); ఒకనాఁడు = ఒకానొకనాఁడు (చంద్రభా. III. 14); అనఁగా అనఁగాఒకరాజు.

iv. 'ఒకనాఁటు, ఒకకొన్ని, ఒకకొందఱు' మొదలగువానియందు 'ఒక' ఊఁతపదము.

v. ఒక, ఒక్క, లేకార్థవాచకము లయినను వానిని బహువచనమునం దున్న పదములతోఁ జేర్పవచ్చును. పడతులాత్మ నొండొక్క పడతులఁ గలసిన (భార. ఆర. V. 300); మన మొకయేవుర మీ యంగనయున్ (భార. విరా. I. 159); ఒకమూఁడు ముహూర్తములు (ఉ. హరి. V. 190); అవియు నొక్క బ్రతుకులే (కళా. III. 30), ఒకముప్పది గోటులు మూఁడుగోటులున్ (పాండు. I. 159); ఒకకొన్ని (పాండు. I. 181; IV. 184); ఒక్క యిద్దఱు తలోదరుల (పాండు. V. 201); ఒకకొందఱున్ (సమీ. III. 40; V. 107. 111); ఒక మున్నూఱు గదల్చి తెచ్చిన లలాటోగ్రాక్షుచాపంబు (భాగ. IX. 262); ఇట్లే, ఇరువదియొక్క రూపాయలు; మొద.

vi. ఒకండొక = కొండొక, అనునది 'కొంత' నను నర్థమున వాడఁబడును; కొండొకవడి విచారవ న్మానసుఁడై (భార. అశ్వ. I. 153); కొండొక సేపునకు (భార. భీ. I. 50).

vii. 'ఒకానొక' అనునది యనిశ్చితమగు విశేషణమును దెలుపును: ఒకానొక యర్చన (పాండు. IV. 191); ఒకానొకనాఁడు (భాగ. IV. 742); 'ఒకానొక' అని భారతకవులు వాడినట్లు కాన్పింపదు; నన్నయ వాడలేదు.

viii. 'ఒక, ఒక్క' లపై 'ఇంచుక, అంత, ఇంత. కొంత,'లు చేరి 'కొంచెము' అను నర్థము నిచ్చును.

ఒక్కించుక సేపు (భార.విరా. II. 47); ఒక్కించుకంత సేపునకు (కళా. IV. 148); అంబురాసులు నేడున్ ... ఒక్కంతసేయున్ (భాస్క. యు. 1992); ఒకయింత (పాండు. I. 154); ఒకయింతటిలోన = కొంచెములో (భార. విరా.

I. 21); దుప్పటొకింత జారఁగా (రాధికా. II. 107); అందుల కొక్కయింత దరహాసము (సమీ. VI. 203); ఒక్కింతసేపున కెల్ల (కళా. III. 92); ఒక్కింతసేపునకు (భార. అశ్వ. II. 89), ఒక్కంతలు=కొంచెము ముఖ్యములు (భార. అను. II. 411); ఒక్కావంత (భార. విరా. II. 161.) ఇంకొక కొంతసేపునకు (ఆము. V. 59).

ix. 'ఒక, ఒక్క' యనునవి చేరునప్పుడు వాని విశేష్యములమీఁది సముచ్చయ చిహ్నము 'ఒక, ఒక్క' ల సంఖ్యార్థము నూఁదిచెప్పును: ఒక యమ్మునమ్మృగము సెందద చేరదయమ్మృతంబుగన్ (భార. ఆర. VII.380); ఒక్కడుగు నేఁగెడుదానికి నోర్వ నెమ్మెయిన్ (భార. విరా. I. 148); ఒకత్రుప్పుడు రాలను (భార. విరా. V. 239).

x. 'కలసియొకస్మికముగా' నను నర్థమున నీక్రిందివానియందు 'ఒక్క' నేకాని 'ఒక' ను వాడఁగూడదు; ఒక్కపెట్ట (భార. భీ. III. 13; వాసిష్ఠ రా. IV. 86); ఒక్కవడితోన్ (భాస్క. అయో. 209); ఒక్కమొగనైకెం గినన్ (భార. ఉ. IV. 229); ఒక్కమైన్ (భార. ద్రో. II. 105; భాస్క. యు. 1831). ఒక్కయుమ్మడిన్ (భార. భీ. II. 131; ద్రో. III. 24. హరి. పూ. VI. 87); ఒక్కుమ్మడిన్ (భాగ. VIII. 55. భార. భీ. I. 214).

xi. ఒక్కసరిన్ = ఒకటేరీతిగా (భాస్క. అయో. 298); ఒక్క వెంబడి = ఎట్లట్లో, ఏదోయొక విధమున (ప్రభా. I. 117); వారెల్లను నొకతల యమ్మారుతియొకతల (భార. ఉ. II. 184); ఇదియెల్ల నొకతల ... చెనకుట యొకతల (భార. ఆర. VI. 61); ఇదియెల్లనునొకతల ... అది యొకతల (భార. ఉ. III. 193); ఒక్కతరవాయిదొరకొని = ఒకరితరువాతనొకరు (హరి. పూ. VII. 81); అదియొక (= ఇంచుమించు) యక్షౌహిణికిం గలిగియుప్పె (భార. ఉ. I. 221. 233); ఒకచీరికింగైకొనక (భాగ. IV. 326); ఒకచోన్ (నైష. VII. 148, 149); ఒకపుడు (కళా. V. 188); ఒకకాలమును నట్టివి నూఁడము = ఏకాలమందును (భార. ద్రో. III. 117); మనసొక లాగైనన్ = అదియొక రీతి (కళా. I. 150); ఒకమైన్ = ఒకరీతిగా (భాస్క. యు. 566); ఒక వెంటఁ = ఒకరీతిగా (హరి. ఉ. III 73); ఒకదినున్న పద్యముల్ = అది యొకరీతి (ప్రస. రా. శత. 4); ఒకమొగిన్ = కలసి (భార. ఉ. IV. 817); (పువ్వులు) ముడి కొక్కభంగిగా నెత్తులువట్టియుత్తు = ఒకవిశేషముగ నున్నట్లు (భార. విరా. I. 107); అయ్యిరువురఁజూచుచు మేనులు గరుపాఱఁగ్రుచ్చి యొక్క కౌఁగిటఁ జేర్చెన్ = ఒకటే (భార. ద్రో. V. 16).

xii. 'ఒక్క' కు 'ఒక్కొ' అని 'ఒ, క్కొనిమేషంబున ... ... కూడన్ (భార. ఉ. IV. 424) అను ప్రయోగమున నున్నది; యతికొఱకై యుండును.

xiii. 'ఏసి' ప్రత్యయము 'ఒక, ఒక్క' లపైఁ జేరదు గావున దాని యర్థమును దెలుపుటకు 'చెఱు, చెఱి' అను పదములు వానికిఁ బూర్వమందు చేరును: చెఱొకపోటు (భార. విరా. III. 163).

xiv. 'ఒక' కు 'ఓ' అనియు రూపాంతరము గలదు: ఓరాత్రింగను తెప్పవేయక (కాశీ. V. 189).

xv. 'ఒక, ఒక్క'లు సర్వనామములకుఁ బూర్వమందును జేరును: ఒక(-క్క) నన్నే పిలిచినారు; ఒకకొందఱు; ఒకకొన్ని; మొద.

xvi 'ఒక' కు 'వ్రక', 'వ్రెగ' అనురూపములు వ్యవహారమునఁ జాల కాలము నుండియు నున్నవి: వ్రెగనివేశనం (S. I. I., I. 874).

xvii. ఈక్రింది ప్రయోగములందు 'ఒక, ఒక్క' లు వివిధార్థము లందు వాడఁబడినవి:— నూతులు నూఱిటికంటె సూనృతవ్రత యొకబావి మేలు (భార. ఆది. III. 93); నరుఁడొకరథికుని యనుమతిఁ జొరఁ దలఁచునె (భా౦. ద్రో౯. IV. 147); అతఁడొకచందమైన నేమిగతిఁబోదు=మఱియొకరీతి (భార. భీ. II. 365); ఒకలాగునఁ గానిపించుచున్నదానవు (కళా. VII. 218); వారకులాచారవాసనాబాహ్యంబు లొకవూట కొకవ్రూట కుడిగిపోవ (కాళ. IV. 23); ఒక్కబియ్యము, ఒక్కనీరు, ఒక్కనిప్పు, మొదలగువానియందు 'ఒక, ఒక్క' లు కేవలార్థకములు.

(అ) విశేషణము: (ii) ఒండు.

i. 'ఒకొండు' అనుపదమునందుమాత్రము 'ఒండు' కు 'ఒకటి' యను నర్థము గలదు. కాని, యిందది విశేషణముకాక సర్వనామమే యగుచున్నది. 'వేఱొండు, మఱొండు, ఇంకొండు' మొదలగు ప్రయోగములందు 'ఒండు' కు 'ఒక' అనునర్థ మున్నది. ఇట్లే మనమున కొండురెండు మఱు మంత్రముల నురిపోవఁ జెప్పినన్ (ఆము. IV. 265); సంద్రములు నేఁడొండైనవేళన్ (దశావ. I. 227); 'చను మింకొండుదలంపు మానుమని యాశ్వాసించి' (భార. ఆర. 49) అను ప్రయోగమున 'ఇంకఁ జనుము. ఒండు దలంపు మాను ము' అనియర్థము చేసికొనవలయు నని తోఁచుచున్నవి. ఒండొంటిన్, ఒండొం టన్, ఒండొండ, మొదలగువానియందు మొదటి యవయవము మాత్రము 'ఒకటి'యను నర్థమును గలిగియున్నది. 'ఒండొకరుండు (భార.విరా. IV.76)= ఒకానొక పేరులేనివాఁడు అని యర్థము. ఒండొండపొంగి కలయఁబాఱు బయోధులు = ఒకటికంటె వేఱొకట యెక్కువగా (భార. ఆర. IV. 223,224 308; ఉ. IV. 819. భీ. I. 294; కుమా. భా. II. 248, 683, 783; భాస్క అర. II. 110; మను. III. 28); మొద. కాని, ఒండొండ = ఒక్కరొక్క రే అని భాగ. III.8 లో ప్రయోగమున్నది.

సాధారణముగా విశేషణ మగునపుడు 'ఒండు' కు 'వేఱు, వేఱొక' యనియేయర్థము: త్రిణయన సుతుణ్ణొండు సోటుమెచ్చక (యుద్ధ. బెజ. శాస.); ఒండుగుఱ్ఱంబులం బూన్పుము (భా. అర. II. 166); ఒండొకనిఁ = వేఱొకని (భార. విరా. IV. 28); ఒండుపనులకు సెలవు లేకునికిఁ జేసి (భార. విరా. I. 240); ఒండువిల్లు = (లు-ండ్లు) వేఱు (భార. భీ. I. 254; ద్రో. III. 83; V. 135); ఒండువెంట బ్రదికియుండఁ దీరదు (భార. అర. VII. 61); ఒండొక విలు (భార. ద్రో. III. 242); ఒండొకచాపము (భార. ద్రో. IV. 31); మొద.

'ఒంటి' అనునది 'ఒండు' నుండిపుట్టిన విశేషణము; దీనికి 'ఒక' అనియే యర్థము. ఒంటికంటిగాము, ఒంటికొమ్ము నేలుఫు, ఒంటిపాటు, ఒంటిపోఁగు, ఒంటి యడుగుఁ గత్తెర. మొద. ఒంటికాలు (భాగ. I. 401):- 'ఒంటి' కిశబ్దమై యవ్యయ ముగఁ బ్రయోగింపఁబడును. దీనిపైఁ బరుషములు గసడదవ లాదేశములగును. ఆశ్రమంబునఁ గృష్ణ నునిచి వచ్చినారు మొంటిగాఁ గటి (భార. అర. VI. 194); ఒంటి దిరుగుదాని గన్నోవదు (భార. విరా I. 103, ప్రాస.); ఒంటిసనుటయొడ (భార. విరా. V. 234. ప్రాస); ఒంటివచ్చునే (భార. విరా. IV. 76); ఒంటి గుంపులు వడిపోవ (భార. ద్రో. I. 274); ఒంటిపొమ్మంటిఁ (భాస్క. అర. II. 65); మొద. అర్వాచీనకాలమున గొందఱు 'ఒంటి' ని కృష్ణప్రకృతిక ముగ నుపయోగించిరి: 'ఒంటిఁ' (ఉ. రా. I. పు. 13- శార్ఙ్గ్యామ వృత్తి మున కాదని);— 'ఒంటి' పై మరల 'మై, మెయి' లను జేర్చి యాదేశముగను వాడుటయుఁ గలదు. ఒంటిమెయిఁ (భార. విరా. II. 265. కర్ణ. II. 85. అను. I. 223); ఒంటిమైఁ (భార. భీ. II. 84; ఉ. IV. 278; భాస్క. కి. 355) మొద.— 'ఒంటివడి' (భాస్క. అయో. 245) లో 'ఒంటి' విశేష్యముగ వాడఁబడినది.

ఒంటరి, ఒంటరికాఁడు, ఒంటరిపాటు, ఒంటరీఁడు, ఒంటిరుపు, ఒంటి కాఁడు, అనుపదములు 'ఒక' అను నర్థముగల 'ఒండు' నుండి కలిగినవి, కాని, ఒంటరము (= శత్రుత్వము. విరోధము) అనుపదము 'వేఱు' అనునర్థముగల 'ఒండు' నుండి కలిగినది. 'ఒంటమిలేనివి యొంటరమింటరములు వలుకుటుచి తమే' (భార. ఉ. IV. 237).

'ఒండెన్' అనునది క్రుతాంతమగు నవ్యయము. దీనికి 'కాని; వికల్ప మున' నని యర్థము. ఒండు + ఏన్ = ఒండేన్ = ఒండెన్, అని దీనికి వ్యుత్పత్తిని జెప్పుదురు; ఇట్టి యర్థమునఁ దొలుత శ్రీనాథుఁడు 'ఒండేనిన్' అని వాడి నాఁడు: అను మంగంబున నొండె, నొండెను విహారాపేక్ష, నొండెని ఘర్మ నిరాసంబున, నొండెఁ దీవ్రభయ సంత్రాసార్థ, మొండేని యన్య నియోగం బున నెవ్వఁడే మునుఁగు గంగాంభః ప్రవాహంబునన్ జనుఁ డాతిండుము బుండ

రీక నయనా శాసించుఁ బాపౌఘముల్ (కాశీ. VII)—'ఒండెన్' అనునది వికల్పముగఁ జెప్పఁబడిన యన్ని పదముల మీఁదను సాధారణముగఁ జేరును: సమకట్టి సైన్యంబు సైన్యంబుతో నొండెఁ దొడరి మీ ముష్పురతోడ నొండె, నిద్దఱితో నొండె నెక్కటి యొక్కనితో నొండెఁ బొడిచెద దోర్బలమున(భార. సభా. 197); నేర్పొండెను మల్లుల పూనిక యొండె (హరి. పూ. IV. 68). సిద్ధులొండె విద్యాధరు లొండెం గావలయు (హరి. పూ. IV. 22).- 'ఒండె'ను ప్రత్యేకముగఁ గూడఁ బ్రయోగింప వచ్చును: అష్టమీ వాసరంబున యందు నొండె, నొండెనేని చతుర్దశి, నిండుభక్తిఁ బూజఁ గావించి (భీమ. VI. 72). ఇట్టి ప్రయోగమును భారతకవులు చేయలేదు.

'ఒండె'ను వికల్పముగఁ జెప్పఁబడు నన్ని పదములతోడను గాక యొక్క దానిమీఁద మాత్రము వాడుట నన్నయ తిక్కన గ్రంథములందు గానరాదు. ఎఱ్ఱాప్రగడ "భూరి తపోధనుల్ మనంబునఁ గలుషించి రేనియుఁ దపోమహిమన్ మిము నిద్దహింతు రొండె నతులి తాస్త్రశక్తిని వడిం దును మాడుదు రాజినందనుల్" (భార. అర. V. 363) అని ప్రయోగించినట్లు ముద్రిత ప్రతియందున్నది. 'తునుమాడుదు రొండె నాజిలోన్' అని పాఠాంతరము గలదు. ఇట్లే తిక్కన 'జిష్ణునోర్తు నొండెఁ గృష్ణునోర్తు' (భా. కర్ణ. II. 45)లో 'ఒండె' నొక్క పదముతోడనే వాడినట్లు ముద్రిత పాఠము గలదు. దీనికిని 'జిష్ణునోర్తు నొండెఁ గృష్ణునొండె' అను పాఠాంతరము గలదు. కాని. తరువాతి కవులలోఁ గొందఱు 'ఒండె' నొక్క పదముమీఁద మాత్రము కూడ వాడఁజొచ్చినారు: పటుమార్గణ సంపద సొంపు నూపెదం, దునిసెద నొండె నష్ట్వభునిఁ దూపుల (భాస్క. అర. 227). పోరు మొండె...విష్ణు పదంబు నొందుము (భాస్క. యు. 1620). చంపుదు నొండె...నిహతి నొందువాఁడ (భాస్క. యు. 1889). కూల్చెదనొండెఁ జచ్చెదన్ (భాస్క. యు. 1920). మొద.

'ఒండు'కు బహువచనము 'ఒండ్లు': తెరువు లొండ్లు దలఁపంగలవే (భార. శాం. VI. 163. హరి. ఉ. VII. 81).

(అ) విశేషణము: (iii) ఒరు.

'ఒరు, ఓర్' అనునవి తక్కిన ద్రావిడ భాషలయందు 'ఒక' యను నర్థమున నున్నవి. తెనుఁగున 'ఒత్తి, ఒర్తు' మొదలగు రూపములందును 'ఓర్,' అనున దొకయను నర్థము గలదియే. ఇపుడు 'ఒరు, ఓర్' అనునవి విశేషణములుగఁ దెనుఁగున లేవు. ఒకొ (-క్కొ)రుఁడు, ఒకొ (-క్కొ)రు (-రి)త (-తె), అను వానియందు 'ఒరుఁడు' అను దానికి మహ ద్వాచక

దానిచేత (భాస్క. యు. 302; భార. అశ్వ. I. 123; అను. II. 364. ఉ. IV. 242). మొద. 'ఒంటికి'= మఱియొకదానికి (భార. విరా. III. 110) మొద.

'ఎక్కటిపోరు, ఎక్కటికయ్యము, ఎక్కటివీరుఁడు' మొదలగువానిలో, 'ఎక్కటి' విశేషణముగ వాడఁబడినది; దానినవ్యయముగఁగూడ వాడవచ్చును. ఎక్కటెక్కటిపోరెదరు (భార. ద్రో. IV. 266); ఎక్కటెక్కటి పెనఁగినన్ (భార. ద్రో. I. 178), ఎక్కటెక్కటి దలపడు (భార. ఉ. IV. 41). మొద.

అనంతపురప్రాంతమున 'ఒట్టు' అనురూపము 'మొత్తము' అనునర్థమున వాడఁబడుచున్నది. ఇది 'ఒండు' కు రూపాంతరము.

(ఆ) మహతీతరమహద్వాచకములు: (ii) బహువచనము.

'ఒకఁడు' కు బహువచనమేమో తెలియదు. 'ఒకఁడులు, ఒకండ్లు,' అను రూపములకుఁ బ్రయోగములు కానరావు. 'ఒకర్లు' అనురూపమున్నదిగాని యది మహన్మహతీవాచకము. 'ఒండు' అనుదానికి 'వేఱొకటి' యనునర్థమునఁ 'ఒండులు, ఒండ్లు' అనురూపములున్నవి. ఈ రూపములే మహన్మహతీవాచక బహువచనరూపములుగను బ్రయోగింపఁబడినవి. 'ఒకటి' ప్రథమైకవచన రూపమయిన తరువాత దానికి 'ఒకట్లు' అనుబహువచనరూపమును గలిగినది: నాలుగొకట్లు నాలుగు, మొద. అనంతపురప్రాంతమున ఒకట్లకు ఒట్లు అనియు నందురు.

(ఇ) మహద్వాచకములు: (i) ఏకవచనము.

'ఒక (క్క, కొ, క్కొ) రుఁడు' అనునది తొల్లింటి మహద్వాచకరూపము. నన్నయ యీరూపములనే వాడినాఁడు. 'ఒక (క్క)రుఁడు' అనురూపముకంటె 'ఒకొ (క్కొ)రుఁడు' అను రూపమే ప్రాచీనమగును. 'ఒక(క్క)+ ఒరుఁడు' అని దానిపదచ్ఛేదము. కాని యీ సమస్తపదమను జ్ఞానము నన్నయ కాలమునాఁటికే యంతరించినది. అందుండి 'ఒక(క్క)రుఁడు' అనురూపము కలిగినది. ఒక్కొరుఁడు (భార. ఆర. V. 19. 24- 'క్కొ' యతిస్థానము); ఒక్కరుఁడు (భార. విరా. II. 141), వారొక్కొక్కరుఁడు గెలువఁగానియట్టి జెట్టిజోదులు (భార. ద్రో. II. 304); తక్కినరూపముల కొఱకుఁ 'బదునొకండవ శతాబ్దమునాఁటి తెనుఁగుభాష' యనుప్రకరణమును జూడవలెను.

ఒకఁడు: (భా. ఆర. V. 127. VII. 49. విరా. II. 140. ఉ. I. 188 భీ. I. 181. ద్రో. III. 32. V. 97. హరి. పూ. I. 75. భాస్క. యు. 1458).

ఒక్కఁడు: (భార. అర. VII. 413; విరా. I. 135; III. 164. IV. 212; ద్రో. II. 189, 279, 353 ఒకడొక్కఁడ = ఒకనితరువాత నొకఁడు (భార. విరా. IV. 212).

ఇవిగాక ఒకొ(క్కొ)ఁడు అను రూపములును గలవు.

ప్రథమేతర విభక్తులు: ద్వితీయ. ఒకనిన్ (భార. విరా. I. 77); ఒకని నొకనిన్=ఒకనితరువాతనొకనిని (భార. భీ. III. 200); ఒక్కనిన్ (భార.శాం. III. 78;కర్ణ. I.37); ఒక్కొక్కనిన్ (భార. ద్రో. IV. 42);తృతీయ: ఒక(క్క)నిచే; చతుర్థి: ఒక(క్క)నికై ; పంచమి: ఒక(క్క)నివలన; షష్ఠి: ఒకనొకని= ఒకని+ఒకని (భాగ.VIII.417); వేఱొకనిసొమ్ములు (విజ్ఞా. ప్రా.26); ఒక్కని (భార. ద్రో. IV. 80), ఒకనికిన్ (భార. అర.II. 21); ఒక్కనికి (భా. విరా. II. 192; ద్రో. II. 336); సప్తమి: ఒక(క్క)నియందు.

ఒకానొకఁడు = ఎవఁడో యొక పురుషుఁడు (హరి. పూ. III. 19);

పైరూపములుగాక ఒక(క్క,కొ,క్కొ) రువుఁడు అను రూపములు నున్నట్లు శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులందును బాలవ్యాకరణాది వ్యాకరణము లందును గానవచ్చునుగాని యాయా రూపములకుఁ దగిన ప్రయోగములు కానరావు. 'ఒరుఁడు' అనుదానికి వ్యుత్పత్తి ననుసరించి 'ఒకఁడు' అనునర్థ ముండవలెను గాని దానికి మొదటినుండియు 'అన్యుఁడు' అనునర్థమే కుదురు కొన్నది. 'ఒండొరువులన్' అనురూపమును జూచికావలయు శబ్దరత్నాకర కారుఁడు 'ఒగరువుఁడు (=ఒకరుఁడు)' అనుపదమును నిఘంటువున, జేర్చినాఁడు; కాని, 'ఒరువుఁడు' అనుదానికి న్యస్తముగఁ బ్రయోగములేదు.

'జగనొబ్బ గండఁడు' (హరి. పూ. I. 11) అను ప్రయోగముతప్పు; అది 'జగదొబ్బ గండఁడు' 'అనియుండవలెను. కన్నడమున 'జగద' అనురూప ముండునుగాని 'జగన' అనియుండదు. అందలి 'ఒబ్బ' అనురూపము కన్నడ మున నేకార్థకమగు మహద్వాచకపదము.

ఒరుఁడు=*ఒర్దు=ఒడ్డు, బహువచనము: ఒడ్డులు, ఒడ్లు. 'ఒడ్డు' అను నేక వచనరూపము కానరాదు. ఒడ్డులు, ఒడ్లు=ఇతరులు అనునర్థమున నున్నది: చుల్కనివృత్తి దుర్జనుం డొక్కనిఁ జొచ్చి క్రిందువడు నొడ్లకుఁ గీడొనరింపఁగల్గి నట్ (మను. III. 50); ఒడ్డులకుందగదట్లుసేయఁగన్ (భార. విరా. I. 123); ఒడ్లను బంపుము గల్లుదేర (భా. విరా. II. 93).

(ఇ) మహతీవాచక పదములు: ఏకవచనము.

ఒక, ఒకొ,ఒక్క, ఒక్కొ, ఒకర్, ఒకొర్, ఒక్కర్, ఒక్కొర్, ఒర్,- అనువానిపై త, తి, తు, తుక, తె, ఇత, ఇతి, ఇతె, అను ప్రత్యయములు

చేరుటవలన 'ఒక' శబ్దము మహతీవాచకము లేర్పడును. వీనిలో 'ఇతి,' 'ఇతె' 'తు' అనునవి ఒకర్, ఒకొర్, ఒక్కర్, ఒక్కొర్, అను ప్రాతిపదికముల మీఁద మాత్రము చేరును. 'త,' 'తి,' మొదలగు ప్రత్యయములు 'స్త్రీ' శబ్ద ప్రాకృతరూపమగు 'ఇత్థి' కి వికారరూపములు.

ఒక: ఒకత, ఒకతి, ఒకతుక, ఒకతె

ఒకొ: ఒకొత, ఒకొతి, ఒకొతుక, ఒకొతె

ఒక్క: ఒక్కత, ఒక్కతి, ఒక్కతుక, ఒక్కొతె,

ఒకర్: ఒకర్త, ఒకర్తి, ఒకర్తు, ఒకర్తుక, ఒకర్తె, ఒకరిత, ఒకరితి,

ఒక్కర్: ఒకరితె, ఒక్కర్త, ఒక్కర్తి, ఒక్కర్తు, ఒక్కర్తుక, ఒక్కర్తె, ఒక్కరిత, ఒక్కరిత, ఒక్కరితె

ఒకొర్: ఒకొర్త, ఒకొర్తి; ఒకొర్తు, ఒకొర్తుక, ఒకొర్తె, ఒకొరిత. ఒకొరితి, ఒకొరితె.

ఓర్: ఓర్త, ఓర్తి, ఓర్తు, ఓర్తుక, ఓర్తె.

'తుక' ప్రత్యయములోని 'క' వ్యవహారమున దెన్నఁడైన నుండెనో, కవికల్పితమో తెలియదు. కావ్యములందయినను 'తుక' తోడి రూపములు మృగ్యములు. తక్కిన వన్నియు మాండలిక రూపములు. నేటికి నవి యాయా మండలములందును వివిధవర్ణములవారియందును నచ్చటచ్చట వ్యవహారమున వినఁబడుచున్నవి.

నన్నయ ఒక్కత, ఒక్కతి, ఒక్కతె, ఒక్కర్తు, అను రూపములును మాత్రము వాడినాఁడు. తిక్కన 'ఒకత (భార. విరా. II. 256); ఒకత (భార. అను. III. 244); ఒక్కతి (భార. సౌ. I. 193); ఓర్తు (భార. అను. III. 219; V. 105); 'తమతలంపులగతి నొక్కొర్తునకుం దెలియ విలాపములు సేయు తెఱఁగు' (నిర్వ. V. 101) అనుపాఠము తప్పు. 'ఓక్కొర్తులకుఁ' అని యుండవలెను. అనురూపములను మాత్ర ముపయోగించెను. పోతన 'ఒక్కర్తు' (భాగ. I. 262) అనురూపమును వాడెను. 'ఓర్త, ఓర్తి, ఓర్తు' అను రూపములు భాస్క. యు. 2220 లోఁ గాన్పించుచున్నవి. 'ఒకతె' (చమత్కా. I. 43); ఒకర్తె, ఓర్తు (కాశీ. V.316); తక్కిన యేకార్థక మహతీవాచకపదములకుఁ బ్రయోగములు మృగ్యములు.

(ఇ) మహన్మహతీ వాచకపదములు: (iii) బహువచనము.

ఏకార్థక మహన్మహతీవాచకపదములకు సామాన్యముగ 'ఒకళులు, ఒకళ్లు, ఒకడ్లు' అనురూపములు కావ్యములందు గాన్పించుచున్నవి. 'ఒక(క్క, కొ, క్కొ) రు (వు) లు' అనురూపములు మృగ్యములు. ఒక(క్క, కొ, క్కొ)

(8) త (తి, తె, తుక) లకు లు-వర్ణముచేరిన బహువచనరూపములు కానరావు. వ్యవహారమునందును నిట్లేయున్నది: ఒకళు లొకళుల హాయముల నుర్విఁగూల్చి (భార. కర్ణ. I. 92); ఒకళులన్ (భార. ఉ. II. 215); ఒకళ్లు (భార. విరా. V. 55; భాస్క. అయో. 80); ఒకళ్లు పసరము నడఁచిన నొకళులు వెయ్యానడువ వలయునే (భార. ఉ. III. 91); ఒకళ్లను (భార. మహా. I. 21); ఒకళ్లొకళ్ల మాటలంబోయెడివారుగారు (భార. ఉ. I. 282); ఒకళ్లొకళ్లంబెట్టిపోక (భార. ఉ. IV. 228); ఒకళ్లొకళ్ల వెలిమావులు (భార. భీ. II. 42);ఒకళ్లొకళ్ల కంఠంబులు లక్ష్యంబులుగా (భార. ద్రో. III. 268); ఒకళ్లొకళ్ల మార్గణంబులు (భార. ద్రో. IV. 262); ఒకళ్లొకళ్లం జుట్టికొని (భార. కర్ణ. I. 77); ఒకళ్లొకళ్లకుఁ బ్రాపగుచు (భార. శల్య. I. 101); ఒకళ్లొకళ్లు (రామాభ్యు. VII. 167); ఒక్కొక్కడ్లు (S. I. I. IV. 667).—

*. వారియం దొకరిలోని చిదురపాలును బోలందు (భార. ఉ. II. 160); ఒక్కరిన్ (భార. ఉ. I. 109); అను ముద్రితపాఠములు తప్పులు. ఒకరులోని, ఒక్కరున్, అని యుండవలెను.

పోతనకాలమునాఁటికి 'ఒకరు' అనునది మహన్మహతీ బహువచనరూపముగ నేర్పడినది. పదియొకరు (భాగ. IV. 749); ఒకరుపోయినదెసకు నింకొకరు వ్రొక;—మొద.

ఒరుఁడు = (ఇతరుఁడు) అనుదానికి 'ఒరులు' అనునది బహువచనరూపము. తక్కొరులు (భాగ. VI. 179); ఒరువుఁడు అను నేకవచనరూపమునకుఁ బ్రయోగములు గానరావు. కాని, దాని బహువచనరూపమగు 'ఒరువులు' అను పదమును తిక్కన వాడినాఁడు (భార. అను. V. 89).

'ఒండు' అను పదమున కేకవచనమున మహదర్థము లేదు. అమహదర్థమున దానికి బహువచన రూపమగు 'ఒండులు, ఒండ్లు' అనువానికిఁ బ్రయోగములు మృగ్యములు. 'ఒండ్లు, ఒండులు,' అనువానికి 'ఇతరులు' అను నర్థము మాత్ర మున్నది. ఒండ్లు (భార. సౌ. II. 72); ఒండ్లవిసామ్ములు (భార. అర. IV. 347); ఒండులన్ (భార. విరా. I. 103); 'ఒండులు, ఒండ్లు' అనువానికి ఒడ్డులు, ఒడ్లు' అనియు రూపాంతరములు గలవు. ఒడ్డులు (భార. విరా. I. 123); ఒడ్లు (భార. ఉ. IV. 385; అను. III. 297).

ఒండొకరుండు (భార. భీ. II. 47) అనఁగా మఱియొకఁడని యర్థము.

ఒండొరు లోటువడక (భాస్క. అర. II. 136); పువ్వుల నొండొరుల్ రువ్వుకొనుచు (రాజగో. శత. 45); అను ప్రయోగము లున్నవిగాని భారత కవులు 'ఒండొరులు' అని వాడలేదు. ఇందలి 'ఒరులు' అనునది భారతమునఁ

ప్రథమేతర విభక్తియందే కానవచ్చుచున్నది. ఒండొరులన్ (భార. ద్రో. IV. 216); ఒండొరులకు మార్మలయుచు (భార. ద్రో. IV. 191);—'ఒండొరువుల' విషయమునఁ గూడ నిట్లే తెలియవలెను. ఒండొరువులమెచ్చక (భార. అర. IV. 300); ఒండొరువుల నొల్లరైరి (భార. అర. IV. 306); ఒండొరువులఁ గానరైరి (భార. విరా. III. 190); ఒండొరువులఁ దలపడుటసూచి (భార. విరా. V. 83); ఒండొరువులన్ (భాస్క. సుం. 159); ఒండొరువులతో (భార. ద్రో. I. 135); ఒండొరువులకై (భార. అను. III. 141); ఒండొరువులకంటె (భార. భీ. I. 138).

రెండు.

(అ) విశేషణము: (i) ఇరు.

'ఇరు' కేవల విశేషణము; దీనికి సర్వనామ పదముగ నుపయోగము లేదు. దీని తరువాత వచ్చు విశేష్యము తొల్లిటి కావ్యములందు సాధారణముగ నేకవచనమునందు వాడఁబడుచుండెను. దీనిపై విశేష్యముల బహువచనము చేరుటయుఁ గలదుగాని, యట్టిప్రయోగములు క్వాచిత్కముగ నున్నవి. దీనిపై వచ్చు పరుషములకుఁ గ్రమముగ గ, స, డ, ద, వ,లాదేశము లగును. ఒక, ఒక్క, లపైఁ బరుషములకు గసడద వాదేశమురాదు; కాని, తక్కిన సంఖ్యార్థక విశేషణములమీఁద నీ యాదేశము వచ్చును.

(1) ఇరుగేలన్ (భార. అర. V. 277; స్త్రీ. I. 130, హరి. ఉ. VII. 255); ఇరు సేతన్ (భార. అను. IV. 102); ఇరుచేయు నెత్తి (భార. మౌ. I. 151); ఇరు దెఱంగు (భార. ఉ. IV. 168; మౌ. I. 54, 58; అశ్వ. II. 111. అను. V. 146; 181; హరి. ఉ. IX); ఇరు వక్కయలన్ (దాశ. శత. 45); ఇరు వఱియగాఁగ (భార. కర్ణ. I. 49; సౌ. I. 194); ఇరువీనుఁగు (భార. భీ. II. 209); ఇరు వ్రెద్దు (భార. శాం. IV. 368; అను. V. 8; అశ్వ. II. 168); ఇరు మొయి = రెండు దేహములు (భార. విరా. III. 161); ఇరుమేను=రెండు దేహములు(భార. విరా. V. 402; భీ. I. 251); ఇరు సంద్దియలయందు (S. I. I. V. 192); ఇరుసంధ్య దీపము (S. I. I. V. 171); ఇరువాగు (భార. విరా. III. 170; భీ. II. 42, 290, 395; III. 208, 315; ద్రో. I. 271; V. 278; కర్ణ. I. 69; నిర్వ. V. 73; హరి. పూ. IV. 141; హరి. ఉ. X. 150); ఇట్లే, 'ఇరువాయికట్టు', మొద.

(2) సంఖ్యావాచక పదములతో: ఇరుమూఁడు దూపులు (భార. భీ. I. 278); ఇన్నూఱు పద్యములు (ప్రస. రా. శత. 4); ఇన్నూటపదిట (ఉ. హరి. IV. 276); ఇన్నూఱు (భార. శాం. III. 375); ఇన్నూఱు తేసి హయంబు లిచ్చి

(భార. ఉ. III. 217); ఇరాఱు దెఱంగులు (రుక్మిణీ. I. 49); ఇరాఱు మేనులన్ (రుక్మిణీ. I); ఇరువది, ఇరువై. మొద.

(3) ఇరుసెవి యెఱుఁగకుండ (కాశీ. II. ఉ. హరి. V. 197) అను ప్రయోగమున 'ఇరు'కు 'రెండవు చెవి' యని యర్థము. -'ఇరు మూఁడునెలల శిశువై' (హరి. ఉ. IV. 251); అనఁగా రెండునెలల, లేక మూఁడునెలల శిశువై అని యర్థము. (ఇరుమడి = రెండుసార్లు S. I. I. VI. 628).

(4) ఇరువంకలన్ (భార. ఉ. III. 253); ఇరుదెఱఁగుల సైనికులకు -నేత్తల (భార. ద్రో. I. 135); ఇరుగెలంకులన్ (భార. ద్రో. V. 142) అను ప్రయోగములందు 'ఇరు'పై విశేష్యముల బహువచనరూపములు గాన వచ్చుచున్నవి. కాని, యవి ఇరువంకన్, ఇరుదెఱఁగున సైన్యములకు, ఇరుగెలనన్, అని యుండవలెనని తోఁచుచున్నది. అయినను 'ఇరువా, గులు' అని బహువచన లు వర్ణము ప్రాసస్థానమున భార. విరా. III. 198 లో నున్నది. ఇట్లే, భార. ఆర. VI. 229 లో 'ఇరు గొమ్ములతోన, అని యున్నది. దీనికి 'నిడు గొమ్ములతో' నని పాఠాంతర మున్నది. భార. శల్య. I. 53 లో 'ఇరుగెలఁకులందు' అనుదానికిఁ బాఠాంతరము లేదు.

(5) ఇరుఁదల పాము, ఇరుఁదల పులుఁగు, ఇరుఁవుట్టువు,అను పదములలో శ. ర. కారుఁ 'డిరు'పై నరనున్నను జేర్చుట తగదు. 'ఇరుస' అనఁగా రెండు ఉనుకు 'ఉస' యను రూపమేమో తెలియదు. ఇఱుకు, ఇఱుకుంచములు. ఇందు కటము, ఇఱుకుపాటు, మొదలగు పదములు 'ఇరు' నుండియే కలిగినవేమో వీనికి రెండిటి మధ్యఁ బడుటచేఁ గలిగిన నిర్బంధము అని యర్థము. 'ఇరు' అను దానికి 'ఇఱు' రూపాంతరమేమో. ఇక్కట్టు, ఇక్కము, ఇక్కుపాటు, అను పదములలో 'ఇరు' మఱుఁగువడియున్నది, 'ఇరువ(గు)' అనఁగా రెండవది. 'ఇరుగిల్లు' అనఁగా 'రెండవ యిల్లు'.

(6) 'ఇడుగడ, ఇడుమ' అనుపదములలో 'ఇరు' లోని రేఫమునకు డకార మాదేశముగ వచ్చినది. 'ఇడియు' అను ధాతువు 'ఇడు=రెండు 'అను పదమునుండి కలిగియుండవచ్చును.

(7) 'ఇరు'పై సంఖ్యావాచకపదము చేరునప్పుడు 'ఇరు' కు 'ఈరు' వైకల్పికముగ నాదేశ మగును. ఈరేడుజగంబులు (భార. ఆర. IV. 271) ఈరేడ్వురు (భాగ. II. 31); ఈరేడుజగంబులు (ఉ. హరి. V. 505); ఇరాఱుమేనులన్ (రుక్మి. I. I. ఇట్లే, ఈరాఱు, ఈరేను, ఈరైదు);-ఇరురెండు, ఇరునాలుగు, ఈరెనిమిది, ఇరుదొమ్మిది, అనువానికిఁ బ్రయోగములు కానరాలేదు.

(అ) విశేషణము: (ii) ఇను.

ఇరు, ఇను, అనువానిలో 'ఇను' ప్రాచీనరూపమైనట్లు తోఁచును. ఆఱు, ఏడు, లందు తప్పఁ ద్రావిడభాషలందలి యొకటినుండి పదివఱకుఁగల సంఖ్యలలో నకారము గాన్పించుచున్నది: ఒన్ (డు); ఇను, రెన్(డు); మూన్ (డు); తమి. నాన్ (గు); ఏను, కన్న. ఎన్టు, తెనుఁగు: ఎని(మిది); తొన్పది, తొ(మిది) తమి. పన్ని (ఇరండు); తెనుఁగు: పన్-డ్ రెండు, పన్దొమ్మిది, పదుము; మొద. ఇంట్రము ఇంటరము, ఇండె, ఇండెవాయు, మొదలగు పదములలో 'ఇన్' అనునది చేరియున్నదని చెప్పవచ్చును. తెనుఁగున 'ఇను, ఇరు' ల యుపయోగమునఁ జాల భేదమున్నది. 'ఇరు' వాడవలసిన చోట 'ఇను' నుగాని, 'ఇను' వాడుచోట 'ఇరు' నుగాని వాడుటకు వీలులేదు. ఇనువాగు, ఇనుదెఱఁగు, ఇనుగడ, మొదలగు రూపములు లేవు. అట్లే, ఇరుమడించు, ఇరుమాఱు, మొదలగు రూపములును లేవు.

ఇనుమడి (భార. విరా. II. 45; భీ. I. 27; కర్ణ. I. 92; అను IV. 419; హరి. ఉ. X. 302; వరాహ. X. III.); ఇనుమాఱు (భార. కర్ణ. III. 317); ఇనుమాటు (భాగ. II. 227); దుర్భరము లినుమిక్కిలై (సత్య. కృ. సం. II. పు. 29); ఇనుమూఁడు = 6 (భాస్క. యు. 1269); -ఇనుమడి = ఇన్మడి = ఇమ్మడి = ఇబ్బడి; -'ఇను పాదములు' అని S. I. I. VI. 628 లో నున్నది. ఈ ప్రయోగము వింతయైనదే.

(అ) విశేషణము: (iii) రెండు.

'ఇరు', 'ఇను'లవలెఁ గాక 'రెండు'ను విశేషణముగను సర్వనామ పదముగను గూడ నుపయోగింప వచ్చును. 'ఇరు'పైఁ జేరు విశేష్య మేకవచనమునందు సాధారణముగ నుండును. కాని, 'రెండు' పైఁజేరు విశేష్య మెల్లపుడును బహువచనమునందే యుండును.

రెండంతలు (భార. భీ. I. 27). ఎఱ్ఱేశ్వర భట్టోపాధ్యలకు పెట్టిన రెండు మాడలు (S. I. I. V. 156); రెండుపీళ్లు (భార. ఉ. IV); రెండు దెఱంగులు (భార. ద్రో. V. 286. అను. V. 198. హరి. ఉ. II. 67); ఒకటి రెండు పూటలు మాయింట నిలిచి (కళా. III. 42); రెండు దొమ్మిదులు (కాశీ. III. 181); రెండు వాఁడ్లకున్ను (S. I. I. IV. 970); పండ్రెండు వేలేండ్లు (భార. శాం. V. 46); డబ్బది రెండువేలు (భార. శాం. V. 61); పదిరెండు వర్షముల్ (అధ్యా. రా. బాల. V. 5); పదియు రెండేఁడుల ప్రాయంబు దానసై (శుకా. IV. 98); పండ్రెండేఁడులు (ఉ. హరి. II. 167).

(అ) సర్వనామము: (i) మహతీతరామహద్వాచకము:

(1) వాని విల్ వెండియు రెండు సేసి (భార. భీ. II. 55); పంఙ్రెండు పటు మార్గణంబులు (భార. ద్రో. I. 205). రెండు, పంఙ్రెండు (భార.ద్రో. II. 30); (ప్రతి వింధ్యుఁడు) రెండై పడఁగన్ (భార. సౌ. I. 181); ఒకటి రెండగుచు నట్లుండి పద్దై దయి (తొండమాన్. పు. 313).

(2) 'రెండు'కుఁ బ్రథమేతర విభక్తి రూపములు: ద్వి. రెంటిఁ (భార. ఆర. IV. 349; V. 42); తృ. రెంటఁ (భార. ఆర. VI. 123; విరా. V. 150; III. 19); ఒంట, రెంటఁ జిక్కినవారిఁ బోషింప (భాస్క. యు. 161); పంఙ్రెంటఁ (భాస్క. యు. 1266); రెంట రెంటఁ (భార. ద్రో. I. 241); రెంటిచేత (ఉ. హరి. II. 12); చ. రెంటికై; పం. రెంటఁ, రెంటివలన; ష. రెంటికి, రెంటిలోనఁ (భాగ. IV. 240); స. రెంటియందు.

(3) రెండు+నెలలు = రెన్నెలలు, రెన్నెల్లు; లేదా, ఇరు+నెలలు = ఇరు నెలలు, ఇర్నెలలు, రెన్నెలలు, రెన్నెలలు.— రెన్నెల్లదాఁక (భాస్క. సుం. 202); రెన్నెల్లలోన (భాస్క. సుం. 204); రెన్నెల్లమీఁద (భాస్క. సుం. 281); రెన్నెలలు (భాగ. VIII. 497): రెన్నెల్లను (జైమి. VIII. 100); మొద.

(4) 'రెండు' కు 'రొండు' అనియు వ్యవహారమునందును శాసనములందును రూపము గలదు: రొండు (S. I. I. V. 847); రొండుగ్రామాలు (S. I. I. V. 874); రొండ్డో (S. I. I. IV. 711).

(5) 'రెండు' అనఁగా 'భేదము' అనునర్థమునఁ బ్రయోగములుగలవు: పతియెడ రెండు లేక కులభామలు దారతఁ డెట్టిదైన సన్మతిఁజరియించు టొప్పు (భాస్క. అర.); జూదమునందు 'రెండు' కు 'రెంచ' యను రూపము గలదు. 'రెండు'నుండి 'రెంట'యనుభావార్థకపద మేర్పడినది. 'రెంటఁద్రాగుడుమొకము; అనఁగా తొండముతోను, నోటితోను రెంటను నీరు త్రాగు ఏనుఁగు; రెంట త్రాగుడు తిండి' అట్టి ఏనుఁగు ఆహారముగాఁగల సింహము; 'రెంటెము' జంట నేత వస్త్రము; రెంబ, రెమ్మ, రెబ్బ=రెండుగా విడిన చిన్న వృక్షశాఖ; 'రెట్టి' = రెండింతలు (భార. విరా. I. 209);—రె (ఱె) క్క, రెక్కొను, రెచ్చు, రేఁగు, రే (ఱే) వు, అను పదములకును 'ఇను' తో సంబంధ ముండియుండును.

(6) 'రెండు' అనునది సముదాయవాచకమై యేకవచనరూపమున నున్నది. కాని, దానితోఁ జేరుక్రియ బహువచనమునందే యుండవలెను. 'రెండు' కు బహువచనరూపములు 'రెండ్లు, రెళ్లు' అనునవి: రెండు రెండ్లు, (-ళ్లు) నాలుగు.

(అ) విశేషణము: (ii) మూఁడు.

మూాండుగాలాలాను (S. I. I. V. 155); మూఁడువేలు, మూఁడు గోట్లు (భార. శల్య. I. 113); ఒకమూఁడు ముహూర్తములు (ఉ. హరి. V. 190); పదుమూఁడు దినంబులమాత్రకుఁ (భార. విరా. III. 62); మూఁడు మూఁడు మెఱుఁగువాఁడితూపులు (భార. ద్రో. VI. 294. 297); ఇరుమూఁడు దూపులు (భార. భీ. I. 273); మూఁడుమార్గణములు (భార. శల్య. I. 194).

(ఆ) సర్వనామపదము : మహతీతరామహద్వాచకము.

మూఁడు (భార. ద్రో. II. 30); పదుమూఁడు (భార. కర్ణ. III. 33); మూఁటఁ (భార. భీ. III. 245; ద్రో. III. 95, 224, 226, 227); డెబ్బది మూఁటను (భార. శల్య. I. 194); మొద.

బహువచనము: మూళ్లు (మూఁడు మూళ్లు తొమ్మిది) 'మూాండ్లు' అను రూపము వినఁబడదు.

(ఆ) సర్వనామపదము: మహన్మహతీవాచకము.

మువ్వురు (భార. అను. V. 287; విజ్ఞా. వ్య. III.); పదుమువ్వురు (భాగ. IV. 28); మువ్వురను (భార. ద్రో. IV. 142); పదుమువ్వురగండండు (S. I. I. VI. 628); మువ్వురమీఁద (జైమి. IV. 138); మువ్వుర కడంకల కోలఁదులు (భార. విరా. III. 152); మువ్వురకుం జాలి (భార. ద్రో. IV. 168); మొద. 'మూవురు' అనియుఁ గలదు (ఉ. హరి. IV. 10); 'మువురు' అని యున్నదేమో తెలియదు.

'ముగ్గురు' అర్వాచీనరూపము (ఉ. రా. పు. 78); 'ముగురు' గూడఁ గలదు (భాగ. V. 20); ముగురు ... పోగరు ... మిగిలిన (ప్రా.స. జైమి. II. 48; ఇందు 'మువురు, పొవరు, మివిలిన' అని యుండనచ్చును).

నాలుగు.

(అ) విశేషణము; (i) నలు, నల్; నాలు.

దీనిమీఁదఁజేరు విశేష్యము సాధారణముగ నేకవచనము నందుండును: నలుగడ (భార. ద్రో. III. 62: కర్ణ. I. 5: III. 9; శాం.V. 440; అను. I. 287); నలుగాలివానఁ (భార. శాం. I. 71); నలుగారివానిఁ (భార. అశ్వ. IV. 181); నన్నాలు (భార. శాం. V. 50: కాశీ. V. 192); నలువది, నల్వది: నలుమడి (భార. ద్రో II. 218); నలులతుకపులతో (భాస్క.యు. 19); మొద. కాని, 'నలు' వైఁ జేరిన విశేష్యము బహువచనమునను బ్రయోగింపఁబడినది: నలుదెసలం గాకులక్రియఁ జెదరి (భార. అర. VII. 107); నలుదిక్కులన్

(భార. ద్రో. II. 79); నలుదిక్కుల మన్నీలు (భార. శల్య. I. 9);-వీనియందు 'నలుదెసఁ, నలు దిక్కునఁ' అనియుండవలెనేమో.—'నాళ్లు, నెలలు, 'నాలుగులు' అను పదములు చేరునపుడు 'నలు' 'నాల్' గా మాఱును: నాల్నాళ్లు, నాల్నెలలు, నాల్నాలుగులు పదహారు; మొద.

(అ) విశేషణము: (ii) నాలుగు, నాల్గు.

నాలుగుదెఱంగులసేనలు (భార. ఉ. IV. 226); ఇరువైనాలుగుమూళ్ల మేర (కాశీ. I. 55); ఇరువదినాలుగువేలు మున్నూటయిరువండ్రు (భార. స్త్రీ. II. 167); ఎనిమిదిలక్షలు నలువదినాలుగువేలు (భార. శాం. V. 46); లక్షయు నలువదినాలుగువేలు (భార. శాం. V. 51); పదునాలుగుజగములు (హరి. పూ. V. 5); నాలుగు వర్ణములందును (విజ్ఞా. వ్యవ. 131); నాలుగు నదువులు (పద్మ. IV. 172); నాలుగు మొగములు (కవిజన. I. 9); పద్నాల్గేండ్లు(మొల్ల రా. అయో. 29).

(ఆ) సర్వనామపదము; మహతీతరామహద్వాచకము.

పదునాలుగు (భార. ద్రో. III. 95), పద్నాలుగు (S. I. I. V. 834); పదునాల్గు (భార. కర్ణ. III. 149; శల్య. II. 118); నాల్గు (ఉ. హరి. IV. 53; భార. ద్రో. IV. 6); నాలిగింటిమీఁదను (భార. శాం. II. 177); నాలుగింటఁ (భార. అను. భీ. II. 49; IV. 301); నాలుగిట (భార. విరా. V. 103.); మొద.

'నాలుగు' కు 'నాలువు' అనియు రూపముగలదు: నాలువు మాడలకు (S. I. I. VI. 982);—నాలుగేను = నాలుగుగాని అయిదుగాని (హరి. పూ. V. 223); ఇట్లే, ఒకటి రెండు మాటలు; రెండుమూఁడు దినములు; మూఁడు నాలుగు పూటలు; నాలుగైదు; పది పండ్రెండు; పది పదునేను; నూఱు నూటయేఁబది; మొద.

'నాలుగు' కు బహువచనము 'నాలుగులు': అయి నాలుగులు ఇరవై.

(అ) సర్వనామ పదము: మహన్మహతీ వాచకము.

(పదు) నలువురు (భార. భీ. II. 236);—'నలుగురు' అర్వాచీన రూపము: ఇరువై నలుగురు (S. I. I. V. 874);—'నలువదిగురు' అని దశావతార చరిత్ర, 163-వ పుటలో గానఁబడుచున్నది.

అయిదు.

(అ) విశేషణము (i) ఏను.

(1) ఇరువదేనమ్ముల్ (భార. భీ. II. 34); నాలుగేనలుకులు దొంతి దించి (హరి. పూ. V. 223); ఇరువదేను వాఁడి తూపుల (భార. శల్య. I 94); ముప్పదేనమ్ముల్ (భార. ద్రో. V. 185); ఏనింద్రియములు (భార

ఆర. V. 94); పదియేను దినంబులకున్ (నైష. VIII. 200); పదియు నేను నిశిత బాణంబులు (భార. ద్రో. IV. 297).

(2) 'ఏను' పైఁ బరుషములు పరమగునపుడు సరళాదేశము వచ్చునా, గసడదవాదేశము వచ్చునా, ఎట్టి యాదేశమును రాదా?—ఈ విషయమును నిర్ణయించుటకుఁ దగిన ప్రయోగములు గానరావు. ఏనుకో (గో?) నులు (భీమే. II. 88); పదియేన్ క (గ?) ళలు (నైష. VIII. 200); పదేను (బ? వ?) పర్వములు (భీమ. I. 9); ఇవి ముద్రిత ప్రతులందలి పాఠములు. 'ఏను' పైఁ 'బది' చేరునప్పుడు 'ను' వర్ణమునకు ద్రుతిత్వము గలిగి 'ఏఁబది' అని సరళాదేశమును 'ను' వర్ణమునకు బిందువును గలుగును. ఏఁబది (భార. ద్రో. IV. 36); ఏఁబండ్రు (భాస్క. బాల. 203); దీని సామ్యమును బట్టి యన్ని యెడలను 'ఏను' పైఁ బరుషములకు సరళాదేశమును జెప్పఁగూడదేమో. 'ఏను' పై 'పది' చేరునప్పుడు వ్యవహారమునను శాసనములందును 'ప' కు 'భ' ఆదేశము కానవచ్చుచున్నది. ఏంభయి (S. I. I. V. 1154-5; 150; IV. 1063); ఏంభై (S. I. I. VI. 974, 1065); యేంభై (S. I. I. VI. 188); ఏంభదేను (S. I. I. VI. 644); 'ఏంభయి' 'ఎంభయి' యను రూపమునను శాసనములఁ గాన్పించుచున్నది. (S. I. I. VI. 950); యెంభయిగండమాడలు (S. I. I. V. 1154-5); 'ఏను' పై 'తూము' చేరునపుడు సరళాదేశమును 'తూ' దీర్ఘమునకు హ్రస్వమును గలిగి 'ఏందుము, ఏదుము' అగుచున్నది: పదేందుము (S. I. I. IV. 974; V. 159); వ్యవహారమున; పదునేదుము.

(3) 'ఏను' పై 'నాళ్లు, నూఱు' లు పరమగుచో 'ఏను' లోని నువర్ణము వైకల్పికముగ లోపించును: ఏనాళ్లు (S. I. I. VI. 1128; భార. ఉ. IV. 416); ఏనూఱు (భార. భీ. III. 55; ద్రో. III. 38; అను. I. 167, 175); విజ్ఞా. ప్రా. 127.

(అ) విశేషణము: (ii) అయిదు, ఐదు.

తెనుఁగున 'ఏను' అను రూపమును బట్టియు, ఐన్దు, అంజు, మొదలగు నితర ద్రావిడభాషల యందలి రూపమును బట్టియు, 'ఐఁదు' సబిందుకమని నిర్ణయింపవలసి యున్నది. నన్నయ 'అయిదు, ఐఁదు' లను వాడలేదు. తిక్కన చేసిన యీ క్రింది ప్రయోగములవలన 'ఐదు' లో బిందువున్నదో లేదో నిర్ణయింప వీలులేదు: ఐదు శరంబులు (భార. ద్రో. III. 228; వచనము, ఏను; ఐఁదు అని యుండవచ్చును); నూతు పదింటను నైదిట (భార. విరా. V. 77; కందము ప్రథమపాదము; 'ఐఁదిట, ఏనిట' అని యుండవచ్చును); ఒకని కొకని నైదు మహాశ్వ, గ, భాను, రాజ్యములనేసి (భార. శ. III. 200. గీత

పాదము; (ఏనేను, ఐఁదైఁదు) అని యుండవచ్చును ; ఐదు నెన్మిదియును నాఱు శల్యుఁడు (భార. ద్రో. II. 30; సీసపాదము, 'ఐఁదు' అని యుండవచ్చును); హిడిం, బానుతు నైదైదు బాణములను (భార. ద్రో. III. 267); సీసపాదము; 'ఏనేను, ఐఁదైఁదు' అని యుండవచ్చును; ఆతఁ డట్టి నూఱు - లైదడరించె (భార. ద్రో. IV. 299; సీసపాదము; 'ఐఁదు' అని యుండవచ్చును; అమ్మున్, లైదింట నేసి మ-హారజతధ్వజం, బిలఁగూల్చె (భార. ద్రో. V. 135; సీసపాదము; 'ఐఁదింట' అని యుండవచ్చును); అ,ల్లాడఁగఁబోరుచో శరము-లాఱయిదుల్ (భార. కర్ణ. I. 111; ఉత్పలమాలాపాదము; 'అయిఁదుల్, అని యుండవచ్చును); అయిదింటన్ (భార. శాం. IV. 87; వచనము, 'అయిఁదింటన్' అని యుండవచ్చును); వీనినైదింట నచలావధానవృత్తి (భార. శాం. V. 115; గీతపాదము; 'ఏనింట, ఐఁదింట అని యుండవచ్చును); ఈ యూఱును మంచి తెరువు, లై యుండు; నహింసయున్న-న్నైదిటికిఁబవి, త్రాయతనము (భార. అను. IV. 279; కందము; 'ఐఁదిటికి' అని యుండవచ్చును); అది యాదిగాఁగ ముప్పదియునైదు (భార. మౌ. I. 3; సీసపాదము; 'ముప్పదియునైఁదు' అని యుండవచ్చును).

కాని, 'ఐదు యోజనముల నతఁడొక్కపురము, భూదేవిచరణ నూపురము నిర్మించి' అని రంగనాథ రామాయణము, అయోధ్యాకాండమున నున్నది. ఈ గ్రంథము కాలమునకు నబిందు నిర్బిందు ప్రాసములను గవులు వాడి యుండుటచేత నీప్రయోగము 'ఐదు' నబిందుకత్వ నిర్బిందుకత్వ నిర్ణయ విషయమునఁ బ్రమాణము కానేరదు.

(అ) సర్వనామపదము: మహతీత రామహద్వాచకము : i. ఏను. **పదేను** (S. I. I. VI. 1059; భార. విరా. V. 32; కవిక. I. 74); ఇరువదేను (భార. భీ. II. 37; శల్య. I. 194; విజ్ఞా. ప్రా. 127); పదియేను (భార. ద్రో. III. 95); పదియు నేను (భార. ద్రో. IV. 294); ఇరువడేను (S I. I. VI. 995); ముప్పడేను (S. I. I. VI. 123); ఇరువయేను (S. I. I. IV. 1187); ఏనింటన్ (భార. శల్య I. 194; ద్రో. III 224); ఇరువదేనింటన్ (భార. ద్రో. II. 68; III. 227); పదియేనింటన్ (భార. ద్రో. II. 68); ఏనింటిలోనన్ (భార. భీ. I. 18); మొద.

(ii) అయిఁదు, ఐఁదు.

నూఱులైఁదు (భార. ద్రో. IV. 299); ఐఁదు (భార. ద్రో. II. 30, 37); ఐఁదైఁదు (భార. భీ. III. 200); ముప్పదియునైఁదు (భార. మౌ. I. 3); **ఐఁదిటికి** (భార. అను. IV. 279); ఐఁదింటన్ (భార. ద్రో. V. 135; శాం. V.

15); అయిఁదింటన్ (భార. శాం. IV. 87); ఐదిటన్ (భార. విరా. V. 77); మొద.

'ఏను' కు 'ఏనులు' అను బహువచనరూపము లేదు. 'ఐఁదు'కు బహువచనము 'ఐఁదులు.' 'అ,ల్లాడఁగఁ బోరుచో శరము లాఱయిఁదుల్' (భార. కర్ణ. I. 111).

(ఇ) సర్వనామపదము : మహన్మహతీ వాచకము.

(1) ఏవురు (S. I. I. IV. 661); మన మొక యేవుర మీాయంగయున్ భార. విరా. I. 59); ఏవురు ... తురం, గావలి (ప్రాస. భార. భీ. II. 404); కేకయు లేవురు వేవురఁ బెట్టు (భార. ద్రో. I. 96); ఇరువది యేవురు (భార. ద్రో. III. 277); పదేవురు దొరలు (వరాహ. V. 21); ఆ విప్రు లేడ్వురైనను నేవురు మువ్వురును నైన (విజ్ఞా. వ్యవ. 111).

(2) 'ఏవురు'కు 'ఏగురు' అనియు రూపాంతరము గలదు. 'గురువచన స్థితి మనకే, గురకును నిదిపత్నిగాఁద - గుంగావున (భార. ఆది. VII. 213); 'గు' యతిస్థానము; ఈ పాఠము చింత్యము; 'ఏ, వురకును నిదిపత్నిగాఁద - వుంగావున' అని నన్నయ ప్రయోగించియుండును. 'గు' తోడి సంఖ్యావాచక మహన్మహతీ రూపములను నన్నయ మఱి యెచ్చటను వాడలేదు. 'ఏగురుకు' (S. I. I. VI. 1112).

(3) 'ఏగురు' అనుటకు 'ఐగురు' అని శాసనములందు గలదు: ఐగురకు) S. I. I. VI. 1117); తక్కిన ద్రావిడ భాషలలో 'ఐవర్.'

ఆఱు

i. మహతీత రామహద్వాచక సర్వనామపదము : ఆఱు

ఐఁదు నెన్మిదియును నాఱు శల్యుఁడు (భార. ద్రో. II. 30); ఆఱింటిన్ (భార. శాం. V. 181); ఆఱిటన్ (భార. విరా. V. 108); నూటయాఱింటన్ (భార. ద్రో. III. 228); ఆఱింటన్ (భార. ద్రో. IV. 6; శాం. III. 422).

ii. మహతీతరామహద్వాచక విశేషణము : ఆఱు.

ఇరాఱు దెఱంగులు (రుక్మిణీ. I. 49); ఇరాఱు మేనులన్ (రుక్మిణీ. I.); వెయ్యాఱమ్ముల కమ్మవింటిదొరకున్ (పాంచా. II. 39); ఆఱయిదుల్ (భార. కర్ణ. I. III.); ఆఱమ్ములు (భార. అర. I. ట. 270); ఆఱునాళ్లకున (భార. అర. V. 228); ఎడ్ల నాఱునూఱును (భార. కర్ణ. II. 91), ఆఱువేలు (భార. శల్య. I. 118); పదియాఱు పీఠములు (విజ్ఞా. ప్రా. 26); ముప్పదియాఱువేలు (భార. శాం. V. 51); పదాఱు (S. I. I. VI. 1028; భార. ద్రో. V. 135; శల్య. I. 291; శాం. V. 608); పదాఱేండ్లు (భార. ఆశ్వ. II. 90); పదాఱు

వన్నె (దశావ. పు. 157); పదాఱువేలు (భార. భీ. I. 22; భాగ. V. II. 598); పదాఱువ్రక్కలు (రుక్మిణీ. I. 49);

'ఆఱు' కు బహువచనము 'అర్లు'; వేయునూటపదార్లు (వైజ. I. 92.)

'ఆఱు' పై 'పది' సమాస మగునపుడు 'ఆఱు' తొలి 'ఆ'కారమునకు హ్రస్వమును 'పది, తొలి 'ప' కారమునకు 'వ' ఆదేశమును గలుగును: అఱువది. 'అఱువది' 'అఱువై' గూడ నగును: అఱువది (భార. భీ. II. 37; ద్రో. III. 224; IV. 116); మున్నూట యఱువదింటఁ (భార. శాం. V. 46); అఱువదింటికిని (విజ్ఞా. వ్యవ. 116); అఱువది యఱువది యమ్ములన్ (భార. ద్రో. IV. 298); అఱువదినాలుగు (భార. భీ. III. 51); చిత్తజాతకళ లర్వదినాలుగు (కళా. I. 110); అఱువది బాణములను (భార. భీ. II. 34); అఱువై యోజనముల్ వెడల్పును శతాయామంబునుం గల్గి (వరాహ. I. 137); అఱువై తొమ్మిది (S. I. I. VI. 991).

iii. మహన్మహతీవాచక సర్వనామపదము: ఆర్వురు.

అవ్వురు బోల వసమున (S. I. I. IV. 1008); ఆర్వురు (భార. భీ. III. 98); ఆద్యులై పేరుగలుగు పదార్వురు (భార. అశ్వ. IV. 179); మొద.—ఆఱుగురు, ఆఱుమంది, అర్వాచీనరూపములు.

ఏడు

మహతీతరామహద్వాచకము: (అ) సర్వనామపదము: ఏడు.

పదియేడు (భార. ద్రో. II. 30); ఏడు (భార. ద్రో. III). 95; IV. 6); ఈరేడు (భార. ఆర. IV. 271); ఏడింటన్ (భార. విరా. V. 66; ద్రో. I. 169, 205 II. 68; ఉ. హరి. IV. 276); ఏడింటనేడింటన్ (భార. భీ. III. 245).

(ఆ) విశేషణము.

ఈరేడు జగంబులు (భార. ఆర. IV. 271); ఏడు సముద్రంబుల జలము (భార. ఆర. IV. 271); పదియేడులక్షలు (భార. శాం. V. 46); ఏడెనిమిది నాళ్లు (భార. శాం. VI. 580); ఏడిరువులు (భార. శాం. III. 59, 190); మున్నేడుమాఱుల్ (భాగ. III. 155); ఏడు దినంబులలో నీరేడు జగంబులును వ్రాసియిత్తుఁ బటము (ఉ. హరి. V. 505); ఏడుదినంబు లన్నమున కెడ్డము పుట్టిన యంతమాత్రలో (భీమ. II. 116).

(ఇ) సమాసములలో:

i. 'ఏడు' పై 'తూము' చేరునపుడు 'ఏ' కు హ్రస్వమును 'డు' లోని యుత్వమునకు లోపమును, 'తూ' లోని ఊత్వమునకు హ్రస్వమును, తకారమునకు దకారాదేశమును గలుగును: ఎద్దుము.—'ఏద్దుము'కు 'ఎద్దుము' అని యు శాసనములందు గలదు: S. I. I. VI. 1094.

ii. 'ఏడు' పై 'నూఱు' చేరునపుడు 'డు'లో యుత్తునకు లోపమును 'డ'కారమునకు పర్యాయమున 'ణ' కార 'ళ' కారములును వైకల్పికముగఁ గలుగును : ఏడునూఱు రథంబులన్ (భార. విరా. III. 214); ఏళ్నూరు (కాశీ. V. 286); ఏణ్ణూఱుముఖముల నేఁగె జలధి (కాశీ. V. 286).

iii. 'ఏడు' పై 'పది' చేరునపుడు ఏత్వమునకు హ్రస్వము కలిగి యది 'డు'పైఁ జేరి 'డె' యని యేర్పడును. అప్పుడు 'పది'లోని తొలి 'ప' కారమునకు 'బ' కారాదేశమును 'బ' కు ద్విత్వమును గలుగును : డెబ్బది (భార. భీ. I. 34; ద్రో. I. 165; II. 53; III. 65, 77, 85, 267; IV. 218; V. 52; కర్ణ. I. 127; శల్య. I. 194; శాం. V. 51; స్త్రీ. II. 167; హరివం. I. 52).

'డెబ్బది' కి 'డెబ్బఇ, డెబ్బయి, డెబ్బై, డెబ్బది' అనియు శాసనములందు రూపాంతరములు గాన్పించుచున్నవి : డెబ్బఇ నాలిగింటికి (S. I. I. IV. 981); డెబ్బైయేను (S. I. I. VI. 218); డెబ్బదేను (S. I. I. VI. 1143).

మహన్మహతీవాచకము.

ఏడ్వురు (భార. ద్రో. IV. 6; విజ్ఞా. వ్యవ.); ఈరేడ్వురు (భాగ. II. 31).—'ఏండ్లురు' అని (S. I. I. V. 85 లోఁ గలదు.—'ఏడుగురు, ఏడు మంది' అనునవి వ్యవహారమునఁ గలవు.

ఎనిమిది.

మహతీతరామహద్వాచకము : (అ) సర్వనామపదము : ఎనిమిది, ఎన్మిది.

ఎనిమిది (భార. ద్రో. IV. 6, 189); ఎనిమిదింటన్ (భార. విరా. II. 66; భీ. I. 177; ద్రో. II. 227; అను. II. 262); ఎనిమిదిట (భాగ. విరా. V. 103); ఎన్మిది (భార. ద్రో II. 30); ఎన్మిదిటికిన్ (కళా. I. 110).

(ఆ) విశేషణము.

(i) ఎనుబది యెనిమిదివేవురు (భార. సభా. II. 121); ఎన్మిదిదిక్కులన్ (భార. అర. IV. 37); ఎనిమిదివేలు (భార. అర. V. 306; శాం. V. 46); ఎనిమిదిదునియలు (భార. ద్రో. IV. 189); ఏడెనిమిదినాళ్లు (భార. శాం. VI. 580); నూటిరువై యెనిమిది భేదములను (నరస భూ. II. 50); పద్నెనిమిది మాఱులు (చిత్రభార. VI. 67).

(ii) 'ఎనిమిది' పై 'పది' చేరునపుడు 'మిది' లోపించి 'ని' వర్ణము నిత్తున కుత్తు ఆదేశమగును; 'పది' పకారమునకు బకారమాదేశమగును : ఎనుబది (విజ్ఞా. ప్రా. 127); ఎనుబదిటికి (విజ్ఞా. వ్యవ. 116):—శాసనములందు 'ఎనుంభది' అనియుఁ గాన్పించుచున్నది. వ్యవహారమున 'ఎనభై' అను రూపము మాత్రము కలదు. కొందఱు 'ఎనుభై' అనియు నందురు.

(iii) 'ఎనిమిది' పై 'నూఱు' చేరునపుడు 'ఎనిమిది' కి 'ఎనుమ' ఆదేశమగును; ఎనుమనూటతొమ్మిది పైఁ డిట్టికల (జైమి. భార. VIII. 176);— శాసనములందు 'ఎనుంబనూఱు, అనియుఁ గాన్పించుచున్నది (S. I. I. IV. 1087); వ్యవహారముననను గ్రంథములందును 'ఎనమనూ (న్నూ)ఱు' అను రూపము గలదు: ఎనమనూఱు (శివధ. VII. 15).

(ఇ) మహన్మహతీవాచకము : ఎనమండ్రు.

ఎనమండ్రు (కాశీ. VI. 247; ఉ. రా. పు. 109; కళా. I. 125; జై. భార. I. 97); పదునెనమండ్రు (ఆము. I. 35); ఎనమండ్రన్ (భార. మా. I. 188);—ఎనమండ్రురు (భార. ద్రో. III. 216); అని ముద్రితప్రతియం దున్నదిగాని, యది 'ఎనమండురు' అయియుండును;—'ఎనమంఱు' అని S. I. I. VI. 1052 లో నున్నది. వ్యవహారమున 'ఎనమండుగురు, ఎనిమిదిమంది' అను రూపములున్నవి.

తొమ్మిది.

మహతీతరామహద్వాచకము : (అ) సర్వనామపదము : తొమ్మిది.

(భార. భీ. II. 37; ద్రో. II. 30; III. 224, 227; IV. 189); తొంబది తొమ్మిది (నిర్వ. VIII. 84); తునియలు దొమ్మిదియఁట (ఆము. I. 35).

(ఆ) విశేషణము.

తొమ్మిది నునిశితాస్త్రమ్ములన్ (భార. భీ. II. 34); తొమ్మిదిశరముల్ (భార. ద్రో. IV. 189); ఎనమనూట తొమ్మిది పైఁడిట్టికల (జై. VIII. 176).

(ఇ) సమాసములందు :

(1) 'తొమ్మిది' పై 'పది' చేరి 'తొంబది' యగును; లేదా, తొల్ (=న్) + పది = నూటికి పూర్వపు పది యనియుఁ జెప్పవచ్చును. 'తొంబది' 'తొంబై' కూడ నగును.

తొంబది (భార. భీ. III. 44); తొంబదివేలు పద్మములు (హరి. పూ. III. 7); తొంబదియేడు (రంగ. రా. కిష్కి.);- తొంబై (S. I. I. VI. 961).

(2) 'తొమ్మిది' పై 'నూఱు' చేరినప్పుడు 'తొమ్మిది' 'తొమ్మ,' 'తొంబ'లుగ మాఱును. తొమ్మనూటి మీఁదఁ దొంబది తొమ్మిది (నిర్వ. VIII. 84) 'తొమ్మన్నూఱు' అనియు నగును.

'తొమ్మిది' కి బహువచనరూపము 'తొమ్మిదులు' అని యొక ప్రయోగము గలదు. తొ,మ్మిదులు (కాశీ. III. 181—యతిస్థానము); లోకములో 'తొమ్ముదులు' అనియే వినఁబడుచున్నది.

మహన్మహతీవాచకము :

(1) తొమ్మండ్రు : తొమ్మండ్రు గొడుకులం దొలి వేలుపులం జేయ (ఉ. హరి. II. 144); తొమ్మండ్రు (కాశీ. IV. 178; VI. 247).

(2) తొమ్మండుగురు : దశావ. పు. 20, 91.

పది.

మహతీతరామహద్వాచకము: సర్వనామపదము.

పది (భార. ద్రో. IV. 6); పదియింటిని (భార. అశ్వ. II. 153); పదియును నూఱును వేయును... ఒకటిం బదియింటి నూటినిచ్చిన (భార. అను. III. 30); పదిటన్ (నిర్వ. V. 86; విరా. V. 103: భీ. II. 187; ఉ. హరి. IV. 276); పదింటన్ (భార. విరా. V. 66, 77); పదియింటన్ (భార. భీ. II. 226); పదియింటం బదియింట (ఉ. హరి. III. 74); మొద.

ii. విశేషణము.

పదినాళ్లు (భార. ద్రో. I. 59); పదినాళులు (భా. భీ. III. 363); పదిరువ్వంబులు (హరి. ఉ. X. 298); పదివేలు (భార. విరా. శాం. VI. 320; శల్య. I. 400; అర. V. 306); పదివేలు నేనుఁగులు (భార. శల్య. I. 113); పదివేల్ వర్షాలు (చంద్రభా. III. 14); పదివేలును బదినూఱులు (హరి. పూ. IV. 69).

iii. మహన్మహతీ వాచకము.

(1) నన్నయ 'పదుండ్రు' అని మాత్రము వాడినాఁడు. తిక్కన 'పదుండ్రు' (భార. భీ. III. 357; ద్రో. V. 127; కర్ణ. III. 180; అను. I. 119; III. 210); అను రూపమునే కాక 'పదురు' (భార. ఉ. III. 140); అనియు, 'పదువురు' (భార. కర్ణ. I. 264); అనియుం గూడ వాడెను. 'పదుగురు' అనునది 'పదువురుకు' అర్వాచీనరూపము. 'పదుగుండ్రు' అని శ. ర. లో నున్నదిగాని, కావ్యములందు గనంబడలేదు. 'పదిమంది' అనునది యర్వాచీన రూపము (శుకచ. పు. 19)—కొన్ని ప్రయోగములు: పదుండ్రు (భాస్క. యు. 1458; భాగ. IV. 944); పదురు (వాసిష్ఠ. II. 162); పదుగురు (భాగ. VI. 60); మొద.

'పది' కిని 'ఇరువది'కిని మధ్యగల సంఖ్యావాచకములు-'పది' పై నొకటి నుండి తొమ్మిదివఱకుం గల సంఖ్యలను దెలుపు పదములం జేర్చుటవలన నేర్పడును. అట్లు చేరునపుడు 'పది' కిం గొన్ని వికారములు గలుగును. (i) సాధారణముగ 'పది' కిం దక్కిన ద్రావిడభాషలయందువలె తుది యిత్వమున

కుత్వము గలుగును; అట్లాదేశమగునపుడు దానిపై సముచ్చయ చిహ్నమగు 'ఉన్' చేరును.

11. పదు + ఉన్ + ఒకండు = పదునొకండు (భార. శల్య. V. 113); పదునొకండవది (వరాహ. I. 84); నన్నయభారత భాగమున వ్రాతప్రతు లందెల్ల 'పదనకొండు' అను రూపము కాన్పించుచున్నది. ఇందు 'పది' యిత్వమున కత్వమును 'ఒకొండు' తొలి యొత్వమున కత్వమును గలిగినది. నేటి వ్యవహారమందలి 'పదకొండు' అను రూపమున కిది మూలమై యుండును. 'పది' అను రూపము ప్రథమావయవముగ నిలుచునపుడు 'పది+ఉన్+ఒకండు = 'పదియునొకండు' అని యగును. 'పదియొకండు' అను రూపము కావ్యములందు గాన్పింపదు. ఇట్లే 'పదియొకటి' మొదలగు రూపములును గాన్పింపవు. 'పదునొకండు' అను రూపము 'పద్నొకండు' అనియు నగును (వరాహ. IX. 54, 84); 'పదియు నొకండు' అనునట్లే 'పదియురెండు, పదియుమూఁడు, పదియునాలుగు, పదియునైఁదు (పదియునేను అని యుండదేమో), పదియు నాఱు, పదియునేడు, పదియునెనిమిది, పదియుఁదొమ్మిది, అను రూపములును గావ్యములందు గాన్పించును.

12. 'పది' పై 'రెండు' చేరునపుడు 'పది+ఉన్+రెండు' = పదియు(న్) రెండు అని యగును. 'పదియురెండేఁడుల ప్రాయంబుదాననై' (రుక్మాం. IV. 98); 'పదిరెండు' అనియుఁ గవులు ప్రయోగించిరి (అధ్యా. రా. బాల. పు. 5); 'పదురెండు' అను రూపములేదు. కాని, సాధారణముగఁ గావ్యములందును వ్యవహారమునందును 'పది'కి 'పన్' ఆదేశముకాఁగా, నకారముపై రేఫము చేరి ద్రావిడ సంప్రదాయానుసారముగ 'ండ్ర' అను నుచ్చారణము కలిగి 'పండ్రెండు' అను రూప మేర్పడుచున్నది, పండ్రెండు (భార. ద్రో. II. 80; శాం. V. 46; ఉ. హరి. II. 167); పండ్రెంటన్ (భార. విరా. V. 66; భీ. III. 246; ద్రో. III. 226; భాస్క. యు. 1266).

'పదిట రెంటన్' అని ఉ. హరి. III. 74 లో ప్రయోగమున్నది.

13. పది+మూఁడు = పదు+మూఁడు = పదుమూఁడు (భార. విరా. III. 62; కర్ణ. III. 33); వ్యవహారమున ననంతపురమున 'పదుమూఁడు' అని కలదు. తూర్పు జిల్లాలలో 'పదమూఁడు' ఈ రెండు రూపములకును దేశమందెల్ల 'పద్మూడు' అను రూపాంతరము వ్యవహారమునఁ గలదు. 'పధ్నాలుగు, పద్ధెనిమిది' అనునట్లే అనంతపురమున 'పధ్మూడు' అనియు నందురు.

14. పది+నాలుగు = పదు+ఉన్+నాలుగు = పదున్ నాలుగు (ద్రుతలోపము); = పదునాలుగు (భార. ద్రో. III. 95; హరి. పూ. V. 5);— పదునాల్గు (భార. కర్ణ. III. 149); పద్నాలుగు (S. I. I. V. 334); తన

యుంబట్టము గట్టి రాఘవునిఁ బ-డ్నాల్గేండ్లు (మొల్ల. రా. అయో. 29); వ్యవహారమున 'పధ్నాలుగు;—'పదినాలుపు' అని S. I. I. VI. 1178 లో నున్నది.

'పదునాలుగు'కు కవులు 'ఈ రేడు' అనియు నందురు (భార. అర. IV. 271; ఉ. హరి. V. 505).

15. పది+ఉన్+ఏను = పదియునేను (భార. ద్రో. IV. 294, 297); 'ఉన్' చేర్చక 'పదియేను' అనియు కవులువాడిరి (భార. ద్రో. III. 95); పదియేను దినంబులకుం బదియేన్గళె లెక్క (నైష. VIII. 200); పదియేనింటన్ (భార. ద్రో. II. 68; విరా. V. 66);—పది+ఏను = పదేను (భార. విరా. V. 82; భీమ. I. 9; కవిక. I. 74; S. I. I. VI. 1060); పదు + ఉన్ + ఏను = 'పదునేను' అనియు నగును కాని, యది తొల్లిటికవుల గ్రంథములందు కానరాలేదు;—పదియేను+తూము = పదియేందుము; పదేను + తూము = పదేందుము (S. I. I. IV. 974; V. 159).

వ్యవహారమున తూర్పు జిల్లాలలో 'పదిహేను'; అనంతపుర ప్రాంతమున 'పదహైదు.' పది+ఐదు = పదు+ఉన్+ఐదు ='పదునైదు' అను రూపము తొల్లిటి కవుల గ్రంథములందు కానరాలేదు. 'పదేను' అనునట్లు 'పదైదు' అని యనవచ్చునేమో తెలియదు.

16. పది+ఆఱు = పదియాఱు; పదు + ఆఱు = పదాఱు, అను రెండు రూపములను నన్నయ వాడెను. తిక్కన 'పదాఱు' అనియే వాడెను (భార. భీ. I. 22; ద్రో. V. 185; శల్య. I. 291; శాం. V. 603; ఆశ్ర. II. 90); ఇట్లే భాగ. V. ii. 598; రుక్మిణీ. I. 49; దశావ. పు. 158; S. I. I. VI. 1028; మొద. 'పదాఱు' కు 'పదార్లు' అను బహువచన రూపము గలదు: (దీనారముల్) వేయునూట పదార్లు (వైజ. I. 90);—'పదియాఱు' అను రూపము నర్వాచీన కవులును వాడిరి: పదియాఱు వణములు (విజ్ఞా. ప్రా. 26);—వ్యవహారమున 'పదహారు' అని కలదు. 'పదునాఱు' అను రూపమును పూర్వకవులు వాడలేదు; అర్వాచీన కవులు వాడిరేమో తెలియదు.

17. పది+ఏడు = పదియేడు; నన్నయ యీ రూపమునే వాడినాఁడు; తిక్కనయు నట్లే (భార. ద్రో. II. 80; శాం. V. 46); వ్యవహారమున 'పదిహేడు' అని మాత్రమున్నది. 'పదేను' వలె 'పదేడు' అను రూపమున్నదేమో తెలియదు. 'పదునేడు' అను రూపము పూర్వకావ్యములందు లేదు; అర్వాచీన గ్రంథములందున్నదేమో మృగ్యము.

18. పది+ఎనిమిది = పదు+ఉన్+ఎనిమిది = పదునెనిమిది; ఈ రూపమునే నన్నయ వాడినాఁడు; కాని, నన్నయ కాలపు శాసనములందు 'పదిఖ్నెనిమిది, పది

ఎన్మిది' అను రూపములు గానవచ్చుచున్నవి. తిక్కన 'పదునెనిమిది' యనియే వాడెను (భార. ద్రో. IV. 6); అర్వాచీన కావ్యములందు 'పద్నెనిమిది' యనియుఁ గలదు: 'బంధురభటు జరాసంధుఁ బద్నెనిమిది మాఱులు రణభూమిఁ బాఱఁ ద్రోలె' (చిత్ర. భార. VI. 67);—వ్యవహారమున తూర్పు జిల్లాలలో 'పద్దెనిమిది' అనియు, అనంతపుర ప్రాంతమున 'పజ్జెనిమిది' అనియుఁ గలదు.

19. పది+తొమ్మిది = పన్+తొమ్మిది = పందొమ్మిది. నేఁటి వ్యవహారమున నిట్లే యున్నది. అనంతపుర ప్రాంతమున సరళాదేశము చేయక 'పంతొమ్మిది' అని యందురు. 'పందొమ్మిది' కి భారతమునఁ బ్రయోగములు చిక్కలేదు.

ఈ క్రింద నిరువదినుండి నూఱువఱకును గల సంఖ్యావాచకపదములకుఁ గల కావ్యప్రయోగములు పొందుపఱుపఁ బడినవి. ఇందు ప్రయోగములు చూపఁబడని సంఖ్యావాచకపదములకుఁ బూర్వకాలమున రూపము లెట్లుండెనో యూహించుకొనవలసినదే కాని, మఱియొకమార్గము లేదు. ఆయా పదములను వాడుటకుఁ గవులకు సందర్భపడలేదనిమాత్రము చెప్పవలయును.

20. ఇరువది (భార. ద్రో. II. 68; ద్రో. III. 228); ఇరువదింటిన్ (భార. కర్ణ. III. 149); ఇరువయివుట్లు (S. I. I. IV. 661); ఇరువఇ (S. I. I. VI. 1080); ఇరువై (S. I. I. IV. 797; V. 1059; కాశీ); ఇరువై పంబ శరంబులేసె (వరాహ. IX. 106); వ్యవహారమున 'ఇరవై'. 21. ఇరువదియొక్కమాఱు (భార. ద్రో. II. 212; రంగ. రా. కిష్కి. పు. 234); ఇరువదొక్కమాటు (హరి. పూ. IV. పు. 83); ఇరువైయొకణ్డు (S. I. I. IV. 1378); ముయ్యేడు (భాగ. II. 155);—22. ఇరువది (-వై) రెండు; 23. ఇరువది మూఁడు (భార. సభా. II. 316)(-వై);—24. ఇరువదినాలుగు (వేలు) (భార. స్త్రీ. II. 167); ఇరువైనాలుగు మూళ్లమేర (కాశీ. I. 55);—25. ఇరువది యేనింటికి (S. I. I. V. 21); ఇరువదేను (భార. భీ. II. 34,37; శల్య I. 194); నూటయిరువదేను (విజ్ఞా. ప్ర. 127); ఇరువదేనింటన్ (భార. ద్రో. II. 68; III. 227);-ఇరువడేను (S. I. I. VI. 995, 1181, 1188); ఇరుఁ దేను (S. I. I. IV. 1187). 26. ఇరువది (-వై) యాఱు; ఇర్వయాఱు (S. I. I. V. 1188). 27. ఇరువది (-వై) యేడు. 28. ఇరువదియెనిమిఁ (భార. శాం. V. 46); ఆయతగతి నిల నూటిరువైయెనిమిది భేదములను (నర; భూ. II. 50); ఇరువడెన్మిది (S. I. I. V. 71). 29. ఇరువది (-వై తొమ్మిది; ఇరువైతొమ్మిదవు ద్వాపరంబున (కాశీ. III. 51).

30. కావ్యములందు సాధారణముగ 'ముప్పది', ముప్పదింటన్ (భా ద్రో. I. 284); (నాలుగులక్షలు) ముప్పదిరెండు (వేలు) (భార. శాం. I

46); వ్యవహారమున 'ముప్పై.' 31. ముప్పదియొకండు (ముప్పదియొకటి, ముప్ఫయొకటి). 32. ముప్పదిరెండు (ముప్ఫైరెండు);—ముప్పదిరెంటను (భార. ద్రో. III. 224). 33. ముప్పదిమూఁడు (వ్యవ - ముప్ఫైమూఁడు); ముప్పదియును మూఁడుగోట్లు (ఆము. IV. 12). 34. ముప్పది (-ఫ్పై) (నాలుగు). 35. ముప్పదియేను, ముప్పదియైదు;—వ్యవ. ముప్ఫై అయిదు, ముప్పదేను (S. I. I. IV. 1098; IV. 123); ముప్పదియు నైదు (భార. మా. I. 3); ముప్పదేను (భార. ద్రో. V. 135). 36. ముప్పదియాఱు (వేలు) (భార. శాం. V. 51); వ్యవ. ముప్ఫైయారు. 37. ముప్పది (ఫ్పై) యేడు; ముప్పదేడు (S. I. I. V. 76). 38. ముప్పది (-ఫ్పై) యెనిమిది. 39. ముప్పదితొమ్మిది (S. I. I. V. 76); వ్యవ. ముప్ఫైతొమ్మిది. నూంటముప్పయి (S. I. I. IV). 32. ముఫయిరెండు (S. I. I. V.); ముప్ఫై (S. I. I. VI. 218; VI. 1067).

40. నలువదింటికిని (విజ్ఞా. వ్యవ. 116); నల్వది (శివధర్మో. VII. 5); నలుభయి (S. I. I. VI. 1184); వ్యవహారము. నలభై;—నల్వాయిరెండు (S. I. I. V. 1118); మొద.

50. ఏఁబది (భార. భీ. II. 37; ద్రో. IV. 36); ఏంభయి (S. I. I. V. 150; VI. 1068; V. 1154-5); ఏంభై (S. I. I. VI. 974; VI. 1065); యేంభై (S. I. I. VI. 139); ఎంభయి (S. I. I. VI. 950);—55. ఏంభ దేను (S. I. I. VI. 644); ఏంభైటికి (S. I. I. VI. 1179); మొద.

60. అఱువది (భార. భీ. II. 34, 37; ద్రో. III. 224; IV. 36, 116); అఱువది యఱువది యమ్ములన్ (భార. ద్రో. IV. 298); అఱువదింట (భార. విరా. V. 66; శల్య. I. 194; శాం. V. 46); అఱువదింటికిని (విజ్ఞా. వ్యవ. 116); 64. చిత్రజాతకళలఱ్వదినాలుగు (కళా. I. 110); అఱువదినాలుగు భార. భీ. II. 51; శాం. V. 46); అఱువదినాలుగింటన్ (భార. ద్రో. V. 52); అఱువది నాల్గింటన్ (భార. భీ. II. 34); అఱువై యోజనముల్ వెడల్పును శతాయామంబునుం గల్గి (వరాహ. V. 187); అఱువైతొమ్మిది (S. I. I. VI. 991); మొద.

70. డెబ్బది (భార. ద్రో. I. 165); డెబ్బదింటన్ (భార. ద్రో. III. 77. V. 52); డెబ్బదింటి (S. I. I. VI. 1189); డెబ్బదిరెండు పాళెములు (హంసవిం. I. 52); డెబ్బదిమూఁడు (భార. ద్రో. II. 58; కర్ణ. I. 127); డెబ్బదిమూఁటన్ (భార. ద్రో. III. 65,267; శల్య. I. 194); డెబ్బయినాలిగింటికి (S. I. I. IV. 981); డెబ్బదేను (భార. ద్రో. III. 35 IV. 218); డెబ్బయేను (S. I. I. VI. 218); డెబ్బదేను (S. I. I. VI. 1148).

డెబ్బదియాఱు (గోట్లు) (భార. స్త్రీ. II. 167). డెబ్బదియేఁడు (భార. ద్రో. I. 165); డెబ్బదేడు (భార. భీ. II. 34); వ్యవహారము: డ (డె)బ్బై.

80. ఎనుబది (విజ్ఞా. ప్రా. 127); ఎనుబదిటికి (విజ్ఞా. వ్యవ. 116); ఎనుబది యెనిమిది వేవురు (భార. సభా. II. 121);- వ్యవహారము: ఎనభై.

90. తొంబది (భార. భీ. III. 44); (పండ్రెండు లక్షలుఁ) దొంబది యాఱు (వేలు) (భార. శాం. V. 46); తొంబదియేడు (రంగ. రా. కిష్కిం.); (తొమ్మనూటి మీఁదఁ దొంబది తొమ్మిది (నిర్వ. VIII. 84); తొంబదివేలు (హరి. పూ. III. 7); —తొంబై (S. I. I. VI. 961);—వ్యవహారమున 'తొంభై.'

100. నూఱు (భార. ద్రో. III. 228; శాం. V. 50); పదియును నూఱును వేయును (భార. అను. III. 30); నూఱుగతులన్ (భార. కర్ణ. II. 63); నూఱుమాడలకు (విజ్ఞా. వ్యవ. 116); నూటిన్ (భార. అను. III. 30; ద్వాత్రింశ. I. 96); నూటయొక్కండు త్రోవలు (కాశీ. VII. 164); నూట యేను (భార. ద్రో. IV. 213); నూటయాఱింటన్ (భార. ద్రో. III. 223); (వేయు) నూటపదార్లు (వైజ. I. 92); నూంటముప్పయి (S. I. I. IV. 276).

ఇన్నూఱు (భార. శాం. III. 375; V. 50); ఇన్నూఱుతేసి హయంబుల నిచ్చి (భార. ఉ. III. 317); ఇన్నూఱు పద్యములు (ప్రస. రా. శత. 4); ఇన్నూట పదిట (ఉ. హరి. IV. 276);— మున్నూఱు (భార. శాం. III. 375; V. 50; విజ్ఞా. ప్రా. 127); ఒకమున్నూఱు గదల్చి తెచ్చిన లలాటో గ్రాక్షుచాపంబు (భోగ. IX. 262); వేయు మున్నూఱు (భార. కర్ణ. III. 182); మున్నూఱు శిష్యులును (భీమ. II. 126); మున్నూటి నామముడఁచె (భార. విరా. III. 214);— నన్నూఱు వింద్లమానము (కాశీ. V. 192); నన్నూఱు (భార. శాం. X. 50);— ఏనూఱు (భార. భీ. III. 55; అను. I. 167; విజ్ఞా. ప్రా. 127); వేయునేనూఱు (భార. ద్రో. III. 38); ఏనూఱేం డ్లకుఁ బుట్టు నా యనుజుఁడు (భార. అను. I. 175); నూఱులైఁదు (భార. ద్రో. IV. 299);—వేయిన్నాఱునూఱు (కాశీ. V. 244); ఎడ్లనాఱునూఱును (భా. కర్ణ. II. 91); ఏడునూఱు రథంబులన్ (భార. విరా. III. 214); ఏళ్నూఱు (కాశీ. V. 286); ఏణ్నూఱు ముఖముల నేఁగె జలధి (కాశీ. V. 286);— ఎనమనూఱు (శివధ. VII. 15); ఎనమనూట తొమ్మిది వైఁడిట్టి కలు (జైమి. భార. VIII. 176); ఎనుంభనూఱు (S. I. I. IV. 1087) తొమ్మనూటి మీఁదఁ దొంబది తొమ్మిది (నిర్వ. VIII. 84); పదినూఱులు (హరి. పూ. IV. 69); పదినూఱు శిరముల పాఁపఱేని (నర. భూ. II. 92.)

ఇరు (ఇన్), మూ (మున్), నల్ (నన్), ఏను (-న్), ఏడ్ (ణ్, ళ్), ఎనమ (న్), తొమ్మ (న్) అను పదములపై 'నూఱు' చేరి యేకవచనమున నిలుచును; ఇన్నూఱు, మున్నూఱు, నన్నూఱు, ఏనూఱు, ఏళ్నూ (-ణ్నూ)ఱు ; ఎనమనూ (-న్నూ) ఱు, తొమ్మనూ (-న్నూ) ఱు;—కాని, రెండు, మూఁడు, నాలుగు, ఐఁదు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది, పది, అను పదములతోఁ జేరి బహు వచనమున నుండును: రెండునూర్లు, మూఁడునూర్లు, నాలుగునూర్లు, ఐఁదు నూర్లు, ఏడునూర్లు, ఎనిమిదినూర్లు, తొమ్మిదినూర్లు;—నూర్లు రెండు (మూఁడు, నాలుగు, ఐఁదు, ఆఱు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది, పది) అనియు ననవచ్చును. 'ఆఱు' పై 'నూఱు' చేరి, యేకవచనమం దయినను బహువచనమం దయినను నుండవచ్చును.

'నూఱు' పై నితర సంఖ్యావాచక పదములు చేరునప్పుడు 'నూఱు' మీఁద సముచ్చయార్థకచిహ్నమగు 'ఉన్' చేరును: నూఱు నొక్కటి, నూఱును రెండు, నూఱుం దొంబది, మొద. కాని, వ్యవహారమునను గావ్యములను గూడ నిట్టియెడల 'నూఱు' 'నూట' గ మాఱును. ఇందు 'నూట' యను రూపము ద్రుతాంతమగు -తృతీయా -పంచమీ -సప్తమీ రూపము కాదు. అది కళ: నూటయొక్కఁడు (-టి), నూటరెండు; నూటపది, నూట యిరువది, నూట తొంబది, మొద. వ్యవహారమున 'నూట' 'నూటా' యని యు నగును: నూటా ఒకటి, నూటాపది, నూటా తొంభై; మొద. 'నూర్లు' పై 'అ' చేర్చియుఁ బై సంఖ్యలను వ్యవహారమునఁ దెలుపుట గలదు: ఏడు నూర్ల ముప్పైఅయిదు; మొద. 1000. వేయి (భార. అను. I. 176); వేయి గన్నుల వాఁడు (భాగ. VIII. 43); రావణ కుంభకర్ణ ద్విపేంద్రములకు సిం గంపు వేయి మా రంగశాయి (పాంచా. I. 28); వేయర్కులు (భాగ. VIII. 160); 'వేయి'కి 'వే' అనునది మూలము: వే వత్సరములు (భార. అను. III. 78); వే (భార. అను. II. 43); మొగములు వేగల శేషుండు (కవిజన. I. 9); ఆవులు వేయును (భార. కర్ణ. II. 91).

'వే' పూర్వ పదముగాఁ గలిగిన సంఖ్యావాచక పదములందు 'వే'పై సముచ్చయార్థకమగు 'ఉన్' చేరును: వేయు నిన్నూఱు (భార. శాం. III. 375); వేయు మున్నూఱు (భార. కర్ణ. III. 182); వేయు నేనూఱు (భార. ద్రో. III. 38); వేయినూట పదార్లు (వైజ. I. 92); -ఒకప్పుడు 'వే' పై సముచ్చ యార్థక 'ఉ'వర్ణ మనావశ్యకముగఁ జేరుచుండును: వేయు మాడలు (భార. అను. II. 268); -'వేయున్' అనుటను 'వేయిన్' అనియుఁ గావ్యములం దున్నది. వేయిన్నూఱు నూఱు (కాశీ. V. 244); -వ్యవహారమున 'వేయిన్ని' 'వెయ్యిన్ని' అని యగును; వీని ఉచ్చారణమునఁ దుది యిత్తునకు దీర్ఘమును

గలుగును: వెయిన్ని (-న్నీ) ముప్పై; -ఒకప్పుడు 'వెయ్యా-' అగును: వెయ్యా ముప్పైనాలుగు; మొద. వేయిలక్షలమణుల్ (భాస్క. బాల. 540).

'వెయ్యాలు' అనునది 'అనేక' అను నర్థమున నుపయోగింపఁబడును: వెయ్యాలమ్ముల కమ్మవింటిదొరకున్ (పాంచా. II. 39); అతనికి వెయ్యాలు విధాల బోధ చేస్తిని; మొద.

'వేయి' సంఖ్యావాచకపదమున నుత్తరపద 'మగునపుడు రెండు, మూఁడు, నాలుగు, అయిదు, ఆఱు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది, మొదలగు రూపముల మీఁదనే చేరునుగాని ఇరు (ఇను), మూ (మున్), నల్ (-న్), ఏను (-న్), ఏళ్ (-ణ్), ఎనమ (న్), తొమ్మ(న్), లపైఁ జేరదు. 'నూఱు' వలె నాయాసంఖ్యావాచక పదములపైఁ జేరి యది బహువచనమునందే యుండును. మూఁడువేలు, ఆఱువేలు (భార. శల్య. I. 113); ఎనిమిదివేలు (భార. అర. V. 306); పదివేలు (భార. అర. V. 306; శల్య. I. 113, 400; శాం. VI. 320); పదివేల్వురాలు (చంద్రభా. III. 14) పదివేలును బదినూఱులు=11,000 (హరి.పూ. IV. 69); పదునొకండు వేలు (భార. శల్య. I. 113); పదాఱువేలు (భార.భీ. I. 22; భాగ. X. ii. 598); పండ్రెండు వేలేండ్లు (భార. శాం. V.46); ఇరువదివేలు (భార. స్త్రీ. II. 167); పరిచారకులు నూఱువేలు(భార. అర.V. 306); - వేయువే లరదములు=పదిలక్షలు (భార. శాం. I. 233); వేయివేలు= అనేకము (హరి. పూ. పు. 169); వేనవేలు (భార. అర. IIV. 344); వేనవేల విధులఁ బ్రీతులఁ జేఁత (భార. అర. I. 376) -'వేవేల, వేవే' విధములు=అనేకవిధములు.)

'వేలు' అను బహువచనరూపముపై సంఖ్యావాచకపదము చేరునప్పుడు 'ఉన్' అను సముచ్చయచిహ్నము 'వేలు' కంతాగమముగ వచ్చును: నాలుగువేలుం దొమ్మనూఱుమొద. అట్టి యెడలను, 'వేలు'పై నితర పదములు చేరునప్పుడును 'అ' వర్ణము చేరుటయుఁ గలదు. మూఁడువేల నన్నూఱు; పదాఱువేల యోజనములు (భార. భీ. I. 22); వేనవేల విధులు (భార. శాం. II. 376); వేనవేల భంగులన్ (భార. అర. VII. 344); వేయువేల విధములు (భాగ. X. ii. 945).

లక్ష, కోటి, అను పదములు దత్సమములు: లక్షలు (భాస్క. యు. 1458); నలులక్ష కపులతో (భాస్క. యు. 19); వ్యవహారమున 'నాలుగు లక్షల'; 'నలులక్ష' అను రీతిని 'ఇరులక్ష, ముల్లక్ష, ఎనమలక్ష' మొదలగు రూపములు లేవు. -వెలుంగుల లక్ష (భాగ. VIII. 217); వేయిలక్షల మణుల్ (భాస్క. బాల. 540).

'కోటి'కి బహువచనము 'కోట్లు' (భాస్క. యు. 1468); డెబ్బదియాఱు గోట్లు (భార. స్త్రీ. II. 167); మొద.

'అసంఖ్యము' అని తెలుపుటకు 'నూర్లకు నూర్లు, వేలకువేలు, వేనవేలు, వేయివేలు, వేవేలు, లక్షోపలక్షలు, కోటానంగోట్లు, (భాస్క. యు. 264; రాధికా. III 128). మొదలగు పదము లుపయోగింపఁ బడును. త్రవ్వితండములు, కుప్పలు, తిప్పలు రాసులిదాకి అను సంఖ్యావాచకములు కాని పదములును నసంఖ్యమను నర్థమున వాడఁబడును.

'రెండింతలు' అనుటకు 'ఇనుమడి (హరి. ఉ. X.302; భార. విరా. II. 45; కర్ణ. I. 92; అను. IV. 419) అనియు 'ఇను మడింతలు' (వరాహ. X. 111) అనియు, 'ఇను మిక్కిలి (కవ్య. కృ). స. II. పు. 29) అనియుఁ బ్రయోగములు గలవు. ఇట్లే 'ముమ్మడి, ముమ్మడింతలు (?), ముమ్మిక్కిలి; నలుమడి, నలుమడింతలు (?), నలుమిక్కిలి (?), మొద.

ఒకటి రెండు సార్లు, రెండు మూఁడు సార్లు మొదలగు వానియందు సంఖ్యావాచక పదములకు 'ఇంచుమించుగ' అను నర్థముండును.

వీప్సార్థమున ఒకఁడొకఁడు (ఒకటొకటి), రెండు రెండు, మూఁడు మూఁడు, మొదలగు రీతి నా గా సంఖ్యావాచకపదములు ద్విరుక్తములగును. ఒకని నొకని నైదైదు మహాస్త్రభాను రాస్త్రముల నేసె (భార. భీ. III. 200); అఱువదియఱువది యమ్ముల (భార. ద్రో. IV. 298); ప్రకరంబులు పదియిరటం బదియిరటం బదిట రెట్టించి నేసెఁ (ఉ. హరి. III. 74); పంత్రెంటఁ బంత్రెంట, మూఁట మూఁట, ఏడింట నేడింట (భార. V. III. 245); రెంట రెంట (భార. ద్రో. I. 241); పంత్రెండు పంత్రెండు పటు మార్గణమ్ములు (భార. ద్రో. I. 205); మూఁడు మూఁడు మెఱుఁగు వాఁడి తూపులు (భార. ద్రో. IV. 294); ఐదైదు (భార. ద్రో. IV. 27); మూఁడు మూఁడు (భార. ద్రో. IV. 297); ఇరువదియిరువది (భార. ద్రో. IV. 298), పదిపది తూపులన్ (భార. ద్రో. II. 68); తొమ్మిది తొమ్మిది వాలికయమ్ములన్ (భార. ద్రో. III. 207); (ఆశ్వాసము IV. ద్రో. IV. 211), మొద.-మహాన్మహతీవాచక సంఖ్యాపదములను నిట్లు ద్విరుక్తిగ వాడవచ్చును: ఇద్దఱిద్దఱన్ (హరి. పూ. I. 79.) -ఇట్టి యెడల నన్నయ కాలమున సంఖ్యా వాచక పదము ద్విరుక్తము కాకయు దానిపై 'చేసి' అను క్త్వార్థక రూపము చేరుచుండెడిది: మూఁడుసేసి, పదిసేసి, మొద. నాలువుసేసి పుట్లు (S. I. I. IV. 668). కాను రా నిట్టి సందర్భము లందు 'చేసి' 'ఏసి'గా మాఱినది: తొమ్మిదేసి (భార. భీ. II. 85); రెండ్డేసి అడ్డలు (S. I. I. V. 1157); మూడేసి (భార. V. II. 19; ద్రో. II. 30; శాం. V. 41); ఎన్నిదేసి (కళా. I. 110);

పదేసి (భార. ద్రో. III. 82); వేయేసిపాటి (భార. ద్రో. II. 202; శా. I. 234); వేయేసి (భార. శాం. I. 234); మొద. ద్విరుక్తమగు పదము మీఁదను 'ఏసి' చేరుటగలదు: నూఱు నూఱేసి (భార. ద్రో. II. 202); మొద.-ఇట్లే, మహన్మహతీబోధక సంఖ్యావాచకపదము మీఁదను 'ఏసి' చేరవచ్చును: నూర్వురేసి (భార. IV. 807); మొద.

పూరణార్థమున నమహద్బోధక సంఖ్యావాచక పదములపై 'అవు' అనుధాతువు తొలుతఁజేరుచుండెను. 'అవు' కు రూపాంతరమగు 'అగు' ధాతువును దరువాతి కవు లీ సందర్భమున వాడుచుండిరి. 'అవు' వ్యవహారమున 'ఓ' గా మాఱి గ్రంథములందు చేరినది. వైయాకరణులు 'అవ' అనునది పూరణార్థమునఁ జేరు నందురు. 'అవ' తోడిరూపములుముద్రిత ప్రతులయందు గానవచ్చుచున్నవి, కాని, 'అవ' లోని 'వ' యతి స్థానమున నెచ్చటను గానరాదు. వ్యవహారమున 'అవ' తోడిరూపములులేవు. కావున, 'అవ' రూపములు కృతకము లయినట్లు తోచుచున్నది.

రెండవు నడవు (S. I. I. VI. 1118); రెండవునన్ను (భార. విరా. V. 336); రెండవుకాండము (మను. IV. 46); రెండవుమాఱు (భాగ. I. 63); రెండవుకైలాసము (కాశీ. III. 200); ఆయుంబునందు నాలవుభాగ మొండె మూఁడవుభాగముండె నం దర్ధమొండె (భార. సభా. I. 46); మూఁడవు నీయండము (కాశీ. VI. 23); మూఁడవు కంట (కవిసం. I. 44); నాలవు దినంబు పతివృతికాలంబు (భార. అర. IV. 199); నాలవుపాలు (S. I. I. IV. 1029); నాలవు వెంటన్ (భాస్క. యు. 773); ఆఱవు(పాలిసమానము) (భార. అను. V. 34); ఎనిమిదవుసారి వినినన్ (హరి. ఉ. X. 304); పదునొకండవది (వరాహ. I. 84); పదునొకండవు చక్రపాణి, పండ్రెండవుశూలి, పదున్మూఁడవు సూర్యుఁడనఁగ (భోజరా. V. 244); కి.ట్టక పద్నాల్గవునేఁట (చంద్రభా. III. 14); పదాఱవుపాలు (భార. అర. VI. 63); పదునెనిమిది యాదినము (కాశీ. VI. 68); ముప్పదియాఱవునేఁడు (భార. మౌ. I. 22); మొద.

రెండోమేళం (S. I. I. IV. 702); రెండ్డో, రొండ్డో, మూండో, నాలుగో (S. I. I. IV. 711); రెండో, మూండో (S. I. I. IV. 810); నాలుగోభాగం (S. I. I. IV. 710); నాల్గోభాగము (S. I. I. IV. 699); క. చెలువకు రెండో, కలుఁకయందును (కామకళానిధి II.); క. రాఁడోయని తలపోయఁగ, మూఁడోజామయ్యె (నిరం. II. 102); సీ. అంటంగఁ గడలెల్ల నాఱురేఖలుగిసి క్రిందిపందొమ్మిదో ఛందమునను (అప్పక. IV. చక్రబం

ధము); గీ. తప్ప కిరువదియొనిమిదో ద్వాపరాంత, మందు (వేం. శ్వే. మా. 102); మొద.

'ఇరుసెవి యొఱుఁగకుండ = రెండోచెవి' (కాశీ. ఉ. హరి. V. 167) అనుప్రయోగమున 'రెండవు' అనుటకు 'ఇరు' అనివాడఁబడినది.

పదికిపైఁబడిన సంఖ్యావాచకపదముల మహన్మహతీ రూపములు.

11. పదియొకరు (భాగ. IV. 749); పదునొక్కరు, పదునొక్కండ్రు, పదకొండుగురు, పదకొండుమంది;- 12. (ఇను లొక్కవెట్ట పన్నిద్దఱు వేడమ (వాసిష్ఠరా. IV. 86); పన్నిద్దఱు ప్రమోదభాజులైరి (కాశీ. VI. 84); పన్నిద్దఱు (భార. ఆ. VI. 155, 233; భీ. III. 378; III. 120; భాగ. IV. 6); పన్నిరువురు (భార. భీ. III. 134; అను. II. 255; నిర్వ. I. 28); పండ్రెండుగురు, పండ్రె (-న్నె)ండుమంది;-13; పదుముప్వురి గండండను ధారి నిలిపె (S. I. I. VI. 628); పదుముప్వురు (భాగ.IV.28; నిర్వ.I.28);-14; పదునలువురు (భార. భీ. II. 236); పదునలుగురు,పద్నాలుగుమంది;-ఈరేడ్వురు (భాగ. II. 31);-15; పదేవురుదొరలు (వరాహ. V. 21); పదియేవు(-గు)రు; పదునేవు(గు)రు, పదిహేనుగురు, పదహైదుగురు, పదిహేనుమంది, పదహైదుమంది; 16. పదార్వురు (భార. అశ్వ. IV. 179); పదునార్వురు, పదహారుగురు, పదహారుమంది;-17. పదునేర్వురు, పదియేడ్వురు, పదేడ్వురు, పదయే(హే)డుమంది;- 18. పదునెనమండ్రుఁట మోచువారలు (ఆము. V. 35), పదునెనమండుగురు, పదియెనమండ్రు (-ండుగురు); పద్దె(-ధ్ధె)నిమిదిమంది;- 19. పందొమ్మండ్రు; పందొమ్మండుగురు. పందొమ్మిదిమంది;-20. ఇరువండ్రు; ఇరువదినాలుగువేలు మున్నూటయిరువండ్రు (భార. స్త్రీ. II. 167); ఇరువదిగురు (?), ఇరవైమంది; 12. ఇరువ (-ర్వది)యొక్కరు (-ండ్రు?); ఇరవైయొక్కమంది-- 22. ఇరువదియిద్దఱు (-యిరువురు?); ఇరవైయిద్దఱు;- 23. ఇరువదిముప్వ(-గ్గు)రు; ఇరవైముగ్గురు;- 24. ఇరువదినలువురు; ఇరువైనలుగురు (S. I. I. V. 874); ఇరవైనలుగురు;- ఇరవైనాలుగుమంది 25. ఇరువది యేవురు (భార. ద్రో. III. 277); ఇరవైయైదుగురు, ఇరవైయైదుమంది;- 30. ముప్పండ్రుదానులన్ (భార. సభా. II. 121);- 32.ముప్పదిద్దఱు (ఉ. రా. పు. 109);- 40. నలువండ్రు; నలువదిగురు (దశావ. పు. 163);- 50. ఏఁబండ్రు (భాస్క. బాల. 208);- 60. అఱువండ్రు; 70. డెబ్బండ్రు 80. ఎనుబండ్రు; 90. తొంబండ్రు (భాగ. V. I. 64);- 100. నూర్వురు (భార. కర్ణ. III. 149; భాస్క. యు. 1458); సానిమున్నూఱ్వురు (S. I. I. V. 160); పాటలగంధులు పదినూఱు మగువు (పద్మావతోపాఖ్యా. IV, 112); 1000 వేవురు (భాస్క. యు. 1458;

భార. ద్రో. I. 96); పదివేవురందొకఁడు (భార. ఆర.V. 127); ఇరువదివేవురు (భార. ద్రో. II. 209); తెలికివేగురు (S. I. I. VI. 774); మొద.

మహన్మహత్యర్థక సంఖ్యావాచకపదములలో i. ఇరువురు, మువ్వురు, నలువురు, మొదలగు 'వు'తోడిరూపములు ప్రాచీనములు; ఇరుగురు, ముగ్గురు, నలుగురు, మొదలగు 'గు'తోడి రూపము లర్వాచీనములు; ii. ఎనమండ్రు, తొమ్మండ్రు, ప్రాచీనములు; ఎనమండుగురు, తొమ్మండుగురు, అర్వాచీనములు; iii. ఇరువండ్రు, ముప్పండ్రు, మొదలగు 'ండ్రు' తోడిరూపములు ప్రాచీనములు; ఇరువదిగురు, మొదలగున వర్వాచీనములు. iv. పదికిఁబైఁబడిన సమస్తపదములగు సంఖ్యావాచకపదముల మహన్మహతీ రూపములలోఁ దుదినున్న దానికి మాత్రము మహన్మహతీ రూపము కలుగును; తత్పూర్వ సంఖ్యావాచక పదములన్నియు మహతీతరా మహద్వాచక రూపములతోడనే యుండును: ఉదా. పదుమువ్వురు, పదియేవురు, ఇరువదినల్వురు, ముప్పదియిద్దఱు, తొంబదితొమ్మండ్రు; మున్నూర్వురు; నూటయిరువది యేవురు; ఎనమన్నూట ముప్పదియార్వురు; పదివేలుం దొమ్మన్నూట తొంబది తొమ్మండ్రు; మొద. v. 'మంది' అను జనసమూహవాచకపద ముత్తరపదమైనప్పుడు తత్పూర్వ సంఖ్యావాచకపదము మహతీతరామహద్వాచక రూపముననే యుండును: ఎనిమిదిమంది; నూఱుమంది, వేయిమంది; మొద.- vi. ఒకప్పుడు సంఖ్యావాచకపదము మహన్మహత్యర్థక విశేష్యములకు విశేషణమగునప్పుడు మహతీత రామహద్వాచక రూపముననేయుండును: అతి పుణ్యులెనిమిదివేలు, యతులుపదివేలు, పరిచారకులు నూఱువేలు (భార. ఆర. V. 306); వేయర్కులు (భాగ. VIII. 160); మున్నూఱుశిష్యులు (భీమ. II. 126); లక్షలు (రాక్షసులు) (భాస్క. యు. 1458); మేముగోటివచ్చెదము, అనురు లఱువదివేలు (భార.ఆర. IV); అబ్జనాభులు నూఱునైఁదుపదులు (కాశీ. VI). మూఁడర్బుదములు ... విజయధారేయులు వీరభటులు (జైమి. భా. V.)

"సర్వనామ సంఖ్యాభిధాన తద్విశేష్యంబులయం దెయ్యేది ముందు ప్రయోగింపంబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగానగు: అన్నిగుఱ్ఱములకు, అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములన్నిటికి; గుఱ్ఱములకన్నింటికి; సాహిణులు మువ్వురు; రెండుగుఱ్ఱములకు, రెండిటికిగుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములు రెండింటికి, గుఱ్ఱములకు రెండింటికి, సాహిణులు నలువురు; లక్షగుఱ్ఱములకు, లక్షకు గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములు లక్షకు, గుఱ్ఱములకు లక్షకు, రవుతులు లక్ష." చిన్నయసూరి. "సంఖ్యాప్రయుక్తవిశేషణము i.ఏకాంతంబయి యమహద్విశేష్యకమయ్యు, ii. తదంశాంతంబయి మహదమహ ద్విశేష్యకమయ్యు,

(అ) సమస్తంబు (ఆ) వ్యస్తంబు నగుచో విశేష్యంబు క్రమంబుగ నుత్తర పదంబునేకవచనాంతంబును, పూర్వపదంబు బహువచనాంతంబు నగు. -తదంశము=ఆయొకటియొక్క భాగము, అనఁగాఁ బాలికలోనగునది;—ఉ. డెబ్బది యొక్కరథము; రథములు డెబ్బదియొక్కటి; రెండున్నరమానిసి; మానునులు రెండున్నర; రెండున్నరరూపాయి, రూపాయలు రెండున్నర; మొద." (ప్రౌఢ వ్యాకరణము.)

"అయ్యాది యేకాంతంబు మహద్విశేష్యకంబు సమస్తంబుకాదు. వ్యస్తంబగుచో బహువచనాంతంబ యగు. పదునొక్కండ్రు రుద్రులు." (ప్రౌఢవ్యాకరణము).

ప్రౌఢవ్యాకరణకారుఁ డిట్లు సూత్రించినను 'డెబ్బదియొక్కరథములు' వంటి ప్రయోగములును గలవు. వాని సామ్యమునను వ్యవహారము ననుసరించియు 'రెండున్నర రూపాయలు' అనియు ననవచ్చును.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

విశేషణములు

విశేష్యముల యర్థవ్యాప్తి కవధిని గల్పించునట్టియు, వ్యక్తివాచకపదముల గుణాదులను వర్ణించునట్టియు, జాతివాచకపదములు తెలుపు వస్తువుల ధర్మమును నిరూపించునట్టియు పదములు విశేషణము లనఁబడును. పెద్దకొండ, నల్లగుఱ్ఱము, జాలిగుండె, బరువుబాయి, మొదటిమంత్రి, నాయిల్లు, మొదలయిన వానిలో పెద్ద, నల్ల, జాలి, బరువు, మొదటి, నా, అనుపదములు వానితోఁజేరిన కొండ, గుఱ్ఱము, గుండె, బాయి, మంత్రి, ఇల్లు, అను జాతివాచకపదములచేఁ దెలుపఁబడు వ్యక్తులెన్నో యుండఁగా వానిలోనికొన్నిటిని మాత్రము దెలుపుచు విశేషణత్వమును బొందుచున్నవి. రావణవైరి రాముఁడు మమ్ము రక్షించును', 'పతివ్రతసీత భర్తతో నడవులకుఁబోయెను' అను నప్పుడు 'రావణవైరి, పతివ్రత' అనుపదములు 'రాముఁడు, సీత' అను వ్యక్తుల గుణాదికము వర్ణించుచు విశేషణము లగుచున్నవి. మూఁగపశువులు, నల్లకాకి, చల్లనిమంచు, మొదలగువానియందు మూఁగ, నల్ల, చల్లని, అను పదములు తత్తజ్జాతుల ప్రధాన లక్షణములను దెలుపుచు విశేషణము లగుచున్నవి.

విశేష్యముల యర్థవ్యాప్తి నేవిధముగనైన సంకుచితముచేయు నేపదమయినను విశేషణమే యగును. కావున, పదములకు సంబంధషష్ఠియందుగలుగు రూపములును (రామునిబాణము, తాతమాట, ఏటినీరు, మా మనవి) 'నిర్దేశార్థక సర్వనామ విశేషణములును (ఆ, ఈ, ఏ), సంఖ్యావాచకవిశేషణములును (రెండుపుస్తకములు, రెండున్నర రూపాయలు, అర్ధసంవత్సరము, మొదటియేఁడు) విశేషణములే యగును. ఇట్లే చేయుచున్నపని, చెప్పినమాట, వ్రాయునాతఁడు, మొదలగు ధాతుజరూపములును విశేషణము లగును. కాని, వీనినిగూర్చి విభక్తి, సర్వనామ, సంఖ్యావాచక, క్రియాప్రకరణములందు తెలుపఁబడియుండుటచేత నిచట గుణవాచకవిశేషణములనుగూర్చి మాత్రము తెలుపఁబడును. గుణవాచకవిశేషణములు కాల, స్థాన, ఆకార, వర్ణ, దశా, గుణాది భేదములచే వివిధములుగా నుండును; ఉదా. కాలము; క్రొత్త, ప్రాఁత, మొద; స్థానము: ఎత్తు, లోఁతు, దాపలి, వలపలి, మొద; ఆకారము: గుండ్రని, చొక్కపు, వంకర, మొద.; వర్ణము: తెల్ల, నల్ల, ఎఱ్ఱ, మొద; దశ: పేద, గొప్ప, మోటు, మొద.; గుణము: మంచి, చెడ్డ, మొద.

విశేషణములను (i) విశేష్యములకుఁ బూర్వమందు గాని (ii) క్రియాస్థానమున వానికిఁ బరమందుగాని చేర్పవచ్చును. విశేష్యములకుఁ బూర్వ

మందు చేరునపు డవి విశేష్య విశేషణము లనఁబడును: మంచినీరు, ఎఱ్ఱబట్ట, కమ్మతెమ్మెర; మొద. వానికిఁ బిమ్మట చేరునపుడు విధేయవిశేషణము లనఁబడును: రాముఁడు సుగుణాభిరాముఁడు; సత్యము సర్వశ్రేయము; అతని పుత్త్రులలో నితఁడు పెద్ద; ఈ చీర తెల్ల; మొద. విధేయ విశేషణములకు 'అయియున్నాఁడు (-రు,-వు,- ను,- ము), ఉన్నది (-వి)' మొదలగు క్రియారూపములను జేర్చి యర్థమును సంపూర్ణము చేసికొనవలెను.

సంస్కృతమునందలి విశేషణములకును ద్రావిడభాషయందలి విశేషణములకును నొక ముఖ్యభేదమున్నది. సంస్కృతమున విశేష్యముల లింగ, విభక్తి, వచనములను మాఱు వచనముల ననుసరించి విశేషణముల లింగ, విభక్తి, వచనములు [illegible] వాని చుండును; అనఁగా విశేష్యము లే లింగ, విభక్తి, వచనముల [illegible] విశేషణములును నాలింగ, విభక్తి, వచనముల [illegible]. ఉదా. మధుర: ఇక్షు:, మధురం పయః, మధురా వాక్, మధురేణ ఇక్షుణా, మధురేణ పయసా, మధురయా వాచా; మధురైః ఇక్షుభిః, మధురైః పయోభిః, మధురాభిః వాగ్భిః, మొ. ద్రావిడభాషలయం[illegible]గా విశేష్యముల ననుసరించి విశేషణముల రూపములు మాఱ [illegible]. తీయని పండు (-ను, -కు, -లను, -లకు), తీయని పాలు (-లను, -లకు); [illegible] (-లు, -లను, -లకు); మొ. ఈ భేదమునుబట్టి కాల్డువెల్లు ద్రావిడభాషలయందు [illegible] విశేషణములు విశేష్యముల [illegible] లేవని తెలిపియున్నాఁడు. [illegible] విశేష్యముల [illegible] ననుసరించి మాఱుట [illegible] మున్నది. [illegible] విశేషణములు భాషలయందు ద్రావిడభాషలయందు [illegible] విశేష్యముల [illegible] ననుసరించి [illegible] విశేష్యము [illegible] యా విశేషణములును [illegible] విశేషణము [illegible] విశేషణము [illegible] చేర [illegible] విశేషణ [illegible] విశేషణము [illegible] ములు చేరుచుండును. [illegible] ముల ననుసరించి [illegible] విభక్తి [illegible] విశేషణ [illegible] విశేష్యము విభక్తి ననుసరించి విశేష ణాభిరాముఁడు రాముఁడు; [illegible] విశేష్యము విభక్తి [illegible] సుగుణాభిరామునకు రాము నకు నమస్కారము; మొ. [illegible] విశేష్యము విభక్తి మాఱినను [illegible] [illegible] ముగ విశేషణము [illegible] ద్రావిడభాషలయందు [illegible] విశేష్యము సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు నమస్కారము; మొ. [illegible] విశేష్యము [illegible] [illegible] [illegible] ముగునప్పుడు వాని తర్వాత విశేషణము దాని స్త్రీలింగ రూపమునకు [illegible] ముగనే యుండును: భక్తవత్సల [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

చున్నారు. ఇట్టి ప్రయోగములు నేటి కవుల గ్రంథములందును గానవచ్చు
చున్నవి: ఆమె నిరతాన్న ప్రదాత (-'ప్రదాత్రి' అనుటకు). మహాలతరా
మహాద్వాచక పదముల విశేషణములు సాధారణముగ క్లీబతుల్యములుగనే
యుండును. ఈ శాఖ దీర్ఘము ('దీర్ఘ' అని యనరు). ఈ నది జలపూర్ణము
(సంస్కృతము ననుసరించి 'జలపూర్ణ' యనియు ననవచ్చును). ఇట్టి ప్రయో
గముల సాధుత్వాసాధుత్వములను వ్యవహారము ననుసరించియే తెలిసికొన
వలెను. సంస్కృత సంప్రదాయము నెల్లయెడల ననుసంధించుట కొన్నియెడల
హాస్యాస్పదమగును. తత్సమ విశేషణములు వచనవిషయమున విశేష్యముల
వచనమునే కలిగియుండును: ఈ నదులు జలపూర్ణములు; ఆశాఖలు దీర్ఘములు;
దేవతలు దయాపూర్ణులు; మొద. ఈ విషయమున బాల ప్రౌఢ వ్యాకరణము
లందుగల సూత్రము లీక్రింద చూపబడినవి: 'స్త్రీసమంబులగు విశేషణంబు
లయు, పుంవన్నాంత విశేషణంబులయు బహువచనంబున కేకవచనంబు
బహుళంబుగానగు' నని చిన్నయసూరి చెప్పెను: ఉదా. మాటలు పెక్కేల,
మాటలు పెక్కులేల; శరధారల సంతతంబయ్యె; ఇష్టమగు పదార్థములు;
ఇష్టములగు పదార్థములు. 'ఒకానొకచో విశేషణంబుల షష్ఠికిం బ్రథమ
విభాషనగు'—చిన్నయసూరి. 'కొన్నియెడల విశేషణంబుల ద్వితీయాదులకును
బ్రథమ యగునని'— ప్రౌఢ వ్యాకరణము. ఒక్కచో ద్వితీయాంత విధేయ
విశేషణంబునకుం బ్రథమ యగును: ఉదా. ఎవని ... బురోహితుండుగాఁ
జేకొనువాఁడను (భా. ఆది. VII.); ఎన్నండు కాని బిలము క్రిందికిం జనకున్నయ
పోల నొప్పుచుండును. ధరామరా వానివెలుఁగు బ్రాహ్మణకులంగాక
(భా. ఆది. II.); మొద.—ప్రౌఢ వ్యాకరణము. "ఒక్కచో సమాసాంత
గత విశేష్యంబులకగు విశేషణంబుల షష్ఠికి బ్రథమ యొప్పుడి;—ఉదా.
పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతుం డప్పుడు (భా. ఆర. VI.); మొద.—
ప్రౌఢ వ్యాకరణము. "కొన్నియెడల విధేయ విశేషణ మొండె బహువచనాం
తంబయి విశేష్యంబులు పెక్కయిన్నయు యోగ్యంబగు: ఇది దక్షిణాపథం
బున నీయియు విద్యాపురమునకు కోసల తిరిచి యుద్ధయునికి దొరప్పలు .."
ప్రౌఢ వ్యాకరణము. "ధనవిశ్లేష్యవహితంబులగు విశేషణంబులకుం బ్రథమ
యగు; 'అగు' మొదలగునవి ధనవిశ్లేషకములు: విద్యాశాలియగు పురుషుని
సకలజనులు వశ్యాగింతురు; ధారాదరాజులగు మహాత్ములకు శ్రేయంబు లెల్లు
నును; అతిమానుష మర్త్యద్యుతి మతిమన్మథమయిన కేశవాస్తుతిచ్ఛతి."
"ధవత్యర్థకంబు సన్నిహిత విశేషణంబునకును దాని మున్ను విశేషణంబుల
కయు పదంబును బహుళంబుగా ననుప్రయుక్తంబగు: అతులుండయి యప్రమే
యుండౌ హరిదిగాలుతు." "అయు పదానుప్రయోగంబులేనిచోఁ దుదివిశేషణం

యనకేని, విశేషణంబు లన్నింటికిని మీఁద సముచ్చయార్థంబు విభాషం బ్రయోగింపంబడు; అద్యుఁ డప్రమేయుఁడు నగు హరినిఁగొలుతు; అద్యుఁడు ప్రమేయుఁడునగు హరినిఁగొలుతు; అద్యుఁ డప్రమేయుండగుహరినిఁగొలుతు" 'ధాతుజ విశేషణ వ్యవధానంబున విశేషణంబు లన్నింటికయి పదం బను ప్రయుక్తంబగు; అద్యుఁడయి యప్రమేయుఁడై యఖిలసేవ్యుఁడై యొనఁగెడు దేవుని నభినుతింతు."— చిన్నయసూరి.

అచ్చిక విశేషణములు.

తక్కిన ద్రావిడభాషలయందు వలెనే తెనుఁగునఁ గూడ సాధారణముగ విశేష్యములకును విశేషణములకును రూపమున న్నెట్టి భేదముండదు. విశేష్యములనే విశేషణములుగ నుపయోగింపవచ్చును: ఉదా. మంచిమాట (విశేషణము), మంచి చెడ్డలు (విశేష్యము); నల్లచీర; నీవి వాలుఁ బురుము నల్ల మొక్కఁడిది (భార. అర. IV.); నెల్లగొడుగు, ఇంటికి నెల్లనేసినాను; మొద. కాని, యొక్కప్పుడు విశేష్యరూపములపై 'ఇ' చేరుట వలనఁ గొన్ని విశేషణము లేర్పడును. ఈ క్రిందఁ గొన్ని విశేషణ రూపములకుఁ బ్రయోగములు చూపఁబడుచున్నవి.

i. అకారాంతములు.

కలంత గాలను (భార. అను. V. 192); [illegible] (శ. హరి. I. 21); అపడ్డలు (మను. II. 7); [illegible] పామ్ములు (భార. [illegible] IV. 294); ఈ దుర్యోధనుఁ [illegible] (భార. ఉ. III. 375); [illegible] (భార. అను. II. 352); [illegible] నమకానకే (భార. అను. V. 82); [illegible] (భార. ద్రో. II. 127); [illegible] టలు (భార. భీ. III. 117); మేముల [illegible] (భార. శల్య. II. 266); ఎఱ్ఱందెఱువు (S. I. I. IV. 106); [illegible] (భార. శ. II. 132, III. 178); ఎలకత్తిగుజ్జువేల్పు (హరి. ఉ. X 243); [illegible] (భార. శాంతి. III. 882); ఎలనవ్వు (భార. భీ. III. 129; అను. II 19); ఎలమ్రాఁకులు (భార. శాంతి. III. 6); ఎలపచ్చికలు (హరి. పూ. IX. 72); ఎలమామిడి (భార. కర్ణ. II. 250); కడనాల్క (భాగ. VI. 820); కవలుగదిరిన కటికనవ్వు (భార. ద్రో. II. 276); కలపనగంప (హరి. పూ. V. 98); కలువపూవన్నియ చెలువు (రాజ గో. శత. 18); క్రొత్తతావి (భార. విరా. II. 286); క్రొత్త (భార. మా. I. 100); క్రొన్నెల (భాగ. VIII. 267); [illegible] (శకుం. [illegible] II. [illegible]); [illegible] = నెలవంక (హరి. పూ. V. 148); [illegible] (భాగ. VI. 190); [illegible] (భార. [illegible] IV. [illegible]); [illegible] (భార. [illegible]. 196);

కెంపు (భార. ద్రో. V. 334; కర్ణ. II. 255; శల్య. I. 164); దొడ్డ (భార. ద్రో. I. 358); దొడ్డ నారసము (భార. భీ. III. 19, 126; ద్రో III. 63); దొడ్డమహిమ (భాగ. I. 240), నడగొండ (భాగ. VI. 361); నడదీవ (హరి. వి. III. 69); నిగన్నిగప్రభలు (రాజగో. శత. 18); నున్నగొంగు (భాస్క. అర. II. 87); నెఱిగిన్క (భార. ఉ. I. 247); నెఱసాగడము (భార. భీ. III. 349); నెఱసందురుండు (భార. అను. I. 50); నెత్తమ్మి (భార. విరా. II. 286); నెత్తావి (భార. విరా. II. 288); పఱమొయిల్ (భార. విరా. I. 294); పఱమొయిళులు (భార. విరా. IV. 86); పలుచ (భార. భీ. III. 162); పల్లవెండ్రుకల్ (భాస్క. యు. 2029); పిన్నకొడుకు (భాగ. VI. 62); పిన్నతమ్ముండు (భార. ద్రో. IV. 284); పిన్ననవ్వు (భార. ఉ. III. 52); పిన్నతమ్ములు (భార. శాం. II. 130); పిన్నసగవు (భార. ద్రో. II. 249); పిన్ననాఁడు (భార. కర్ణ. III. 75); పిన్నవాఁపని (భార. ద్రో. II. 147).

అతివిశాలకేలు గట్టి (భార. అ. VI. 251; విరా. III. 12); పెడచెవులను బెట్టి (భార. కర్ణ. III. 93); పెపబాళిల్లు (హరి. ఉ. V. 37); ఇదియొక పెద్దగట్టిమున (భార. విరా. IV. 245), పెద్దబ్రదుకు (భార. భీ. I. 193); పెద్దగాలము (భార. ద్రో. III. 188); పెద్దతల్లి (భార. ఆశ్ర. II. 54); పెఱమావి (భార. అశ్వ. II. 29); పెఱవనిత (భార. అను. V. 287); పెఱమొత్తము (భార. ద్రో. III. 277); పెఱరథికులు (భార. ద్రో. II. 309); పేదమూకను (భార. శాం. I. 91, 117); పేదమాట (భార. అశ్వ. I. 88); పొల్లయొడలు (భార. అ. IIV. 291); బోద నవకెంపుఁ దీవలు (భార. VII. 267); మక్కువ యిల్లాలు (భాగ. VI. 186); మిట్ట గ్రుడ్డులు (భాస్క. యు. 2029), అంప మూడమంచు (భార.విరా. V. 169); మిత్త (భాగ. VI. 373); రాచగొజ్జూళ్లు (రాధామా. III 38); లేటమొగము (భార. విరా. IV. 248); లేఁత వచ్చిక (భాగ. VIII. 39); వలకేలు (భార. అను. IV. 113); వలచెవి (భార. అను. IV. 116), వలుఁద గమపులు (భాగ. VIII. 45); వాలిక తూపులు (భార. విరా. II. 88); వాలిక దొడ్డనారసము (భార. ద్రో. I. 358); వాలిక నారసము (భార. ద్రో. IV. 120); వెడగూడు (భార. విరా. II. 192); బర్వాడఁదయుమ్మ (భార. కర్ణ. II. 228); వెల్లేనుఁగు (భార. భీ. [illegible]

మొద.

ii. ఇకారాంతములు.

[illegible] (భార. అను. I. 50); అలరి బ్రాహ్మణుఁడు (భాగ. [illegible] (భార. అను. I. 297); కట్టిఁడి బ్రహ్మ (భాగ. VI. [illegible] VI. 48); కఠిండివని (భార. ద్రో. IV. 308).

కడింది పన్నిదము (భార. అను. I. 190); కడిందివిచారము (భార. విరా. I. 92); కడింది మగలు (భాగ. ఉ. IV. 265); కోటికోటులు (విక్ర. చ. V. 130); గిరికీపము (భార. అను. IV. 121); చలిచీమలు (భార. III. 269); జగజెట్టి వైద్యులు (వరాహ. II. 65); తరితీపు తలంపులు (భాగ. VI. 519); తెలిగన్నులు (కాశీ. V. 144); పచ్చిగోడలు (భాగ. ఉ. IV. 116); పైచీర (భార. అను. II. 379); పైకలంక (భాస్క. యు. 1645); పొడిచీకటి (భార. కల్యా. II. 326); ప్రాచిచల్లలు (హరి. పూ. V. 208); ప్రేముడిపలుకులు (భార. అను. I. 76); ప్రేలరిమాటలు (భార. ద్రో. 370); పొంగరి రాయంచ (భార. విరా. IV. 26); మంచిమగంటు (భార. విరా. III. 152); మంచి బంటవు (భార. IV. 248); మంచి మనసు (భార. అను. IV. 5); మంచిది (భాగ. V. II. 26); మానిసిపంది (మను. V. 4); ఎమ్మెయి పనిబంటను (భార. విరా. I. 65); ఎమ్మెయి కలికితనము (భార. విరా. II. 67); ఎమ్మెయి చరితము (భార. అను. III. 265); [illegible] (కాశీ. III. [illegible]); లాతివారికి (భార. విరా. II. 177); లాతియిల్లు (భార. విరా. II. 99); వాదిరిమాటలు (భార. శాం. III. 81); పీతకి ప్రా[illegible]లు (భాగ. IV. 172); [illegible] నుడి కతలు (కళా. I. 190); వేగవ్వు వెలిది మొలక (వరాహ. IX. 153).

iii. ఉకారాంతములు.

అనుఁగుందాతి (భార. ఉ. IV. 413); అన్ను (భార. అను. I. 181); అపదుఁ గాఁడిఁగ (భార. విరా. IV. 26); అపదుఁగోలు (భార. శాం. II. 413); అర్పుటెలుగు (భార. భీ. I. 47); ఇవ్వరు తొంపములు (భాగ. VIII. 39); ఉలాగర్భకుడు (భాగ. V. I. 271); ఉసుఁద్రాళ్లు (హరి. పూ. V. 143); ఎక్కుడుమదము (భార. ద్రో. III. 260); ఎక్కుడు వేడ్క (భార. అను. II. 177); [illegible] (ఉ. రా. పు. 128); కఱకు మీసములు (భాగ. VI. 318); కారుమొగిళ్లు (భార. భీ. III. 268); క్రాలు గన్నులు (కాశీ. VI. 209); కుఱుచవ్వు టదుగులు (భాగ. VIII. 184); కెంగేలు (భాగ. VIII. 274); కెందమ్మి (భాగ. VIII. 267); గొడుసు జాలు (భార. కర్ణ. III. 66); క్రించుపని (భార. స్త్రీ. II. 76); గండుఁ గోయిల (భార. అను. I. 181); [illegible]లుమానసులు (భార. భీ. I. 174; కల్యా. II. 26); చిఱుదోడలు (భార. అశ్వ. IV. 154); చిఱుగాలి (భార. అను. I. I. 181); చిఱునుగ్గు (భార. విరా. V. 85); చిఱునగవు (భార. విరా. V. 148), చిఱునుగ్గుసేయు (భార. ద్రో. I. 358), మాఁదుఁ గొడుపులు (హరి. పూ. V. 145); చెందావ (భార. ద్రో. V. 275); కలువపూవన్నియ చెలువు

[illegible]

(భార. ఉ. I. 290); తమ్ముఁ గుత్తులు (భార. ద్రో. IV. 135; శల్య. I. 28); తీపు (భార. విరా. IV. 55); తరితీపు తలఁపులు (భాగ. VI. 519); తొలుపుట్టు (భార. అను. V. 89); తొలుబాము (భార. అను. V. 86); తొలుప్రాఁకు (భార. శాం. IV. 293); తొలుమూలు (భార. స్త్రీ. II. 180); తొలుతాఁకు (భార. కర్ణ. IV. 278); తొలుసుద్ద గొందుము రయంబున నాతనిన్ (భార. ఉ. IV. 208); తొలుమినకి (పాండు. IV. భాస్క. యు. 390); నడుగలను (భార. భీ. II. 116; ద్రో. III. 168); నడువాన గాలంబు (భార. ద్రో. I. 281); నిండుగొలువు (భాగ. VI. 490); నిండుపున్న(వు?)ము (భాగ. VI. 260); నునుమ్రోఁత (భార. అను. I. 181); నునుఁదీవ (భార. అను. I. 50); నునుగాన్పు (భార. విరా. II. 308); నునుఁగాఁతి (భార. విరా. I. 294); నునుసెలగోల (భార. విరా. I. 276); పులుగడుగంగఁబడ్డ నునుముత్యము (పాండు. III. 9); నునుగెంపు (భాగ. I. 285); నునుఁబోఁద నెయ్యంబు (భాగ. VIII. 267), నవ్వుఁగుఁబన్నుఁగవ (భార. విరా. I. 291); పరనువారు (కాశీ. IV. 64): పాదిల్లు (భార. ద్రో. II. 337); పేరాఁకలి (భాగ. IV. 910; శాం. III. 288); పేరెలు (భార. స్త్రీ. II. 45; మా. I. 100); పేరడవి (భార. ద్రో. II. 62; V. 321; శల్య. II. 6); పేరుక్కు (భార. కర్ణ. I. 87; ద్రో. IV. 57; V. 74); పేరురము (భార. కర్ణ. I. 9; అశ్వ. IV. 12); పేరెలుఁగు (భార. ద్రో. IV. 175); పెద్దిల్లి రథప్రతానము (భార. శల్య. I. 342); పేరలమి (భార. అను. I. 158); పెనుదిట్టు (భార. విరా. II. 321); పెనుఁగుదుటన్ (భార. విరా. V. 401); పెనుఁబాములు (భార. ఉ. VI. 366); పెనుగ్రద్దలు (భార. ద్రో. I. 132); పెనుఁజోటు (భార. ద్రో. IV. 110); పెనురొంపి (భార. శల్య I. 153); పెనుత్రేఁగు (భార. అను. I. 287); పెనుమంచు (భార. సౌ. II. 27); పెనుమంది (భాస్క. యు. 81); పెనునెత్తురులు (భాగ. VI. 373); పొనుఁగు ప్రతి (భార. అర. VI. 289); పొటుమగలు (భార. విరా. V. 89; ద్రో. III. 170); బడుగు (భార. అను. II. 402); బలుగాయలు గాచె (భార. విరా. II. 221); బలుడేగలు (భార. ద్రో. IV. 181); బలుతిర్పు (భార. ఉ. IV. 148); బలుదాఁటన్ (భార. విరా. I. 275); బలునారసంబు (భార. ద్రో. II. 94); బలుపుండులు (భార. అను. V. 103); బలువిలు (భార. ద్రో. IV. 29, 189); బలువిడిన్ (భార. ద్రో. IV, 54); బీతెంద (భార. ఉ. IV. 116); మఱుమాటలు (భార. స్త్రీ. II. 76; శాం. I. 107); మాఱుమానిసి (భార. శల్య. II. 11); ముఱుఁబోవు (భార. విరా. IV. 253); మెఱుఁగు వాలారుఁదూపు (భార. సౌ. I. 195); మేలుచేయి (భార. కర్ణ. II. 107); వాలంపకోలువలు (భార. భీ. III. 284); వాలంపగ

పొత్తు (లోను+ఇ; భార. ఉ. III. 260); మానంబులోని యంద (భార. అను. VI. 151); వెలిచవులు (భార. శాం. IV. 304); వెలి (వెలు+ఇ) మావు (భార. ఉ. IV. 125); వెలిమొప్పు (భార. కర్ణ. III. 271); వెలివెలి వస్తువులు (భార. శాం. I. 85); వెలివృత్తము (భార. ఉ. II. 260); మొద.

ix. మువర్ణాంత పదముల తుది మువర్ణమునకుఁ
బుంపులు కలిగిన రూపములు.

కొంచెపువారు (భార. ఉ. I. 14); కొంచెపునగవు (భార. శాం. II. 11); అవగాఢవుఁబొత్తు (భార. విరా. III. 82); చొక్కపు రక్కసి కులము (భాగ. VII. 254); చొక్కపుఁ గొమును (హరి. పూ. V. 280); తిరిసెంపుఁ బువ్వులు (భాస్క. యు. 1666); దెప్పరపుఁ జోటు (భార. భీ. I. 190); నవకంపుఁ దీవలు (భార. VIII. 267); నిద్దంపుఁ గెంజాయ మేను (భాస్క. యు. 796); పరుసంపు నడవడి (భార. ఉ. IV. 350); పొచ్చెపుమాటలు (హరి. పూ. II. 216); బలితంపు (భార. విరా. III. 55); బింకపు వానరులు (భాస్క. యు. 832); అడిబీరపుఁ దులువ (భార. ద్రో. IV. 184); బెట్టిదంపు విలు (భార. ద్రో. IV. 36); బెడిదంపు మాటలు (భార. భీ. I. 138); మవ్వంపుఁ దనులత (భార. విరా. II. 37); మాయపుఁ జేటు (భార. ద్రో. IV. 324); వెక్కసపు మద్యపానపు ... (భాగ. VI. 136); వన్నెపుఁ గ్రయ్య (భార. సౌ. II. 17);-'గారాము' నకు 'గారాబు' విశేషణమగును: గారాబుపట్టి (భార. ద్రో. II. 289); గారాబు కొడుకు (హరి. పూ. V. 211); ఒకప్పుడు మువర్ణమునకు వుంపులు గలుగవు: అవ్విధంబు గలువదండంబు (భార. విరా. II. 67); కావరమైన కీచకుఁడు (భార. విరా. II. 228); ప్రాయంబునాఁడు (భార. అను. V. 91); విన్నాణంబు తగులు (భార. ద్రో. IV. 262).

x. ఉదంతపదములకుఁ గలుగు వికారములు గల రూపములు.

కట్టలుక (భాగ. VII. 59); కట్టాయితంబు (భార. ద్రో. III. 166); కట్టెదురు (భార. ద్రో. III. 179); కట్టొత్తు (భార. ఆశ్ర. II. 42); నిట్టనోము ములు (భాగ. VI. 470); నిట్టూర్పు (భాగ. IV. 77); మొద.

xi. హలంతపదములపై ఇత్తుచేరి యేర్పడిన రూపములు.

తుటుఁగలి (-ల్+ఇ) పెటుఁగులు (భార. విరా. I. 294); క్రొవ్వాఁడి (-వాల్ = * -వాన్ = * వాణ్డ్+ఇ) దొడ్డనారసంబు (భార. భీ. III. 126); పిన్నటి (* = పిన్నల్ = * పిన్నట్+ఇ) నవ్వు (భార. ద్రో. IV. 72); చెన్నటి (= * చెన్నల్ = * చెన్నట్+ఇ) పల్కులు (భార. కర్ణ. I. 125); వాఁడి (భాగ. VI. 324); మేటిమగలు (= మేల్ = * మేట్+ఇ, భార. విరా. III.

168); మేటిపుణ్యము (సర్వ. మా. I. 89); మేటి విలుకానిన్ (భార. ద్రో. III. 78); నీ బోఁటి (పోల్ = * పోన్ = పోఁట్ +ఇ) యీ కుసుక శ్రేణి (భాగ. II. 656); ననుబోఁటి బాలస్వభావునకు (భార. విరా. I. 19); రాధేయు బోఁటి తులువలు (భార. ఉ. I. 86); అటువంటి (ప్రాకృతము. వల్ = *వన్ = *వణ్ట్ + ఇ; ఒం. రఘు. శత. 5); నావంటి విమూఢ మానసులు (భాగ. IV. 301); ఇటువంటి (భాగ. VII. 383); నీవంటి (భార. శాం. II. 328).

xii. అందు, ఇందు, ఎందు, లపై 'ఉల' చేరినరూపములు.

అంద్దుల తామ్రశాసనాలు (S. I. I. IV. 279); ఇందుల సంకీర్తన శాల (S. I. I. IV. 280); ఇంద్దులస్థానపతులు (S. I. I. IV. 722); ఇందుల మానులు (S. I. I. 994); ఇందుల పహిండికంట (S. I. I. IV. 1019); అందుల యిందుల విలుకాండ్రు (భార. ఉ. IV. 229); అందుల పరాకు (పాండు. IV. 49); మొద.

xiii. అ, ఏ, లపై నిత్తు చేరుట.

అయ్యాయి (హరి. పూ. V. 209);—ఇట్లే, అయాయి, అయ్యొ, అయై; ఎయ్యాయి, ఎయ్యె; మొద.

xiv. ధాతువుపై నిత్తు చేరుట.

తని (* తను+ఇ) పండ్లు (భార. అను. I. 181); మిక్కిలినోము (భార. ద్రో. V. 882); మిక్కిలి తీర్థములు (భాగ. I. 301); లెక్కకు మిక్కిలి చుక్కలు (భాగ. VIII. 209); చిన్నారి పొన్నారి చెమట (వరాహ. VI. 52); వట్టి (వట్టు+ఇ) యుడివి (భార. ద్రో. V. 60); మొద.

xiv. పరిమాణార్థకమగు 'ఎడు' వర్ణకము చేరిన రూపములు.

తూమెడువడ్లు (భార. అర. VI. 115); కుంచెడు (భార. అను. V. 211); మొద.

'వేయు' పై 'ఏ' చేరి 'వేవే' అని యగును (ఉ. హరి. I. 165);—ఈ 'ఏ' కారము క్రియాజన్య విశేషణములందు గాన్పించు 'ఏ' కారమే (చెప్పే, చేసే, మొద.) యై యుండును.

'ఏమ్' అను ప్రశ్నార్థకావ్యయముపై నిత్తుచేరి 'ఏమి' యను సర్వనామమును విశేషణమును గలుగును: ఏమి వాహనంబు నెక్కక (భార. మా. I. 31); ఏమి పెట్లకుం జెడుటకు నోర్చు (భార. ద్రో. III. 199); మొద.

అ తెలుంగుల రేఖ (భార. విరా. V. 67); విశఖపట్టనమున కోమటి (S. I. I. IV.) మొదలగు వానియందు 'వ' వర్ణము చేరి యాయా పదములకు

విశేషణత్వమును గల్పించుచున్నది. ఇట్టివానియందలి 'న' వర్ణమున నత్వమే విశేషణమును గల్పించునదని చెప్పవలెను. ఈ యత్వమే సంబంధార్థక షష్ఠి యందు తెనుఁగున బహువచనమునందును (రాముల, మొద.) కన్నడమున నేక బహువచనము లందును గానవచ్చుచున్నది. పైఁ జూపిన ప్రయోగము లలో విశేషణములందు గానవచ్చు నిత్వమును సంబంధార్థక షష్ఠియందు తెనుఁగున నేకవచనమునఁ జేరునదే (రాముని, ఊరి, నీటి, మొద.) ఈ యకారే కారములే ధాతుజ విశేషణములందును గానవచ్చుచున్నవి: తెనుఁగు: చేయుచున్న, చేసిన; కన్నడము: మాడిద, మాడల్పట్ట; తెనుఁగు: చేయని; కన్నడము: మాడద; మొద.

తెనుఁగున విశేషణముల తర, తమ భావము.

సంస్కృతమున ఒకదానికంటె మఱియొకటి యెక్కువ, అన్నిటి కంటె నొకటి యెక్కువ, అను భావములు విశేషణపదములపై (i) తర; ఈయస్; (ii) తమ; ఇష, అను ప్రత్యయములను జేర్చుటవలనఁ గలుగును. ఈ ప్రత్యయములను తెనుఁగు విశేషణములపైఁ జేర్చుట లేదుగాని, వీనిలోని - తర ప్రత్యయము సంస్కృతము ప్రాకృతములవలనఁ గొన్ని యాచ్ఛిక విశేషణములపైఁ గానవచ్చుచున్నది: చొక్కటమైన వేఁగుఁజుక్క పొడిచె (చంద్రరేఖ); బాలముద్దుం జెలిమావులంగజాని తూపులలోపల మెత్తంబులు (విజ. I.); మొద. 'తరము' అను ప్రత్యయము తెనుఁగునఁ బ్రత్యేకపదముగఁ గూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నది: నీయందు వారియందుం, జేయంగల మానము నల విశేషంబులఁ జిత్రాయత్తంబుగఁ జెప్పము, నీ యెఱుఁగనియవియు లేవు నిక్కపుఁ దరముల్ (భార. ఉద్యో. IV. 218) = ఎక్కువ తక్కువలు; నరపుంగవులు గాని, నరపుంగవులుగాగ తరమెన్న వశమె ధర్మభృతులు (వసు. I.) = ఎక్కువ తక్కువలు విచారింపఁగా; అత్తెఱఁ జేటకాంద్రు యయువాంబు తరంగ పరంపరాకృతిన్, ముత్తెమైన సూచనముత్కాము గని (వసు. IV.) = పెద్దది, అంతకంటెఁ బెద్దది, అన్నిటికంటెఁ బెద్దదియగు మూఁడు తెనుఁగుల వందులను;—వీరు మధ్యనభులకెత్తిం దరము గారు (తి. హరి. IV.)= ఎక్కువవారు; తరము సోదామనీదామ ధామమునకుఁ గరము పొలుపొందు దీని యంగముల కాంతి (నైష. III.); దీనికిఁ బూర్వమందున్న 'పాటి, పాటి' అను పదములను బట్టి శ. ర. కారుఁడు 'తరము' నకు 'సమానము' అని యర్థము చెప్పెను. కాని, యిందును 'ఎక్కువ' యనియే యర్థము చెప్పఁగాన వచ్చును. [illegible] వ్యవహారమున 'ఇది మనితరముగా ఉన్నది' = ఎక్కువ [illegible] [illegible] మొదలగు వాడుక లున్నవి. 'తరము' [illegible]

నలినదళేక్షణ రామా!' (రామదాసు కీర్తన); ఇట్లు చేయుట నీ యబ్బతరము కాదు; పెట్టెలు చేయుట కీకట్టె తరముకాదు. 'తరము' నకు తద్భవరూపము 'తలము': తలమే బ్రహ్మకునైన నిన్నగమహత్త్వం బెన్న (మను. II).

ప్రాకృతమున - తర ప్రత్యయమునందలి 'త' వర్ణము పదమధ్యమునఁ బడి 'అ', 'య' లుగా మాఱును: ఉదా. తీక్ష్ణతర = మహా. తిక్ఖ అర; దృఢతర = జై. మహా. దఢయర; భూయస్ (తర) = భుజ్జయరో (ఆయారంగ సుత్త 2, 8, 1, 18); మొద. కొన్ని యాదృచ్ఛిక విశేషణములందలి '-అరము, -అలము, -ఆరము, - ఆలము' అను ప్రత్యయములు సంస్కృత '-తర' ప్రత్యయమునుండి పుట్టియుండవచ్చును గాని, వాని '-త'రార్థము తెనుఁగున విస్మృతమై యున్నది: ఉదా. ఇంటరము = ఎక్కువ యిఱుకు; ఎచ్చరము = మిక్కిలి హెచ్చు; ఎత్తరము = మిక్కిలి యెత్తు; తీంట్ర (-ండ్ర) ము = తీక్ష్ణతరము; వేండ్రము = మిక్కిలి వేఁడి; వెడదరము = మిక్కిలి వెడదు;—ఉమ్మల (-ర) ము = ఉష్ణతరము; నిట్టలము = మిక్కిలి నిడుపు; ఓయారము = ఓజస్తరము; మిటారము = మిష్టతరము; మొదలయినవి.

'-తమ' ప్రత్యయము జాడ తెనుఁగునఁ గానరాకున్నది.

సంస్కృతమందలి '-ఈయస్,' '-ఇష్ఠ' ప్రత్యయము లంతమందుగల పదములనుండి పుట్టిన శబ్దములలో నేటి వ్యవహారమున 'కనీనము' అను పదము 'కనిష్ఠము' అను నర్థమున వాడఁబడుచున్నది. దీనిని కవులు వాడలేదు. ఇట్లే 'కనిష్ఠ' శబ్దము తెనుఁగు బ్రాహ్మణ స్త్రీల నోట 'కనికిష్ఠము' గా వినఁబడుచున్నది. 'జ్యేష్ఠుఁడు, కనిష్ఠుఁడు,' అను రూపములు 'అందఱికంటెఁ బెద్ద కొడుకు; అందఱికంటెఁ జిన్నకొడుకు' అను నర్థమున నున్నవి కాని, నలుగు రన్నదమ్ము లున్నపుడు మూఁడవ వానికంటె రెండవవాఁడు జ్యేష్ఠుఁడు, రెండవ వానికంటె మూఁడవవాఁడు కనిష్ఠుఁడు నని వ్యవహారమునఁ జెప్పకొందురు. పెద్దకూఁతురిని 'జ్యేష్ఠ' యనుట లేదు. 'జ్యేష్ఠ' 'జెష్ట, దెష్ట' లుగ వ్యవహారమున మాఱినది; 'దరిద్రురాలు' అని యర్థము; మగవారిని గూడ 'జెష్ట వెధవ, దెష్ట వెధవ' అని తిట్టుట గలదు. 'వాఁడు బలిష్ఠుఁడు, అది బలిష్ఠము' అని వ్యవహారమునఁ గలదుగాని దానికి '-తమ' అను నర్థము లేదు. 'బలముగలవాఁడు, బలముగలది' అనియే యర్థము. 'పాపిష్ఠ' అను పదమున కిత్తు చేర్చి 'పాపిష్ఠి' అను పదమును 'పాపాత్మక' అను నర్థమున వాడుచున్నారు. 'గరిష్ఠ సామాన్య భాజకము. కనిష్ఠ సామాన్య గుణ్యము' అను పదములు నేటి బడులలో G. C. M., L. C. M., అను వానికి వాడుచున్నారు గాని, వాని యర్థము గించునట్లు కాన్పింపదు. - ఈయస్, - ఇష్ఠ

ప్రత్యయములు చేరిన సంస్కృతపదములు మఱి యెవ్వియుఁ దెనుఁగునఁ బ్రచారములోనికి వచ్చినట్లు కాన్పింపదు.

-తర భావమును దెలుపుటకుఁ దెనుఁగున 'తక్కువ' యను నర్థము గల విశేషణముపై 'కంటె' అను పంచమీ ప్రత్యయమును చేర్చుట వాడుక: రామునికంటె లక్ష్మణుఁడు చిన్నవాఁడు; లక్ష్మణునికంటె రాముఁడు పెద్దవాఁడు:—ఈ సందర్భమున 'కంటె' కు మాఱుగ 'కు' ప్రత్యయమును చేరవచ్చును: రామునికి లక్ష్మణుఁడు చిన్న; లక్ష్మణునికి రాముఁడు పెద్ద;—తక్కువ, అంతకుఁ దక్కువ, అంతెకంటెఁ దక్కువ;—తక్కువ, ఎక్కువ, పదములను చేర్చియు -'తర'భావమును దెలుపవచ్చును: వీఁడు వానికంటె తక్కువ (ఎక్కువ) వయస్సు గలవాఁడు.

-'తమ' భావమును దెలుపుటకు 'లో, అందు' అను ప్రత్యయములు జాతివాచకపదము బహువచన రూపముపైఁ జేరును: జంతువులలో (-అందు) నేనుఁగు పెద్దది; జనులలో (-అందు) బండితుఁడు పూజ్యుఁడు; ఆవులలోఁ గఱ్ఱియావు మేలు; మొద. 'అన్నిటి (అందఱ)కంటె' అనుదానిని జాతివాచకపదము బహువచనరూపమునకుఁ జేర్చియుఁ '-తమ' భావమును దెలుపవచ్చును: జంతువు లన్నిటికంటె నేనుఁగు పెద్దది; జను లందఱికంటెఁ బండితుఁడు పూజ్యుఁడు; ఆవు లన్నిటికంటెఁ గఱ్ఱియావు మేలు; మొద. '-తమ' భావమును చాలాచాలా పెద్దది; ఎంతో పెద్దది; అంతెకంటె పెద్దది మఱిలేదు; పేద్ధది - అను రీతులుగా వ్యవహారమునఁ దెలుపుచుండుటయుఁ గలదు.

-తర, -తమ భావము నిట్లు సంస్కృతసంప్రదాయమునకు భిన్నముగఁ దెలుపుట ప్రాకృతభాషలయందే పొడసూపినది: శౌరసేని: తత్తో వి పిఅత్తి - తతో౽పి ప్రియ ఇతి (శాకుంతలము, 9, 10); పఢమదంసణాదో వి సవిసేసం పిఅదంసణో - ప్రథమ దర్శనాదపి సవిశేషం ప్రియదర్శనః (విక్రమోర్వశీ. 24, 1);- వీనిలో 'ప్రియతరఇతి,' 'ప్రియతరదర్శనః' అని సంస్కృత సంప్రదాయము ననుసరించి యుండవలెను. కావున -తర, -తమ భావప్రకటనము విషయమునఁ దెనుఁగున సంస్కృత సంప్రదాయము లేదన్న మాత్రముచేత తెనుఁగునకును సంస్కృతమునకును సంబంధము లేదని చెప్పఁగూడదు; ఆ రెంటికిని ప్రాకృతములద్వారా సంబంధము కలదు.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

క్రియా ప్రకరణము.

ప్రాకృత భాషలయందు సంస్కృతమందలి రూపము లన్నియు నెట్లు మాఱినవో, యనేకార్థములం దుపయోగింపఁబడుచుండిన రూపము లెట్లేక రూపమును బొందుటచే మరల నా యా యర్థములను దెలుపుట కాధునికార్య భాషలయందు క్రొత్త ప్రాతిపదికము లేర్పడి, సహాయక క్రియల మూలమున నా యా యర్థముల నెట్లు తెలుపుకొనవలసి వచ్చినదో యింతకుముందు సూచింపఁబడెను. ద్రావిడభాషలయందును నట్లే సంభవించినది. సంస్కృత మందలి ధాతువుల యాత్మనేపద పరస్మైపదభేదమును దశవిధవికరణ భేదములును, కర్మణ్యర్థమును దెలుపు విధానమును, చాలమట్టుకు 'ల' కారములును ప్రాకృతభాషల యవస్థనుండి నేఁటిద్రావిడభాషలతోఁ గూడిన యార్యభాషల యవస్థవఱకును నెన్నో లోపములు గలిగినవి. వాని నన్నిటి నిట వివరించి వ్రాయుటకుఁ దావులేదు. క్రియల నిర్మాణ విషయమున నాధునికార్యభాష లని చెప్పఁబడువానికిని ద్రావిడభాషలకును నెంతో సామ్యము గలదు. ద్రావిడభాషలు సంస్కృతభాషతో సంబంధించినవి కావని వాదించువా రిట్టి సామ్యమును గుర్తింపరు; గుర్తించినను నాచాయల నార్యభాషలు ద్రావిడ భాషలనుండి యెరవు దెచ్చుకొన్న వందురు; లేదా, యా పోలికలు యాదృచ్ఛికములందురు; ద్రావిడభాషలయం దార్యభాషలతోఁ బోలికలుగల రూపములు వేఱువిధముగఁ గలిగినవని చెప్ప యత్నింతురు. వారీ రెండు వర్గములకును గల భేదములనుగూర్చియే యెక్కువగ నూఁది చెప్పుదురు. సరళదృష్టికీ వాద మార్గము సమంజసముగ నున్నట్లు కానరాదు. ద్రావిడభాషలకును నార్య భాషలకును గొన్ని భేదము లున్నవనుమాట సత్యము; కాని, యా భేదము లొక యార్యభాషకును మఱియొక యార్యభాషకును గల భేదములవంటివే కాని, వేఱు గాదు. అట్టిభేదములకు హేతువులను నిరూపింపవచ్చును. ఈ విషయమున నిచట నింతకంటె నిరూపింపఁ బనిలేదు.

తెలుఁగునందలి యాచ్ఛిక ధాతువుల స్వరూపమునుగూర్చి ద్వితీయ ప్రకరణమున వివరింపఁబడియున్నది. తత్సమ ధాతువుల స్వరూపమునుగూర్చి పదునొకండవ ప్రకరణమునకు మూఁడవ ననుబంధముగఁ జేర్చిన 'యాంధ్రశబ్ద చింతామణి వ్యాఖ్యానము' అను నధ్యాయమునఁ దెలుపఁబడినది.

సకర్మకాకర్మక ధాతువులు

ద్రావిడభాషలయందు సకర్మకాకర్మక ధాతువులకు రూపమునందు భేదము కానరాదు; ధాతువుల సకర్మకత్వాకర్మకత్వములను వాని యర్థమును బట్టియే తెలిసికొనవలెను. తమిళమునందు పరుషాక్షరములతో నంతమగు ధాతువులు సాధారణముగ సకర్మకములై యుండును; వానితుది సరళములకుఁ బరుషత్వమును ద్విత్వమును గల్పించి, వానిని సకర్మకములుగఁ జేయవచ్చును; ఆ సరళాక్షరములకుఁ బూర్వము ననునాసికమున్నయెడలనదియు లోపించును. ఈ విధానము తెనుఁగునఁ గొంతవఱకుమాత్ర మున్నది.

ప్రేరణార్థక ధాతువులు

ప్రేరణార్థకధాతువులును నొకరీతి సకర్మకధాతువులే. ఇవి యేర్పడు విధానమునుగూర్చి చిన్నయసూరి చెప్పినదానికంటె నెక్కువవ్రాయ వీలు లేదు; కావున, నాతఁడీ విషయమున రచించిన బాలవ్యాకరణ సూత్రముల నిచటఁ బొందుపఱిచి యాయా రూపములఁగూర్చి వలసినయెడల లఘువ్యాఖ్యను మాత్ర మిచట వ్రాయుచున్నాను:

(1) క్రియా. 70. స్వార్థంబునకుం బ్రేరణంబునకు నించుక్కగు; 87. ప్రేరేచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు చకారంబునకగు: పంచు, పంపించు; వండు, వండించు; అవ్వలించు. అవ్వలింపించు; మొద.

(2) క్రియా. 71. రంజాదుల యించుక్పకారంబునకు నవిందుకంబున కప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు (రంజిల్లు) మొద. 'ఇల్లు' అంతమందుగల ధాతువులు యాత్మనేపదార్థకములై యకర్మకములై యుండును. వీనిపై 'ఇంచు'క్కు చేరదు. 72. ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు: రంజించు రంజింపించు. మొదలగు రూపములు కలుగవని యీ సూత్రము భావము. రంజాదులకు స్వార్థమున 'ఇల్లు' ను ప్రేరణార్థమున 'ఇంచు' ను జేరునని యీ సూత్రముల పిండితార్థము.

(3) క్రియా. 73. చుగాగమం బాచ్ఛికంబున కసంయుక్త న, ల, ద, రాంతంబునకుం బ్రేరణంబున బవళికంబుగానగు: (చుగాగమము రానప్పుడు ఇంచుగాగమము వచ్చును.) పూను, పూనుచు, పూనించు; తేలు, తేలుచు, తేలించు; మగుడు, మగుడుచు, మగుడించు; కుదురు, కుదుచు, కుదిరించు; విను, వినుచు, వినిపించు. బాహుళికంబుచే గొన్నింటికిఁ జుగాగమంబులేదు: అను, అనిపించు; తిను, తినిపించు, కను, కనుపించు, కానిపించు. (వీనిలో 'ఇంచుక్కు' తోడిరూపము లర్వాచీనము లయినట్లు కాన్పించును; అనిపించు, తినిపించు, కనిపించు, మొదలగు రూపములకు దొలుత 'అనుచు,

కనుచు' మొదలగురూపము లుండియుండవలెను; అట్టిరూపములు భాషనుండి లోపించినవి. కన్నడమున 'అనిను, తినిను, కాణిను' మొదలగు రూపములు ప్రేరణమునఁ గలవు.)

(4) క్రియా. 74. అట్లు పుగాగమంబు మాన్వాదులకగు. ('అట్లు' అనఁగా బహుళముగా నని యర్థము) మాను, మానుపు, మానుచు; మను, మనుపు, మనుచు; ('మానిపించు' అనియు రూపము గలదు; 'మనిపించు' అని యాధునికులు వాడుచున్నారు.)

(5) క్రియా. 75. చుక్పువర్ణంబులు పరంబగునపు డిత్వంబున కుత్వం బగు: బిగియు, బిగుచు; వడియు, వడుచు; మెలియు, మెలుచు; బిగియు, బిగుపు; తెలియు, తెలుపు; కలియు, కలుపు; ('వడియు' మొదలగునవి యువర్ణాంత ధాతువు లనుటకంటె ఇకారాంత ధాతువు లనుట యొప్పును. ఇతర ద్రావిడభాషలయందిట్టి యికారాంతధాతువులు గలవు; అందలి యకార మాగమాత్మకము. 'విడి+చు' అని యుండఁగా 'చు'వర్ణకము నుత్వము మూలమునఁ దత్పూర్వమందున్న యిత్వమున కుత్వము కలిగినది. చువర్ణాంత ధాతువులే తొలుతఁ ప్రేరణార్థకములై యుండెడివి. అవి సకర్మకార్థమున స్థిరపడఁగా 'ఇంచు'క్కుతోడి ప్రేరణార్థక రూపములు మఱల నేర్పడినవి. వడియు, వడుచు, వడియించు; బిగియు, బిగుచు, బిగియించు, వ్యవహారము: బిగిపించు; బిగింపించు, మొద.

(6) క్రియా. 76. అట్లు చుక్పుగాగమంబు లడంగ్వాది మాయ్వాదులకగు, నగుచో వాని కడవ్రాలు లోపించు: అడఁగు, అడఁచు, అడఁగించు; మాయు, మాపు, మాయించు; అడఁగు, కరఁగు, కలఁగు, నలఁగు, ఇత్యాదు లడంగ్వాదులు; మాయు, ఉడుగు, కడఁచు, కుడుఁచు, బిగియు, ఇత్యాదులు మాయ్వాదులు;- 'అగు' ప్రభృతు లుభయగణంబులు.- బాహుళకంబునం జేసి కొన్నింటి కించుక్, చుక్, పుగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యథాసంభవంబుగా రెండును, గొన్నింటికొక్కటియు, నగు నని యెఱుంగునది: అఁగు, అఁచు, అఁపు, అఁగించు; రేఁగు, రేఁచు, రేఁపు, రేఁగించు; పాయు, పాచు, పాపు; విఱుగు, విఱుచు; చూచు, చూపు; నేరుచు, నేరుపు; మేయు, మేపు; వేచు, వేపు; కలియు, కలుపు; తడియు, తడుపు; తెలియు, తెలుపు; ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

(పై వానిలో పుగాగమము గలుగుటకు పూర్వమందా ధాతువులు చువర్ణాంతములై యుండవలెను. ఇప్పు డట్టి చువర్ణాంత రూపములు గల ధాతువులు కొన్ని లోపించినవి. ఉదా. 'మాయు' ధాతువునకు "మాచు" అను రూపము [illegible] 'మాపు' అను ప్రేరణ రూపము కలుగుట

కవకాశ ముండదని గ్రహింపవలెను. 'త్రాఁగు' ధాతువునకు 'త్రాఁగించు' అనునది ప్రేరణరూపము; కొన్ని ప్రాంతములందు 'తా(త్రా)వు' అను రూపమును గలదు. 'తావించు' అను రూపము ప్రేరణమున వినఁబడుచున్నది. 'త్రాఁగు' నకు 'త్రాఁచు' అను రూపాంతరముండి యుండవలెను. లేకున్న 'తావు, తాపించు' అను రూపములు కలుగవు.)

(7) క్రియా. 77. ఇంచుక్, చుక్, పుగాగమంబులు పరంబు లగునవు డాగమాదేశలోపంబులు పెక్కు దెఱంగులం గానంబడియెడి.

అగు, కావించు; వచ్చు, రావించు, రప్పించు; (అగు, తుమున్నర్థక రూపము 'కా' + ఇంచు (వగాగమము) = కావించు; వచ్చు = *వర్, తుము న్నర్థక రూపము 'రా' + ఇంచు (వగాగమము) = రావించు; 'రప్పించు' అను రూపము కలుగుటకు '*రచ్చు' అను స్వార్థరూప ముండియుండవలెను. నొచ్చు, నొంచు, నొప్పించు:—'నొంచు' అను రూపము 'నొచ్చు' నకుఁ దుమున్నర్థక రూపమగు 'నోక్' పై 'ంచు' చేరుట వలన నేర్పడి యుండును.—ఉండు, ఉనుచు, ఉంచు:-*ఉను ధాతువుపై చువర్ణముచేరి 'ఉనుచు, ఉంచు' లేర్పడిన వని చెప్పవచ్చును: చూ. ఉన్న. మొద.—డిగు, డించు, డిగించు;—వెరుగు, పెనుచు, పెంచు (వ్యవ-పెరిగించు); రేఫమునకు నకారా దేశము;—తునుగు, త్రుంచు; నకారమునకు రేఫాదేశము, ఆద్యచ్చునకు లోపము; మునుగు, మునుచు, ముంచు; మొగుడు, మొగుడుచు, మొగుడ్చు, మొగుచు, మోడుచు, మొగిడించు; చొచ్చు, చొనుపు, చొప్పించు; *ధాతువు 'చొరు', రేఫమునకు నకారాదేశము; ... చినుఁగు, చించు, చింపు;—'చింపు' అను రూపము 'చించు' అను రూపము స్వార్థము నొందఁగా మరలఁ బ్రేరణ ప్రత్యయము చేరిన రూపము: త్రెగు, త్రెంచు, త్రెంపు, 'త్రెంచు' స్వార్థ కము కాఁగా మరల 'త్రెంపు' అను ప్రేరణరూపము కలిగినది. తిరుగు, త్రిప్పు; *తిరుచు, అను రూపముండినఁ గాని 'తిరుపు, త్రిప్పు' అను రూప ములు గలుగవు; చచ్చు, చంపు; 'చను' ధాతువుపై 'చు'వర్ణముచేరి యను నాసికలోపమును చకారమునకు ద్విత్వమును గలుగఁగా 'చచ్చు' అను రూప మేర్పడినది. 'చంపు' సకర్మక క్రియ యగును గాని, ప్రేరణ క్రియ కాఁజా లదు, కావుననే ప్రేరణమున 'చంపించు' అను రూప మేర్పడినది. నిలుచు, నిలు వు, నిలువరించు; '*నిలువదు' అను రూపముండినఁ గాని 'నిలువరించు' అనురూప మేర్పడదు; ఇట్లే 'పలవరించు' నకు స్వార్థమున 'పలవదు' అని యుండవలెను. కొను, కొలుపు; 'కొనుట' ద్రావిడరూపము 'కొళ్'; 'కొలుపు'లోని లకా రము పూర్వద్రావిడ ధాతువునుండి కలిగినది; పొరు, పుచ్చు ద్రావిడధాతువు [illegible] ప్రేరణ రూపము. 'పోగిలు'; ఇది [illegible]

'*పుగుచు' అయి, 'పుచ్చు'గ మాఱి యుండును; పనుచు, పంచు, పనుపు, పంపు, అను రూపములకు మూల ధాతువు *పను అను నందుండియుండవలెను. అనుచు, అంచు, అనుపు, అంపు, అనునవి '*అను' అనుధాతువునుండి కలిగి యుండును; *పను, *అను, ధాతువులకు 'ప్ర (ఆ)జ్ఞా' అనునది సంస్కృత మూలమై యుండును. వీనికి 'పోవు' ధాతువుతో సంబంధము లేదు; ... అను ప్రయుక్తమగు పోవునకుం బుచ్చుమాత్రంబగు: మోసపోవు, మోసపుచ్చు, మొద.

(8) క్రియా. 78. అన్వాదుల కించుక్కు పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు; మానునకు విభాషనగు: అను, అనిపించు; కను, కనిపించు; తిను, తినిపించు; విను, వినిపించు; (వీనికి 'అనుచు, కనుచు, తినుచు, వినుచు' అను రూపములు తొలుతఁ బ్రేరణార్థకములై, పిమ్మట స్వార్థమునందు నిలువఁగా, వానికిఁ బై ప్రేరణరూపములు కలిగిన పిమ్మట 'ను' వర్ణాంత స్వార్థరూపములు ధాతువునుండి లోపించియుండును.)

(9) క్రియా. 79. లద్దాదుల కించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు; అప్పాదులకు విభాషనగు: లద్దను, లద్దగించు;- లద్దము, ఒర, చిత్తము, పాలెము, పల్ల, లోక, మట్టను, మేళను. ఇత్యాది లద్దాదులు;- అప్ప, అప్పగించు, అప్పించు; ('అప్ప' అనుటకంటె 'అప్పన' అని చెప్పుట మేలు; తుది న వర్ణమునకు లోపము.) అప్ప (నగి), ఒప్ప (నగి) పల్లను, కోపము, ఇవి యప్పాదులు.

(10) క్రియా. 80. ఆను, ఓను, కూను, ల ఉకారంబునకుఁ జుక్కు పరంబగునపుడు లోపంబగు: ఆను, ఆనుచు, ఆకించు; ఓను, ఓనుచు, ఓకించు; కూను, కూనుచు, కూకించు;- వీనియందలి లోపము పూర్వ మా ధాతువునందుండినదే; ఆగు, * ఓగు, కూగు అనునవి ఆను, ఓను, కూనులకుఁ బూర్వ రూపములు.

(11) క్రియా. 81. చెఱునకుం జుక్కుగాగమంబులును డా కలఘు రేఫంబు నగు: చెఱుచు, చెఱుపు.

(12) క్రియా. 82. పఱునకుం జుక్కును డా కలఘురేఫంబు నగు: పఱుచు;— 'పాఱు' నకు 'పఱచు' అను నకార మధ్యమరూపము కలుగును.

(13) క్రియా. 83. కల్లుపల్లవంబగు 'పను' న కించుక్కు విభాషనగు, నగుచో డాకు లఘు రేఫంబగు: వెలువను, వెలువరించు, వెలువఱుచు; చొప్పడు చొప్పరించు, చొప్పఱుచు; (నామములపై 'ఇంచు'క్కు చేరి కొన్ని నామ ధాతువు లేర్పడును. ఉదాహరణములు: కరుణించు, అనుమానించు, మొద.

మోఁకారించు, కేకరించు, వ్రక్కలించు, మొదలగువానిలో 'కృ' ధాతువునుండి కలిగిన 'కరించు, కలించు' అనునవి యుపధాతువులుగ నేర్పడినవి:—'అలకించు, అలించు' అను రూపములకు * 'అలు' అను రూప ముండి యుండవలెను. 'కించు' అనునది 'కరించు' నకు సంక్షేపరూపము; అలకించు, అలించు, లకర్మకములు; ప్రేరణరూపములు గావు.

(14) ప్రేరణంబునం దించుక్కుమీఁద నించుక్కు లేదు.— ఇట్లనుటం జేసి ప్రేరణార్థం బయిన యితరాగమంబు మీఁదం బ్రేరణార్థించుగాగమం బగునని యెఱుంగునది: నొచ్చు, నొంచు, నొంపించు; చచ్చు, చావు, చంపించు. (ఇందు 'నొచ్చు, చచ్చు' లకర్మకము లనియు, నొంచు, చంపులు వాని సకర్మక రూపము లనియు, నొంపించు (నొప్పించు), చంపించు, లు ప్రేరణ రూపము లనియుఁ జెప్పవలెను.)

(15) నామముమీఁదఁగాని ధాతువుమీఁదఁగాని యించుక్కు చేరునప్పుడు తత్పూర్వాచ్చులు సాధారణముగఁ నిత్తులుగ మాఱును=కరుణ+ఇంచు= కరుణించు; ఇట్లే, కానుపించు, మొ.— అర్వాచీనాంధ్రమునందలి కలిగించు, మొదలగు రూపములకుఁ బూర్వాంధ్రమున 'కలుగించు' మొదలగు రూపము లుండెడివి.

కర్మణ్యర్థము.

సంస్కృతమున ధాతువునై కర్మణ్యర్థ బోధకమగు 'య' వర్ణమును, దానిపై నాత్మనేపద ప్రత్యయములును చేరుటవలనఁ గర్మణ్యర్థము తెలుపఁబడును. ప్రాకృతమునందు కర్మణ్యర్థక క్రియలు తక్కిన క్రియల వలెనే మార్పు నొందుటచేతను, ఆత్మనేపద ప్రత్యయములు చేరు విధానము లోపించుటచేతను కర్తరి, కర్మణి ప్రయోగములందు భేద మంతరించెను. కావున, కర్మణ్యర్థమును దెలుపుటకు వేఱు ధాతువులు చేరవలసి వచ్చెను. ఈ విధాన మాధునిక కార్యభాషలయందు వ్యాపించినది. ఇట్టి విధానమే ద్రావిడ భాషలయందును నున్నది.

తెలుఁగున సాధారణముగ ధాతువుల తుమున్నర్థ కాన్నంత రూపములపై 'పడు' ధాతువు చేరుటవలన కర్మణ్యర్థము తెలుపఁబడును: నర్యంబ వల్కంబడున్ (భార. అర. IV. 191); వాని రెంటి బయిందినవాఁడు గాని యొందుఁ బరమ ధార్మికుఁడని యెన్నఁబడఁడు: (భార. అర. V. 42); ఇట్టి కర్మణి ప్రయోగము కావ్యములందు గ్వాచిత్కముగ మాత్రమున్నది. పడు ధాతు వెల్ల యెడలను కర్మణ్యర్థమును బోధించుట కుపయోగపడదు: పిలి గిలంబడున్ (నిర్వ. VI. 56); మరలంబడునే (భార. ఆ. I. 317), మొదలగు

దెబ్బలుతిను, దెబ్బలుపడు, ముగిసిపోవు, చల్లనగు, మొదలగు పలుకుబడులవలనను కర్మణిప్రయోగమువలన కలుగు నర్థము సిద్ధించును. అది నాచేత పగిలినది, అను రీతిగఁగూడ నిట్టి యర్థమును దెలుపవచ్చును. సర్వ సాధారణముగ ధాతుజ విశేషణముల మూలముననే కర్మణ్యర్థము తెనుఁగునఁ దెలుపఁబడుచున్నది: నేను చేయుచున్న పని = నాచే చేయఁబడుచున్న పని: నేను చెప్పినమాట = నాచేఁ జెప్పఁబడిన మాట; అతఁడు చేయు కార్యము=అతనిచే చేయఁబడు కార్యము; మొద.

ఆత్మార్థకము.

ఒక కార్యమాత్మార్థము కలుగుచున్నదని తెలుపుటకు ధాతువులపై కొను ధాతు వనుప్రయుక్తమగును: చెప్పఁకొను, కాఁచుకొను. మొద. ధాతువుల క్త్వార్థక రూపముల మీఁదను కొను ధాతువును జేర్పవచ్చును: చెప్పికొను, కాచికొను, మొద.

యకారాంత ధాతువులు క్త్వార్థక రూపముల మీఁదనే యాత్మార్థమును దెలుపు 'కొను' ధాతువు చేరును: చేసికొను, తీసికొను;—వ్యవహారమున 'యి' వర్ణమునకు 'సు' అనునది యాదేశమగును: చేసుకొను, తీసుకొను, మొద.

ఇంతవఱకును నానా యర్థములందు ధాతువుల రూపము లెట్లేర్పడునో తెలుపఁబడినవి. ఇఁక నానా ధాతువుల యసమాపక క్రియారూపములును, సమాపక క్రియారూపములును గలుగు విధానమునుగూర్చి ముచ్చటింపఁబడును.

అసంపూర్ణ క్రియారూపములు.

I. ధాతుజ విశేషణములు.

(1) ధాతువుపై 'చున్న' అనుదానిని జేర్చుటవలన వర్తమానార్థక విశేషణము లేర్పడును: చేయుచున్న, కొట్టుచున్న, మొద. 'చున్న' అనుదానిలో శత్రర్థమునుదెలుపు 'చు' వర్ణమే వర్తమానార్థమును దెలుపుచున్నది. 'ఉన్న' యనునది కేవల మనుబంధము. అది '*, ఉను+ఇ+న *=ఉనిన=ఉన్న' అను రీతి నేర్పడుటచే లిడర్థబోధక మగునుగాని లడర్థబోధకము కాదు: ఇల్లడయున్న (భాస్క. యు. 218); ఉంచియున్న (భార. ద్రో. V. 229); కొలువున్న (భార. అర. VII. 59); ఉన్నట్లు (భార. శాం. IV. 34); ఉన్నయందము (భార. అను. I. 178); ఉన్నాఁడ (భార. అర. VI. 336; VII, 20;విరా. II. 174; I. 51, 58; ద్రో. III. 161); మొఱకుచేసున్న తియ్యావంతము మొనాఁచికొనిన నేర్పరియుంబోలె (భార. ద్రో. V. 248); నిల్చున్నవేళ

(భాగ. IV. 272); కొన్నిమొదల నిట్టి లిడర్థకరూపములను వర్తమాన, తద్ధర్మార్థములందును వాడుటగలదు: ఈయున్న జనుల్ (భార. ద్రో. IV. 180); నూరేలనున్న వీరలోకము (భార. ద్రో. III. 179); పురవరముం జుట్టియున్న శరధిక్రాలె (నిర్వ. I. 50); కోకనూలున్న భంగి (భాగ. VI. 169); మొద.

-'చున్న' చేరునప్పుడు ధాతువున కెట్టి వికారమును గలుగదు. వ్యవహారమున 'తున్న, తూఉ (-ఉ)న్న' అనునవి చేరి వర్తమానార్థక విశేషణములగును: చెప్పుతున్న, చెప్పుతూఉ (-ఉ)న్న; మొద. ఇవి చేరునప్పుడు 'చు, యు'వర్ణాంత ధాతువుల చు,యువర్ణములకు సకారమాదేశమగును: కొలుస్తున్న, తెస్తున్న, వస్తున్న; చేస్తున్న, తీస్తున్న. మొద. కొలుస్తూఉ (-ఉ)న్న, మొదలగు రూపములును గలవు. 'పోవు' ధాతువుపై 'తున్న' చేరునప్పుడు, దాని తుదివర్ణము నిత్యముగ లోపించును: పోతున్న, పోతూఉ (-ఉ)న్న.

(2) i. ధాతువుపై '-ఇన' చేర్పుటవలన భూతార్థక ధాతుజ విశేషణము లేర్పడును: అడిగినమాత్రన (భార. అను. II. 372); పిలిగిడిచిన క్రియక్ (భార. ఆర. VI. 303); గుజ్జలమరిన బండి (భార. అను. II. 379); మొద.

ii. అగు, పోవు, ధాతువులపై 'ఇన' చేరునప్పుడు వాని తుదివర్ణము లులోపించును: అయిన, పోయిన; తెల్లనైనయది (భార. ఆది. IV. 201); ఇట్టిలమైన తేజము (భార. ఆర. V. 225); మూర్తైనయది (భార. ఆ. V. 155); అగ్గమైనరతి (భార. విరా. I. 54); ముసుమట్టమైన లోకి (వరాహ. XII. 82;) మొద. ఆ నవలుఖ పోయినవాకిలు (భార. ఉ. I 178); ఓడపోయిన (భార. భీ. II. 71); పతిపోయినయింటి (భార. అను. I. 74); వట్టిపోయిన కానలు (భాస్క. యు. 760); దండపోయినపని (హరి. పూ. III. 182); మొద.

iii. యువర్ణాంత ధాతువులపై 'ఇన' చేరునపుడా యువర్ణమునకు సకారమాదేశమగును: ఎససిన (భాగ. IV. 713); ఎలసిన (భార. ఆర. V. 81); ఏసిన (భార. విరా. III. 169); ఒలసిన (భార. అశ్వ. I. 64) కదిసిన (హరి. పూ. VI. 88; భీమ. II. 29); చేసిన (భార. ఉ. I 381; S. I. I. IV. 816; భార. విరా. II. 289); నాసిన (భాస్క. సు. 303); పూసిన (భార. ద్రో. III. 108); భ్రమసిన (రామభ్యా. శత. 46); సురసిన (భాస్క. 1430); వలసిన (భార. అను. I. 105); వేసిన (చిత్రభా. శత. 69);

iv. 'య్యు' అంతమందుగల ధాతువులనుండి ద్విత్వ యకారమునకు ద్విత్వ సకార మాదేశమగును. కొస్సిన పదములె (భాగ. VIII. 364); [illegible] మొద.

v. లఘుపూర్వకములగు ను, డు వర్ణము లందుగల ధాతువులపై 'ఇన' చేరునపుడు -'నిన,' -'డిన' లున్న, డ్డ, లుగ మాఱును: అన్న (భార. ఉ. II. 174); కన్న (భార. అర. V. 364); కొన్న (భార. శాం. I. 333); విన్న (భాగ. I. 19); చన్న (భార. విరా. III. 167); తిన్న (హరి. పూ. V. 196); ఇడ్డ (పాండు. II. 172); పడ్డ (భార. విరా. I. 183); ఇట్లే, చెడ్డ, విడ్డ.-'తోడు' ధాతువునకు 'తోడిన' అని యగునుగాని యది 'తోడ్డ' యని మాఱదు.

vi. 'పుట్నిల్లు' (భాగ. VIII. 634) అను సమస్తపదమునందు 'పుట్టిన' 'పుట్న' అని మాఱినది.

vii. భూతార్థక ధాతుజ విశేషణములపై 'కంటె' వర్ణకము చేర వచ్చును: చేసినకంటెన్, చెప్పినకంటెన్, మొద.

(8). (అ) i. ధాతురూపమే తద్ధర్మార్థక ధాతుజ విశేషణముకూడ నగును. దానిపై నచ్చు పరమగునపుడు నగాగమము గలుగును: ఎరవగువారు (భార. విరా. I. 188); అంతెపుసంతకు (భార. విరా. III. 67); నెఱను నోనాడునవియు (భార. విరా. III. 162); నిప్పులురలు చూపులు (భార. ద్రో. I. 156); క్రొవ్వెలయు పూఁగొమ్మలు (భాగ. VIII. 39); ఏర్చుబవరము (భార. ఉ. IV. 227); ఇగురొత్తు చిత్తంబులు (భార. విరా. II. 238); కాయ పండు తిను వన్యమృగంబులు (భాస్క. కి. 309); ఇంతకు నేర్చు నీకు (భార. విరా. I. 21); మండువేసవి (భాగ. IV. 648); మ్రొగ్గు నేనుఁగులు (భార. అశ్వ. I. 8).

ii. కర్మధారయ సమాసమునఁ దద్ధర్మార్థక ధాతుజవిశేషణములపైఁ బరుషములు పరమగునపుడు నుమాగమ మగును: వాలాయుం జూపులు (భాగ. VIII. 400); చెదుందెరువు (భార. ఉ. III. 344), మొద.

iii. తద్ధర్మార్థక ధాతుజవిశేషణములపై 'కొఱకు, పొంటె, కంటెఁ అను ప్రత్యయములు చేరుటయుఁ గలదు: జనుగనీకుండుకొఱకు (భాగ. IV. 31); చేయుకొఱకు (భాగ. I. 238; IV. 531); పేరడఁగించు పొంటెన్ (హరి. ఉ. I. 40); హితమొనర్చు పొంటెన్ (హరి. పూ. VI. 64); జడివట్టు పొంటెన్ (హరి. పూ. VII. 160); ఋణమునీగుపొంటెన్ (హరి. ఉ. I. 94); తోడ్పాడుకంటెన్; ఒనర్చుకంటెన్ (హరి. పూ. VIII. 67); కాంచుకంటెన్ (భార.అర. V. 349); చనుదెంచుకంటెన్ (భాస్క. యు. 1290); చెను కంటెన్ (హరి. పూ. V. 219); మొద.

(ఆ) ధాతువుపై 'ఎడు, ఎడి' వర్ణకములు చేరియుఁ దద్ధర్మార్థక ధాతుజ విశేషణము [illegible] (భాస్క. యు. 468);

నాకడుపు చల్లనయ్యెడు నాకారముతో (హరి. ఉ. X. 216); పులుగుఁద్రాటఁ బట్టి యలయించి యాడెడు బాలునట్లపోలె (భార. ద్రో. III. 278); గోటియు నత్తెడు పులి (భార. శాం. VI. 229); ఒప్పెడుమేను (భార. విరా. I. 92); ఒఱగెడివి (భా. భీ. II. 213); కావఁగఁజాలెడివారికి (భాస్క. యు. 258).

(ఇ) ధాతువుపై 'ఏ', 'ఏటి' అనునవి చేరియుఁ వర్తమానార్థక ధాతుజవిశేషణములుగ వ్యవహారమునందును, నర్వాచీన కావ్యములందును, ప్రాచీనశాసనములందును గానవచ్చుచున్నవి: అడిగే యాసక్తి (ఒం. రఘు. శత. 54); అడిగే విద్యకు (ఒం. రఘు. శత. 18); భవచ్చరణాం బనే మరుత్తరువున (దాశ. శత. 50); శ్రీరామా యనే మాట (ఒం. రఘు. శత. 47); కొలిచే దిక్కు వగలేకనే (దేవకీనం. శత. 42); చేసేగతిఁ (ఒం. రఘు. శత. 11); తను చేసేవెల్ల (ఒం. రఘు. శత. 77); కీర్తనచేసే మతిలేమి (ఒం. రఘు. శత. 34); నాపాలి పాపాలఁ బాఱంద్రోలే నామంబు (ఒం. రఘు. శత. 29); లోక దూరుఁడని పట్టె దెల్లు (ఒం. రఘు. శత. 35); ఇలంబుట్టేవి నేమిచ్చ (ఒం. రఘు. శత. 78); మందలోనుఁ డిది వచ్చేపొద్దు (ఒం. రఘు. శత. 66); నందే నేర్పులఁ జిక్కుకీలుల పచుమల్ పత్తిల్లనే (దేవకీనం. శత. 18); కొసివేసి తటిన్ (ఒం. రఘు. శత. 48); విహరించేలక్ష్మికి (దేవకీనం. శత. 39).

ఆరగించే అట్లు (S. I. I. IV. 282); ఆరగించ్చే అమృతపడి (S. I. I. IV. 282); చేసుకుండే (S. I. I. V. 874); నడిచే (S. I. I. VI. 695); వేంచేశివుండే (S. I. I. V. 874); చెల్లే (S. I. I. VI. 695); చెల్లివచ్చే (S. I. I. IV. 279); నడవుక వచ్చేయట్లు; ఆగిపం కేసేట్లు; వేంచేశేటప్పు డల్లాను(S. I. I. IV. 280); చెల్లివచ్చేమడి (S. I. I. V. 874); అనే (టి) (S. I. I. VI. 79); అనే టటుసువంటి, ఉద్భవించి నటువంటి; కలుషువంటి (S. I. I. VI. 79), వుండేటటుగాను (S. I. I. IV. 280); చెల్లేటి, అనేటి (S. I. I. IV. 802); చెల్లేటి (S. I. I. IV. 808); వేంచేశేటందుకు, విన్నపం చేశే, పంచుకొనే టట్టు (S. I. I. V. 874); నడవుక వచ్చేటందుకు (S. I. I. IV. 280), మొద.

పట్టెటి = పట్టేటి (S. I. I. VI. 752); గుగ్గిలము పెట్టె కొఱకై (S. I. I. V. 529) వాయించెటి (S. I. I. VI. 1058); పెట్టెటి (S. I. I. V. 1025);—ఇవి వ్రాయున కాని తప్పులై యుండును.

(4) ధాతువు తుమున్నర్థక రూపమగు అన్నంత క్రియపై 'కల' అను దానిని చేర్చుట వలన నొకప్పుడు భవిష్యదర్థక ధాతుజ విశేషణ మేర్పడును: చేయుంగల (భార. ఉ. IV. 218); మొద. నేఁడు జాబుల వక్కణముతో 'అనే

ర్థమున వాడఁబడుచున్నది. 'కల' అను రూపమెట్లు సిద్ధించినదో చెప్పుట కష్టము; అది "*" 'కలు' ధాతువుపై సంబంధార్థమునఁ జేరు 'అ' కారము చేరుటవలన నేర్పడి యుండునేమో. 'కల' అనుదానికి వివిధార్థములు గలవు.

(i.) కలిగిన: పేరుగల యట్టిమగఁడు (భార. విరా. V. 13); ఉత్తమాంగము గలందులకు ఫలంబు (సర్వ. మా. III. 88); పెంపుగల యుల్లము (భార. విరా. I. 92); పెంపునఁగల మానికంబు (హరి. పూ. VII. 41); మీటుగల రాజ రథికులు (భార. ఉ. IV. 407); మొద. (ii.) ఉన్న: కలట్లు (భార. శాం. IV. 28); ఆయువు గలంతకాలము (భార. ఉ. IV. 395); కండిమగల కలనిజాబు (భార. ఉ. IV. 258); మొద. (iii) వ్యాపించిన: మిన్ను గలయంతయు (భార. ద్రో. III. 152); మొద. (IV) పడసిన, పొందిన: పేరుగల యూళులు (భార. శాం. II. 356); పేర్కొల సంయమీంద్రతతి (హరి. పూ. I. 114); (v.) ధనముగల: కలవాఁడు =ధనముగలవాఁడు (భార. శాం. V. 278); మొద. ఇట్లు సందర్భమునుబట్టి యర్థమును గ్రహింపవలెను.

(5) వ్యతిరేకార్థక ధాతుజ విశేషణములనుగూర్చి వ్యతిరేకార్థ మను శీర్షిక క్రింద నుచ్చరింపఁ బడినది.

II. క్త్వార్థకములు.

సంస్కృతమున ధాతువులపై 'క్త్వా' అను ప్రత్యయమును జేర్చుట వలన భూతకాలిక సమాపక క్రియారూపము లేర్పడును. ఈ ప్రత్యయము ధాతువు నంతమునఁగల హల్లుతోఁ గలిసినప్పుడు వివిధములగు మార్పులు గలుగుచుండును: ఉదా. ను - నుత్వా; గమ్ - గత్వా; వస్ - వసిత్వా; బన్ధ్ - బద్ధ్వా; దృశ్ - దృష్ట్వా; మొదలయినవి. కొన్ని ధాతువులందలి చకార జకారములతోఁ గలిసి 'క్త్వా' 'క్త్వ' గా మారును: ముక్త్వా, త్యక్త్వా, భుక్త్వా, మొద. ఇట్టి రూపములను బట్టియే తెనుఁగున భూతకాలిక సమాపక క్రియలకు క్త్వార్థకము లని వైయాకరణులు పేరిడిరి. ధాతువునకుఁ బూర్వము విసర్గము చేయునపుడు 'క్త్వా' స్థానమున 'య' చేరును: విభజ్య, సంత్యజ్య, అనుభూయ, మొద. వేదమునందు 'త్వీ, త్వానమ్' మొదలగు ప్రత్యయములును నీ యర్థమందే చేరును.

ప్రాకృతములం దీ ప్రత్యయములు వివిధ వికారములను బొందినవి. 'క్త్వా' = త్తా; త్వానమ్ = త్తాణం, తుఆణం, తుఆణ, తూణ, దూణ, ఊణ; త్వీ = త్తి, ప్పి; య = ఇఅ, ఇ; త్వ్య = చ్చ;-వీనిలో ద్రావిడభాషలకు సంబంధించిన క్త్వార్థక ప్రత్యయములు 'దు, ఇ' అను రెండు గలవు. వీనిలో 'దు' అనునది 'త్తా' నుండిగాని, 'దూణ' నుండిగాని కలిగియుండవచ్చును. తెనుఁగులోని 'క్త్వన, క్తాన' [illegible] ము 'తూణ' అను ప్రాకృత

ప్రత్యయమింకను వినవచ్చుచున్నది. ఈ రూపములు సం. కృత్వా = ప్రా. కాఊణ, అను రూపమునుండి కలిగినవి. 'దు' అను ప్రత్యయము తెనుఁగు నందు తప్పఁ దక్కిన ద్రావిడభాషలయం దున్నది. అది యుత్తరార్యభాషల యందును గలదు. 'ఇ' ప్రత్యయము ప్రాకృతమునందేకాక (పరిహారి = పరిహరించి; పసరి = ప్రసరించి, చలి = చలించి; కోపిరి = కోపించి; మారి = చంపి; సంచారి = సంచరించి; విచారి = విచారించి; కరి = చేసి; ముత్తి = విడిచి; మొద.) యనేకములగు నుత్తరార్య భాషలయందును ద్రావిడభాష లన్నిటి యందును గూడఁగలదు. తెనుఁగున క్త్వార్థమందు 'దు' 'చ్చ' వర్ణములు లేవు; అవి కొన్ని ధాతువులయందు లీనము కాఁగా, నట్టి క్రొత్తరూపములే మఱల ధాతువులుగ నిలిచినట్లు కాన్పించును. ఆ క్రొత్తరూపములపైఁ గ్త్వార్థమునఁ దెనుఁగున 'ఇ' వర్ణముచేరి క్త్వార్థమును దెలుపుచున్నది. చు, చ్చు, ంచు; జు, జ్జు; ంజు; టు, ట్టు, ంటు, డు, డ్డు, ండు; తు, త్తు, ంతు, దు, ద్దు, ందు లతో నంతమగు తెనుఁగు ధాతువులలోఁ గొన్ని యిట్లు యేర్పడియుండును: పోల్ + దు = తమి. పోన్దు, పొన్దు; తెలుఁగు: పోలు, పొందు;—ఇట్లే యితరరూపములకు నూహించుకొనవచ్చును.

i. తెనుఁగున క్త్వార్థమున 'ఇ' యను ప్రత్యయముచేరును: చిక్కఁడించి (భార. ద్రో. II. 38), అడిగి (హరి. పూ. VIII. 143); అనుకరించి (హరి. పూ. IV. 26); అంది (భార. ఉ. III. 144); అధిష్ఠించి (హరి. పూ. V. 229); మొద.

ii. తెనుఁగున 'యు' కారాంతధాతువులకు సంస్కృతి మూలము లందు సకార ముండెను. వానిపై 'ఇ. ఎ' వర్ణములుచేరినపుడు వా 'స'కారము మఱలఁ దలచూపుట సంభవించెను: అరసి (భార. విరా. I. 306); క్రిక్కిఱిసి (భాగ. VI. 174); ఎగసి (భాస్క. మం. 383); ఎలసి (భార. విరా. I. 26); ఏసి (భార. భీ. I. 278); ఒడిసి (భార. అర. VI. 247); ఒలసి (భార. అను. V. 353); కవిసి (హరి. పూ. IX. 72); కాసి (కవిక. IV. 12); కురిసి (భార. ఉ. IV. 335); క్రుస్సి (హరి. పూ. VI. 23); క్రొస్సి (భార. అర. IV. 368) గీసి (కవిక. III. 21); చెవసి (భార. అర. V. 367); చేసి (భార. విరా. II. 27); త్రోసి (భాగ. IV. 134); తెలిసి (భార. విరా. III. 169); తవిసి (భార. భీ. II. 342); నవసి (భార. అర. VI. 111); పావసి (భార. అర. VI 111); నెగసి (భాస్క. మం. 354); నోసి (భార. అర. V. 368); పడసి (భార. ఉ. III. 254); పాసి (ఉ. హరి. II. 97); పేసి (భార. శకుం. పరి. III. భీ. 48); పోసి (భార. కర్ణ. III. 287); బలిసి (భార. భీ. III. 274); [illegible] (భార. [illegible]

(భాస్క. యు. 78); రోసి (భార. అర. IV. 382); విడిసి (భార. ఉ. III. 146); విరిసి (భార. విరా. II. 359;) మొద.

iii. అవు, పోవు, ధాతువులు రెండును సంస్కృత 'భూ' ధాతువునుండి యే కలిగియుండును. అపభ్రంశము: అఉ; మహారాష్ట్రి: భో; పైశాచీద్రావిడము: పో; అఉ+ఇ = అఇ = అయి; పో+ఇ = *పోఇ, పోయి.

iv. కొన్ని ధాతువులు క్త్వార్థక రూపములతో మాత్రము నిలిచి కేవలావ్యయము లయినవి: ఒత్తిలి = ఎక్కువగా (భాగ. VI. 166); ఓహరి సాహరి = అహమహమికయా (భార. విరా. III. 164); కనుకని (భాస్క. బాల. 144); మఱి (భాగ. I. 64); మిక్కిలి గడుతెన్ను (భాస్క. యు. 1682); మొద. ఓర్చిన మఱికాక (భార. అర. VI. 72); అనుదానిలో 'మఱి' అను క్త్వార్థకరూపము విశేష్యత్వమును బొందినట్లు గానవచ్చును.

v. 'మిక్కిలి' అనునది 'మిక్కులు' అను ధాతువునకు క్త్వార్థకరూపము. దానిని విశేషణముగను మిక్కిలి కన్ను. [ఇక్లే, పూలిచెఱువు డిగ్గిలి పుట్టెండు నేల(S. I. I. V.1058); చిన్నారి పొన్నారి నురభూజమా (రామలిం.శత.54); చిన్నారిపొన్నారి చిఱుత నూకటినాఁడు (కాశీ. I. 14); మొద.;] విశేష్యము గను (మిక్కిలియై - భాగ. విరా. V. 84); అవ్యయముగను (మిక్కిలి యే కాంతిపుఁ బని (కళా. IV. 150); వాడఁబడును. 'మిక్కిలి' ద్రుతాంతము గను వాడఁబడినది (భాగ. V. i. 142).

vi. 'తొడుగు' ధాతువుపై క్త్వార్థక 'ఇ'వర్ణము చేరునపుడు దానితుది 'గు' వర్ణము వైకల్పికముగ లోపించును; లేదా, 'తొడు' అనునదియే ధాతు వనుకొనవచ్చును. తొడి (భార. విరా. III. 188; IV. 34; V. 317). మొద.

vii. 'వెలువడి' అనుటకు 'వెలుడి' అని రూపాంతరము గలదు (శాంతి. VI. 282); వెలుడెన్, వెలుడున్, వెలుడక, వెలుడుచున్, మొదలగు రూప ములు లేవు.

viii. కొన్ని ధాతువుల క్త్వార్థకరూపములకు సందర్భమును బట్టి యర్థ విశేషములు గలుగుచుండును:—

అను: పెండ్లికని పిల్వఁబంచినన్ (భార. భార. ఉ. I. 42); తనకనిపె ట్టిన పీఠము (భార. ఉ. III. 250); ఏమనికన్గొనిఁ గావఁబనిచె (భార. ద్రో. IV. 207); తన కని యేమియు ననువక (భార. ద్రో. II. 205); తొడుపడు ట కని (భార. నిర్వ. VI. 124); కావుకావురని (హరి. పూ. V.); హావు నియామకవచ్చు (భాగ. III. 848); హాహాహాయని చలివేళ (భాగ. IV. 648).

ప్రత్యయమింకను వినవచ్చుచున్నది. ఈ రూపములు సం. కృత్వా = ప్రా. కాఊణ, అను రూపమునుండి కలిగినవి. 'దు' అను ప్రత్యయము తెనుఁగు నందు తప్పఁ దక్షిణ ద్రావిడభాషలయం దున్నది. అది యుత్తరార్యభాషల యందును గలదు. 'ఇ' ప్రత్యయము ప్రాకృతమునందేకాక (పరిహరి = పరిహరించి; పసరి = ప్రసరించి, చలి = చలించి; కోపిరి = కోపించి; మారి = చంపి; సంచారి = సంచరించి; విచారి = విచారించి; కరి = చేసి; ముత్తి = విడిచి; మొద.) యనేకములగు నుత్తరార్య భాషలయందును ద్రావిడభాష లన్నిటి యందును గూడఁగలదు. తెనుఁగున క్త్వార్థమందు 'దు' 'చ్చ' వర్ణములు లేవు; అవి కొన్ని ధాతువులయందు లీనములు కాఁగా, నట్టి క్రొత్తరూపములే మఱల ధాతువులుగ నిలిచినట్లు కాన్పించును. ఆ క్రొత్తరూపములపైఁ క్త్వార్థమునఁ దెనుఁగున 'ఇ' వర్ణముచేరి క్త్వార్థమును దెలుపుచున్నది. చు, చ్చు, ంచు; జు, జ్జు; ంజు; టు, ట్టు, ంటు, డు, డ్డు, ండు; తు, త్తు, ంతు, దు, ద్దు, ందు లలో నంతమగు తెనుఁగు ధాతువులలోఁ గొన్ని యిట్లే యేర్పడియుండును: పోల్ + దు = తమి. పోన్దు, పొన్దు; తెలుఁగు: పోలు, పొందు;—ఇట్లే యితరరూపములకు నూహించుకొనవచ్చును.

i. తెనుఁగున క్త్వార్థమున 'ఇ' యను ప్రత్యయము చేరును: చిక్కఁడఁచి (భార. ద్రో. II. 38); అడిగి (హరి. పూ. VIII. 143); అనుకరించి (హరి. పూ. IV. 26); అంది (భార. ఉ. III. 144); అధిష్ఠించి (హరి. పూ. V. 229); మొద.

ii. తెనుఁగున 'యు' కారాంతధాతువులకు సంస్కృతి మూలము లందు సకార ముండెను. వానిపై 'ఇ, ఎ' వర్ణములు చేరునపుడా 'స'కారము మఱలఁ దలచూపుట సంభవించెను: అరసి (భార. విరా. I. 306); క్రిక్కిఱిసి (భాగ. VI. 174); ఎగసి (భాస్క. సుం. 388); ఎలసి (భార. విరా. I. 25); ఏసి (భార. భీ. I. 278); ఒడిసి (భార. అర. VI. 247); ఒలసి (భార. అను. V. 358); కవిసి (హరి. పూ. IX. 72); కాసి (కవిక. IV. 12); కురిసి (భార. ఉ. IV. 385); క్రుస్సి (హరి. పూ. VI. 28); క్రొస్సి (భార. అర. IV.368) గీసి (కవిక. III. 21); చెనసి (భార. అర. V. 367); చేసి (భార. విరా. II. 27); త్రోసి (భాగ. IV. 184); తెలిసి (భార. విరా. III. 169); తవిసి (భార. భీ. II. 342); నవసి (భార. అర. VI. 111); పొవిసి (భార. అర. VI 111); నెగసి (భాస్క. సుం. 554); నోసి (భార. అర. V. 36[illegible]); [illegible] (భార. ఉ. III. 254); పాసి (ఉ. హరి. II. 97); మేసి (భార. శకుం. [illegible] III. [illegible] 48); పోసి (భార. కర్ణ. III. 287); బలిసి (భార. భీ. III. 276); [illegible] (భార.

(భాస్క. యు. 78); రోసి (భార. అర. IV. 382); విడిసి (భార. ఉ. III. 146); విరిసి (భార. విరా. II. 359;) మొద.

iii. అవు, పోవు, ధాతువులు రెంటును సంస్కృత 'భూ' ధాతువునుండి యే కలిగియుండును. అపభ్రంశము: అఉ; మహారాష్ట్రి: భో; పైశాచీద్రావిడము: పో; అఉ+ఇ = అఇ = అయి; పో+ఇ = *పోఇ, పోయి.

iv. కొన్ని ధాతువులు క్త్వార్థక రూపములలో మాత్రము నిలిచి కేవలావ్యయము లయినవి: ఒత్తిలి = ఎక్కువగా (భాగ. VI. 166); ఓహరి సాహరి = అపహృత్య సంహృత్య (భార. విరా. III. 164); కనుకని (భాస్క. బాల. 144); మఱి (భాగ. I. 6క); మిక్కిలి గదు లెస్స (భాస్క. యు. 1682); మొద. ఓర్చిన మఱికాక (భార. అర. VI. 72); అనుదానిలో 'మఱి' అను క్త్వార్థకరూపము విశేష్యత్వమును బొందినట్లు గానవచ్చును.

v. 'మిక్కిలి' అనునది 'మిక్కిలు' అను ధాతువునకు క్త్వార్థకరూపము. దానిని విశేషణముగను మిక్కిలి కన్ను. [ఇక్షే, పూలిచెఱువు కిగ్గిలి పుట్టెండు నేల(S. I. I. V.1058); చిన్నారి పొన్నారి సురభూజమా (రామతా.శత.54); చిన్నారిపొన్నారి చిఱుత కూకటినాఁడు(కాశీ. I. 14); మొద.;] విశేష్యము గను (మిక్కిలిమై - భాగ. విరా. V. 84); అవ్యయముగను (మిక్కిలి యే కాంతిపుఁ బని (కళా. IV. 150); వాడఁబడును. 'మిక్కిలి' ద్రుతాంతము గను వాడఁబడినది (భాగ. V. i. 142).

vi. 'తోడుగు' ధాతువుపై క్త్వార్థక 'ఇ'వర్ణము చేరునపుడు దానితుది 'గు' వర్ణము వైకల్పికముగ లోపించును; లేదా, 'తోడు' అనునదియే ధాతువనుకొనవచ్చును. తోడి (భార. విరా. III. 188; IV. 34; V. 317). మొద.

vii. 'వెలువడి' అనుటకు 'వెలుడి' అని రూపాంతరము గలదు (శాంతి. VI. 282); వెలుడక్, వెలుడుచున్, వెలుడక, వెలుడుచున్, మొదలగు రూపములు లేవు.

viii. కొన్ని ధాతువుల క్త్వార్థకరూపములకు సందర్భమును బట్టి యర్థవిశేషములు గలుగుచుండును:—

అను: పెండ్లి కని పిల్వఁబంచినన్ (భార. భార. ఉ. I. 42); తనకనిపెట్టిన పీఠము (భార. ఉ. III. 250); ఏమనికర్ణునిఁ గావఁబనిచె (భార. ద్రో. IV. 207); తన కని యేమియు మనుపక (భార. ద్రో. II. 205); తోడువడుట కని (భార. నిర్వ. VI. 124); కావుకావురని (హరి. పూ. V.); మావు ...

జేమని కొనియాడ... (భాగ. III. 848);

అయి: గంధమాదనంబునకయి చనుచున్నన్ (భార. అర. V. 414); చేయుటకునై (భార. అర. VI. 82); ఉదరపోషణకై (భార. విరా. II. 218) కెల్లై = అధికముగా (భార. భీ. I. 28); నాకై కళింగాధి (నిర్వ. III. 48) ఐ=కలిగి (భార. నిర్వ. V. 4): చనువాఁడై=పోవుట కుద్యుక్తుఁడై (కాశీ. III. 51); పొచ్చెపు బాలుఁడవై=బాలుఁడవుగానుండి (హరి. ఉ. I. 122); మనమై =మనయంతట మనమే (మను. III. 34); ఏ మయి=వ్యయముగా (ప్రభా. III. 71); నేనై చేయఁగ వలసిన (ఉ. రా. పు. 33).

ix. *. కుడుచు+ఇ=కుడిచి; కూర్చు+ఇ = కూర్చి; పట్టు+ఇ = పట్టి; చేయు+ఇ=చేసి అనునవి విభక్తి ప్రతిరూప కావ్యయములుగఁ గూడ వాడఁబడును: మూనెండు నేసి, రెండు నేసి, మొదలగు వానిలో 'చేసి' అను క్త్వార్థక రూపము 'ఏసి' యను ప్రత్యయముగ మాఱినది.

x. క్త్వార్థకరూపము చేరునపుడు ధాతువు తుది యుత్వము పూర్వాంధ్రమున నిత్యముగ మాఱకుండెడిది: సీ. కుంభకీఁబు వ-గుర్చిః మొద.

xi. యుకారాంత ధాతువులపై నాత్మార్థమున 'కొను' అనున దువ ధాతువుగఁ జేరునప్పు డా తొలిధాతువు క్త్వార్థకరూపములే పూర్వ కావ్యములందు కాన్పించుచున్నవి. ఇతరధాతువులకట్టిచోఁ గ్త్వార్థక రూపము వైకల్పికము: చేసికొను, పోసికొను, మోసికొను; కాని, పట్టు (-ట్టి) కొను, మొద. వ్యవహారమునను శాసనము లందును 'చేసుకొను, పోసుకొను, మోసుకొను' మొదలగు రూపములును నున్నవి: చేసుకొని (S. I. I. IV. 709).

xii. 'కొను' అనునది సహాయధాతువై యున్నపుడు దాని క్త్వార్థకరూపమునకు 'క', 'కొ' అనునవి యాదేశముగ నర్వాచీనగ్రంథములందు కాన్పించుచున్నది. ఎత్తుక పోవఁగా (భాస్క. అర. I. 30); ఎత్తుక పోవన్ (భాగ. X. II. 560); ఎత్తుక (భాస్క. అర. II. 102); తిఱుముక (భాగ. V. I. 129); నాటుక (భాగ. V. II. 145); ఎంచుక పోవువారు (భాగ. VI. 355); పట్టుక (భాగ. VI 324); పెట్టుక (భాగ. భీ. I. 181; భాగ. II. 231; XI. 20); మాంసంబు మద్యంబుతో పంచుకొ తిన్న మాలఁడయినన్ (ఉం. రఘు. శత. 56).

III. అప్రధాన సమాపక క్రియలు.

'-అన్' అను ప్రత్యయము ధాతువులపైఁ జేరి యీ క్రింది యర్థ విశేషములందుండును:—

విధమును: కుతూహల మడరన్ (భార. విరా. I. 311); [illegible] = దూరముగఁ బోవునట్లు (భాగ. VI. 167); పొందుగన్ = కన్పట్టునట్లు (భాస్క. [illegible]

(భార. అర. VI. 8); నీ దృష్టికి నెక్కన్ = ఎక్కునట్లు (భార. విరా. 279); చూపఱకెుంతయు వెక్కసపడన్ = వెక్కసపడునట్లు (భార. విరా. 82); ఇ.

(2) ధాతువు సూచించు కార్యము జరుగుచుండఁగా : వెంటఁబడన్ (భార. ద్రో. I. 294); కోల్తలసేయన్ (భార. ద్రో. I. 42); మేనులు దూలాడన్ (భార. విరా. V. 184); మొగంబులఁ గోపంబు ముడివడన్ (భాస్క. మం. 212, 482); కిన్నరాంగనయూడిగెములు సేయన్ (ప్రభా. IV. 89); మొద.

ఇట్టి యర్థమున శత్రర్థకరూపములపై 'ఉండన్' అనునది చేరుటయుఁ గలదు: కోర్కులు సిగ్గుముగ్గాడుచుండన్ (భార. విరా. II. 85); కరుణయు ఖేదంబును బిరిగొనుచుండన్ (భార. విరా. I. 150); మన మురియాడుచుండన్ (భార. విరా. II. 102); సల్లాపంబులు సెల్లుచుండన్ (భార. ఉ. IV. 102); పెంపుమీఱంగ ధాత్రిఁ బాలింపుచుండన్ (మను. I. 34); మొద.

(3) భావార్థమున: ఈ యాదేశం బన నేల (మను. I. 71); సిద్ధులొండె విద్యాధరులొండెఁ గావలయు (హరి. పూ. IX. 22); కర్మమూమాఱు గజ పెక్కి కంతదూరన్ = దూరుట (సిం. నార. శత. 66); వారిఁగాన్పనుగడింది = కాంచుట (భార. విరా. III. 99); ఇయ్యెడ కేఁగుదేవలయు నేమనిఁ బూని (భార. విరా. II. 40); పలచెల్ల నేర్చు (భార. ఉ. II. 25); తలచగు కందంబుఁ జూడఁదగునా హరికిన్ (భాగ. VIII. 257); తగు నీకే మునివల్కనన్ (నిర్వ. VII. 91); కీని సైరింపఁదగు (హరి. పూ. VII. 201); నా ప్రతికూల దుర్లలితవాక్యంబుల్ సహింపందగున్ (భార. అర. VII. 202); ఇదుమ గుడువవలసె (భార. విరా. II. 225); అతనికిఁ బడవలసె (భార. భీ. I. 59); చావలసె (హ. I. 109); పండ్లగనన బుద్ధిదిగనన (సింహ. నార. శత. 14)— ఇందు ఎగనవన్, దిగనవన్, అనురూపములు భావార్థక విశేష్యత్వమును బొందుచున్నవి.

(4) 'తుము' న్నర్థమున: తిరుగుచుండఁగఁ గారణమేమి (సర్వ. మా. II. 50); నిమఁబొగడ నెంతవారము (భాగ. VIII. 229); దాని నెనునవన్ (భార. అశ్వ. II. 14); తప్పిపోవరాదు (భార. శాం. III. 204); చాలను (S. I. I. VI. 1098); ఎవ్వరికైనఁ జేరఁజోర నెన్నఁదురాని (హరి. పూ. VII. 89); మొద.

(5) క్త్వార్థమున: ఓటారన్ = ఓటారి (భార. భీ. II. 407); క్రందారన్ = క్రందారి (భార. శా. I. 201); మీఁపదంబులానన్ (భాగ. VII. 176); కలగొనన్ = కలఁగొని (భార. శా. II. 6); అవ్వలుఁ డ్రోవడన్ = [illegible] (భార. [illegible] II. 270); మొద.

(6) వ్యతిరేక క్త్వార్థక రూపముతో సూచితపదముగ: చాకుండన్ = చావక (భార. విరా. III. 118); తొలఁగుచాకుండన్ = పోక (భార. విరా. I. 279); నిరూపింపంగ రాకుండ=రాక (భార. విరా. III. 178). పోవకుండ= పోక (భార. శాం. II. 335; సౌ. II. 125); కొండలమునఁ బొందకుండ= పొందక (భార. ద్రో. II. 247); మొద.

(7) ఆమ్రేడితమై నైరంతర్యార్థమున: చూడంజూడన్ (హర వి. VI. 25); చెప్పఁజెప్పన్ (కుమా. భా. I. 554); చనఁజనన్ (భార. అర. VII. 21), మొద.

(8) శత్రర్థమున: తొడిఁబడన్ = తొట్రుపడుచు (భాస్క. అయో. 89)

(9) పంచమ్యర్థమున: చాకుండమున్న (భార. విరా. III. 118); మొద.

(10) భూతార్థక 'ఇనన్' ప్రత్యయమునకు మాఱుగ: ఎట్టనన్ = ఎట్లనినన్ (హరి. పూ. VIII. పు. 193); మానునే గొల్ల పాల్ ద్రావ మందబుద్ధి (సిం. నార. శత. 34).

(11) కొన్ని యన్నంతక్రియలు కేవలావ్యయములుగ నుపయోగింపఁబడును; వానితుది నకారమునకు లోపమును దత్పూర్వ 'అ' కారమునకు దీర్ఘమును గలిగి కేవలావ్యయము లేర్పడినవి: ఎగదిగన్ (రామాభ్యు. VII. 69); ఎగాదిగ; ఒక్క నిమిషంబున ... కూడన్ (భార. శ. IV. 424); కూడా (S. I. I. V. 874); వెలుచన (భార. అర. V. 425; VI. 308); చాలఁబట్టి దంబు (భార. భీ. I. 61); చాలా నినునమ్మినాను (కృ. శత. 94); చాలా (S. I. I. IV. 711); అందాఁక (భార. అర. VI. 82; కల్య. II. 100; భాగ. VII. 54; X. i. 86; వరాహ. II. 169); ఇందాఁక (భార. కల్య. II. 66; హరి. పూ. ix. పు. 209; భాగ. X. ii. 33; కళా. III. 272; V. 40. 77); ఎందాఁక (భాగ. VII. 54; XII. 36); జన్మించు పందాఁక (కళా. V. 218); తుట్టందుదదాఁక (భాస్క. యు. 265); నదిదాఁకన్ (శకుం. పరి. II. పు. 24); రెండువేలయోజనంబులదాఁక (భాగ. V. ii. 19; పక్షిబహుంవచన రూపముతో 'దాఁక' అని సరళాదియగు నవ్యయము); సంవత్సరముదాఁక (కళా. II. 34); రజతాచలముదాఁక (పాండు. I. 172);— కృష్ణదనుకా పోయింది (రామరా. పు. 302); కొండదాంకాను (S. I. I. IV. 276); తూరవగడి (భార. విరా. I. 182; శ. II. 80; శాం. I. 42; II. 445. *తూఁడు); మొద.

[illegible] తుమున్నర్థకరూపముల తొలియక్షరము నూఁది [illegible] గలుగును. చిక్కన్ జెందఁదొక్క (భార. అర. VI. [illegible]); గొఁగటియంచిక్కఁగడియించి (భార. అర. VII. 262); చిక్కఁ [illegible] (భార. విరా. II. 281); [illegible] (భార. [illegible] III. [illegible])

(13) చక్కనగము (భార. ఉ. I. 251; III. 361); జిట్టదిరిగి(భాస్క. యు. 1194); మొదలగువానిలోఁ దుది 'అనన్' అను సహాయక్రియ తుది నకారములోపించినది.

(14) బెగ్గిలన్ (భార. విరా. V. 57); కన్నారన్ (భార. విరా. V. 89); బలియన్ (హరి. పూ. VI. 22); మొదలంటన్ (పాండు. V. 238); కలగొనన్ (భార. శా. I. 21); మునుముట్టన్ (భాస్క. అయో. 91); మొదలుముట్టన్ (భాగ. VI. 58); మొదలగు నన్నంతరూపములును కేవలావ్యయములుగఁ బ్రయోగింపఁబడినవి.

(15) ధాతువుపై 'అన్' ప్రత్యయము చేరునపుడు సాధారణముగ నెట్టి వికారములును గలుగవు. కాని—

i. కొన్ని చువర్ణాంతధాతువుల చకారమునకు పకారమాదేశమగును: ఒనర్పన్ (భార. ఉ. II. 112); కాల్పన్ (భార. ద్రో. II. 164); ఒప్పరింపన్ (భార. భీ. II. 280); తుఱఁగలింపన్ (భార. భీ. II. 48); మొద.

ఆర్వాచీనకావ్యములం దీయాదేశము రాకుండఁగను బ్రయోగములు గలవు: తుదిం, జనుఁ జండాల కులంబులోన నుదయించంగోరి (ఒం. రఘు. శత. 42).

ii. కొన్ని చువర్ణాంతధాతువుల చకారమునకు వకారమాదేశమగును: తిగువన్ (భాస్క. అయో. 315); దీనికి 'తివ్వన్' అనియు రూపాంతరము గలదు. (భాస్క. అయో. 316, 318; వరాహ. IV. 3); 'తివన్' అనియుఁ గలదు (భాగ. X. i. 403), నడువన్ (భార. భీ. I. 112); నిల్వన్ (భార. ద్రో. II. 295; స్వర్గా. I. 65); మొలవన్ (విక్ర. I. 191); వెలువన్ (భార. విరా. I. 101); త్రోవన్ (వరాహ. II. 4); కావనుత్రోవను (శకుం. పరి. II. పు. 31); మోవఁదరంబుగాని (పాండు. III. 51); తలకడవన్ (భాగ. I. 370); విడ్వన్ (భార. మహా. I. 56); మిడువన్ (హరి. పూ. V. 221); తెఱువన్ (హరి. పూ. V. 205); గెలువన్ (భార. ద్రో. V. 124); మోవన్ (వరాహ. V. 78), మొద.

iii. 'చ్చు' అంతమందుగల ధాతువులపై 'అన్' ప్రత్యయము చేరునపుడు రూపములు వివిధములుగఁ గలుగుచుండును: చచ్చు—చావన్; చాన్; చావేఁడి (భార. ఉ. I. 321); తెచ్చు-తేరన్, తేన్; 'తెచ్చు' సహాయక్రియయగునపుడు దానికి గలుగు రూపాంతరమగు 'తెంచు' నకును తేరన్, [illegible] తమమున్న [illegible] క్రొవ్వు తేరన్ (భార. విరా. I. 101); తేరతేర (భాస్క. బాల. 460); తేరన్ = తేఁగా (పాండు. I. 14); తేరఁజేసి (పాండు. I. 190); అరుగు దేరఁగా (భార. విరా. I. 59); [illegible]

రన్ (భార. భీ. I. 112); కవియుదేరన్ (భార. భీ. III. 418); ఒత్తుదేరన్ (కుమా. భా. II. 342); చెప్పవుత్తేరన్ (శకుం. పరి. II. పు. 41); చొత్తేరన్ (భాస్క. అయో. 227); 'తెరతేర' అనునది యవ్యయము (వేం. పంచ. పు. 102); ఈ ధనము నాకు తేరగా రాలేదు - ఊరక (వ్యవహారము); చనుదేన్ (నిర్వ. IV. 3); నడతేనఘుఁడను (భాస్క. కిష్కి. 701); పాఱుతేఁగని (భాస్క. బాల. 257); -నొచ్చు. నొవ్వన్; నొవ్వనేయున్ (భార. భీ. III. 40); నోనాటన్ (భార. ఉ. IV. 317); నోనాడు (భార. విరా. III. 162); నోన్ (నిర్వ. IX. 12; కర్ణ. II. 245); వ్రచ్చు - వ్రవ్వన్; వ్రవ్వఁగఁదిట్టు (భార. ఉ. II. 10); వచ్చు—రాన్; తోరాన్ (భార. అను. III. 70; V. 450); తనుఁజుట్టిరాన్ (భార. భీ. I. 112; శాం. II. 389; ఉ. హరి. II. 84; పాండు. I. 37; V. 67; ఇది వ్యవహారమున 'చుట్టూరా' అయినది); కొలిచిరాన్ (భార. నిర్వ. III. 88); వెంటరాన్ (వరాహ. II. 48); కొల్చిరాన్ (కళా. II. 8); ఇట్లే, ఇచ్చు - ఇవ్వన్, ఈన్; గిచ్చు, గివ్వన్; క్రుచ్చు-క్రువ్వన్, క్రుచ్చన్: క్రొచ్చు - క్రొవ్వన్; చొచ్చు - చొరన్; త్రచ్చు- త్రవ్వన్; నచ్చు-నచ్చన్; మెచ్చు-మెచ్చన్; విచ్చు—వివ్వన్, విచ్చన్;

iv. కొన్ని గు- వర్ణాంతధాతువులు తొలుత వు వర్ణాంతములై యుండెను. వానిపై 'అన్' చేరునపుడు - 'వన్' తోఁ రూపములు గలుగును; ఇట్టి రూపములు కొన్నిమాత్రము మిగిలినవి.

అగు- కాన్; కాన్ అనునది— (అ) విశేష్యముల ప్రథమారూపములమీఁదను: ఉత్తరలోనుగాఁగల పయోజముఖుల్ (భార. విరా. II.265); ఒకల్లొకళ్ల కంఠంబులు లక్ష్యంబులుగాన్ (భార. ద్రో. III.264); ధర్మాఁశ్రుగా (S. I. I. IV. 751); మొద.— (ఆ) షష్ఠీ రూపముల మీఁదను: నీకుఁగా పని సేయుట (భార. భీ. I. 157); తెల్లటిగాన (భాస్క. యు. 888); త్రాళ్ళటకుం గాన్ (భార. అను. I. 227); దైన్యమునకుం గా నొచ్చియు (భార. ఉ. IV. 261); నాకుఁగాన్ (నిర్వ. VII. 68); మపర్వులకుఁ గాన్ (ఉ. రా. I. పు. 28); మొద. (ఇ) ధాతువుల తుమున్నంత రూపములమీఁదను: పొత్తేరఁగాన్ (భాస్క. అర. I. 3); వీతేరఁగాన్ (భాస్క. అర. I. 65); పెట్టేఁతేయుఁగాన్ (భార. విరా. II. 309); మొద. చేస్తున్నుండఁగాను (S. I. I. IV. 302); మొద.—చేరును.

'కాన్' అనునది 'కన్' అనియు నగును. ఇదియు 'కాన్' [illegible] రూపముల యోగింపఁబడును: (అ) తోడుగన్ (భార. విరా. II. 28); ఒడిసముగన్ (భార. అర. V. 206); [illegible] (భార. [illegible] IV. 36); మొద. [illegible]

(భార. శాం. II. 89; దునఁగన్ (భార. అర. V. 57); పొద్మఁగన్ (భార. అర. IV. 410); మొద. కాని, 'కాఁగన్' అనునట్లు 'పోఁగన్, తేఁగన్' అను రూపములు కాన్పింపవు.

చెప్పంగానే, చేయంగానే, మొదలగు పూర్ణానుస్వారముతోడి పలుకు బడులు కొన్నిచోట్ల వినిపించుచున్నవి; కొన్ని ప్రాంతములందు వినఁబడవు. ఇట్లే, తెల్లఁగన్ (భార. అర. VII. 320); చిక్కఁగన్ (భాస్క. అర. I. 117) లలో తెల్లన, చిక్కన, అనువానిపై 'కాన్' రూపాంతరమగు 'కన్' చేరు నపుడు 'న' కారముమీఁది యచ్చు లోపించినది. ఇట్లే, కొన్ని ప్రాంతము లందు వ్యవహారమున 'చల్లంగా, మెల్లంగా, నల్లంగా' మొదలయిన పలుకు బడులు వ్యవహారమున వినబడుచున్నవి.- చాలన్ = చాలా = కానా = 'సేన' అను నవ్యయముపై 'కన్' చేరి 'సేనగ' అయినది (సర్వ. మా. II. 30); 'కాలేదు' అనుటకు 'అవలేదు' అనియు వ్యవహారమునఁగలదు. త్రెగు-త్రెవ్వన్ (శకుం. పరి. II. పు. 24); త్రాఁగు-త్రావన్, త్రాఁగన్; నగు- నవ్వన్ (నగన్?)

v. 'అను' ధాతువు తుమున్నంతరూపము 'అనన్': దిగ్గనంగ (నిర్వ. III. 30); మొద. ధ్వన్యను కరణశబ్దములపై 'అనన్' చేరునపుడు దానితుది ద్రుతము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము కళయగు నవ్యయమగును; క్రన్నన (భార. అర. V. 434); గ్రద్దన (భార. భీ. III. 43; భాగ. VII. 288); గ్రమ్మన (భార. అర. VI. 125; ఉ. III. 114; ద్రో. V. 118); ఘల్లన (కాశీ. VII. 160); చట్టన (భార. అర. V. 228); జడ్డన (భాగ. I. 260); ఝల్లన (కాశీ. III. 14); దిగ్గన (కాశీ. IV. 54; V. 158); మెత్తన (భార. అను. V, 342); మెల్లన (నిర్వ. V. 12); మొద. ఇట్టి రూపము లర్వాచీన కృతులం దుకారమధ్యములు నయ్యెను: భగ్గన, బగ (కాశీ. VII. 75); బగ్గన (కాశీ. VII. 87); గుండె బగ్గునఁ బగులన్ (వరాహ. II. 50); భోరన (ఉ. రా. పు. 75); భోరున (యతి: ఉ. రా. పు. 54);— ధ్వన్యను కరణ పదములపై 'అను' ధాతువు చేరునపుడు 'ర్, మ్' లాగమములు ప్రధాన ధాతువుపైఁ జేరును: దిగ్గురనన్, భగ్గుమని, మొద.); - ఒకప్పుడు 'అనన్' లోని ద్రుతముతోఁ గ నకారము మీఁది యకారమును లోపించును: చిక్కఁ దునియు (భాగ. III. 688); దొప్పఁదోఁచు (పారి. ఉ. II. 50); చెచ్చఁ గంద (భాగ. IV. 77); మిలమిల మెదలక (భార. ద్రో. I. 386);- దరాల్న (రంగారా. I. 62); ఇట్లే, ధడాల్న, టటేల్న, మొదలగు వానియందు లవర్ణము నత్వము పొందినది.

vi. అను -అనక (దశావ. పు. 180); నాన్ (ఉ. III. 105); పోన్ (భార. శాం. III. 387).

vii. నిన్నేమనన్ (భాస్క. అయో. 210); అతని మహిమ నేమని చెప్పన్ (భాగ. V. i. 65); ఏమిసెప్ప (భాగ. VI. 281; హరి. ఉ. 192)— ఇట్టి ప్రయోగములందు తుమున్నంత రూపములపై 'కలదు' మొదలగు క్రియల నధ్యాహారము చేసికొనవలయును.

viii. వలరాయా, నీ తలరాయా; నీయమ్మ కడు కాల; నీ తలపడా, మొదలగువానియందు తుమున్నర్థక 'అన్' ప్రత్యయము 'న'కారము లోపించి యత్వమునకు దీర్ఘము కలిగి కాపాగమును గలిగించు చున్నది. కావ్య ములందు 'నీ తల రాయ' మొదలగు హ్రస్వాకారము తోడి రూపములు గానవచ్చుచున్నవిగాని, యవి పద్యగణముల కొఱకు కవులు చేసినవి. ఒకప్పు డిట్టి రూపము లవ్యయములై నవి: నేఁజెల్ల != అయ్యో (హరి. పూ. V. 155),

ix. 'కాకుండా నెవ్వరు' (S. I. I. V. 192); చెప్పకుండా పోయి నాఁడు మొదలగు వ్యావహారిక రూపములందు ద్రుతలోపమును బూర్వస్వర దీర్ఘమును గలిగినది. కేవల తుమున్నర్థమున నిట్టి మార్పు 'ఉండు' ధాతువు మీఁదనే కలుగునట్లు తోఁచుచున్నది.

x. తుమున్నర్థక రూపములపై 'పట్టి' వర్ణకము చేరి నామ విశేష్యార్థ మును బోధించును: కల్గంబట్టి, చేయంబట్టి, మొద.

IV. ఇన న్నంతాసమాపకక్రియలు.

(1) ధాతువుపై 'ఇనన్' ప్రత్యయముచేరి 'అపి' అనువర్ణము నిచ్చును' కొంతయినన్ = కతిచిదపి (భార. ద్రో. III. 269); ఏపాటినైనన్ = కథంచి దపి (భార. విరా. I. 79); కొంచెమయినను=కించిదపి (భీ. I. 127); ఆ స్థాన ములలో నొక్కరుండైనన్ = కశ్చిదపి (భార. విరా. II. 141); మొద.

(2) ఒకప్పుడు 'ఇనన్' అంతముగల యసమాపక క్రియకు 'యది' అను వర్ణము గలుగును: ఏను నరుఁడు నయినన్ (హరి. పూ. IV. 122); కాహారములయినన్ (భార. విరా. I. 187), మొద.

(3) ఒకప్పుడు 'వా, అథవా,' అను వర్ణములు గలుగును: ఆ విప్రు లేవ్వారైనను నేవురు మువ్వురునైన (విజ్ఞా. వ్యవ. III.), మొద.

(4) ఒకప్పు డానంతర్యార్థము గలుగును: తునిమితూటాడినన్ (హరి. ఉ. X. 109); రెండయి పాయయిచ్చినన్ (భార. విరా. III. 166), మొద.

(5) ఇడు, చెడు, పడు, విడు, అను, * ఉను, కను, కొను, [illegible], [illegible], మను, [illegible], ధాతువులపై 'ఇన' ప్రత్యయము చేరునపుడు - 'ఇన', - '[illegible]' అనునవి వరుసగ 'న', '[illegible]'లుగ మారును: [illegible] (హరి. [illegible] V.

228); తలపడ్డన్ (భార. అర. VI. 281); వినఁబడ్డన్ (నైష. I. 76); అగపడ్డన్ (భార. విరా. II. 70); తిరుగఁబడ్డన్ (భార. అర. V. 279).

(6) 'ఇనన్' లోని ద్రుతమునకు లోపమును దత్పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘమును వ్యవహారమునఁ గలుగును. అపుడు దానికి 'యది, యద్యపి' అను నర్థములు మాత్రము గలుగును. వ్యవహారమునను గొన్ని యర్వాచీన కావ్యములందును నిట్టి రూపములు గలవు. శాసనములలో నిట్టి దీర్ఘము కలిగిన రూపములు ద్రుతాంతములుగను గానవచ్చుచున్నవి:

ఈ మేర యెవ్వరు అతిక్రమించినాను (S. I. I. IV. 276); ఎవ్వరు గనక అపహరించ్చినాను (S. I. I. IV. 659); ఏమినర కమ్మినాను (S. I. I. V. 212); ఎంతనై వేద్యము ఆరగించ్చినాను (S. I. I. IV. 710); ఎవ్వరు విఘ్నము సేసినాను (S. I. I. V. 136); ఎవ్వరు గనక తప్పినాను (S. I. I. IV. 280); యీ ధర్మానకు ... తప్పినా (S. I. I. IV. 280); ఇందుకుం గనక యెవ్వరు తప్పినాను (S. I. I. IV. 710); యవ్వరు తప్పినాను (S. I. I. IV. 981); యవ్వరు తప్పించ్చుకొన్నాను (S. I. I. IV. 808); ఎవ్వరడ్డపడ్డాను (S. I. I. IV. 985), మొద.

(7) 'ఇనన్' అంతమందు గల రూపములకు వ్యతిరేకార్థమున నా ధాతువుల వ్యతిరేకార్థకరూపములపై 'ఉన్నన్,' 'తక్కినన్,' 'పోయినన్' మొదలగు సహాయక క్రియల 'ఇనన్' అంతరూపములు చేరును: వశము కాకున్నన్ (భార. విరా. II. 292); మారొకనిక తక్కినన్ (భార. భీ. III. 398); ఇంతలు సేయకున్నన్ (భార. ద్రో. IV. 293); కొనిపోక తక్కినన్ (భార. శల్య. II. 169); ఎర్గుక తక్కినన్ (భార. విరా. III. 140); చూడఁబడయ కున్నన్ (భార. ద్రో. II. 249); చాకున్నన్ (భార. భీ. III. 484); చూపునకుఁ జొరవ యీకున్నన్ (భార. ద్రో. V. 86); అదలుప కున్నన్ (భోజరా. V. 299); ఓ యనుట లేకున్నన్ (భార. అను. I. 76); ఎవ్వరు చెల్లనీకుంన్నను (S. I. I. V. 149).

(8) యద్యర్థమున: అడిగితే (దేవకీనం. శత. 42); ఐతే (దేవకీనం. శత. 85); కొట్టితే (S. I. I. V. 1312); మొదలగు రూపములందు 'ఇనన్' కు మారుగ 'ఇతే' తో వ్యవహారమునను నర్వాచీన గ్రంథము లందును గాన్పించుచున్నవి.

V. కర్త్రర్థకములు.

(1) ధాతువులపై -'చున్' అను ప్రత్యయమును జేర్చుటవలన కర్త్రర్థకానమాపక క్రియ లేర్పడును: ఉల్లఁబోవుచున్ (భార. విరా. II. 112); ద్రింగి (భార. విరా. II. 79); తునుచున్ (శాంతి. IV. 292); మొద.

(2) పోవు ధాతువు నన్నియనమాపక క్రియారూపములందును 'వు' వర్ణము లోపించినను శత్రర్థక చువర్ణము చేరునపుడుమాత్రము లోపింపదు: పోవుచున్.

(3) లఘుపూర్వక 'ను' అంతమందుగల ధాతువులపై శత్రర్థక చువర్ణము చేరునపుడు ధాతువు తుది యుత్వము వైకల్పికముగ లోపించును; అట్లేర్పడిన 'న్చు' ను 'ంచు' గ వ్రాయుటయుఁ గలదు; 'న్చు' అని వ్రాసినను, 'ంచు' అని వ్రాసినను దాని యుచ్చారణము 'ఞ్చు' అనునదియే. ఔంఔమ్మటంచు (భాగ. VIII. 30); కడిఁగడి నంమకొంచు (వృషా. శతి. 95); విఁచుచుండఁ గాన్ (భార. ఉ. III. 368); బనిగొంచు (భార. ఉ. II. 147); విఁచున్ (భార.ఉ. II. 63); అంచుంపుమను (భార.ఉ. I. 336); విఁచుచుండెన్ (భార. శల్య. II. 870); కొంచున్ (భాగ. ఆర. IV. 221); ఇట్లు కొంచున్, తించున్, మంచున్—'వనుచున్' అనునది 'వంచున్' అని కాదు.

(4) ధాతువుపైఁ దచ్ఛబ్దార్థక సర్వనామముచేరియుఁ బూర్వకావ్యము లందు శత్రర్థము కాన్పించుచున్నది: ఉదా. వమనోకంవవు శతాబ్దపు ఆంధ్ర భాషా లక్షణము.

(5) 'పోవుచున్' అనునది మొట్టి కాలమును బోధించుచున్నను, దానిపై 'ఉండి' అను క్త్వార్థకరూపము చేరి భూతార్థమును దెలియఁజేయును: పోవు చుండి, కొట్టుచుండి, మొద.

(6) వ్యవహారమునఁ నాంధ్రముఁనఁ దొలుతనుండియు శత్రర్థమున 'తు, తూ', 'తా' లు కానవచ్చుచున్నవి.

ఇవి కన్నడమునఁ బూర్వకావ్యములందును గానవచ్చుచున్నవి. తెనుఁ గున సంపూర్ణక్రియలయందు వర్తమానార్థమున 'తు' వచ్చును: కొట్టు తున్నాఁడు, చెప్పుతున్నాఁడు; మొద. శత్రర్థకాసమాపక క్రియలయందు 'తూ' అని దీర్ఘముగనే యుండును; కొట్టుతూ, చెప్పుతూ; మొద. పామర జన వ్యవహారమున 'తా' వచ్చును: చేస్తావున్నాను, కొడతా వున్నాడు, మొద. శాసనములందు 'తు' ప్రతసహితముగను గాన్పించుచున్నది: చేస్తున్ను వుండేటట్టుగాను (S. I. I. IV. 28); చేస్తున్ను (S. I. I. IV. 801); చేస్తున్నుండగాను (S. I. I. IV. 802); మొద. యకారాంత ధాతువులపై 'తు' చేరునప్పుడు 'య' కారమునకు 'స' కార మాదేశమగును.

VI. యద్యర్థకములు.

(1) 'పనిన్' అనునది సంపూర్ణ క్రియారూపములపైఁ జేరి యద్యర్థ);

ఇది యేమిటికంటేని (మను. III. 104); ఎట్లంటేని (భార. శాం. VI. 178); చనితేనిన్ (భార. భీ. II. 161).

భూతార్థకోత్తమ మధ్యమ పురుషైకవచనముసఁ జేరు -తిని, -తివి, అనువాని తుది 'ని, వి' అనువానికి లోపము కలుగఁగా, రెండును 'తి' అను నేకరూపమును బొందినవి. వానిపై 'ఏనిన్' చేరి '-తేనిన్'; '-తేఁ,' -'తే' అను రూపమును దాల్చినవి. ఇట్లుత్తమ మధ్యమ పురుషముల మాత్రము చేరవలసిన -'తే' అను వర్ణకము తక్కిన పురుషములందును క్త్వార్థకరూపములపైఁ జేరుచు వచ్చెను. వ్యవహారమున నన్ని పురుషములందును వచనములందును నిట్టి రూపములే నిలిచినవి: నేను (మేము, నీవు, మీరు, వాఁడు, ఆమె, అది, వారు, అవి), వస్తే, మొద.

(2) 'ఇనఁ' అంతాసమాపక క్రియలకును నొకప్పుడు యద్యర్థము కలుగును: వాఁడు వచ్చిన నే నిచ్చెదను, నీవు చెప్పిన వాఁడు వినును, మొద.

VII. ఆనంతర్యార్థకములు.

(1) అన్నంతాసమాపక క్రియల కొకప్పు డానంతర్యార్థము కలుగును: సూర్యుఁ డస్తమింపఁ జుక్కలు కానఁబడును, మొద.

(2) ఇనన్నంతాసమాపక క్రియలకును నిట్లే యానంతర్యార్థము కలుగును: యదునందనుఁ డర్మిలిఁ మ్రొక్క, మొక్కినఁ ... లతాంగి, లతాంతాయుధు కన్నతండ్రి శిరముఁ వామపాదంబునం దొలఁగఁదోచె (పారిజా. II).

(3) క్త్వార్థకరూపములకును నొకప్పు డానంతర్యార్థము కలుగును: ఈ పనిచేసి యింటికిఁ బొమ్ము.

(4) ధాతువుపై -'దుఁ' అను ప్రత్యయమును జేర్చుటవలనను నానంతర్యార్థము కలుగును: అనుఁదుఁ, పోవుదుఁ, చెప్పుదుఁ, మొద.

సంపూర్ణ క్రియలు.

I. వర్తమానకాలము.

వర్తమానార్థక ధాతుజవిశేషణములపై నాయా సర్వనామ రూపములను, వాని పరిణామరూపములను జేర్చుటవలన వర్తమానార్థక క్రియ లేర్పడును:

ఉత్తమ పురుషము.

ఏకవచనము: -చున్నవాఁడను, -చున్నాఁడను, -చున్నాను (వ్యవహారము:—తున్నా(ను).

బహువచనము: -చున్నవారము, -చున్నారము, -చున్నాము (వ్యవ

వచ్చుచున్నవాఁడను (నన్నయ); చెప్పుచున్నాఁడ (భార. శాం. IV. 442); (వ్యవహారము: చెప్పుతున్నా(ను), చేస్తున్నా(ను), పోతున్నా(ను), తెస్తున్నా(ను), తలస్తున్నా(ను), మొద.)

ఎముల్లు సూచుచున్నవారము (భార. ఉ. III. 228); చూచుచున్నారము, చూచుచున్నాము (వ్యవహారము: చెప్పుతున్నాము, చేస్తున్నాము. పోతున్నాము, తెస్తున్నాము, తలస్తున్నాము, మొద.)

మధ్యమ పురుషము.

ఏకవచనము: -చున్నవాఁడవు, -చున్నాఁడవు,చున్నావు (వ్యవహారము: తున్నావు).

బహువచనము: -చున్నవారరు, -చున్నవారలరు; -చున్నారరు, -చున్నారలరు; -చున్నారు? (వ్యవహారము: -తున్నారు).

చిటిలి పడుచున్నవాఁడవు (భాస్క. యు. 129); చెప్పుచున్నాఁడవు చెప్పుచున్నావు. (వ్యవహారము: చెప్పుతున్నావు, చేస్తున్నావు, పోతున్నావు తెస్తున్నావు, తలస్తున్నావు, మొద).

పోవుచున్నవారరు, పోవుచున్నవారలరు, పోవుచున్నారరు, పోవుచున్నారలరు, పోవుచున్నారు? (వ్యవహారము: చెప్పుతున్నారు, చేస్తున్నారు, పోతున్నారు, తెస్తున్నారు, తలస్తున్నారు, మొద).

ప్రథమ పురుషము.

మహద్వాచకము: ఏకవచనము: -చున్నవాఁడు, -చున్నాఁడు (వ్యవహారము: -తున్నాడు.)— తిముకుచున్నవాఁడు (భాస్క. యు. 849); విజయం చేయుచున్నవాఁడు (భార. విరా. I. 11); తిగ్ర్సహించుచున్నాఁడు (భార. ఉ. III. 889); ఏయుచున్నాఁడు (భాస్క. బాల. 641); ఏతెంచుచున్నాఁడు (భార. అర. V. 888); భోగించుచున్నాఁడు (భాస్క. 8. 188), మొద.

మహన్మహతీవాచకము: బహువచనము: -చున్నవారు, -చున్నారు (వ్యవహారము: తున్నారు); ఒనర్చుచున్నవారు (నన్నయ), ఒనర్చుచున్నారు (భార. కర్ణ. I. 278); వచ్చుచున్నారు (భార. అశ్వ. IV. 147), విలపించుచున్నారు (భాస్క. 8. 888); గ్రుద్దుచున్నారు (భాస్క. యు. 204), మొద. (వ్యవహారము: చెప్పుతున్నారు, చేస్తున్నారు, పోతున్నారు, తెస్తున్నారు, తలస్తున్నారు, మొద).

అమహద్వాచకము: ఏకవచనము: -చున్నయది, -చున్నది

(భార. అర. VII. 242); ఏర్పడుచున్నది (భార. విరా. I. 303); పొందుచున్నది (భార. విరా. I. 295); చేర్పుచున్నది (భార. స్త్రీ. II. 74); మొద. (వ్యవహారము: చెప్పుతున్న (-న్నా)ది, చేస్తున్న (-న్నా)ది, పోతున్న (-న్నా)ది, తెస్తున్న (-న్నా)ది, తలస్తున్న (-న్నా)ది, మొద.

మహతీతరామహద్వాచకము: బహువచనము: -చున్నయవి, -చున్నవి (వ్యవహారము: -తున్నవి, -తున్నావి (పామరజన వ్యవహారము), -తున్నాయి (అగ్రవర్ణములవారి వ్యవహారము); వ్రేలుచున్నయవి (నన్నయ); వ్రేలుచున్నవి (భార. శాం. IV. 40); శోభిల్లుచున్నవి (భార. అర. V. 845); మొద. -(వ్యవహారము: చెప్పుతున్న(-న్నా) వి (-యి), చేస్తున్న(న్నా)వి (యి), పోతున్న(-న్నా)వి (-యి), తెస్తున్న (-న్నా)వి (-యి), తలస్తున్న (-న్నా)వి (-యి), మొద.

పై రూపములలో 'చున్' అనునదియే వర్తమానార్థబోధకమని పోవుచునున్నారు (భార. విరా. III. 137); చేయుచునున్నాఁడు (హరి. పూ. I. 19) మొదలగు ప్రయోగములవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును. 'ఉన్నాఁడు' అనునది నిర్మాణమువలన భూతార్థక మయినను నది యొకరీతి తద్ధర్మార్థక క్రియగ భాషయందు నిలిచినది.

* 'కలు' ధాతువుపై సంబంధార్థమున విశేష్యముల మీఁదఁ జేరు 'అ' వర్ణము చేరి యేర్పడిన 'కల' అనునదియు 'ఉన్న' వలెనే యొకరీతి తద్ధర్మార్థమును దెలియఁజేయును. ఒకప్పుడు దానికి 'ఉన్న' యను నర్థమే యుండును.

ఉత్తమ: ఏక. కలను (భార. శాం. VI. 241); నేరుపు గలను = కలదానను (హరి. పూ. V. 247), మొద.

బహు. ఉన్నతిఁ బొందం గలవారమై యునికి గృష్ణా నేఁడు గా వచ్చెనే (భార. ఉ. III. 80); కలము = కలవారము (భార. శాం. VI. 615).

మధ్యమ: ఏక. కరుణగలవు = కలవాఁడవు (భార. శాం. III. 300); నామీఁదం గృపగలవు (హరి. పూ. VII. 89).

బహు. కలరు = కలవారలరు.

ప్రథమ: ఏక. మహత్తు: కలఁడు = కలవాఁడు (భార. అను. IV. 250); కలఁడు = ఉండెడివాఁడు (భార. శాం. II. 68); కురుపతి ప్రాణంబులం గలఁడే = ప్రాణములతో నున్నాఁడా (భార. శల్య. II. 16); లావును దాల్మియుఁ గలఁడు (భార. ఉ. IV. 260); బలము వీకయుఁ గలఁడు (భార. ఉ. IV. 262); అతఁడు రోషము గలఁడు (భార. ఉ. IV. 281); అతఁడు మదము గలఁడు (భార. ఉ. IV. 224); వెన్నుఁడు తోడు గలఁడు (భార. ఉ. IV. 178); కర్ణుఁడిందు గలఁడు (భార. ఉ. II. 212); అహింసకుఁ గూర్మి గడుం గలం డతండు

(భార. ఉ. II. 7); మగఁటిమి గలఁడు (భార. ఉ. I. 315); దశాననుఁడు నీ చెప్పిన యంతకుం గలఁడు (భాస్క. యు. 2268); పని నీఁగఁ గలండు (భాస్క. యు. 1062).

శౌర్యమునకు ఖడ్గమునకుఁ గలవాఁడై (భార. ఉ. I. 281); శాంతన వుండు సర్వకురునరతతికిం గలవాఁడు గాఁడె (భార. ఉ. II. 164);—చేయ గలాఁడు (అశ్వ. I. 120), మొద.

బహు. మహన్మహతులు: తెంపు నలవుఁ గలరు (భార. ఉ. IV. 264); సంతోష మారఁ గలరు (భార.అను. V. 425); కలరు=ఉన్నారు (భార. శాం. I. 159; అను. V. 287); మీ రెఱుకఁ గలరు (భార. శాం. V. 328); ఇంత వెట్టివారును గలరు (భార. ఉ. IV. 377); పాడియు సత్యముం గలరు (భార. భీ. II. 260); వారు గోత్తుల గలరు (భార. ఉ. IV. 257); ప్రకట బలురు గలరు (భార. ఉ. IV. 227).

ఏక. అమహత్తు: కలయది; కలదు (భార. అర. V. 38; విరా. I. 81, 88; IV. 231) మొద.

బహు. మహతీతరామహత్తు: కలయవి (భార. అర. IV. 312); కలవు (భార. ద్రో. III. 228; భార. శల్య. II. 342), మొద.

*'కలదు'కు 'కల్దు' (భాగ. X. i. 1338; ఓం. రఘు. శత. 39) అనియు, 'కద్దు' అనియు రూపాంతరములు గలవు (చూ. ఉత్తరాంధ్రము).

కలను, కలము, కలవు, కలఁడు, కలరు, అనువాని లకారముమీఁది యత్తునకు దీర్ఘమును గలుగును: పొందఁగలాడట (భాస్క. అరో. 280); కలారు (భార. అను. III. 70; భీ. II. 11), మొద.

ధాతువుల తుమున్నర్థ కాన్నంత క్రియలపై 'కల' అనునది చేరి భవిష్యదర్థమును దెలుపును:

అనంగలవాఁడ (భార. విరా. I. 78); ఎవ్వరికాలానాన్ను తప్పంగల వారము కాము (S. I. I. IV. 710); పోవంగలవారము (భార. అర. VI. 30); ఉన్నతిఁ బొందంగలవారమై యుని (భార. ఉ. III. 80); అపహరింపం గలవాఁడు (భార. అర. VI. 46); అనం గలవాఁడు (భార. విరా. I. 78); నటింపం గలవాండు (S. I. I. V.1088); చాతంగ్గలాండు (S. I. I. VI. 1186); వడపంగలవారు (S. I. I. IV. 282); చేయఁగలరు (భార. అర. IV. 288, 293); విడువఁగలరు, కాఁగలరు (భార. అర. IV. 289); హరింపంగలవారు

వర్తమానార్థమునఁ బ్రథమపురుష మహద్వాచ కైకవచన క్రియలందును, మహతీత రామహద్వాచక బహువచనక్రియలందును ధాతువునై 'ఎదుర్' అను ప్రత్యయము కానవచ్చుచున్నది:

ఒక్కఁ దనుజాధముండు మొఱయో! కడంగి నన్నుఁ జెఱగొనిపోయెదు (భార. అర. V. 177); ఖండనంబు సేయువాఁడుగాఁ దలంచి చనియెదుర్ (భార. భీ. I. 155); పెనఁగెదుర్ = పెనఁగుచున్నాఁడు (హరి. పూ. V. 246); చెప్పక చూప కీతని విశేషముఁ దెల్పెదుర్ (భార. విరా. I. 92); కొడుకిటువ్రాకదుర్ మనము గుందెదుర్ (భార. విరా. II. 213); చెవులు పీఁములు గట్టెదుర్ (భార. ఉ. II. 10), మొద.

'దు' వర్ణకము చేరునపుడు ధాతువు తుది ద్విత్వాక్షరములలో నొకటి లోపించుటయుఁ గలదు. ఈ లోపము సార్వత్రికము కాదు: ఎనుదుర్ సజ్జనుల్ (హరి. ఉ. VII. 108); చెవుదురు (అను. II. 227);—'ఏమి తిని చెపితివి కపితము' అను చాటుధారలో 'చెపితివి' అను నిట్టి రూపముల కాక్షేపము గర్భితమై యున్నది. వ్యవహారమున నిట్టి ద్విత్వలోపము గలిగిన కొన్ని రూపములు గలవు.

II. భూతకాలము.

ఉత్తమ పురుషము.

i. ధాతువుల క్త్వార్థక రూపములపై ఏకవచనమున 'తిని', బహువచనమున 'తిమి' చేర్చుటవలన:

ఏకవచనము: కొన్ని నడిగితి (భాగ. II. 261); కుశలం బడిగితిని (భాస్క. సుం. 330); నీవలనఁ బ్రీతుఁడనైతి (భార. అర. VI. 125); కోడలైతి (భార. ఉ. III. 108); ఏ నెవ్వతనైతి నేఁడు (భార. భీ. III. 324; భార. అను. III. 222); ఏను వేలైతి (భార. కర్ణ. III. 61); ఇల్లాలైతిఁగా (హరివి. III. 125); తగిలి ప్రియము సేయఁ దగితిఁగాని (భార. అర. V. 309); తపస్సిద్ధుఁడైతి (భాస్క. బాల. 330); శరముక్తుఁడనైతి (భాస్క. సుం. 438); నిందకు నైతిన్ (భాస్క. యు. 967); నిన్నుఁ దకవ సిచటి కరుగుదెంచితి (భార. అర. VII. 29); ఒకటి యాడఁగ వచ్చి మఱొక్కటాడితిన్ (మిత్రవిం. IV. పు. 55); కన్నుల మాత్రమై యుండితి, ఓహటించితిర్ (భార. విరా. V. 337); యమలంకరాలిం గట్టితి బొమ్మ (దాశ. శత. 102); నీకు నేఁ గలసితిర్ (భాస్క. అర. I. 188); జననిఁ గూర్చితి శోకములోఁతువాటమ్ముర్ (హరి. ఉ. VII. 104); చనితిని (భాగ. VII. 473); చిక్కితిఁగదా (భార. అర. VI. 61); చిక్కితిర్ (భాస్క. అయో. 14); కాలు దొడరితిర్ (భార. అను. II. 210); ఒక మూర్ఖ [illegible] (... II. 226); అక్కడఁ బుచ్చితిర్ (భార. ద్రో.

IV. 129); మూఁడించితిని (హరి పూ. II. 180); ఇట్టి కష్టమునకు వచ్చితిని (భార. అర. VI. 20); అప్పరిపాటి నిన్ను మున్ను వినిపించితి (భార. అను. IV. 186); నీవలన నంతసిల్లితి (హరి. ఉ. X. 274).

బహువచనము; ఇంతటి పనులకుఁ జాలితిమి (భార.భీ. III. 437); నిక్కముగ కేమును డస్సితిమి (భార. విరా. I. 154), నంతసంబునఁ బొంది తిమి (భాస్క. కి. 750); నీకై పొలితిమి (భాగ. ఉ. IV. 26); ఎల్లదానను జెడితిమి (హరి. పూ. V. 221); పల్లఁబోయితిమి (హరి. పూ. V. 221); తతిమి నడిచితిమి (భార. విరా. I. 151); కొనియాడితిమి (భార. విరా. I. 179); మొగపప్పితిమి (భార. శా. II. 27); వింటిమి (నిర్వ. VII. 95; -ఇది కర్మార్థరూపమై యుండును), మొ.వ.

న వర్ణాంత ధాతువులపై 'తిని', 'తిమి' చేరినపుడు వాని క్త్వార్థకరూపము 'ని' లోని యిత్తునకు లోపమును, తకారమునకు టకారాదేశమును గలుగును; ఒంటి పొమ్మంటిరి (భాస్క. అర. II. 65); ఋణము నీకుఁ గొంటి వచ్చితో (భార. కర్ణ. III. 195); మిముఁ జూడఁ బడయుఁగంటి (భాస్క. అర. I. 106); ఔఁగా దనకియ్యకొంటి (భార. ద్రో. I. 78); దానంకొంటిరి (భాగ. I. 7); వని వింటిరి (వరాహ. XI. 466); నీ విక్కడ యుండుట వింటి (భార. కర్ణ. III. 46); ఇట్లే, ఉను - ఉంటిని; తిను-తింటిని; మను- మంటిని, అంటిమి, కంటిమి, మొవ.—చను ధాతువుపై టకారమ్యము గలుగదు: చనితిని, చనితిమి.

చు, చ్చు, లంతమందు గల ధాతువులపై 'తిని', 'తిమి', చేరునపుడు వ్యవహారమునందును కొన్ని యర్వాచీన కావ్యములందును ప్రాచీనకావ్యము లందును చు, చ్చు లకు సకారాదేశము కలుగుచున్నది. యుకారాంత ధాతువుల క్త్వార్థక రూపమందలి 'సి' లోని యిత్తునకు లోపము కలుగును; ఇస్తిమి (S. I. I. IV. 799, 800, 802; VI. 588, 959, 980, 1054); ఇప్పిస్తిమి (S. I. I. IV. 698); చేస్తిమి (S. I. I. IV. 280, 686; VI. 126); చేయిస్తిమి (S. I. I. IV. 709); రాస్తిమి (S. I. I. IV. 711); విడిస్తిమి (S. I. I. IV. 808); వేయిస్తిమి (S. I. I. IV. 815); సమర్పింస్తిమి (S. I. I. IV. 847, 874, 981,997); సమర్పిస్తిమి (S. I. I. VI. 1212); వహాస్తిఇస్తిమి (S. I. I. VI. 1010); దానము లెన్ని తలంచి యిస్తినో, యాగము లెన్ని చేస్తినో (వట్టాళి. పు. 41); తనువిస్తిని మనసిస్తిని ధనమిస్తి నటంచు (ప్రభ. పు. 64); తోఁచినది మనవి చేస్తిమి (వట్టాళి. పు. 75); మాస్తిమి, రోస్తిమి (శ్రీనా. చాటు).

ii. ధాతువుల భూతార్థక ధాతుజ విశేషణ రూపములు 'చూచిన',

లేర్పడును; నన్నయ యిట్టి రూపములనే వాడినాఁడు. చూ. పం(దెం)డవ ప్రకరణము. తరువాతికాలమున నిట్టి రూపములను గవులు వాడుచుండినను, వానిలో తచ్ఛబ్ద వకారమునకు లోపమును దత్పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘమును గలిగిన రూపములు కావ్యముల కెక్కినవి. ఉదా.

ఏకవచనము: ఇచ్చినాఁడ (భార.అశ్వ. IV. 190; మహా. I. 11); ఉన్నాఁడ (భార. అను. II. 17; అశ్వ. I. 55; స్త్రీ. II. 127); ఊఁడి యున్నాఁడను (ఒం.రఘు.శత.17); ఎఱిఁగినాఁడ (భార.అశ్వ.II. 53); కల్పించినాఁడ (భార. ద్రో. II. 170); చంపినాఁడను (భార. ద్రో. V. 422); చనినాఁడను (భార. కర్ణ. III. 138); చెందినాఁడ (భార. శాం. IV. 52); చేసినాఁడను (భార. శాం. V. 228); తప్పినాఁడ (భాస్క. యు. 188); తెలిసినాఁడను (భాగ. V. ii. 112); పలికినాఁడ (భార. శల్య. I. 96); వచ్చినాఁడ (భార. ఉ. II. 3; శాం. I. 365; V. 281).

బహువచనము: దీక్షితులైనారము (భాస్క.బాల. 401); ఉన్నారము (భార. ఉ. I. 276; II.6; భాగ. I. 250); కన్నారము (భాగ. I. 250; VIII. 391); పలికెదన్నారము (భార. శల్య. II. 213); చనుదెంచినారము (భార. ఆర. V. 201); చేసినారము (భాస్క. I. 102); మన్నారము (భాగ. I. 250) వచ్చినారము (భార. VI. 283, 349); విన్నారము (భాగ. I. 251; VIII. 391), మొద.

నాఁడను, -నారము, ల లోని డ, ర, లు లోపించిన రూపములు నేఁడు వ్యవహారమున నున్నవి; వానిని కవులును వాడినారు: ఒనరించినాను (కాళ. మా. III. 218); తలంచినాను (సానం. పు. 37); వెళ్లినాను (సానం. పు. 84); నేర్చినాను (మొల్లరా. I. 12); చూపించినాను (షట్చ. III. 127); పలికినాను (సమీ. విజ. III. 104); వచ్చినాను (ఉ.రా.పు. 120); పట్టఁదగిన కొమ్మఁ బట్టినాను (రామకా. శత. 73):— ఒనరించినాము (ఘటి. మా. II. 158); చదువుకొన్నాము (కువల. II. 79); నడచినాము (రంగారా. II. 171).

మధ్యమపురుషము.

I. ధాతువుల క్త్వార్థకరూపములపై 'తివి', 'తిరి', అనువానికిని జేర్చుట వలన భూతకాలిక మధ్యమపురుష క్రియల యేక బహువచనములు వరుసగ నేర్పడును; 'తివి' లోని తుది 'వి' వర్ణము లోపించుటయుఁ గలదు:—

ఏకవచనము: అలసితివి (భాగ. V. I. 142); తెగటాఱవైతి (మను. III. 40); కేలైతిగదే (భార.ఉ. III. 159); నవ్వులకాడితో (భార. అను. I. 186); గోవుల నెట్టు లాఁగితివి (భార. విరా. V. 288); చెప్పితివి (భాస్క. అయో.

209); పూనితివా? (భార. విరా. II. 117); పెనవెట్టితివి (భార. ఆర. V. 335) ముట్టితివి (భాగ. I. 91); మెట్టితివి (భాగ. I. 91); ఏమిటివాఁడవై యిచ్చితి పుడమి (భార. శల్య. II. 74); లక్కఁ యింటఁ జిచ్చొట్టితి (భార. శల్య. II. 134); కుడిచితి, కట్టితి, పెట్టితి (భార. ద్రో. V. 277); చనితేనిః (భార. భీ. II. 161); నీ వ్రెక్కఁడ చనుదెంచితి (భార. ఆర. VII. 413); చూచితే (భార. ఆర. VI. 61; VII. 3); గాసిచేసితి (భార. ఉ. IV. 376); తోడుపడఁగాదని నిల్పితొ (భార. భీ. III. 77); పనుపడితి (భార. ఆర. V. 152); ఒల్లవైతివి (భార. ఆర. V. 18); మెకమెక పడితి (భార. శాంతి. III. 392); మము నాపదలకుఁ బాపితి (హరి.ఉ.IV. 255); ఇమ్ముల న్వెడలితి (భార. ఆర.V. 120).

బహువచనము: ఏమిటికి వచ్చితిరి (వరాహ. II. 96); విజయం చేసితిరి (భార.ఉ. II. 106); చెప్పరైతిరే (భార.భీ.II. 119); మీరీ తఱువ కోర్చితిరి (భార. ద్రో. II. 266); పోకులఁ బోయితిరి (భార. శాం. VI. 301); మొద.

తెగితిరే శినివీరుఁడ (భార. కర్ణ. III. 188)—ఇందు బహువచనరూప మచ్చుతప్పేమో. మిడిసిపడితివి (హరి. పూ. V. 247); అనునది 'మిడిసిపడు చున్నావు' అను వర్తమానార్థమున వాడఁబడినది. ద్విపర్ణక లఘుపూర్వక ను వర్ణాంత ధాతువులపై 'తివి, తిరి' చేరునపుడు 'ను' ఉత్వమునకు లోపమును తకారమునకు టకారాదేశమును గలుగును: అంటివి (వరాహ. VII. 51); తెచ్చికొంటివి (భార. భీ. I. 67); ఎట్లంటివి (భార. శాం. VI. 178); కంటే కదా (భాస్క. యు. 79); ఇది యేమి సేయంగ నెత్తికొంటి (భార. ఆశ్వ. I. 157); వింటె (భార. ఆర. VI. 331); (భాగ. IV. వింటే 59); ఇట్లే తింటివి, మంటివి; అంటిరి,కొంటిరి, కంటిరి, మొద.— 'చను' ధాతువున కిట్టి రూపములు గలుగవు: చనితివి, చనితిరి.

చు, చ్చు, వర్ణము లంతమందుగల ధాతువులపై 'తివి, తిరి' చేరు నప్పుడు 'చ' కారమునకుసకారమాదేశమగును. యువర్ణాంత ధాతువుల క్త్వార్థక రూపముల తుది 'సి' లోని యిత్వమునకు లోపము కలుగును: ఇస్తివి (కృ. శత. 6, 19, 24, 25, 37); ఏ శకునాన వస్తివో (ప్రభు. పు. 14); మొద.

(2) భూతార్థక ధాతుజ విశేషణములపై 'వాఁడవు' అని ఏకవచనము నను, 'వారు, వారలు, వారలరు' అనువానిని బహువచనమునను జేర్చుటవల నను భూతకాలిక మధ్యమపురుష క్రియ లేర్పడును. నన్నయ యిట్టి రూపము లనే వాడెను. కాని, తరువాతి కవు లా రూపములందలి తచ్ఛబ్ద 'వ' కారము లోపించి తత్పూర్వాచ్చు దీర్ఘము కాఁగా నేర్పడిన 'నాఁడవు, నారు, నారలు, నారరు, నారలరు' అనున వంతమందుగల రూపములను వాడఁజొచ్చిరి.

ఏకవచనము: ఇచ్చినాఁడవు (భార. ఉ. IV. 306; ద్రో. III. 107) సరకుగాఁ గొనకున్నాఁడవు (భార. శాం. IV. 425); ఉన్నాఁడవు (భాగ. I. 43); కన్నాఁడవు (భాగ. I. 43) కలపినాఁడవు (భాగ. VII. 172); జనియించి నాఁడవు (భార. ఆర. VI. 169); జన్మించినాఁడవు (భార. ఉ. IV. 59); మన్నాఁడవు(భాగ.I. 43); వచ్చినాఁడవు (భాస్క. యు. 1106); పేదవడ్డాఁడవు (భార. శాం. IV. 412); విన్నాఁడవు (భాగ. I. 43); మొద.

బహువచనము: (మీరు) ఉన్నారలు (భార. ద్రో. II. 268); ఉన్నా రరు (భార. ద్రో. V. 111); జననము నొందినారరు (భార. ఆర. IV. 186); మొద.

-నాఁడవు, -నారరు, అనున వర్వాచీన కాలమున 'నావు, నారు' గఁ గూడ మాఱి గ్రంథముల కెక్కినవి: కలిమిచ్చినావు (అప్పక. IV. 411); చెందినావు (ఉ. రా. పు. 317); చేసినావు (నిరం. IV. 44); పోయినావె (పట్టాభిరా.) I. 15); పాసినావు (పట్టాభిరా. I. V. 174);- ఏఁగుదెంచినారు (వరాహ. I. 133); విచ్చేసినారు (కాళ. మా. III. 218); చూచినారు, మెట్టినారు (మను. I. 68); చనుదెంచినారు (హరి. పూ. V. పు. 101); వెరి గినారు (హరి. పూ. IV. పు. 205); మొద.

ప్రథమపురుషము.

(1) మహదమహదర్థముల రెంటను భూతకాలిక ప్రథమపురుషైక వచనమున ధాతువుపై 'ఎను' అను వర్ణకము చేరును. ఇందు 'ఎ' అనునది మాత్రమే భూతకాలార్థమును సూచించునది. 'ను' వర్ణకము కేవల ద్రుతము, పురుషబోధకము కాదు. యువర్ణాంత ధాతువులపై 'ఎను' చేరునపుడు యకార మునకు సకార మాదేశమగును:

అడిచెన్ (భార. అను. I. 89); అనియెన్ (నిర్వ. V. 43); అయ్యెన్ (భార. ఆర. VI. 268); ఏసెన్ (భాస్క. కి. 228); మొద.

మహతీత రామహద్వాచకముల ప్రథమపురుష బహువచన క్రియ లకును భూతకాలార్థమున నిట్టి రూపములే కలుగును: నెవ్వాలువగలసీనె (భార. విరా. II. 106); కులశైలంబులు గ్రక్కదంగదలె (భార. ఆర. V. 208); మధుపకులము లబ్జవనముల కురులంజొచ్చె (భార. విరా. II. 237); శోణితములు మడువులై తొట్టెన్ (భార. ఆర. V. 421); మొద.

i. 'అగు' ధాతువునకు భూతార్థమునఁ బై సందర్భములందు 'అయ్యెన్' అను రూపము కలుగును; దీనికి 'ఆయెన్' అనియు రూపాంతరము గలదు.

ii. 'పోవు' ధాతువు తుది 'వు' వర్ణము లోపించును: పోయెన్ (భార. విరా. III. 7; V. 32); మొద.

iii. 'ఉండెన్' అనుటకు 'ఉండనిమ్ము' అనియు నొకప్పు డర్థము గలుగును; అది యట్లుండెన్ (భార. విరా. III. 110; ద్రో. III. 114; శాం. IV. 409; హరి. పూ. I. 131); మొద.

iv. 'చెల్లంబో' అను సంతాపార్థ కావ్యయమున 'చెల్లెన్' అనుటకు 'చెల్లన్' అను రూపము గలిగినది. 'అయ్యో నీ సుతు గ్రద్ద యెత్తుకొని పోయన్' (కేయూర. II.) అను ప్రయోగమున 'పోయెన్' అనుటకు 'పోయన్' అని యతిస్థానమున నున్నది. ఇది వ్యవహారానుసారముగ నున్నది.

v. రెండు లఘువర్ణములు గల ధాతువులపై 'ఎను' చేరునపుడు తొలుత వాని క్త్వార్థక రూపములమీఁదనే 'ఎను' చేరుచుండెడిది. కాని, రానురాను తక్కిన ధాతువులకువలెనే యిట్టి ధాతురూపములమీఁదను 'ఎను' చేరసాగెను:

డిగియెన్, అనియెన్, కనియెన్, కొనియెన్, చనియెన్, తినియెన్, మనియెన్, వినియెన్, ఇడియెన్, పడియెన్, మొదలగునవి నన్నయ భారతమందలి రూపములు. డగ్గఱెన్ (భాగ. I. 243); చనెన్ (భార.అను. V. 287); కైకొనెన్ (భాగ. I. 247); ఇట్లే, డిగెన్, అనెన్, కనెన్, తినెన్, మనెన్, వినెన్, ఇడెన్, పడెన్, మొదలయినవి నన్నయకాలమునకుఁ దరువాతఁ గానవచ్చుచున్న రూపములు.

బహువచనమున భూతకాలిక ప్రథమపురుష మహన్మహతీవాచక క్రియలు ధాతువుల క్త్వార్థక రూపములపై 'రి' అనునది చేరుటవలన నేర్పడును:

అనురాగించుచుండిరి (భార. భీ. I. 170); కావరైరి (భార. విరా. III. 190); మ్రగ్గులిడిరి (భార. విరా. V. 382); మొద.

(2) మహదర్థమున భూతార్థక ప్రథమ పురుషైకవచనమున 'వాఁడు' అను సర్వనామమును, బహువచనమున 'వారు' అను సర్వనామమును భూతార్థక ధాతుజ విశేషణములపైఁ జేరియు క్రియారూపము లేర్పడును. ఈ రూపములు విధేయ విశేషణములనియు నందురు:

ఏకవచనము: ఈలగఱచుకొని యున్నవాఁడు (భార. ద్రో. II. 104); కోలుమసంగినవాఁడు (భార. భీ. II. 138); బీఱువాఱినవాఁడు (భార. ఉ. IV. 234); అడవింగలసినవాఁడు (భార. సౌ. II. 36); మొద.

బహువచనము: జెట్టాన జెట్లున్నవారు (భార. ఉ. IV. 425); మొద.

ఇట్టి క్రియారూపములందు 'వాఁడు, వారు' ల వకారమునకు లోపమును దత్పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘమును గలిగిన రూపములు నన్నయకుఁ దరువాతికాలమునఁ గానవచ్చుచున్నవి:

ఏకవచనము: అన్నాఁడు (భాగ. X. 318); అప్పగించినాఁడు (భార. స్వర్గా. I. 16); ఐనాఁడు(భాగ. IV. 120); అరిగినాఁడు (భార. మౌ. I. 69); అర్థించినాఁడు (భాగ. VII. 77); ఉన్నాఁడు (భార. ఉ. IV. 312); చదివినాఁడు, చేసినాఁడు, జరపినాఁడు, తెరపినాఁడు, నెరపినాఁడు, పడసినాఁడు, పుట్టినాఁడు, మఱపినాఁడు (భాగ. VI. 89); చెప్పినాఁడు (భార. మౌ. I. 124); చేసినాఁడు (భార. శాం. III. 519); తలఁచినాఁడు (భార. ఆర. V. 385); అడుగఁ బుత్తెంచినాఁడు (హరవి. IV. 63); పెంచినాఁడు (భార. శల్య. II. 347); పెరిగినాఁడు (భార. ఉ. III. 234); వచ్చినాఁడు (భాస్క. కి. 204); వరియించినాఁడు (భార. అశ్వ. I. 40); వసించినాఁడు (భార. స్వర్గా. I. 63); 'పెట్టినాఁడు' అనుటకు S. I. I. V. 196 లో 'పె [ట్టా] ం [డు] అను రూపముగలదు. పెట్టాడు, కొట్టాడు, మొదలయిన రూపములు వ్యవహారమునఁ గలవు; వీనిలోని పదమధ్య 'ఆ'కారము తాలవ్యోచ్చారణము గలది. నైజాము రాజ్యమున 'కొట్యాడు' 'పెట్యాడు' మొదలగు నుచ్చారణము గలదు. కొన్ని ప్రాంతములలో కొట్టిండు, పోయిండు, మొదలగు పలుకుబడి గలదు. ద్రావిడమున 'ఇ' పై 'అ' చేరు నపుడు యడాగమము గాని, నగాగమము గాని కలుగవచ్చును: కట్టి + అ = కట్టియ; కట్టిన;- వీనిలో మొదటిదానినుండి 'కొట్యాడు, కొట్టాడు (తాలవ్యాచ్చు)' అను రూపములును, రెండవదానినుండి 'కొట్టినాడు, కొట్టిండు' అను రూపములును గలిగినవి.

బహువచనము: ఉన్నారు (భార. ఉ. III. 204); కన్నారా, మన్నారా, విన్నారా (భాగ. I. 304); గఱ కెక్కినారు (భాస్క. యు. 43); పలికినారు (భార. అను. V. 93); కలిగినారు (భార. అను. V. 97); పేర్చినారు (భార. అను. V. 98), చంపినారు (భార. అను. V. 103); పొందినారు (భార. అను. V. 104); కావించినారు (భార. అను. V. 105); చనినారు (భాగ. VI. 167); చనుదెంచినారు (భార. ఉ. III. 252); పైఁబడ్డారు (భాగ. I. 313); తోఁవఁబడ్డారు (భాస్క. అయో. 80); చెప్పినారు (భార. అశ్వ. I. 45).

అమహదర్థక ప్రథమపురుష భూతకాలికైకవచనమున భూతార్థక ధాతుజ విశేషణముపై 'అది' అను సర్వనామము చేరును: పదుమూఁడు వత్సరంబులేని వేచినయది (భార. శల్య. II. 305); మొద. తనికినయది (భార. స్వర్గా. I. 3).

'అది' లోని తొలి అకారము లోపించి 'ది' మాత్రము చేరియు నిట్టి రూపములు గలుగును: ఉన్నది (భార. శల్య. I. 383); ఐనది (భార. విరా. III. 225); అతిశయిల్లినది (భార. ఆర. V. 370); నేర్పలవడ్డది (భార. విరా. I. 197); వినినది (భార. మౌ. I. 130).

మహతీత రామహద్వాచకము లగునప్పుడు వైక్రియారూపముల తుది రూప'ది'వర్ణకమునకు 'వి' వర్ణకమగును: ఉన్నవి (భార. శల్య. II. 77);విన్నవి (భార. శల్య. I. 16); వచ్చినవి (భార. అర. VI. 164); తిన్నవి (భార. స్త్రీ. II. 121); ఎండినవి (భార. అను. V. 28); మొద.

అగ్ని చల్లన యయ్యేనేనిన్ (భార. అర. VI. 215) = అగునేని (తద్ధర్మార్థమున భూతకాలక్రియ); కల్గినయేని (భార. భీ. I. 127) = కల్గెనయేని (సంపూర్ణ భూతకాలక్రియా స్థానమున భూతకాలార్థక ధాతుజ విశేషణము); ఇట్లే, నాకు బొంకు గల్గినయేనిన్ (నిర్వ. V. 66).

IV. తద్ధర్మకాలము.

ఉత్తమ పురుషము.

i. ధాతువుపై నేకవచనమున 'దును', బహువచనమున 'దుము' చేరుట వలన: అగుదున్ (భార. ఉ. IV. 400); ఆఁగుదున్ (భార. ద్రో. III. 32); ప్రాయ్యెదుదుఁ (భార. విరా. I. 78); ఉందుదున్ (నిర్వ. V. 8); కడఁగుదునో (భార. భీ. I. 179); చంపుదున్ (భాస్క. యు. 1889); మొద.

ii. 'పోవు' ధాతువుపై 'పోవుదును, పోదును' అను రెండు రూపములు నగును: పోదును (భార. విరా. IV. 68; భీ. II. 365); మొద.

iii. ద్విలఘువర్ణక నువర్ణాంత ధాతువులపై 'దును' 'దుము' లు చేరునప్పుడు 'ను' వర్ణము నుత్తు లోపించును: ఎత్తునఁగొందుఁ గొరవులనెల్లను (భార. విరా. IV. 9); ఇట్లే అందును, ఉందును, కందును, తిందును, మందును, విందును;—'చను' ధాతువుపై నీ కార్యము కలుగదు; 'చను' ధాతువుపై 'దును' 'దుము' లు చేరునో చేరవో తెలియదు. ఇట్టి రూపములందు 'దు' వర్ణమునకు 'డు' వర్ణమును గలుగును: ఆకొండున్ (భార. విరా. I. 135); మార్కొండుఁ (భార. ఉ. I. 237); విండున్ (భార. నిర్వ. IV. 4, 7); 'ండు' తోడి రూపములు ప్రాసముకొఱకు పుట్టినవేమో. అందును, కందును, ఉందును (ఉత్తమ), తిందును, మండును, కొండును (ప్రధానక్రియగా), అను వానికిఁ గాని, వాని 'ండు'తోడి బహువచన రూపములకుఁగాని ప్రయోగములు కానరావు.

ప్రాఁకుదుమా (భాస్క. యు. 279); పడయుదుము (భార. విరా. I. 49); పోదుము (భార. విరా. IV. 198); అందుమే (భార. అను. II. 314); మొద.

ii. ధాతువుపై నేకవచనమున 'ఎదను' బహువచనమున 'ఎదము' చేరుటవలన: అచ్చెదన్ (హరి. పూ. V. 232); వేటాడెద (భార. ఉ. IV. 407); ఆర్చెదన్ (భార. కర్ణ. III. 49); మొద. చాలెదము (భార. ఉ. IV. 248); చూచెదము (హరి. పూ. I. 105); జుట్టెదము (దాశ. శత. 30); తలంచెదము (భార. ఆర. VII. 262); ముట్టెదము (భార. ఆర. IV. 240); వేఁడెదము (భార. ఉ. III. 22).

(అ) 'అగు' ధాతువుపై 'ఎదను', 'ఎదము' లు చేరి 'అయ్యెదను, అయ్యెదము' అను రూపములు లేర్పడును. నీ మృత్యువై యుద్భవమయ్యెద (నిర్వ. V. 19).

(ఆ) యువర్ణాంత ధాతువులపై 'ఎదను, ఎదము' లు చేరునప్పుడు యకారమునకు సకార మాదేశమగును: చేసెదన్ (భార. విరా. I. 328); మొద.

(ఇ) 'పోవు' ధాతువుపై నావర్ణకములు చేరునప్పుడు 'వు' వర్ణములోపించి యెదాగమము గలుగును: పోయెదన్ (భాస్క. కి. 515); మొద.

(ఈ) ద్విలఘువర్ణక నువర్ణాంత ధాతువులపై 'ఎదను' 'ఎదము' లు చేరునపుడు ధాతువుపై 'ఇ' త్తు వేసను. ఈ యిత్తు క్త్వార్థక సంబంధి కాదు: కొనియెదను(కళా. III. 47); డిగియెద (భార. శల్య. II. 333); తినియెద (భార. భీ. II. 8); పనివినియెదన్ (భాస్క. యు. 159); మొద. ఇట్టి ధాతువులమీఁదనే 'ఎదను, ఎదము'లు చేరిన రూపములు పూర్వకావ్యములందు కానరాలేదు. అనఁగా, అనెదము, కొనెదము, వినెదము, మొదలగు రూపములు లేవేమో.

(ఉ) 'తునిసెదను' (భాస్క. అర. I. 227) తునియఁజేసెదను; కన్నడము: 'తునిసు' అను ప్రేరణధాతువుపై 'ఎదను' చేరినది.

(ఊ) 'ఎదను' అనునది 'ఏను' గను, 'ఎదము' అనునది 'ఏము' గను వ్యవహారమున మాఱినది: నమ్మేనెట్లు నీ పుట్టువు (ఒం. రఘు శత. 44); వారి పాదాలు మాశిరస్సున ధరించేము (S. I. I. VI. 248); మ్రొక్కేము నీ కాళ్లకున్ (పార్వ. పు. 67); చచ్చేమని పల్కినారు (రంగారా. II. 245); మొద.

iii. చు, ంచు, చ్చు, లంతమందుగల ధాతువులపై 'దు' వర్ణకము చేరునప్పుడు పూర్వకావ్యములందు 'చుదు' 'తు' గను, 'ంచుదు' 'ంతు' గను, 'చ్చుదు' 'త్తు' గను మాఱుచుండెను:

చక్కడతున్ (భాగ. VII. 272); తూఁకలాడితునె, కావింతునె, వాయింతునె, మ్రింగిపుత్తునె (భాస్క. యు. 1339); ఇత్తున్ (భార. విరా,

I. 107); ఎఱిఁగింతు (భాస్క. అర. II. 93); ఓర్తున్ (భార. కర్ణ. I. 45); కూర్తున్ (భార. విరా. I. 101); చూతుఁ (భార. అను. II. 203); తీర్తున్ (భార. ద్రో. V. 121); తొలఁగింతున్ (భార. భీ. I. 224); నమస్కరింతు (భాగ. VIII. 155); పగుల్తున్ (భార. కర్ణ. I. 250); వత్తును (భార. అశ్వ. I. 148); వినుతును (భార. ద్రో. IV. 131); విఱుతున్ (భార. విరా. I. 223); మొద.—ఏతెంతుమో (భార. శల్య. II. 44); వెఱికి వేటాడి వైపింతుము (భాస్క. యు. 207).

(అ) 'ఏర్తున్, నేర్తున్' అనువానికి 'ఏతున్ (భార. విరా. II. 281), నేతున్ (భార. విరా. I. 196)' అను రూపములు కానవచ్చుచున్నవిగాని, యవి ప్రాసముకొఱ కేర్పడిన కృతకరూపములై యుండును.

(ఆ) అర్వాచీన కావ్యములందు చు, ంచు, చ్చు అను ధాత్వంతవర్ణములపై 'దు' వర్ణకము చేరి 'చుదు' కు 'తు' కలుగని రూపములును గానవచ్చుచున్నవి. అట్టియెడ తత్సమ ధాతువుల తుది 'ంచు' నకు 'ంపు' వైకల్పికముగ నాదేశమగును: ఆకర్ణించుదురు, ఆకర్ణింపుదురు (భాగ. X. i); మొద.

(ఇ) యువర్ణాంత ధాతువులపై 'దు' వర్ణకము చేరునప్పు డర్వాచీన కావ్యములందు 'యుదు' అనుదానికి 'తు' ఆదేశమగుట కాన్పించుచున్నది. వ్యవహారమునను నిట్టి రూపములు గలవు: చూ. ఉత్తరాంధ్రము: చేతును, చేతుము; కోతును కోతుము; మొద.

iv. ధాతువుపై నేకవచనమున 'వాఁడను', బహువచనమున 'వారము' చేరుటవలనను తద్ధర్మార్థక కోత్తమపురుషక్రియ లేర్పడును.

చంపుదు నొండె...నిహతినొందువాఁడ (భాస్క. యు. 1889); చను వాఁడను (భార. నిర్వ. V. 42; అర. VI. 151); చేయువాఁడ (భార. హరి. ఉ. III. 75); పేర్కొనువాఁడను (భార. విరా. I. 8); వచ్చువాఁడ (భార. విరా. I. 285); మొద.

మధ్యమపురుషము.

i. ధాతువుపై నేకవచనమున 'దువు', బహువచనమున 'దురు' చేరుటవలనఁ దద్ధర్మార్థక మధ్యమపురుషక్రియ లేర్పడును. 'దువు' లోని 'వు' వర్ణము లోపించుటయుఁ గలదు:

రథంబు గడుప నీవగుదు (భార. ఉ. I. 111); శాంతుంగావింప నోపుదేని (భార. ఉ. III. 385); శౌర్యమునన్ నెగడుదు (భాస్క. కి. 144); నీవు తుసున్నవ్రాదు (భార. శాం. IV. 899); ఏ పనిమెయి వర్తిల్లుదు (భార. విరా. I. 108); తెలివి మాన్పుదువు (ఆంధ్రనా. శత. 51).

ii. చు, -ంచు, చ్చు, అంతమందుగల ధాతువులపై :

జీవింతువు (భాగ. IV. 596), కబళమన నోరుదెఱుతువు (సిం. నార. శత. 38); కన్నారఁ జూతుగాని (భార. భీ. III. 279); చూతు (భార. ఉ. III. 206); పరిగ్రహింతుగా (ప్రభా. V. 18); పోయివత్తు గాక = పోయి రమ్మని (భార. ఉ. I. 364); ఎంతు (ఒం. రఘు. శత. 20); సనుతె (భార. అశ్వ. IV. 27);—మీరలాపనికి నేర్తురే (భార. ఆశ్ర. I. 148).

iii. ధాతువులపై 'ఎదవు, ఎదరు' లకు చేరి:

ఎక్కుడు మాటలాడెదవు (భార. ఉ. I. 253); ఏఁగెదవు (భార. విరా. I. 312); కొల్చెదవు (ఒం. రఘు. శత. 20); చూచెదవు (భార. విరా. III. 60); చెప్పెదవు (భార. ఉ. IV 206); దునిమెదవు (భార. శల్య II. 215); పలికెదవు (భార. కర్ణ. II. 9); మఱిపెదవు (భాస్క. సుం. 194); విచ్చేసెదవు (వరాహా. II. 5); విఱ్ఱవీఁగెదవు (భాస్క. యు. 2082); ఆడించెదవు (ఆంధ్రనా. శత. 51).

-'ఎదవు' నకు 'ఎదు' అనియు రూపము గలదు: కర్ణ, కయ్యపు బలుపాడెదు (భార. కర్ణ. II. 25); కొండయెక్కెదు బ్రతిమాలుకొన్న కొలఁది (సిం. నార. శత. 2); ఏతెంచెదుగాక (భార. భీ. I. 160); కనుకట్టు గట్టెదు గారడీఁడును బోలె (ఆంధ్రనా. శత. 51); చూచెదుగాక (భార. ద్రో. IV. 9); ఒదిగిచూచెదు కలిఁబోయ నుట్లదిక్కు (సిం. నార. శత. 39); ధిక్కరించెదు (భార. అర. VI. 174); ఉరిసినపుండుల నుప్పువెట్టెదు (భార. ద్రో. V. 35); నీ వెక్కడఁబోయెదు (భాస్క. కి. 362), నోరఱువంగఁ బ్రేలెదు (భార. అర. IV. 195).

మీరేల కారించెదరు (భార. అర. VI. 39); మీరిదియేఁటి కాగడంబు సేసెదరు (భార. అను. V. 312); మొద.

'-ఎదవు, -ఎదరు' లు '-ఏవు, -ఏరు' లుగ వ్యవహారమున మాఱి గ్రంథములకు నెక్కినవి. ఆఱడిఁ బెట్టేవు (ఒం. రఘు. శత. 8); నెరపేవు (రంగారా. II. 169); చూచేవు (రాధామా. I. పు. 3); అడిగేవు (రాధామా. I. పు. 5); మఱచేవు (రాధామా. III. పు. 55); కృశియించేవు (వట్చు. III. 140); మొద.

ప్రథమ పురుషము.

i. (1) మహదమహద్వాచక తద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుషైకవచనమందును, మహతీతరామహద్వాచక తద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుష బహువచనమునను, ధాతువుపై ద్రుతము మాత్రము చేరును:

ఏమనునో యెటుసూచు నొక్కొ, ఏతలఁపు వచ్చునో (భార. విరా. I. 129); అలందురున్ (భార. విరా. II. 293); ఇంతలు పాపము లాచరించు నే (భార. ఉ. III. 83); సవతి కొడుకయేలు నవనియెల్ల (భార. అర. VI. 295); పలికిననేమి యన్నియును బల్కనగున్ (భార. ఉ. IV. 418);— ధర్మువుల్ గల్గునే (భార. అర. IV. 382); ఆశ్రమంబులు ... కలియుగంబున గత్తెరఁ గలిసిపోవు.

పయిసందర్భములందు ధాతువుపై ఎడున్, ఎడిన్, నర్థకములు చేరియుఁ గ్రియారూపము లేర్పడును:

ఇక్కడ నునికి మనకింక నెంత లెస్సయయ్యెడున్ (హరి. పూ. V. 251). అఱచెడున్ (భార. స్త్రీ. II. 69); కెలసం బెవ్వరికెక్కెడున్ (భార. సౌ. 24). ఎద్ది దెఱఁగయ్యెడినో (భార. విరా. I. 59); ఏమినీఁగ రాదయ్యెడినో (భార. ద్రో. II. 250); నాకలనిక్కల యయ్యెడు శోకింపకు మమ్మ (భార. అర. VI. 401); మొద.

(2) ధాతువుపై తచ్ఛబ్దార్థకమగు 'వాఁడు' పదము చేరి మహద్వాచక తద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుషైకవచనరూపమును, 'వారు' చేరి బహువచన రూపమును నేర్పడును:

అశ్వత్థామ గాండీవితోఁ బురుడింపఁదగువాఁడు (భార. ఉ. IV. 228); కొల్చువాఁడు (భార. విరా. I. 85);— ధాతువుపై 'ఎడు, ఎడి' చేరిన రూపముల మీఁదను 'వాఁడు' 'వారు'లు చేరవచ్చును. రిత్తలు రజ్జెడువాఁడే (భార. ఉ. IV. 204); సాత్యకి యలఁతులఁ బోయెడువాఁడె (భార. ఉ. I. 268).

(3) ధాతువుపై 'దురు' చేరుటవలన మహన్మహతీవాచక తద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుష బహువచనక్రియ లేర్పడును: ఉండుదురు (భార. ద్రో. III. 29); ప్రాఁకుదురు, దాఁటుదురు, చిమ్ముదురు, వెడఁగుదురు (భాస్క. యు. 25); ఎక్కుదురు (భాస్క. యు. 26); ఏలుదురు (భార. విరా. I. 298); మొద.

ii. నువర్ణాంతములగు ద్విలఘు ధాతువులపై 'దురు' చేరునపుడు నువర్ణము నుత్వమును, ఒకప్పుడు 'దు' వర్ణము నుత్వము కూడను లోపించును; 'దు' వర్ణము దకారమునకు డకారమాదేశముగఁ గూడ రావచ్చును.

పట్టుకొందురు (సిం. నార. శత. 55); పొడగందురు (భాగ. I. 58); అందురు (భార. అను. IV. 136); కొనకొండ్రు (భార. శాం. VI. 242); తిండ్రు (భార. విరా. IV. 217; నిర్వ. V. 106); విందురు (భార. నిర్వ. IV. 7); మొద.

iii. చు, ంచు, చ్చు, లంతమందుగల ధాతువులపై 'దురు' చేరునప్పుడు చుదు, ంచుదు, చ్చుదు, లకు క్రమముగ -తు, -ంతు, -త్తు లగును: ఇచ్ఛయింతురు (భాగ. X. ii. 50); ఇత్తురు (భాగ. VIII. 527); భయ మొనర్తురు (భార. అర. IV. 293); తాఁకోర్తురు (భార. ఉ. IV. 257); మొ॥.

ఈ కార్య మర్వాచీనకాలమునఁ గలుగక చువర్ణమునకు 'పు' వర్ణమాదేశము కాఁగా దానిపై 'దురు' చేరుచు వచ్చెను: కదలుపుదురు (భాగ. X. i. 289); ఆకర్ణింపుదురు (భాగ. VIII. 21); చరియింపుదురు (భాగ. III. 887); నిర్ణయింపుదురు (భాగ. V. ii. 84); మొద.—'చుదురు' తోడి రూపములును నర్వాచీనకావ్యములందు గలవు. చూ. ఉత్తరాంధ్రము.

iv. యువర్ణాంత ధాతువులపై 'దురు' చేరునపు డేర్పడిన 'యుదురు' అనుదానికి 'తురు' అనియు నర్వాచీనకావ్యములందు కానవచ్చుచున్నది. చేతురు, కోతురు, మొద. చూ. ఉత్తరాంధ్రము.

v. ధాతువుపై 'ఎదరు' చేరియు మహన్మహత్యర్థక తద్ధర్మ ప్రథమ పురుష బహువచనరూపము లేర్పడును: ఎవరెట్లయ్యెదరో (భార. భీ. I. 128); ఎఱుఁగఁజాలరయ్యెదరు (భార. II. 23); ఫలములానెదరు (భార. అర. VII. 9); పట్టిపాలార్చెదరు (భార. భీ. II. 280); కలఁచెదరు (భార. ద్రో. IV. 163); మీఁ రేమిగాచెదరు (భార. ద్రో. III. 172); కారించెదరు (భార. అర. VI. 39); చరించెదరు (భార. అర. IV. 291); నశించెదరు (భాగ. III. 645); పరిగ్రహించెదరు (భార. అర. IV. 298); పొడిచెదరే (భార. ఉ. IV. 244); పోరెదరు. (భార. ద్రో. IV. 266); వగచెదరు (భార. హరి. ఉ. VIII. 12); వచ్చెదరు (భాస్క. కి. 496).

'—ఎదరు' కు '—ఏరు' అనియు వ్యవహారముననునర్వాచీన కావ్యములందును ప్రాచీన శాసనములందును రూపాంతరము గలదు: నవ్వే రెవరైన విన్న (దశావ. పు. 218); మొద.

(4) ధాతువుపై 'వాఁడు, వారు' లు చేరి వరుసగ నేక బహువచనములందు తద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుషక్రియ లేర్పడును. ప్రందువారు (భార. విరా. II. 146); తప్పింపం జాలువారు (భార. ద్రో. II. 305).

IV. భవిష్యత్కాలము.

సాధారణముగఁ దద్ధర్మబోధక క్రియారూపములే భవిష్యదర్థమునందును వచ్చును. తుమున్నర్థక అన్నంత రూపములపై 'కల' అనుబంధముగాఁ జేరిన రూపములు కొన్ని ప్రాచీనకాలమున భవిష్యదర్థక క్రియారూప

ములుగా నుండెడివి. కాని, యిట్టి రూపములు నేఁడు జాబుల వక్కాణముల లోను దస్తావేజులలోను మాత్రము కానవచ్చుచున్నవి. సాధారణముగ వ్యవహారమున సంపూర్ణక్రియలయందు 'కల' కు 'శక్తిగల' అనియే యర్థము గలదు.

'ఎద' గాగమముగల రూపములును 'దు' గాగమ రూపములును భవిష్యదర్థమును దెలుపునవియే. 'ఎద' గాగమముగల రూపములు నేఁడు వ్యవహారమున లేవు; 'ఎద' కు 'ఏ' అను పరిణామము గలిగినది. వ్యవహారమున నీ రూపము లన్నియుఁ గలవు; కాని, వానికి సూక్ష్మములగు నర్థభేదములు గలిగినవి. ఈ క్రింది యుదాహరణములవలన నీ భేదములను గ్రహింపవచ్చును: నీవు చెప్పి ఉంటే పోదును, ఇప్పుడు చెప్పినావు గనుక పోతాను; ఈ మాట మరెవ్వరితో నయినా చెప్పేవు సుమీ, చెప్పితే కష్టము వస్తుంది; నేను వేళకే వస్తును, కాని, రైలు ఆలస్యమయింది; మొద. వస్తాను, వెళ్లుతాను, మొదలగువాని లోని 'తా' అనుదానివలనను కేవల భవిష్యదర్థము వ్యవహారమునఁ గలుగుచున్నది.

చేయనుండెను, చేయనున్నాఁడు, చేయనుండును, అనువానిలో ఉండెను, ఉన్నాఁడు, ఉండును అనునవి వేర్వేఱు కాలములను దెలుపుచున్నను 'చేయన్' అను నన్నంత క్రియారూపమువలనఁ దత్తత్కాలములందు భవిష్యదర్థము స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లే, చేసియుండెను, చేసియున్నాఁడు, చేసియుండును, అనువానిలోఁగూడ ఉండెను, ఉన్నాఁడు, ఉండును, అనునవి వేర్వేఱు కాలములను దెలిపినను 'చేసి' అను క్త్వార్థకరూపమువలన భూతార్థమే ద్యోతకమగును. ఇట్టి సూక్ష్మార్థభేదములను వ్యావహారికభాషలోఁ గనిపెట్టఁ గలిగినట్లు గ్రాంథికభాషలోఁ దెలిసికొనుట శ్రమైకసాధ్యము - చూ. ఉత్తరాంధ్రము.

V. తెనుఁగునఁ బ్రార్థనార్థక క్రియారూపములు.

ధాతువుపై ము-వర్ణమును జేర్చుటవలనఁ బ్రార్థనార్థక క్రియల యేకవచన మేర్పడును. కావ్యములందు హలవసానములు పరము లగునపు డీ మువర్ణము లోపించుటయుఁ గలదు. వ్యవహారమున నీ మువర్ణ మచ్చుపరమగునపుడే కాన్పించును; హలవసానములు పరము లగునపుడు మువర్ణము కనఁబడదు. కొన్ని ప్రయోగములు:

i. అచ్చుపరమగునపుడును, నవసానము పరమగు నపుడును మువర్ణము లోపించనందుకు: దానవి తనకున్ మగఁడ వగుమనినన్ (భాస్క. అర. I. 145); రాజ్యలక్ష్మిఁ దగు చందమునం గొనియాడు మున్నతిన్ (భార. విరా. III. 95); ఎయిదు మెయిదుము (భార. విరా. III. 203); కట్టుము పట్టు మతనిన్

(భార. ద్రో. I. 62); కూరుకు మోపాపఁడ! (భాగ. X. i. 237); చెప్పుమటన్నన్ (వరాహ. II. 5); పోరు మొండె... విష్ణుపదంబు నొందుము (భాస్క. యు. 1620); వెఱ్ఱివాఁడ యోడముంచకు మనురీతి (సిం. నార. శత. 44); వామాక్షి యొక తె తీనంచవేయుమటన్న (చమత్కా. I. 43.); ఏమని యెదనుము (భార. కర్ణ. III. 206); ఎట్టు లరయవలసె నమ్మెయి నారయుము (భార. విరా. II. 214); మాబన్న మీఁగుము (భాగ. VI. 341); ఏయకుండుము (భార. కర్ణ. III. 351); ఊఁదుము (భార. శాం. VI. 167); సత్పదముఁ జెందుట కెక్కుము (భార. శాం. VI. 227); ఎద్దుము (భార. ద్రో. II. 247); మునులకంటె మీఁదై యొప్పుము (హరి. పూ. I. 59); ఈ బయలు నీ తలనె కట్టికొనుము (భార. శల్య. II. 72); కనికొనుము (భార. అశ్వ. II. 37); నీవు చాలుము (నిర్వ. VI. 84); పొడసూపుము (భార. ఉ. IV. 385); పాండు రాజునకు జనించితేని తెగి చూపుము (భార. ద్రో. III. 195); డగ్గఱుము (భార. ద్రో. V. 128); వ్యథలు తల్లుము (భార. ఆర. VI. 364); ఋణంబు నీఁగుము (హరి. ఉ. X. 238); చిత్తవృత్తిఁ జిక్కఁబట్టుము (భార. విరా. IV. 69); నాకుఁ బల్కుము (భాగ. V. i. 23); వాకిలిఁ బుచ్చుము (భార. ద్రో. II. 270); నీ తనూజుని ... కౌశికున కిచ్చి పుచ్చుము (భాస్క. బాల. 206); నీ పసులఁగావఁ బెట్టుము భూపాలక నన్ను (భార. విరా. I. 278); నీ కాంతలు నీవుఁ గామిత సుఖంబులఁ బొందుము (భాస్క. కి. 159); విష్ణుపదంబు నొందుము (భాస్క. యు. 1620); సత్రాణుండై మనుము (భాస్క. సుం. 195); ఇంకొండు తలంపు మానుము (భార. ఆర. VI. 49); ఓరి వినుము (భార. ఆర. VI. 82); మహారాజా వినుము (భార. ఉ. III. 276); చెవియును మదియుఁ గూడఁ జేర్చి వినుము (భార. శాం. II. 205); వెలలుము (హరి. ఉ. IV. 17); ఈప్సితంబైనది వేఁడుము (భార. ఆర. VI. 255).

ii. అర్వాచీన కావ్యములందు మువర్ణమున కచ్చుపరమగునపుడును మువర్ణమునకు లోపము కలుగుట కాన్పించును: ఆడిదె నీదు పందెము (కళా. VI.); భవచ్చిత్తేప్సితం బెట్టి చెప్పునినన్ (మాస్క. II.), మొద.

iii. హల్లు పరమగునపుడు మువర్ణము లోపింపనందుకు: అనిచి పుచ్చుము నన్నున్ (భార. అను. II. 24); నీ వర్జునునిపాలి కరుగుము నాకున్ (భార. ద్రో. III. 296).

iv. హలవసానములు పరము లగునపుడు మువర్ణము లోపించుటకు: అఱుము (ము) (భార. ఉ. III. 97); నాపలు కూఁదు (భార. శాం. I. 221); ఎఱుఁగఁ జెప్పు (నిర్వ. VII. 4); అనిచిపుచ్చు (భార. ఆర. II. 172); వెఱుకు

(భాస్క. అయో. 190); మర్మ మెఱిఁగినవారితో నూను వాదు (సిం. నార. శత. 43), మొద.

v. ఆమ్రేడితము పరమగునపు డజ్ఝల్లులలో నేది పరమయినను మువర్ణము తఱచుగ లోపించును: ఆగాగుము, ఆగునూగుము; ఆడాడుము, ఆడుమాడుము; చెప్పు చెప్పుము; చెప్పుము చెప్పుము; మొద. తఱచుగ ననుటచే లఘ్వాదులగు ద్వివర్ణకాజాది ధాతువుల కామ్రేడితము పరమగునపుడు మువర్ణము లోపింపదు: అగగుము, అననుము, ఇడిడుము, మొదలగు రూపములు కలుగవు:—కమ్ము, కొమ్ము, తెమ్ము, పొమ్ము, ఇమ్ము, ల కామ్రేడితము పరమగునపుడు మ్మునకు లోపము వైకల్పికముగ నగును. అగుచోఁ బూర్వాచ్చునకు దీర్ఘము గలుగును: కాకమ్ము; కోకొమ్ము (భార. భీ. III. 318); తే తెమ్ము; పో పొమ్ము (భార. ఉ. IV. 282); రా రమ్ము; మొద. కమ్ము కమ్ము, కొమ్ము కొమ్ము, మొదలగు రూపములును గలవు. 'ఇమ్ము' న కామ్రేడితము పరమగునపుడు 'ఈ యిమ్ము' అని యగునేమో తెలియదు: 'చాచావుము, మామానుము' అనవచ్చును; 'కాకావుము' అనవచ్చునేమో తెలియదు. ఆఆనుము. ఈఈనుము, మొదలగు రూపములు కలుగవు. 'మానుము మానుము' అనుటకు 'మామా' అని పోతన ప్రయోగించినాఁడు: మామా నాపయిఁ గోపము మామా (భాగ. IX. 548); వ్యవహారమున 'మా' = మానుము అను రూపము లేదు; సంస్కృతమందలి 'మా' = వలదు అను నవ్యయమును పోతన మనసునం దుంచుకొని 'మామా' అని ప్రయోగించి యుండును; లేదా, అనుప్రాసము కొఱకైనను నట్లు చేసియుండవచ్చును. 'మ్ము' తోఁ ప్రార్థనార్థమును బొందు క్రియల కామ్రేడితమున రెంటను 'మ్ము' లోపించును: పోపో పిఱికి (భార. ద్రో. I. 174); ఇట్లే, లేలే, తేతే, కోకో, రారా, మొద.

vi. 'కొను' ధాతువుపై మువర్ణము చేరునపుడు నువర్ణము నుత్వమునకు లోపమును నకారమునకు మకారాదేశమును గలుగును: డప్పియార్చి కొమ్ము (భార. కర్ణ. III. 179); నీ సిగ్గు నిలుపుకొమ్ము (సిం. నార. శత. 44); మొద. 'కొన్ము' అని నిలుచునేమో తెలియదు. 'కనుము' 'కన్ము' అగును (భార. అర. V. 97); అగు ధాతువు ప్రార్థనార్థక క్రియయగు 'కమ్ము' నకును దీనికిని భేదముఁ జూపుటకై మార్పు 'కన్ము' తో నిలిచియుండును. అను, చను, తిను, దును, ధాతువులపై నిట్టి కార్యములు కలుగనట్లే తోఁచుచున్నది.—(కొనుము, 'కో' కూడనగును; చెప్పుకో, అనుకో, మొద. ఊరకుండు అను, శబ్దపల్లవ ధాతువున కర్వాచీనకాలమున 'ఊరకొను' అను రూపము గలుగగాఁ బ్రార్థనార్థమున 'ఊరకో' అను రూపము గలిగినది: ఊరకో

నాయన్న యూరకో తండ్రి (నా. సో. బసవ. పు. 84); నేఁటి వ్యవహారమున నిట్లే వినఁబడుచున్నది. 'ఊరుకో' అనియుఁ గలదు.

vii. చువర్ణాంత ధాతువులపైఁ బ్రార్థనార్థక ము వర్ణకము పరమగు నపుడు కొన్ని యెడల గొన్ని విశేషకార్యములు గలుగుచున్నవి.

(అ) ఇంచుక్కు చేరిన తత్సమక్రియలపై మువర్ణము చేరునపుడు చకారమునకు పకార మాదేశమగును. వివేకింపుము (భార. శాం. I. 51); స్వామీ కోపం బుపసంహరింపుము (భార. శాం. V. 441); మొద.

ఉత్తరాంధ్రమునఁ దత్సమ ప్రార్థనార్థక క్రియలయందును చకారమునకు పకారాదేశము వైకల్పికముగఁ గాన్పించుచున్నది: కరుణించుము, కరుణింపుము. ప్రయోగములకు పండ్రెండవ ప్రకరణమును జూడవలెను.

(ఆ) ఇంచుక్కాంతమందుగల యాచ్ఛికధాతువులందలి చకారమునకును దొలుత ప్రార్థనార్థమున పకార మాదేశ మగుచుండెను: ఆమతింపు (ము) (భార. ఆర. VI. 70); పిలిపింపుకోమలిన్ (భార. విరా. II. 76); మానిపింపు (పాండు. I. 209); బండ్ల మెట్టింపు (హరి. పూ. IV. 22); వినిపింపుము (భార. అశ్వ. II. 88; భాగ. III. 745); సైరింపుము (భాగ. V. 146); మొద.— పకారాదేశము రాని రూపములకు చూ. పండ్రెండవ ప్రకరణము.

(ఇ) (1) ఁచు, చు, ంచు, అంతమందు గల ధాతువులపై ప్రార్థనార్థక మువర్ణము చేరునపుడు సాధారణముగ చకారమునకు పకార మాదేశమగును: మనుజుగా నిన్నుఁగను తప్పు మాకు సైఁపుము (హరి. పూ. VII. 237); వలసినపనిఁ బంపుము మమ్ము (భాస్క. బాల. 416); ఇట్లే, ఏఁచు (ఏఁపుము); చాఁచు (చాఁపుము), మెలఁచు (మెలఁపుము), వేఁచు (వేఁపుము), అడఁచు (అడఁపుము), ఆఁచు (ఆఁపుము), డా (దా) ఁచు (డాఁదా) ఁపుము), తాఁచు (తాఁపుము), మడఁచు (మడఁపుము), మలఁచు (మలఁపుము), తోఁచు (తోఁపుము), తొలఁచు (తొలఁపుము), అంచు (అంపుము), ఉంచు (ఉంపుము), అడరుచు (అడరుపుము), ఏచు (ఏపుము), కాలుచు (కాలుపుము), కుదుచు (కుదుపుము), అలవఱుచు (-పుము), ఉలుచు (-పుము), ఏమఱుచు (-పుము); ఇట్లే, ఎలరుచు, ఉనుచు, అదరు (-లు) చు, కదలుచు, కెరలుచు, చిముడుచు, చీలుచు, డు (దు) లుచు, మొద.— వీనిలోఁ గొన్నిటికిఁ బ్రాచీనకావ్యములందే పకారాదేశము వైకల్పికముగఁ గాన్పించుచున్నది. అర్వాచీనకావ్యములందా యాదేశము వైకల్పికమే.

(2) అఱచు, ఆర్చు, ఏడుచు, ఓర్చు, కడచు, కఱచు, కాచు, కొలుచు, తఱచు, తెఱచు, పిడుచు, పొడుచు, ప్రోచు, తొలుచు, నిలుచు, వెఱచు, విడుచు, మొదలగు ధాతువులపైఁ బ్రార్థనార్థక మువర్ణము పరమగునపుడు

చకారమునకు వకార మాదేశమగును : కాముతూపులఁ దోడింబడకుండఁగఁ గావుము (భార. విరా. II. 121); విడ్వుము (భార. ఆర. VI. 346); మొద.

(3) ఏమఱచు, ఒలుచు, కొలుచు, గెలుచు, నిలుచు, పిలుచు, మఱచు, విడుచు, వెఱచు, మొదలగు ధాతువులపైఁ బ్రార్థనార్థక ప్రత్యయములు చేరునప్పుడు, వాని తుది చువర్ణమునకు లోపము గలుగును; గెలుము (భార. ఆర. VII. 114; విరా. IV. 43); నిలుము (భార. ఆర. V. 430; ఉ. IV; ద్రో. I. 376; శాం. VI. 325); నిలునిలుము (భార. ద్రో. I. 163; III); నిలునిలు (భార. ద్రో. II. 59); నిలుఁడు (భార. ద్రో. I; అచ్చరా. యు.); మఱుము (భాస్క. యు. 383), పోవిడుము (భార. విరా. II.); మొద.— మఱచు, ఏమఱచు, వెఱచు ధాతువుల మధ్య శకటరేఫ మున్నది; దాని మీఁది చువర్ణము తొలఁగఁగా 'ము' వర్ణము కాక తమిళమునందువలె 'ఉమ్' అను ప్రార్థనార్థక ప్రత్యయము చేరినది. 'తివుచు' ధాతువు ప్రార్థనార్థకైక వచనము : తివుము, తివ్వుము; బహు. తివుఁడు, తివ్వుఁడు, వెఱవుము (కాశీ.)

(4) 'లేచు' ధాతువు ప్రార్థనార్థమున చువర్ణము లోపించి 'లే' అని నిలుచును; తుది పనికివచ్చెలే నీకు తురకగుద్దు (సిం. శత. 30); 'లే' పై మువర్ణము వైకల్పికముగఁ జేరును; చేరుచో 'లే' లోని యచ్చునకు హ్రస్వమును మువర్ణము మకారమునకు ద్విత్వమును గలుగును : దండినై లెమ్మ (భార. భీ. I. 192); లేలెమ్మ (భార. శల్య. II. 79);— అనంతపురమున 'లే' అనుటకు 'లెయ్' అందురు. శూద్రవ్యవహారమున 'లెగు, నెగు' అని వినఁబడును.

(5) క్రాఁచు, నాఁచు, లాఁచు, వాఁచు, లోఁచు, కుంచు, ధాతువులపై బ్రార్థనార్థక దుజ్ఞులు చేరునపు డెట్టి రూపములు కలుగునో తెలియదు.

(6) 'నోఁచు' ధాతువుపై మధ్యమ ముజ్ఞులు చేరునపుడు 'నోచు' కు 'నోము' ఆదేశమగును ; నోముము, నోముఁడు.

(7) 'చూచు' ధాతువుపై మధ్యమ మువర్ణము చేరునపుడు 'చు' కు 'డు' ఆదేశమై 'చూడుము' అని యగును; ఒకప్పుడు 'చూచు' తుది చువర్ణమునకు లోపమును, మొదటి దీర్ఘమునకు హ్రస్వమును. మధ్యమ మువర్ణము మకారమునకు ద్విత్వమును గలుగును : చుమ్మన్న (భార. ఆర. VII. 264, 458); చుమ్మయ్య (భార. శాం. IV. 246); మొద. నన్నయ 'చుమ్మ' అనుటకు 'చూవె, చువ్వె' అని యగును; 'చుమ్ము' అని యతఁడొకసారి వాడెను దాని యథా పాఠము సరియై యుండదు.

(8) 'వలచు' 'ఒల్లు' ఆదేశముకాఁగా 'ఒల్లుము, ఒల్లుఁడు' అను రూపమును గలుగునేమో.

(ఈ) 'చ్చు' అంతమందుగల ధాతువులు :—

(1) అచ్చు, ఉచ్చు, ఎచ్చు, కచ్చు, క్రొచ్చు, నచ్చు, పుచ్చు, మెచ్చు ధాతువులపై మధ్యమ ముడుజ్ఞులు చేరునపుడు వాని తుది 'చ్చు' నకు మార్పు కలుగదు: వాకిలిఁ బుచ్చుము (భార. ద్రో. II. 270); నీ తనూజుని గాశికున కిచ్చి పుచ్చుము (భాస్క. బాల. 206); అనిచి పుచ్చుము నన్నున్ (భార. అను. II. 24; భాస్క. అర. II. 172); మొద.

(2) గిచ్చు, క్రుచ్చు, ప్రుచ్చు, లకుఁ బ్రార్థనార్థక ముడుజ్ఞులు పరములగునపుడు తొలుత 'చ్చు' కు 'వ్వు' ఆదేశమగుచుండెను. అట్టి యాదేశము లేకుండఁ గూడ నర్వాచీన ప్రయోగము లున్నవి: గివ్వుము, గిచ్చుము; క్రువ్వుము, క్రుచ్చుము; ప్రువ్వుము, ప్రుచ్చుము.

(3) 'త్రచ్చు' నకుఁ బ్రార్థనార్థమున 'త్రచ్చుము (-ఁడు)' అనియే రూపము లుండెను. రానురాను 'త్రవ్వుము (ఁడు)' అను రూపములును గలిగినవి.

(4) 'నొచ్చు' 'చ్చు' నకుఁ బ్రార్థనార్థమున 'వ్వు' ఆదేశము నిత్యము; నొవ్వుము.

(5) 'ఇచ్చు' ధాతువుపై 'ము' వర్ణము చేరునపుడు 'చ్చు' లోపించి, 'ము' లోని మకారమునకు ద్విత్వము కలుగును: కీర్తియటుండ నిమ్ము (భార. అర. VII. 299); చాపము నాకందిమ్ము (భార. విరా. IV. 112); ఇంకది యట్టులుండనిమ్ము (భార. భీ. III. 395); ఆనతియిమ్ము (భాస్క. అయో. 269; వరాహ. VIII. 97); నాకు భండన మిమ్ము (భాస్క. కి. 159); అప్పను లటు లుండనిమ్ము (భాస్క. యు. 127); మొన.

తుమున్నర్థక రూపములపై 'ఇమ్ము' సహాయక క్రియఁగాఁ జేరునపుడు 'ఇమ్ము' లోని 'మ్ము' లోపించి 'ఇ' కి దీర్ఘము కలుగుట దిక్కనకుఁ దరువాతి గ్రంథములందు కానవచ్చుచున్నది: ఓర్పుమై నుప్పిండి యుపవాస ముండనీ మగనాలి సరిపోల్పఁ దగదు విధవ (కాశీ. IV.);—'ఇవ్వుము' అను రూపమును గలదు గాని, యది యర్వాచీన కృతులందు మాత్రము కానవచ్చుచున్నది. వ్యవహారమున కృష్ణా, గుంటూరు మండలములందు 'ఇవ్వు' అను రూపము నేడును వినఁబడుచున్నది. వాని కుత్తరమున నున్న జిల్లాలందును మఱికొన్ని ప్రాంతములందును 'ఇయ్యి' అని వినఁబడుచున్నది. ఇది 'ఈ' యను రూపమునుండి కలిగిన రూపము. 'చెప్పనీ, కొట్టనీ' మొదలయిన 'ఈ'

తోడి రూపము లన్ని ప్రాంతములందును వాడుకయం దున్నవి. మాతగానీ ... భార్యగానీ (భాగ. IV. 778); జననిగానీ దయితగానీ (భాగ. IV. 781); తలఁపనీ (భాస్క. కి 515); పగేకానీ (సర్వే. శత. 1324); 'ఈ' యని వ్యస్త ప్రయోగము లేదు. 'ఉండనిమ్ము' అనుటకు భూతార్థక క్రియారూపమగు 'ఉండె' ను పూర్వకవులు వాడిరి: అట్లుండెన్ (భార. విరా. I. 193); అది యట్లుండెన్ (భార. విరా. III. 110, 114; హరి. పూ. I. 131); అది యట్టులుండె (భార. శాం. IV. 409).

'ఇచ్చు' ధాతువునకు 'ఇమ్ము, ఈ' లను ప్రార్థనార్థక రూపములు గలిగినట్లే, 'తెచ్చు' నకు 'తెమ్ము, తే' అను రూపములు కలిగినవి. 'ఇమ్ము, తెమ్ము' లు వ్యవహారమున వానిపై నచ్చు చేరునపుడు వినఁబడును. 'ఈ' సహాయక క్రియగమాత్ర ముపయోగింపఁ బడును; 'తే' ను స్వతంత్ర క్రియగఁ గూడ ప్రయోగింపవచ్చును.

'తెచ్చు' అనునది సహాయకక్రియ యగునపుడు 'తెంచు' గ మాఱును: పఱతెంచు, అరుదెంచు, మొద. 'తెంచు' పై ప్రార్థనార్థక మువర్ణము చేరునప్పుడు 'తెమ్ము' 'తే' అనియే యగును. ఉదా: తనూభవుఁ బుత్తెమ్ము (భాస్క. బాల 179); పఱతెంచుము, పఱతే అను రూపములు గలుగవు. నేటి కవులు కొందఱు గ్రాంథిక రూపములు గ్రాంథికము లనుభ్రమచే వాడుచున్నారు.

(6) 'చొచ్చు' ధాతువుపై మధ్యమ ము డుఞ్జులు పరమగునపుడు 'చ్చు' కు 'రు' ఆదేశమగును: అతనిఁ జొరు మనుము గదా (భార. ద్రో. II. 234); తఱికిఁ జొరుము (భార. ఉ. IV. 191); మొద. నేటి కవులు 'చొచ్చుము' అని వాడుట గ్రాంథిక వ్యవహారము తెలియకయే. 'చొరుము, చొరుఁడు' అను రూపములు నేఁడు వ్యవహారమున లేవు.

(7) 'అగు' ధాతువునకు మధ్యమ మువర్ణము చేరి 'అగుము' అని యగును. ఈ రూపమున నూఁత తొలియచ్చుపై నున్నది. కాని, ఆయూఁత రెండవయచ్చుపైకిఁ జేరఁగా మొదటి యకారము లోపించుటయు, ద్రావిడ సంప్రదాయానుసారముగఁ బదాదిని సరళమునకుఁ బరుషాదేశము కలుగుటయు, అది హ్రస్వాక్షరముపైఁ జేరిన 'ము' వర్ణ మందలి మకారమునకు ద్విత్వము కలుగుటయు సంభవించి 'కమ్ము' అను రూప మేర్పడినది. చక్కఁ గమ్ము (భార. ఆర. VI. 378); శాంతుఁడవు కమ్ము (భార. కర్ణ. I. 34); నన్నయ 'అగుము' అని ప్రయోగించెను; 'కమ్ము' అని వాడలేదు. 'కమ్ము' నకా మ్రేడితము పరమగునపుడు కావ్యములందు మొదటి 'కమ్ము' నకు 'కా' యాదేశమయి 'కాకమ్ము' అని యగును. 'కా' అని వ్యస్తముగఁ గొంద ఱర్వాచీన కవు లుప

యోగించిరి. 'కాకా యని యఱచు' అని శ్లేషకొఱ కట్లు వా రుపయోగించి యుందురు. వ్యవహారమున 'అగుము, కమ్ము'లు లేవు; 'కా' అని యే యున్నది: దీర్ఘాయుష్మంతుడవు కా! మొద. 'అవుము, అవుఁడు' లకు 'ఔము, ఔఁడు' లగునని చిన్నయసూరి చెప్పెనుగాని వానికిఁ బ్రయోగములు మృగ్యములు.

'వచ్చు' ధాతు వగు ధాతువు చరిత్రమును గొంతవఱ కనుసరించుచున్నది. 'వచ్చు' నకు తమిళమున 'వర్' అనునది మూలము. ఈ రూపమున నూఁత మొదటి 'వ' పై నున్నది. ఈ యూఁత రెండవ వర్ణముపైకి మాఱఁగా 'వ' లోపించి హ్రస్వమగు 'ర' మీఁది 'ము' వర్ణము మకారమునకు ద్విత్వము కలిగి 'రమ్ము' అను రూప మేర్పడినది. 'రమ్ము' అనునది కేవల గ్రాంథిక రూపము: పొలం, పోకు, రమ్ము (భాగ. VIII. 243); దీనిలోని 'మ్ము'కు లోపమును దాని పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘమును గలిగి యేర్పడిన 'రా' అను రూపము తొలుతనుండియు నామ్రేడితము పరమగునపుడు వాడఁబడుచున్నది. నేఁటి వ్యవహారమున 'రా' ను వ్యస్తముగను నుపయోగింపవచ్చును.

(8) 'చచ్చు' ధాతువునకు మధ్యమ మువర్ణము పరమగునపుడు 'చావు' ఆదేశమగును: చావుము; దీనికి 'చా' అనియు నర్వాచీన గ్రంథములందు రూపము గలదు. 'చా' అనునది ప్రార్థనార్థక బహువచనమునను పాల్కురికి సోమన వాడినాఁడు: చా కుక్కలార!—వ్యవహారమున నేకవచనమున 'చావు!' అని మాత్ర మున్నది; 'చచ్చు' క్త్వార్థక రూపముపై 'పో!' అను దానిని చేర్చి 'చచ్చిపో!' అనియు నందురు.

(9) 'విచ్చు' ధాతువుపై మధ్యమ మువర్ణము చేరునపుడు 'చ' కారమునకు 'ప' కారము వైకల్పికముగ నాదేశమగును: విచ్చుము, విప్పుము;—లేదా, 'విచ్చు' నకు 'విప్పు' రూపాంతరమనియైనఁ జెప్పవచ్చును.

(10) 'రెచ్చు,' 'వెచ్చు' లకుఁ బ్రార్థనార్థక రూపము లేమో తెలియదు.

(ఉ) 'పోవు' ధాతువుపై మధ్యమ మువర్ణము చేరి 'పోవుము' అని యగును. ఇందలి ధాతుగత వువర్ణ లోపమును నాది దీర్ఘమునకు హ్రస్వమును, మువర్ణము మకారమునకు ద్విత్వమును గలిగి 'పొమ్ము' అనియు నగును: కొంచుఁ బొమ్ము (భార. ఆర. IV. 221); కంటిఁ బొమ్ము (భార. ఆర. V. 30); నీకుం జూడంబోలిన గతిం బొమ్ము (భార. ఉ. IV. 360); ఏమని పలికితేని నీకుం జనియెఁ బొమ్ము (భార. ద్రో. V. 109); పోకాలి పొమ్ము (వరాహ. V. 15);-'పోవు' తుది 'వు' లోపింపఁగా మిగిలిన 'పో' అను రూపమే ప్రార్థనార్థమున నుండవచ్చును. వ్యవహారమున నీరూపమే యున్నది. 'పో' అనుటకు 'కదా' అనియు నరము గలదు: మూర్కొందు రింతేపో (భార. ఉ. I. 321);

ఇట్లే, చెల్లెంబో (ఁబొమ్మ), మొద. తప్పు మనయందే పో విచారించినన్ (భాస్క. యు. 74); వారలు లేరకు పో (భార. విరా. III. 111); మారొక్కండు రింతేపో (భార. ఉ. I. 321); తగుననుఁ బో (భార. ఉ. III. 168); అతఁడ పో కురుసేనకు మేటి (భార. ద్రో. II. 65); 'పో' చేరి, కొన్ని యాశ్చర్యార్థకావ్యయము లేర్పడును: చెల్లంబో (భార. స్త్రీ. II. 104; ఇది 'చెల్లెంబో' కు రూపాంతరమై యుండును); నల్ల వ్రా (భార. విరా. V. 136 = మంచిదిపో); నల్ల వె (భార. విరా. III. 99).

(ఊ) చెప్పుము అను రూపమునందలి 'ప్పు' లోని యొక పకారమునకు లోపము వైకల్పికముగ నగును: మొదలొక్కని చెపుము (కళా. III. 276)- ఒప్పు, కప్పు, తప్పు, మప్పు, కొప్పు, లపై 'ము' వర్ణము చేరునపుడా ద్విత్వలోపము కలుగదు. 'విప్పుము' అనునది 'విపుము' అని యగునేమో తెలియదు.

(ఋ) 'ఇందము' (భార. విరా. V. 301); అనఁగా 'నే నిచ్చెదను. నీవు తీసికొనుము' అని యర్థము. ఈ రూపమునకు ధాతువేమో తెలియదు. వ్యవహారమున నేటికిని 'ఇంద' అని యున్నది. 'ఇదు' అను ద్రావిడ సర్వనామమునకు 'ఇందు' అను రూపాంతరము గలిగి దానిపై ప్రార్థనార్థమున వచ్చు అకారము చేరి 'ఇంద' అని యేర్పడియుండును. తక్కిన ముపర్ణాంత ప్రార్థనార్థకక్రియల పోలిక నీ రూపముమీఁదను ము-వర్ణము చేరియుండును.

(ౠ) నేటి వ్యవహారమున 'పంతులుగారు చెప్పమన్నారు, వినమన్నారు, తినమని చెప్పినారు; మొదలగు రీతిగ వ్యతిరేకార్థకోత్తమపురుష బహువచన క్రియలను ప్రార్థనార్థమున వాడుచున్నారు. ఇట్టి పలుకుబడి 'చెప్పవే, వినవే, తినరే' మొదలగు రూపముల సాదృశ్యమునఁ గలిగియుండును. వ్యవహారమున నీ రూపము లపరిహార్యములు.

(క) 'ఏమి చెప్పుమా, వాడింకా రాలేదు' అనునపుడు వక్త తన్నే, లేదా తన్నుఁగూడ, సంబోధించుకొనును.

(ఎ) దీర్ఘపూర్వ యువర్ణాంత ధాతువులపై గ్రంథములందు ప్రార్థనార్థమున నేకవచనమున 'ము' చేరును; కాని, వ్యవహారమున నేకవచనమున ధాతువుమీఁదనే ఇత్తు చేరును. చేరుచో పూర్వాచ్చునకు హ్రస్వమును యకారమునకు ద్విత్వమును గలుగును: 'యి' మీఁది యిత్తు లోపించుటయుఁ గలదు: ఏయు (ఎయ్, ఎయ్యి; వానికొక్క టెయ్యి): చేయు (చెయ్, చెయ్యి); తోయు (తొయ్, తొయ్యి); పోయు (పొయ్, పొయ్యి); మోయు (మొయ్, మొయ్యి).

'ఇచ్చు' ధాతువునకు వ్యవహారమున 'ఇయ్, ఇయ్యి' అని ప్రార్థనార్థక రూపములు గలవు.

వ్యతిరేక ప్రార్థనము.

(1) వ్యతిరేక ప్రార్థనార్థమున నేకవచనమున 'అకు (ము)' అని ధాతువు పైఁ జేరును: ఓడకుము (హరి. ఉ. III. 100); కినియకుము (భార. అను. I. 76); దురపిల్లకుము (భార. శల్య. II. 3 5); తెగంబాఱకు (భార. ఉ. III. 25); విప్పకుము (భాగ. VII. 159). ఇట్టిట్టని సొలవకు (భాస్క. అయో. 84). మొద.

(2) కమ్ము, తెమ్ము, పోమ్ము, రమ్ము లకు వరుసగ వ్యతిరేకార్థమున కాకుము, తేకుము, పోకుము, రాకుము, అని యగును. 'పోకుము' అనుటకు 'పోవకుము' అనియు రూపము గలదు. కాకుము (భార. శాం. VI. 227, 229). తేకుము (భార. భీ. III. 169). పోకుము. (భార. ద్రో. IV. 66. భాగ. III. 243). మొద.

(3) వెఱచు ధాతువునకు వ్యతిరేక ప్రార్థనమున 'వెఱవకుము' అనియే కాక 'వెఱకుము' అనియు నగును: (భాస్క. అర. II. 149).

(4) 'మఱచు' ధాతువునకు 'మఱవకుము' అని యగును. అందలి 'వ' లోపించి తత్పూర్వాచ్చు దీర్ఘమై 'మఱాకుము' (భార. ఉ. IV. 70; భాస్క. యు. 1767) అనురూపమును గలుగును. దీని సామ్యమున 'పంచాకు మయ్య, తోపించాకుమయ్య' మొదలగు గ్రామ్యములని కేతన వెక్కిరించిన రూపములును నొకవిధముగ సాధువు లగుచున్నవి.

(5) వ్యవహారమున 'చెప్పక!' 'చేయక!' మొదలగు రూపములు వ్యతిరేక ప్రార్థనార్థకైకవచనమున వినఁబడుచున్నవి.

ఉభయప్రార్థనార్థకము.

(1) సాధారణముగ ధాతువుపై 'దము' అనుదానిని జేర్చుటవలన నుభయప్రార్థనార్థక క్రియ లేర్పడును: ఆడుదము, పాడుదము, వీడుదము, కూడుదము (భాగ. VII. 248). తాఁకుదము (భార. శల్య. II. 44). మొద. వ్యవహారమున 'ఆడుదాము, పాడుదాము' అని 'ద' మీఁది యుత్తునకు దీర్ఘము కలుగును: చూ. ఉత్తరాంధ్రము.

(2) (i) చు వర్ణాంతధాతువుల కుభయప్రార్థనమునఁ బ్రాచీనకావ్యములందు చువర్ణలోపము కాఁగా, లుప్తశేషమువై 'తము' అనునది చేరుచుండెను: కడతము (భార. అర. VII. 44). చూతము (భార. విరా. II. 89). నిలుతము (భార. విరా. I. 156); నడతము (భార. అశ్వ. I. 152); పనుతము (భార. ద్రో. V. 198); మొద.

(ii) -ంచు, -ఇంచు, లంతమందుగల ధాతువులకు నుభయప్రార్థన మున చువర్ణమువూత్రము లోపించును. అనుస్వారము నిలుచును. దానిపై 'తము' చేరును: ఈసడింతము, ఉంకింతము, అలవరింతము, ఉంతము, దంతము, త్రుంతము, త్రెంతము, ముంతము, వంతము, నింతము, నొంతము, మొద.

కొన్ని -'ంచు' అంతమందుగల ధాతువులపై నీకార్యము కలుగునో కలుగదో తెలియదు: అంచు, ఇంచు, ఎంచు, కుంచు, కొంచు, నంచు, అను వానిపై 'దము' చేరును.

(iii) 'చ్చు' అంతమందుగల ధాతువుల కుభయప్రార్థనమున 'చ్చు' లోపించి, 'త్తము' అనునది చేరును: విత్తము, వ్రత్తము, ఇత్తము, చొత్తము (భాగ. VII. 249). చొత్తముగాక (భార. విరా. V. 7).—ఇట్లే, ఉచ్చు, క్రొచ్చు, చచ్చు, తెచ్చు, వచ్చు, విచ్చు, అను ధాతువులకును గలుగును.—ఎచ్చు, హెచ్చు, త్రచ్చు, ల కీకార్యము గలుగదు. వానిపై 'దము' చేరును. *. (i), (ii), లలోని యన్నిధాతువులమీఁదను నర్వాచీనకాలమున 'దము' చేరిన యుభయప్రార్థనార్థకరూపములు కాన్పించుచున్నవి.

(3) ను వర్ణాంతధాతువులగు అను, * ఉను, కను, కొను, తిను, విను, లపై నుభయప్రార్థనమున 'దము' చేరునపుడు 'ను' లోని యచ్చు లోపించును : అందము, ఉందము, కందము, కొందము, తిందము, విందము, అందము (భార. అను. V. 347); మొద.—చను, మను, లపై నీకార్యము గలుగదు.

(4) యు-వర్ణాంత ధాతువులపైఁ దొలుత 'దము' చేరుచుండెను. కాని, యర్వాచీనకావ్యములందు యు-వర్ణము లోపింపఁగా లుప్తశేషముపై 'తము' చేరుచుండుటయుఁ గాన్పించుచున్నది.

(5) ఉభయప్రార్థనార్థమున 'పోవు' ధాతువు వువర్ణము వైకల్పికముగ లోపింపఁగా లుప్తశేషముపై 'దము' చేరును. నన్నయ పోవుదము, పోదము, అను రెండు రూపములను వాడినాఁడు. తిక్కన 'పోవుదము' అను రూపమును వాడినట్లు కానరాదు. పోదము (భార. విరా. III. 123; IV. 69, 247; V. 220. ఉ. III. 209; ద్రో. I. 248; అశ్వ. I. 152; మా. I. 126).

పదము, పోదము, పద, పోద, అను రూపములును గాన్పించుచున్నవి. వీనికిని పోవుదము, పోదము లకును నర్థభేదము గలదు. ఇవి యేకవచనరూపములు; కేవల మధ్యమపురుష యోగమున వచ్చునవి. పోవుదము, పోదము లు బహువచనరూపములు. నీవును, నేనును గలిసి పోవుదమని యర్థము గలవి. పదము, పోదము, పద, పోదలకు, నీవు ముందఱపో, నేను (మేము) నీ (మీ) వెంట వచ్చెదను (ము), అని యర్థము. పదమూ...గోదావరీ. (భీమ.

III). ముల్లుదీసి కొట్టుడఁచిన చందమామయెఁ బదమా యెలదోఁటఁ జరింప కింటి కిన్. (మను. III.) పొదము (భార. విరా. IV. 30). పొదమా పరికింత మలరు పొదమాటునకున్ (అచ్చ. రా. అర.), పొదమిా స్యందనముఁగొనుచుఁ బురమునకధిపా (భాగ. X. II; పదము, పొదము, ల తుది మువర్ణమేకవచనమును దెలుపుటచేతనే 'వినుము, విను' అనునట్లు పద, పొద, రూపములును గలిగినవి. వీనిలో 'పొద' ప్రాచీనరూపము. పొదపొదము (భార. కర్ణ. II. 313) నేఁడు వ్యవహారమున నున్నదో లేదో తెలియదు. 'పద' నేఁడు సర్వత్ర వ్యవహారమున నున్నది. మువర్ణముతోఁడి రూపములు వ్యవహారమున లేవు. మువర్ణ మేకవచన బోధకము గావున, దానికి డుజ్వర్ణముతోఁడి బహువచన రూపములును గలిగినవి: పదండు (భాస్క. కిష్కి. 641); పొదండు (పా. సో. బసవ.); ఒండొరుమిాఱి పొదఁడు పొదఁడు (అచ్చ. రా. యు.)

ఉభయ ప్రార్థనార్థకమైన బహువచన 'ము' వర్ణకముగల రూపములకును మఱల డుజ్వర్ణకముతోఁడి రూపాంతరములు ప్రాచీనకవుల గ్రంథములందు, ముఖ్యముగ శివకవుల గ్రంథములందు కాన్పించుచున్నవి: వెదకుదండు (భాస్క. కి. 641); చెప్పుదండు (పా. సో. బస. పు. 149); చెఱుపుదండు (పా. సో. బస. పు. 174); పోదండు (పా. సో. బస. పు. 179); చూతండు (పా. సో. బస. పు. 215); ఇట్లే, పాల్కురికి సోమన తన పండితారాధ్యచరిత్రమున 'పడుదండు, ఉండుదండు, తీర్తండు' మొదలగు రూపములును బ్రయోగించెను. 'పదండు' అనుటకు 'పొదరు' అనియు నాతఁడు ప్రయోగించెను. 'ప్రాత వడ్డమాటలఁ దమ నేర్పుసూపుట' కర్వాచీనకవులును నిట్టి ప్రయోగములను జేసిరి.

(6) పదము, పొదము లు నేఁటి వ్యవహారమున లేవు; 'ఇందము' వ్యవహారమున 'ఇంద' అయినది; తక్కిన యుభయప్రార్థనార్థక రూపముల త, ద, వర్ణకముల యత్తునకు వ్యవహారమున దీర్ఘము కలుగును; స్తంభంబులోఁజూపరా చూతాము (ఒం. రఘు. శత. 104); ఇట్లే, చేదాము, పోదాము; వ్యవహారమున 'తెత్తాము, తెద్దాము; చేద్దాము, మొదలగు రూపవిశేషములును గలవు.

ప్రార్థనార్థకము: బహువచనము.

(1) ప్రార్థనార్థమున నేకవచనమునఁ బైని వివరించిన రూపముల తుది ము, మ్ము, వర్ణకముల స్థానమున డుజ్జును జేర్చుటవలన ప్రార్థనార్థక బహువచన రూపము లేర్పడును: ఉదా.

ఎట్టులైన నగుఁ డందాఁకఁ (భార. శల్య. II. 100); ఆఁగుఁడు (భార. ద్రో. V. 145); మాకుం గుడుమిం డిదె మీరు వ్రక్కఁగొనుఁడు (భార. ఉ.

I. 312); తాల్మినెడలకుండుఁడు (భార. మా. I. 137); సంతనకట్టుఁడు (భార. అర. VI. 200); మీరమ్మికొనుఁడు నేయువెలలకు (భార. అను. II. 265); కైకొనుఁడు (భార. భీ. III. 237); తీర్చికొనుఁడు తన తన వాహనములు (భార. విరా. V. 89); మనసువచ్చినన్ని దినములు నలుపుఁ డిచ్చోట (భార. విరా .I. 207); నాకుఁ జెప్పుఁడు (వరాహ. IV. 132). చెప్పుఁడటన్నఁ (సమీ. IV.4). తఱుముఁడు (భార. భీ. II. 150). సుయోధను చెఱ తలుఁగుండు (భార. అర. V. 409). పొదువుఁడు (భార. భీ. II. 372). విడువుఁడు (భార. అర. VI. 416). వీని వధించి రండు (భాగ. VII. 187);-పదఁడు (నిర్వ. VI. 92). పోదఁడు (భాగ. V. i. 983).- వేసరకుఁడు (హరి. పూ. V. 232); మొద.

(2) ప్రార్థనార్థక డుజ్వర్ణకము ము-వర్ణకమువలె సాధారణముగ లోపింపదు. ఆమ్రేడితము పరమగునపుడు మొదటి క్రియయందలి డుజ్జు వైకల్పికముగ లోపించును: విడు విడుఁడు (భాగ. VIII. 200). పద పదఁడు (నిర్వ. VII); మొద.

(3) 'తలఁగు' ధాతువు ప్రార్థనార్థక బహువచనరూపమగు 'తలఁడు అనియు నుండును: తలఁడు తలఁడు (భాగ. V. i. 1371); దీని కేకవచనమున 'తలము' అని యుండునేమో తెలియదు. 'తల ! తల ! ' అని యొక కవి యేకవచనమునఁ బ్రయోగించెను.

(4) వ్యవహారమున ప్రార్థనార్థక బహువచనమున ధాతువుపై 'అండి' అనునది చేరును: చెప్పండి, చేయండి ర (రా) ండి, పొ (పో) ండి, మొద. వ్యతిరేక ప్రార్థనమున వ్యతిరేక ప్రార్థనార్థకైకవచనమున వచ్చు 'ము' వర్ణక స్థానమున 'అండి' ని చేర్చుటవలన వ్యవహారమున వ్యతిరేకప్రార్థనార్థక క్రియ లేర్పడును: మఱవకండి, వదలకండి (రామతా. శత. 4).

సంప్రార్థనము: అత్యంతప్రార్థనము.

(1) సంప్రార్థనమునఁ జేరు ము, డుజ్జులపై నీ క్రింది వర్ణములు చేరుటవలన సంప్రార్థన రూపము లేర్పడును:

i. అ: చెపుమ (భార. అర. V. 115. VI. 293. విరా. I. 67. భీ. III. 214); చెప్పుమ (భార. అర. VI. 4); రమ్మ (భార. అర. V. 29); చెపుఁడ (భార. ద్రో. II. 254); మొద.

ii. ఆ: ఆరయుమా (భార. ఉ. III. 267); ఊహింపుమా (భార.అర. V. 57); ఎన్నుమా (భార. ఉ. III. 264); చూడుమా (భాస్క. యు.198); చెపుమా (భార. అర. V. 325; భార. విరా. I. 205; విరా. II. 233); చెప్పుమా (భార. అర. VI. 406. విరా. I. 44); తలఁపుమా (భార.

శాం. VI. 581). నిలువుమా (భార. సౌ. II. 92); నిశ్చయింపుమా (భార. ఆర. VII. 44. ఉ. III. 284); పొమ్మా (భార. విరా. V. 91); రమ్మా (భార. విరా. II. 89. ద్రో. V. 370); ఎఱింగియుండుఁడా (భాస్క. యు. 2361); ఊహింపుఁడా (భార. విరా. I. 231; భాగ. I. 291); చూడుఁడా (భాగ. VI. 112; హరి. పూ. IV. 33); చెపుఁడా (భార. విరా. I. 65; ఉ. IV. 271; భార. ద్రో. II. 237); చెప్పుఁడా (భార. ఉ. I. 154; భార. ద్రో. II. 260; భాస్క. యు. 2411); చేయుఁడా (భార. ఉ. IV. 90); విచారింపుఁడా (హరి. పూ. VIII. 63); మొద.

iii. ఇ: కొల్లగొనుఁడి, నమ్ముకొనుఁడి, నయమునుండి (రామతా. శత. 4); మొద.

iv. ఈ: అనుమీ (భార. ఆశ్ర. I. 123); ఉల్లంబుచ్చిపో నాడుమీ (భార ఉ. III. 97); ఎక్కింపుమీ (హరి. పూ. VI. 22); కనుగొనుమీ (భార. విరా. V. 182); కనుమీ (భార. ఆర. IV. 280); కాన్పుమీ (భార. ఉ. I. 365); కొనుమీ (భార. ఆర. V. 311); చాకుమీ (భాస్క. యు. 1752); చెపుమీ (భార. విరా. II. 72);- 'చుమ్మీ' కు 'చుము' అనురూపము వ్యస్తముగఁ గలుగదు; 'ఈ' చేరునపుడు 'మ్మ' ద్విత్వము వైకల్పికముగ లోపించును: చుమీ (భార. ఆర. V. 90; VI. 175. VII. 292; భార. విరా. I. 110, II. 287; భాస్క. యు. 2294;) చుమ్మీ (భార. ఆర. VI. 65; VII. 31; భార. విరా. I. 250; ఉ. II. 197); కలఁకఁ దక్కుమీ (భార. ఉ. III. 203); నిలుమీ (భార. ఉ. III. 24); పొందకుమీ (భార. ఆర. V. 434); మోసపోకుమీ (భార, ఆర. VII. 286); రక్షింపుమీ (భాస్క. కి. 321); విన్నవింపుమీ (భార. ఆశ్ర. I. 121);—అలుగకుఁడీ (భార. విరా. V. 123), ఇండీ (భార. ద్రో. II. 346); కనుఁడీ (భార. ఆర. IV. 355); 'చుండు' కు 'చుఁడు' అని వ్యస్తప్రయోగము లేదు; 'ఈ' చేరునప్పుడు 'చుఁడు' అని యగును: చుఁడీ (భార. విరా. I. 176); చుండీ (భార. భీ. I. 79; భార. ద్రో. I. 378; భార. శాం. VI. 330); చూడుఁడీ (భార. ఉ. I. 121); తెండీ (భార, విరా. IV. 47); దీవింపుఁడీ (భాగ. VII. 101); నోవకుఁడీ (భార. ఉ. I. 208); నందడిఁ బడకుఁడీ (భాగ. VII. 101); వినుఁడీ (భార. ఆర. IV. 355; భార. ద్రో. II. 277).

v. ఎ: (అ) 'ఎ' సాధారణముగ మధ్యమపురుష వ్యతిరేకార్థకైకవచన క్రియారూపముపైఁ జేరును; కరుణింపవె (భార. ఆర. VI. 282); తీర్పవె (భార. ఆర. VI. 29); వినవె (భార. ఆర IV. 274. 302); కావరె (భార. ఆర. VI. 343); మొద.

(ఆ) 'చూడుము, చుమ్ము' అనుటకు 'చూ' అనియు రూపము గలదు. (భార. అర. VII. 292; విరా. II. 312; ఉ. II. 76; భార. కర్ణ. III. 102; భార. భీ. III. 324); ఈ రూపముపై 'ఎ' చేరునప్పుడు 'వ' కార మాగమముగ వచ్చును; దానిపై 'ఎ' చేరును; చూవె; దీనికి 'చువ్వె' అనియు రూపము గలుగును (భార. అర. V. 5); మొద. 'చూవె' కు బహువచనరూపము 'చూరె' (భార. అశ్వ. II. 137, 148).

vi. ఏ: (అ) వ్యతిరేకార్థక మధ్యమపురు షైకవచనరూపములపై: ఈవే (భార. అర. VI. 280); ఉఱికింపవే (భార. విరా. I. 183); ఒనరింపవే (భార. అర. VII. 113); ఒసగవే (భార. శాం. III. 139); కావవే (భార. V. అర. 402; భాగ. VIII. 90); కైకొనవే (భార. అర. V. 150) చెప్పవే (భార. అర. IV. 262; భార. భీ. I. 214); చేయవే (భార. విరా. I. 21, 203); ఇచ్చివుచ్చవే (భాస్క. యు. 302; భార. అశ్వ. III. 3); పోవే (భార. ఉ. IV. 24); మెలుపవే (చెన్నమల్లు శత. 7); రావే (భాగ. VIII. 90; భాస్క. అర. II. 260), వినవే (భార. అర. V. 91; VI. 171); కృపసేయరే (భార. శాం. II. 70); తివరే (భాగ. I. 476); *తివు; వరింపరే (భార. అను. II. 16); విడిపింపరే (భార. అర. V. 17).

(ఆ) ఏక. చూడుము = చూ+వ్+ఏ = చూవే. బహు. చూరే (భార. అశ్వ. II. 132); 'చూవే' కు రూపాంతరము 'చువ్వే' (భార. శాం. IV. 68).

(ఇ) 'అగు' ధాతువు వ్యతిరేకార్థక తృతీయపురు షైకవచనరూపము 'కాదు'+ ఆ (ఏ) = 'కాదా (-దే); ఇవి ప్రశ్నార్థకరూపములు. వీనికి రూపాంతరము 'కదా (-దే); వీని తుదిదీర్ఘము హ్రస్వమయి 'కద' (దే) అనియగును: తండ్రీ నాకు ననుగ్రహింపఁగదె వైద్యంబు (మను. V.) ఈ రూపమున నున్న ప్రశ్నములు 'అవును' అను ప్రత్యుత్తరము నపేక్షించును. 'కదే' అనురూపమన్నంతక్రియలపైఁజేరి ప్రార్థనార్థకమగును. దయసేయఁ గదే (భాగ. X.) ప్రార్థనార్థమున'కదే' కు 'కదవే' యనియు రూపాంతరముగలదు. పురంబుఁజేర నింకెవ్విధిఁగాంతుఁ దెల్పఁ గదవే (మను. II).

(ఈ) వ్యతిరేక ప్రార్థనార్థమునవచ్చు 'అకుము' పై 'ఏ' చేరునపుడు ము వర్ణము మకారమునకు వకారాదేశమగును. అడ్డపడకువే (భార. శాం. III. 297); విడెముసేయవే, నను విడనాడకువే (క్షేత్రయపద).

vii. ఆ: వ్యతిరేక మధ్యమ పురుష క్రియపై: చెఱుకుఁబాపరా (భార. ఉ. II. 204).

viii. ఓ: వ్యతిరేక మధ్యమపురుష క్రియపై: ఓ యమునానది రావొ, తేవొ, తోయములు (హరి. ఉ. II.

ix. (అ) మధ్యమపురుషైకవచన వ్యతిరేక క్రియారూపముపై 'అన్న, అమ్మ, అయ్య' మొదలగు పదములుచేరి యత్యంత ప్రార్థనమును దెలుపును; అన్న, అమ్మ, అయ్య, ల తుది ద్విత్వమునకు లోపమును గలుగును:

ల్లవనా (భాస్క. అర.); చెల్లింపవనా (భార. మౌ. I. 123); పోవనా (భార. అను. I. 218); రావనా (భాస్క. యు. 2277; భార. మహా. I. 51); పోవన్న (భార. ఉ. III. 348); ఎఱింగింప వమ్మ (భాస్క. యు. 115); చేయవమ్మ (భార. అశ్వ. V. 67); మానకువమ్మ (భాగ. I. 7); పట్టరమ్మ (హరి. పూ. V. 202); -ఆర్పరయ్య (భార. అర. V. 121); ఆశ్రయింప వయ్య (భార. ఉ. II. 321); కావవయ్య (భార. ద్రో. III. 110); తలఁగ వయ్య (భార. అశ్వ, III. 170); పఱుపకుమయ్య (భార. అర. V. 134); పలుకవయ్య (భాగ. II. 41); పుట్టవయ్య (భార. భీ. II. 267); ప్రోవుమయ్య (వృషా. శత. 89); బ్రదుకవయ్య (భార. ఉ. III. 341); మనవయ్య (భార. అర. VI. 64); రావయ్య (భార. భీ. III. 268); ఈ వలదయ్య (భార. అను. II. 270); వినవయ్య (భార. విరా. II. 73); భాగ. IV. 741); అనుపరయ్య (భార. ఆశ్ర. I. 94); కావరయ్య (భాస్క. అర. 115); చనరయ్య (భార. అర. VI. 201); చేయరయ్య (భార. అను. I. 193); విడిపింపరయ్య (భాస్క. అర. 115); మొద. ప్రాచీనకావ్యములం దిట్లు వ్యతిరేకార్థక రూపములే ప్రార్థనార్థమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. అర్వాచీనకావ్యములందు ప్రార్థనార్థక ముదుఙ్ములమీఁద నాయా పదములు చేరియు రూపములు గాన్పించుచున్నవి.

(ఆ) వినఁగదయ్య (భార. అర. VI. 64); నీవకదయ్య (భార. అర. VI. 290); ఒంటిమైఁ జిక్కఁగదయ్య (భాస్క. కి. 355).

(ఇ) సాధారణ ప్రార్థనార్థక క్రియలపై: కావింపుమనా (భాస్క. అర. I. 115); ప్రోవుమయ్య (వృషా. శత. 89.)

x. ర, రా: (అ) వ్యతిరేకక్రియలపై: వినరా (భాగ. III. 656; సుమతి శతకమకుటము); వినర వేమ (వేమనశతకమకుటము); మొద.

(ఆ) 'ర'పై 'అన్న' మొదలగునవి చేయును: వలదురన్న (భార. ద్రో. V. 73); మొద.

(ఇ) తప్పునుమ్మర (భార. ద్రో. V. 324); చుమ్మర (భార. శాం. I. 39). మధ్యమపురుష తద్ధర్మార్థక క్రియలపై 'కాక, కాని' అను వానిని జేర్చియు సంప్రార్థనార్థమును దెలుపుటగలదు: అవధరింతురు గాక (భాస్క. యు. 175); పోదురుగాక (భార. ద్రో. II. 298); వత్తురుగాక (భాస్క. యు. 287); సత్కారంబుఁ గైకొనిపోవుదురుగాని (భార. అర. VI. 159).

VI. వ్యతిరేకార్థము.

'-అ' అనునది తెనుఁగున వ్యతిరేకార్థబోధకముగ నున్నది. దీనికిని సంస్కృతమందలి 'న' స్థానమున నఞ్-సమాసములందు పూర్వావయవముగఁ జేరు 'అ'కారమునకును నర్థసామ్య మున్నను నా రెండిటికిని సంబంధములేదని కాల్డువెల్లభిప్రాయ పడినాఁడు. సంస్కృతమున క్రియల నఞర్థముఁ దెలుపుటకు 'న' అను నవ్యయమును బ్రత్యేకముగఁ గ్రియలతోఁ జేర్చి చెప్పుదురు. ఈ 'న' వర్ణము వ్యస్తముగ నిలిచియుండును; దానిని గ్రియకు దగ్గఱగ నుంచ వలె నను నియమము లేదు. తెనుఁగున వ్యతిరేకార్థ బోధకమగు 'అ' వర్ణము క్రియారూపములందు ధాతువులమీఁదఁ జేరఁగా దానిపై సర్వనామబోధక ప్రత్యయములు చేరి, యట్లేర్పడిన క్రియారూప మఖండముగ నిలుచును. సంస్కృతమునందలి వ్యతిరేకార్థబోధక రూపములకును ద్రావిడభాషలయందలి రూపములకును నిట్టి భేద మున్నను సంస్కృతముతో సంబంధించిన కొన్ని యాధునికార్య భాషలయందు ద్రావిడభాషలయందువలెనే నఞర్థకచిహ్నము లగు 'అ', 'న' అనునవి క్రియారూపములందుచేరి, వానినుండి వేఱుచేయరాక యున్నవి. సింధీభాషయందును, నేపాలదేశభాషయగు ఖాస్-కురాభాష యందును నిట్లున్నదని లింగ్విస్టిక్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియాలో తెలుపఁబడినది. ఈ రెండు భాషలును పైశాచీభాషా లక్షణములను గలిగియున్నవి. ప్రాకృత లాక్షణికు లీ భాషలు మాట్లాడఁబడు ప్రదేశములు పిశాచజనాక్రాంతములని తెలిపియున్నారు.

ఈ క్రింద తెనుఁగునందలి వివిధములగు వ్యతిరేకార్థక రూపములు వివరింపఁ బడుచున్నవి:—

(1) వ్యతిరేక భావార్థకము.

i. వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపములపై భావార్థక క్రియాజన్యవిశేష్యములఁ జేర్చుట:—చేయకుండుట, చెప్పకుండుట, మొద.

ii. ధాతువుపై వ్యతిరేకార్థక 'అ' వర్ణమును, దానిపై 'ఇమనిచ్' ప్రత్యయముతో సంబంధించిన భావార్థబోధక 'మి' వర్ణమును జేర్చుట: ఏమిని జేయనీమి (భార. ఉ. II. 13); వినమిభావించి (భార. విరా. II. 44); వినీవినమిన్ (జైమి. భా. IV. 116); మొద.

(2) వ్యతిరేక క్త్వార్థకము.

i. ధాతువుపై వ్యతిరేకార్థబోధకవర్ణమును దానిపై "క" వర్ణమును జేర్చుటవలన వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపము లేర్పడును:—అదరక (నిర్వ. VI. 6). అనక (భార. విరా. I. 254); మొద.

ii. 'చు', 'ఇంచు' వర్ణము లంతమందుగల కొన్ని ధాతువులపై 'వ్యతిరేకార్థక 'అ'వర్ణము చేరునపుడు చకారమునకు పకార మాదేశమగును. అనుమానింపక (భార. ఉ. IV. 247); ఉనుపక (భార. ద్రో. II. 105); ఓహటింపక (భార. ద్రో. III. 45); కారింపక (భార. ఉ. I. 314); డింపక (భార. విరా. I. 95, 104); తొడరుపక (భార. విరా. I. 127); సైఁపక (భార. విరా. V. 105); సైరింపక (భార. ద్రో. IV. 279); మొద.

iii. కొన్ని చువర్ణాంతధాతువులపై వ్యతిరేకార్థ కావర్ణము చేరునపుడు చకారమునకు వకార మాదేశమగును. ఓర్వక (భాగ. VI. 276); వెఱచఱవక (భార. ద్రో. I. 266);— చొలవక (భార. సౌ. II. 69), ఇది 'చొలయు' ధాతువునకుఁగాక 'చొలచు' అను నష్టధాతువునకు వ్యతిరేకక్త్వార్థక రూపము. నేర్చు, నేర్వక; మొద.

iv. 'చ్చు' అంతమందుగల ధాతువుల వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపములు వివిధములుగ నుండును:

(1) ఇచ్చు—ఇవ్వక, ఈయక, ఈక. (భా. విరా. I. 132; ఉ. IV. 378; ద్రో. V. 275; అశ్వ. I. 173; భాస్క. యు. 270, 2245); మొద. నేటివ్యవహారమున 'ఈక' పామరజన వ్యవహారమునఁగలదు. 'ఇవ్వక' అనునది యుత్తమజనవ్యవహారమునఁ గలదు.

'ఇయ్యక' అనియు వ్యవహారమునఁ గలదు; ఇది గ్రంథములందు కానరాలేదు.

(2) గ్రు (క్రు?)చ్చు- గ్రువ్వక (ప్రాచీనము), గ్రు (గు)చ్చక (ఆధునికము); (3) క్రొచ్చు- వ్యతిరేక క్త్వార్థక రూపము? (4) చచ్చు- చావక (భార. శాం. I. 213); చాక (భాస్క. అర. II. 138); (5) చొచ్చు- చొరక; చొచ్చు ధాతువునుండి పుట్టిన కొన్ని రూపములు నేటి వ్యవహారమున నున్నను 'చొరక' అనునది నిత్యవ్యవహారమునుండి లోపించినది. 'నీరు చొరక లోతు తెలియదు, మొదలగు సామెతల మూలమున మాత్ర మది యింకను వ్యవహారమునఁ గొలఁదిగ నిలిచియున్నది. (6) త్రచ్చు - త్రవ్వక; ఈ రూపము 'త్రవ్వు' నుండి పుట్టినదని యైనను జెప్పవచ్చును. (7) తెచ్చు- తేక (చనుదేక తక్కినన్ - భార. భీ. I. 157); (8) నచ్చు - నచ్చక (9) నొచ్చు- నొవ్వక, నోవక, నోక (10) ప్రుచ్చు—ప్రువ్వక (ప్రాచీనము); పుచ్చు=ప్రుచ్చు—పుచ్చక (ఆధునికము); పుచ్చు = పంపు—పుచ్చక; (11) మెచ్చు—మెచ్చక (12) వచ్చు—రాక (నిర్వ. VIII. 24; భాగ. VII. 72); మొద. 'వర్' ద్రావిడ ధాతువు. * 'వరాక' పూర్వద్రావిడ వ్య. క్త్వా.

VI. వ్యతిరేకార్థము.

'-అ' అనునది తెనుఁగున వ్యతిరేకార్థబోధకముగ నున్నది. దీనికిని సంస్కృతమందలి 'న' స్థానమున నఞ్-సమాసములందు పూర్వావయముగఁ జేరు 'అ'కారమునకును నర్థసామ్య మున్నను నా రెండిటికిని సంబంధములేదని కాల్డువెల్లభిప్రాయ పడినాఁడు. సంస్కృతమున క్రియల నఞర్థముఁ దెలుపుటకు 'న' అను నవ్యయమును బ్రత్యేకముగఁ గ్రియలతోఁ జేర్చి చెప్పుదురు. ఈ 'న' వర్ణము వ్యస్తముగ నిలిచియుండును; దానిని గ్రియకు దగ్గఱగ నుంచ వలె నను నియమము లేదు. తెనుఁగున వ్యతిరేకార్థ బోధకమగు 'అ' వర్ణము క్రియారూపములందు ధాతువులమీఁదఁ జేరఁగా దానిపై సర్వనామబోధక ప్రత్యయములు చేరి, యట్లేర్పడిన క్రియారూప మఖండముగ నిలుచును. సంస్కృతమునందలి వ్యతిరేకార్థబోధక రూపములకును ద్రావిడభాషలయందలి రూపములకును నిట్టి భేద మున్నను సంస్కృతముతో సంబంధించిన కొన్ని యాధునికార్య భాషలయందు ద్రావిడభాషలయందువలెనే నఞర్థకచిహ్నము లగు 'అ', 'న' అనునవి క్రియారూపములందు చేరి, వానినుండి వేఱుచేయరాక యున్నవి. సింధీభాషయందును, నేపాలదేశభాషయగు ఖాస్-కురాభాష యందును నిట్లున్నదని లింగ్విస్టిక్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియాలో తెలుపఁబడినది. ఈ రెండు భాషలును పైశాచీభాషా లక్షణములను గలిగియున్నవి. ప్రాకృత లాక్షణికు లీ భాషలు మాట్లాడఁబడు ప్రదేశములు పిశాచజనాక్రాంతములని తెలిపియున్నారు.

ఈ క్రింద తెనుఁగునందలి వివిధములగు వ్యతిరేకార్థక రూపములు వివరింపఁ బడుచున్నవి:—

(1) వ్యతిరేక భావార్థకము.

i. వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపములపై భావార్థక క్రియాజన్యవిశేష్యములఁ జేర్చుట:—చేయకుండుట, చెప్పకుండుట, మొద.

ii. ధాతువుపై వ్యతిరేకార్థక 'అ' వర్ణమును, దానిపై 'ఇమనిచ్' ప్రత్యయముతో సంబంధించిన భావార్థబోధక 'మి' వర్ణమును జేర్చుట: ఏమిని జేయనీమి (భార. ఉ. II. 18); వినమిభావించి (భార. విరా. II. 44); వినీవినమిన్ (జైమి. భా. IV. 116); మొద.

(2) వ్యతిరేక క్త్వార్థకము.

i. ధాతువుపై వ్యతిరేకార్థబోధకవర్ణమును దానిపై "క" వర్ణమును జేర్చుటవలన వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపము లేర్పడును:—అదరక (నిర్వ. VI. 6), అనక (భార. విరా. I. 254); మొద.

ii. 'చు', 'ఇంచు' వర్ణము లంతమందుగల కొన్ని ధాతువులపై 'వ్యతిరేకార్థక 'అ'వర్ణము చేరునపుడు చకారమునకు పకార మాదేశమగును. అనుమానింపక (భార. ఉ. IV. 247); ఉనుపక (భార. ద్రో. II. 105); ఓహటింపక (భార. ద్రో. III. 45); కారింపక (భార. ఉ. I. 314); డింపక (భార. విరా. I. 95, 104); తోడరుపక (భార. విరా. I. 127); సైరింపక (భార. విరా. V. 105); సైరింపక (భార. ద్రో. IV. 279); మొద.

iii. కొన్ని చువర్ణాంతధాతువులపై వ్యతిరేకార్థ కావర్ణము చేరునపుడు చకారమునకు వకార మాదేశమగును. ఓర్వక (భాగ. VI. 276); వెఱచఱవక (భార. ద్రో. I. 266);— చొలవక (భార. సౌ. II. 69), ఇది 'చొలయు' ధాతువునకుఁగాక 'చొలచు' అను నష్టధాతువునకు వ్యతిరేకక్త్వార్థక రూపము. నేర్చు, నేర్వక; మొద.

iv. 'చ్చు' అంతమందుగల ధాతువుల వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపములు వివిధములుగ నుండును:

(1) ఇచ్చు—ఇవ్వక, ఈయక, ఈక. (భా. విరా. I. 132; ఉ. IV. 378; ద్రో. V. 275; అశ్వ. I. 173; భాస్క. యు. 270, 2245); మొద. నేటివ్యవహారమున 'ఈక' పామరజన వ్యవహారమునఁగలదు. 'ఇవ్వక' అనునది యుత్తమజనవ్యవహారమునఁ గలదు.

'ఇయ్యక' అనియు వ్యవహారమునఁ గలదు; ఇది గ్రంథములందు కానరాలేదు.

(2) గ్రు (క్రు?)చ్చు- గ్రువ్వక (ప్రాచీనము), గ్రు (గు)చ్చక (ఆధునికము); (3) క్రొచ్చు- వ్యతిరేక క్త్వార్థక రూపము? (4) చచ్చు- చావక (భార. శాం. I. 213); చాక (భాస్క. అర. II. 138); (5) చొచ్చు- చొరక; చొచ్చు ధాతువునుండి పుట్టిన కొన్ని రూపములు నేటి వ్యవహారమున నున్నను 'చొరక' అనునది నిత్యవ్యవహారమునుండి లోపించినది. 'నీరు చొరక లోతు తెలియదు, మొదలగు సామెతల మూలమున మాత్ర మది యింకను వ్యవహారమునఁ గొలఁదిగ నిలిచియున్నది. (6) త్రచ్చు - త్రవ్వక; ఈ రూపము 'త్రవ్వు' నుండి పుట్టినదని యైనను జెప్పవచ్చును. (7) తెచ్చు- తేక (చనుదేక తక్కినక - భార. భీ. I. 157); (8) నచ్చు - నచ్చక (9) నొచ్చు- నొవ్వక, నోవక, నోక (10) ప్రుచ్చు—ప్రువ్వక (ప్రాచీనము); పుచ్చు=ప్రుచ్చు—పుచ్చక (ఆధునికము); పుచ్చు = పంపు— పుచ్చక; (11) మెచ్చు—మెచ్చక (12) వచ్చు—రాక (నిర్వ. VIII. 24; భాగ. VII. 72); మొద. 'వర్' ద్రావిడ ధాతువు. * 'వరాక' పూర్వద్రావిడ వ్య. క్త్వా.

రూపము; ఊఁత మొదటి యచ్చుమీఁదనుండి రెండవ యచ్చుమీఁదికి మార్పు; ఆద్యక్షర లోపము. (13) ప్రచ్చు—ప్రచ్చక, (14) విచ్చు-విచ్చక, (వివ్వక?).

v. కొన్ని ధాతువుల వ్య. క్త్వా. రూపములు:—

(1) అగు—కాక (భార. అర. VI. 72; VII. 9; విరా. I. 197); మొద. 'అగు'కు ద్రావిడ వ్య. క్త్వా. రూపము *అగాక; ఊఁత మొదటి యచ్చుమీఁదనుండి రెండవ యచ్చుమీఁదికి మార్పు; ఆద్యక్షర లోపము— 'కాక'కు వివిధార్థములు: ఓర్చిన మఱికాక = ఓర్చుకున్న యెడల (భార. అర. VI. 72); కాక = వికల్పమున (భార. అర. VII. 9); కాక = కాని (భార. విరా. I. 215); ఉరవడికిం గాక = తాళలేక, నిలువలేక (భార. ద్రో. I. 387); అదియునుం గాక (మఱి యొకటి కూడ, భార. ద్రో. IV. 38); కడవం గాక = కడవఁజాలక (భార. కర్ణ. II. 68); మందుగాక = మందువుగాని (భార. శల్య. II. 52); కాక = కానీ (నిర్వ. VI. 85);—ఇట్లు సందర్భమును బట్టి 'కాక' కర్థములు మాఱుచుండును.

(2) *ఇల్, *ఇలు—నష్టధాతువు; ద్రావిడ వ్య. క్త్వా. రూపము. *ఇలాక * ఊఁత మొదటి యచ్చుమీఁదనుండి రెండవ యచ్చు మీఁదికి మార్పు; ఆద్యచ్చునకు వ్యత్యయము. అ + ఇ = ఏ; లేక (భార. అర. IV. 337; VI. 95; విరా. II. 128);—'లేక' వికల్పార్థకమును నగును: వాఁడు పోనైనను పోవును, లేక యుండనైననుండును; మొద. ఇట్టి యర్థ విశేషములను వ్యవహారము వలనఁ దెలిసికొనవలెను. '-*ఇల్, *ఇలు' అను ధాతువు వ్యతిరేకార్థము గలదని యందురు; కాని, యట్లనుట పొరబాటు; దానికి 'ఉండు, కలుగు' అనియే యర్థము. తక్కిన ధాతువుల మీఁదవలె దీనిమీఁదను వ్యతిరేకార్థమున 'అ' వర్ణము చేరును. కన్నడమున 'ఇల్ల'=లేదు. లేఁడు, లేవు, లేరు, లేను, లేము—అను రూపమునందును తుది'అ'కారమే వ్యతిరేకార్థమును దెలుపునది. 'ఇల్లు' = గృహము అను పదము 'ఇల్' = ఉండు అను ధాతువు నుండియే కలిగినది. దానికి 'ఉనికి (పట్టు)' అని యర్థము.

(3) కొను—కొనక (భాస్క. యు. 1794); కోక (భాస్క. యు. 7767); 'న' వర్ణ లోపము పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘము.

(4) అను—అనక. ఊఁత మొదటి యచ్చుమీఁద నుండి రెండవ యచ్చుమీఁదికి మార్పు. మొదటి యచ్చునకు వర్ణ వ్యత్యయము. అ + అ = ఆ; నాక (భార. విరా. I. 135. II. 210); మొద.

(5) కను—కనక. ప్రథమాచ్చునకు దీర్ఘము, 'కానక' (భార. అర. VII. 397. హరి. పూ. I. 15); మొద.

(6) దున్ను, రూ. దును—దునక (భార. శాం. II. 290). కాని, ఎన్ను—ఎనక. తన్ను— తనక, అను రూపములు లేవు.

(7) పోవు—పోవక (భార. విరా. II. 228.), పోక (భార. విరా. IV. 64. ఉ. III. 60, 107. IV. 223.) నేర్చు—నేర్వక, నేరక; మొద;

(8) కడచు—కడవక; 'వ' లోపము, పూర్వాచ్చునకు దీర్ఘము 'కడాక' (భాస్క. యు. 52, 136.); 'కడక' అని పామరజనవ్యవహారము మొద. ఇట్లే, గెలక, పిలక, నిలక, మొద.

ఇట్లే, 'మఱాక' మొద. మఱాక, *వెఱాక, *ఏమఱాక, మొదలగు రూపముల దీర్ఘము హ్రస్వమగును: వెఱక (సమీ. III. 118); మొద.

(9) వారక, ఊరక, మిన్నక మొదలగు నవ్యయములు *వారు, *ఊరు, *మిన్ను మొదలగు నష్టధాతువులనుండి పుట్టి యుండవలెను.

(10) ఒకప్పుడు వ్య.క్త్వా. రూపములను విశేష్యవిభక్తులకు మాఱుగను (నేగకనుందరవేగుటకు ముందర, భాగ. x. i. 955), విశేషణములుగను (కానరాక పగిది, నిర్వ. VIII. 24); రాజ్యము పాలులేక తీఱు=లేకుండు (ఉ. III. 102), వాడవచ్చును.

(11) వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపము లొకప్పుడు ద్రుతాంతములు కూడ నగును. ఆధారములేకను (భార. ఆది. IV. ఊఱడకన్ దిగిచి, ఏమఱకన్ సర్వ కాలము (భద్రా. రామ శత. 8);—వ్యవహారమున ఊరకే, ఊరకనే; లేకే, లేకనే, మొద.

(3) వ్యతిరేకార్థక ధాతుజ విశేషణములు.

(1) ధాతువుపై వ్యతిరేకార్థక చిహ్నమగు 'అ'వర్ణమును, దానిపై విశేషణత్వబోధక 'ఇ'వర్ణమును జేర్చుటవలన తెనుఁగున వ్యతిరేకార్థక ధాతుజ విశేషణము లేర్పడును. ఇవర్ణముచేరునపుడు వ్యతిరేకార్థ కావర్ణముపై 'న్' ఆగమముగా వచ్చును. ఆ పోవని (భాగ. X. II. 485); ఎఱుఁగని (భార. ఆశ్వ. I. 143); పెట్టనికోట, కట్టనియిల్లు (మానసబో. శత. 14.) మొద.

(2) కొన్ని 'చు' వర్ణాంతధాతువులపై వ్యతిరేకార్థ కావర్ణము చేరున పుడు చకారమునకు వైకల్పికముగ పకారాదేశమగును. అడఁచ(ప)ని, తాఁచ(ప)ని, దాఁచ(ప)ని, మలఁచ(ప)ని, తోఁచ(ప)ని, ఈసడించ (ంప)ని, చిగుర్చ (ర్ప)ని, మొద.

(3) కొన్ని చువర్ణాంత ధాతువులకు వ్యతిరేకార్థ కావర్ణము చేరునపుడు చకారమునకు బహుళముగ వకారమగును. పూవనికావని తరువులు (భాస్క. కి. 726, ఆధునికరూపము 'పూయని కాయని'). వార్వని (కాశీ. V. 214);

(ఆధు; వార్చని), వేల్వని (ఆధు; వేల్చని); త్రోవని (ప్రాచీ); త్రోయని (ఆధు); అఱవని, కఱవని, కడవని, త్రోవవి, తిగువని, తివ్వని; ఏమఱచు, వెఱచు, మొదలగుధాతువుల చువర్ణము లోపించును. ఏమఱని, వెఱని (సమీ. II. 183); నేర్చు—నేరని (విక్ర. II. 179), గెలని.

(4) 'చ్చు' అంతమందు గల ధాతువుల వ్యతిరేకార్థక ధాతుజ విశేషణములు: అచ్చని,

ఇచ్చు—ఈయని, ఈని (ప్రాచీ.) ఇవ్వని (అర్వా.); ఇయ్యని (ఆధు); క్రుచ్చు—క్రువ్వని (ప్రాచీ.), క్రుచ్చని (అర్వా).

క్రొచ్చు—క్రొవ్వని (ప్రా). క్రొచ్చని (అర్వా.), చచ్చు— చావని (భాగ. VII. 214); చాని (ప్రాచీ.); చొచ్చు— చొరని (ప్రాచీ.) నేఁడిది వ్యవహారమున లేదు (భార. ఉ. II. 283); తెచ్చు—తేరని (ప్రాచీ. భార. విరా. I. 245), తేని; త్రచ్చు— త్రవ్వని; లేక, త్రవ్వు-త్రవ్వని; నచ్చు-నచ్చని; నొచ్చు-నొవ్వని, నోని; ప్రుచ్చు-ప్రువ్వని; పుచ్చు=ప్రుచ్చు-పుచ్చని; పుచ్చు=పంపు—పుచ్చని; మెచ్చు—మెచ్చని;వచ్చు(*వర్; ద్రావిడము:వరాని; ఊఁత మొదటి యచ్చుమీఁదనుండి రెండవయచ్చుమీఁదికి మార్పు, ఆద్యక్షర లోపము. రాని;—'రాని'కి సందర్భమునుబట్టి యర్థవిశేషములు గలుగు చుండును. చనరాని తటము = పోవుటకుఁగష్టమైన (భార.ఉ. II. 277); ప్రవేశింపరాని బంధురవ్యూహంబు=వీలులేని (భార.ద్రో.II. 296); వారొక్కొక్కరుండు గెలువరాని యట్టి జెట్టిజోదులు= సాధ్యముకాని (భార. ద్రో. II. 304.) చేయక పోవరానిది=తప్పనిది (భార. శాం. I. 154); ఎన్నరాని బన్నంబులు= శక్యముకాని (దశకు. VII. 111); గాలికిం దూరరాని యీరంబు=ఎడములేని (నైష. VII. 141); విడువరాని= విడువమనను పుట్టని (భాగ. I. 79); భటులకు రారాని లంక=చేరసాధ్యముగాని (భాస్క. యు. 201); పోరానిచుట్టము= విడువరాని, మిక్కిలి ప్రియమైన, దగ్గఱచుట్టము (హరి. పూ. VI. 124; ఉ. IV. 112); ఇట్లే యితర ప్రయోగములను బట్టియు వ్యవహారమును బట్టియుఁ దెలియవలెను.— వ్రచ్చు—వ్రచ్చని (వ్రవ్వని ?); మొద.

(5) * ఒవ్వు-ఒవ్వనివారలు (భార. ఆర. VI. 16; భీ. II. 11); కను= *కాను—కానని (భార. విరా. II. 118); * వారు-వారని (భార. శాం. VI. 242); అగు—ద్రావిడము= అగాని; ఊఁత మొదటి యచ్చుమీఁదనుండి రెండవ యచ్చుమీఁదికి మార్పు, ఆద్యక్షరలోపము; పదాదిని సరళమునకుఁ బరుషాదేశము.—కాని— (i) దీనికి సందర్భమునుబట్టి యర్థభేదములు గలుగు చుండును. ఇట్టి చెడ్డపనులు నాకుఁ గానివేరివి=నాపేరికిఁ దగనివి (భార. ఆర.V. 302); పదిలంబుకాని గుఱ్ఱంబులు = లొంగని (భార. విరా. IV. 96); కాని

తెరువు=తగని (భార. విరా. II. 73); కానితెఱఁగు=ధర్మముకాని (భార.ఉ. II. 158); వినఁజవికాని పలుకులు=కూర్పని (భార. ఉ. III. 325. భీ. II. 282); చవికానియిందులకు (మను. III. 94); కానివాఁడు= అడ్డగింప శక్యముకాని వాఁడు (భార. ద్రో. III. 168); నేఁడు 'కానివాఁడు'= సమర్థుఁడు, దుష్టుఁడు; కానివారు= అసమర్థులు (భార. ద్రో. V. 105); కాని చనవు=కూడని, తగని (భార.కర్ణ. II. 271); పడఁగాని యిడుమ=అనుభవింప సాధ్యముకాని (భార. శల్య.II. 366); పడరానియిడుమ యనియు ననవచ్చును; కానికాలము=చెడ్డ, సరిగ జీవింప వీలులేనికాలము (భార. శాం. I. 185); వినఁగాని మాటలు=విని సహింపరాని (భాస్క. సుం. 222); కాని తలఁపు= ధర్మముకాని (భాస్క. యు. 1737); పలుకఁగానిపలుకులు=కూడని (హరి. పూ. VIII. 152); కానుకు గవ్వకైనఁ గొఱగాని=పనికిరాని, విలువచేయని (రామరాఘవ శత. 48); ii. 'కాని' అను రూపము 'తప్ప' అను నర్థమున నవ్యయమగును. పసులఁగాచి కాని బ్రదుక (భార. విరా. I. 285), పొద్దు గ్రుంకినమఱికాని పోవఁడొక్క క్రీడి; బలమునెల్లను దెగటాఱఁబఱపికాని తక్కఁడు (భార. విరా. V. 63); నిల్చినం గాని (భార. ఉ. II. 137); ఇట్లే (భార. ఉ. I. 169. శల్య. II. 281; శాంతి. II. 348. V. 626. VI. 29. అను. I. 113. III. 292). మొద.— (iii) 'కాని' వికల్పార్థకమగును. చెప్పెఁగాని (భార. అశ్వ. III. 130); (iv)'కాని' అవధారణార్థమున; వారలచేటగుఁగాని (భార. ఉ. III. 273);- (vi). 'కాని' పూర్వకథితార్థమునకు వ్యతిరేకార్థమును దెలుపును. చూడఁ జిన్నవాఁడు గాని యలంతులం బోయెడువాఁడుగాఁడు (భా. ద్రో. II. 104); ధీరులై పరగిరకాని (భార. ద్రో. II. 152); (vii) క్త్వార్థకముపైఁజేరి 'కాని' వ్యతిరేకక్త్వార్థబోధకమగును. ఆచరించికాని కుడువను (భార. శాం. I. 326);—ఇట్లే యాయాయర్థములను బ్రయోగములను బట్టియు వ్యవహారమును బట్టియుఁ దెలిసికొనవలెను.—

పోవు—పోవని, పోని (భార. భీ. II. 56. శల్య. II. 386. భాగ. III. 681.) మొద.

* ఇల్, * ఇలు—*ఇలని=లేని. మగఁడులేని మగువమాడ్కి (భార భీ. I. 62); పొనుగులేని శిఖ (భార. శాం. V. 95); ఒచ్చెములేని మచ్చిక (వృషా. శత. 105). లేఁగలేనిలేఁగటికుత్తి (భాగ. I. 395).

వ్యతిరేకార్థకక్రియలు.

I. వ్యతిరేకార్థక క్రియలకుఁ గాలభేదములేదు. అవి తద్ధర్మకాల సూచకము లనియే చెప్పవలెను. ఇవి ధాతువుపై వ్యతిరేకార్థక 'అ' వర్ణమును దానిపైఁ దత్తత్పురుషవచనబోధక ప్రత్యయములును జేరుటవలన నేర్పడును:

(1) ఉత్తమ పురుషము : ఏకవచనము : ఇడను (భార. విరా. II. 154); ఊడ్వను (భార. ద్రో. II. 130); ఎఱుఁగను (భార. శాం. IV. 396); ఏలను (భార. విరా. I. 67); ఓపను (భార. శల్య. II. 74); ఓర్వను (భార. విరా. I. 148); కొనను (భార. భీ. III. 170); గెల్వను (భార. విరా. V. 284); చంపను (భార. ఉ. IV. 270); చాలను (భార. విరా. IV. 59); చేయను (భార. ఉ. III. 305); తేను (భాస్క. యు. 126); నేరను (భార. ఆర. IV. 364); పడను (భార. శల్య. II. 13); పుచ్చను (భార. ద్రో. II. 255); పోను (భార. ఆర. V. 13); పోవను (హరి. పూ. III. 44); మొద.

బహువచనము : చూడము (భార. ద్రో. III. 117); పడయము (భార. ఉ. III. 117); ఓపము (భార. భీ. II. 282); కానము (భార. ఆర. VII. 18); పడము (భార. ఆర. VI. 29).

(2) మధ్యమ పురుషము : ఏకవచనము : ఏమిర పనులని యార్వవు (భార. కర్ణ. III. 221); ఎఱుఁగవు (భార. శాం. IV. 397); చేయవు (భార. ఆర. VII. 421); వినవు (భార. ఆర. VII. 296); (మెయి) కానవు (హరి. పూ. I. 131;) లేవు (భాగ. VII. 152); తలఁపవు (భార. విరా. II. 49); పడవు (భార. విరా. I. 278); చూరవు (భార. ఉ. II. 280); (చను) దేవు (భార. విరా. I. 186); తెప్పిఱవు (భార. ద్రో. III. 160); ఏదవు (నిర్వ. I. 43); వాడవు, ఎండవు (భాస్క. ఆర. II. 418).

వ్యతిరేకార్థక మధ్యమపురుష క్రియారూపములు మహన్మహతీవాచక ప్రథమపురుష బహువచన రూపములవలెనే యుండును.

(3) ప్రథమపురుషము : మహద్వాచకము : ఏకవచనము : ఈఁడు' కాఁడు, రాఁడు, లేఁడు (భాగ. I. 283); ఓడఁడు (భార. విరా. V. 338); కందఁడు (భాగ. VIII. 245); వినఁడు, కానఁడు (భార. ఉ. II. 14); కాయఁడు (భాస్క. సుం. 217); కావఁడు (భార. అను. III. 338); కొనఁడు (భార. ద్రో. III. 298); క్రుంకఁడు (భార. విరా. II. 312); చాలఁడు (భార. విరా. I. 152); చిక్కఁడు (భాగ. I. 101); చేయఁడు (భార. ఉ. IV. 242); డాయఁడు = డయ్యఁడు (భాగ. VII. 153); తప్పఁడు (భాస్క. కి. 485); తివియఁడు (భార. ఉ. IV. 226); తేఁడు (భార. విరా. II. 330); పన్నింపఁడు (భాగ. VIII. 96); పఱుపఁడు (హరి. పూ. V. 177); పొందఁడు (భార. శాం. VI. 320); పోవఁడు (భార. విరా. V. 63); పోఁడు (భార. విరా. II. 54); పోలఁడు (భార. ఉ. II. 160); శపింపఁడు (భార. ఆర. V. 19); మొద.

మహన్మహతీ వాచకము : బహువచనము : **చాలరు** (భార. ఉ. III. 335); **పట్టరు** (భార. విరా. I. 186); మొద.

అమహద్వాచకము : ఏకవచనము : **ఆడదు, కూడదు, పాడదు, వీడదు** (రామప్రభో శత. 89); ఒలయదు (భార. కర్ణ. III. 89); ఒసగదు (సిం. నార. శత. 74); ఓర్వదు (భార. విరా. I. 103); కలుగదు (భార. ఆర. VI. 82); కానదు (భార. ద్రో. IV. 50); కుడువదు (భార. విరా. II. 234); కొల్పదు (భార. విరా. I. 197); చొరదు (భార. విరా. I. 160); తడవదు (భాగ. I. 25); తేదు (భార. శాం. VI. 182); పోవదు (భార. ఆర. IV. 266); పోదు (భార. ఉ. III. 123); రాదు, లేదు (భార. ఉ. III. 378); ప్రువ్వదు (భాగ. VII. 12); మొలవదు (భార. విరా. III. 95).

మహతీతరామహద్వాచకము : బహువచనము :**ఆడవు, కూడవు, వీడవు**, మొద.కాదు, రాదు, లేదు, అనువానికి సందర్భమునుబట్టి యర్థవిశేషములు కలుగుచుండును: పెక్కులు పల్కఁగాదు నీకు = నీవు పల్కఁగూడదు (భార. ఆర. VI. 156); సాధుల దూఱంగఁ గాదు = కూడదు (భార. విరా. II. 148); కాదు కూడ దనఁగ గ్గలెని = తగవుకాదు (భార. విరా. II. 257; V. 276); ఈడుగాదు = యుక్తముకాదు, తగదు .(భార. ఉ. I. 154); జూదపుసిరి యాసపడం గాదు = కూడదు (భార. ఉ. I. 316); కాదు వధింప నెట్టి శత్రునినౕ = వధింపరాదు (భార. భీ. I. 148); కాలముగాదు దానికిౕ = కాలమురాలేదు (భార. భీ. I. 159); చే నిరతముగాదు గాండివము = ఉండదు (భార. భీ. I. 181); త్రెక్కొనఁగాదు = తెగఁజూడరాదు (భార. భీ. III. 306); కాదేనిౕ = కాకుండినన్ (భార. ద్రో. I. 35); వారల నమ్మంగఁగాదు చేత గుండకాయ నిడిన = వీలులేదు (భార. శల్య. II. 379); కుడువక పోవఁ గాదు = శక్యము కాదు (భార. అశ్వ. I. 186); సంబంధముకాదు = పొందు పడదు (భాస్క. అయో. 14); ఇచ్చోటనేకాదు = మఱియొకచోటఁ గూడను (భార. విరా. I. 218); మొద. 'కాదు' అనుటకు 'అవదు' అను రూపముత్తర సర్కారులలో వాడుకయం దున్నది.

రాదు = శక్యముకాదు (భార. అను. III. 198); రెంటిబారికిం దప్పి పోవరాదు = శక్యముకాదు (భార. శాం. III. 204); ఎదురు చనరాదయ్యె = వీలులేకుండెను (భార. భీ. II. 57); పోనొల్ల ననంగరాదు అచటికూరకపోవను రాదు = కూడదు (భార. విరా. II. 91); చెంతంజేరరా దీ శమీవృక్షంబు = శక్యముకాదు (భార. విరా. I. 164); ముద్దముట్టలేదు = అన్నము సహింపదు (మార్త్య. శత. 66); ఎవ్వరికిం గడవంగరాదు = సాధ్యముకాదు (నిర్వ.

IX. 74); మును శిశువు నేడిపింపక ముద్దురాదు = కలుగదు (సింహా. నార. శత. 31); మొద.

పూనద్రాదు దుయ్యనులేదు = అభావము (హరి. పూ. V. 221); నీకుఁబోలేదు = పోవఁగాలము రాలేదు (భార. అను. V. 287); నీతోఁ బదరం బనిలేదు నాకు = కాదు (భార. శాం. IV. 409); నీవు సంపవలయునని లేదు= చంపువాఁడవు కావు (భార. భీ. I. 215); తప్పఁ గ్రుంకలేదు = కాలములేదు (భార. ఉ. IV. 191), నీ విటవచ్చు సెలవులేదు = ఇవ్వఁబడలేదు (భార. ఆర. VII. 235); కన్నది లేదు = చూడలేదు (నిర్వ. VI. 127).

II. వ్యతిరేక క్రియా రూపములెట్టి కాలమును సూచింపవు; ప్రత్యేకముగఁ గాలమును పురుషమును సూచింపవలసినపుడు వ్యతిరేక క్రియారూపములపై 'అగు' ధాతువు క్రియారూపములఁ జేర్చుట గలదు: చేయనైతిని. చేయమైతిమి; చేయవైతివి, చేయరైతిరి; చేయఁడయ్యెన్, చేయరైరి; చేయదయ్యెన్, చేయవయ్యెన్; వృష్టిలేదయ్యెన్, వృష్టిలేదవున్; ఎదురు చన రాదయ్యె (భార. భీ. II.517); కాని, చూడఁగాననైతి (భార. ఆర. VI. 361); ఎఱుఁగంగఁ జాలనయ్యెద (భార. విరా. IV. 363); ఏర్పఱుపనేరనయ్యెద (భార. విరా. V. 206); కాననయ్యెద (భార. నిర్వ. VI. 130); ఎఱుఁగలేనైతిన్(భాగ. I. 123); నమ్మనయ్యెదన్ (భాస్క. యు. 2547); కానఁబడయమైతిమేని (భార. ఉ. III. 117); చెప్పరైతిరే (భార. భీ. II. 119); ఎఱుఁగఁ జాలరయ్యెదరు (భార. స్త్రీ. II. 23); కాని, లేఁడ (ర) గుచున్నవాఁడు (-రు), మొదలగు రీతి రూపములు కానరాచున్నవి.

(అ) సంపూర్ణక్రియారూపములపై 'అగు' ధాతువు వ్యతిరేకార్థక రూపములుజేరియు వ్యతిరేకార్థము కలుగును: ఎవ్వరికాలానాన్ను తప్పంగల వారము కాము (S. I. I. IV. 710); మొద.

(ఇ) వ్యతిరేకక్త్వార్థక రూపములపై ఉండు, పోవు, మొదలగు ధాతువుల క్రియారూపములఁ జేర్చుటవలనను కాలమును బురుషమును సూచించుట గలదు: చేయకున్నాను, చేయనైతిని, చేయకుందును; చేయకపోతిని, చేయక పోదును; మొద.

పోరయకయున్నెనిన్ (భార. శాం. V. 154); మననుకందకయున్నె (భార. ద్రో. IV. 206); దినము తెగుదలరాత్రియే తేర కున్నె (భార. ఆర. V. 340); చూడకున్నాఁడను (భార. స్త్రీ, II. 127); ఆయువు మాల్పకుండున్ (భార. అను. IV. 96); మననువెట్టక యున్నది (భార. అను. V. 230): చూపకున్నది (భార. విరా. I. 176); కోల్కొన కున్నది బుద్ధి (భార. ఉ. IV. 90); మొద.

III. (అ) భావార్థక తద్ధర్మార్థక క్రియలపై ప్రశ్నార్థక చిహ్నములగు 'ఎ, ఏ, అ, ఆ' లు చేరి వ్యతిరేకార్థక ప్రత్యుత్తరము నపేక్షించును: ఇది పలుకగునే (భార. విరా. I. 299); ఎరవు సతమగునే (భార. ఆర. IV. 347); నరునందు భీష్మునియందుఁదక్కఁ గలుగునే యెందు నీయస్త్రబలము (భార. ద్రో. III. 134); ఇనుఁడలుచేత మాటువడు టెన్నఁడుఁగల్గునె (భార. ఆర. VII. 347); మెట్టునకుఁ జన్నె తరములు వెట్టి చూడ (హరి. పూ. VIII. 70); నడుకందగునే (భార. భీ. II. 237); ఇట్టట్టనవచ్చునే (భార. ఉ. I. 297); వార్చునె మృత్యువు జనుల పనులు (భార. శాం. VI. 234); నన్నుసైఁచునె (హరి. పూ. V. 224); సహించునె నన్ మరుఁడు (భార. విరా. II. 296); మీరులేక వేగునె మాకున్ (హరి. పూ. V. 232).

(ఆ) వ్యతిరేకార్థక క్రియలపై ప్రశ్నార్థకచిహ్నములును, అయ్య, అమ్మ, అన్న, మొదలగు పదములును చేరియు భావార్థమును దెలియఁజేయును: ఇత్తలోదరిం జెందఁగఁ గాన్పుగాదె ఫలసిద్ధి (భార. విరా. II. 26); వారు నచ్చినచోటఁ బూరియున్ మొలవదె యింతకు (భార. విరా. III. 95); జన కాత్మజ రావణుచే గృహీతయై పోవదె = పోయెను (భార. ఆర. VI. 266); పైఁయిడనే = ఇడుదును (భార. విరా. II. 154), మే మధిక దుఃఖవహ్ని పాల్పడమయ్య = పాల్పడుదుము (భార. ఆర. VI. 29); అడిగిన యప్పుడ చెచ్చెరఁ గడిపిన పోనవ్వ (భార. ఆర. V. 13); పారణ యొనర్పఁదగదే (భార. ఆర. VII. 205); చాలదా (భాగ. IV. 94); ఇంతిం గాముం డిట తేఁడె యింతకు (భార. విరా. II. 330); ఇడుమలఁ గుడువదె (భార. విరా. II. 234); నిన్నెఱుఁగనా (భార. శాం. IV. 396); సారె (భార. ద్రో. IV. 130); ఆఁగు వాఁడనె (భార. ద్రో. III. 113); పోవఁగవలదే (భార. ద్రో. III. 285); వేఁటరారె (వరాహ. II. 51); ఎఱుంగమి వెట్టరె (భార. ఉ. III. 102); నిను నగరే (భార. భీ. III. 250).

'కాదా' అనుటకు 'కదా', 'కద' యనియు, 'కాదే' అనుటకు 'కాదె, కదె' యనియు, 'కద' పై 'ఎ, ఏ' మొదలగునవిచేరి వగాగమము గలిగి 'కదవె, కదవే' అనియు రూపములు గలుగును; ఈ ప్రశ్నార్థక రూపములు 'అవును' అను ప్రత్యుత్తరము నపేక్షించును:

మానిమాటలు గదా సభలఁజెల్లు (భాగ. ఆర. IV. 201); మోదము నొందునే కదా (భాగ. III. 62); కన్నులులేని మా కన్నులుఁ గాళులు నీవ కదన్న (భార. ఆర. VII. 262); కలిమికి భోగములకదా ఫలము (భార. విరా. I. 140); మొద—'కదా' అనుటకు 'కా' అనియు రూపాంతరము గలదు: చావుమేలకా (భాస్క. యు. 2259); మీరిట మున్నుగన్గొనని భూముల్లేవుగా

(విజ. వి. III.); కనిపించుకోవుగా, జాలిరాదామోఁగా, అలుక రాదామోఁగా (సిం. నార. శత. 34); మొద.

మ్రగ్గఁడు గదా = మ్రగ్గలేదు గదా (భార. ద్రో. II. 235); కురుసేనగదా = అందువా (భార. ఉ. II. 197); భూమితనూజఁగానము = కానలేమైతిమి (భార. ఆర. VII. 18); నేను గెల్వను = గెల్వలేదు (భార. విరా. V. 284); ముద్దటవమ్మా = ముద్దుకాదు.

క్రియారూపముల మీఁదనే కాక విశేష్యములమీఁదను ప్రశ్నార్థక చిహ్నములు చేరి వ్యతిరేకార్థమును బోధించును: తగవా (భార.అను. II. 200); ఇంత గఱవా (భార. విరా. IV. 20); నీ వాడెడునంత తక్కువనె (భార. శాం. III. 391); ఇతఁడు కేవల నరుఁడే (భార. విరా. I. 215); ఇట్టిదే (భార. ఆర. IV. 157).

(ఇ) వ్యతిరేకార్థక క్రియలతో 'ఏమి, ఎట్లు, ఏల, ఎక్కడ, ఎవ్వఁడు, ఏ', మొదలగు ప్రశ్నార్థకపదములుచేరి భావార్థమును బోధించును: ఈ పాతకం బేమిసేయదు (భార. ఆర. VI. 307); వారలయేపు నోపఁగానమెట్లు (భార.భీ. II. 282); నవ్వరెట్లు (భార. విరా. IV. 62); జయింపరెట్లు (భార. విరా. I. 52); శపింపఁడెట్లు (భార. ఆర. V. 19); మాట వుట్టదెట్లు (భార. ఉ. I. 79); శాప మీనెట్లు నీవు (భార. అను. II. 212).

ఏమి, ఎట్లు, ఏల, ఎక్కడ, ఎవ్వఁడు, మొదలగునవి భావార్థక క్రియలతోడను, విశేష్యములతోడను జేరియు వ్యతిరేకార్థమును దెలుపును: ఈ తిప్ప బోర్లఁబడిన నేమితినియెదవు (సిం. నార. శత. 29); మాకేమిటఁ గడమ (భార. ఆర. V. 115); చోరఁగానెట్లువచ్చు (భార. ద్రో. IV. 146); విధితో నెవ్వాఁడునేర్చు (భాస్క. అయో. 113); ఇంతకంటె వలయు వరంబెయ్యది (భార. ఆర. IV. 379); ఎఱుఁగనియట్టు లుండుటిదియే పురుషార్థము (భార. ద్రో. I. 223); అవియు నొక్క బ్రతుకులే (కళా. III. 30); చోత్తేర యుక్తంబకో (శివర. IV. 75); శంకింపం బట్టాకో (భార. ఉ. III. 103); పరశురాముఁ గానఁబడయుట యెక్కడఁ గలుగు (భార. ఉ. IV. 290); నీ వెక్కడ బుద్ధి తెరువులెక్కడ (భార. ఆర. VII. 297); మొద.

(ఈ) రెండు వ్యతిరేకార్థక పదములుచేరి యత్యంత భావార్థబోధకములగును: చూపకతక్కరు (భార. శాం. II. 360); కఱపక తక్కరు (భార. విరా. I. 116); మొద.

(ఉ) వ్యతిరేకార్థక క్రియారూపములపై ఎ, ఏ, అ, ఆ, అయ్యా, అమ్మ, అన్న మొదలగునవి చేరి సంప్రార్థనమును దెలియఁజేయును: చూ. ప్రార్థనార్థక క్రియలు.

(ఊ) 'వలచు' ధాతువు వ్యతిరేకార్థకరూపము లేర్పడునపుడు దానికి 'ఒల్లు' సర్వాదేశమగును: ఒల్లమి, ఒల్లని, ఒల్లక; ఒల్లను (భార. భీ. I. 181; భాగ. II. 9); ఒల్లము; ఒల్లవు (భార. ఉ. III. 334); ఒల్లరు, ఒల్లఁడు; పాండవులు గౌరవులతోడి పగకు నొల్లరు (భార. ఉ. I. 233); ఒల్లదు, ఒల్లవు.

VII. నిషేధార్థక క్రియలు.

i. 'వలచు' ధాతువు వ్యతిరేకార్థక రూపమగు 'వలవదు' అనురూపము తుమున్నర్థకాన్నంత క్రియలపైఁ జేరి నిషేధమును దెలుపును; 'వలవదు' కు వలాదు, వలదు, వల్దు, వద్దు, అనియు పరిణామ రూపములు గలవు: —

మసలవలవదు (భార. విరా. V. 80); ఎద్ది సెప్పవలదు (భార. అర. V. 318); చేయవలదు (భార. అర. VII. 4); చన్నుగుడుపన్ వల్దమ్మ (భాగ. X. i. 223); చూ. ఉత్తరాంధ్రము.

ii. వ్యతిరేక ప్రార్థనమందును బై రూపములు వచ్చును: వగవవలదు = వగవకుము (భార. అర. VII. 202); ఇతనిపై నలుగవలదు (భాస్క. యు. 1739); మనమునందు నితనిఁ గినియవలదు (భాస్క. యు. 2429), మొద.

iii. 'తగదు, ధర్మముకాదు' అను నర్థమునను పై రూపములు వాడఁబడును.

ఇప్పుడు మనమంత గాలు ద్రవ్వవలవదు (భార. విరా. V. 10); వగపు వలదు చిత్తంబులో నీకు (భార. అర. V. 323); ఇంతటి కెలసంబుఁ దీర్ప నేనియు వలదే (భార. అర. VI. 30); సైఁపవలదె (భార. అర. VI. 245); వగవవలదు (భార. అర VII. 202); ఈఁగవలదా (భార. ఉ. III. 201); వలదింత రజ్జులు (భార. కర్ణ. II. 23); అనఁగా వలదు (భార. శాం. V. 278); దీన సంశయము వలదు (భార. అను. V. 156); భుజింపఁగా వలదటోయి (శకుం. పరి. I. పు. 4); మొద.

iv. 'కాదు, కూడదు, చనదు' అనునవి తుమున్నర్థ కాన్నంత క్రియలపైఁ జేరియు నిషేధార్థమును దెలుపును: చేయంగాదు, చేయఁగూడదు, చేయఁజనదు; మొద.

v. వ్యతిరేక క్త్వార్థక రూపముపై 'ఉండునది' అని చేరి నిషేధార్థమును బోధించును: చేయకుండునది, చెప్పకుండునది; మొద.

VIII. విధ్యర్థక క్రియలు.

i. ధాతువుల తుమున్నర్థకాన్నంత రూపములపై 'వలయున్' అనునది చేరి విధ్యర్థమును దెలుపును; 'వలయున్' అనుటకు 'వలెన్' అర్వాచీనరూపము: ఓర్వవలయున్ (భార. విరా. III. 110); అఱుమవలయున్ (భార. విరా. V.

338); పోరనవలయున్ (భార. భీ. III. 216); ఇతనికి నోసరించి పోవవలయు (భార. ద్రో. IV. 12); పొత్తుమునంగవలయు (భార. శాం. III. 527); మానస మూన్పంగ వలయు మహనీయధృతిన్ (భార. శాం. IV. 289); పోవ వలయున్ (నిర్వ. III. 42); మొద.

ii. ఒకప్పుడు 'వలయు' ప్రార్థనార్థక మగును: మాకుంగా వీనిని విడువ వలయు = విడువుఁడు (భార. ఆర. V. 433); నా బాల్యంబుఁ గరుణ సైఁప వలయు (భార. ఆర. VII. 334); ఆ చాలుట కోర్వవలయు = ఓర్వుఁడు (భార. విరా. III. 110); మొద.

iii. ఒకప్పుడు 'వలయు' కేవల తద్ధర్మార్థబోధక మగును: కోరెంగా వలయు (నిర్వ. IV. 8); నాకుఁ గల తెఱుంగు సెప్పవలయున్ = నేను కల తెఱుంగు చెప్పవలసి యున్నది (నిర్వ. VII. 98); కర్మము లెల్లం దార వెడఁ బాయవలయు (భార. భీ. I. 204); మొద.

iv. తద్ధర్మార్థక విశేషణముపైఁ దచ్ఛబ్దార్థక సర్వనామరూపములు చేరి విధ్యర్థబోధకము లగును: మీరు చాలియుండునది (భార. ఆర. VI. 71); మొద——'*' ఉను + న్ + అది = '*' ఉనునది = ఉన్నది = ఉండునది (భార. శాం. III. 239); చేసువాఁడు = చేయువాఁడు = వాఁడు చేయవలెను (S. I. I. V. 1152); అనుభవించి బ్రతుకువారు (S. I. I. IV. 698);——ధాతువుపై 'ఎడిది, ఏది' అనునవి చేరియు విధ్యర్థబోధకము లగును: చేయించ్చి (——ంచ్చె?) డిది; పుణ్యమునం బొంద్ది (——ంద్దె?) డిది (S. I. I. V. 193); సుఖాన అనుభవించి (——ంచే?) ది (S. I. I. V. 166); చేరేద్ది (——ది?) (S. I. I. VI. 950); నూంక్కేది (S. I. I. VI. 1202); చేశి (——సే?) ది (S. I. I. IV. 659); మొద. చూ. ఉత్తరాంధ్రము.